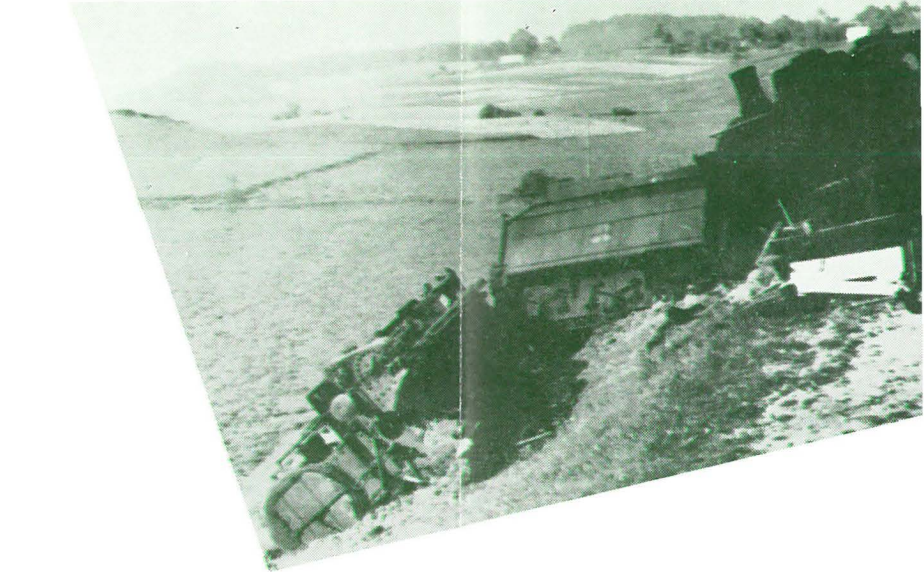

IVAN FERLEŽ

DRUGA GRUPA ODREDOV

in štajerski
partizani
1941-1942

»KNJIŽNICA NOV IN POS« je zbirka zgodovinskih orisov bojnih poti slovenskih brigad in odredov ter tematskih monografij iz zgodovine narodnoosvobodilne vojne in revolucije.

Orise bojnih poti avtorji pripravljajo v sodelovanju z odbori enot pri Zvezi združenj borcev NOV Slovenije in pod vodstvom mentorjev, ki jih določi komisija za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije.

Iz spodaj navedenega programa so izšle že knjige, ki so označene z velikimi črkami.

Osnovni program:

1. *Partizani na Gorenjskem* (O partizanskih četah na Gorenjskem do ustanovitve Gorenjskega partizanskega odreda junija 1942)
2. *DRUGA GRUPA ODREDOV IN STAJERSKI PARTIZANI 1941—1942* (Ivan Ferlež)
3. *Partizani na Notranjskem in Dolenjskem* (O partizanskih četah na Notranjskem in Dolenjskem do konca velike italijanske ofenzive)
4. *Partizani na Primorskem* (O partizanskih četah na Primorskem do ustanovitve Gradnikove brigade maja 1943)
5. *Tomšičeva brigada*
6. *Sercerjeva brigada*
7. *GRADNIKOVA BRIGADA* (Stanko Petelin-Vojko)
8. *Gubčeva brigada*
9. *Cankarjeva brigada*
10. *SLANDROVA BRIGADA* (dr. Miroslav Stiplovšek)
11. *PREŠERNOVA BRIGADA* (Stanko Petelin-Vojko)
12. *Levstikova brigada*
13. *Deveta brigada*
14. *Ljubljanska brigada*
15. *Zidanškova brigada*
16. *Dvanajsta brigada*
17. *Bračičeva brigada*
18. *PETNAJSTA BRIGADA* (Mile Pavlin)
19. *VOJKOVA BRIGADA* (Stanko Petelin-Vojko)
20. *Gregorčičeva brigada*
21. *BAZOVIŠKA BRIGADA* (Franjo Bavec-Branko)
22. *Kosovelova brigada*
23. Posebne brigade NOV in POS
Rabska brigada
Zaščitna brigada GŠ
1. brigada VDV
2. brigada VDV
3. brigada VDV
24. Italijanske enote v NOV in POS
Brigada Triestina d'assalto — Tržaška udarna brigada
Divisione »Garibaldi Natisone« é brigata »Fontanot« — Divizija »Garibaldi Natisone «in brigada »Fontanot«
25. Prekomorske brigade
PRVA IN DRUGA PREKOMORSKA BRIGADA (Srečko Vilhar, Albert Klun)

KNJIŽNICA
NOV IN POS

KNJIŽNICA NOV IN POS 2

IVAN FERLEŽ

DRUGA GRUPA ODREDOV
in štajerski partizani
1941-1942

LJUBLJANA 1972

PREDGOVOR

Pred petimi leti mi je odbor borcev II. grupe odredov zaupal nalogo, naj zgodovinopisno obdelam in opišem nastanek, razvoj in boje te enote, ki je v prvem letu oboroženega boja slovenskega naroda proti nemškim in italijanskim okupatorjem odigrala eno najvidnejših vlog, o čemer pa je do danes bilo zelo malo napisanega. Kot borec II. grupe odredov sem čutil moralno dolžnost, da izpolnim zaupano mi nalogo in se s tem oddolžim vsem padlim in vsem živečim soborcem. Pri tem sem se v polni meri zavedal obsežne zahtevnosti dela in osebne odgovornosti, da bodo vse okoliščine, ki so kakorkoli vplivale na nastanek, razvoj in delovanje enote, kakor tudi ves potek dogajanj napisani zgodovinsko točno in objektivno, brez prikrivanja napak in brez pretiranega veličanja dejanskih uspehov.

Posebnost II. grupe odredov, po kateri se je razlikovala od takratnih slovenskih partizanskih enot, je bila v tem, da je nosila naziv teritorialne enote, dejansko pa je to bila prva slovenska operativna enota, z vsemi značilnostmi udarne partizanske brigade, ki je bila po času nastanka tretja v Jugoslaviji. Medtem ko so I. in II. proletarsko brigado ustanovili v Rudu in Čajniču tudi iz politične nuje kot protiutež izdajalskemu četniškemu gibanju, je 1. štajerska partizanska brigada, kasnejša II. grupa odredov, nastala iz povsem vojaške operativne potrebe. Oblikoval jo je pokrajinski štab za Štajersko, ki ga je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet pooblastilo, naj svoje enote oblikuje in razvija tako, kot bo najbolj primerno za izvršitev postavljenih nalog. Zaradi kasnejšega stališča glavnega poveljstva, naj se slovenska parti-

zanska vojska organizira enotno po teritorialnem načelu, se je po enomesečnem obstoju 1. štajerska partizanska brigada samo preimenovala v II. grupo odredov, delovala pa je še polne štiri mesece kot udarna operativna enota na teritorialnih območjih III. in I. grupe odredov.

Pričujoče delo bi bilo pomanjkljivo, če bi ne vsebovalo tudi zgodovinskega opisa vseh tistih partizanskih enot iz leta 1941, ki so tvorile osnovo za nastanek in razvoj II. grupe odredov. Da bi bralca seznanil z okoliščinami, v katerih so nastajale in delovale te enote in da bi mu bilo delo kot celota bolj pristopno ter lažje razumljivo, sem podal tudi osnovni vojaški opis pokrajin, kjer so te enote delovale, kratko razčlenitev nemškega in italijanskega okupacijskega sistema, opis priprav za vstajo in pregled tistih dogajanj, ki so vplivala na vojaški in politični položaj na Štajerskem in v Ljubljanski pokrajini. Ob osnovnem cilju, da bi podal kolikor mogoče popolno zgodovino II. grupe odredov, sem hkrati težil k temu, da bi v celoti zajel tudi oris oboroženega boja na Štajerskem od začetka okupacije do januarja 1943, ko se je II. grupa odredov preoblikovala v IV. štajersko operativno cono.

Ob številnih vprašanjih in dogodkih, za katere je bilo nujno, da jih opišem in razčlenim, sem si prizadeval, da bi to storil kar najbolj strnjeno, vendar dovolj pregledno in razumljivo tako za zgodovinarja kot za povprečnega bralca. Podatke sem skrbno zbiral in jih primerjal med seboj v težnji, da kolikor je mogoče objektivno prikažem zgodovinsko resnico, kar sem imel za glavno nalogo. Pri tem se seveda nisem spuščal v širše opisovanje manj pomembnih stvari in dogodkov, s čimer bi morda knjigo popestril. Prostor mi tega ni dopuščal, zato sem jih le navedel. Tudi pri navajanju imen sem se moral omejiti le na tiste tovariše, ki so v določenem času odločilno vplivali na vodenje in delovanje posameznih enot, in na tiste osebe, ki so v sovražnih vrstah imele v času dogajanja odločujoč položaj.

V knjigi je opisanih veliko dogodkov, pri katerih sem bil sam navzoč, ni pa napisanega ničesar, kar bi samo jaz vedel, kar bi ne bilo preverjeno ali kar bi ne bilo mogoče dokazati. Pri delu sem se predvsem opiral na pisane vire iz vojnega časa ter na spominsko literaturo in zapiske iz povojnih dni, kar sem dopolnil s pričevanji še živečih soborcev in z lastnim

spominom. Kritičen odnos do vseh teh virov mi ni dovoljeval, da bi vse tisto, kar je ostalo zapisanega v dokumentih ali česar se še živeči soudeleženci spominjajo, sprejel kot izključno materialno resnico. Marsikaj je v dokumentih in knjigah napisano tako, kot se je želelo, da bi bilo, ni pa ustrezalo dejanski resnici, in veliko je bilo v njih izpuščenega, kar bi lahko bolj jasno dokazovalo in osvetlilo dejansko stanje ter dogajanje. Vsak je gledal na dogodke s svojega stališča in s širino lastnega zornega kota, tako tisti, ki je ukazoval in prejemal poročila, kot tudi tisti, ki je ukaze izvrševal in o tem poročal. Veliko tistega, kar ni bilo zapisanega, in tistega, kar se je zapisanega izgubilo, je padlo v pozabo, kar pa je ostalo samo v spominu, se je po tolških letih večinoma povsem podzvestno preoblikovalo. Posamezniki so ohranili v spominu zlasti tisto, kar jim najbolj ugaja in jih hkrati pušča v varljivem prepričanju, da je tako zares bilo.

Ker zgodovinska objektivnost neizprosno zahteva točen in logično usklajen opis vseh tistih dogodkov, ki so v časovnem zaporedju drug drugemu sledili kot vzrok in posledica, sem vse razpoložljive vire in podatke kritično ocenjeval in primerjal, da bi se na ta način kar najbolj približal resnici. Očitne in dokazane netočnosti sem v virih ovrgel, manjkajoče podatke pa sem skušal nadomestiti z najbolj logičnimi lastnimi zaključki, utemeljenimi na kasnejših dogodkih. Če česa nisem mogel utemeljeno dokazati ali pojasniti, sem pustil vprašanje odprto in nedotaknjeno, prepuščeno času in tistim, ki ga še lahko objektivno pojasnijo. Ničesar nisem napisal, kar bi temeljilo le na domnevah, in zato prosim bralca, da pomanjkljivo obravnavanje nekaterih vprašanj sprejme z razumevanjem.

Bil bi pristranski, če bi opisal le svetle strani iz prvih dveh let našega narodnoosvobodilnega boja, zanemaril pa tisto, kar je zaviralo hitrejši razvoj in močnejšo aktivnost, kar je bilo vzrok neuspehov in dostikrat predrago plačanih izkušenj. Nisem se spuščal v razpravo o tistih drobnih škodljivih pojavih, ki so s svojo skoraj trajno navzočnostjo od časa do časa kvarili razpoloženje borcev, in sem se jih dotaknil le, če so pomembneje vplivali na potek dogajanj. Bolj določeno sem skušal prikazati in razčleniti tiste osnovne začetniške napake, ki so bile storjene na raznih stopnjah poveljevanja in so od-

ločilno vplivale na izvedbo osnovnih nalog, kakor tudi tiste napake, ki so bile neposreden vzrok za kak neuspeh ali poraz. Nisem jih obravnaval kot greh posameznika, marveč sem jih sprejel kot nujne negativne dejavnike, ki so v našem boju morali priti do izraza. Vsi smo bili takrat še neizkušeni, tako tisti, ki so odločali in poveljevali, kakor tudi tisti, ki so brez ugovora morali postavljene naloge izvrševati. Pred napakami ni bil nihče zavarovan, in za nikogar nisem prepričan, da jih je kdaj namenoma zagrešil. Največkrat so bile storjene iz prevelike gorečnosti in samozavesti, v zanosu začetnega uspeha, dostikrat pa so jim botrovale tudi povsem navadne človeške slabosti, ki so bile podzavestno navzoče v značaju in navadah slehernega posameznika. Namen, cilj in končna zmaga našega boja so bili tako veliki in okoliščine, v katerih se je vodil ta boj, tako težke, da to že samo po sebi opravičuje velik del tistega, kar je bilo storjenega napak; če pa se bo kdo ob tem še čutil prizadetega, ga prosim, naj ob objektivni presoji vsega, kar se je dogajalo, spozna nujno, da se takrat storjene napake ne smejo prikrivati, če želimo, da se v podobnem položaju še kdaj ne bodo ponovile.

Težišče pričujočega dela je v obdelavi osnovne grupacije enot II. grupe odredov, ki so se oblikovale na Dolenjskem in se nato čez Gorenjsko prebijale na Štajersko, za kar sem imel na voljo še največ zanesljivih virov. Prizadeval sem si, da bi v enakem obsegu zajel tudi vse tiste enote, ki so hkrati nastale in delovale na Štajerskem, kar pa mi je zaradi pomanjkanja neposrednih virov le delno uspelo. Zato prikaz teh enot ne izključuje potrebe po še bolj natančnem in bolj vsestranskem preučevanju zgodovine štajerskih čet.

Pri delu so me ovirale tudi pomanjkljivosti ohranjenih in dosegljivih izvirnih partizanskih dokumentov, ki ne vsebujejo vsega, kar je bilo potrebno za popolno zgodovinsko obdelavo take enote, kot je bila II. grupa odredov. Mnogo pomembnih stvari ni bilo nikoli zapisanih, ker smo jih urejevali z osebnimi stiki in razgovori, v pisane dokumente, posebno v poročila za daljša časovna obdobja, pa so se razen pomanjkljivosti dostikrat vtihotapile tudi razne manjše netočnosti, največkrat glede časa dogajanja, števila nastopajočih, padlih in ranjenih sovražnikov in podobno. Točnost sem skušal ugotoviti ob primerjanju z ustnimi viri in okupatorjevimi dokumenti, kar pa

v osnovnih dokumentih manjka, so mi pomagali pojasniti še živeči soborci II. grupe odredov in nekateri takratni člani glavnega poveljstva. Za izkazano pomoč se jim vsem iskreno zahvaljujem.

Posebno zahvalo sem dolžan Petru Stantetu-Skali, edine-
mu še živemu članu ožjega štaba II. grupe odredov, vsem re-
cenzentom, svojim sodelavcem iz ljubljanske skupine vojaške-
ga zgodovinskega inštituta, osebju arhivskega oddelka inštitu-
ta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani in drugim, ki
so mi s svojim delom in nasveti nesebično pomagali. Zahvala
gre tudi vsem avtorjem že objavljenih izvirnih del in neob-
javljenih spominskih zapiskov, ki se neposredno nanašajo na
enote II. grupe odredov ali kakorkoli že obdelujejo njeno zgo-
dovinsko obdobje v pokrajinah, kjer so njene enote nastale in
delovale. Enako se zahvaljujem tudi za vsestransko pomoč od-
boru borcev II. grupe odredov, komisiji za zgodovino sveta za
razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiške-
ga odbora ZZB NOV Slovenije, kakor tudi založbi Partizanska
knjiga, ki je materialno in tehnično omogočila, da je knjiga
izšla.

Ta knjiga naj bo posvečena vsem soborcem iz enot, ki jih
obravnavam, in spominu tistih, ki so v opisanih bojih in akcijah
dali svoja življenja za ideale svobode. Današnjemu mlademu
rodu želim, da bi v njeni vsebini našel zgled in pouk.

Avtor

OPERACIJSKO PODROČJE II. GRUPE ODREDOV

Operacijsko področje, kjer so leta 1941 delovale enote, iz katerih je kasneje nastala II. grupa odredov, se je delilo na dva dela: na Štajersko, kjer so se nahajale čete štajerskega partizanskega bataljona, in na severozahodni del Dolenjske, kjer so nastale čete 2. partizanskega bataljona. Kot zelo resna naravna ovira je oba dela delila reka Sava, poleg tega pa sta si bila različna tako po geografskih kakor po vseh drugih posebnostih, v katerih se je razvijalo narodnoosvobodilno gibanje v teh predelih Slovenije. Vse področje štajerskega bataljona je bilo pod nemško okupacijo, področje 2. partizanskega bataljona pa pretežno v italijanski okupacijski coni, razen ozkega pasu med Savo in razmejitveno črto od Zaloga do ceste Litijska—Moravče—Čatež, ki je bil spet pod nemško okupacijsko upravo. Takšna razdelitev operacijskega področja II. grupe odredov je veljala do druge polovice junija 1942, ko so dolenjske enote II. grupe krenile čez Notranjsko, Dolomite in Gorenjsko proti Štajerski. Takrat je II. grupa odšla iz italijanske okupacijske cone, njeno štajersko operacijsko področje pa se je razširilo na del Gorenjske vzhodno od ceste Črnuče—Mengeš—Kamnik in je čez Kamniške in Savinjske planine zajelo tudi vzhodni del Koroške.

Nemci so svoj okupirani del Slovenije razdelili na Gorenjsko in tako imenovano Spodnjo Štajersko, ki ju je delila še stara pokrajinska meja, imeli pa sta vsaka svojo civilno upravo. Pod civilno upravo Spodnje Štajerske je spadal še del Dolenjske med Savo in nemško-italijansko razmejitveno črto, ki leži vzhodno od Litijske, pod civilno upravo Gorenjske pa predel med Litijo in Zalogom.

Okupacijska razmejitev med Nemčijo in Italijo in tudi pokrajinska razmejitev znotraj nemškega dela okupirane Slovenije sta vplivali tudi na aktivnost in taktiko partizanskih enot v teh obmejnih predelih. Italijanske sile niso nikoli sledile partizanom na nemško stran, nemške enote pa so v prvih dveh letih okupacije le nekajkrat, potem ko so jim to odobrile italijanske oblasti, v spremstvu italijanskih sil samo prepotovale skozi Ljubljano z Gorenjske v Zasavje in obratno. Tudi nemške policijske ter orožniške enote so se v akcijah proti partizanom navadno držale vsaka na svoji strani pokrajinske meje, sodelovale pa so in prehajale čez pokrajinsko mejo le ob večjih skupnih akcijah. To nemško birokratsko slabost so partizanske enote s pridom izkoriščale in so se s spretnimi premiki čez te meje dostikrat izognile zajetju in drugim podobnim kritičnim položajem.

Prvotne nemške težnje so vsebovale željo po okupaciji vse Slovenije, ker pa se je vojni proti Jugoslaviji pridružila še Italija, so načrt spremenili. V prvih dneh okupacije je italijanska vojska zasedla dolino Save od izvira do Ljubljane, Nemci pa so razen dela Gorenjske na levem bregu Save in vse Štajerske zasedli tudi severne predele Dolenjske do Novega mesta. Enaindvajsetega in 22. aprila 1941, ko sta se na Dunaju sestala nemški in italijanski zunanji minister, so določili le približno razmejitev, toda verjetno so takrat dosegli tudi sporazum o oblikovanju in sestavu skupne mešane razmejitvene komisije, ki bo kasneje na terenu določila natančnejšo razmejitev. Že 24. aprila se je italijanska vojska umaknila v meje kasnejše Ljubljanske pokrajine, nemške enote pa z Dolenjske v predel ob Savi. Nato so do srede septembra 1941 opravili še manjše popravke meje na Dolenjskem, ko je omenjena razmejitvena komisija končala delo; z okrožnico št. 103 z dne 26. septembra 1941 je šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko že objavil in točno določil južno mejo svoje pokrajine. Mejo med Gorenjsko, Štajersko in Koroško so potegnili še po stari avstro-ogrski pokrajinski razmejitvi, severna meja okupirane Štajerske pa je tekla po nekdanji državni meji do reke Mure med Petanjci in Gornjo Radgono. Od tam naprej je Mura mejila na madžarsko okupacijsko cono do Dolnje Bistrice, kjer je meja zavila proti Svibovcu in se tam spojila z mejo z NDH.

Vzhodna meja Štajerske je potekala po stari banovinski črni med Hrvaško in Slovenijo.

Razen Dravskega in Ptujkega polja ter Spodnje Savinjske doline je Štajerska pretežno hribovita in srednjegorska pokrajina, ki v severozahodnih predelih prehaja v visokoplaninski sestav Savinjskih in Kamniških Alp. Pretežen del pokrajine je močno gozdnat, dokaj dobro prehoden in komunikativen. Po naravnem geografskem sestavu se Štajerska deli na več predelov, ki so reliefno odmaknjeni drug od drugega in so tako v taktičnem in operativnem smislu vsak zase predstavljali posebno celoto z lastnimi posebnostmi in pomembnostjo v narodnoosvobodilni vojni, posebno pa še v prvih dveh letih okupacije.

Južno od Drave, med Dravogradom in Mariborom, ter obdan s komunikacijami Maribor—Slovenske Konjice—Vitanje—Mislinja—Dravograd, se razteza gorski masiv Pohorja. Ta ima dominanten položaj nad Mariborom, kjer so Nemci imeli upravno in gospodarsko središče, in nad važnimi komunikacijami, ki iz Avstrije vodijo proti Zagrebu in Ljubljani. Pohorje je bilo razmeroma dobro naseljeno, močno gozdnato in za težjo motorizacijo neprehodno, tako da je za Nemce ves čas okupacije predstavljalo zelo občutljiv predel, nad katerim pa, zaradi precejšnje obsežnosti, niso nikoli mogli vzpostaviti stalnega in uspešnega nadzora. Vse te za Nemce zelo neugodne okoliščine so na drugi strani ustvarjale zelo ugodne okoliščine za razvoj narodnoosvobodilnega boja v tem delu Štajerske. Reliefna povezava celotnega pogorja in gosta mreža dobrih pešpoti sta omogočali manevriranje v vseh smereh in je Pohorje kot tako ves vojni čas služilo kot osnovna baza partizanskim enotam, ki so delovale v severnem delu slovenske Štajerske.

Južno od Pohorja je osrednji del Štajerske, ki na zahodu meji na Pako, na jugu na Savinjo in na vzhodni strani na železniško progo Maribor—Celje. V severnem delu je pokrajina sredogorska, sestavljena iz Paškega Kozjaka, Stranic in Konjiške gore, ki jih ločijo ozke prehodne soteske. Proti jugu se teren postopoma niža, dokler ne preide v Spodnjo Savinjsko dolino. Ta del Štajerske je razen severnega področja precej naseljen in zelo gozdnat, gosta mreža dobrih prevoznih cest in pa bližina Celja, kjer so se vedno nahajale večje okupatorske enote, pa sta Nemcem omogočali dokaj dober nadzor nad temi

kraji in možnost hitrega obkoljevanja partizanskih enot, kadar so bile tam. Zaradi teh slabih strani se partizanske enote niso tod nikoli zadrževale dalj časa, razen pred koncem vojne, vendar so stalno prehajale čez te kraje. Možnosti manevriranja so bile zelo majhne, toda močno razvito kmetijstvo je bilo ves vojni čas vir organizirane oskrbe s hrano.

Predel, ki ga s severozahodne strani oklepa Bolska, s severovzhodne strani Savinja in nato na jugu Sava od Zidanega mostu do ceste Zagorje—Trojane, je celovita srednjegorska gmota, ki dominira nad Savinjsko dolino in rudniki premoga v Zabukovici, Rečici, Hrastniku, Trbovljah in Zagorju, na zahodni strani pa se prek Trojan in Špitaliča veže na Menino planino in Dobrovlje. Zaradi močne reliefne razsekanosti v vseh smereh in goste naseljenosti to področje ni bilo prikladno za uspešno manevriranje večjih partizanskih enot, poleg tega pa je bližina večjih nemških posadk v Celju, Hrastniku, Trbovljah in Zagorju ob dobrih prevoznih cestah sovražniku vedno omogočala, da se je hitro zbral v potrebnem številu in partizane obkoljeval. Že izkušnje iz leta 1941 so pokazale, da je v teh predelih možen le obstanek manjših, dobro oboroženih in gibljivih enot za akcije lokalnega značaja, sabotaže in diverzije v rudnikih in na glavni obsavski železniški progi.

Kamniško-zasavski predel kot taktična in operativna celota zajema prostor, ki na jugu meji na Savo od Zagorja do Črnuč, nato pa na komunikacije Črnuče—Kamnik—Tuhinj—Motnik, potok Bolsko in cesto Trojane—Zagorje, medtem ko se v geografskem pogledu deli na Zasavje z Moravško dolino in na kamniški predel južno od Tuhinjske doline. Pretežno je to ozemlje hribovito in srednjegorsko, dobro pogozdeno ter močno prepreženo z ozkimi dolinami in soteskami. Ker je področje dokaj obsežno in precej lahko prehodno za pehoto, so partizanske enote lahko uspešno manevrirale iz zasavskega predela v kamniški in obratno. Glavne komunikacije, speljane po ozkih dolinah, so bile skoraj po vsej dolžini izpostavljene napadom in Nemci dejansko niso imeli možnosti, da bi jih stalno varovali. Zaradi tega tudi niso mogli nadzirati hkrati vseh predelov, ki jih komunikacije delijo. Če bi hoteli zajeti celotni, bodisi zasavski ali pa kamniški predel, bi bile potrebne izredno velike sile, ki pa jih niso imeli na voljo; če so obkoljevali posamezne sektorje, pa sta geografska oblikovitost

in pogozdenost partizanom vedno omogočali, da so primerno manevrirali in se izmuznili iz obroča.

Dobrovlje in Menina planina sta tvorili drugo podobno operativno celoto, ki z juga meji na Tuhinjsko dolino do prelaza na Črnelcu, z drugih strani pa jo obkrožajo Zadreška in Savinjska dolina ter cesta Vransko—Motnik—Tuhinj—Kamnik. Predel je pretežno srednjegorski, izredno gozdnat, redko naseljen in za motorizacijo neprehoden. Izredno ugoden naravni položaj ter oddaljenost od večjih sovražnikovih središč sta partizanskim enotam omogočala, da so bile precej varne, ker pa položaji dominirajo nad vsemi dohodi, Nemci niso imeli možnosti, da bi ta predel stalno in uspešno nadzirali. Dobrovlje in Menina planina sta bili osnovno križišče smeri premikov partizanskih enot na Štajerskem, tako proti Savinjski dolini kot proti Revirjem, Zasavju ali pa Kamniku. Zaradi zelo dobrih obrambnih položajev so se Nemci izmikali napadom na te predele; če pa so le bili prisiljeni, so pritegnili v to velike sile, ki jih niso mogli prikriti in so le redko kdaj dosegli kak uspeh.

Severozahodni del operacijskega področja II. grupe odredov je obsegal Zgornjo Savinjsko dolino, Šaleško dolino in predel Koroške, kjer so osrednji del tega prostora zajemale Mozirske planine. To je pretežno visoko planinski svet, ki se proti jugovzhodu postopoma niža; obdajajo ga doline Meže, Mislinje, Pake in Savinje. Naseljenost je dobra le v dolinah, osrednji del je slabo obljuden; prav tako slaba je tudi prehodnost. Razen cest Gornji grad—Črnelec—Kamnik, Šoštanj—Šentvid—Črna in Velenje—Slovenj Gradec—Dravograd so vse druge poti lokalnega značaja. Vse so bile stalno izpostavljene zasedam in napadom. Geografska oblikovitost osrednjega prostora je partizanskim enotam omogočala, da so lahko manevrirale in se umikale v vseh smereh, njegova obsežnost in neprehodnost za motorizacijo pa Nemcem nista dajali dobrih možnosti za kakršenkoli uspešen in trajen nadzor. Ves čas vojne je ta predel Štajerske dajal partizanskim enotam in ustanovam varno zavetje ter služil kot osnovna baza tudi večjim enotam, ki so se tam pripravljale za akcije v drugih predelih in se ponovno vračale nazaj. Izredno ugodni obrambni položaji so močno omejevali tudi akcije večjih nemških sil, medtem ko so se nemški vpadi lokalnega značaja vedno končali s porazom in hitrim umikom v dolino.

Južno od črte Celje—Rogatec, med Sotlo, Savo in Savinjo leži Kozjansko. Čeprav je to hribovit in pretežno gozdnat, za manevre ugoden predel, ki se proti Savi dviga v planino Bohor, je bil zaradi naravne izločenosti od osrednje Štajerske, zelo gostega cestnega omrežja, naseljenih Kočevarjev in drugih Nemcev ter gostote manjših sovražnikovih postojank v prvih dveh vojnih letih celo za manjše partizanske enote zelo neprikladen. Nekoč gosta naseljenost obsavskega pasu se je jeseni 1941 občutno zmanjšala, ker so Nemci pretežen del slovenskega prebivalstva izselili ter v obmejnem pasu naselili kočevske in besarabske Nemce. Ob šibki partijski organizaciji in hudem okupatorskem nasilju sta tudi splošna gospodarska in kulturna zaostalost kozjanskega predela zavirali hitrejši razvoj narodnoosvobodilnega gibanja. Šele 1944. leta, ko Nemci niso več imeli sil, da bi se mogli hkrati in uspešno upirati večjim partizanskim enotam po vsej Štajerski, je bil tudi na Kozjanskem možen uspešen obstanek partizanskih enot.

Podoben položaj kot na Kozjanskem je bil v prvih dveh vojnih letih tudi v Halozah in Slovenskih goricah, na Kobanskem in v obmejnem pasu južno od Save, kjer so se osamljene manjše partizanske enote lahko zadrževale le občasno. Zaradi zelo neugodnih splošnih geografskih činiteljev, ki so Nemcem nudili vse prednosti za napade in gonjenje, ter naravne izoliranosti teh predelov od osrednje Štajerske, uspešna partizanska aktivnost v teh krajih takrat še ni bila mogoča. Enote II. grupe odredov so bile tudi številčno preslabotne, da bi jih s svojo aktivnostjo mogle zajeti. Občasno so delovale le v zahodnem delu obmejnega pasu, med Zalogom in Litijo, kar pa je bilo spet le prehodnega značaja.

Nemška okupacijska cona na Štajerskem je skupaj z okupiranim delom Dolenjske zajemala okoli 6.780 km². Po zadnjih predvojnih statističnih podatkih je tod živelo okoli 575.000 stalnih prebivalcev, od katerih so Nemci v letu 1941 izselili 48.887. Izseleni so bile cele družine, in to deloma na Hrvaško in v Srbijo, pretežno pa v Šlezijo in druge nemške pokrajine; na njihova posestva so priselili 14.000 besarabskih in kočevskih Nemcev. Večje število ogroženih prebivalcev se je leta 1941 na razne načine preselilo tudi v italijansko okupacijsko cono, precej delavcev in raznih strokovnjakov pa je s Štajerskega odšlo tudi na nova delovna mesta v Avstrijo in Nemčijo.

Po nemških statističnih podatkih je pod nemško civilno upravo na Štajerskem spomladi 1942 bilo 525.858 stalno naseljenih prebivalcev, kar je povprečno znašalo okoli 77 prebivalcev na kvadratni kilometer. Približno enaka gostota velja tudi za okupirani del Koroške s 17.695 prebivalci in na del kamniškega okrožja na operativnem območju II. grupe odredov s 48.795 prebivalci, kar pa je spadalo pod nemško civilno upravo za Gorenjsko in Koroško. Gostota naseljenosti v severozahodnem delu Dolenjske, kjer so spomladi 1942 delovale osnovne enote II. grupe odredov, je bila približno enaka.¹

Med vsemi slovenskimi pokrajinami je bila leta 1941 Štajerska najbogatejša in gospodarsko najbolj razvita. Osnovna industrijska središča so bila Maribor, Celje, Trbovlje in dolina Meže, bogati premogovniki pa v Zasavju in v Šaleški dolini. V koroškem predelu sta bila pomembna rudnik svinca v Mežici in pa jeklarna v Guštanju. Poleg nekaterih manjših lokalnih električnih central so bile glavni vir električne energije dravske hidrocentrale pri Dravogradu in Fali ter termoelektrarna v Velenju. Kmetijstvo je bilo prav tako zelo dobro razvito v nižinskih, zelo rodovitnih predelih, medtem ko se je prebivalstvo v hribovitem delu ukvarjalo z živinorejo, sadjarstvom in vinogradništvom. Veliko bogastvo so predstavljali obsežni štajerski gozdovi in močno razvita lesna industrija.

Poleg geografskega položaja Štajerske, ki je v nemškem vojnem posegu proti Balkanu predstavljala strateško nadvse pomembno točko, so naravna bogastva in relativno zelo dobro razvito gospodarstvo bili nedvomno velika vzpodbuda nemškemu okupatorjem, da bi po zasedbi kar najhitreje uredili stanje na Štajerskem in organizirali sistematično izkoriščanje vseh teh dobrin. Gospodarsko pomembnost Štajerske za nemške okupatorje je zelo dobro dojelo tudi vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja in so prve akcije štajerskih partizanskih enot bile večinoma usmerjene na uničevanje materialnih dobrin, ki bi lahko koristile okupatorjem.

Strateško zelo pomembno prometno arterijo je za Nemce predstavljala železniška proga Dunaj—Maribor—Ljubljana—Trst, ki vodi v smeri Italije, z odcepom Zidani most—Zagreb pa tudi proti Balkanu. Nemci so že vnaprej poznali njen pomen in že od prvih dni okupacije storili vse, kar se je le dalo, na bi nemoteno delovala. Močno zaseden obmejni pas na

desnem bregu Save je imel velik pomen za zaščito te proge, ki so jo vso vojno čuvale močne nemške enote. Toda ker proga teče večinoma skozi predele, ki jih je težko zavarovati pred diverzantskimi napadi, je že od vsega začetka narodnoosvobodilnega boja bila stalen objekt napadov diverzantskih skupin pa tudi večjih operativnih enot. Za Nemce sta bili na Štajerskem nadvse pomembni še progi Dravograd—Celje in Dravograd—Maribor, ki sta čez Beljak in Judenburg vezali južno železnico z osrednjimi in zahodnimi predeli Avstrije. Druge železniške proge na Štajerskem so bile zaradi majhne prepusne moči manjšega pomena, razen proge Pragersko—Čakovec, ki je prek Varaždina zagotavljala zvezo z Zagrebom.

Tudi cestno omrežje na Štajerskem je bilo za Nemce precejšnjega pomena, saj so že v prvem mesecu okupacije začeli popravljati glavne žile in v kratkem času tudi močno povečali njihovo prepustnost. Na glavno cestno os Šentilj—Maribor—Celje—Trojane—Ljubljana, ki se pri Slovenski Bistrici in v Celju cepi v smereh proti Zagrebu, pri Ljubljani pa proti Gorenjski, se je iz smeri Dravograd—Mislinja—Celje stekal ves cestni promet iz osrednje in zahodne Avstrije. Razen teh dveh osnovnih prometnih žil, po katerih je tekla povezava s srednjo Evropo, je Štajerska že v letu 1941 imela izredno gosto omrežje drugih, manj pomembnih cest, ki so povezovale vsa važnejša središča in so bile uporabne za motorizacijo. To je Nemcem omogočalo, da so lahko zelo hitro zbirali sile za napade proti partizanskim enotam v kateremkoli delu Štajerske. Ta okoliščina je bila za aktivnost in obstanek partizanskih čet na Štajerskem v prvih dveh vojnih letih zelo neugodna, zato se je tudi njihova taktika boja in premikanja morala temu prilagoditi.

Predel Ljubljanske pokrajine, kjer so v jeseni 1941 in spomladi 1942 delovale enote 2. partizanskega bataljona, je na severu mejil na Savo od Zaloga do doline Mirne, na jugozahodni strani pa na cesto Ljubljana—Škofljica—Turjak—Velike Lašče. Zajemal je severozahodni del Dolenjske, in sicer vzhodno od Ljubljane do črte Tržišče—Trebelno—Trebnje—Zagradec—Velike Lašče. Področje je pretežno hribovito, kraškega porekla in močno gozdnato. Kljub temu, da ga delita dolini Temenice in Krke, je partizanskim enotam zagotavljalo ugodne okoliščine za uspešno manevriranje iz enega predela v

RAZDELITEV OKUPIRANE SLOVENIJE 1941

drugi. Naseljnost je precej gosta, prav taka pa je bila tudi komunikacijska mreža, ki je bila iz Ljubljane usmerjena prek Novega mesta proti Brežicam in Karlovcu ter čez Turjak in Kočevje proti Reki. Te komunikacije so za italijanske okupatorje imele zelo velik pomen, ker je po njih tekel precejšen del prometa iz severne Italije proti Liki in Dalmaciji ter so prav zaradi tega bile do jeseni 1943 glavni objekt napadov partizanskih enot. Mejo med italijansko in nemško okupacijsko cono, ki je potekala po grebenih obsavskih hribov od Zaloge proti vzhodu, so Nemci na vsej dolžini močno utrdili in nadzorovali, kar je oteževalo akcije na nemški strani; še večjo naravno oviro za zvezo z enotami na Štajerskem pa je predstavljala Sava.

Področje Dolenjske, kjer so delovale enote II. grupe odredov, je bilo gospodarsko nerazvito in siromašno, vendar so splošne razmere za razvoj in obstanek partizanskih enot bile ugodnejše kot na nemški strani. Bližina Ljubljane, ki je bila središče široko razvitega narodnoosvobodilnega gibanja, in dobra povezanost z njo sta bili odločilnega pomena za hiter razvoj, za aktivnost in oskrbo dolenjskih enot II. grupe odredov.

NEMŠKI OKUPACIJSKI SISTEM IN NEMŠKA OBOROŽENA SILA NA ŠTAJERSKEM JULIJA 1941

Nemški okupacijski sistem

Številni podatki in nemški dokumenti že iz let 1938 in 1939 očitno dokazujejo, kako dolgotrajne in skrbne so bile priprave Nemcev za okupacijo Slovenije, posebno temeljite pa za zasedbo Štajerske, Gorenjske in tistega dela Koroške, ki je bil v mejah Jugoslavije. Imeli so tudi namen, da bi v teh pokrajinah v doglednem času ukinili status okupacijske oblasti, jih priključili k Nemčiji, da bi tako postale sestavni del nemškega rajha. To je dokazal tudi Hitler, ko je ukazal: »Naredite mi to deželo spet nemško, tako nemško, kot je preostala Štajerska«. V tem smislu so bile tudi vse priprave za okupacijo Štajerske zelo podrobne in natančne. Na tem je največ delal nemški obveščevalni center, ki je pod imenom Jugovzhodni inštitut v Gradcu deloval proti Jugoslaviji. Nanj je bil tudi vezan Kulturbund — nemška nacionalna organizacija v Jugoslaviji, ki je imela samo na Štajerskem okoli tisoč članov. Zahvaljujoč skrbnemu vohunskemu in petokolonaškemu delu te organizacije, so Nemci pred okupacijo imeli že vse potrebne podatke o prebivalstvu in gospodarstvu tudi za Štajersko. Ob prihodu so s seboj že prinesli poimenske sezname zanesljivih in nezanesljivih ljudi, razdeljenih v nekaj kategorij; sezname za preselitev in aretacije je bilo treba le še dopolniti. Nemci so prišli na Štajersko z že vnaprej pripravljenim vodilnim kadrom, potrebnim za prevzem oblasti ter za vodenje večjih gospodarskih organizacij in pomembnejših podjetij.

Ob dobrih in natančnih predpripravah Nemci pri prevzemu oblasti na Štajerskem niso imeli nobenih posebnih težav in je organizacija oblastvenih organov zelo hitro napredovala. Ko so operativne enote nemške vojske po manjših spopadih odšle čez Štajersko proti Zagrebu, so okupirano ozemlje zasedle enote jurišnih oddelkov nacistične stranke (SA) in policijske enote. Že 14. aprila 1941 je v Maribor z vsem svojim upravnim aparatom in posebnimi Hitlerjevimi navodili prispel šef civilne uprave za okupirane dele Štajerske Siegfried Uiberreither, ki je še istega dne imenoval tudi politične komisarje po okrajih in kmalu tudi v občinah. Po okrajih so bili to izključno sami nacisti, prispeli iz Avstrije in Nemčije, za župane in komisarje po občinah pa so večinoma postavili najbolj delavne in med nacisti najbolj ugledne člane Kulturbunda.

Teritorialno-administrativna razdelitev na okrožja in občine se je v prvem letu okupacije večkrat menjala, v začetku leta 1942 pa se je ustalila in oblikovala tako, kot je to upravno-političnemu sistemu okupatorske oblasti najbolj ustrezalo. Proti koncu septembra 1941 so Nemci izvedli ponovno reorganizacijo in razdelili pokrajino na okrožja Maribor, Ptuj, Celje, Trbovlje in Brežice, v sestavi teh pa je bilo 163 občin. Okupirani del Koroške je imel 4 občine, ki so bile priključene okraju Velikovec. Nekaj kasneje so mariborsko okrožje razdelili na okrožji Maribor-mesto in Maribor-okolico, ljutomerski okraj pa so priključili okraju Radgona.

Značilnost nemškega okupacijskega sistema v Sloveniji je bila v tem, da so vso upravno in izvršno oblast imeli v rokah šefi civilnih uprav za določeno okupirano pokrajino. Tak sistem je bil nedvomno povezan z namenom, da bi okupirano ozemlje kar najhitreje očistili vseh nezaželenih elementov, da bi ga ponemčili in nato povsem priključili k rajhu. Oborožena vstaja in narodnoosvobodilno gibanje sta ta namen sicer že kmalu preprečila, vendar je okupacijski sistem ostal kljub temu do konca vojne nespremenjen. V začetku se je naslanjal le na oboroženo silo policije, orožništva in vermanšafta, kasneje pa, ko se je oboroženi boj okrepil in razširil, so bili Nemci prisiljeni za boj proti partizanskim enotam uporabljati tudi vojaške enote, ki so bile stalno na okupiranem ozemlju ali so se začasno ustavljale tu in po opravljeni nalogi nadalje-

vale pot. Šefom civilnih uprav za okupirano področje Gorenjske in Štajerske sta bila podrejena komandant varnostne policije in varnostne službe ter namestnik komandanta za redarstveno policijo. Vse druge posle upravnega, administrativnega in gospodarskega značaja je šef civilne uprave opravljal prek šefa urada za civilno upravo. Šef civilne uprave je bil obenem v vlogi gaulajterja tudi najodgovornejši za izvajanje nalog nacistične partije (NSDAP). Sedež šefa civilne uprave za okupirano področje Štajerske je bil najprej v Mariboru, nato pa v Gradcu.

Šefu civilne uprave so bili neposredno podrejeni politični komisarji okrožij, in sicer v vlogi organov državne in civilne uprave za območje določenega okrožja. Okrožje je razen uradov in šefov oddelkov upravnega, administrativnega in gospodarskega značaja imelo tudi okrožno orožniško poveljstvo, izpostavo gestapa ter izpostavo varnostne službe. Občinska uprava, ki jo je vodil župan ali komisar občine, je bila najnižja upravna enota v hierarhiji nemškega okupacijskega sistema. Župane ali komisarje občin je imenoval in postavljala šef civilne uprave, delali so po ukazih in navodilih okrožnih političnih komisarjev, oziroma deželnih svetnikov, včasih pa tudi po direktivah, ki so jih prejeli neposredno od šefa civilne uprave. V pomoč so jim bili dodeljeni razni strokovni svetniki, a ti so imeli le svetovalno pravico in so jih izbirali iz vrst preverjenih nacistov in folksdojčerjev. Delovno področje občinskih komisarjev je v glavnem zajemalo ista vprašanja in probleme, s katerimi so se ukvarjali okrožni politični komisarji, čeprav v manjšem obsegu, samo za področje določene občine. Glede raznih vprašanj pa so imeli tudi določeno stopnjo samostojnosti, če so se nanašala na problematiko uprave.²

Varnostna služba in varnostna policija

Varnostna služba in varnostna policija sta se organsko delili na gestapo, kriminalistično policijo in varnostno službo. Njihova glavna naloga je bila, da zagotovijo vse upravno-politične ukrepe, ki naj bi uredili okupirano ozemlje, v osnovi pa je njihova dejavnost bila v prvi vrsti instrument političnega pritiska in glavni nosilec nasilja nad prebivalstvom. Vo-

ditelji vseh stopenj varnostne službe in varnostne policije so bili skoraj vedno udeleženci pri odločitvah policijsko-vojaških formacij, če so bile te odločitve v zvezi z akcijami proti partizanskim enotam ali sploh proti narodnoosvobodilnem gibanju. Aparat teh služb se je redno udeleževal tudi bojov, v katerih so se njegovi pripadniki posebno izkazovali v zverinstvu in brezobzirnosti. Komandant varnostne službe in varnostne policije za okupirano področje Štajerske je bil SS polkovnik Otto Lurker.

Redarstvena policija

Drugi policijsko-vojaški instrument v rokah šefa civilne uprave je bila redarstvena policija. Po svoji organizacijski strukturi je bila enotna za vsa področja Štajerske, Gorenjske in Koroške. Uradno se je imenovala **redarstvena policija alpskega področja** (Die Ordnungspolizei Alpenland), v njeni sestavi pa je bilo tudi orožništvo.

Do decembra 1941 je bilo poveljstvo redarstvene policije v Mariboru, komandant je bil policijski polkovnik Helmut Mascus. Pri šefu civilne uprave za Gorenjsko in Koroško ga je zastopal orožniški polkovnik Rudolf Handl, ko pa se je v decembru poveljstvo preselilo na Bled, je pri šefu civilne uprave za Štajersko komandanta zastopal orožniški polkovnik Hugo Nowotny.

V Maribor je štab redarstvene policije prispel že 14. aprila 1941, kmalu pa so se po Štajerskem razmestile tudi enote 72. rezervnega policijskega bataljona, del 124. rezervnega policijskega bataljona, rezervna policijska četa »Wien«, ter 315. in 320. policijski bataljon. V začetku julija 1941 se je štab 72. rezervnega policijskega bataljona s prištavnimi deli nahajal v Turnski graščini pri Krškem. Njegova 1. četa je bila v Celju, 2. v Dobrni in 3. v Ptuj. Bataljon je bil močno oborožen z lahkim pehotnim orožjem, štel je skupaj okoli 900 mož. Rezervna policijska četa »Wien« in 1. četa 124. rezervnega policijskega bataljona, ki sta skupaj šteli kakih 600 mož, sta bili v Mariboru, 315. in 320. policijski bataljon pa sta v maju in juniju že odšla iz Štajerske.³

Orožništvo

Nekdanje jugoslovansko orožništvo in policija sta bila razpuščena že v prvih dneh okupacije, njihovo vlogo, dokler se ne oblikuje nemški orožniški aparat, pa so začasno opravljale SA enote. V aprilu in maju 1941 je bila orožniška služba na Štajerskem že povsem organizirana. Komanda se je nahajala v Mariboru, njen komandant pa je bil po upravni črti podrejen šefu civilne uprave, po organizacijski pa komandantu redarstvene policije »Alpenland«. Organizacijsko je bilo orožništvo na Štajerskem od julija 1941 razdeljeno na dve orožniški glavarstvi, ki sta imeli sedeže v Celju in Mariboru. Pod mariborsko glavarstvo so spadala okrožna orožniška poveljstva v Mariboru, Ptuju in Ljutomeru, pod celjsko glavarstvo pa poveljstvo v Celju, Brežicah in v Trbovljah. Okrožna poveljstva so se naprej delila na orožniške oddelke in orožniške postaje. Za okupirani del Koroške je bil v Prevaljah orožniški oddelek s 6 postajami, ki pa je spadal pod orožniško okrožje Velikovec.

Teritorialna razporeditev orožniških postaj je bila v prvih tednih okupacije skoraj ista kot v času Jugoslavije, ob spremembah upravno-politične organizacije pa se je tudi ta razporeditev spreminjala. Ko so partizanske čete začele z akcijami, so bile te spremembe še bolj pogoste, ker so Nemci nove orožniške postaje postavljali in spet ukinjali, kakršen je pač bil položaj v določenem predelu. V prvi polovici julija 1941 so bile na Štajerskem 104 orožniške postaje, na vsaki po 5 do 7 orožnikov in pomožnih policistov. Poleg navedenih orožniških sil je bila v Celju še 1. rezervna motorizirana orožniška četa »Alpenland«, tako da so vse orožniške sile na Štajerskem v juliju 1941 šteje skupaj okoli 700 mož.

Orožniško kadrovsko jedro so sestavljali izključno Avstrijci in Nemci, v maju 1941 pa so že začeli vključevati med orožnike tudi pomožne policiste (Hilfspolizei), v tovarnah in rudnikih so organizirali obratne straže. V ti dve pomožni orožniški organizaciji so bili vključeni pripadniki nekdanje jugoslovanske žandarmerije in policije, folksdojčerji in bivši člani Kulturbunda. Najbolj preverjeni in najbolj zanesljivi med njimi so bili kasneje tudi sprejeti v redno aktivno službo orožništva ali pa v vrste redarstvene policije.

Osnovna naloga orožništva je bila, da je čuvalo javni red na okupiranem ozemlju, in to ob tesnem sodelovanju z enotami redarstvene policije in z organi varnostne policije ter varnostne službe. Ob koncu leta 1941 sta komandanta orožništva pri šefih civilne uprave postala najodgovornejša voditelja vseh akcij proti partizanskim enotam in sta bila vsak v svoji pokrajini tudi najbolj odgovorna za dušitev vstaje.⁴

Obmejna straža

Nemške enote obmejne straže na mejah proti Hrvaški in Ljubljanski pokrajini so bile leta 1941 podrejene glavnemu carinskemu uradu, ki je za Štajersko imel svoj sedež v Celju. Meja je bila razdeljena na odseke, ki jih je sestavljalo po nekaj postojank, moštvo pa je bilo na meji razmeščeno po nadzornih točkah. Sedež obmejnega odseka od Zaloga do Grmade je bil v Šmartnem pri Litiji, s postojankami v Besnici, Prežganju, na Osredku in v Javorju. Ta odsek je spadal pod glavni carinski urad za Gorenjsko in Koroško. Obmejnemu odseku v Radečah so bile podrejene postojanke v Gobi, Dolah, Ravnah, na Kalu in v Šentjanžu, odseku v Sevnici pa Lepi dob, Drušče, Radulja in Raka. Odsek v Krškem je segal do hrvaške meje, imel je postojanke v Podlogu, Mraševem, Cerkljah, na Mokricah in v Veliki Dolini. Na desnem bregu Sotle, na štajersko-hrvaški meji, so bile postojanke obmejnega odseka Brežice, in sicer v Dobovi, Kapelah, Stari vasi in na Bizeljskem, odsek Kozje pa je imel postojanke v Bistrici ob Sotli, v Polju ob Sotli, v Imenem in v Podčetrtku. Posamezni obmejni odseki so bili močni povprečno po okoli 80 mož, ki so bili oboroženi z lahkim pehotnim orožjem. Navedeni odseki in obmejne postojanke so bili na področju, kjer so delovale enote II. grupe odredov; ker pa je bilo na štajersko-hrvaški meji še nekaj odsekov in so nadzorovali tudi okupacijsko mejo z Madžarsko in bivšo državno mejo proti Avstriji, se lahko računa, da je skupna moč obmejne straže na Štajerskem štela čez 1.000 oboroženih mož.

Enote nemške redne vojske

Od enot nemške redne vojske (Wehrmacht) so na Štajerskem predvsem razporedili le rekrutne enote. V Ptujju je imel sedež 1. pionirski bataljon, ki pa je v juniju bil preimenoval v 921. bataljon deželnih strelcev (Landeschützen Bat.). Njegove čete so imele sedeže v Ptujju, Slovenski Bistrici, Celju in Šoštanjju. Dva voda iz sestave tega bataljona sta bila razporejena v Sevnici, druga dva pa v Brežicah. V Savinjski dolini so bile razporejene še enote 321. bataljona deželnih strelcev, ob železniški progi od Zagorja proti Gorenjski pa je bila razmeščena ena četa 322. bataljona deželnih strelcev. Ta bataljon je imel sedež v Domžalah, čete pa v Litiji, Moravčah, Domžalah in v Smledniku. Glavna naloga bataljonov deželnih strelcev je bila varovati železniške proge in druge pomembnejše prometne objekte. Moč vsakega teh bataljonov je v tistem času znašala okoli 1.000 mož, ki so bili oboroženi z lahkim pehotnim orožjem.

Od preostalih enot redne nemške vojske je bil v Mariboru še 3. bataljon 138. šolskega polka planinskih lovcev, ki je štel okoli 1.100 mož, v Celju pa 48. bataljon tankovskih lovcev s približno 550 vojaki. Skupno število pripadnikov redne nemške vojske na Štajerskem je v juliju 1941 znašalo okoli 4.000 mož.⁵

Vermanshaft

Z namenom, da bi prebivalstvo okupiranega dela Štajerske kar najhitreje ponemčili, je državni namestnik in šef civilne uprave za Štajersko dr. Siegfried Uiberreither v vlogi gaulajterja nacistične stranke ob svojem prihodu v Maribor 14. aprila 1941 razglasil štajerskemu prebivalstvu med drugim tudi to, da bodo v prihodnjih tednih organizirali novo politično organizacijo »štajerska domovinska zveza« (Steirischer Heimatbund), v katero bodo na predlog sprejeti tudi vsi »Štajerski zvesti« Slovinci. Desetega maja je Uiberreither izdal ukaz o oblikovanju te organizacije, za sprejem v članstvo pa je določil rok od 17. do 25. maja. Za zveznega vodjo organizacije je bil določen eden najbolj zagrizenih nacistov Franz Steindl. Med člane so bili obvezno vpisani vsi folksdójcerji, od

preostalega prebivalstva pa naj bi sprejeli vanjo samo tiste, za katere so sodili, da priznavajo Hitlerja in nemško državo. V določenem roku je zaprosilo za vpis 320.177 oseb, sprejeli pa so le 207.503 prebivalce. Iz političnih, rasnih, bioloških in drugih razlogov so vse druge zavrnil. Oktobra se je v okrajih Trbovlje in Brežice prijavilo za vpis še 46.598 oseb, od katerih so jih nekaj tudi zavrnil. Tiste, ki so bili sprejeti, so razdelili v stalne in začasne člane, organizacijo pa so speljali po teritorialnem načelu po vzoru NSDAP.

Vsi moški člani štajerske domovinske zveze, stari od 18 do 45 let, so obvezno postali tudi člani vermanšafta (Wehrmannschaft). Ta organizacija je po svoji obliki in namenu ustrezala enotam SA v sestavi NSDAP v nemških deželah. Njegova osnovna naloga je bila najprej vojaška vzgoja in politično prevzgajanje s ciljem, da Štajersko kar najhitreje pripravijo za priključitev k nemškemu rajhu, vermani pa bi bili do takrat že nared za sprejem v redno nemško vojsko in za fronto. Člani vermanšafta so se ob nedeljah in praznikih obvezno zbirali na določenih zbornih mestih, kjer so jih seznanjali z raznimi ukazi in odločbami, poslušali so politična predavanja, na koncu pa še vadili z orožjem.

Na željo gaulajterja Uiberreitherja je vodstvo nad štajerskimi vermani prevzel štab SA grupe »Südmark«, ki je imel sedež v Gradcu. Načelnik štaba te grupe, brigadni general Orth, je 25. junija 1941 izdal osnovno navodilo št. 1, ki je urejalo vprašanja organizacije in vzgoje članov vermanšafta. Obenem so za neposrednega komandanta te organizacije na Štajerskem določili SA polkovnika Blascha s sedežem v Mariboru. Dne 28. junija je Orth podpisal tudi ukaz, s katerim je potrdil, naj v okupiranem delu Štajerske organizirajo deset vermanskih standart in 291 šturmov. V vojaškem pogledu je standarta ustrezala polku, šturmu pa četi. Šturmi so se delili na trupe — vode, in na šare — desetine, šar pa je sestavljalo nekaj patrolj, ki so navadno štejele po 3 ljudi. Število šturmov in nižjih enot niso točno določili, v šturmu pa je bilo navadno 150—200 mož.

Organizacija vermanšafta je bila speljana po teritorialnem načelu tako, da sta bili v vsakem okrožju po ena ali dve standarti. V začetku novembra 1941 so štajerski vermanšaft sestavljale standarte Maribor-okolica z 8.114 člani, Maribor-

mesto z 10.200, Slovenj Gradec s 5.129, Celje-vzhod z 10.709, Celje-zahod s 14.122, Ptuj-sever s 6.214, Ptuj-jug s 6.924, Ljutomer s 6.064, Brežice z 8.120 in Trbovlje z 9.084 člani, kar je skupaj dalo 84.710 vermanov, organiziranih v 307 šturmov. Ponekod je en šurm zajel eno občino, drugje jih je bilo v eni občini več, ponekod pa je en štrum zajel tudi dve občini, v odvisnosti od števila prebivalcev in velikosti območja.

Ves višji vodilni kader vermanšafta so sestavljali nacisti — Nemci in Avstrijci, medtem ko so nižje enote vodili folksdojčerji; kjer pa teh ni bilo, so vodje izbrali iz vrst nacistom najbolj privrženih ljudi. Vermanski sestav je bil razdeljen na aktiv I., ki je zajel člane od 18. do 38. leta starosti, in na aktiv II., v katerem so bili drugi člani, stari do 45 let. Tisti, ki so bili stari več kot 45 let, so sestavljali rezervo. V prvih mesecih po zasedbi vermani niso bili oboroženi, kot člani štajerske domovinske zveze pa so imeli nalogo, da v svojem okolišu nadzorujejo slehernega človeka. S tem so bili vključeni v nemški obveščevalni aparat, ki je na ta način okupatorski eksekutivi priskrbel vse potrebne podatke za udar v določenem trenutku.⁶

Bogate okupacijske izkušnje, ki so si jih Nemci pridobili v drugih evropskih zavzetih deželah, so s pridom uporabljali tudi v okupirani Sloveniji. Takoj po prihodu so začeli z brezobzirnim nasiljem. Poleg osnovne odredbe splošnoupravnega značaja, s katero so na Štajerskem vso oblast prevzeli nemški komisarji, je šef civilne uprave za Štajersko že 14. aprila 1941 izdal tudi ukaz, da se blokira celotno imetje vseh kreditnih zavodov in hranilnic, odredil tečaj za zamenjavo denarja in predpisal tudi kazni za dejanja proti imetju in osebni varnosti. Dne 16. aprila so prepovedali delovanje vseh društev in v zvezi s tem določili tudi likvidacijske komisarje. S posebno uredbo so 22. aprila zasegli vse jugoslovansko in slovensko imetje, iz katerega so ustanovili poseben sklad za krepitev nemštva na Štajerskem.

Po 10. maju, ko so začeli organizirati štajersko domovinsko zvezo, se je začela velika ponemčevalna propagandna akcija, ki so jo spremljali nasilje, grožnje in splošna protislovenska gonja. Pri tem so se kot najbolj aktivni pokazali nedanji člani kulturbunda in z njimi povezani drugi domačini

nemčurji, ki so si s protinarodno dejavnostjo želeli pridobiti naklonjenost okupatorja in si zagotoviti obstanek ter položaj v novem nemškem redu.

Po vseh šolah so Nemci nastavili svoje učitelje in profesorje ter uvedli pouk v nemščini. Z javnih mest so dali sneti vse slovenske napise, preimenovali so ulice in naseljene kraje, uvedli so v urade nemški jezik, zaplenili knjižnice, izločili in uničili vse slovenske knjige itd. V tej splošni protislovenski gonji nemških okupatorjev in domačih odpadnikov, ki jo je spremljala močna nacistična propaganda o moči rajha, veličini in nepremagljivosti nemškega naroda, so se ob aretacijah in deportiranju slovenske inteligence ter naprednih ljudi preproste štajerske ljudske množice po zasedbi znašle prestrašene in osamljene v zelo kritičnem položaju. Vpis v štajersko domovinsko zvezo je bil pogoj, če si je človek hotel pridobiti nemško državljanstvo, kdor pa tega ni dobil, je bil predviden za izselitev. To je bil tudi glavni vzrok, da so ljudje množično vlagali prošnje za sprejem v štajersko domovinsko zvezo.

Ob sprejemanju v štajersko domovinsko zvezo so Nemci štajersko prebivalstvo razdelili v tri kategorije. V prvo so uvrstili nekdanje kulturbundovce in najbolj vnete okupatorjeve sodelavce. Ti so prejeli rdeče članske izkaznice in so postali polnopravni nemški državljani. Večina prebivalstva je bila v drugi kategoriji z zelenimi članskimi izkaznicami in je dobila položaj začasnih nemških državljanov, v tretjo kategorijo pa so spadali tisti, ki so jim bile prošnje za vpis zavrnjene, in pa tisti, ki prošenj sploh niso vložili. Nemci so jih imeli za osebe pod zaščito, s čimer so jih praktično že določili za izselitev ali pregon.

Na osnovi prej pripravljenih spisikov je nemška policija 15. maja začela množično aretirati in zapirati napredno slovensko inteligenco in duhovništvo. Do konca maja so aretirali okoli 2.400 prosvetnih delavcev, duhovnikov, odvetnikov, zdravnikov, inženirjev, direktorjev, uradnikov in študentov, vse njihovo imetje pa zaplenili. S tem, da je nemški okupator najprej udaril po inteligenci in kleru, je praktično onemogočil vsak zares organiziran odpor proti svoji raznarodovalni politiki, po drugi strani pa je s svojo lažnivo propagando o nemškem družbenem redu, ki naj bi zadovoljil pravice delovnih

ljudi, želel začasno uspravati tisti del prebivalstva, ki ga je pripravljaj za izselitev.

Ko so ugotovili, da vseh ne morejo izgnati v Srbijo, so se nemški predstavniki in vlada Neodvisne države Hrvatske 4. junija 1941 v Zagrebu dogovorili o preselitvi Slovencev na Hrvaško in v Srbijo. Tako bi se moralo od 5. julija do konca leta v treh etapah izseliti iz nemške okupacijske cone v Sloveniji okoli 179.000 prebivalcev na Hrvaško in v Srbijo, iz Hrvaške pa v Srbijo tolikšno število Srbov in pravoslavnih popov, kolikor bi na Hrvaško naselili Slovencev in katoliških duhovnikov. Po teh dogovorih je bilo v juniju, v prvem valu, iz Štajerske izseljenih okoli 4.900 ljudi, večinoma v Srbijo, hkrati pa so Nemci v zbirnih taboriščih pripravljali Transporte za drugi val med 10. julijem in 27. septembrom za preselitev na Hrvaško. Ta je obsegal okoli 9800 oseb. Med tem časom pa je okoli 12.000 ogroženim prebivalcem že uspelo na razne načine pobegniti s Štajerske v italijansko okupacijsko cono, v Ljubljansko pokrajino. Tretji val, ki je obsegal Obsotelje in Obsavski predel, je bil še obsežnejši. Izselili so od 24. oktobra 1941 do 30. julija 1942 okoli 37.000 prebivalcev.

Nemške okupacijske sile, ki so bile julija 1941 na okupiranem področju Štajerske, so po grobi ocenitvi šteje skupaj okoli 7.500 oboroženih okupatorjev. To število se do jeseni istega leta ni dosti spremenilo. Glede na 6.782 km² velik okupirani prostor s 531.610 prebivalci, kolikor jih je še ostalo po preseljevanju in drugi migraciji, je prišel en Nemec na 0,81 km² s približno 71 prebivalci. Tako razmerje ni predstavljalo kako posebno silo, toda če upoštevamo, da so Nemci imeli takrat na Štajerskem zelo ugoden notranje politični položaj, ki so si ga ustvarili že od samega začetka z vsemi sredstvi propagande in nasilnimi ukrepi proti najbolj zavednemu delu prebivalstva, in da so v okviru štajerske domovinske zveze s 84.700 vermani organizirali široko razpredeno vojnisko in ovaduško službo, se razmerje sil občutno preobrne v njihovo korist. Čeprav je vermanšaft dosegel navedeno moč šele oktobra 1941 in ni bil ves oborožen, so bili njegovi pripadniki že vajeni orožja in tudi pripravljeni, da v določenih okoliščinah nastopijo proti narodnoosvobodilnemu gibanju.

ITALIJANSKI OKUPACIJSKI SISTEM IN ITALIJANSKE OBOROŽENE SILE V LJUBLJANSKI POKRAJINI JULIJA 1941

Italijanski okupacijski sistem

V napadu na Jugoslavijo v aprilu 1941 je bila vloga Italijanov mnogo manjša kot nemška, a kljub temu so enote italijanske II. armade, ki so imele le nekaj manjših obmejnih spopadov, brez posebnih težav 11. aprila popoldne zasedle Ljubljano. Naslednjega dne je komandant pehotne divizije »Isonzo« general Frederico Romero objavil, da prevzema vso vojaško in civilno oblast, nekdanji ban Dravske banovine, dr. Marko Natlačen pa je že 11. aprila po časopisih razglasil, da so on in narodni svet prevzeli vrhovno oblast ter da se pod njegovim vodstvom oblikuje »slovenska legija«. Te oblasti italijanska vojaška komanda seveda ni priznala. Komandant italijanskega 11. armandnega korpusa, Mario Robotti je 15. aprila poleg drugih ukrepov glede civilne oblasti odredil in razglasil, da se bivše jugoslovansko orožništvo in policija podrejata italijanski vojaški oblasti in da se morajo njeni pripadniki takoj javiti najbližjemu italijanskemu vojaškemu poveljstvu. S tem je italijanska vojaška oblast dejansko prevzela tudi civilno upravo v krajih, ki so jih zasedle italijanske enote, in je te funkcije opravljala do vzpostavitve italijanske civilne okupacijske oblasti.

Dne 18. aprila 1941 je v Ljubljano prispel civilni visoki komisar za po italijanski vojski okupirane dele Slovenije, dotedanji sekretar italijanske fašistične stranke v Trstu Emilio Grazioli. Ko se je seznanil s splošnim položajem in dotedanjim

delom italijanske vojaške okupacijske uprave ter z vlogo narodnega sveta, je še isti dan podpisal akt o prevzemu oblasti od narodnega sveta. Ob izrazih zadovoljstva in pokorščine mu je oblast ceremonialno izročil dr. Marko Natlačen.

Sedemindvajsetega aprila sta italijanski senat in fašistična korporacijska zbornica sprejela ukaz št. 1 italijanskega kralja in ga nato 3. maja objavila kot zakon o priključitvi h kraljevini Italiji tistega slovenskega ozemlja, ki so ga zasedle italijanske enote. Na ta način je nastala tako imenovana Ljubljanska pokrajina (Provincia di Lubiana) na čelu z visokim komisarjem. Z istim aktom je italijanska vlada proglasila tudi avtonomijo pokrajine in oblikovala konzulto, posvetovalni organ, ki so ga sestavljali Slovenci in ki naj bi visokemu komisarju pomagal pri upravljanju in izvrševanju oblasti. Akt o priključitvi navaja, da za prebivalstvo priključene pokrajine vojaška služba ni obvezna. Konzulto so imenovali 27. maja. Sestavljalo jo je 14 članov, večinoma iz vrst bivših slovenskih meščanskih političnih strank. Člani so 3. junija imeli svojo prvo sejo, potem pa so odpotovali v Rim, kjer so jih 8. junija sprejeli italijanski kralj, Mussolini in papež Pij XI.

Medtem ko so nemške okupacijske oblasti v svojem delu Slovenije takoj po zasedbi začele reorganizirati nov upravno-politični aparat, v italijanski okupacijski coni ni prišlo do nobenih teritorialnih in administrativnih sprememb. Le v obmejnih krajih so dele občin, katerih središče je ostalo v nemški okupacijski coni, priključili najbližjim občinam na italijanski strani. Teritorialna razdelitev je ostala ista kot v času Jugoslavije in vsi nekdanji državni uradniki so ostali na svojih delovnih mestih. Ljubljanska pokrajina je bila razdeljena na okraje Ljubljana, Logatec, Novo mesto, Kočevje in Črnomelj, v sestavi teh okrajev pa je bilo 94 občin ter mestna občina Ljubljanska. Za načelnike okrajev so postavili italijanske voditelje, medtem ko je predsednike občin imenoval visoki komisar večinoma iz vrst nekdanjih županov, ki pa so jih nadzorovali italijanski komisarji.

Hkrati s prihodom visokega komisarja je v Ljubljani začela poslovati tudi policijska kvestura; za kvestorja je bil imenovan Ettore Messina. Bil je najodgovornejši za vsa vprašanja vzpostavljanja in čuvanja javnega reda ter varnosti. Pod njegovo poveljstvo in vodstvo so spadale tudi vojaške enote,

ki so mu bile dodeljene na zahtevo visokega komisarja, kadar je bilo treba organizirati večje protipartizanske akcije. Do januarja 1942 jih je načrtoval in vodil sam kvestor.

Pri uradu visokega komisarja so iz vrst 14. karabinjerskega bataljona »Milano« oblikovali tudi grupo kraljevskih karabinjerjev, ki jo je vodil major Raffaele Lombardi in v kratkem času organiziral karabinjersko službo po vsej Ljubljanski pokrajini. Razdeljena je bila na 4 čete s sedežem v Ljubljani, Logatcu, Kočevju in v Novem mestu. Te čete je sestavljalo 8 poročniških postaj (tenenc), ki so združevale 72 notranjih in 34 obmejnih karabinjerskih postaj, vsaka postaja je imela 11—13 karabinjerjev. Leta 1941 je bilo v Ljubljanski pokrajini skupaj 1.465 karabinjerjev, na njihovih postajah pa jim je pomagalo še okoli 500 bivših jugoslovanskih orožnikov. Večina pripadnikov jugoslovanske policije je ostala na svojih prejšnjih mestih in prešla v službo ljubljanske kvesture. Preostale posle administrativnega, prosvetnega in gospodarskega značaja je visoki komisar vodil s pomočjo ustreznih oddelkov nekdanje uprave Dravske banovine, ki so jim zdaj načelovali italijanski uradniki višje stopnje.

Pod upravo visokega komisarja je spadala tudi obmejna nadzorna služba. Opravljala sta jo dva bataljona finančne straže (1.195 mož), dve kohorti obmejne milice (735 mož) in 34 že omenjenih karabinjerskih postaj s 348 karabinjerji. Meja z nemško okupacijsko cono je bila dolga 160 km, z NDH 120 km, in ker so nadzorovali še okoli 70 km bivše državne meje proti Italiji, je kilometer meje nadzorovalo okoli devet pripadnikov obmejne nadzorne službe, ne da bi k temu pristeli še bližnje vojaške enote.

Čeprav je peti člen ukaza o priključitvi Ljubljanske pokrajine h kraljevini Italiji oproščal prebivalstvo obveznih vojaških dolžnosti, se je visoki komisar že maja 1941 pogovarjal s komandantom 16. grupe legij črnih srajc, naj bi v Ljubljani osnovali poveljstvo prostovoljne legije s 300 možmi. Navzočnost te enote naj bi pričala o politični zmagi, med drugim pa bi imela enota tudi nalogo, da bi kasneje pripravljala slovensko prebivalstvo za vstop v vojaško službo. Očitno je visoki komisar imel namen tudi oblikovati fašistično organizacijo s podobnimi nalogami, kot so jih Nemci na Štajerskem

postavili tamkajšnjemu vermanšaftu, a je kasnejši razvoj dogodkov v Ljubljanski pokrajini ta namen preprečil.

Čeprav je imel vso podporo vrhov slovenske buržoazije, je visoki komisar Grazioli, hkrati tudi sekretar nacionalne fašistične partije (PNF), začel vrvitati fašistično miselnost v družbeno življenje zelo počasi in previdno. Od 8. junija 1941, ko je bila nekdanja »delavska zbornica« spremenjena v »pokrajinsko delavsko zvezo«, pa do pomladi 1942 so postopoma ukinjali družbene organizacije in organizirali nove, v vodstva pa so imenovali italijanske fašiste kot »strokovnjake«. Kot končno dopolnilo k uvedenemu fašističnemu redu so 2. maja 1942 oblikovali še pokrajinski korporacijski svet z nalogo, da usklajuje odnose med delodajalci in delavci kmetijsko-gozdarske, industrijske in trgovske sekcije v skladu z interesi fašistične Italije.

Grazioli je v Ljubljanski pokrajini ustanovil tudi fašistično stranko, v kateri pa so imeli pravico do članstva le italijanski državljani. Ker Slovence v priključeni pokrajini kljub ukazu z dne 3. maja 1941 niso šteli za italijanske državljane, tudi niso mogli postati člani fašistične stranke. Namesto tega je njeno vodstvo začelo oblikovati pomožne fašistične organizacije (delavsko — Dopolavoro, mladinsko GILL itd.), v katere so se lahko včlanili tudi tisti, ki niso bili italijanski državljani. Razen malih izjem se je večina prebivalstva uprla takšnemu vsiljevanju fašizma, ignorirala je fašistične organizacije in se množično vključevala v Osvobodilno fronto.⁷

Italijanske vojaške okupacijske enote

Po odhodu večine enot, ki so v aprilu 1941 zasedle Ljubljansko pokrajino, je v okupirani coni ostal 11. armadni zbor II. italijanske armade z vsemi svojimi organskimi enotami. Po raznih prestavitvah in premestitvah komand in enot je bila ob koncu julija 1941 razvrstitev tega zbora takale:

Poveljstvo 11. armadnega zbora je bilo na Planini pri Rakeku, kamor je prispelo iz Ljubljane 16. julija z vsemi svojimi prištabnimi deli. Preselitev iz Ljubljane na Planino je izsilil visoki komisar za Ljubljansko pokrajino zaradi nesoglasij med njim in komandantom zbora glede načina, kako izvajati oku-

pacijo, in zaradi bližine meje. V Ljubljani je ostalo poveljstvo pehotne divizije »Granatieri di Sardegna« s poveljstvi 1. grenadirskega in 13. artilerijskega polka (brez topov). Vojaštvo teh dveh polkov in pa divizijskih prištabnih delov so po bataljonih in četah razmestili v predelu Horjul—Ljubljana—Zalog—Grosuplje. Poveljstvo 2. grenadirskega polka iz sestava iste divizije je imelo svoj sedež v Kočevju, bataljoni, in drugi oddelki tega polka pa so bili v predelu Ribnica—Kočevje—Morava.

Sedež italijanske pehotne divizije »Isonzo« je bil v Novem mestu, sestavljali so jo 24. pehotni in 6. artilerijski polk v Novem mestu, 23. pehotni polk v Črnomlju in 98. legija črnih srajc v Trebnjem. Enote teh polkov in prištabni deli divizije so bili razmeščeni v predelu Šentvid pri Stični—Dvor—Toplice—Stari trg ob Kolpi—r. Kolpa—Metlika—Šentjernej—nemško italijanska razmejitvena črta severno od Šentvida pri Stični. Sile v Beli krajini je dopolnjeval 111. minometni bataljon iz sestave prištabnih korpusnih delov, ki je imel sedež v Vinici.

Druge enote, ki so spadale pod neposredno poveljstvo 11. armadnega zbora in korpusne prištabne enote so bile večinoma razmeščene na Notranjskem v predelu Velike Lašče—Bloke—Vrhnika—Logatec—Cerknica—Loška dolina. Poveljstvo 11. artilerijskega polka je bilo na Vrhniki, komanda devetega pa v Logatcu. En divizion korpusne artilerije je bil v Grosupljem. Pod poveljstvo 11. armadnega zbora so spadale tudi enote 11. obmejne straže (G. a. F.), ki so bile razmeščene vzdolž nekdanje državne meje na Notranjskem, sedež pa je poveljstvo obmejne straže imelo v Logatcu.

Italijanske vojaške enote in italijanske oborožene enote, ki so bile pod poveljstvom civilne okupacijske oblasti, so konec julija 1941 v Ljubljanski pokrajini skupaj štejele nekaj čez 40.000 oboroženih ljudi. Glede na 4.550 km² okupacijskega prostora s 336.297 prebivalci je prišlo skoraj devet oboroženih okupatorjev na kvadratni kilometer ali eden na 8,4 prebivalca.⁸

Podoba razmer v Ljubljanski pokrajini bi ne bila celovita, če se ne ozremo tudi na dejavnost »narodnega sveta« v aprilskih dneh in drugih profašističnih elementov. Po neuspelem poskusu, da bi pridobili Nemce, da dovolijo obstoj slo-

venske profašistične oblasti v Sloveniji, je bivši ban Dravske banovine dr. Marko Natlačen s svojim »narodnim svetom« pristopil k italijanski vojaški okupacijski oblasti in se ji stavil na razpolago. Ob tej priložnosti je v svojem imenu in v imenu prebivalstva okupirane pokrajine zagotovil lojalnost in izrazil prepričanje, da bo italijanska okupacijska oblast to dobronamerno sprejela. Italijani so do podpisa akta o kapitulaciji jugoslovanske vojske še dovoljevali obstoj narodnega sveta, slovensko legijo, ki so jo predstavniki slovenskih meščanskih strank naivno proglašali za nekakšno slovensko vojsko, pa je okupacijska oblast prepovedala. Kljub temu je v nekaj naslednjih dneh dr. Natlačen še izdajal razna opozorila in ukaze, ki so se nanašali na krepitev lojalnosti z italijanskimi okupatorji in na ohranitev dobrih odnosov z njimi, ko pa je 18. aprila začela veljati brezpogojna kapitulacija, je svojo samozvano oblast predal italijanskemu civilnemu komisarju. Fašistična Italija je imela pač čisto drugačne načrte.

Prebivalstvo nekaterih delov Dolenjske z italijansko okupacijo ni bilo zadovoljno. Tik pred začetkom vojne je bilo na Dolenjskem in v Ljubljani stalno naseljenih 12.918 ljudi nemške narodnosti, od tega 1.981 v Ljubljani, 10.533 v kočevskem okraju, preostali pa so bili raztreseni po drugih krajih. Ta nemška narodna manjšina je bila do skrajnosti prežeta s hitlerjevsko propagando in je tvorila vojaško dobro organizirano peto kolono. Kar 6.095 jih je bilo v kulturbundu. Ker so pričakovali nemško okupacijo, so kočevski Nemci v svojih krajih še pred prihodom italijanskih enot s silo prevzeli oblast, razoroževali in zapirali orožnike in vojake ter se pripravljali na množično iztrebljanje Slovencev na svojem področju in v okolici. Ker je tudi njihove kraje zasedla italijanska vojska, svojega načrta niso mogli uresničiti, vendar se je njihovo nasilje nad Slovenci še naprej stopnjevalo in so morali mnogi komunisti pred njimi oditi v ilegalo. Nemški manjšinski problem v Ljubljanski pokrajini sta oba okupatorja rešila jeseni 1941, kočevski Nemci, razen manjšega števila posameznikov, pa so se do pomladi 1942 v celoti preselili v nemško okupacijsko področje, na posestva pregnanih Slovencev iz predelov Zasavja, Krškega polja in Bizeljskega.⁹

Do manjših nacističnih manifestacij je prišlo tudi v nekaterih drugih krajih Dolenjske, kjer je del prebivalstva, ki je

bilo pod močnim vplivom nemške propagande in hitlerjevskih agentov, zahteval, naj se njihovi kraji priključijo k nemškemu okupatorskemu področju. K temu je dosti prispevala tudi precejšnja razpuščenost in nedisciplina italijanskih vojakov, ki so takoj po svojem prihodu začeli po hišah stikati za živili in perutnino. Tako je 29. aprila prišlo do pronemških manifestacij v Šentrupertu na Dolenjskem in v nekaterih okoliških vaseh, prvega maja pa tudi v Novem mestu.

Manifestanti iz Mirenske doline so 2. maja, potem ko so jih sprovcirali hitlerjevski agenti, organizirali pohod proti Trebnjem. Italijanska vojska je pred trgom pričakala povorko in začela streljati na njo. Ob tej priložnosti je bilo ubitih sedem ljudi, osem jih je bilo ranjenih, 21 pa so prijeli in zaprli. Druge podobne manifestacije so se končale brez prelivanja krvi. Zahteve po nemški okupaciji nikakor ni oceniti kot politično odobravanje in zavedno podporo hitlerizmu, temveč jo je treba pripisati politični neorientiranosti in težnji po izboljšanju težkega socialnega položaja v teh krajih. Ko se je po dogodkih v obmejnih predelih prebivalstvo kaj kmalu prepričalo, da je tako stališče napačno in da se na nemškem zasedenem ozemlju vse bolj širi nasilje, so tudi pronemške manifestacije popolnoma zamrle.

Ko je bila 3. maja objavljena priključitev Ljubljanske pokrajine, je formalno pravno prenehala italijanska vojaška okupacijska oblast. Prešla je v roke visokega komisarja, ki je imel enak položaj kot prefekti v drugih italijanskih pokrajinah. Vojaške oblasti so še nadalje skrbele za zbiranje orožja in vojnega plena, zaradi varnosti pa so prebivalstvu pobrale tudi lovsko orožje. Slovenijo so Italijani imeli za mirno deželo z ravnodušnim prebivalstvom, bali so se le komunistov in nekaj več pozornosti so posvetili nekdanjim imigrantom iz Slovenskega primorja. Nekateri bivši orožniki in šef ljubljanske policije dr. Lovro Hacin so pomagali ljubljanski kvesturi, da je sestavila seznam najbolj aktivnih komunistov, na podlagi katerega je kvestor 28. aprila 1941 izdal ukaz za aretacijo 32 članov Komunistične partije Slovenije.

Prepričani v svojo moč in trenutno tudi prezaposleni s svojo notranjo problematiko okoli organizacije oblasti, so italijanski organi le slutili, da se bo nekaj zgodilo, niso pa še

vedeli, da že nastaja močno narodnoosvobodilno gibanje. Pustili so delno kulturno avtonomijo in, oslanjajoč se na sodelovanje vrhov slovenske buržoazije, ki so jih prepričevali, da predstavljajo ves slovenski narod, za razliko od nemške okupacijske oblasti upali, da bodo na primeren mirnejši način uredili stanje in dosegli naklonjenost slovenskega prebivalstva.¹⁰

PRIPRAVE ZA VSTAJO V SLOVENIJI

Ko je centralni komite KP Slovenije zvedel, da je voditelj slovenske klerikalne stranke in ban dr. Marko Natlačen 6. aprila, ob napadu Nemčije in Italije na Jugoslavijo, oblikoval tako imenovani »narodni svet«, sestavljen iz predstavnikov meščanskih strank z nalogo, da se »ohranita red in mir«, se je zavzel, naj bi narodni svet postal širše obrambno telo, v katerem bi bili tudi predstavniki Komunistične partije Slovenije. Dr. Marko Natlačen je ta predlog kategorično odklonil in že naslednje dni je narodni svet začel jugoslovanski vojski preprečevati rušenje pomembnih vojaških objektov, ščitil je petokolonaše in izdajalce, 11. aprila pa se je skušal, kot smo videli, razglasiti za nosilca oblasti v Sloveniji.

Takoj po fašističnem napadu na Jugoslavijo so KP Slovenije in druge napredne organizacije začele zbirati prostovoljce in jih samo v Ljubljani zbrale v treh dneh okoli 2.000. Poskus, da bi se ob pomoči štaba dravske divizije ti ljudje oborožili za boj proti sovražniku, ni uspel. Nek oficir tega štaba je celo izdal ukaz, naj predstavnika centralnega komiteja KPS Borisa Kidriča in Aleša Beblerja takoj aretirajo in odpeljejo na policijo, vendar so ju po nekaj urah izpustili. Centralni komite je v tistih dneh ukrenil vse potrebno, da bi osvobodili politične jetnike, kar mu je tudi uspelo. Na njegovo zahtevo so v uradu državnega tožilstva in na ljubljanski policiji uničili ves arhiv o komunistih. Med prostovoljce so odšli skoraj vsi člani CK, njihovo delo pa so začasno prevzele tovarišice. Del neoboroženih prostovoljcev je 10. aprila zjutraj prispel v Zagreb, nekaj so jih ustavili v Karlovcu, večina pa jih je ostala v Novem mestu. Ker je istega dne v Sloveniji začela razpadati bivša jugoslo-

vanska vojska, so se tudi prostovoljci začeli vračati na svoje domove. Tiste dni so komunisti po vsej Sloveniji začeli po smernicah KPS in na lastno pobudo zbirati orožje in strelivo in ga skrivati pred okupatorji. Centralni komite KPS se je takoj po svoji vrnitvi v Ljubljano povezal z vodstvom KP Jugoslavije v Zagrebu in po vsej okupirani Sloveniji razširil njegov razglas z dne 15. aprila. Hkrati je delo partijskih organizacij začel usmerjati v splošne priprave za oboroženo ljudsko vstajo.

Konec aprila je tudi CK KP Slovenije izdal svoj razglas slovenskemu narodu. V njem je prikazal izdajstvo vrhov slovenskih meščanskih strank, ki so se povezali s fašističnimi osvajalci, in pozval delavce, kmete, vse politične skupine, dobronamerne posameznike, ves slovenski narod, naj se združi v skupnem osvobodilnem boju. Na koncu razglasa je poudaril nalogo komunistov in pa dejstvo, da je v Sloveniji edino Komunistična partija dokazala sposobnost, da stopi na čelo tega boja do končne zmage.¹¹

Na pobudo CK KP Slovenije je bil v Ljubljani 27. aprila 1941, po kasnejših ugotovitvah je to bilo 26. aprila, ustanovni sestanek Protiimperialistične fronte, na katerem so se zbrali predstavniki demokratičnih političnih skupin, s katerimi je KP Slovenije še pred aprilskim državnim zlomom sklenila akcijski sporazum. Po analizi splošnega vojaškega in političnega položaja in določitvi osnovnih smernic osvobodilnega boja je bil enoglasno sprejet sklep, da se takoj začnejo zbirati slovenske ljudske množice v boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda.

V maju 1941 je Protiimperialistična fronta po vseh večjih središčih Slovenije povezala predstavnike svojih ustanovnih skupin, imela vrsto sestankov in konferenc, vzpostavila je stike z mnogimi domoljubnimi skupinami in na ta način ustvarjala razmere za množičen osvobodilni boj. V zelo kratkem času je že povezovala 18 političnih skupin, kulturnih, športnih in drugih organizacij. Njihovi predstavniki so sestavljali vrhovni plenum, ki se je prvič sestel 15. junija, na svojem drugem sestanku 29. junija pa je dotedanjo organizacijo preimenoval v Osvobodilno fronto slovenskega naroda.

Medtem ko je v vodstvu OF bila Komunistična partija Slovenije v nekakšni koaliciji z drugimi skupinami, so odbori

OF na terenu nastajali predvsem neposredno iz ljudskih množic, ki so bile že prej pod vplivom KP, le-ti pa so kaj kmalu zajeli tudi večino preostalega narodno zavednega prebivalstva ne glede na nazorske razlike in nekdanjo politično pripadnost. Na ta način se je pod vodstvom KP Slovenije širila OF kot enotno vseljudsko osvobodilno gibanje. Vodilna sila v OF in njena osnova je bil delavski razred. To je bilo izraženo v vodilni vlogi KP in v zelo aktivnem sodelovanju delavskega razreda v osvobodilnem gibanju, kjer je kljub različnim političnim prepričanjem nastopal enotno.

V maju in juniju se je OF že širila po vseh delih Slovenije v obliki terenskih odborov. Ti so združevali pristaše osvobodilnega gibanja po večjih ulicah, vaseh, manjših naseljih ter v podjetjih in ustanovah. Organizacija se je širila in gradila, kakor so okoliščine v posameznih krajih pač dovoljevale in se jim prilagajala, v juliju pa je že obstojala široka mreža terenskih odborov. V sodelovanju z ustanovnimi skupinami so se takrat začeli oblikovati na terenu tudi okrožni odbori OF, ki so se nekaj kasneje razdelili še na rajonske odbore. Organizacija OF se je najhitreje širila po mestih in industrijskih središčih, odkoder se je postopoma raztegnila še na podeželje. Pomebno vlogo pri širjenju OF je odigrala tudi ilegalna partijska tehnika, ki je v tisočih izvodih tiskala in razmnoževala razne letake, brošure in časopise. Najbolj razširjen je bil »Slovenski poročevalec«, ki je od prve polovice maja naprej izhajal vsak teden kot informativni časopis OF.

Hkrati z organiziranjem OF je KP Slovenije delala tudi na utrjevanju in krepitvi lastne organizacije in organizacije Skoja. Število članov v obeh organizacijah je raslo, organizirali so precej novih celic, rajonskih in okrožnih komitejev. Obstajal je pokrajinski komite za severno Slovenijo, ki je združeval in vodil okrožne komiteje na Štajerskem, pod vodstvom 18 okrožnih komitejev pa je takrat v Sloveniji delovalo več kot 1.000 članov in kandidatov partije.

Dne 26. aprila je centralni komite KP Slovenije reorganiziral svojo dotedanjo vojaško komisijo in jo razširil s tri na šest članov. Imela je nalogo, da organizira in vodi delo pri zbiranju in vskladiščenju orožja, streliva, razstreliva ter druge vojaške opreme in da pripravi kader za začetek oboroženega

boja. Po majskem posvetovanju v Zagrebu, na katerem je centralni komite KP Jugoslavije dal konkretne smernice in podrobna navodila za pripravo vstaje, je ta komisija prevzela vlogo osrednjega vodstva nad vojaškimi pripravami za dvig oborožene ljudske vstaje v Sloveniji. Hkrati so podobne organe oblikovali tudi pokrajinski komite za severno Slovenijo in vsi okrožni komiteji. Šteli so po tri člane in se navadno imenovali vojaški komiteji. Njihova osnovna naloga je bila, da bolj sistematično organizirajo zbiranje za vstajo nujno potrebnega orožja in streliva. Ti komiteji so vodili tudi evidenco nad orožjem, ki so ga skrivali še neorganizirani posamezniki ali pa reakcionarne skupine v svojih skladiščih, organizirali so tudi bojne skupine, v katerih so se komunisti, skojevci in preverjeni simpatizerji vadili ravnanja z orožjem ter se strokovno usposabljali za diverzantske in partizanske oborožene akcije. Tako so se pripravljali prvi kadri bodočih partizanskih čet.

Na konferenci, ki jo je centralni komite KP Slovenije organiziral 1. in 2. junija 1941 v Ljubljani, so ob drugih vprašanjih dnevnega reda tudi pregledali vojaške priprave in dali še podrobnejša navodila za delo komitejev na tem področju. Vojaška komisija pri centralnem komiteju KP Slovenije se je takrat spet zmanjšala na tri člane. Njeno vodstvo je prevzel Franc Leskošek-Luka, člana pa sta bila še Aleš Bebler in Stane Žagar. V naslednjih dneh so se vsi trije napotili na teren in sami neposredno prenesli smernice in navodila tistim komitejem, ki na konferenci niso bili zastopani, obenem pa so imeli o tem vprašanju vrsto sestankov z drugimi partijskimi organizacijami. Centralni komite KP Slovenije je okrepil organizacijo svojih kurirskih zvez, po katerih je pošiljal navodila in prejemal poročila. Po svojih članih in instruktorjih je vodil delo celotne organizacije, jo nadziral in ji pri delu pomagal.

V soglasju s smernicami, sprejetimi na junijski konferenci v Ljubljani, so se najbolj kompromitirani komunisti že sredi junija umaknili v ilegalo, začeli odhajati v gozdove in tam oblikovati skupine, ki so postale jedro kasnejših partizanskih čet. Ker so 22. junija, ob napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, začele dozorevati razmere za dvig vstaje, je centralni komite KP Slovenije še istega dne na svoji seji oblikoval glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Za koman-

danta je bil imenovan Franc Leskošek-Luka, za političnega komisarja pa Boris Kidrič, katerega je kmalu zatem zamenjal Miha Marinko. Za namestnika komandanta je bil imenovan Aleš Bebler, za člana glavnega poveljstva pa sta bila postavljena Stane Žagar in Oskar Kovačič. Ko je 29. junija vrhovni plenum OF sprejel predlog centralnega komiteja KPS glede sestave glavnega poveljstva, ga je dopolnil še s tremi novimi člani. To so bili Miloš Zidanšek, dr. Marjan Breclj in Dušan Podgornik. Dne 22. junija je centralni komite KP Slovenije objavil tudi razglas slovenskemu narodu, v katerem ga poziva, naj strne svoje vrste v enotni Osvobodilni fronti proti imperialističnim okupatorjem in naj svoj dotedanji odpor razvije v vseljuski osvobodilni boj.

Po 22. juniju so komunisti odhajali v gozdove iz dneva v dan v vse večjem številu. Četrtega julija je centralni komite KP Slovenije izdal partijskim organizacijam tudi pismene smernice za začetek akcij, 16. julija pa je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet izdalo ukaz za oboroženo vstajo, ki naj bi se povsod začela 20. julija. Nekako ob istem času je glavno poveljstvo pripravilo tudi Partizanski zakon, ki je predpisoval naloge partizanskih enot, pravice in dolžnosti partizanov, besedilo prisege, partizanski pozdrav, organizacijo enot, sodni postopek in kazni. Zaradi težkih objektivnih okoliščin v nekaterih predelih Slovenije, zaradi nedokončanih tehničnih priprav, ponekod pa tudi zaradi oportunističnih stališč do vstaje ni prišlo 20. julija, kot je bilo ukazano, pač pa postopoma šele v naslednjih dneh in se je nato začela širiti.¹²

Potek priprav za vstajo v Ljubljanski pokrajini

V začetku aprila 1941 je v delu Slovenije, ki je bil pod italijansko okupacijo, delovalo okoli 350 članov in kandidatov KP Slovenije. Številčno močnejša od nje je bila organizacija SKOJ. Njen vpliv je bil zelo močan zlasti v društvu kmečkih fantov in deklet, društvu prijateljev Sovjetske zveze, posebno pa v zvezi delovnega ljudstva, ki jih je vodila partija. Obstajali so okrožni komiteji KPS za Ljubljano, Kočevje, Novo mesto in Belo krajino. Samo partijska organizacija, ki jo je vodil okrožni komite za Ljubljano, je štela 180 članov, drugi člani

pa so bili v drugih manjših mestih in na podeželju. Med pripravi za vstajo se je članstvo v ljubljanskem okrožju dvignilo na 250 komunistov, ki so bili vključeni v 45 celic, te pa je vodilo pet rajonskih komitejev. Partijske organizacije so se krepile tudi v drugih delih pokrajine, kjer so delovali člani in instruktorji centralnega komiteja KP Slovenije.

Na Notranjskem, kjer so bile prej samo tri celice v Borovnici, na Vrhniki in v Loški dolini, so maja v Borovnici organizirali partijsko konferenco in oblikovali okrožni komite za Notranjsko. Do avgusta je le-ta na svojem področju organiziral še 23 celic. Čeprav je delo kočevske partijske organizacije močno oviralo nasilje kočevskih Nemcev, so imeli razen okrožnega tudi mestni komite za Kočevje. Aprila je v Kočevju in okolici delovalo šest partijskih celic z okoli 40 komunisti, a v naslednjih mesecih so ustanovili še nove celice v Klinči vasi, Sodražici in v Velikih Laščah. V novomeškem okrožju so posebno skrb posvetili železniški partijski organizaciji, ki jo je sestavljalo pet celic in je imela veliko vlogo pri vzdrževanju zvez med partijskimi organizacijami, pri širjenju in prevozu propagandnega gradiva, pri prevozu ilegalcev itd. V tistem času so okrepili tudi partijsko organizacijo v Beli krajini, začeli pa so jo organizirati tudi v grosupeljsko-stiškem območju. Tam so okrožni komite oblikovali junija, pod njegovo vodstvo so vključili tudi celico v Velikih Laščah. Pred vojno tod ni bilo partijske organizacije.

Ob zbiranju orožja, streliva in druge vojaške opreme, potrebne za oboroženo vstajo, so vse partijske organizacije v Ljubljanski pokrajini neutrudno delale na organiziranju in širjenju ter krepitvi organizacij OF. Prve dni julija se je OF v Ljubljanski pokrajini že toliko razmahnila, da je razen mest zajela tudi vsa podeželska središča s širšo okolico in segla tudi v odročne kraje. Organiziranje so vodili komunisti, pomagali pa so jim tudi drugi pošteni in napredni ljudje, ki so v ljudstvu uživali ugled in zaupanje. Enakopravno in ne glede na svoja prejšnja politična prepričanja so v OF vstopali vsi pošteni in napredni Slovenci, ki so osvobodilni boj dojeli kot svojo osnovno narodno dolžnost. Junija je bila mreža terenskih odborov OF že tako razpredena, da so lahko oblikovali okrožne odbore OF za Novo mesto, Belo krajino, Kočevje in Notranjsko. Teritorialno so se ujemali s področji, kjer so že delovali

okrožni komiteji, le področje grosupeljsko-stiškega okrožnega komiteja se je zaradi lažjega dela razdelilo na dva okrožna odbora OF. Odbor za stiško okrožje je bil ustanovljen ob koncu julija, za grosupeljsko pa septembra.¹³

To obsežno organizacijsko in politično delo je kmalu rodilo sadove. Poteptana narodna zavest se je dvignila in naraščal je odpor. Že v prvih dneh okupacije je v Ljubljanski pokrajini prišlo do več manjših incidentov med prebivalstvom in pripadniki italijanskih oboroženih sil. Ljudje so namreč okupatorja ignorirali, ga zaničevali, se mu posmehovali, kar je žalilo italijanske vojake. Hkrati, ko se je širila in krepila organizacija OF, sta se krepila tudi narodna zavest in zaupanje v lastno moč, kar je ljudi privedlo do tega, da so izrazi nestrpnosti postajali vse bolj očitni. Že 12. junija je prišlo do pretepa z italijanskimi vojaki na Golem pri Ljubljani, ko pa je 22. junija centralni komite KP Slovenije izdal razglas ob napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, je OF prvič javno in organizirano nastopila v protifašističnih demonstracijah. Že popoldne istega dne je v nekaterih vaseh v neposredni bližini Ljubljane in v delih mesta prišlo do javnega negodovanja proti okupatorju in manifestacij za Sovjetsko zvezo. Zvečer so se manifestacije še okrepile in po policijski uri je neka fašistična patrulja v Snebrjah streljala na skupino mladincev ter enega ubila. Podobne manifestacije so bile istega dne tudi v nekaterih drugih središčih pokrajine.¹⁴

V naslednjih dneh se je protiokupatorska aktivnost stopnjevala in nekatere že prej pripravljene bojne skupine so začele napadati železniške proge in telefonske linije. Prve dni julija sta vodstvo partije in OF v Ljubljani organizirala množičen sprejem železniških kompozicij, s katerimi so Nemci z Gorenjske vozili v Srbijo izseljene Slovence. Na ljubljanski železniški postaji je prišlo do množičnih demonstracij proti Nemcem in državam osi, ki so se ponavljale do 9. julija, ko je skozi Ljubljano odpeljal zadnji transport prve etape izseljevanja. Mestna policija ni bila dovolj močna, da bi mogla sama preprečiti te demonstracije, pri vzpostavljanju reda so ji morale pomagati tudi vojaške enote.

Italijanska okupacijska oblast je slutila nekakšno dejavnost komunistov, ni pa se zavedala, da so to že priprave za

oboroženo vstajo. Skrbno je sicer spremljala dogodke, vendar je še upala, da so ti incidenti le delo posameznih prevratniških elementov. Tudi po junijskih dogodkih so pričakovali, da se bo stanje normaliziralo. V ocenjevanju tega položaja je med voditelji italijanske civilne oblasti in vojaškim poveljstvom prišlo do različnih mnenj in ugotovitev, vendar je bilo vojaško poveljstvo nekoliko bolj realno.¹⁵ Poveljstvo 11. armadnega zbora je 24. junija izdalo ukaz, kako naj vojska nastopi, če bi prišlo do novih demonstracij, 1. in 14. julija pa je prek okrožnic znova opozorilo na vse bolj hladen odnos in vse bolj pogoste izlive nestrpnosti med prebivalstvom. Hkrati je visoki komisar 17. julija ukazal, naj lastnikom vrnejo lovsko orožje, ki so ga odvzele vojaške enote. Karabinjerji so aretirali nekaj posameznikov, ki so pred njimi baje klicali gesla za Sovjetsko zvezo, in so tudi napisne akcije po Ljubljani šteli za delo izoliranih posameznikov. Zaradi enotnosti prebivalstva, posebno v Ljubljani, dokaj slaba sovražnikova obveščevalna služba ni mogla odkriti organiziranega dela in je nasedala raznim dezinformacijam. Po njenih podatkih bi se morala oborožena vstaja začeti 14. julija, na obletnico francoske revolucije. Italijanska vojaška poveljstva so tega dne pričakovala splošen oborožen napad na vojsko in so s tem v zvezi tudi ustrezno ukrepala. Enote so že od 10. julija dalje bile v pripravljenosti, vojakom so prepovedali svoboden izhod iz vojašnic, okrepili pa so tudi straže in patrulje. Medtem pa je civilna oblast pričakovala le ponovne komunistične manifestacije z izobešanjem zastav, pisanjem in vzklikanjem gesl.¹⁶ Za zaščito javnega reda je zahtevala 1.000 vojakov in je med 23. uro zvečer in 5 uro zjutraj prepovedala uporabljati zasebna motorna vozila. Toda 14. julij je minil brez posebnih dogodkov.

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja je bilo ves čas v Ljubljani. Pestre izkušnje glede dela v ilegali so komunistom omogočile neposreden vpliv na dogodke in olajševale delo okoli priprav za vstajo tako v Ljubljani kot v drugih delih Slovenije. Ob dobro organizirani obveščevalni službi, ki je spremljala delo in namene okupatorja in izdajalskih vrhov slovenskih meščanskih strank, sta vodstvo gibanja in vsa organizacija obliko in vsebino svojega dela lahko prilagajala nastalemu položaju in potrebam.

Priprave za vstajo na Štajerskem

Tik pred okupacijo je na Štajerskem obstajala močna partijska organizacija, v kateri je delovalo okoli 500 komunistov in kandidatov ter približno prav toliko članov SKOJ, precej bolj množične pa so bile druge organizacije, ki jih je vodila partija pred vojno, kot na primer zveza delovnega ljudstva, društvo kmečkih fantov in deklet, društvo prijateljev Sovjetske zveze itd. Organizacijsko se je partija v severozahodni Sloveniji delila na področja desetih okrožnih komitejev, ki so vodili mariborsko, mežiško, šaleško-mislinjsko, savinjsko, celjsko, trboveljsko, brežiško-kozjansko, ptujsko, ljutomersko in prekmursko okrožje. V večjih središčih so bila okrožja razdeljena na rajone, zaradi lažje povezave z osrednjim partijskim vodstvom pa je organizacijo vodil pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo. Najmočnejše so bile organizacije v industrijskih središčih, saj je bilo samo v Mariboru okoli 120 komunistov, v Celju in Trbovljah po več kot 100, šibkejše so bile organizacije v drugih predelih. Že v prvih mesecih okupacije je gestapovsko nasilje prizadejalo štajerskim partijskim organizacijam hude izgube, vendar pa mu jih kljub vsemu ni uspelo zlomiti. Veliko komunistov je bilo zaprtih, drugi so v taboriščih čakali na izselitev, precej jih je bilo v vojnem ujetništvu, nekaj pa se jih je umaknilo na italijansko zasedeno ozemlje.

Pod vodstvom pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo, ki ga je od pomladi 1941 vodil sekretar Slavko Šlander, se je po prvem udarcu partijska organizacija postopoma le opomogla, svoje predvojne številčne moči pa ni mogla doseči še nekaj časa. V začetku julija je bilo v Trbovljah še 60 komunistov, v Mislinjski in Šaleški dolini 23, v savinjskem okrožju pa se je v juniju število dvignilo z 39 na 49, v celjskem s 17 na 26, v mariborskem s 40 na 46 in v ptujskem z 8 na 26. V Prekmurju je bilo organiziranih 26 članov, medtem ko je bila v mežiškem okrožju, kjer je v aprilu bilo še 50 komunistov, partijska organizacija popolnoma razbita in so bili v juliju povezani s pokrajinskim komitejem le še 4 člani. Podobno se je zgodilo tudi v brežiškem okrožju, kjer so bili julija povezani le še 4 člani v Brestanici in 15 članov v Brežicah. Tako je na Štajerskem pred začetkom vstaje delo-

valo samo še 279 komunistov. Da bi nadomestili izgube, ki jih je povzročilo nemško nasilje, so podvojili svoje napore in v najtežjih razmerah ilegalnega dela pripravljali vstajo in oblikovanje prvih partizanskih čet.

Izgube, ki so prizadele štajerske partijske organizacije, so negativno vplivale tudi na razvoj organizacije OF, ki iz objektivnih razlogov ni mogla postati tako množična kot v Ljubljanski pokrajini. Najnaprednejši del prebivalstva so Nemci pozaprlji in izselili ter s tem skoraj uničili zasnovo organizacije, vse organizacijsko delo pa je bilo skoraj izključno odvisno od skromnih možnosti, ki so jih imeli še preostali komunisti. Zaradi tako različnih okoliščin se je tudi organizacija OF na Štajerskem drugače razvijala kot v Ljubljanski pokrajini. Tu so najprej organizirali terenske odbore OF, ki so tvorili množično osnovo organizacije, in šele potem oblikovali višja vodstva; na Štajerskem pa so organizirali v obratni smeri ali pa hkrati. Pokrajinski odbor OF za Štajersko je bil ustanovljen že 22. maja na Kojzici pri Rimskih Toplicah. Istega meseca so oblikovali tudi okrožni odbor OF za trboveljsko okrožje, v juniju mestni odbor OF za Maribor in v juliju še za celjsko okrožje. Čeprav je zaradi sovražnikovega nasilja organizacija OF na Štajerskem napredovala veliko počasneje kot v Ljubljanski pokrajini, so terenske odbore kljub temu ustanovili povsod, kjer so še lahko delovali člani partije in SKOJ.

Štajerski komunisti so vedeli za izdajalsko delo pete kolone, zato se je že v prvih dneh okupacije večina umaknila v začasno ilegalo. Tako sta se 12. aprila 1941 na Sv. Planini nad Trbovljami sestali že oboroženi skupini komunistov iz Trbovelj in Šaleške doline. Ker jih v prvih dneh okupacije Nemci še niso iskali, sta obe skupini skrili orožje in opremo ter se po navodilih sekretarja pokrajinskega komiteja vrnili vsaka na svoj teren, da sta tam nadaljevali z novimi nalogami. Zbiranje in skrivanje orožja se je po vsej Štajerski nadaljevalo, čeprav so Nemci dvakrat objavili smrtno kazen za vsakogar, ki bi skril orožje. V mariborskem okrožju, odkoder se je jugoslovanska vojska umaknila še organizirano, orožja ni bilo toliko kot v drugih krajih, zato so se tamkajšnje partijske in skojevske organizacije bolj usmerile v lastno konsolidacijo ter utrjevanje pozicij na tereņu. Mariborski mladinci so npr. obračali

smerokaze in s tem močno ovirali sovražnikov promet, 29. aprila pa so sredi mesta zažgali dva nemška avtomobila. Na predvečer 1. maja so po hribih okoli Šaleške doline prižgali kresove v čast praznika dela in po nekaterih krajih izobesili proletarske zastave. Več podobnih manjših akcij je bilo tudi drugje po Štajerskem, zato so Nemci začeli aretirati po seznamih, ki so jih sestavili domači izdajalci.

Po konferenci, ki jo je centralni komite KP Slovenije 1. in 2. junija organiziral v Ljubljani s predstavniki okrožnih komitejev, so se tudi štajerski vojaški komiteji reorganizirali in se okrepili z novimi, mlajšimi tovariši. Pokrajinski vojaški komite je vodil Miloš Zidanšek, ki je bil obenem tudi član glavnega poveljstva, neposredno pomoč pa je temu komiteju dajal tudi namestnik komandanta glavnega poveljstva in instruktor centralnega komiteja KP Slovenije Aleš Bebler, ki je o vojaških in drugih vprašanjih imel v juniju vrsto sestankov v brežiškem, trboveljskem in savinjskem okrožju.

Konec junija 1941 je pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo organiziral konferenco v Teznem pri Mariboru, kjer so predstavnike vseh štajerskih okrožij seznanili z natančnejšimi navodili in smernicami za začetek vstaje. Dogovorjeno je bilo, naj se splošna množična akcija začne 7. julija, po akciji pa naj vsi komunisti odidejo v gozdove in začnejo ustanavljati oborožene partizanske enote.

V noči na 7. julij so skoraj po vseh središčih severne Štajerske raztresali letake s pozivi za oborožen boj proti okupatorju, po zidovih so izpisali protiokupatorska gesla, potrgali so telefonske zveze ter podrli smerokaze na križiščih. Na te akcije so Nemci reagirali naglo in silovito. V nekaj dneh so izvedli številne aretacije, v katerih jim je uspelo zajeti tudi večino tistih tovarišev, ki niso upoštevali prejetih navodil in so, namesto da bi se umaknili v gozdove, ostali doma ali na delovnih mestih. Nekateri med njimi so kmalu klonili pod sovražnikovim pritiskom in začeli izdajati, kar je organizacijam povzročilo novo in še hujšo škodo. Nemci so začeli zapirati tudi družine svojcev tistih, ki so se umaknili v gozdove, s čimer pa so potrgali tudi večino zvez med organizacijami; med tiste, ki so še ostali na terenu in jih Nemci še niso zasledili, pa je okupatorsko nasilje vneslo nezaupanje in trenutno negotovost.

Miloš Zidanšek, narodni heroj, organizator prvih štajerskih partizanskih čet. Padel 8. februarja 1942 v vasi Hribarjevo na Notranjskem kot komandant 3. partizanskega bataljona »Ljube Šercerja«

Ko so Nemci nadaljevali in krepili nasilje, so le začasno zavrli priprave na vstajo; močno so jih otežali, nikakor pa vstaje niso mogli več preprečiti. Organizacija vstaje se je nadvse naglo prilagodila novemu položaju in kljub občutno težjim razmeram začela s konkretno akcijo. V juliju so se vrstile druga za drugo vse pogostejše in pomembnejše sabotaže, kaznovali so nekaj izdajalcev, v drugi polovici meseca pa so že začeli ustanavljati prve partizanske čete.¹⁸

Če razčlenimo priprave za dvig ljudske vstaje proti okupatorjem v Sloveniji, neizpodbitno ugotovimo, da je bila komunistična partija v Sloveniji že od vsega začetka edina politična sila, ki je s svojim nastopom in aktivnostjo dvigala duha odpora med širokimi ljudskimi sloji in preprečevala kapitulantskim elementom, da bi med njimi našli oporo za svojo izdajalsko politiko. Na podlagi izkušenj in uspehov svojega dela v zadnjih predvojnih letih je KP Slovenije nadaljevala prakso širokega ljudskega gibanja, ki si jo je pridobila z vođenjem zveze delovnega ljudstva, društva prijateljev Sovjetske zveze, z vplivom v društvu kmečkih fantov in deklet ter nekaterih sindikalnih organizacijah. Razgibano članstvo teh organizacij je z zaupanjem sledilo politiki KPS tudi v

času okupacije in postalo temelj za oblikovanje novega, vse-ljudskega narodnoosvobodilnega gibanja. Komunistična partija Slovenije je v bistvu nadaljevala svoje predvojno delo, program in način delovanja je le prilagodila novim razmeram. Iz prvotne Protiimperialistične fronte je v dobrih dveh mesecih zgradila množično, vseljudsko in dobro organizirano bojno politično organizacijo — Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Razširjena po vsej Sloveniji, je bila OF v resnici tisti element, ki je omogočil vstajo in je bila tudi glavna opora oboroženega boja proti okupatorjem.

Z napadom Nemčije na Sovjetsko zvezo so tudi v Sloveniji dozorele splošne objektivne razmere za dvig oborožene vstaje. Zaradi posebnega geografskega položaja je bila Slovenija razdeljena med tri okupatorje s tremi različnimi okupacijskimi sistemi in različnimi načini izvajanja okupacijske oblasti. Tu je tudi vzrok, da so bile okoliščine za dvig vstaje in nadaljnje širjenje oboroženega boja v vsaki okupacijski coni različne in so se oblike ter metode boja morale temu prilagoditi. Veliki sovražnikovi premoči v ljudeh in orožju se je zoperstavila vseljudska, dobro organizirana borbena politična organizacija, pripravljena in odločna, da po možnostih, ki so jih dovoljevale razmere, in s sredstvi, ki jih je imela na razpolago, začne narodnoosvobodilni boj v tisti obliki in na tak način, ki bo v danem trenutku in na določenem mestu najustreznejši.

S široko akcijo zbiranja orožja in druge opreme, ki jo je odvrгла bivša jugoslovanska vojska, je bila zagotovljena materialna osnova samo za začetek oboroženega boja; nadaljnja perspektivna razširitev oborožene vstaje je bila glede oborožitve povsem odvisna od možnosti, koliko se bo dalo orožja dobiti iz sovražnih virov. Premalo bojne tradicije in strokovnih vojaških kadrov v Sloveniji je prav tako odločilno vplivalo na izbiro tiste oblike in takega načina boja, ki ga je maloštevilen in pomanjkljivo pripravljeni kader bil zmožen voditi. Čas za pripravo vstaje je bil prekratek, da bi te pomanjkljivosti lahko odpravili. Pri vajah v bojnih skupinah so se najbolj pogumni komunisti in mladinci lahko samo priučili rabiti orožje, taktično vodenje boja je bilo treba prepustiti njihovi lastni pobudi in iznajdljivosti. Osnovni vodilni kader v prvih partizanskih enotah se je v vojaško-strokovnem po-

gledu moral šele zgraditi in tudi njegova selekcija je bila možna le na podlagi v boju doseženih izkušenj.

Glede na zelo kratek čas, ki je bil na razpolago za pripravo vstaje, in glede na objektivne okoliščine, ki so nastale po okupaciji, je bil splošen vojaško-politični položaj v Ljubljanski pokrajini mnogo ugodnejši kot na Štajerskem. Kompromitirani bivši politiki so med širokimi ljudskimi množicami izgubili vsako oporo. Oslanjajoč se na sodelovanje konzulte so se italijanski okupatorji odločili tolerirati stanje, kakršnega so pač dobili. Bili so prepričani, da bodo začasno že samo z nadzorom nad prejšnjim upravnim aparatom, kulturnim in gospodarskim življenjem, nato pa s postopnim širjenjem fašizma zmogli obvladati pokrajino. Razlike med stališči italijanske civilne okupacijske oblasti in stališči poveljstva okupacijskih oboroženih sil glede ostrine okupacijske politike, njihova notranja medsebojna trenja glede vprašanja kako izvajati oblast kakor tudi osebna nesoglasja med najvišjimi italijanskimi vojaškimi in civilnimi okupacijskimi voditelji so šla v prid pripravam za vstajo, da so tekle skoraj nemoteno in se utrjevale med ljudstvom. Šele proti koncu junija, ko je OF z akcijami že začela javno manifestirati svoj cilj in program, so se italijanske okupacijske oblasti sicer že soočile s stvarnostjo, toda zaradi vseljudske solidarnosti pri prikrivanju priprav niso imele dovolj informacij, da bi dojele, da je to že začetek boja dobro organizirane in že široko razpredene organizacije osvobodilnega gibanja.

Vsekakor je ugodno vplivalo na potek in razvoj priprav za vstajo v Ljubljanski pokrajini, da je bilo osrednje vodstvo osvobodilnega gibanja v Ljubljani, odkoder je z dobro organiziranimi zvezami in neposrednim stikom lahko v vsakem trenutku nadzorovalo, posredovalo ter pomagalo tam, kjer je bilo potrebno. Vodstvo OF, posebno pa centralni komite KP Slovenije, je še naprej delalo na vključitvi tistih političnih in kulturnih skupin, ki so še bile izven OF, hkrati pa se je tudi borilo proti nasprotnikom narodnoosvobodilnega boja, ki so na različne načine poskušali razbiti organizacijo, ki so širili defetizem ali pa s svojo izzivalno dejavnostjo hoteli med ljudstvo vnesti zmedo. Ljubljana je predstavljala tako politično kot tudi organizacijsko središče vstaje. Ljubljanska organizacija je bila najbolj aktivna in najbolj trdna, tako da so kadri, ki

jih je pošiljala v pomoč podeželskim središčem, že lahko uporabljali lastne izkušnje, z uspehom samostojno delovali naprej in širili organizacijo OF povsod tam, kjer so bile možnosti, da nastanejo, obstanejo in delujejo prve partizanske enote.

Vsestranska in temeljita priprava za okupacijo Slovenije, ki so jo izvedle nemške petokolonske organizacije v predvojni Jugoslaviji, bliskovit vojaški poseg, ki sta ga spremljali manifestacija nemške oborožene sile in močna propaganda o nepremagljivosti Nemčije, sta nemškemu okupatorju omogočila, da je na Štajerskem že prve dni po okupaciji dobil nadzor nad tamkajšnjim položajem. Nemci so v zelo kratkem času organizirali totalitaren sistem okupacije in brez vsakega obzira takoj začeli s svojim raznarodovalnim programom. Do napada na Sovjetsko zvezo proti komunistom niso odkrito nastopali, temveč so svoj prvi udar usmerili proti nacionalni buržoaziji, kleru in proti narodnozavedni inteligenci. Z lažno propagando, da je nacistična stranka nemška delavska stranka, so uspeli začasno zaslepiti del ljudskih slojev in prikriti svoj pravi namen. Z obsežnimi javnimi deli, v prvi vrsti na komunikacijah in v aprilski vojni porušenih prometnih objektih, so vso nezaposleno delovno silo zbrali na velikih gradbiščih ter si s tem omogočili tudi nadzor nad njo. Ob dobri splošni oskrbi prebivalstva in relativno dobro plačanem delu so dajali dozdeven vtis, kako prizadevno skrbje za reševanje dotedanjih socialnih problemov in so s tem pomirili precejšen del do takrat revolucionarno razpoloženega prebivalstva. Pravilno orientacijo je v veliki meri oteževal tudi takratni mirovni pakt med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, kar so nacisti v svoji propagandi obilno izkoriščali. To je vnašalo zmedo celo med nekatere partijske organizacije, ki niso takoj dovolj jasno dojele svojih nalog in poti, po katerih jih je usmerjala KP Slovenije. Nekateri komunisti so se zavedli šele tedaj, ko so Nemci začeli polniti izseljenska taborišča in ko je zanje bilo že prepozno, da bi se lahko umaknili aretaciji.

V takem težkem položaju so priprave za vstajo na Štajerskem morale potekati v veliko večji tajnosti in veliko bolj previdno kot v Ljubljanski pokrajini. Redne zveze z osrednjim vodstvom v Ljubljani so bile v nenehni nevarnosti, da jih odkrijejo in po 22. juliju, ko je tok dogodkov postal mnogo hitrejši in bolj dinamičen, so osebni stiki med pokrajinskim

vodstvom na Štajerskem in osrednjim vodstvom v Ljubljani postali skoraj nemogoči. Ker so v juniju in juliju zaradi množičnih aretacij in deportacij v zapore in izseljenska taborišča bile pretrgane tudi številne zveze z organizacijami na terenu in znotraj njih, je bila stalna navzočnost maloštevilnih članov pokrajinskega vodstva na terenu nujna. Bili so prisiljeni potovati iz kraja v kraj, živeti v najstrožji ilegalnosti, pri tem pa znova organizirati tisto, kar je bilo uničenega, vzpostavljati nove povezave in dostikrat na svojo pobudo posamično odločati o stvareh, za katere je drugače bil potreben posvet. Vse to je vplivalo, da so se priprave za vstajo na Štajerskem razvijale počasneje in niso mogle biti tako obširne in široke kot v Ljubljanski pokrajini. Organizacija priprav je bila osredotočena na delavska središča v Mariboru, Celju, v zasavskih revirjih, v Savinjski in Šaleški dolini, v drugih predelih pa je napredovala bolj počasi. Tam je imela v glavnem podporo pri že preverjenih in zanesljivih posameznikih, nikakor pa ni mogla zajeti širših množic.

Opombe in viri:

¹ Schriftenreihe des Steirischen Heimatbundes, Band I, (Heimatbundverlag Marburg/Drau 1943); Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.

² Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Maribor 1968.

³ Arhiv inštituta za zgodovino delavskega gibanja (AIZDG) v Ljubljani, nemški arhiv (NA), fascikel (F) 154—158.

⁴ AIZDG — NA — F 66—149.

⁵ AIZDG — NA (podatki so zbrani iz raznih dokumentov: celotnega nemškega arhiva).

⁶ Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem (Letopis MNO LR Slovenije v Ljubljani 1958, Ljubljana 1959).

⁷ dr. Ivo Juvančič: Italijanski okupator v Ljubljani 1941—1943 (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja III/1962, št. 1).

⁸ AIZDG — italijanski arhiv (IA), fascikli poveljstva 11. armadnega zbora.

⁹ Dušan Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, Ljubljana 1966.

¹⁰ dr. Ivo Juvančič: Italijanski okupator v Ljubljani 1941—1943 (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja III/1962, št. 1).

- ¹¹ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI., knjiga 1 (Zbornik VI/1), dok. št. 1.
- ¹² Zbornik VI/1, dok. št. 2; zgodovinski arhiv CK ZK Slovenije.
- ¹³ Zgodovinski arhiv CK ZK Slovenije.
- ¹⁴ Zbornik VI/1, dok. št. 84 in 87.
- ¹⁵ Zbornik VI/1, dok. št. 91.
- ¹⁶ Zbornik VI/1, dok. št. 97, 100 in 104.
- ¹⁷ Zgodovinski arhiv CK ZK Slovenije.
- ¹⁸ Zgodovinski arhiv CK ZK Slovenije; France Filipič: Prvi pohorski partizani, Maribor 1965.

ŠTAJERSKE PARTIZANSKE ENOTE V LETU 1941

Celjska četa

V Celju kot pomembnem industrijskem središču osrednjega dela Štajerske sta v zadnjem predvojnem letu delovala okrožni komite KPS za celjsko okrožje in mestni komite KPS za mesto Celje in najbližjo okolico, ki so ju vodili izkušeni komunisti, kot so bili Slavko Šlander, Franjo Vrunč, Peter Stante in drugi. Celjske partijske organizacije so takrat imele okoli 100 članov in kandidatov, približno prav toliko je bilo skojevcev, obstajal pa je tudi širok krog simpatizerjev, ki so bili včlanjeni v zvezo delovnega ljudstva, v društvo prijateljev Sovjetske zveze in v organizacije rdeče pomoči. Nasproti tem organizacijam je poleg domačih organizacij meščanskih političnih strank delovala zelo močna in aktivna organizacija nemškega Kulturbunda, ki je imel v Celju eno od svojih središč vohunske dejavnosti. Že pred okupacijo je pripravil nemškemu okupatorjem vse potrebne podatke, da so lahko že prve dni po prihodu začeli z množičnim pregonom narodno zavednih ljudi, s katerimi so napolnili celjske zapore in izselitvena taborišča.

Ob razpadu bivše jugoslovanske vojske so tudi celjski komunisti začeli zbirati in skrivati orožje, strelivo ter drugo vojaško opremo, vendar zaradi vse hujšega nemškega nasilja niso imeli posebnega uspeha. Vodilni tovariši so se takoj po prihodu Nemcev morali umakniti v strogo ilegalo, članstvo, ki ga je zajela nemška izselitvena akcija, pa se je postopoma zmanjševalo. Precej celjskih komunistov se je izmaknilo aretaciji, večina se je nato po raznih poteh in na različne načine

umaknila v italijansko okupacijsko cono. Tako je v začetku junija ostalo v celjskem okrožju povezanih le še 17 članov partije in nekaj več skojevcev, ki so neposredno pripravljali vstajo. Do sredine julija se je število članov spet zvišalo, takrat je bilo v celjskem okrožju že 26 članov partije.

Čeprav so bili celjski komunisti in mladinci maloštevilni in zaradi goste okupacijske zasedbe v zelo težkem položaju, so svojo nalogo opravljali z veliko zavzetostjo. Zadnje dni aprila so na sestanku nad Petričkom, v neposredni bližini Celja, pod vodstvom Petra Stanteta osnovali vojni komite za Celje in Savinjsko dolino. Postavili so splošne naloge za neposredno pripravo oborožene vstaje, ki so med drugim predvidevale tudi, da organizirajo široko zaupniško mrežo v Celju in okoliških vaseh. Prvega maja so celjski mladinci pod vodstvom takratnega sekretarja SKOJ Toneta Kosa v Celju in okolici izvedli napisno akcijo s protiokupatorskimi gesli ter raztresali letake z enako vsebino. Nemci so besno reagirali, vendar organizacije takrat še niso odkrili. Organizacije OF so se najprej širile po Celjski okolici, v mestu so prvi odbor OF organizirali šele 6. julija. Velike napisne akcije v noči na 7. julij so se udeležili tudi celjski komunisti in mladinci ter se potem umaknili v še strožjo ilegalo, da jih ne bi zajel val aretacij.

Dne 20. julija 1941 se je v gozdu na Resevni (k. 628), jugovzhodno od Celja, zbralo 17 borcev. Tega dne je bila slovesno ustanovljena celjska partizanska četa. Za komandirja je bil postavljen Franjo Vrunč-Buzdo, za političnega komisarja pa Peter Stante-Skala. Večina so že bili člani KP in SKOJ; med borci sta bila tudi dva palestinska Arabca, Abdul E. Krim in Mehmed Junis, ki so ju Nemci kot angleška vojaka zajeli na Kreti ter skozi Slovenijo peljali v ujetniško taborišče v Nemčijo. Sredi julija sta pri Celju pobegnili s transporta, se nato povsem slučajno zatekla k članom OF in se po nekaj dneh pridružila borcem, ki so se pripravljali na ustanovitev partizanske čete.¹

Četa je bila oborožena samo s puškami, ročnimi bombami in nekaj pištolami. Imela je nalogo, da v bližini Celja uniči vsa posestva, ki so si jih po izselitvi Slovencev prisvojili Nemci, da izvede nekaj drugih diverzantskih akcij in oboroženih napadov na nemške orožniške postaje, potem pa se premesti in deluje na širšem področju celjskega okrožja, v smeri Pla-

Franjo Vrunč-Buzdo, narodni heroj, prvi komandir celjske čete. Nemci so ga ranjenega ujeli in 25. avgusta 1941 ustrelili v Mariboru

nine in Kozja. Prostor, kjer se je četa utaborila, je bil zaradi bližine Celja iz varnostnih razlogov zelo neprimeren, vendar je četa tam ostala zaradi ugodnih zvez s terenskimi političnimi delavci in organizacijami OF, ki so jo oskrbovali s hrano in drugimi potrebščinami. Tam je imela spravljeno tudi odvečno orožje in strelivo, prek celjskega okrožnega komiteja pa je bila povezana s pokrajinskim komitejem za severno Slovenijo.

Prvo akcijo je četa izvedla v noči na 4. avgust, ko je zažgala gospodarsko poslopje posestva »Bežigrad« v Bukovžlaku. Tedaj je poleg poslopja zgorelo tudi 100 ton sena, okoli 300 stotov ječmena ter vse orodje in kmetijski stroji. Isto noč so zažgali tudi gospodarsko poslopje nekega izdajalca iz Teharja pri Celju, ki pa ni pogorelo do konca, tako da so akcijo 11. avgusta z uspehom ponovili. Do oboroženega spopada pri teh akcijah ni prišlo. Nemci še niso vedeli, da obstaja četa, in so te prve akcije pripisali nekaterim okoliškim prebivalcem, ki so jih nato aretirali in zaprli.²

Naslednje dni se je četa pripravljala na nove akcije, načrtovala je napad na orožniško postajo v Slivnici. Da bi ta kar najbolj uspel, sta 11. avgusta odšla v Slivnico komandir in

politični komisar čete, da bi preverila že zbrane podatke in izdelala natančen načrt za napad. Pri tem ju je opazil neki izdajalec in opozoril nemške orožnike, ki so ju hoteli prijeti. Pri umiku čez Voglajno je komandir po nesreči zašel v blato, kjer so ga zasledujoči Nemci ranjenega ujeli, politični komisar pa je z nekaj streli iz pištole ranil sovražnega orožnika, se otresel zasledovalcev in se nato vrnil v četo. Ujetega ranjenega komandirja so Nemci nekaj časa mučili v zaporu, nato pa ga 25. avgusta 1941 v Mariboru ustrelili kot talca skupaj s sekretarjem pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo Slavkom Šlandrom in s članico istega komiteja Slavko Klavoro.³

Istega dne, kot sta se komandir in politični komisar spopadla z Nemci pri Slivnici, je nekdo prijavil Nemcem, kje je četno taborišče na Resevni. Celjska organizacija je izvedela za izdajo in je četo še pravočasno obvestila. Po vrnitvi v četo je politični komisar prevzel vodstvo in borce odpeljal čez Resevno na Javornik, kjer so se 12. avgusta utaborili nad Langerjevimi pečmi. Med tem premikom pa so Nemci obkolili in napadli prazno taborišče na Resevni.

Iz varnostnih razlogov, da sovražnik ne bi odkril in ne nadoma napadel tudi novo taborišče, so na vseh dohodih postavili zasede, četa pa se je odločila za akcijo. Nekaj borcev naj bi odšlo v Celje, kjer bi s pomočjo tamkajšnje organizacije napadli celjske zapore in osvobodili ujetega komandirja. Zaradi kolebanja nekaterih članov celjske organizacije pa tega niso izvedli.

Medtem so Nemci že zvedeli tudi o novem taborišču nad Langerjevimi pečmi; orožniška postaja Štore je takoj organizirala akcijo. Dne 13. avgusta proti večeru je zaseda, v kateri sta bila oba Arabca, odprla ogenj na nemško patruljo, s tem omogočila drugim borcem, da so se pravočasno umaknili, nato pa se je po krajšem streljanju tudi sama umaknila. V tem spopadu je bil laže ranjen komandir čete, ki si je nato pri padcu čez skale še močno poškodoval nogo. V zapuščenem taborišču so Nemci našli štiri puške in nekaj opreme, drugih izgub pa v tem spopadu ni bilo.⁴

Ob umiku iz napadenega taborišča nad Langerjevimi pečmi se je četa razbila na dve skupini. Sedem borcev je v noči na 17. avgust šlo čez železniško progo Celje—Maribor in se zadržalo v bližini Dramelj, pet pa se jih je zbralo v gozdu nad

Zavodno. Obe skupini sta se naslednjega dne povezali med seboj, toda ker ranjeni komandir ni bil sposoben za premik, je moral ostati skrit na terenu. Po spopadu nad Langerjevimi pečmi so Nemci takoj dobili okrepitev iz Celja, vendar so se zaradi teme umaknili in izgubili sled za četo. Naslednjega dne so natančno preiskali vso okolico, vendar brez uspeha.

Okoli 18. avgusta je dobil stik s celjsko četo politični komisar pohorske partizanske čete Vilko Šlander in se priključil skupini borcev nad Zavodno. Del borcev, ki se je po spopadu 16. avgusta umaknil proti Dramljam, se je medtem že razšel po terenu in začel s političnim delom okoli Celja, nekaj pa jih je odšlo v Savinjsko dolino, kjer so se vključili v delo teren-skih organizacij. Poveljstvo nad skupino pri Zavodni je prevzel Vilko Šlander in okoli 20. avgusta s šestimi borci krenil proti Planini z namenom, da nekje na Bohorju postavi novo četno taborišče. Skupina si je zadala nalogo, da spotoma kaznuje izdajalce, na Kozjanskem mobilizira nove ljudi in se poveže s tamkajšnjimi partizani. Med potjo so borci celjske čete napadli planinski dom na Svetini, vendar akcija ni uspela in so po krajšem spopadu nadaljevali pot proti Planini. Dne 26. avgusta se je skupina ustavila na Pustih njivah pri Planini, imela je namen, da prebije dan na nekem skednju ob robu gozda. A nekdo jo je opazil in obvestil Nemce. Ko je komandir orožniške postaje v Planini pogledal, kdo je v skednju, ga je eden od borcev ustrelil s pištolo. Mrtvemu orožniku so odvzeli pištolo s strelivom ter se umaknili proti Šentrupertu. Takrat se je tudi izgubil Arabec Abdul E. Krim. Ker ni poznal krajev, je zašel v Planinsko vas, kjer ga je nekdo izdal. V noči na 27. avgust so ga nemški orožniki ujeli in ga kasneje v Celju ustrelili.⁵

Dne 27. avgusta zjutraj so poslali nekega borca proti Celju, da bi vzpostavil zvezo z zaupniško mrežo, preostalih pet pa je krenilo proti Šentrupertu, da bi kaznovali izdajalca, ki je 11. avgusta izdal taborišče na Resevni. Ta je priznal, kar je storil, toda komandir ga je na njegovo prošnjo, naj ga ne ustrelijo, ker ima ženo in otroke, samo posvaril in ga spustil. Namesto, da bi se umaknili s tega področja, so se borci počutili dokaj varne. Spravili so se na bližnji senik, da bi tam preživel dan. Isti izdajalec, ki so mu odpustili prvo izdajo, pa jih je znova prijavil orožniški postaji v Štorah. Okoli desetih

dopoldne so orožniki obkolili senik in ker so partizani na poziv, naj se vdajo, začeli streljati, so senik zažgali. Nek partizan se je skušal prebiti iz ognja, pri tem je z dvema streloma težko ranil nemškega orožnika, nato pa je padel, še preden mu je uspelo priti do bližnjega gozda. Preostali štirje, skupaj s komandirjem Vilkom Šlandrom, so v seniku zgoreli, ranjeni nemški orožnik pa je umrl v celjski bolnišnici.⁶

Iz skupine, ki se je nahajala pri Dramljah, je zadnje dni avgusta odšel četni kurir Jože Turk v Savinjsko dolino z nalogom, da vzpostavi zvezo s savinjsko partizansko četo. Ko se je vračal, je 2. avgusta ob štirih zjutraj pri mostu čez Savinjo pri Grobljah padel v nemško zasedo in bil hudo ranjen. Da bi Nemcem ne padel živ v roke, se je še sam zabodel z nožem in ob Savinji izkrvavel. Nemci so ga našli šele, ko se je zdanilo.

Ko je 27. avgusta pri Šentrupertu padlo pet borcev, je celjska partizanska četa prenehala obstajati. Od cele čete sta v bližini Celja ostala le še dva borca in pa ranjeni prvi politični komisar. Ti trije so si s pomočjo celjske partijske organizacije vsestransko prizadevali, da bi iz vrst organiziranih delavcev Westnove tovarne, kjer je bila organizacija najmočnejša, ustanovili novo partizansko četo in s pomočjo terenskih političnih aktivistov naredili še nekaj akcij. Tretjega septembra so zažgali gospodarska poslopja izdajalca Štefana Stojana iz Teharij, ker pa požig ni povsem uspel, so ga ponovili 10. septembra zvečer, ko so vsa poslopja pogorela do tal.

Izgube, ki jih je utrpela celjska partizanska četa, in pa njen razpad, so predstavljali težak udarec razvoju narodno-osvobodilnega gibanja v Celju in okolici. Da bi okrepili odporiški duh med prebivalstvom in organizirali novo partizansko četo, se je politični komisar čete Peter Stante-Skala ob pomoči celjske partijske organizacije sredi septembra sestal na javki pri Pocajtovem mlinu na Teharjah z okoli 30 organiziranimi delavci iz celjskih tovarn, ki so bili pripravljeni, da primejo za orožje in ustanovijo novo četo. Priprave za ustanovitev so bile konec septembra končane, po dogovoru bi se vsi borci morali 1. oktobra ob osmih zvečer zbrati pri Majdičevem mlinu blizu Teharij. Nameravali so ob tej priložnosti napraviti nekaj diverzantskih akcij, nato pa še isto noč kreniti čez Savinjsko dolino proti Dobrovljam, kjer bi se sestali s savinjsko partizansko četo.

Med zadnjimi pripravami za ustanovitev čete naj bi bil 1. oktobra zjutraj sestanek s tremi aktivisti iz Westnove tovarne. Toda med njimi je bil tudi izdajalec, ki je bil Nemce o načrtih že obvestil, tako da so le-ti kraj nenadoma obkolili in sestanek razbili. Trije borci nekdanje celjske čete in neki politični delavec so se rešili, enega aktivista so Nemci ranjenega ujeli, izdajalec pa se jim je odkrito pridružil. Tega in naslednjega dne so Nemci polovili vse, ki so se bili namenili, da stopijo v novo četo, hkrati pa tudi precej političnih aktivistov iz Celja in okolice. Večino so jih kasneje postrelili kot talce, drugi so z nekaj izjemami skoraj vsi izginili v nemških koncentracijskih taboriščih. Od treh pripadnikov nekdanje celjske čete, ki so se bili rešili ob nemškem napadu v Zavodni, je neka tovarišica zbolela in ostala na terenu kot politična delavka, politični komisar čete Peter Stante-Skala ter borec Ivan Skvarča-Modras pa sta se v prvih novembrskih dneh priključila štajerskemu partizanskemu bataljonu ob njegovem pohodu proti Brežicam.⁷

Savinjska četa

Središča predvojne partijske organizacije v Savinjski dolini so bila v Zabukovici, Preboldu in v okolici Šmartnega ob Paki. Vodil jih je okrožni komite za Savinjsko dolino, v katerem so bili že izkušeni komunisti, tako da je bila celotna Savinjska partijska organizacija dokaj dobro pripravljena na aprilske dogodke. Zelo aktivna je bila tudi organizacija SKOJ, veliko število simpatizerjev so zajele tudi druge organizacije, ki so jih vodili komunisti. Brž ko so Nemci zasedli te kraje, so se vsi vidnejši komunisti umaknili v polilegalo ter se na ta način izmikali nemškim izsleditvenim akcijam. Vendar so kljub previdnosti take akcije zajele precej članov, mladincev in simpatizerjev, toda vodstvo organizacije je ostalo nedotaknjeno. Do začetka junija je število članov in kandidatov padlo na 39, v juliju pa se je spet povečalo na 49. V teku priprav na vstajo so ti tovariši organizirali široko mrežo zaupnikov in z njihovo pomočjo ustanovili precej terenskih organizacij OF skoraj po vseh vaseh osrednje in Spodnje Savinjske doline, tako da je bil ta predel Štajerske pravzaprav zelo dobro pripravljen na oboroženo vstajo.⁸

Po 22. juniju so se vsi okupatorju znani komunisti umaknili v strožjo ilegalo; po 7. juliju, ko so izvedli široko organizirano protiokupatorsko akcijo s pozivi v oborožen boj proti okupatorju in domačim izdajalcem, pa se je število ilegalcev iz dneva v dan večalo. Oborožene skupine ilegalcev so se zadrževale v gozdovih okoli Zabukovice, okoli Šmartnega ob Paki in nad Preboldom že ob koncu junija; bile so povezane med seboj in so se sredi julija začele zbirati med Preboldom in Zabukovico. Nemci so pobegle komuniste iskali z vso prizadevnostjo, a jim zaradi zelo dobre terenske organizacije nikakor niso mogli priti na sled, čeprav so v tem času že zaprli precej osumljenih pripadnikov gibanja. Zaradi izdaje nekega kmeta iz Kamenč pri Braslovčah so Nemci ujeli le tri tovariše, ki so bili na poti, da bi se priključili skupini ilegalcev nad Preboldom, in jih potem v avgustu odpeljali v koncentracijsko taborišče Mauthausen.

Okoli 20. julija je med Zabukovico in Preboldom zbrane ilegalce obiskal član pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo Leon Novak in jim sporočil ukaz, naj ustanovijo partizansko četo. V noči na 24. julij se jim je priključilo šest mladincev iz Zabukovice in okolice, tako da je bila 24. julija v gozdu nad Kasazami, kakih 5 km zahodno od Celja, slovesno ustanovljena savinjska partizanska četa. Za komandirja je bil postavljen Jože Letonja-Kmet, za političnega komisarja pa Franc Pečnik. Ob ustanovitvi je bilo v četi okoli 20 borcev, oboroženih z eno lahko strojnico, 6 puškami, dvema pištolama in nekaj ročnimi bombami. Naslednja dva dni se je četa zadrževala v taborišču nad Kasazami; 26. julija zvečer je šest borcev ostalo za politično delo na terenu in za zveze z organizacijami, 15 pa jih je krenilo v smeri Griže—Šešče—Braslovče, odkoder se je četa vzpela na Dobrovlje in si postavila taborišče v predelu Črete. Med potjo se je pri Šeščah nekaj tovarišev izgubilo in so šele po nekaj dneh prišli za drugimi. S seboj so pripeljali še 7 novincev, tako da je četa znova štela čez 20 borcev, med katerimi so bile tudi tri borke. Iz taborišča na Čreti je četno poveljstvo takoj vzpostavilo zveze s terenskimi političnimi organizacijami, ki so jih oskrbovale s hrano, orožjem, strelivom in drugimi potrebnimi rečmi ter obenem rekrutirale tudi nove prostovoljce.⁹

Da se na Dobrovljah nahaja partizanska četa, so Nemci odkrili 30. julija, ko je ena njihovih orožniških patrolj pri nekem kmetu po naključju naletela na komandirja čete, ki pa ji je ušel v bližnje taborišče. Četa je takoj postavila zasedo in napadla nemške orožnike, ti pa so se po krajšem spopadu umaknili brez izgub. Še istega dne so bile poslane močnejše orožniške patrolje iz Mozirja in Braslovč, naj vsaka iz svoje strani preišče predel, kjer so opazili partizane, in četa jih je znova napadla. Čeprav tudi to pot Nemci niso imeli izgub, so po krajšem spopadu nehali iskati in so se umaknili v dolino. Četa je še naprej ostala na Dobrovljah, le taborišče je premestila v drug predel. Nemci je niso več nadlegovali, so pa poostriili nadzor nad gibanjem prebivalstva okoli Dobrovelj in njihove patrolje so pri obhodih postale dosti bolj previdne.

Patrulje savinjske čete so skoraj sleherni noč odhajale v dolino in se tam po potrebi zadrževale tudi po več dni. Zbirale so potrebne podatke za akcije, nabavljale hrano, izvajale pa tudi sabotaže in druge manjše akcije. Ena izmed patrolj je 4. avgusta pri paški graščini streljala na nekega izdajalca, a ga ni zadela. Čeprav so nemški orožniki takoj krenili za njo, se jim je spretno izmaknila in še tisto noč zažgala gospodarsko poslopje na župnijskem posestvu v Šmartnem ob Paki, ki je zgorelo do tal. Druga patrolja je isto noč zažgala gospodarsko poslopje na župnijskem posestvu v Dobrteši vasi, ki so ga prav tako upravljali Nemci, tretjo podobno akcijo pa so tisto noč izvedli v Levcu pri Celju, kjer so zgorela poslopja izseljenih Slovencev in je bilo škode za takratnih 10.700 nemških mark. Ker so vse tri akcije izvedli isto noč, ko je celjska četa zažgala posestvo v Bukovžlaku, so Nemci prišli do ugotovitve, da je to delo komunistov, čeprav še niso vedeli za obstoj celjske in savinjske čete.

Zvečer 9. avgusta je močnejša partizanska patrolja krenila iz Dobrovelj proti cesti Ljubljana—Celje in pri Zaplanini podrla tri telegrafske drogove, jih položila čez cesto in prek njih podrla še bližnje drevo. Med potjo v dolino jo je opazil neki izdajalec, ki je o tem obvestil orožniško postajo v Vranskem, ta pa poveljstvo v Celju. Na pomoč so prihiteli deli motorizirane rezervne orožniške čete »Alpenland« iz Celja, ki so skupaj z vranskimi orožniki postavili prvo zasedo pri Jeronimu, drugo pa pri Stopniku, kjer so dan pred tem odkrili

v nekem vinogradu zakopane mine. Na to zasedo je naletela vračajoča se partizanska patrulja in se z njo spopadla. Po krajšem streljanju so se partizani umaknili brez izgub, so pa pri umiku izgubili lahko strojnico, ki jo je naslednji dan našel neki kmet in jo odnesel orožnikom v Vransko. Tudi Nemci v spopadu niso imeli izgub, a so menili, da so to akcijo izvedli kamniški partizani, ki so jih bile tamkajšnje nemške sile pognale na štajersko stran.

Prvega izdajalca je savinjska četa kaznovala 12. avgusta. Njena patrulja je namreč ustrelila organiziranega nemškega zaupnika in vohuna Alojza Dežnikarja iz Dobrovelj, ki je orožnike v Braslovčah redno obveščal o vseh pomembnejših dogodkih. Ker je četa opazila, da so nemške patrulje postale vse bolj aktivne, je ukrenila vse potrebno za svojo varnost in skoraj vsak dan menjala taborišče. Ker bi v primeru večjega sovražnega napada neoborožene borke bile v breme drugim borcem, je četno poveljstvo sklenilo naj odidejo začasno na teren in političnim delavcem pomagajo pri delu. Tri borke so 13. avgusta prispele v Šešče, kjer so se sestale s še eno zaupnico in tričlansko patruljo, ki se je tod zadrževala. Vsi skupaj so si uredili taborišče v bližnjem gozdičku, kjer pa jih je 14. avgusta dopoldne presenetila in napadla neka nemška patrulja. Borci so se umaknili proti Savinji in se srečno rešili iz obroča, toda tri neoborožene borke so Nemci ujeli. Naslednji dan je patrulja v Šentpavlu pri Preboldu streljala na nekega izdajalca, ki pa ji je ušel.

Akcije savinjske čete so močno vznemirile Nemce in njihove pomagače po vsej Savinjski dolini. Zaradi poskusa likvidacije izdajalca iz Šentpavla so Nemci 21. avgusta aretirali deset ljudi iz bližnjih vasi in jih kot talce zadržali v celjskih zaporih. Vodja štajerske domovinske zveze celjskega okrožja je v zvezi z napadi na izdajalce 19. avgusta izdal okrožnico, v kateri je obvestil, da bodo zaradi obrambe pred partizanskimi napadi oborožili vse zaupne osebe, v prvi vrsti pa folksojčkerje in pripadnike vermanšafta. Zahteval je tudi temeljitejši nadzor nad gibanjem sumljivih oseb in strožji postopek zoper odbegle komuniste in njihove družine. Orožje za osebno oborožitev nemških zaupnikov in vermanov je dal na razpolago komandant celjske garnizije.¹⁰

Napad na rudnik v Zabukovici

Poleg navedenih akcij in slučajnih spopadov z nemškimi orožniškimi patruljami so borci savinjske čete pomagali tudi terenskim političnim delavcem pri organiziranju in utrjevanju organizacij OF, v taborišču na Dobrovljah pa so se politično izpopolnjevali in urili z orožjem. Za večjo borbenost enote in dvig splošnega moralnega stanja v četi, kot tudi med prebivalstvom Savinjske doline, se je ta čas že pokazala potreba po večjih in učinkovitejših akcijah, ki bi jih četa kljub svoji slabi oborožitvi zmogla izvesti. Četa se je odločila za napad na posadko rudniške zaščite pri premogovniku v Zabukovici, kakih 9 km zahodno od Celja. Tam je bilo takrat 14 s puškami oboroženih stražarjev, večinoma folksdojčerjev in vermanov. Stanovali so v posebnem poslopju, stražarili pa so na štirih mestih.

Ko se ji je priključila še skupina borcev revirske partizanske čete, ki so se pred tem zadrževali v okolici Šmiklavža, je četa 23. avgusta zvečer krenila iz Dobrovelj, prešla Savinjsko dolino in se naslednjega jutra ustavila v gozdu na Kamniku (k. 861), jugozahodno od Griž. Čez dan so zbrali potrebne podatke o trenutnem stanju in razmestitvi obratne straže v Zabukovici ter končali tudi druge priprave za napad. Četa se je razdelila na dve močnejši skupini, ki naj bi napadli stražo, in tri manjše, katere so imele nalogo, da zavarujejo akcijo z zasedami. Eno zasedo so postavili ob poti med rudnikom in vasjo Zabukovico, drugo pri električni centrali in tretjo na robu gozda ob cesti proti Žalcu. Predvideli so, naj bi se večji skupini vsaka s svoje strani neopazno približali poslopju, v katerem so stanovali stražarji, in najprej na tih način onemogočili stražarja, potem pa bi ena skupina vrgla ročne bombe v spalnico, vdrla v stavbo in pobrala orožje, druga pa jo po potrebi ščitila. Borci so prejeli razpoznavne znake, po končani akciji pa je bilo določeno, da se zberejo pri Britnih selih. Skupina, ki je odšla v zasedo proti Žalcu, je imela nalogo, da pred akcijo prekine tudi telefonsko zvezo.

Napad se je začel 25. avgusta pol ure po polnoči. Skupina, ki je bila določena za napad na stavbo, je med približevanjem pred rudniško kantino nepredvidoma naletela na stražarja, ki jo je opazil in s strelom opozoril druge na nevarnost. Ko sta

se po tem dogodku obe skupini približevali poslopju, so stražarji že pripravljeni čakali, da se branijo, začeli so streljati po borcih. Ker v takem položaju ni bilo mogoče vdreti v hišo, sta obe skupini še nekaj časa streljali v okna in se potem umaknili. Ko je streljanje že prenehalo, je nek stražar zapustil stražarsko mesto in odšel proti poslopju. Tedaj pa ga je prestregla partizanska zaseda, ga težko ranila in razorožila. Naslednjega dne je umrl v celjski bolnišnici. Orožniška posadka v Žalcu je slišala streljanje v Zabukovici. Ker zaradi pretrgane telefonske zveze ni mogla zvedeti, kaj se tam dogaja, je proti Zabukovici poslala patruljo na dveh motornih kolesih. Zaseda ob cesti je bila še vedno na svojem mestu, in ko sta se motorni kolesi približali, je udarila po njih. Od Nemcev ni bil nihče ranjen. Patrulja se je takoj vrnila proti Žalcu.

Pri napadu četa ni imela izgub. Ko so se po končani akciji vsi borci zbrali pri Britnih selih, so nadaljevali pot proti Šmiklavžu, kjer so se zjutraj utaborili v tamkajšnjih gozdovih in ostali tam še naslednji dan. Dne 26. avgusta so se od čete ločili revirski borci, savinjska četa pa je še isto noč krenila čez cesto Trojane—Vransko in se znova utaborila na Dobrovljah.

Napad na rudniško stražo pri Zabukovici je bil prvi organizirani napad na sovražne vojake in prva akcija, v kateri je nastopila četa kot celota. Načrt za akcijo je bil pomanjkljiv, ker ni predvideval, kako naj se borci ravnaajo v primeru, če ne bo šlo vse po načrtu. Ko je prišlo do nepredvidenega, se borci niso več znašli. Delno neuspešnost akcije je treba pripisati nezkušenosti, kljub temu pa je imela širok odmev. Savinjski borci so zaplenili prvo sovražnikovo puško in odbili pomoč, ki so jo bili iz Žalca poslali napadeni postojanki. Padel je tudi sovražni vojak, četa pa ni imela nobenih izgub, kar je moralo v četi precej dvignilo. Akcija je imela zelo ugoden odmev tudi med naprednim prebivalstvom Savinjske doline, posebno še zato, ker Nemci niso čete odkrili in zasledovali.

Ko se je četa umaknila iz Zabukovice in zased, je na kraj dogodka končno le prispela orožniška posadka iz Žalca, zgodaj zjutraj 25. avgusta pa še vod zaščitne policije, gestapovci in kriminalistična policija iz Celja s policijskimi psi. Vse njihovo iskanje je bilo zaman, vendar so 25. avgusta v Zabukovici in Grižah aretirali 19 ljudi, jih obdolžili sodelovanja s partizani ter zaprli v celjske zapore. Ker Nemci še vedno niso ničesar

vedeli o savinjski partizanski četi, so bili prepričani, da so napad na Zabukovico izvedli partizani, ki naj bi se stalno za-
drževali na tem področju.¹¹

Po vrnitvi na Dobrovlje je savinjska četa nadaljevala za-
četo aktivnost. V noči na 29. avgust je njena patrulja v Polzeli
pri tovarni nogavic potrgala vse telefonske in telegrafske žice
ob železniški progi ter s tem pretrgala vse zveze med Celjem,
Dravogradom in Zgornjo Savinjsko dolino, ki so jih Nemci po-
pravili šele popoldne tistega dne. V noči na 3. september je
četna patrulja znova napadla stražo pri Zabukovici ter ranila
stražarja, ki je še isti dan umrl v celjski bolnišnici.

Nekaj naslednjih dni je bila četa v taborišču na Dobrov-
ljah in se pripravljala na nove akcije. Dne 12. septembra ob
četrt na enajst ponoči je pri Vranskem minirala in močno
poškodovala električni daljnovod. Čeprav so akcijo izvedli tik
vasi, v kateri je bila orožniška posadka, si Nemci pred jutrom
niso upali ogledati kraja dogodka. Naslednjo noč je četna pa-
trulja pri Gomilskem podrla telegrafski steber in prekinila
zveze, ki so jih Nemci vzpostavili šele 14. septembra ob
17. uri.

Ker se je večji del dotedanje aktivnosti savinjske čete od-
vijal v krajih južno od Savinje in v predelu okoli Polzele, je
poveljstvo čete 19. septembra poslalo pet borcev v okolico
Šmartnega ob Paki z nalogo, da tam izvedejo nekaj akcij in
se nato vrnejo na Dobrovlje. V noči na 20. september je ta
patrulja ob prehodu čez Pako pri Penku minirala železniško
progo in za krajši čas zaustavila železniški promet. Po akciji so
borci nadaljevali pot proti Velikemu vrhu, kjer so se začasno
utaborili v bližnjem gozdu z namenom, da predanijo. Ker
pa niso dovolj poskrbeli za varnost, jih je opazil neki izdaja-
lec in to takoj javil orožniški postaji v Šmartnem ob Paki.

V dopoldanskih urah 20. septembra so v Šmartno prispeli
deli 1. čete 72. rezervnega policijskega bataljona, uslužbenci
gestapa in kriminalistične policije iz Celja, ki so s tamkajšnji-
mi orožniki takoj krenili v akcijo. Izdajalec jih je že skrivoma
pripeljal do taborišča, ko so jih borci šele opazili in takoj za-
čeli streljati. Po četrtturnem boju je bil en borec težje ranjen,
drugi štirje pa so se morali umakniti, ne da bi mogli rešiti
ranjenega tovariša. Nemci so prav tako imeli enega ranjenca,
ujetega ranjenega partizana pa so na mestu ustrelili. Bernard

Raček iz Zabukovice je bil prvi borec savinjske čete, ki je padel v neposrednem boju s sovražnikom, izgubljena pa je bila tudi ena pištola. Drugi štirje so se 21. septembra še zadrževali v okolici Šmartnega ob Paki, kjer jih je znova prijavil nek drug izdajalec. Nemci so takoj začeli preiskovati okoliške gozdove in akcijo zaključili brez uspeha šele 22. septembra, ko se je patrolja že vrnila v četno taborišče.

V septembru so četne patrolje izvedle tudi več akcij propagandnega značaja po vaseh Spodnje Savinjske doline, 17. septembra pa je njena patrolja tudi streljala na nekega folksojčerja pri Vranskem. Kljub prizadevanju Nemci še niso izsledili četnega taborišča. Zato pa so se toliko bolj znašali nad civilnim prebivalstvom. Znova so poostriili nadzor nad gibanjem in 15. septembra izdali odlok, da je treba izobešati poimenski seznam stanovalcev na vežna vrata vseh hiš v občinah Prebold, Braslovče, Vransko in Šmartno ob Paki. Dne 25. septembra so prejeli tudi prvo prijavo, da so partizani prisilno odvzeli živila v Zaklu pri Gomilskem.

V noči na 2. oktober so partizani savinjske čete na dveh mestih minirali železniško progo Celje—Velenje—Dravograd. Prvo akcijo so izvedli med Šempetrom in Polzelo nekaj pred polnočjo ter skoraj sočasno minirali isto progo tudi pri Podgori, med železniškima postajama Polzela in Šmartno ob Paki. Obe akciji sta uspeli, do spopadov s sovražnimi patroljami pa ni prišlo. Promet so Nemci znova vzpostavili šele 2. oktobra v dopoldanskih urah.¹²

Prve dni oktobra je četa prejela ukaz, naj se pripravi za odhod iz Dobrovelj. Tako je 4. oktobra zvečer 16 borcev nad Letušem šlo čez Savinjo ter nadaljevalo pot čez Slatino in Skorno. Dne 5. oktobra zjutraj so prišli na Grmado nad Plešivcem, kjer so se vključili v sestavo še istega dne ustanovljenega štajerskega partizanskega bataljona.

Revirska četa

V zasavskem premogovniškem bazenu, vključno s predelom Rajhenburg—Senovo, so Nemci v prvih mesecih okupacije z varljivo, zahrbtno taktiko, za razliko od svoje na splošno zelo brutalne politike, hoteli pridobiti naklonjenost pretežno

delavskega prebivalstva, ki so ga nujno rabili za normalno obratovanje industrije in premogovnikov. V trboveljskih rudarskih revirjih (vključno z Rečico pri Laškem), kjer je ob nemškem vdoru stalno živelo okoli 34.000 prebivalcev, so Nemci od aprila do konca junija zaprli, da bi jih nato izselili, 212 političnih nasprotnikov, med njimi je bilo tudi manjše število komunistov. Od tega so jih 51 izpustili, 123 izselili na Hrvaško, druge pa pregnali v Ljubljansko pokrajino. Določenemu številu ogroženih prebivalcev je uspelo izogniti se aretaciji, večina jih je sama pobegnila čez okupacijsko mejo v italijansko cono. V primerjavi z drugimi predeli Štajerske, kjer so v tistem času Nemci množično izseljevali, je število preseljenih iz trboveljskega okrožja predstavljalo manj kot en odstotek prebivalstva; kasnejše jesenske preselitve pa so pretežno zajele kmečko prebivalstvo iz obmejnega pasu, na njihove kmetije pa so naselili kočevske, besarabske in bukovinske Nemce. Vrh tega so Nemci v trboveljskem okrožju tudi odložili vpis v štajersko domovinsko zvezo in v vermanšaft. Izvedli so ga šele proti koncu oktobra in v prvi polovici novembra 1941. Povsem očitno je, da so si s takim izjemnim postopkom hoteli zagotoviti lojalnost rudarjev in drugih nujno potrebnih delavcev. Verjetno so v prvih mesecih okupacije na to vplivala tudi še nerešena vprašanja okoli dokončne okupacijske razmejitve z Italijani. Kljub vsemu temu se je revolucionarna bojna tradicija zasavskih rudarjev in delavcev nadaljevala in je te sovražnikove namene tudi deloma preprečila.

Neposredno pred nemško zasedbo sta v zasavskih revirjih delovali relativno zelo močni organizaciji KP in SKOJ. Po nepopolnih podatkih je bilo takrat samo v Trbovljah 70—80, v Zagorju 30—40 in v Hrastniku 20—30 članov partije. Trboveljski okrožni komite je bil v tistem času vezan naravnost na centralni komite KP Slovenije, v svojem sestavu je imel tudi rajonske komiteje za Trbovlje, Hrastnik in Zagorje ter mestni komite za Trbovlje. Skojevska organizacija je bila organizirana na podoben način in je štela približno enako število članov SKOJ, veliko več pa je bilo aktivnih pristašev in simpatizerjev delavskega naprednega gibanja. To je vse skupaj tvorilo zelo ugodne okoliščine za pripravo in dvig vstaje, posebno še zaradi tega, ker je partija v trboveljskem okrožju s svojim delova-

njem že v prvih dneh okupacije uspela premagati kapitulantstvo in demoralizacijo.

Ob razpadu bivše jugoslovanske vojske sta partijska in mladinska organizacija zbrali in skrili precej pušk in streliva. Najbolj kompromitirani komunisti so se pred okupatorjem oboroženi umaknili na Sv. Planino nad Trbovljami (k. 985). Ker jih v začetku Nemci niso iskali, so orožje poskrili na več krajih, potem pa se vrnili na teren in nadaljevali ilegalno politično delo med prebivalstvom. Kmalu po ustanovitvi pokrajinskega odbora OF za Štajersko je bil ustanovljen tudi okrožni odbor OF za Trbovlje, ki je pod vodstvom inštruktorja centralnega komiteja KP Slovenije Sergeja Kraigherja in članice centralnega komiteja Lidije Šentjurčeve začel širiti organizacijo OF po terenu. Do konca junija so organizirali tudi rajonske odbore OF za Hrastnik, Trbovlje in Zagorje, prav tako pa tudi precej široko mrežo mestnih, vaških in terenskih odborov OF po okolici. Zahvaljujoč izkušnjam starejših komunistov v ilegalnem delu Nemci precej časa niso mogli odkriti te organizacije in so se priprave za vstajo razvijale brez kakih pomembnejših motenj.

Kot drugje po Štajerskem so v začetku junija tudi v trboveljskem okrožju ustanovili vojaški komite, ki ga je vodil Lojze Hohkraut, poostren pa je bil tudi umik vodilnih komunistov v ilegalo. Ob napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo je okrožni komite izdal smernice, naj se vsi kompromitirani komunisti, mladinci in simpatizerji takoj umaknejo v ilegalo in naj zberejo skrito orožje in strelivo. Dne 23. junija so se skupine ilegalcev iz Zagorja zbrale pod Sv. Planino, iz Trbovelj na Sv. Katarini in iz Hrastnika pod Kalom. Sprva so bile še maloštevilne. Zadrževale so se po okoliških gozdovih, bile so med seboj povezane, obveščale in oskrbovale s hrano pa so jih organizacije OF. Ker so po 22. juniju Nemci začeli zapirati tudi komuniste in njihove simpatizerje, je število ilegalcev iz dneva v dan rastlo. Sredi julija je trboveljska skupina pod vodstvom Lojzeta Hohkrauta imela že 41, zagorska, ki jo je vodil Ciril Groznik, pa 26 članov. Ko so ilegalci iz Hrastnika zvedeli, da jih Nemci niso iskali, so se vrnili na domove, zato jih je kasneje večina padla v roke sovražnika.

Krajevne okupacijske oblasti so vodile točen spisek pobeglih komunistov in pripadnikov OF, vendar so šele v za-

četku julija zvedele, da se ljudje oborožujejo in pripravljajo na obračun z okupatorjem in njegovimi pomagači. Orožniške postaje so skušale odkriti pobegle ilegalce, toda za kake širše preiskave niso imeli dovolj sil. Trboveljska in zagorska skupina sta bili sicer na Štajerskem najmočnejši, vendar sta bili zelo slabo oboroženi, morali sta se izmikati oboroženim spopadom z Nemci. Ob koncu junija in v prvi polovici julija so ju obiskali člani centralnega komiteja KP Slovenije Slavko Šlander, Aleš Bebler in Viktor Stopar ter jima sporočili ukaz glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, naj začno aktivno nastopati proti okupatorju.

Trboveljska skupina, ki je bila najštevilnejša, je bila vojaško organizirana že 5. julija, ko so borci za svojega komandirja izbrali Lojzeta Hohkrauta. Stražili so in hodili v patrolje, politično delo v tej skupini pa je vodil Ivan Keše. Do 12. julija se je zadrževala v okolici Gaberskega, ko pa so jo obvestili, da bodo Nemci preiskovali to področje, se je umaknila k Sv. Lenartu za Sv. Planino, kjer je ostala do 28. julija, ne da bi jo Nemci odkrili.

Med tem časom, v noči na 14. julij, sta partijska organizacija in organizacija OF organizirali velike protiokupatorske napisne akcije v Zagorju, Trbovljah, Hrastniku in okolici. Ob tej priložnosti so bile javne stavbe in druga mesta popisana s protihitlerjevskimi gesli in z znaki srpa in kladiva, med njimi tudi poslopje orožniške postaje v Trbovljah. Hkrati z napisno akcijo so uničili še smerokaze na vseh križiščih od Dola pri Hrastniku do Trojan, da bi pa preprečili premik oddelkov 1. rezervne motorizirane orožniške čete »Alpenland«, ki so 12. julija prispeli iz Celja v Trbovlje, so ceste posuli z žebli. Nemško orožništvo in policija sta besnela in z vsemi sredstvi skušala zakriti sledove te akcije. Pod vodstvom celjske izpostave gestapa je trboveljsko orožništvo spet začelo z aretacijami, vendar so se vodilni politični aktivisti še pravočasno umaknili. Pokazalo se je, da je sovražnik v Trbovljah preslab, da bi mogel sam uspešno reagirati, pri tem pa je zaskrbljeno čakal na nadaljnje dogodke in nenehno prosil predpostavljena poveljstva za učinkovitejšo pomoč.¹³

Da bi si trboveljska skupina priskrbela eksplozivni material za bodoče diverzantske akcije, je v noči na 27. julij poslala tri borce, naj s pomočjo terenskih političnih delavcev iz-

praznijo nemško minersko skladišče pod Bukovo goro pri Trbovljah. Akcija je popolnoma uspela in Nemci so jo odkrili šele 28. julija, ko so delavci prišli na delo. Da bi ugotovili, kam je izginilo 22 kg razstreliva, so pripeljali še policijske pse, vendar jim tudi ti niso mogli pomagati. Partizanska patrolja se je z zaplenjenim materialom nemoteno vrnila v taborišče.

Že v noči na 28. julij je minerska skupina treh borcev s tem zaplenjenim razstrelivom minirala železniško progo v bližini trboveljske električne centrale. Poškodovan je bil tir, mina na drugem pa se ni vžgala. Druga minerska skupina je prav takrat med Trbovljami in Hrastnikom minirala veliko skalo nad železniško progo, vendar se skala kljub močni eksploziji ni zrušila. Tretjo diverzantsko akcijo so isto noč opravili zagorski politični delavci. Blizu železniške postaje Zagorje v smeri Litije so minirali oporni zid ob progi in ga na dveh mestih tako poškodovali, da je promet lahko potekal samo po enem tiru. V noči na 29. julij je skupina mladincev iz Hrastnika med Zidanim mostom in Hrastnikom vrgla na tovorni vlak nekaj ročnih bomb, vendar niso povzročile nobene škode.¹⁴

Na vse te akcije so Nemci odgovorili z novimi aretacijami ljudi, ki so jih osumili, da so v zvezi z osvobodilnim gibanjem. Ker krajevno orožništvo ni bilo sposobno, da bi prišlo na sled tistim, ki so opravili omenjene diverzije, in da bi zaščitilo objekte pred novimi napadi, je bil 30. julija premeščen iz Celja v Trbovlje del 1. rezervne motorizirane orožniške čete »Alpenland«, 31. julija pa še vod iz sestava 72. rezervnega policijskega bataljona. Te okrepitve so imele nalogo, naj z okrepljenimi dnevnimi in nočnimi patruljami, s hišnimi preiskavami in aretacijami pomagajo preprečiti čedalje hujši in vse očitnejši odpor prebivalstva. Obenem so Nemci razobesili tudi lepake z imeni prvih 10 talcev, ki so jih ustrelili pri Krškem 30. julija. Dne 31. julija je prišlo do streljanja tudi sredi Trbovelj, ko je nek okupatorjev sodelavec prepoznal in hotel ujeti kurirja trboveljske partizanske skupine, ki pa se je, oborožen s pištolo, otresel napadalca in vrnil v taborišče.

Ti dogodki so močno zaostрили položaj v trboveljskem okrožju in število novih borcev, ki so se umikali nemškim povračilnim ukrepom, se je večalo. Na poziv okrožnega komiteja, naj mobilizirajo vse sile za boj proti okupatorju, je razen

komunistov odšlo v partizane tudi nekaj drugih pripadnikov OF. Po akcijah na železniški progi je trboveljska partizanska skupina premestila svoje taborišče od Sv. Lenarta v bližino planinskega doma na Čemšeniški planini (trig. 1206), kamor je 31. julija prispela še zagorska partizanska skupina, 1. avgusta pa so na tistem mestu na slovesen način ustanovili revirsko partizansko četo. Za komandirja je bil postavljen dotedanji komandir zagorske skupine Ciril Grozdnik, za četnega političnega komisarja pa komandir trboveljske skupine Lojze Hohkraut. Četa je štela 47 borcev, oboroženih s kakimi 30 puškami, nekaj pištolami in ročnimi bombami. Vsi so bili delavci iz revirjev in razen nekaj izjem tudi vsi organizirani komunisti ali člani SKOJ.

Istega dne, ko je bila ustanovljena četa, je patrolja 10 borcev odšla do Sv. Marka pri Trbovljah, da bi tam rekvirirala razstrelivo v skladišču cestnega podjetja. S pomočjo članov OF je akcija uspela, ne da bi pri tem prišlo do stika s sovražnikom. Razen živeža je patrolja odnesla iz skladišča tudi zaboj s 25 kg razstreliva in se vrnila v četno taborišče.

Kmalu po vrnitvi patrolje iz Trbovelj je v taborišče prišlo sporočilo, da Nemci zbirajo orožnike in policijske sile, da bi napadli četo. Ker se je hotela izogniti nezaželenemu spopadu, se je četna komanda odločila premestiti taborišče na drugo področje. Drugega avgusta popoldne so borci v gosjem redu korakali skozi Čemšenik in prepevajoč revolucionarne pesmi krenili proti Trojanam. Pod vasjo so šli čez cesto, nato pa se je četa utaborila na Šipku (k. 875), kjer je ni nihče vznemirjal, ter 6. avgusta mimo Trojan in Podlipovice krenila nazaj proti revirjem in se utaborila na Pleši (k. 820) nad Zagorjem. Ko so Nemci iskali četo po hribih med Trbovljami in Zagorjem, so zagorski mladinci 3. avgusta minirali elektromotor v rudniški separaciji Zagorje in se nato vključili v četo, ko se je ta vrnila s Šipka. Število borcev je naraslo na 60, med njimi pa je bilo še vedno precej neoboroženih.

Napad na Zagorje

Zaradi zelo slabega vremena in pomanjkanja šotorov se je četa 7. avgusta premestila na Kobiljek (trig. 919), kjer je prenočila v senikih in se naslednje jutro vrnila na Plešo ter

izvršila notranjo reorganizacijo. Borce so razdelili na štiri vode, od katerih je vsak štel okoli 15 mož, določili pa so tudi četnega intendanta. Da bi se oborožili vsi borci, je četno vodstvo sklenilo napasti orožniško postajo v Zagorju in je skupaj s političnimi aktivisti iz Zagorja ter inštruktorjem CK KP Slovenije Sergejem Kraigherjem, ki je bil takrat pri četi, izdelalo načrt za akcijo. Sestavili so štiri skupine po 6 borcev, ki so imele nalogo, naj vsaka s svoje strani hkrati napade orožniško postajo, nato pa likvidirajo posadko in poberejo orožje. Za zavarovanje so določili tri skupine, od katerih je ena imela nalogo, naj minira most v Zelencu in prepreči prihod sovražnika iz Trojan, druga minira cesto v Bevškem jarku in prepreči prihod trboveljske posadke, tretja skupina pa je imela nalogo, da električni vod spoji s telefonskim omrežjem. Določili so, naj se akcija začne 9. avgusta ob pol enih po polnoči na znak komandirja čete s strelom iz pištole.

Za napad določeni borci so krenili s Pleše v dveh skupinah. Ena je odšla v smeri Strahovlje—Loka—Vine in mimo rudniškega okna prišla do stare šole, kjer se je v pritličju pripravljala na napad. Druga skupina je krenila čez Jablano in Čolniše, odkoder je neopaženo prispela do rudniške stanovanjske kolonije. Tam je čakala na znak za napad na rudniško stražo, ki je bila v stavbi, kakih 80 metrov oddaljeni od orožniške postaje. Nekaj po polnoči so se obema skupinama pridružili še organizirani Zagorjani, ki so do tedaj še legalno živeli doma in so za to akcijo pripravili tudi nekaj orožja.

Znak za napad je bil dan nekaj pred dogovorjenim časom, v trenutku, ko je do orožniške postaje prišla orožniška patrulja, ki je opazila pripravljajoče se borce. Dva orožnika sta uspela poiskati zaklon, tretjega pa je že podrla ročna bomba, ki jo je nek borec vrgel pred vhodna vrata orožniške postaje. Obe skupini sta takoj napadli vsaka svojo stavbo in pod zaščito ognja iz pušk zmetali nekaj ročnih bomb skozi okna, v notranjost pa zaradi odpora obeh posadk nista mogli vdreti. Po polurnem obstreljevanju, ko ni bilo nobenega upanja več, da bi lahko akcijo z uspehom končali, je četno vodstvo dalo znak za umik. Četa se je organizirano umaknila čez Zavino in Gamberk na zborna mesto pri Sv. Lenartu.

Skupina, ki je bila v zasedi pri Zelencu, ni prišla v stik s sovražnikom, ker le-ta ni poskušal čez Trojane priti na

pomoč. Druga skupina, ki so jo poslali, naj zavaruje smer proti Trbovljam, pa zaradi nepredvidenih okoliščin svoje naloge ni mogla dobro opraviti. Ker se je napad začel prej, kot je bilo dogovorjeno, telefonske zveze niso pravočasno pretrgali, nemški kamioni pa so nemoteno peljali iz Trbovelj proti Zagorju in so postavljene mine eksplodirale za njimi. Mine so cesto tako temeljito poškodovale, da je bil nekaj časa nemogoč promet, partizanska skupina pa je nemoteno prišla na zbornο mesto.¹⁵

Napad na orožniško postajo in rudniško stražo v Zagorju je bil prvi organizirani napad na sovražno postojanko v Sloveniji in hkrati tudi prva večja akcija revirske partizanske čete, ki pa v desetih dneh svojega obstoja še ni imela potrebnih izkušenj, da bi jo mogla končati s polnim uspehom. Čeprav četa v svoji sestavi ni imela nobenega vojaškega strokovnjaka, je načrt za akcijo vseboval vse osnovne elemente organiziranega vojaškega napada in je bil kljub temu, da so bili borci oboroženi le s puškami in ročnimi bombami, tudi realen. Če bi napad bolje neposredno zavarovali, bi borci presenetili nič hudega slutečega sovražnika. Ko jih je opazila sovražna patrulja, presenečenje ni bilo več mogoče. Prezgodnji napad, ko še niso bile prekinjene telefonske zveze, je zagorski posadki omogočil, da je poklicala pomoč iz Trbovelj, in ta se je že peljala skozi Bevški jarek, ko so borci še polagali mine. Pri napadu so Nemci imeli dva ranjena, eden je naslednji dan umrl, četa pa ni imela izgub. Čeprav ni zaplenila nobenega orožja, kar je bil glavni cilj napada, je le dosegla velik moralni in politični uspeh, ki je odjeknil po vsej Štajerski, močno pa se je okrepil tudi bojni duh v četi. Ob napadu in neposredno po akciji so se četi pridružili novi borci iz Zagorja, tako da je pri Sv. Lenartu že štela okoli 80 borcev.

Po napadu na Zagorje so Nemci pripeljali večje število gestapovcev, pripadnikov varnostne službe in kriminalistične policije iz Trbovelj, Celja in Maribora, vod rezervne policijske čete »Wien« in 60 policistov 72. rezervnega policijskega bataljona iz Maribora. Ker čete niso mogli zaslediti, so divjali po Zagorju, delali hišne preiskave in 9. avgusta v Zagorju aretirali 63 oseb. Aretirali so tudi nekaj rudarjev, ki so se zjutraj še umaznani vračali iz nočne izmene, jih slikali, njihove fotografije pa baje celo objavili v svojih ilustriranih časopisih pod

naslovom »Tako izgledajo banditi iz Spodnje Štajerske«. Dva aretiranca so ustrelili takoj na mestu z izgovorom, da sta hotela zbežati, čeprav to ni bilo res. Divjaško nasilje nad prebivalci Zagorja se je nadaljevalo še prihodnje dni, zraven pa so si Nemci na vse načine prizadevali, da bi odkrili, kje se nahaja revirska partizanska četa.

Ko se je četa zbrala, je pri Sv. Lenartu ostala še tri dni in čakala na kurirja, ki so ga poslali v Ljubljano na glavno poveljstvo po orožje. Vrnil se je 12. avgusta dopoldne z dovoljenjem glavnega poveljstva, da si četa lahko preskrbi orožje tudi na Dolenjskem. Ko je vodstvo čete razpravljalo, kdo bo odšel po orožje na Dolenjsko, se je zaseda pri cerkvi Sv. Lenarta nenadoma spopadla z deli nemške policije, ki je po treh dneh iskanja četo le odkrila. V kratkem spopadu sta bila dva borca ranjena, Nemci pa niso imeli nobenih izgub. Drugi borci, ki so bili ob spopadu zasede v bližnjem taborišču in večinoma brez orožja, so se takoj umaknili v severna pobočja Čemšeniške planine, okoli 15 borcev, ki so bili v patroljah in izven taborišča, pa se je razgubilo in so naslednje dni poskušali priti v stik z glavnino.

Ko se je glavnina čete spet zbrala na Čemšeniški planini, so sestavili skupino 15 borcev, ki je 12. avgusta proti večeru odšla pod vodstvom komandirja čete čez Savo po obljubljeno orožje, preostali del borcev pa je pod vodstvom političnega komisarja krenil čez Marija Reko in Mrzlico na Kal nad Hrastnikom. Tja je po nekaj dneh prispela tudi zaseda, ki se je pri Sv. Lenartu udarila z nemško policijo, medtem ko se je večina drugih razpršenih borcev vrnila na svoje domove in prek terencev poskušala vzpostaviti zvezo s četo; manjša skupina je tudi šla čez Savo na dolensko stran. Domov so se kmalu vrnili tudi borci, ki so odšli na Dolenjsko po orožje. Ko so v bližini okupacijske meje nekaj dni zaman čakali na vrnitev komandirja, so se vrnili čez Savo, kjer so jih zaradi izdajstva Nemci večinoma polovili in nato postrelili v Celju in Mariboru. Po spopadu pri Sv. Lenartu so nemške policijske in orožniške patrolje iskale dele razbite čete, vendar so do 15. avgusta našli le pet pušk, pištolo in nekaj streliva.

Po prihodu na Kal se je glavnina čete še dva dni zadržala v gozdu pod prelazom Turški kamen in ko je 15. avgusta prejela obvestilo, da so jo odkrili in da Nemci pripravljajo

večjo akcijo, se je umaknila na Debeli vrh. Ker je bila neka njena patrulja na poti po hrano, so ji naproti poslali dva borca, da bi jo še pravočasno opozorila na nevarnost. Ti dve patrulji sta se kmalu zatem spopadli z Nemci, ki so obkolili predel, kjer je bila pred tem četa, vendar so se vsi njeni borci uspeli prebiti iz obroča in se brez izgub pridružiti četi. Po njihovem prihodu je četa krenila na Gozdnik (trig. 1092), kjer se je začasno utaborila. Dva moža so poslali po hrano proti Zabukovici, ki sta se ob tej priliki sestala s patruljo savinjske partizanske čete.

Preden se je patrulja iz Zabukovice vrnila na Gozdnik, se je četa razdelila na dva dela. Nekaj več kot 20 borcev s političnim komisarjem je odšlo nazaj čez Turje proti Savi, kjer so se pri Podkrnici s čolnom prepeljali na drugo stran ter se 17. avgusta ustavili v bližini zaselka Matica pri Dobovcu pod Kumom. Tako je na Gozdniku patrulja našla le še osem borcev in se skupaj z njimi kasneje začasno priključila savinjski partizanski četi.

Del čete, ki se je utaboril pod Kumom, je vzpostavil zvezo s Trbovljami, potem pa so ga Nemci odkrili in ga 20. avgusta nenadoma napadli. Čeprav so se borci razkropili, Nemci niso nikogar zajeli. Večina se jih je prebila v okolico Šklendrovca na južnem pobočju Kuma in se tam zadržala nekaj naslednjih tednov. Petorica se je kasneje priključila mokronoški partizanski četi, drugi pa so se postopoma vračali čez Savo v okolico Trbovelj. Večino teh, kakor tudi tistih, ki so se takoj po napadu pri Matici vrnili čez Savo, so Nemci s pomočjo izdajalcev polovili. Pretežen del so postrelili kot talce, nekaj pa so jih poslali v koncentracijska taborišča. Politični komisar čete se je sam vrnil čez Savo in se nekaj časa zadrževal v Bukovici nad Rimskimi Toplicami, dokler, ga niso poslali na politično delo v okolico Litije.

V preganjanju in razbijanju revirske partizanske čete so sodelovale nemške orožniške postaje iz Zagorja, Trbovelj, Hrastnika in Polšnika, deli 1. rezervne orožniške motorizirane čete »Alpenland« iz Celja, dva voda rezervne policijske čete »Wien« ter 1. vod 2. čete 72. rezervnega policijskega bataljona. En vod čete »Wien« in manjši del motoriziranega orožništva se je nahajal v Zagorju, druge policijske sile pa v Trbovljah. Dne 21. avgusta je en vod čete »Wien« odšel iz Trbovelj proti

Mariboru, druge enote pa so še ostale v revirjih. Od 12. do 21. avgusta je nemška policija izvedla številne aretacije, s katerimi je nadaljevala tudi kasneje. V tem času je revirska četa izgubila 19 pušk, dve pištoli in okoli 500 nabojev.

Deset borcev, kar jih je po odhodu četne glavnine čez Savo 16. avgusta ostalo na Gozniku, se je še istega dne premestilo v bližino Gaberskega, od tod pa naprej proti Savinjski dolini, v gozdove nad Šmiklavžem. Za komandirja so si izbrali Rudija Kneza-Silasa, za političnega komisarja pa postavili Nandeta Šuštarja. Preimenovali so se v šmiklavško četo in po nekaj dneh vzpostavili zvezo s Tonetom Žnidaričem, takratnim članom pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo. Ob tej priložnosti so se dogovorili, naj se začasno priključijo savinjski partizanski četi na Dobrovljah, kar so tudi storili. V noči na 25. avgust so skupaj s Savinčani napadli obratno stražo pri rudniku v Zabukovici. Po akciji so se še en dan zadržali pri savinjski četi, toda ko je ta odšla naprej proti Dobrovljam, so ostali nad Savinjsko dolino in si 26. avgusta postavili lastno taborišče nad Šmiklavžem. Četa je kmalu organizirala zveze z organizacijami v Trbovljah in okoliških vaseh, nato pa je začela z manjšimi akcijami.

Zaradi izdaje nekaterih dezerterjev, ki so začeli sodelovati z okupatorjem, so Nemci v krajih, kjer se je v avgustu gibala revirska četa, in tudi v Trbovljah zaprli večino ljudi, ki so vzdrževali zveze s četo in jo oskrbovali s hrano. Zato je bil ostanek čete nad Šmiklavžem prisiljen organizirati povsem nove zveze, ki pa jih Nemci niso odkrili. Ko je bila četa obveščena, da bodo Nemci 17. septembra v Trbovljah streljali talce, je na pot takoj krenila trojka z nalogo, naj napade sovražnika in prepreči ustrelitev. Prišla je prepozno, talci so bili že postreljeni in tudi nemški eksekucijski oddelek se je že umaknil. Dne 21. septembra je četa zaplenila živež in odeje v planinskem domu na Sv. Planini, 25. septembra nekaj živine blizu Šmiklavža, nato pa je 29. septembra še zažgala rudniško barako v Retju pri Trbovljah.

Po teh akcijah so Nemci skušali najti četno taborišče, kar pa se jim ni posrečilo. Nad Šmiklavžem je četa ostala do prvih oktobrskih dni, ko je prejela ukaz za premik iz Savinjske doline. Četrtega oktobra je krenila mimo Šentjurja, pri Polzeli prebredla Savinjo, nato pa mimo gore Oljke (trig. 734) odšla

na Grmado, kjer se je 5. oktobra vključila v štajerski partizanski bataljon.¹⁶

V času svojega obstoja je bila revirska četa številčno najmočnejša partizanska enota na Štajerskem. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je upalo, da bo postala jedro oboroženega upora na Štajerskem, vendar se je upanje prehitro izjalovilo. Prvotni množični zagon je brez dvoma imel trdno zasnovo v dobro opravljenih pripravah in v široko razpredeni organizaciji OF v trboveljskem okrožju. Čeprav je bila četa oborožena zelo slabo, so borci pri napadu na orožniško postajo in rudniško stražo v Zagorju pokazali visoko moralo in vso pripravljenost bojevati se z orožjem proti Nemcem. Imeli so polno zaupanje v četno vodstvo, toda ko se je ob spopadu pri Sv. Lenartu pokazalo, da ni sposobno voditi odprtega boja, se je v četi začel razkroj. Komandir jih je zapustil brez razloga v najbolj kritičnih trenutkih, razpršeni borci so nekaj dni zamažali iskalo zvezo, nato se jih je začela lotevati malodušnost. Tudi ostanek čete, ki se je pod vodstvom političnega komisarja umaknil čez Savo, je bil po prvem resnejšem sovražnem napadu popolnoma demoraliziran in je kasneje tudi dokončno razpadel. Brez dvoma je k temu veliko prispevalo strahovito nasilje, ki so ga Nemci zganjali nad družinami in svojci partizanov in ki se je zaradi izdaje nekaterih dezertarjev nenehoma stopnjevalo in krepilo. Od 80 borcev, kolikor jih je četa štela še 12. avgusta, jih je po desetih dneh ostalo le še deset, ki so v revirjih nadaljevali organiziran oborožen boj proti okupatorju. S svojim obstojem in akcijami so kasneje pomagali tamkajšnjim političnim delavcem, da so lahko obnovili razbite organizacije OF in tako znova ustvarili oporo za nadaljevanje osvobodilnega boja tudi v tem delu Štajerske.

Pohorska četa

Nemška izselitvena akcija in kasnejše aretacije v poletju 1941 so močno prizadele tudi partijske in mladinske organizacije mariborskega okrožja. Vendar se je precejšnje število članov teh organizacij izognilo sovražnemu nasilju in ti so s podvojeno silo delali na pripravah za vstajo. Nekateri so se že od začetka okupacije prikrivali pri zaupnih znancih v mestu in

okolici, drugi pa so že bili pri znanih naprednih kmetih v bližnjih pohorskih naseljih. Večina je vzdrževala zveze s svojimi organizacijami, na Pohorju pa je bilo tudi še nekaj neorganiziranih posameznikov, ki so se tja umaknili pred preselitvijo. Nekateri komuniste, večinoma železničarje, ki še niso bili kompromitirani, pa je nemška delovna služba poslala v Avstrijo na nova službena mesta. Po množični akciji OF, ki je bila v noči na 7. julij, so Nemci tudi v Mariboru okrepili svoje nasilje proti komunistom, če pa so se le-ti ali njihovi simpatizerji pravočasno umaknili, so zapirali in trpinčili člane njihovih družin.

Vzporedno z nemškim nasiljem se je v tistih poletnih dneh stopnjevala tudi aktivnost mariborskih pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja. Naredili so več sabotaž in diverzij po mariborskih tovarnah in državnih delavnicah. Eno izmed najbolj uspešnih akcij pa so izvedli mariborski komunisti in skojevci. Dne 18. julija ob treh zjutraj so pri Bohovi prekinili mednarodno telegrafsko-telefonsko linijo Beograd—Zagreb—Dunaj.

Okoli 15. julija je iz Maribora odšla na Pohorje prva organizirana skupina, ki so jo sestavljali trije tovariši in ena tovarišica.¹⁷ Imela je nalogo, da v predelu Smolnika (k. 823), jugozahodno od Ruš, organizira sprejemno taborišče za borce, ki jih bo mariborska organizacija pošiljala v naslednjih dneh. Taborišče so postavili v bližini Hlebovega doma. Tam se je do 19. julija že zbralo prvih 11 borcev. Istega dne zvečer jih je sedem odšlo proti Ribnici na Pohorju in so se naslednjega dne blizu kmeta Urbanca sešli s kasnejšim političnim komisarjem Vilijem Šlandrom, ki je po bližnjih pohorskih in obdravskih vaseh organiziral OF. Skupina si je nato postavila šolsko taborišče v gozdu Vrelenk, pri Urbančevi lovski koči.

V naslednjih dneh so mariborske partijske organizacije in organizacije OF poslale na Pohorje v taborišče pri Urbančevi koči okoli 70 borcev. Odhajali so organizirano po skupinah, vendar niso vsi prispeli do šolskega taborišča. Nemci so opazili, da ljudje izginjajo. Zaslutili so, da se zbirajo nekje na Pohorju, zato so poostri nadzor nad potmi, ki vodijo tja, zastražili pa so tudi važnejše ceste na samem Pohorju. Tako so uspeli štirikrat razbiti prihajajoče skupine borcev, čeprav je bila njihova pot dobro organizirana. Večina se jih je spet vrni-

la na teren, nekaj pa so jih Nemci prijeli in odpeljali v mariborske zapore. V sprejemno taborišče na Smolniku je prišlo tudi nekaj borcev, ki jih je poslala ptujska partijska organizacija. Tako se je v šolskem taborišču pri Urbančevi lovski koči do konca julija le zbralo okoli 30 borcev. Takoj po prihodu so se začeli vaditi v rabi orožja; opravljali so tudi stražarsko in patroljno službo, vsak dan pa so imeli tudi politične ure. Taborišče je imelo nekaj dobro organiziranih zvez z organizacijami v Rušah in Mariboru. Le-te so prek taborišča na Smolniku, ribniške partijske organizacije in kmeta Urbanca oskrbovale šolsko taborišče s hrano in drugimi potrebami. Konspiracija v taborišču ni bila posebno dobra, pa tudi prihajanje novih borcev ni bilo vselej dovolj previdno.

Devetindvajsetega julija je prišel v taborišče tudi Leon Novak, član pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo, in imel sestanek s partijsko organizacijo. Naslednjega dne, 30. julija dopoldne, pa je svečano ustanovil pohorsko partizansko četo in borce zaprisegel. Za komandirja čete je bil postavljen Gustav Svenšek, za političnega komisarja pa Vili Šlander. Oba sta bila že izkušena in prizadevna partijska delavca v mariborskem okrožju. Tudi večina borcev je bila organizirana v KP in SKOJ. Drugi pa so bili zanesljivi mladinci, že preiskušeni v raznih napisnih in sabotažnih akcijah. Pri takem četnem sestavu, ki je izviral iz delavske sredine Maribora, Ruš in okolice, je bilo moralno-politično stanje več kot zadovoljivo, toda njihova oprema je bila zelo pomanjkljiva, še bolj pa oborožitve. Četa je imela le dve vojaški in eno lovsko puško, sedem pištol in nekaj ročnih bomb ter le 438 nabojev za vse orožje, kar ni zadostovalo za izvedbo kakršnekoli resne vojaške akcije. Od opreme so imeli le 15 odev, en šotor za šest oseb in nekaj vojaških šotorskih kril. Upi za izboljšanje tako slabe opremljenosti pa so bili na Pohorju zelo majhni. Bivša jugoslovanska vojska se je iz teh krajev še organizirano umaknila, kar pa je pustila za seboj orožja in opreme, je prišlo Nemcem v roke. Enaintridesetega julija so v četi sestavili patroljo štirih borcev z nalogo, da odide v okolico Ptuja, kjer je tamkajšnja partijska organizacija skrila tri lahke strojnice in nekaj drugega orožja. Potek dogodkov pa jo je v tem onemogočil.

Organizacija OF v Ribnici na Pohorju je bila 31. julija dopoldne obveščena, da je tamkajšnja nemška orožniška po-

staja zvedela, da se v gozdu nad Urbancem nahajajo nepoznani oboroženi ljudje in se orožniki, okrepljeni s policijskim oddelkom iz Maribora zato pripravljajo, da bi preiskali ta predel. Sporočilo o nemški akciji je okoli poldneva prinesel v taborišče kmet Urbanc, ki ga je prejel prek zveze v Josipdolu. Nato je četa takoj pospravila taborišče in se pripravila na odhod. V tem času, ne, da bi vedela za nemško akcijo, je prihajala iz Smolnika nova skupina petih borcev, ki je nenadoma padla v nemško zasedo. Nemci so enega ranili in skupaj z njim zajeli še tri borce, vodja patrolje pa jim je ušel. Zaradi streljanja in nenadnega prihoda treh nepoznanih civilov, ki so začeli bežati, se je že zbrana četa razkropila na vse strani. Borci so v manjših skupinah ali posamič stremeli, da se čimprej oddaljijo iz nevarnega kraja. Tako se je četa popolnoma razbila. Razen štirih, ki so jih zajeli od skupine, ki je prihajala iz Smolnika, so Nemci ujeli na begu še tri borce čete in jih vse skupaj odpeljali v mariborske zapore. Naslednje jutro se je v taborišče na Smolniku vrnilo devet borcev in tako jih je ostalo le še trinajst. Vsi drugi so se razšli in so se vrnili na svoje domove ali pa so odšli na razne javke v Mariboru. Le trije izmed teh so se v naslednjih dneh vrnili na Smolnik. Ostali, ki so se še naprej zadrževali na terenu ali okoli svojih domov, so zaradi izdaj postopoma drug za drugim padali Nemcem v roke.

Paniko ob razbitju čete je povzročila nepripravljenost borcev na nenaden sovražni napad. Neoboroženi so videli svojo rešitev le v begu pred sovražnikom, za katerega niso vedeli, odkod prihaja, pa tudi ne, kako močan je. Nekateri so v okupatorskih zaporih hitro klonili. Začeli so izdajati svoje soborce, kakor tudi poznane člane terenskih organizacij. Tako so Nemci 1. in 2. avgusta izvedli številne aretacije v Mariboru, Rušah, Ribnici na Pohorju in v okoliških vaseh. To je močno prizadelo komaj vzpostavljene terenske organizacije in je povzročilo trenutno zmedo.

Ostanek čete, ki se je po razbitju šolskega taborišča nad Urbancem zbral v sprejemnem taborišču na Smolniku, se je takoj umaknil globlje v gozd, do neke gozdarske bajte. V upanju, da se bo ohranil vsaj ta del čete, je naslednjega dne obiskal borce Miloš Zidanšek, član pokrajinskega komiteja

KPS za severno Slovenijo. Vzpostavili so tudi zvezo z organizacijo v Rušah, ki je četo oskrbela s hrano.

Nemci so 1. in 2. avgusta temeljito preiskovali predele med Smolnikom in Ribnico na Pohorju, pri čemer jim je pomagala celo nacistična mladinska organizacija »Hitlerjugend«, vendar novega partizanskega taborišča niso našli. Tudi zvezo v Hlebovem domu, ki je obstojala od prihoda prvih borcev, to pot niso odkrili. Ko so se Nemci po neuspelem iskanju umaknili s Pohorja, se je četa premestila na Šumik, kjer si je pod neko previsno steno uredila novo taborišče. Stražo so postavili tako, da je lahko nadzorovala tudi pot na Smolnik. Z organizacijami v Mariboru so vzpostavili novo kurirsko zvezo, s hrano pa je četa še naprej oskrbovala organizacija v Rušah. Kmalu so začeli prihajati novi borci in tako je četa do 10. avgusta spet narasla na 20 ljudi. Ker so nekateri prinesli s seboj tudi orožje, se je zboljšala tudi oborožitev. Za novega komandirja čete je bil postavljen Franc Ekart. Ob svojem odhodu v četo je član vojaškega komiteja za Maribor Martin Greif zažgal gospodarsko poslopje škofijskega dvorca v Betnavi pri Mariboru. Zgorelo je vse seno in tudi poslopje s kmetijskimi stroji. Nemcem je bila prizadejana občutna materialna škoda.¹⁸ V tistih dneh je četo drugič obiskal član pokrajinskega komiteja Leon Novak in ji postavil nalogo, da čimprej začne izvajati akcije.

Še pred ustanovitvijo čete so v taborišču nad Urbancem pripravili načrte za oborožen napad na nemške vojašnice v Teznu pri Mariboru in na orožniško postajo v Ribnici na Pohorju. Ker ni bilo upanja na uspeh, so opustili napad na Tezno, po razbitju čete pa so začasno odložili tudi akcijo v Ribnici. Da bi napad na ribniško orožniško postajo kar najbolje pripravili, so 5. avgusta poslali patroljo treh borcev. Ogledala si je položaj in ponovno vzpostavila zvezo z organizacijo OF. Po dveh dneh se je patrolja vrnila z ugodnimi poročili. Ko je iz Maribora prispel Miloš Zidanšek, je četa 10. avgusta čez Lehen odšla na Smolnik ter 11. avgusta predanila v jospidolskem kamnolomu.

Nemško orožniško postajo v Ribnici na Pohorju so sestavljali trije nemški orožniki in en pomožni policist. Po prvotnem načrtu naj bi posadko napadli, ko bi bila pri večerji v bližnji gostilni. Tam bi jo razorožili in nato odpeljali. Ker pa tisti dan

orožniki niso odšli večerjat v gostilno, so načrt spremenili. Glavni smoter napada je bila zaplenba orožja in likvidacija komandirja postaje, ki je s prebivalstvom zelo surovo ravnal. Ko je zvečer četa postavila straže okoli vasi in pretrgala telefonsko zvezo, so trije borci pred orožniško postajo okoli desettih zvečer uprizorili lažen pretep. Nek orožnik je res prišel pogledat, kaj se dogaja, postavljena zaseda pa je streljala nanj in ga je hudo ranila. Borci so začeli streljati tudi v okna orožniške postaje. Ko je komandir postaje, ki je bil tisti čas na obisku pri županu, pohitel proti postaji, ga je zaseda ubila. Ustreljen je bil tudi nemški župan, ki je pohitel za komandirjem. Četa je zaplenila dve pištoli, nato pa se je zbrala in odšla čez Jezerski vrh nazaj v taborišče na Šumiku.¹⁹

Čeprav v tej prvi akciji pohorske partizanske čete ni bil dosežen kak večji materialni uspeh, je akcija imela velik moralni in politični pomen, tako med borci, kot tudi med okoliškim prebivalstvom. Ubita sta bila prva dva okupatorja na Štajerskem, četa pa ni imela izgub. Nemci so na akcijo hitro in zelo ostro odgovorili. V Ribnici in okolici so polovili 18 prebivalcev in jih odpeljali v Maribor. Ker je do akcije prišlo neposredno po množičnih aretacijah v Mariboru, je bil njen odmev še toliko večji. Nemške enote so zaman iskale sled za četo. Šef civilne uprave za Štajersko je 16. avgusta izdal uredbo o uvajanju smrtne kazni za pripadnike partizanskih enot in za vse tiste, ki bi jim na kakršenkoli način pomagali. Komandant varnostne policije in varnostne službe pa je 20. avgusta razpisal nagrado 10.000 RM za tiste, ki bodo prijavili pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja. Na sprejemanje tako ostrih ukrepov je nedvomno vplivala tudi aktivnost ostalih partizanskih enot, ki so avgusta 1941 že delovale tudi drugod po Štajerskem.

Pred vrnitvijo čete v taborišče na Šumiku je politični komisar Vili Šlander odšel za političnega komisarja celjske partizanske čete, kamor ga je poslal pokrajinski komite. Njegovo mesto v pohorski četi je bilo začasno prazno. Ko se je po napadu v Ribnici položaj na Pohorju nekoliko umiril in so se nemške enote, ki so preiskovale gozdove, vrnile v svoje garnizije, se je četa začela pripravljati na nove akcije. Šestnajstega avgusta so sestavili tri patrulje, od katerih je ena imela naloge, da si ogleda in ugotovi možnost napada na orožniško po-

stajo v Vitanju ali Zrečah. Druga naj bi rekvirirala in zažgala Huterjevo vilo na Pohorju, tretja pa je morala ugotoviti, kakšen je položaj na vzhodni strani Pohorja, sočasno pa minirati tudi nek most v Hočah. Prva patrulja se je vrnila po dveh dneh brez kaknega pomembnega rezultata, pa tudi druga ni opravila ničesar, ker ni mogla vdreti v Huterjevo vilo. Tretja patrulja, katero je vodil sam komandir čete, pa se je naslednji dan zaradi skrajne neprevidnosti razbila. Nemci so ujeli komandirja in še enega borca, tretji član patrulje pa jim je pobegnil in se je kasneje vključil v druge partizanske enote. Oba ujeta partizana so Nemci 24. in 25. avgusta v Mariboru ustrelili kot talca. Hkrati so ustrelili še 11 drugih, kot maščevanje za napad v Ribnici na Pohorju.

Po zajetju komandirja so nemški oddelki šarili okoli taborišča, vendar ga niso odkrili. Četa se je nato premaknila proti vzhodnim predelom Pohorja, kjer je vsak dan menjala taborišče. Nastale so tudi težave glede oskrbe s hrano, ker so bile spričo številnih aretacij na terenu potrgane tudi prejšnje zveze. Ker je četa ostala brez komandirja in političnega komisarja, so probleme reševali kolektivno na sestankih vseh borcev.

Pred odhodom v bližino Mariborske planinske koče, kar je bilo najverjetneje 22. avgusta, so v Maribor poslali borca Vernerja Breznika z nalogo, naj vzpostavi zvezo s člani pokrajinskega vodstva in z njimi reši vsa pomembnejša vprašanja. V dogovoru s člani pokrajinskega komiteja so še isti dan postavili novo četno vodstvo. Za komandirja čete je bil imenovan Martin Greif-Ruda, za političnega komisarja pa Verner Breznik-List. Ni pa bilo rešeno vprašanje oskrbe čete s hrano. Podnevi so se borci morali prikrivati, da jih sovražnik ni opazil, ponoči pa so kar z rokami kopali krompir na njivah še neorganiziranih pohorskih kmetov. Takšno kritično stanje je doseglo svoj višek proti koncu avgusta, ko je komandir čete sam odšel v Maribor, da bi se s pokrajinskim vodstvom pogovoril o nadaljnjem obstoju čete. Morala borcev je padala iz dneva v dan. Bilo je neugodno in slabo jesensko vreme in približevala se je zima. Borci so bili prepričani, da jim obstanek ne bo mogoč. Miloš Zidanšek, ki je bil takrat zadolžen za vojaška vprašanja v pokrajinskem komiteju, je kritiziral njihovo omahljivost in jim je dal navodila, naj si hrano in ostalo pre-

skrbijo z orožjem in naj okrepijo svojo aktivnost. Četa je krenila v nove akcije in s tem je bila kriza prebrodena.

Enaindvajsetega avgusta je četa odšla proti Rušam in je še isto noč v Bistrici zasedla od Nemcev zaplenjeno Osetovo posestvo. Zaplenila je nekaj živine in hrane ter eno lovsko puško, zbranim delavcem pa je pojasnila pomen in naloge partizanske vojske. Pred odhodom je bilo posestvo zažgano in uničeno, četa pa se je utaborila v bližini Ruške koče.

Da bi se nemška posadka ne naselila v planinski koči Sokolski dom, je četa 3. septembra krenila tja z namenom, da ga izprazni in zažge. Med potjo je bila izdana. Nekaj policistov in gestapovcev ji je postavilo zasedo v bližini kraja, kjer je četa imela še nekaj skrite opreme, borci pa so jih pravočasno odkrili. Neopazno so se jim približali, jih nenadoma napadli in razgnali. Ranjen je bil en Nemec, ki je naslednji dan umrl v mariborski bolnišnici, četa pa ni imela izgub.²⁰ Po tej akciji si je postavila novo taborišče pod Roglo (trig. 1517). Kot povračilo za ta napad so Nemci v Rušah in okolici aretirali deset prebivalcev in 4. septembra v Celju ustrelili deset talcev. Nemške policijske in orožniške enote so nato še nekaj dni preiskovale Pohorje. Ruška orožniška postaja je ob tej priliki oborožila tudi 20 vermanov, od katerih jih je 15 aktivno sodelovalo v akciji. To je bil prvi primer, da so Nemci na Štajerskem za akcijo proti partizanom oborožili in uporabili tudi vermanšaft. Kljub temu pa čete niso našli.

S premestitvijo taborišča na Roglo se je pohorska četa končno oddvojila od severnih pobočij Pohorja. Pretrgala je zveze z Rušami in Mariborom, odkoder je bila večina borcev; četa je postala bolj samostojna. Da bi se oskrbela s hrano na še nepoznanem terenu, je bila prisiljena okrepiti svojo aktivnost. Četrtega septembra je napravila rekvizicijo v lovski koči na Klopnem vrhu (k. 1335) in se je tako oskrbela z živežem ter nekaj opreme. O tej akciji so bili Nemci obveščeni še isto noč in so iz Lovrenca na Pohorju in iz Maribora poslali 30 orožnikov in policistov s policijskim psom. Sodelovali so tudi štirje vermani, vendar kljub vsem naporom ta nemški oddelek čete ni izsledil. Četa je še naprej ostala v taborišču, kjer se je zavarovala s stražo in patruljami po bližnji okolici.²¹

Zadnje dni avgusta sta njena dva borca krenila prek Maribora v Ptuj, da bi se povezala s člani okrožnega komiteja.

Hotela sta poiskati skrito orožje in pripeljati nove borce, ki so bili v okolici Ptuja pripravljeni za odhod v partizane. Ko so našli orožje, je patrulja hkrati z novimi borci napadla pri Hajdini nemški policijski avtomobil. Pri tem je baje ranila dva policista. Patrulja se je s tremi novimi borci vrnila v taborišče pod Roglo 10. septembra, prinesla pa je tudi tri lahke strojnice. To je bilo prvo avtomatsko orožje v četi in se je zaradi tega splošna morala borcev vidno dvignila.

Dvanajstega septembra je četa spet obkolila lovski dom na Klopnem vrhu. Zaplenila je živino, živež in druge reči, ker je bil lastnik sodelavec okupatorja. Zbranim delavcem so pojasnili, zakaj so akcijo izvršili, nato pa so jih izpustili. Rekli so jim, naj odidejo v Lovrenc na Pohorju. Ko so odšli, je četa zažgala lovski dom, gospodarska poslopja in bližnjo žago. Vse je zgorelo do temeljev, četa pa se je vrnila nazaj v taborišče pod Roglo. V tej akciji se je dobro založila z živežem in je bila za nekaj časa preskrbljena. Trinajstega septembra zjutraj je prišlo na Klopni vrh okoli 70 policistov, orožnikov in vermanov, ki so ves dan stikali za četo, pa jo tudi to pot niso našli.

Okoli 15 borcev pohorske čete je 15. septembra izvedlo novo rekvizicijo, to pot v planinskem domu na Klopnem vrhu. Zaplenili so okoli 60 odej, prav toliko rjuh in še nekaj druge opreme. To akcijo so slučajno naredili neposredno pred prihodom enega voda iz sestave 138. rezervnega polka gorskih lovcev, katerega sedež je bil na Dunaju, en njihov bataljon pa nastanjen v Mariboru. Nemci so prispeli na Klopni vrh okoli šestih zvečer in so našli planinski dom že prazen. Kljub temu so se nastanili v njem in oblikovali izpostavljeno oporišče na Pohorju, kjer sta bili stalni posadki do tedaj le orožniški postaji v Ribnici in Lovrencu.²²

Šestnajstega septembra so prispeli v četno taborišče na vzhodnem pobočju Rogle, nad izvirom potoka Oplotnice, štirje borci šaleške partizanske skupine. Po njihovem prihodu se je četa organizacijsko izoblikovala. V skladu s smernicami pokrajinskega vodstva so za novega komandirja čete postavili Miho Pintarja-Toleda nekdanjega španskega borca, za političnega komisarja pa Zvonka Sagadina-Mužika. Ta je prispel v četo s ptujsko skupino, ki je pri Hajdini napadla policiste in na Pohorje prinesla strojnice. Ostalih 21 borcev so razdelili na tri vode, za komandirje vodov pa so postavili Martina Greifa-Ru-

do, Borisa Čižmeka-Bora in Konrada Škrofiča-Krušnika. Vsak vod je imel po eno lahko strojnico, vsi drugi borci pa so bili oboroženi s puškami. V četi je bilo 16 članov KPS in 2 skojevca, ostalih 5 pa še ni bilo organiziranih. V noči na 17. september je v četo prispel še član pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Miloš Zidanšek, ki je prinesel nova navodila in četo pregledal.

Napad pohorske čete na nemško posadko na Klopnem vrhu

Po zaplembi opreme v planinskem domu na Klopnem vrhu pohorska četa ni vedela, da so takoj po njenem umiku tja prišli Nemci in se v domu nastanili. Sedemnajstega septembra popoldne je iz taborišča odšlo proti Klopnemu vrhu 14 borcev z dvema strojnicama, da bi v tem planinskem domu spekli kruh za četo. Ko so prišli že v bližino doma, se je predhodnica nenadoma spopadla z nemškim stražarjem. Streljanje je zmedlo presenečene vojake, ki so bili v domu in okoli njega, kjer so tesali bruna za popravilo in za ureditev oporišča. Ko je komandir čete videl, da se nemški vojaki niso znašli, je ukazal napad. Predno so Nemci lahko organizirali obrambo, je četa dom že obkolila. Organizirani napad iz dveh strani, ki ga je ščitil ogenj obeh strojnic, je Nemce še bolj zmedel. Po krajšem odporu so se začeli neorganizirano umikati po severnem pobočju Klopnega vrha, potem pa bežati proti Lovrencu. Pohorska četa je zasedla poslopje, močnejšo patruljo pa poslala za bežečimi Nemci, ki pa se niso več upirali. V tem kratkem spopadu so imeli Nemci 1 mrtvega in 5 ranjenih, od katerih je naslednji dan v mariborski bolnišnici umrl poročnik. Četa je imela enega mrtvega in enega lažje ranjenega borca. Zaplenila pa je eno puško in vso opremo, ki so jo Nemci pustili v domu.

Enega ranjenca Nemci niso mogli odvreči s seboj in so ga pustili pri domu. Borci pohorske čete so mu nudili prvo pomoč. Ker ni mogel hoditi, so ga zavili v odejo, ga položili na žimnico in ga pustili v bližini doma. Ko so pobrali ves plen, so borci vnesli svojega padlega tovariša, nato pa poslopje zažgali. Dom je zgorel do temeljev, hkrati z vso zalogo za zimo pripravljenih drv in z večjo količino municije, ki je bila v nadstropju, pa je zaradi naglice niso odkrili.²³

Napad na Klopnem vrhu je bila najbolj uspela vojaška akcija pohorske partizanske čete. To je bil prvi primer, da se je slovenska partizanska enota spopadla z dosti močnejšo enoto nemške redne vojske, jo premagala in jo je nato še pognala v beg. Vse dotedanje boje so partizanske čete bojevale le s silami policije in z orožniki. Da bi nekako opravičili poraz svojih 50 vojakov, so Nemci v svojih poročilih navedli, da jih je napadlo okoli 100 partizanov s šestimi strojnici. V resnici so bili Nemci trikrat močnejši in veliko bolj oboroženi. Odločen napad štirinajstih partizanov jih je presenetil in ker so partizani znali izkoristiti to svojo prednost, Nemci niso mogli več organizirati uspešne obrambe. Tako so bili prisiljeni, da se z begom rešijo in preprečijo še večje izgube. Po končanem boju je krenila iz Lovrenca na Klopni vrh močnejša orožniška patrulja, da bi videla, kaj se tam dogaja in pomagala napadeni posadki. Patrulja je prišla v bližino gorečega doma, toda med tem se je že stemnilo, v poslopju je pokala municija, zato se je patrulja vrnila. Ranjenega nemškega vojaka, ki so ga partizani obvezali in ga pustili v bližini, so Nemci našli šele naslednji dan.

Že v noči na 18. september sta v Lovrenc prispeli dve četi 138. rezervnega polka planinskih lovcev, ki so ju poklicali iz Gradca, in ena četa policije iz Maribora. Obe enoti sta šele ob svitu krenili proti Klopnemu vrhu, policijska četa pa je varovala Lovrenc in okolico. Čeprav so Nemci ob tej priliki uporabili tudi policijske pse in veliko večje sile kot pri prejšnjih akcijah, čete in njenega taborišča tudi to pot niso našli. Po partizanskem napadu na Klopni vrh so Nemci le dojeli resnost oboroženega boja s partizanskimi enotami in so postali bolj previdni. Komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko je 19. septembra izdal odredbo, s katero je celotno področje Pohorja razglasil za zaprto področje, v katerega brez posebnega dovoljenja nima nihče vstopa. Ker nikakor niso mogli obračunati s pohorsko partizansko četo, ki se jim je po vsaki svoji akciji spretno izmaknila, so se Nemci z vso silo vrgli na uničevanje organizacije narodnoosvobodilnega gibanja v Mariboru. Devetnajstega septembra so gestapovci ujeli sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Leona Novaka, 23. septembra pa so v Mariboru ustrelili novih deset talcev. Šestindvajsetega septembra so

ujeli še kurirko pokrajinskega komiteja Sonjo Oman, dan za tem pa še sekretarja okrožnega komiteja KPS za Maribor Alojza Zorka. Pred gestapovci sta oba klonila in začela izdajati svoje tovariše. Val aretacij je naslednje dni zajel tako rekoč vso Štajersko. Nemci so ujeli številne voditelje in pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja, politične organizacije v Mariboru pa so bile do konca septembra skoraj popolnoma uničene.

Po zmagi na Klopnem vrhu se je pohorska četa vrnila v taborišče pod Roglo, ne da bi prišla v stik z Nemci. Zaplenjeno obutev in obleko so razdelili med borce, kar je ostalo pa so skrili v bližini taborišča. Osemnajstega septembra zjutraj, ko so nemške enote preiskovale okolico Klopnega vrha, je četa odšla z Rogle proti Pesku (k. 1382). Tam so borci zastražili vse smeri, ena patrulja pa je odšla v bližnji planinski dom. Ukazala je stanovalcem, naj vse svoje stvari iznesejo, nato pa je poslopje zažgala.²⁴ Dom je le deloma zgorel, gospodarsko poslopje z veliko količino sena pa je bilo uničeno do tal. Čeprav so nemške enote preiskovale tudi to področje, do spopada ni prišlo. Četa je nadaljevala pohod po južnem pobočju Pohorja in je istega dne zvečer prispela do Mislinje, kjer je prenočila in predanila še naslednji dan. V noči na 20. september je nadaljevala pot iz Straže v Zgornje Završe, kjer je ostala do 22. septembra.

Iz Zgornjih Završ je četa krenila proti Pesju, da bi kaznovala nekega izdajalca. Ko ji to ni uspelo, je nadaljevala pohod, šla čez progo Dravograd—Velenje—Celje in je 23. septembra predanila v gozdu na Velikem Koželju, jugovzhodno od Velenja. Zvečer je četa odšla na Vinsko goro, da bi kaznovala izdajalca, ki je 28. avgusta izdal patruljo šaleške partizanske skupine. Izdajalec je pobegnil, zaplenili pa so mu vojaško puško, s katero so ga Nemci oborožili. Četa se je vrnila čez cesto proti Šoštanju in se je 24. septembra prikrla blizu Lokovice.

Po požigu planinskega doma na Pesku so Nemci poslali na Pohorje policijske okrepitve, da bi odkrili, kam se je četa umaknila. Tudi po poskusu kaznovanja izdajalca na Vinski gori, so še isto noč začeli preiskovati okoliške predele, vendar četo niso odkrili. Ta je namreč 24. septembra zvečer pri Družmirju šla čez progo in se je ustavila v gozdu Ležen, kjer je

ostala še naslednji dan. Nato je nadaljevala pohod v smeri Plešivec—Matulov vrh in je 26. septembra zjutraj prispela na Graško goro (k. 826). Povezala se je s terenskimi političnimi delavci in počivala do 2. oktobra, ne da bi jo Nemci odkrili. Tistega dne se je premestila na hrib Grmado nad Plešivcem, kjer se je po prihodu savinjske in revirske čete vključila v štajerski bataljon.

Med pohodom čete iz Pohorja na Grmado, se je število borcev zmanjšalo od 22 na 17. Zaradi slabe fizične kondicije so dva borca poslali na teren za politična delavca. Politični komisar čete in še en borec pa sta odšla na politično delo v Maribor. Zaradi izdaje so Nemci v Mariboru prijeli tudi četnega kurirja, ki je imel nalogo, da vzpostavi zvezo z mariborsko organizacijo. Med tem časom so na teren poslali še enega kurirja, dva borca pa sta se po nesreči sama ranila z orožjem. Tako je bilo na svečanem zboru ob ustanovitvi štajerskega partizanskega bataljona 5. oktobra na Grmadi prisotnih le še 14 borcev pohorske partizanske čete.

Šaleška partizanska skupina

Precej močno partijsko in skojevsko organizacijo v Šaleški dolini je pred vojno vodil mestni komite KP Slovenije v Šoštanju. Že 5. aprila, dan pred napadom Nemčije na Jugoslavijo, so šaleški komunisti sklenili, da se oborožijo in z orožjem preprečijo petokolonaško delo hitlerjevcev, kar jim pa žandarmerija ni dovolila. Šestega aprila je partijska organizacija začela zbirati med svojim članstvom in med mladinci prostovoljce, ki naj bi odšli proti Dolenjski. Tam naj bi se priključili prostovoljskim enotam, ki jih je KP Slovenije organizirala v Ljubljani in nekaterih drugih krajih Slovenije. Šaleški prostovoljci so se še istega dne zbrali v Šoštanju ter čez Lokovico in Št. Andraž krenili proti Savinjski dolini. Predno pa so prispeli do Prebolda, so se že vsi tudi oborožili. Bilo jih je 15, skupino pa je vodil član pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo Blaž Röck-Biba. Iz Prebolda je skupina odšla v Trbovlje, kjer se je povezala s trboveljskimi komunisti in čakala nadaljnjih navodil.

Zaradi negotovosti kako bodo Nemci ob svojem prihodu ravnali s komunisti, so se šaleški prostovoljci skupaj s Tr-

boveljčani umaknili na Sv. Planino in čakali, da se položaj razčisti. Ko je tja prispel sekretar pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Slavko Šlander, so sklenili, naj šaleški prostovoljci skrijejo svoje orožje in municijo in naj se vrnejo v Šoštanj. Del skupine je to storil, drugi pa so se s Sv. Planine premaknili na Mrzlico ter se nastanili v neki zapuščeni drvarski bajti. Začeli so iskati zvezo z naprednimi in narodno zavednimi prebivalci okoliških vasi. Ko je to skupino ponovno obiskal Slavko Šlander, so sprejeli sklep, da ti prostovoljci ostanejo v ilegali. V okolici Šoštanja naj začnejo s političnim delom, obenem pa naj zbirajo orožje, strelivo in drugo vojaško opremo ter se pripravljajo na diverzantske akcije. Skupina je na Mrzlici poskrila puške in strelivo. Posamezniki so zadržali le pištole. Pred odhodom jih je presenetil prihod nekega policijskega oddelka in skupina se je razkropila. Po nekaj dneh so se končno le vsi vrnili v okolico Šoštanja in začeli izvrševati postavljene naloge.²⁵

Val nacističnega nasilja, ki se je razlil po vsej Štajerski, je zajel tudi Šaleško dolino. Do začetka julija so Nemci v tem predelu aretirali in deloma izselili 230 ljudi. Med njimi je bilo tudi precej komunistov in tako sta od mestnega komiteja v Šoštanju ostala le še dva člana. Preostali komunisti so nadaljevali svoje delo, vlogo nekdanjega mestnega komiteja pa je prevzel vojaški komite, ki se je povezal s pokrajinskim partijskim vodstvom. Na terenu je vzpostavil organizacijo OF in vodil priprave za oboroženo vstajo. Med drugimi protiokupatorskimi akcijami so šaleški komunisti in mladinci na predvečer 1. maja po okoliških hribih zažgali kresove, v Gaberkah pa so na visoko smreko obesili proletarsko zastavo. Na osnovi sklepov konference, ki jo je pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo organiziral 29. junija v Teznu pri Mariboru, so se tudi šaleški komunisti in mladinci pripravili na veliko protiokupatorsko akcijo, ki naj bi bila po vsej Štajerski na dan 7. julija.

V noči na 7. julij so skupine komunistov, skojevcev in simpatizerjev po vsej Šaleški dolini uničevale nemške napise. Namesto teh so postavljale slovenske, zidove in ograje pa so popisale s protinemškimi gesli in z znaki srpa in kladiva. Uničile so tudi vse nemške smerokaze na križiščih. Na akcijo so Nemci hitro in zelo ostro odgovorili. Šoštanjski orožniki so ob

pomoči policijskih oddelkov izvedli množične aretacije, največ med mladinci, in so v nekaj dneh zaprli med drugimi 60 pripadnikov OF. Čeprav so še pred akcijo ukazali, naj se vsi organizirani umaknejo v ilegalo, je nagla nemška akcija mnoge zajela na domovih. V ilegalo se je umaknilo le devet tovarišev, med njimi tudi bivši španski borec Božo Mravljak. Skupina si je postavila taborišče v gozdu Ležen blizu Družmirja. Od tod so borci hodili na politično delo v okolici. Vzdrževali so zvezo s pokrajinskim komitejem KPS za severno Slovenijo, prav tako pa tudi s partijskimi organizacijami v Mislinjski in Savinjski dolini. V okoliških vaseh je še vedno bilo nekaj simpatizerjev partije, ki jih sovražni pregon ni zajel. Ti so skrbeli za varnost in oskrbo skupine.

V Škalah sta bila 27. julija izdana dva borca, vendar sta uspela pobegniti oboroženemu nemškemu pomožnemu policistu. Sredi avgusta pa so se šaleški borci okrepili še s tremi španskimi borci, ki so se tiste dni čez Nemčijo vrnili v Slovenijo in se takoj povezali s partizansko skupino v leženskem gozdu. To so bili Franc Drobnič, Drago Mlakar in Miha Pintar-Toledo. Tako so bili v skupini že štirje »španci«. Takoj se je preoblikovala v borbeno vojaško enoto, ki se je začela pripravljati na oborožene akcije proti okupatorjem. Ker so bili oboroženi le s pištolami in ročnimi bombami, so borci izkopali tudi skrito orožje in so se vsi oborožili s puškami.

Proti koncu avgusta je skupina zvedela, da bo 27. avgusta obiskal okupirano Štajersko nemški notranji minister dr. Wilhelm Frick. Borci so sklenili, da mu bodo postavili zasedo v soteski Socka, na cesti Vitanje—Vojnik—Celje. Šest jih je odšlo na določeno mesto v zasedo. Ker pa nemškega ministra v napovedanem času ni bilo, skozi Socko se je peljal šele naslednji dan, se je ta zaseda umaknila in se je napotila proti taborišču.

V noči na 28. avgust je moštvo te zasede prenočilo pri kmetu Šešlu na Vinski gori in je imelo namen, da bi tam predanilo. Toda kmalu po prihodu je gospodar obvestil orožniško postajo v Velenju, da je pri njemu šest oboroženih ljudi, nič hudega sluteče borce pa je zadrževal z obljubo, da jih bo nahranil, ter jih prepričeval, da so pri njem popolnoma varni. Dopoldne 28. avgusta so Nemci v Velenju zbrali močnejši oddelek, ki so ga sestavljali orožniki, oddelki policije, varnostne službe in celjski gestapovci. Okoli pol enih so kre-

nili proti Vinski gori in presenetili na seniku počivajoče borce. Zahvaljujoč iznajdljivosti in prisebnosti komandirja skupine Mihe Pintarja-Toleda se je po krajšem spopadu vseh šest borcev umaknilo v bližnji gozd, nato pa se izmaknilo sovražnemu zasledovanju. Rešili so vse svoje orožje, pa tudi Nemci niso imeli izgub.²⁶

Po spopadu na Vinski gori, ko se je patrulja srečno vrnila v Ležen, se je skupina začela pripravljati na nove akcije. V noči na 1. september so šaleški partizani zažgali hišo in gospodarska poslopja župana in okupatorskega sodelavca v Škalah. To je bila prva partizanska akcija proti okupatorskim sodelavcem v Šaleški dolini in je med prebivalstvom imela močan odmev. Po tej akciji so si Nemci na vse načine prizadevali, da bi skupino izsledili in uničili, kar pa se jim ni posrečilo. Skupina je zvedela, da so nekje v Zavodnju zakopane ročne bombe in je odšla tja, da bi jih poiskala. Po povratku se je zadržala in nato utaborila v okolici Škalskih Cirkovc. Borci so skopali podzemni bunker in vanj spravili bolnega tovariša, ki ni mogel več vzdržati napornih premikov. Obolelemu je nudil prvo pomoč šoštanjski zdravnik dr. Stane Medic, nadaljnjo oskrbo bolnika pa je prevzel študent medicine in borec šaleške partizanske čete Franc Polh-Izak, ki je ostal pri njem. V tem bunkerju so se kasneje zdravili še drugi bolni in ranjeni partizani pohorske čete. To je bila dejansko tudi prva partizanska bolniška postojanka v Sloveniji, ki je delovala še v jeseni 1942. leta.²⁷

Šaleška partizanska skupina je delovala v okolici Šoštanja do srede septembra. V tem času ni izvedla še nobene vojaške akcije. Okoli 10. septembra jo je obiskal Leon Novak, sekretar pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo. Prinesel ji je ukaz, naj takoj krene na Pohorje in se pridruži pohorski partizanski četi. Na pot so krenili samo štirje borci in se 16. septembra na Rogli pridružili pohorskim partizanom, naslednji dan pa že udeležili napada na planinski dom na Klopnem vrhu. V tej akciji je padel član te skupine Franc Soklič-Brko.

Drugi borci šaleške skupine so ostali na političnem delu v Šaleški dolini, kjer so organizirali aktivno mrežo pristašev narodnoosvobodilnega gibanja. Španski borec Franc Drobnič je zaradi bolezni odšel v Ljubljano. Na poti je bil izdan in so ga Nemci ujeli. Dne 17. septembra so ga v Trbovljah ustrelili

kot talca. Ko je pohorska partizanska četa prišla v Šaleško dolino, se ji je priključilo še pet borcev nekdanje šaleške partizanske skupine. Španskega borca Dragota Mlakarja so kmalu poslali v Maribor na politično delo, kjer je že 9. novembra padel v roke Nemcem. Dne 15. novembra so ga ustrelili kot talca pod imenom Karel Petovar. Tako je od treh španskih borcev, ki so se v avgustu priključili šaleški partizanski skupini, ostal živ le še komandir Miha Pintar-Toledo.²⁸

V času svojega obstoja od 7. julija pa do konca septembra, šaleška partizanska skupina ni izvedla nobene pomembnejše vojaške akcije. Njena aktivnost pa je bila zato toliko bolj osredotočena na politično delo med prebivalstvom Šaleške in Mislinske doline. Borci te skupine, ki se niso vključili v Štajerski partizanski bataljon, so nadaljevali svoj boj kot politični delavci v Šaleški dolini. Širili so organizacijo OF, oskrbovali so partizanske enote z vsem potrebnim, organizirali in vzdrževali so zveze, v jeseni 1941 pa so izvedli tudi nekaj samostojnih sabotažnih in diverzantskih akcij. Uspeh njihovega dela pa se najbolj vidi v tem, da Nemci kljub številnim izdajam, provokacijam in represalijam vseh vrst niso nikoli uspeli, da bi zlomili organizacijo narodnoosvobodilnega gibanja v Šaleški dolini.²⁹

ŠTAJERSKI PARTIZANSKI BATALJON

Mesec in pol po začetku oboroženega boja v Sloveniji, ki je bil tisti čas najbolj izrazit na nemškem okupacijskem področju, je glavno poveljstvo razčlenilo splošen položaj slovenskih partizanskih čet in njihovo dotedanjo aktivnost. Sprejelo je tudi več sklepov, da bi se okrepil boj proti okupatorjem. Med najbolj pomembnimi je bil sklep, naj čete iz dotedanje pretežno obrambne taktike preidejo v ofenziven boj, v napade na pomembnejše sovražnikove objekte in v bolj intenzivno uničevanje okupatorske oborožene sile. Da bi to nalogo lahko izvedle, je dalo smernice naj se dotedanje manjše enote povežejo med seboj in združijo pod enotnim poveljstvom. S tem bi dosegle ne le bolj usklajeno dejavnost, temveč tudi večjo gibljivost, večjo ognjeno moč ter sposobnost za izvršitev postavljenih nalog. Hkrati s temi smernicami so izdali tudi navodila za organizacijo obveščevalne službe, za bolj odločen nastop proti izdajalcem in okupatorskim sodelavcem, kako oskrbovati čete in kako postopati z vojnimi ujetniki.³⁰ Večjo aktivnost slovenskih partizanskih enot je zahteval tudi splošen politični položaj, posebno v nemškem okupacijskem področju, kjer so nacisti z množičnim nasiljem krenili po poti fizične iztrebitve slovenskega naroda. Odgovor je bila lahko le okrepjena oborožena protiakcija, ki bi z doseženimi uspehi dvignila politično in moralno zavest ljudi. Poleg splošnega vojaško-političnega položaja, kakršen je nastal v avgustu in septembru 1941, in dotedanjih izkušenj v vodenju oboroženega boja, je na nujnost okrepitve aktivnosti slovenskih partizanskih enot nedvomno vplival tudi sklep slovenskega narodno-osvobodilnega odbora z dne 16. septembra, s katerim so slovenske

partizanske čete postale sestavni del narodnoosvobodilnih odredov Jugoslavije in so prišle pod poveljstvo glavnega, oziroma poznejšega vrhovnega štaba NOPO Jugoslavije. Slovenske partizanske čete so bile že od samega začetka svojega obstoja dejansko sestavni del jugoslovanskih narodnoosvobodilnih partizanskih odredov. Glede na političen položaj v Sloveniji pa je bilo potrebno, da se to objavi in se s tem onemogoči delo slovenskih reakcionarnih krogov.³¹

Do sklepa, naj se oblikuje štajerski partizanski bataljon je verjetno prišlo po razbitju revirske in po uničenju celjske partizanske čete proti koncu avgusta 1941. Oba primera sta pokazala, da manjšim in med seboj nepovezanim enotam preti stalna nevarnost razbitja in uničenja. Priprave za oblikovanje štajerskega partizanskega bataljona je pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo začel že v prvi polovici septembra, ko je šaleško partizansko skupino napotil na Pohorje, naj se združi s pohorsko partizansko četo. Dokument o točnem datumu ustanovitve štajerskega partizanskega bataljona ni ohranjen. Po izjavah preživelih borcev in rekonstrukciji dogodkov v zvezi z vdorom v Šoštanj, pa je mogoče sklepati, da so se borci savinjske, pohorske in revirske čete zbrali na Grmadi (k. 781) nad Plešivcem v noči od 4. na 5. oktober in da je bila tam še istega dne svečanost ob ustanovitvi bataljona.

Zaradi različnega številčnega stanja čet, ki so prispele na Grmado, so okoli 50 borcev bolj sorazmerno razdelili v tri čete. Vsi so bili oboroženi s puškami, vsaka četa pa je imela še po eno lahko strojnico. Svečani ustanovitvi bataljona je prisostvoval tudi Miloš Zidanšek, ki je bil odgovoren za vojaška vprašanja v pokrajinskem komiteju KPS za severno Slovenijo. Za komandanta bataljona je glavno poveljstvo imenovalo Franca Rozmana-Staneta, za političnega komisarja pa Antona Žnidariča. Oba sta bila izkušena španska borca in voditelja enot v sestavi internacionalnih brigad. Ob ustanovitvi bataljona komandant ni bil prisoten, ker še ni uspel priti iz Ljubljane, da bi pa bataljon lahko nemoteno deloval do njegovega prihoda, so oblikovali začasni štab, ki so ga sestavljali politični komisar bataljona in vsi trije komandirji čet. Petega in 8. oktobra so borci počivali in urejevali orožje, obutev in obleko, štab pa je pripravljaj načrte za bodoče akcije. Šestega

oktobra zvečer je bataljon odšel z Grmade proti Šoštanju in se še pred jutrom 7. oktobra utaboril v gozdu Ležen, kjer je predanil, ne da bi ga Nemci opazili.³²

Napad na Šoštanj

Širše področje Šaleške doline ni bilo slučajno izbrano za združitev štajerskih partizanskih čet. Določili so ga že pri načrtovanju napada na nemške posadke v Šoštanju. Konkreten načrt za napad so pripravili že na Grmadi. Razen štaba sta pri izdelavi načrta sodelovala tudi Miloš Zidanšek in Božo Mravljak, moštvu pa so ga obrazložili tik pred odhodom v akcijo.

Borce so razdelili na šest skupin, od katerih je vsaka dobila točno določeno nalogo. Tri skupine so šle v zasede. Ena je bila postavljena v Družmirju na cesto Šoštanj—Velenje, druga na cesto Šoštanj—Šmartno ob Paki, ki naj bi tudi minirala cestni most v Penku, in tretja pri stanovanjskih poslopijih tovarne usnja, kjer so stanovali nemški uslužbenci. Ostale tri skupine so imele nalogo, da ob znaku za napad potrgajo telefonske linije, vdro v trg, obkoli orožniško postajo, zažgejo žago, rekvirirajo nemške trgovine in uničijo najvidnejše izdajalce ter okupatorske sodelavce. Znak za začetek akcije naj bi bila detonacija miniranega mostu v Penku.

Sedmega oktobra zvečer je bataljon krenil iz Ležna, nato pa se je ustavil na Gorici (k. 450), odkoder so zasede odšle na določena mesta. Ko je okoli enajstih ponoči zadonela eksplozija na mostu v Penku, so ostale tri skupine krenile v Šoštanj. Tam so streljale v okna poslopij, v katerih so bili Nemci. Zasedle so poslopja občinskega urada in štajerske domovinske zveze, kjer so vse demolirale in uničile arhiv. Zažgale so veliko žago z zalogo lesa, v trgovinah pa zaplenile razno blago in živež. Nemški orožniki so skušali narediti izpad iz svoje postaje, kar pa jim je preprečila lahka strojnica, ki je držala vhodna vrata pod ognjem. Padel je verman, ki je bil tisto noč dodeljen orožniški postaji za pomoč v patroljni službi, trije pa so bili ranjeni. Presenečeni Nemci se niso upirali. Poskrili so se po hišah in čakali, da se partizani umaknejo. Po dveh urah, ko so bile osnovne naloge že opravljene, razen likvidacije iz-

dajalcev, se je bataljon zbral brez izgub. Nato je v koloni, prepevajoč bojne pesmi, odkorakal skozi trg proti Belim vodam. Osmega oktobra je predanil v gozdu v okolici Strmenic, zvečer pa je odšel skozi Lepo njivo proti Soteski pod Mozirjem. Tam je šel čez Savinjo in se je 9. oktobra zjutraj utaboril na Dobrovljah. Taborišče so si uredili v predelu Zakrajškova peč, blizu Sv. Katarine na Čreti.³³

Ko so se 8. oktobra zjutraj Nemci ovedli od presenečenja, so zbrali nekaj orožnikov, policije in vermanov in preiskovali okolico Šoštanja. Čeprav je bataljonska kolona pustila za seboj vidno sled, Nemci niso krenili za njo. Z letalom so ogledovali širšo okolico Šaleške doline, vendar v Strmenicah prikrita bataljona niso odkrili. Brezmočni in v ihti so aretirali deset sumljivih ljudi iz Šoštanja in okolice, 10. oktobra pa so v Šoštanju ustrelili deset talcev, ki so jih pripeljali iz celjskih zaporov. Med njimi sta bila tudi dva bivša borca revirske partizanske čete in eden iz pohorske čete. Vse tri so Nemci zajeli v avgustu in septembru.

Uspešen napad na Šoštanj, v katerem so štajerski partizani dve uri gospodarili, je imel zelo velik in ugoden odmev

Šoštanj, ki ga je 8. oktobra 1941 zasedel štajerski partizanski bataljon

po vsej Sloveniji. To je bil prvi večji organizirani napad na naseljeno mesto, ki je popolnoma uspel in sovražnik pri tem ni bil sposoben, da bi se uprl ali da bi napadenemu trgu pravočasno prišel na pomoč.

Ko je bilo taborišče pri Sv. Katarini urejeno, je prispel v bataljon tudi komandant bataljona ter prevzel poveljstvo nad enoto. Po napadu na Šoštanj se je bataljonu priključilo še nekaj novih borcev. Vrnili so se tudi tisti, ki so bili na okrevanju in bataljon je na Dobrovljah štel že 67 ljudi. Razdeljeni so bili enakomerno po četah, čete pa so se delile na vode. Postavljena sta bila tudi bataljonski intendant in zdravnik. Vsak dan so imele čete vojaške in politične ure; okrepljena je bila disciplina; organizirali so redno dežurno, stražarsko in patroljno službo. Za primer nenadnega sovražnikovega napada so določili nova zborna mesta, na terenu pa organizirali javke za zvezo in terensko obveščevalno službo. Bataljon so z živžem oskrbovali kmetje iz Dobrovelj in Črete, bilo pa je tudi še nekaj zalog iz rekvizicije šoštanjskih trgovin. Hrano so kuhali v taborišču, kruh pa so pekli okoliške kmetice.

Po reorganizaciji, ki jo je izvedel komandant bataljona in po uvedbi rednih učnih ur ter vseh potrebnih služb, je štajerski partizanski bataljon dobil obliko prave vojaške enote. Zaživel je svoje vojaško življenje, borbeni duh borcev pa se je vidno dvignil. Najboljši med njimi so bili tudi pohvaljeni. V tem kratkem času se je bataljon popolnoma pripravil za bodoče naloge, ne da bi Nemci slutili, kje biva.

Sredi oktobra so tri borce poslali na terensko politično delo v Zgornjo Savinjsko dolino in v revirje, sočasno pa je na zahtevo terenske organizacije OF odšla v Zabukovico štiričlanska patrolja. Tam je 17. oktobra likvidirala upravnika in upravnico planinskega doma na Šmohorju, ker sta stikala za partizani ter terorizirala okoliško prebivalstvo, ki je sodelovalo v narodnoosvobodilnem gibanju. Po opravljeni nalogi se je patrolja brez težav vrnila v taborišče. Komanda bataljona je tudi zvedela, da je v Mozirju, v hiši nekega izseljenega Slovenca, večja količina obutve in usnja, ki jo je varoval priseljeni besarabski Nemec. V noči na 23. oktober je 15 borcev odšlo prek mosta v Nazarjih po cesti naravnost v Mozirje. Zavarovali so se v smeri orožniške postaje, nato pa zaplenili 111 parov čevljev in precej usnja. Do spopada z Nemci ni

prišlo, vendar se je patrulja vrnila v taborišče šele naslednjega dne. Padlo je toliko snega, da so ga borci komaj gazili, v taborišču pa je sneg porušil šotore. Bataljon se je premestil na Čreto. Borci so se nastanili v župnišću, kjer so se pripravljali na novo akcijo.

V dogovoru z organizacijo OF v Gomilskem je 40 borcev pod vodstvom komandanta bataljona 25. oktobra zvečer obkolilo graščino Štrovsenek, ki je bila last kulturbundovca in zelo vnetega okupatorskega priganjača Ivana Čmaka. Ko so postavili potrebna zavarovanja, so borci vdrli v poslopje. Zaplenili so živež in živino, nato pa zažgali gospodarska poslopja, žago z veliko zalogo lesa in potniški avtomobil. Pred jutrom so krenili nazaj proti Čreti, kamor so prišli šele okoli desetih dopoldne. S seboj so pripeljali tudi tri aretirane izdajalce. Na povratku je bataljon vodil komandir savinjske čete, komandant pa je z dvema spremljevalcema ostal na terenu, da bi ob pomoči organizacije OF pripravil novo akcijo. Po vrnitvi je bataljon na Čreti okrepil stražarsko službo, proti dolini pa postavil še posebne opazovalce.³⁴

Boj na Čreti

Za akcijo v Štrovsenku je orožniška postaja v Žalcu zvedela šele nekaj pred tretjo uro zjutraj, ko so poslopja že pogorela. Četrť ure kasneje sta v Štrovsenek že prispela iz Celja vod policije in motorizirani oddelek orožnikov. Kmalu za njimi so prišli še organi gestapa, varnostne službe, kriminalistične službe ter orožniki iz Žalca in Braslovč. Ko je 26. oktobra zjutraj policija ugotovila kam je bataljon odšel, je krenila za njim, skupaj z oddelkom motoriziranih orožnikov in z delom orožnikov iz Braslovč in Žalca. Sočasno so Nemci zbrali vermane iz Celja, Žalca in Braslovč. Ti so pod vodstvom orožniških postaj iz Mozirja, Braslovč in Šmartnega ob Paki zaprli vse dohode na Dobrovlje. Vodstvo akcije je zahtevalo še dodatne okrepitve, katerih pa pristojno poveljstvo v Celju ni poslalo.

Izvidniška patrulja treh borcev, ki je na križišču poti pod Zahajskim vrhom (trig. 996) oprezala proti dolini, je okoli enih popoldne opazila nemško predhodnico.³⁵ Streljala je nanjo,

nato pa se umaknila proti Čreti in poročala o prihajajočih Nemcih. Komandir savinjske čete, ki je poveljeval namesto odsotnega komandanta bataljona, je takoj razporedil borce po okoliških vrhovih, kjer so si uredili položaje za krožno obrambo in skriti čakali na prihod sovražnika. Strojnice so usmerili na glavne dohode, položaji pa so bili izbrani tako, da so se jim Nemci lahko približali le po čistini.

Po prvem spopadu predhodnice s partizansko patroljo pod Zahajskim vrhom so se Nemci polne tri ure pripravljali za napad in so okoli štirih popoldne krenili proti partizanskim položajem. V snegu skriti borci so jih pustili na čistino, nato pa so iz vsega orožja naenkrat udarili po njih. Napadalci so bili prisiljeni umakniti se v gozd, nakar so začeli napadati v manjših skupinah iz več strani. Vse te nemške napade je bataljon odbil, ne da bi imel kake izgube. Boj je trajal do mraka. Potem so Nemci prenehali z napadi in so z varne razdalje čakali na prihod okrepitev.

Poveljujoči nemški oficir je že po prvem neuspelem napadu spoznal, da brez pomoči ne bo mogel zavzeti dobro izbranih in branjenih partizanskih položajev, njegov kurir pa je prispel v Braslovče šele ob pol šestih, ko je bil boj na Čreti že končan. Nemci so takoj sestavili oddelek, ki je štel 18 orožnikov in organov varnostne službe, vendar je na Čreto prispel šele ob devetih zvečer. Obenem so Nemci zbrali tudi enote 321. in 921. bataljona deželnih strelcev, kar jih je bilo v Celju in Savinjski dolini. Te so ponoči razporedili ob grebenu Dobrovelj tako, da so zapirali prehode, gestapovci in policisti pa so preiskovali okolišne domačije. Pri tem jim je po nesreči padel v roke kurir, ki ga je poslal komandant bataljona s sporočilom o sovražnih koncentracijah. Ker ni hotel ničesar izdati, so ga orožniki in gestapovci mučili toliko časa, da je še tisto noč umrl.³⁶

Ko so Nemci v mraku prenehali napadati, se je bataljon zbral pri cerkvi na Čreti in krenil v dolino. Borci savinjske čete, ki so že zelo dobro poznali okolico Dobrovelj, so ga neopazno vodili skozi gozd proti Tešovi in nato mimo Čepelj čez glavno cesto Ljubljana—Celje. Tam se je bataljon razdelil na dve skupini. Savinjska četa je z delom revirske čete nadaljevala pot ob levem bregu Bolske, pri Kapli šla čez most in 27. oktobra zjutraj prispela v bližino Griž. Druga skupina, ki so

jo sestavljali borci pohorske čete in drugi del revirskih partizanov, pa je šla ob desnem bregu Bolske. Nato je ob Kočenici in mimo Tabora krenila na Črni vrh, kjer je predanila. Sedemindvajsetega oktobra proti večeru so Nemci zasledili ta del bataljona. Začeli so ga obkoljevati, vendar mu je uspelo, da se je brez boja umaknil na Krvavico (k. 906). Čez Tolsti vrh in nato mimo Prebolda je 28. oktobra zjutraj prišel do Griž, kjer se je združil s prvo skupino.

Po napadu na Šoštanj je bil boj na Čreti že druga velika akcija štajerskega partizanskega bataljona, ki se je za Nemce končala s popolnim neuspehom. Očitno niso pričakovali tako resnega odpora. Ko pa so naleteli na vojaško zelo dobro organizirano obrambo, je kljub svoji premoči niso mogli zlomiti. Imeli so izgube in so morali prenehati z napadi, ko pa so zbirali nove sile, se jim je bataljon kljub snegu neopaženo izmuznil iz obroča in se brez izgub prebil do Griž. Sedemindvajsetega oktobra so vse nemške sile, ki so jih mogli zbrati iz Celja in Savinjske doline, iskale partizanski bataljon, da bi ga napadle, vendar ga niso našle. V povračilo za svoje izgube in kaznovane izdajalce iz Štrovseneka so Nemci 30. oktobra v Mariboru ustrelili 30 talcev. Graški radio pa je baje 27. oktobra poročal, da so nemške sile na Dobrovljah uničile veliko banditsko tolpo.

Brežiški pohod

Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko je 20. oktobra objavil razglas o državno-političnih ukrepih v obmejnih predelih. S tem je najavil preselitev slovenskega prebivalstva iz 18 občin ob nemško-italijanski in nemško-hrvaški meji. To je bil dejansko že tretji preselitveni val, v katerem naj bi v sporazumu z ustaško oblastjo preselili na Hrvaško okoli 65.000 kmečkih prebivalcev. Medtem pa se je položaj na Hrvaškem zaradi vstaje v osnovi spremenil. Nemci so morali preselitveni načrt menjati tako, da so prebivalstvo brežiškega okrožja začeli izseljevati v Nemčijo in Šlezijo. Pritisk na preselitev je vršilo tudi okoli 12.000 kočevskih Nemcev, ki so se med tem časom že pripravili za preselitev iz italijanskega zasedenega ozemlja na plodna in urejena slovenska posestva v nemškem

obmejnem pasu. Nemci so namenoma čakali, da so kmetje pospravili letino in opravili jesensko setev.

Da bi preselitev izvedli kar najhitreje in brez motenj, so Nemci okrepili policijske sile, določene za izvedbo te naloge. Poleg stalno razmeščenih enot 72. rezervnega policijskega bataljona so sredi oktobra prispele v brežiško okrožje še enote 171. rezervnega policijskega bataljona, ki so do tedaj bile na Gorenjskem, iz Nemčije pa je prispel še 93. rezervni policijski bataljon. Da bi preprečili beg ogroženih prebivalcev na italijansko zasedeno ozemlje, so Nemci močno okrepili tudi obmejno stražarsko službo.

Preseljevanje se je začelo že nekaj dni po objavi in po tako hitrem postopku, da so družine imele na voljo le nekaj ur za pripravo osebne prtljage, vse drugo pa so morali pustiti nedotaknjeno. Komaj so slovenske družine odpeljali, so na njihove domačije že prihajale družine kočevskih Nemcev. Na ta način so hoteli Nemci tudi narodnostno utrditi te obmejne predele.³⁷

Ko sta zvedela za nemški razglas o izselitvi obmejnega pasu v brežiškem in trboveljskem okrožju, sta centralni komite KP Slovenje in glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet sklenila s koncentracijo dolenjskih in štajerskih partizanskih čet v teh predelih in z njihovo sočasno akcijo na obeh bregovih Save preprečiti to okupatorsko namero. Zbranim enotam naj bi bila osnovna naloga, da sočasno napadejo več nemških postojank na izselitvenem področju, uničujejo nemško vojsko in izvedejo mobilizacijo, saj je bilo upravičeno pričakovati, da se bodo ljudje z orožjem uprli nasilni izselitvi. Štajerski bataljon je imel nalogo, da hkrati z radomeljsko partizansko četo odide v predel Kozje—Bizeljsko—Brežice, si tam priključi še brežiško partizansko četo in takoj začne izvajati akcije. Akcije na desnem bregu Save naj bi delale dolenjske partizanske enote. Le-te do tedaj še niso bile med seboj povezane. Molniška, stiška, mokronoška, novomeška in belokranjska partizanska četa so dobile nalogo, naj se skupaj z borci komaj ustanovljene grosupeljske čete sestanejo na Trebelnem in oblikujejo dolenjski partizanski bataljon. Ta naj bi takoj krenil čez okupacijsko mejo na nemško področje južno od Save, napadel nemške postojanke in dvignil vstajo. Koncentracija štajerskih in dolenjskih partizanov naj bi bila končana

do 1. novembra. Zelo slabo vreme, visok sneg in druge nepredvidene okoliščine pa so to širokopotezno akcijo onemogočile.

Brž ko je prejela ukaz, je radomeljska partizanska četa krenila na pot in je v noči na 27. oktober prispela na Golčaj (trig. 667) nad Blagovico, kjer je čakala na kurirje, da jo odpeljejo do štajerskega bataljona. Zaradi boja na Čreti pa so se kurirji zamudili in četa je ostala na Golčaju še naslednji dan. Bila je izdana. Dne 28. oktobra jo je presenetil nemški oddelek, sestavljen iz orožnikov in enega voda 322. bataljona deželnih strelcev, ki je četo po kratkem spopadu razbil. Pri poskusu preboja skozi sovražne vrste je padlo deset borcev, štirje se bili ujeti in le trije so se rešili. S tem je četa prenehala obstojati, preživeli borci pa so se priključili dolenskim partizanskim enotam.³⁸

Pri Grižah je štajerski partizanski bataljon 28. oktobra čakal radomeljsko partizansko četo in se urejal, zvečer istega dne pa je krenil na pohod proti Brežicam. Šel je ob desnem bregu Savinje do mostu pri Petrovčah, nato pa po levem do Levca. Od tod se je obrnil v smer Ložnica—Ostrožno—Šmarjeta, kjer je šel čez cesto Celje—Maribor in je zjutraj 29. oktobra prispel čez Ljubečno v Bovše. Nastanil se je v Dobrotinškovi domačiji, štab bataljona pa se je sestal s člani pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo. Od njih je prejel še dodatna navodila za akcijo, bataljonu pa sta se pridružila nekdanji politični komisar celjske partizanske čete in en preživeli borec iste enote. Zvečer se je bataljon premaknil v Dramlje, kjer so ga kmetje sprejeli v hiše, da se je v miru odpočil in nahranil. Tam je ostal tudi 30. oktobra. V noči na 31. oktober je južno od Ponikev šel čez železniško progo Celje—Maribor, nato pa je pred Unišami zavil proti jugu do Zgornjih Selc, kjer je predanil, ne da bi ga Nemci odkrili.³⁹

Boj pri Slivnici

V noči na 1. november je bataljon med Grobelnim in Šentvidom nemoteno šel čez progo Celje—Rogatec in je kljub visokemu snegu še pred jutrom prispel do Javorja pri Slivnici.⁴⁰ Nastanil se je v dveh domačijah blizu cerkve Sv. Helene. Kmalu po prihodu je poveljstvo bataljona poslalo proti Lesič-

nemu Petra Stanteta in Martina Greifa z nalogo, naj se povežeta s terensko organizacijo, vzpostavita zvezo z brežiško četo in pripravita vse potrebno za prihod bataljona. Z namenom, da bi se borci v miru odpočili po utrudljivem nočnem pohodu, so postavili na vseh dohodih straže z nalogo, da preprečijo odhod domačinov iz naselja. Kljub tem varnostnim ukrepom pa je nekdo že ob desetih dopoldne obvestil orožniško postajo v Slivnici, da so pri Sv. Heleni partizani. Komandir postaje je o tem obvestil orožniško okrožje v Celju, sam pa je iz pomožnih policistov in šestih vermanov sestavil dve patrulji po pet ljudi, da si pod njegovim vodstvom ogledata položaj.

Ko sta okoli enih popoldne dva borca preverjala straže, če so opazile kaj nenavadnega, sta se že spopadla z izvidnico orožniške patrulje. Eden izmed njiju je bil ranjen. Dva sovražnika sta pobegnila, izgubila sta celo brzostrelko in dve ročni bombi. Po spopadu se je bataljon takoj pripravil za pohod, vendar se je že na poti proti bližnjemu gozdu znova spopadel z oddelkom vermanov iz Slivnice. En verman je bil ubit, štiri pa so ujeli in zaplenili njihove puške. Ujete vermane je bataljon odpeljal s seboj, nato pa zasedel položaje ob robu gozda.

V času teh prvih manjših spopadov je na mesto že prispel iz Celja oddelek motorizirane orožniške rezervne čete »Alpenland«, kmalu za njim pa še nekaj policijskih vodov. Nastopajočega sovražnika je bataljon pustil v neposredno bližino, nato pa je nanj odprl ogenj. Po polurnem obstreljevanju so prispele nove sovražne okrepitve, ki so začele obkoljevati položaje bataljona. Ko je komandant opazil to nevarnost, se je odločil za preboj sovražnega obroča čez čistino v smeri Babne gore. Ta drzni maneuver je Nemce presenetil in preboj je uspel. Žal so pri tem padli štirje borci, enega pa so Nemci ujeli.⁴¹ Tudi sami so imeli tri mrtve in enega ranjenega. Za bataljonom sta krenila dva voda policije in nekaj oddelkov vermanov.

Po preboju je bataljon zavil proti Volčji jami. Potem je vso noč v snegu nadaljeval težak pohod v smeri Dobrina—Stara glažuta—Gubno—Lesično in 2. novembra zjutraj prispel na vrh Pašence (k. 631) nad Pilštanjem. Nemški oddelki, ki so ga zasledovali, pa so ponoči izgubili za njim sled. Drugi dan je bataljon poslal patrulje proti Logu in Veterniku, da pregledajo teren in po možnosti vzpostavijo stik z brežiško partizansko četo, za katero štab bataljona ni vedel, kje se na-

haja. Patrulji sta odšli na pot, vendar sta bili med potjo obe izdani.⁴³ Drugega novembra okoli štirih popoldne je oddelek orožniške postaje Kozje, ki so ga sestavljali trije orožniki, sedem pomožnih policistov in enajst vermanov, nenadoma napadel patruljo na Veterniku. Vsi trije borci so se sicer rešili pred zajetjem, vendar je bil eden ranjen, izgubili pa so tudi svoje puške. Okoli treh popoldne je krenil oddelek policije iz Kozjega proti drugi patrulji, ki se je zadrževala v Logu, vendar se je tudi ta še pred prihodom policistov umaknila.

Bataljon se je 2. novembra ves dan zadrževal na Pašenci in ga Nemci niso odkrili. Zvečer se je vrnil v Lesično. Tam se je nahranil in je 3. novembra pred jutrom nadaljeval pot po cesti proti Fužinam. Od tod je zavil na Bohor (trig. 1023) in se dopoldne nastanil v lovski koči na Fledermausu.

Da bi pripravil prihod štajerskega partizanskega bataljona in ga povezal z brežiško partizansko četo, je odšel na Kozjansko Janez Pečnik sekretar trboveljskega mestnega komiteja. Nekdo ga je prijavil Nemcem, ki so ga 3. novembra hkrati s tremi drugimi člani OF ujeli.⁴³ Zato svoje naloge ni mogel izvršiti. Pohod bataljona od Griž do boja pri Slivnici in na Bohor, so spremljale zelo neugodne vremenske razmere in visok sneg. Zaradi dolgih in napornih pohodov ter slabe prehrane so bili borci do kraja izčrpani, komanda bataljona pa ni imela zvez z organizacijo OF in kje so vsaj zaupni ljudje, ki bi nudili možnost, da bi se borci dobro odpočili in nahranili. Zato je štab odločil, da odpelje bataljon nazaj v Savinjsko dolino. Tretjega novembra zvečer je bataljon odšel s Fledermausa v smeri Žaga—Manga, da bi 4. novembra predanil pri dveh domačijah na Golobinjeku. Tam pa je bil ponovno izdan. Že v dopoldanskih urah so se v neposredni bližini začele zbirati nemške sile in bataljon je takoj moral nadaljevati pot v smeri Poljane—Marof. Ob prehodu čez cesto Jurklošter—Planina in čez narasli potok Gračnico, ga je napadla motorizirana orožniška patrulja, ki se je pripeljala iz Jurkloštra. Padel je en borec, drugi pa je bil ranjen.⁴⁴ Nemci pri tem niso imeli izgub.

Po spopadu na Marofu so se vzpenjali na Voluš in se čez Veliko špico (trig. 787) spustili do Globokega, kjer so počivali do večera. V mraku so krenili naprej proti Brodnicam. Ob cesti so postavili zasedo, ki je napadla potniški avtomobil,

v katerem se je vozil župan iz Jurkloštra, vendar ji je ušel. Bataljon je potem nadaljeval pot in nekaj časa počival v Ložah, proti jutru pa krenil do Šmarjete, šel čez most na Savinji, nato pa je čez Kojzice in mimo Gorice ter Sv. Jederte 5. novembra zjutraj prispel v Prahe. Razporedil se je po hišah organiziranih domačinov in počival še naslednji dan. Šestega novembra zvečer je nadaljeval pot skozi Zgornjo Rečico na Gozdnik (trig. 1092) in 7. novembra pred jutrom prispel v Griže, od koder je bil 28. oktobra začel svoj pohod proti Brežicam.

Velika in obsežna akcija, katero je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet organiziralo v drugi polovici oktobra 1941 zato, da bi se dvignila vstaja in preprečilo izseljevanje slovenskega prebivalstva iz brežiškega in trboveljskega okrožja, ni uspela, čeprav so štajerske in dolenske partizanske enote vložile veliko truda, da bi jo izvedle. Nemci so nemoteno nadaljevali izseljevanje. Do srede novembra so iz obsotelskega in obsavskega obmejnega pasu izselili v Šlezijo okoli 24.000 prebivalcev.

Organizacijsko je bila partizanska akcija dobro zamišljena in tudi izvedljiva, skrajno neprimerne vremenske razmere, pod katerimi so se enote premikale v omenjene predele, pa so bili osnovni vzrok za neuspeh. Ves čas pohoda sta štajerski bataljon ovirala sneg in dež, kar je ob slabi in neredni prehrani borce izčrpalo do kraja. Ker se je moral bataljon zaradi snega zadrževati v naseljenih krajih, so Nemci zlahka sledili njegovim premikom. Vznemirjali so ga in mu hoteli vsiliti neenak boj. V podobnem položaju so se znašle tudi dolenske partizanske čete, ki sta jih vodila politični komisar in namestnik komandanta glavnega poveljstva. Na določeno zbornο mesto sta prispeli le mokronoška in novomeška partizanska četa, ki sta v noči na 3. november napadli nemško obmejno postojanko v Bučki. Nato sta se ob nekaj spopadih še kakih deset dni zadrževali v obmejnem pasu do Moravske gore. Potem sta prenehali z akcijo. Molniška, stiška in grosupeljska četa zaradi visokega snega sploh niso krenile na pot. Belokranjska četa pa je prišla pod Gorjance, ko pa ni mogla čez Krko, je prekinila pohod. Ko se je vračala, je bila izdana in zasledovana, v noči na 3. november pa so jo v Gornjih Lazah nad Rožnim dolom Italijani napadli in uničili.

Drugi vzrok, ki je štajerskemu bataljonu onemogočil izvršitev postavljene naloge, je bil v tem, da teren na Kozjanskem še ni bil dovolj organiziran in pripravljen za sodelovanje s partizanskimi enotami. Medtem ko so Nemci že na široko utrdili svojo organizacijo »Štajerske domovinske zveze«, se je organizacija OF na Kozjanskem v jeseni 1941 začela šele razvijati. Maloštevilni terenski politični delavci jo še niso mogli dovolj razširiti in utrditi. Ko pa je na Kozjansko prispel štajerski partizanski bataljon in mu je njihova pomoč bila najbolj potrebna, so padli Nemcem v roke. Kar jih je ostalo, so se morali prikriti, brez njih pa se bataljon tudi ni mogel povezati z brežiško partizansko četo, ki je bila takrat na Špičku severno od Pišec. Patrulje, ki so jo iskale, so bile takoj izdane in zasledovane. V takšnih okoliščinah je bila vrnitev bataljona v Savinjsko dolino edina rešitev.

Po prihodu bataljona v Griže se je poveljstvo bataljona povezalo s pokrajinskim partijskim vodstvom, da bi se z njim dogovorilo glede nadaljnjega delovanja bataljona. Padec nekaterih mariborskih političnih delavcev in glavne kurirke pokrajinskega partijskega vodstva je sprožil val aretacij tudi v celjskem in trboveljskem okrožju. Gestapo je postavljajl zasede na izdanih javkah in je na ta način od 29. oktobra do vrnitve bataljona v Savinjsko dolino uničil skoraj vso partijsko in OF organizacijo. Na enak način so 7. novembra ujeli tudi sekretarja trboveljske mestne organizacije. V naslednjih dneh se je izdaja razširila tudi na trboveljsko okrožje. V tej množični akciji so Nemci zaprli več sto članov partije in OF po vsej Štajerski. Od pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo sta ostala le še dva člana, medsebojne zveze in zveze s centralnim komitejem v Ljubljani pa so bile prekinjene.⁴⁵

Ob tako neugodnem političnem položaju, kakršen je bil v novembru na Štajerskem, je pokrajinsko vodstvo spoznalo, da bataljon kot strnjena enota nima več možnosti za svoj obstanek in delovanje. Organiziranega zaledja, ki ga je pred tem predstavljala dobro povezana mreža terenskih odborov OF in posameznih zanesljivih zaupnikov, ni bilo več. Zgoden nastop zime pa je položaj pomanjkljivo opremljenega bataljona še poslabšal. Zdravstveno stanje borcev je bilo po desetdnevnem napornem pohodu zelo slabo. Zavoljo tega je bilo sklenjeno, da se enota začasno razdeli po četah in skupinah, le-te pa naj

krenejo v tiste predele, kjer so nastale. Njihova naloga je bila, da se povežejo s preostalimi zanesljivimi člani OF, da se pripravijo na prezimitev, s kurirji pa vzdržujejo stalno medsebojno zvezo.

Sedmega novembra zvečer so borci nekdanje pohorske čete odšli iz Griž čez Britna sela proti Šaleški dolini. Od tod so nadaljevali pot čez Pohorje in so se po nekaj dneh utaborili v predelu Smolnika. Glavni del savinjske čete je odšel čez Savinjo proti Paškemu Kozjaku, manjši pa je ostal v Ljubojah in v Zgornem Grušovlju. Del borcev revirske čete je zaradi obolenosti ostal v Migojnicah in Kaplji vasi, večja skupina te čete pa je krenila v Zgornjo Rečico. Od tam je večkrat odšla in se spet vrnila. Borci, ki so bili doma iz okolice Zagorja, so se zadrževali okoli Izlak in Kolovrata ter po zaselkih zahodno od Zagorja. Iz sestave savinjske čete pa so izbrali skupino petih kurirjev, ki so imeli nalogo vzdrževati zvezo med skupinami. Ti so si tudi izkopali bunker na severnem pobočju Mrzlice.

Ko so se skupine razšle, se je komandant bataljona še nekaj časa zadrževal okoli Griž, sredi novembra pa je skupaj z nekdanjim političnim komisarjem celjske partizanske čete krenil v Ljubljano. Glavno poveljstvo jima je odredilo novo nalogo. Politični komisar bataljona pa je kot član pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo odšel v Maribor in Ljubljano, odkoder se je vrnil na Štajersko in je hkrati z maloštevilnimi preostalimi političnimi delavci obnavljal partijske organizacije in organizacije OF.⁴⁶

POSAVSKI IN REVIRSKI PARTIZANI PO RAZIDU ŠTAJERSKEGA PARTIZANSKEGA BATALJONA

Brežiška četa

V Posavju, od Zidanega mostu do hrvaške meje pri Dobovi in v spodnjem delu Krškega polja, je že pred vojno delovala precej močna partijska organizacija, ki jo je vodil okrožni komite za Posavje. Partijske celice so obstojale v Sevnici, Rajhenburgu, Senovem, Krškem, Brežicah, Dobovi, v Velikem Podlogu in na Telčah. Precej številne organizacije SKOJ pa so delovale v Rajhenburgu, Krškem, Brežicah in v Dobovi. Ob teh organizacijah so v Posavju delovale tudi organizacije »rdeče pomoči«, društvo prijateljev Sovjetske zveze ter zveze delovnega ljudstva. Vključevale so precej simpatizerjev partije in so nudile pomoč ter zaslombo političnemu delu.

V prvih mesecih okupacije so Nemci iz istih razlogov kot v trboveljskem okrožju v Posavju pozaprli le narodno zavedno inteligenco in nekaj drugih zavednih Slovencev. Množično preselitev slovenskega prebivalstva so pustili za jesen 1941. leta. Pri teh prvih aretacijah so bile partijske in skojevske organizacije le malo prizadete in so nadaljevale svoje delo. Že ob razsulu bivše jugoslovanske vojske so komunisti in mladinci zbrali nekaj orožja, streliva in druge opreme in so vse to skrili pred Nemci.

Proti koncu maja 1941 je bila v Penku pri Rajhenburgu konferenca, na kateri je bilo prisotnih okoli 30 komunistov iz posavskega okrožja. Vodil jo je sekretar pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo Slavko Šlander. Na tej konferenci so si posavski komunisti in mladinci postavili konkretne naloge v

zvezi s pripravo vstaje. Nanašale so se predvsem na organiziranje OF in na zbiranje orožja, streliva in druge opreme. Pred vojno je bil okrožni komite KPS za Posavje vezan naravnost na centralni komite v Ljubljani, po okupacijski razmejitvi pa je bil podrejen pokrajinskemu komiteju za severno Slovenijo. Ta je posavskim komunistom pošiljal tudi vso potrebno literaturo in jim je dajal smernice za delo. Najbolj aktivne so bile organizacije v Rajhenburgu, Krškem in v Brežicah. Med pripravami za vstajo so tudi organizirano pomagale pri begu na italijansko zasedeno ozemlje ljudem, ki so se hoteli umakniti iz Štajerske pred nemškim nasiljem. Brežiški komunisti so dajali tudi vso potrebno pomoč španskim borcem, ki so se tisto poletje vračali iz francoskih taborišč v Jugoslavijo čez Nemčijo in Slovenijo. V njihovem rajonu je bil prehod čez takratno nemško-hrvaško mejo.⁴⁷

Priprave za vstajo so v Posavju potekale brez kakih večjih dogodkov do konca julija 1941. Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo so vodilni politični delavci okrepili svoje ilegalno delo. V Krškem se je pripravljala skupina mladincev, da oblikuje partizansko enoto. Zaradi nepazljivosti kurirke pokrajinskega komiteja in zavoljo izdaje nekega okupatorskega privrženca so Nemci 28. julija odkrili to skupino. Vendar se je pravočasno umaknila pred aretacijo in se je utaborila v gozdu Rore nad Krškim. Imela je namen, da se naslednjega dne umakne čez okupacijsko mejo v italijansko cono, niso pa zvedeli, da so Nemci že vedeli, kje je njihovo taborišče. Devetindvajsetega julija zjutraj so deli 72. rezervnega policijskega bataljona iz Krškega obkolili taborišče. Zajeli so deset mladincev, z orožjem, strelivom in opremo. Rešil se je le eden, ki je pred tem silil ostale, naj zapustijo to nevarno mesto. Ker ga niso hoteli ubogati, je odšel sam, pol ure pred nemškim napadom. Zajete borce so Nemci 29. julija v Krškem zasliševali in mučili, 30. julija pa so vseh deset ustrelili v gozdu Dobravi pri Brežicah. Ti skojevci so bili prvi partizanski borci, ki so jih Nemci ustrelili v Sloveniji in so njihovo usmrnitev tudi javno razglasili.⁴⁸

Z uničenjem skupine krških mladincev so Nemci razbili organizacijo v Krškem in okolici. Niso pa uspeli odkriti ostale organizacije v Posavju, ki je tudi po tem dogodku nadaljevala delo in je pripravljala ustanovitev nove partizanske čete. Prve

dni septembra je v Posavje prišel španski borec Rudi Janhuba, ki je vodil priprave. Oblikovali so več borbenih skupin, ki so okrepile diverzantsko in propagandno aktivnost. V noči na 13. september je krška bojna skupina minirala in močno poškodovala železniški most severno od postaje Videm-Krško. S tem je ustavila promet za osem ur. Ker je Nemci niso mogli izslediti, so v Krškem zaprli deset drugih oseb in so jih zadržali kot talce.⁴⁹

V septembru in oktobru se je močno okrepila tudi protiokupatorska propagandna dejavnost. Razširjali so letake in izvedli tudi več napisnih akcij s protinemškimi gesli. Enajstega oktobra je brežiška bojna skupina nemoteno pripeljala iz Krške vasi na levi breg Save orožje in strelivo za četo, ki se je ustanavljala. Ko so Nemci 20. oktobra najavili preselitev slovenskega prebivalstva iz obsavskih in obsotelskih obmejnih predelov, so posavski komunisti in skojevci še bolj okrepili svojo dejavnost in z letaki in drugim propagandnim gradivom pozivali prebivalstvo, naj se upre tej nemški nameri. Vsestransko so tudi pomagali posameznikom in celim družinam, ki so se umikale čez okupacijsko mejo v Ljubljansko pokrajino.

Da bi omogočili sodelovanje s štajerskim partizanskim bataljonom, ki je na ukaz glavnega poveljstva konec oktobra krenil iz Savinjske doline v pohod proti Brežicam se je 28. oktobra v Brezini pri Brežicah zbralo 13 komunistov in skojevcev. Ustanovili so brežiško partizansko četo. Za komandirja čete je bil postavljen Dušan Kveder-Tomaž, za političnega komisarja pa Rudi Janhuba. Oba sta bila izkušena španska borca. Četa je bila oborožena s puškami, z nekaj pištolami in ročnimi bombami. Njena prva naloga je bila, da najde stik s štajerskim partizanskim bataljonom. V noči na 29. oktober je odšla z Brezine na Bizeljsko, kjer si je postavila taborišče na Špičku (k. 689) nad Pišecami. Občasno se je zadrževala tudi v bližnjih zapuščenih vinskih hramih. Po neuspelem poskusu štajerskega bataljona, da dobi stik z brežiško četo, je le-ta še naprej ostala nad Pišecami, odkoder je hodila na manjše oskrbovalne akcije. Pomembnejša akcija je bila 4. novembra zvečer, ko je zaplenila živež v Sandrovi vili v Globokem, kjer so Nemci izselili lastnika. Tako se je za dalj časa oskrbel z živežem, vsi nemški napor, da bi jo izsledili, pa so bili zaman. Četrtega novembra je tudi bojna skupina iz Raj-

henburga minirala železniško progo pri Blanci. Potrgala je tudi telefonske zveze. Proga je bila precej poškodovana, prihajajoči vlak pa se je ustavil pred tem mestom, kar je preprečilo večji uspeh diverzije. V zvezi s to akcijo so orožniki iz Raštanja naslednje dni delali preiskave po Rajhenburgu. Našli so propagandno gradivo in zaprli tri komuniste. Predali so jih gestapu, ki so jih zaprli v sevniške sodnijske zapore.⁵⁰

S ciljem, da četo okrepi z novimi borci in jo usposobi za večje akcije, je komandir čete odšel z dvema borcema proti Rajhenburgu, kjer naj bi se povezal z osvobodilnimi organizacijami in novince pripeljal v četo. Ko je zvedel, da so tri člane celice zaprli v Sevnici, je s sevniško in rajhenburško organizacijo izdelal načrt za njihovo osvoboditev. Akcija je uspela. Dne 12. novembra zvečer je z dvema borcema vdrl v sodnijske zapore in brez spopada z Nemci osvobodil pet političnih jetnikov. Pri Rajhenburgu so se jim naslednjega dne pridružili še trije borci in skupina se je premestila v bližino Lokev, kjer je po dogovoru čakala na prihod glavnine iz taborišča nad Pišecami.⁵¹

Četa, ki je bila pod vodstvom političnega komisarja med tem časom še vedno v starem taborišču, je 17. novembra v Dečjih selih zaplenila blago v neki večji trgovini, katere lastnik je bil izseljen. Zaplenjeno blago in živež so borci tudi to pot odnesli v taborišče, ne da bi jih Nemci ovirali. V noči na 20. november so zažgali poslopje v Globokem, kjer so Nemci imeli skladišče kmetijskih pridelkov. S tem so jim prizadejali veliko gmotno škodo.⁵²

Dvajsetega novembra je četa zapustila taborišče nad Pišecami in je spotoma v Sromljah kaznovala s smrtjo župana, ki je bil vnet okupatorski priganjač. Po akciji je krenila proti Pavlovi vasi, odkoder je 21. novembra nadaljevala pot čez Preske proti Lokvam. Tam se je 22. novembra združila s skupino novih borcev, ki jih je komandir čete pripeljal iz Rajhenburga in Sevnice. Tako je četa štela že 18 borcev. Triindvajsetega novembra je odšla proti Podsredi in se je naslednjega dne nastanila v nekem zapuščenem poslopju v Gorjanah. Ker so Nemci v tistem času v kozjanskem in bizeljskem predelu že začeli naseljevati Kočevarje, si je četa zadala nalogu, da preprečuje to naselitev in da ob stalnih napadih na

Nemce vzpostavi in razširi tudi na tem terenu organizacijo OF.⁵³

Nemci so uspeli dobiti o četi nekaj podatkov, ko se je ta nahajala še pri Lokvah. Orožniška postaja v Kozjem je že 23. novembra zjutraj prejela povelje orožniškega okrožja iz Brežic, naj bo vse njeno moštvo v strogi pripravljenosti. Ker četa ni bila posebno konspirativna pri svojih premikih in mestih bivanja, Nemcem v naslednjih dneh ni bilo posebno težko ugotoviti, kje je. Tako so pripravili akcijo za njeno uničenje.

Ne da bi slutila kako nevarnost, sta komandir in politični komisar v spremstvu enega borca odšla 28. novembra v bližnje naselje na sestanek terenskega odbora OF, da bi skupaj pripravili eno od prihodnjih akcij. Ostalih 15 borcev je počivalo na podstrešju zapuščenega poslopja, kjer jih je popoldne, kmalu po odhodu komandirja in političnega komisarja, obkolil 1. vod 1. čete 93. rezervnega policijskega bataljona iz Kozjega, in jih nenadoma napadel.⁵⁴ Zaradi strnjenega obkolitvenega obroča se noben borec ni mogel prebiti. Po dveurnem srditem odporu so jih Nemci končno le premagali. V neena-

Padli borci brežiške čete v boju na Gorjanah 28. novembra 1941

kem boju so padli štirje borci, enajst drugih, med katerimi je bila večina ranjenih, pa so Nemci ujeli in jih odpeljali v Kozje. Dne 3. decembra so jih odpeljali v Maribor, kjer so jih 27. decembra devet ustrelili. Enega so ustrelili kasneje, šele 25. marca 1942, drugega, ki je bil hrvaške narodnosti pa so predali ustaškim oblastem. Ta je kasneje ustašem pobegnil in se je vrnil na Kozjansko, kjer je tudi padel 4. aprila 1944, kot borec kozjanskega partizanskega odreda. Izgube Nemcev iz boja na Gorjanah niso znane. Akcijo je izvedla samo policija, ne da bi o tem prej obvestila orožniško postajo v Kozjem, kar nam pove da so četo izsledili in napravili načrt za njeno uničenje organi gestapa.⁵⁵

Ker je bila v boju na Gorjanah brežiška partizanska četa popolnoma uničena, kozjanski in bizeljski predel pa sta bila že izseljena, ni bilo več možnosti, da bi se v doglednem času lahko ustanovila nova četa. Komandir in politični komisar čete, ki sta bila slučajno s spremljevalcem izven obroča, sta se vrnila v Ljubljano, kjer jima je glavno poveljstvo določilo nove naloge. Njun spremljevalec pa je ostal v okolici Brežic kot terenski politični delavec.

Akcije in boji revirske čete v decembru 1941 in v januarju 1942

Nemški vdor v trboveljske partijske organizacije in organizacije OF, ki je v novembru napravil veliko škode, se na srečo ni razširil na organizacije v predelu Hrastnika in Zgornje Rečice. To je terenskim političnim delavcem omogočilo, da so za vse borce revirske čete pripravili prezimitev v Zgornji Rečici. Tam se je okoli 10. novembra že zbrala skoraj vsa četa. Začela se je pripravljati na nove akcije. Bilo je nujno potrebno z novimi udarci po okupatorju znova dvigniti duh in zavest revirskega prebivalstva, ki sta po novembrskih nemških represalijah že močno popustili.

Sredi decembra 1941 je novi sekretar pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Sergej Kraigher s tamkajšnjimi političnimi delavci izdelal načrt za napad na rudnik v Hrastniku. Napad naj bi ob pomoči hrastniških političnih organizacij izvedla revirska partizanska četa. Po načrtu, naj bi

brez strela zavzeli skladišče razstreliva v Starem Hrastniku, katerega je čuvala oborožena rudniška straža. Osnovni cilj je bil zapleniti minerski material in nato z njim uničiti bližnje rudniške naprave.

Opolnoči med 25. in 26. decembrom se je 14 borcev revirske čete približalo rudniški vlečnici z namenom, da pretrgajo telefonske zveze in uničijo stroje. Toda opazila jih je straža in borci so bili prisiljeni streljati. V kratkem spopadu sta padla dva rudniška stražarja, tretji pa je hudo ranjen umrl naslednji dan v bolnišnici. Četa ni imela izgub. Borci so zaplenili eno puško, uničili so tudi vlečnico, vendar je streljanje dvignilo na noge nemško posadko v Hrastniku. Boječ se zasledovanja v visokem snegu, borci niso imeli časa, da bi izpraznili še skladišče razstreliva, in so se umaknili, ne da bi izvršili to glavno nalogo, proti Kalu.⁵⁶

Nemške oblasti so že pred akcijo slutile, da se nekaj pripravlja. Ker niso bile dovolj točno obveščene, so pričakovale partizanski napad na Trbovlje. Zato so v času napada na stražo pri hrastniški vlečnici imeli Nemci zasedo na cesti med Hrastnikom in Trbovljami, okrepili pa so tisto noč tudi policijsko patroljno službo. To je preprečilo hrastniškim borcem, da bi se priključili četi, kot je bilo dogovorjeno. Prišlo jih je šestnajst naslednji dan.

Zaradi uničene vlečnice v hrastniškem rudniku so imeli Nemci veliko materialno škodo, saj je delo v tistem pogonu stalo polnih 14 dni. Takoj po napadu so Nemci zbrali vermane in rudniško stražo ter pod vodstvom orožnikov takoj odšli v zasledovanje proti Kalu, Dolu in Rimskim Toplicam. Šestindvajsetega decembra so te predele preiskovale tudi policijske enote s psi sledilci, pa tudi te niso ničesar odkrile. Istega dne so v Hrastniku zaprli 19 ljudi, od katerih so 12 zadržali v zaporu. Kot povračilo za tri ubite stražarje so 27. decembra v Mariboru ustrelili 40 talcev, med katerimi je bilo tudi devet borcev brežiške partizanske čete. S tem so hoteli Nemci znova zastrašiti prebivalstvo, da bi ne podpiralo partizanov, partizanske enote pa prisiliti, da bi odnehale z napadi.⁵⁷

Po množičnih aretacijah, ki so jih izvedli v novembru in decembru 1941, so bili Nemci prepričani, da so v trboveljskem okrožju uničili vsa partizanska jedra. Očitno niso vedeli za obstoj revirske partizanske čete z Zgornji Rečici, kajti povelj-

stvo trboveljskega orožniškega okrožja je namreč pripisovalo hrastniško akcijo partizanom, ki naj bi prispeli od nekod z Gorenjskega. Da bi se zavarovali pred ponovnimi napadi, so Nemci v Trbovljah, Hrastniku in Zidanem mostu okrepili svoje posadke s 128 policijskimi rezervisti. Uporabljali so jih samo za stražo raznih industrijskih naprav in objektov.

Tisto noč, ko je bila napadena rudniška vlečnica v Hrastniku, je manjša skupina borcev ogledovala okolico ujetniškega taborišča pri Tremarjih, v katerem so bili nemški vojni ujetniki — Angleži. Prišlo je do obojestranskega krajšega streljanja, ki pa se je končalo brez izgub.

Po napadu na hrastniški rudnik je pet borcev odšlo proti Rimskim Toplicam. Šli so čez Savinjo in se nastanili v Ložah, odkoder so se naslednji dan preselili v Lokavec. Vsi preostali borci pa so se iz hrastniške akcije vrnili v Zgornjo Rečico. Skupaj z novinci, ki so 26. decembra po raznih poteh prišli iz Hrastnika in okolice, se je zbralo okoli 30 borcev. Do 4. januarja Nemci niso vedeli za njihovo bivališče. Tistega dne pa je bila četa izdana in se je morala umakniti. Obvestilo, da Nemci pripravljajo napad na Zgornjo Rečico je prejela še ob pravem času. Nato se je razdelila na več skupin, ki so posamezno krenile proti zahodu, da bi med revirji in Savinjsko dolino prezimile pri zanesljivih ljudeh. Petega januarja 1942 so močnejše nemške sile, sestavljene iz posadke orožniške postaje Laško in iz delov raznih policijskih enot, preiskovale Zgornjo Rečico in okolico, vendar za partizanskimi skupinami niso našli sledi.⁵⁸

Po odhodu iz Zgornje Rečice se je skupina devetih borcev 5. januarja zjutraj ob treh začasno nastanila na neki kmetiji pri Sv. Katarini nad Hrastnikom. Hotela je tam predaniti in nato nadaljevati pot nad Trbovljami. Kmet je že dopoldne obvestil orožniško postajo v Trbovljah, da so pri njemu partizani. Ker so bili oddelki 2. čete 72. rezervnega policijskega bataljona tisti čas v zasedah med Kalom, Mrzlico in Križko planino v zavarovanju akcije v Zgornji Rečici, so v Trbovljah sestavili posebno skupino 17 ljudi, ki je že ob pol dveh popoldne obkolila gospodarsko poslopje, v katerem so počivali partizani. Na Nemce so odprli močan ogenj iz pušk in pištol, pri čemer je bil en Nemec hudo ranjen in je kasneje umrl,

ubit pa je bil tudi policijski pes. Trije borci, ki so ob napadu bili v stanovanjski hiši, so se takoj v začetku boja prebili v bližnji gozd. Ostalih šest pa je nadaljevalo boj in je napadajoče Nemce zadržalo v snegu okoli poslopja. Ob treh popoldne so na prizorišče boja prispele policijske okrepitve iz Trbovelj in Zagorja. Tudi te niso mogle prodreti do branečih se borcev. Da bi končno le strli partizanski odpor, so Nemci poslopje zažgali. Okoli štirih popoldne so branilci poskušali z naskokom prebiti nemški obroč, vendar v tem niso uspeli. En partizan je hudo ranjen obležal v snegu, drugih pet, ki se nikakor niso hoteli predati, pa je sprožilo razstrelivo, katerega so imeli pri sebi. Močna eksplozija je raznesla vseh pet. Hudo ranjenega borca sta dva policista za roke in noge privezala na kol in ga na tak način odnesla v Trbovlje, kjer je še isti večer umrl v mrtvašnici. Za padlega nemškega policista so Nemci 6. januarja v Mariboru ustrelili deset talcev.⁵⁹

Pet borcev revirske partizanske čete, ki so se po hrastniški akciji umaknili čez Savinjo v Lokavec, je 6. januarja, pod vodstvom hrastniškega rajonskega sekretarja, odšlo nazaj proti revirjem. Skupina je spotoma pri Tremerju minirala železniško progo in je za krajši čas prekinila promet na njej. Sedmega januarja je prispela na Gozdnik. Uredila si je prezimovališče in priključilo se ji je še nekaj revirskih borcev. Na Gozdniku so ostali brez spopada z Nemci do začetka marca 1942.

Druga skupina štirih borcev revirske čete je pod vodstvom političnega komisarja čete Nandeta Šuštarja 9. januarja prišla pod Sv. Planino nad Trbovljami. Ustavila se je pri neki domačiji, da bi predanila in nato krenila naprej. Kmet je že 9. januarja zjutraj o tem javil orožniški postaji v Trbovljah, ta pa je obvestila policijsko četo. Pod vodstvom komandirja 2. čete 72. rezervnega policijskega bataljona so sestavili oddelek 13 policistov iz Zagorja, ki so se mu pridružili še trije gestapovci iz Trbovelj. Okoli enih popoldne je ta nemška skupina obkolila poslopje, v katerem so bili partizani, vendar je nalletela na močan odpor. Borci so najprej poskušali z naskokom skozi vrata. To jim ni uspelo in so se umaknili na podstrežje, odkoder so streljali na Nemce. Ko so ti zagrozili, da bodo poslopje zažgali, če se ne predajo, so trije borci razdrli streho in so se po tej poti skušali prebiti iz obkolitve. Dva izmed

njih sta takoj obležala mrtva, tretji, ki je bil pri tem ranjen, pa se je le prebil in Nemcem ušel. Politični komisar čete se je nato sam skušal ponovno prebiti skozi vrata. Pri tem je hudo ranjen Nemcem padel živ v roke. Ker ni hotel odgovarjati na njihova vprašanja, so ga tako mučili, da je že med prevozom v Trbovlje umrl. V tem boju Nemci niso imeli izgub.⁶⁰

Drugi borci revirske čete so v nekaj skupinah prezimili v predelih med Savo in Savinjsko dolino. Občasno so izvedli nekaj manjših akcij. Kaznovali so tudi nekaj najbolj zagrizenih izdajalcev. Nemci so partizane vztrajno iskali, vendar jih kljub vsem naporom niso mogli odkriti in uničiti.

Če razčlenimo nastanek in sestavo prvih štajerskih partizanskih čet, moramo neizpodbitno ugotoviti, da nobena ni nastala spontano. Vse so bile plod okrepljene politične aktivnosti KP Slovenije v zadnjih predvojnih letih med štajerskimi delovnimi množicami, ki jih je nenehoma opozarjala na nevarnost nacistične agresije. Čete so nastale po trimesečnih pripravah na vstajo, ki jih je vodil centralni komite KP Slovenije, na Štajerskem pa so jih uresničevali: pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo, okrožni, rajonski in mestni komiteji KP ter pod njihovim vodstvom tudi odbori OF, povsod kjer so že obstajali. Borci in njihovi poveljniki so bili skoraj izključno iz delavskih vrst, nekaj pa je bilo izobražencev in narodno zavednih kmetov — polproletarcev. Ves poveljniški kader in veliko večino moštva so tvorili organizirani člani KP in SKOJ. Neorganiziranih borcev je bilo malo.

Taka politična in socialna sestava prvih štajerskih partizanskih čet ni bila rezultat kake sektaške ozkosti, čeprav se je v nekaterih oblikah tudi ta pojavljala, temveč je izhajala iz posebnih prilik, v katerih se je pripravljala in razvijala narodnoosvobodilni boj na nemškem zasedenem ozemlju, zlasti na Štajerskem. Po skrbno izvedenih pripravah še pred okupacijo, so nemški nacisti že v prvem mesecu svoje oblasti zaprli in s tem izločili iz gibanja skoraj ves narodno zavedni srednji sloj prebivalstva. Zanj so menili, da predstavlja glavno oviro pri načrtnem ponemčevanju Štajerske. S svojo demagoško propagando, z obljubami o izboljšanju socialnih razmer v novem nacističnem redu in hkrati, z grožnjo o izvajanju nasilja v slučaju nepokorščine, so nemške okupacijske oblasti, ob sodelovanju domačih izdajalcev in petokolonaške nemške na-

rodne manjšine, preslepile velik del kmečkega prebivalstva. V njem so omrtvile željo po odporu. Ne da bi se tega zavedali so Nemci tako zožili tudi osnovo, iz katere je nastala OF, še preden se je na Štajerskem lahko razvila in utrdila. Drugače je bilo le v trboveljskem in posavskem okrožju.

Zavoljo tega, strahu pred preselitvijo in tudi dejstva, da so bili še močni spomini na staro avstroogrsko državo, zlasti med imovitejšim slojem prebivalstva, ni nikakor čudno, če se je štajersko kmečko prebivalstvo množično vpisovalo v štajersko domovinsko zvezo in vstopalo v vermanšaft.

Predvojna politična aktivnost KP Slovenije je bila na Štajerskem v glavnem osredotočena na delavstvo v industrijskih centrih, kot so bili Maribor, Celje, Trbovlje, Spodnja Savinjska dolina, Šaleška dolina in deloma Posavje. Veliko manj je bilo politično delo uspešno med kmeti, ki so tvorili večino štajerskega prebivalstva. Ta slabost je prišla do izraza že med pripravami na vstajo, ko je čas prehitro mineval in so bili pogoji za izboljšanje stanja iz dneva v dan vse težji. K počasnosti vključevanja štajerskih kmetov v narodnoosvobodilno gibanje je prispeval tudi oportunistem nekaterih posameznikov in partijskih organizacij. Le-ti so, kljub jasno označeni, široki vseljudski osnovi za boj proti okupatorju, še vedno gledali na kmeta z določeno mero dvomov in nezaupanja. Iz vseh navedenih razlogov, h katerim je treba prišteti še do kraja brezobzirno nacistično nasilje, je bil v začetni dobi partizanstva na Štajerskem le zelo majhen odstotek kmetov, ki so odkrito in predano sodelovali z narodnoosvobodilnim gibanjem. Največkrat je njihovo sodelovanje temeljilo na osebnem poznanstvu in sorodstvenih zvezah posameznih borcev in političnih delavcev. Tem so ti ljudje predstavljali nujno potrebno in dragoceno oporo za vodenje boja. Medsebojno povezani in trdno organizirani pa v tistem času še niso bili.

Osnovni vzrok, da so bile prve štajerske partizanske čete po svoji številčni sestavi tako šibke, je bil v pomanjkanju orožja in streliva. Kljub naporom, da bi se ob razsulu bivše jugoslovanske vojske zbralo in skrilo kar največ orožja in vojaške opreme, večina štajerskih partijskih in mladinskih organizacij te naloge ni mogla uspešno opraviti. Pod grožnjo smrtni kazni za vsakogar, ki bi nepooblaščen zadržal vojaško orožje, so Nemci že prve dni okupacije uspeli zbrati skoraj

vse, kar je ostalo za razbito jugoslovansko vojsko. Do začetka vstaje pa je iz različnih razlogov propadel tudi dobršen del že skritega orožja, ki ga ni bilo mogoče več najti. Rekrutacija borcev za prve štajerske partizanske enote bi bila lahko bolj številna, če bi bila na razpolago vsaj osnovna oborožitev. Že po prvih spopadih z Nemci se je pokazalo, da neoboroženci v enotah predstavljajo za ostali del le težavo in resno oviro za večjo aktivnost, obenem pa vnašajo tudi zmedo in negotovost ter slabijo bojni duh. To se je najbolj pokazalo v pohorski četi 1. avgusta v taborišču pri Urbancu in v revirski četi 12. avgusta ob spopadu pri Sv. Lenartu. V obeh primerih so se neoboroženi borci razbežali in so mnogi izmed njih kmalu padli sovražniku v roke. Večji del so jih Nemci postrelili kot talce, nekateri pa so klonili in s tem potem pomagali k razbitju organizacij.

S strahovitim nasiljem nad nezaščitenimi družinami, nad svojci partizanskih borcev in nad vsemi tistimi, ki so imeli kakršnokoli zvezo z narodnoosvobodilnim gibanjem na eni strani in z dajanjem relativno dobrega zaslužka ter z redno oskrbo z živili pasivnega in lojalnega dela prebivalstva na drugi strani, so Nemci v najbolj kritičnih trenutkih za razvoj vstaje na Štajerskem začasno zavrli odhod novih borcev v partizanske vrste. V takem položaju se je začetna rast prvih štajerskih partizanskih čet ne le ustavila, temveč je njihovo številčno stanje začelo tudi upadati. V enotah so ostali le najbolj zavedni in odločni borci, ki so sklenili do kraja vzdržati vse težave partizanskega življenja in oboroženega boja proti neprimerno močnejšemu okupatorju. Z dobro pripravljenimi in izvedenimi kasnejšimi akcijami so se začeli oboroževati iz sovražnikovih virov, vzporedno s tem pa so postopoma krepili tudi svoje vrste.

Iz že navedenih vzrokov so se prve štajerske partizanske enote ustanavljale v bližini industrijskih centrov, kjer so tudi postavljale svoja prva taborišča. Bivanje v domačem predelu jim je lajšalo oskrbo s hrano in drugimi potrebščinami, toda bližina je škodljivo vplivala na disciplino in varnost enote. Zlasti v začetnem obdobju so borci bolj pogosto kot je bilo treba vzdrževali nepotrebne stike s svojci in s tem izpostavljali četo nenehni nevarnosti, da jo sovražnik odkrije. To je bil tudi osnovni vzrok za začetno oportunistično miselnost, da boj

in obstanek enote na nepoznanem terenu nista mogoča. Tako je pohorska četa prav zaživela šele, ko se je odmaknila od Ruš in Maribora na drugo stran Pohorja. Ko se je celjska četa, kljub ukazu, naj odide proti Kozjem in Brežicam, vrnila na domači teren, je bila že prvi dan uničena. Premajhna skrb za varnost enote pri premikih ali v taborišču, kakor tudi slabo neposredno zavarovanje, so bili ob ostalih podobnih primerih pravzaprav vzrok za uničenje tudi brežiške partizanske čete.

Eden izmed vzrokov slabega napredka, pogostih neuspehov, v nekaterih slučajih pa tudi razbitja prvih štajerskih partizanskih enot, je bil tudi v pomanjkanju vsaj do neke mere usposobljenega vojaškega strokovnega kadra. Komandirji in politični komisarji so bili iz vrst najboljših, že preverjenih komunistov, vendar se je v več primerih pokazalo, da samo to še ne zadostuje za vsestransko uspešno vodenje enote. Politična vzgoja in zgrajenost borcev sta bili dobri in po tej plati ni bilo skoraj nobenih težav. Kolektivni način življenja je vsem odredil enake pravice in dolžnosti. Medsebojni odnosi so temeljili na najvišji stopnji tovarštva in na samoodrekanju kakršnekoli privilegiranosti. Tak način življenja in medsebojni odnosi so izključevali vsako možnost uveljavljanja samovolje posameznikov, ki bi lahko prizadela enoto. Že vnaprej so onemogočali avanturizem iz kakršnihkoli pobud. Krepili so bojni duh in zavest moštva. V vseh obravnavanih enotah so večino borčevske sestave tvorili mladinci, ki še niso služili vojske in niso imeli niti osnovnega vojaškega znanja. Morali so se šele naučiti pravilno uporabljati svoje orožje, o kakšnem sistematičnem učenju vojaških veščin pa se v takratnih razmerah na Štajerskem ni moglo niti razmišljati. Do prihoda španskih borcev na poveljniška mesta v enotah večina dotedanjih komandirjev ni ničesar vedela o pravem vojaškem poveljevanju. Tako so to svojo dolžnost opravljali kot so pač vedeli in znali. Zato v prvem obdobju delovanja štajerskih partizanskih čet še ni mogoče zaslediti kake posebne oblike partizanske bojne taktike. Ta je nastajala postopoma na osnovi že pridobljenih lastnih izkušenj. Le tako so se lahko izpopolnjevali v vojaški veščini borci kot tudi poveljniki. Zaradi tega se je komandni kader pogosto menjal. Največkrat toliko časa, dokler niso na poveljniške dolžnosti prišli najsposobnejši.

Pokrajinski komite za severno Slovenijo, ki je prek svoje vojaške komisije vodil priprave za vstajo, je težil k temu, da bi bile vse čete sočasno ustanovljene in da bi njihove prve akcije ustvarile dejanski videz splošne oborožene vstaje po vsej Štajerski. Velika napisna akcija v noči na 7. julij, ki je dokaj dobro uspela, je bila le preverjanje pripravljenosti prvih borcev. Vendar se je ustanovitev čet iz različnih razlogov zavlekla od 20. julija do 1. avgusta. Po uničenju krške mladinske skupine pa je bila brežiška četa lahko ustanovljena šele 28. oktobra. Najbolj aktivni in kompromitirani komunisti in mladinci so odšli v gozdove takoj po 7. juliju, drugi pa so postopoma prihajali za njimi. Tako so se čete lahko oblikovale šele takrat, ko se jih je zbralo zadostno število. Zaradi slabe in pomanjkljive oborožitve se tudi akcije niso mogle začeti sočasno, vendar so jih od vsega začetka v krajših časovnih razmikih pripravili po vsej Štajerski. Tako so bili Nemci nad njihovo razprostranjenostjo vznemirjeni, prizadejana jim je bila tudi velika gmotna škoda, med narodno zavednim prebivalstvom pa so dosegle zadovoljiv politični učinek.

Ker so bile prve štajerske partizanske čete ustanovljene v različnih in med seboj precej oddaljenih predelih, niso mogle vzdrževati stalnih zvez in neposrednih medsebojnih povezav. Razen brežiške čete so bile vse vezane na pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo, prek katerega so tudi prejemale potrebne smernice in navodila. Člani pokrajinskega komiteja in vojaške komisije so vzdrževali zveze s četami z osebnimi obhodi, kar pa je terjalo velike napore pri potovanju v ilegalnih pogojih in veliko dragocenega časa. Zvezo med pokrajinskim komitejem KPS za severno Slovenijo in glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet v Ljubljani so v tem prvem obdobju prav tako vzdrževali le z osebnimi stiki in le delno s kurirji. Tak način vzdrževanja zvez je bil zelo nepraktičen in počasen, modernih tehničnih pripomočkov pa ni bilo na razpolago. Ukazi in poročila so na namembna mesta največkrat prihajala z veliko zamudo ali pa celo prepozno. Po sovražnem vdoru v mrežo terenskih organizacij pa so bili kurirji in člani pokrajinskega vodstva v nenehni nevarnosti, da padejo sovražniku v roke. Po gestapovskem vdoru v sistem kurirskih zvez v Mariboru se je to tudi zgodilo.

Šele v septembru, po poraznih izkušnjah, ko je bila uničena celjska partizanska četa, razbita pa revirska, je pokrajinsko vodstvo spoznalo potrebo, da se čete med seboj neposredno povežejo in združijo v močnejšo formacijo, ki bo lahko izvajala pomembnejše akcije in bo sposobna uspešno se upreti nemškim napadom. Najprej se je povezala pohorska četa s ptujskimi borci, ki so prinesli s seboj tri lahke strojnice, nato pa se je sredi septembra združila še s šaleško partizansko skupino. Savinjska četa je čisto slučajno prišla v stik z ostankom revirske čete, ki ji je pomagal pri napadu na Zabukovico, kasneje pa se je spet ločil. Do dejanske povezave vseh štajerskih partizanov je prišlo šele po sklepu glavnega poveljstva, naj oblikujejo štajerski partizanski bataljon, kar je pokrajinsko vodstvo tudi izvedlo 5. oktobra na Grmadi.

Z oblikovanjem štajerskega partizanskega bataljona se je oboroženi boj proti nemškim okupatorjem na Štajerskem dvignil na višjo stopnjo. Iz prvotnih šibkih in med seboj nepovezanih čet je nastala dobro organizirana in vojaško bolj dovršena enota, ki je bila, ob malo ugodnejših splošnih pogojih, sposobna doseči tudi večje in vidnejše uspehe. To dokazujeta uspešen vdor v Šoštanj in odlično voden obrambni boj na Čreti, ko so Nemci doživeli veliki moralni in politični poraz. Odlična bojna pripravljenost borcev, njihova politična in socialna sestava, disciplina, požrtvovalnost in upornost pri izvrševanju postavljenih nalog, pravičen tovariški odnos med komandnim kadrom in borci ter vojaška sposobnost bataljonskega poveljstva, so nadomeščali relativno zelo šibko številčno stanje bataljona. Bataljon se je izkazal sposobnega, da se ob skromnih ugodnih pogojih s spretnim manevriranjem upre tudi veliko močnejšim nemškim silam, večje ofenzivne podjetnosti pa zelo slaba oborožitev ni dovoljevala.

Na pohodu proti Brežicam je poveljstvo bataljona ugotovilo, da v takšnih razmerah, kakršne so jeseni 1941. leta nastale na Štajerskem, bataljonu ni mogoče obstajati tam, kjer ni organiziranega zaledja, ki bi ga oskrbovalo in pravočasno obveščalo o sovražnih premikih in namenih. Takrat je tudi spoznalo, da bataljon še ni dovolj pripravljen na zimske pogoje boja. Nad Savinjsko dolino se je bataljon vrnil prav v času, ko je bila uničena celjska partijska organizacija in se je že začel tudi vdor v trboveljsko organizacijo. Tam, kjer so še

bile terenske organizacije, bi bataljon lahko obstal le ob stalnih premikih, kar pa slabo opremljeni borci po deset-dnevnem izredno napornem pohodu ne bi mogli več vzdržati. Zveze z organizacijami, prek katerih je potekala tudi zveza s pokrajinskim vodstvom in z glavnim poveljstvom v Ljubljani, so bile pretrgane. Tako se je komanda bataljona nepričakovano znašla v skoraj nemogočem položaju, da s preostalima dvema članoma pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo sama odloči o nadaljnji usodi svoje enote. Soglasen sklep, naj se bataljon razdeli na čete in skupine, ki naj preživijo v krajih, kjer so nastale, je bil v takratnem položaju na Štajerskem edina možna rešitev za ohranitev oboroženega jedra, ki bo ob izboljšanju splošnih pogojev obnovilo in znova razširilo oborožen boj proti Nemcem na Štajerskem. Komandant bataljona pa je dobil nalogo, da o nastalem položaju na Štajerskem osebno poroča članom glavnega poveljstva in centralnemu komiteju KPS v Ljubljani in da od njih prejme nove naloge in smernice za krepitev narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem.

Ko so bile utrjene terenske politične organizacije v Zgornji Rečici in okolici, je imela obnovljena revirska partizanska četa pogoje za začasni obstanek in delovanje v vzhodnem delu trboveljskih revirjev. Ni pa imela sposobnega vojaškega vodstva, kar je nemara vzrok njenim neuspehom in porazom. Načrt za napad na hrastniški rudnik je bil pomanjkljiv, ker ni predvideval okoliščin, ki bi lahko nastopile ob izvajanju akcije. Borci so šli v akcijo, ne da bi se zavarovali, pa tudi položaj v Hrastniku in zveza s tamkajšnjo organizacijo pred samo akcijo nista bila preverjena. Zategadelj so se borci, ki so napadli rudniško stražo pri vlečnici, popolnoma razumljivo čutili ogrožene in so bili po nepredvidenem streljanju prisiljeni, da se umaknejo, ne da bi izpraznili skladišče razstreliva. Ko je dobilo četno poveljstvo 4. januarja vest o pripravah za nemški vpad v Zgornjo Rečico, je storilo isto napako, kot jo je naredilo vodstvo čete 12. avgusta po spopadu pri Sv. Lenartu. Sledil je tudi isti rezultat. Namesto da bi četa kot celota krenila z ogroženega področja, saj je štela okoli 30 spočitih borcev, se je razdelila na nekoliko skupin, ki pa se vsaka zase niso mogle uspešno ubraniti napadom relativno zelo slabotnih nemških oddelkov. Zaradi tega in pa zavrlo neposredne izdaje

neaktivnost, omejevanje akcij samo na določene terene, neodločnost pri uničevanju izdajalcev in okupatorjevih sodelavcev, nebudnost proti sovražnim agentom v lastnih vrstah ter površnost v organiziranju in izvrševanju stražarske in patrolne službe. Da bi se te napake več ne ponavljale, je dal v istem pismu tudi navodila za njihovo odstranjevanje in za izboljšanje partizanske taktike oboroženega boja proti Nemcem na Štajerskem.⁶¹

Opombe in viri:

¹ Peter Stante-Skala: Prva celjska četa (Spomini na partizanska leta IV, Ljubljana 1950); Stane Terčak: Resevna 1941—1961, Celje 1961.

² Okupatorjevi dokumenti o diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Štajerskem leta 1941 (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1961, (dalje: Prispevki), št. 1—2, dok. št. 18 in 25.

³ Prav tam — dok. št. 19—21.

⁴ Prav tam — dok. št. 22.

⁵ Prav tam — dok. št. 23.

⁶ Prav tam — dok. št. 24.

⁷ Stane Terčak: Ali je bila II. celjska četa (Letopis Muzeja NO, Ljubljana 1957); Peter Stante-Skala: Spomini v AIZDG.

⁸ Zgodovinski arhiv CK ZK Slovenije.

⁹ Stane Terčak: Med Mrzlico in Dobrovljami (Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955), str. 70—86.

¹⁰ Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 26—35.

¹¹ Ludvik Zupanc-Ivo: Napad na rudnik Zabukovico (Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955, str. 172—175; Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 37 in 38.

¹² Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 39—46.

¹³ Prikaz revirske čete je pripravljen skoro v celoti po podatkih Lojzeta Požuna: Revirska četa leta 1941, Prispevki 1961, št. 1—2, str. 99—191.

¹⁴ Zbornik VI/1, dok. št. 117; Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 49—52.

¹⁵ Zbornik VI/1, dok. št. 141; Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 53.

¹⁶ Zbornik VI/1, dok. št. 161; Lojze Požun: Revirska četa v letu 1941 (Prispevki 1961, št. 1—2, str. 99—191).

¹⁷ France Filipič: Prvi pohorski partizani, Maribor 1965.

¹⁸ Pod vodstvom Martina Greifa je bila 18. julija pri Bohovi pretrgana tudi mednarodna telefonska linija. Nemška poročila o teh akcijah: Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 6 in 7.

¹⁹ Zbornik VI/1, dok. št. 34, opomba 3 in dok. 140; Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 8.

²⁰ Zbornik VI/1, dok. št. 31, 34 in 152; Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 10.

²¹ Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 11.

²² Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 12 in 13.

²³ Zbornik VI/1, dok. št. 34; Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 14.

²⁴ Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 15.

²⁵ Milan Ževart, Stane Terčak: Od vstaje do zmage, založba Obzorja, Maribor 1966.

²⁶ Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 16 in 17.

²⁷ Franc Polh-Izak, ustni vir.

²⁸ France Filipič: Prvi pohorski partizani, Maribor 1965.

²⁹ Milan Ževart, Stane Terčak: Od vstaje do zmage, Maribor 1966.

³⁰ Zbornik VI/1, dok. št. 23.

³¹ Zbornik VI/1, dok. št. 30.

³² Milan Ževart, Stane Terčak: Od vstaje do zmage, Maribor, 1966.

³³ Zbornik VI/1, dok. št. 54, 167 in 168; Lojze Požun: Revirska četa v letu 1941 (Prispevki 1961, št. 1—2), str. 153—156.

³⁴ Lojze Požun: Revirska četa v letu 1941 (Prispevki 1961, št. 1—2), str. 156—161; Okupatorjevi dokumenti... (prav tam) št. 57 in 58.

³⁵ Lojze Požun: Revirska četa v letu 1941 (Prispevki 1961, št. 1—2), str. 161—163; Stane Terčak: Med Mrzlico in Dobrovljami (Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955), str. 88—97; Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 59.

³⁶ Ujeti kurir je bil Avgust Lukanc-Brglez, borec revirske čete.

³⁷ Zbornik VI/1, dok. št. 171.

³⁸ Zbornik VI/1, dok. št. 182.

³⁹ Lojze Požun: Revirska četa v letu 1941 (Prispevki 1961, št. 1—2), str. 164—172; Stane Terčak: Pohod 1. štajerskega bataljona

na Kozjansko (Savinjski vestnik, Celje, 9. VII. 1954, št. 27); Ludvik Zupanc-Ivo: Ob 10.-letnici brežiškega pohoda (Ljubljanski dnevnik 1951, št. 105 in 107).

⁴⁰ Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 61.

⁴¹ Padli so: Angel Besednjak-Don iz pohorske čete, Alojz Juvan-Jovo iz revirske čete, Peter Šprajc-Jur in medicinec Marjan iz Savinjske čete. Ujet je bil Jakob Vreča-Tomiks iz savinjske čete. Nemci so ga kot talca ustrelili 15. novembra 1941 v Mariboru.

⁴² Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 62—64.

⁴³ Prav tam, dok. št. 62.

⁴⁴ Padel je Avgust Greif-Blisk, borec pohorske čete, ranjen pa je bil Pongrac Raček-Matevž iz savinjske čete.

⁴⁵ Od članov pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo sta ostala le še Anton Žnidarič in Miloš Zidanšek. Vsi drugi so zaradi izdaj padli Nemcem v roke in so bili streljani kot talci.

⁴⁶ Ludvik Zupanc-Ivo in Peter Stante-Skala, ustni vir.

⁴⁷ Zgodovinski arhiv CK ZK Slovenije; Dolenjski zbornik 1961, str. 26—28.

⁴⁸ Zbornik VI/1, dok. št. 113; Dolenjski zbornik 1961, str. 44 do 46.

⁴⁹ Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 66.

⁵⁰ Prav tam, dok. št. 67; Dolenjski zbornik 1961, str. 46—47.

⁵¹ Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 68.

⁵² Prav tam, dok. št. 69 in 70.

⁵³ Prav tam, dok. št. 71; Zbornik VI/1, dok. št. 76.

⁵⁴ Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 72.

⁵⁵ Padli so: Ivan Milavec, Drago Hlebec, Marjan Cerjak in Milan Kovačič. Nemci so ujeli Romana Kornherja, Jožefa Hlebca, Albina in Marjana Milavca, Franca Sinkoviča, Srečka Smrekarja, Jožeta Šavriča, Jožeta Omerzo, Ivana Vizoviška ter Cirila in Marka Gerjoviča. Poleg komandirja Dušana Kvedra in političnega komisarja čete Rudija Janhube se je rešil le še borec Mirko Zener. Vsi ujeti, razen obeh Gerjovičev, so bili kot talci ustreljeni 27. decembra 1941 v Mariboru. Ciril Gerjovič je bil ustreljen v Mariboru 25. marca 1942, Marka Gerjoviča pa so Nemci 23. marca 1942 kot hrvaškega državljana predali ustaškim oblastem. Od tam je ušel in se konec 1942. leta spet znašel med kozjanskimi partizani. Padel je 4. aprila 1944 kot borec Kozjanskega odreda.

⁵⁶ Lojze Požun: Revirska četa v letu 1941 (Prispevki 1961, št. 1—2), str. 177—182; Okupatorjevi dokumenti (prav tam), dok. št. 55.

⁵⁷ Lojze Požun: Revirska četa v letu 1941 (Prispevki 1961, št. 1—2), str. 177—182; Zbornik VI/1, dok. št. 218.

⁵⁸ Lojze Požun: Revirska četa v letu 1941 (Prispevki 1961, št. 1—2), str. 182—183.

⁵⁹ Prav tam. Padli so: Vili Vresk-Urban, Frido Čebin, Ivan Mitnjak, Oto Medved in Slavko Bajda. Franc Tršek je bil ranjen in je umrl v trboveljski mrtvašnici; Zbornik VI/2, dok. št. 127.

⁶⁰ Lojze Požun: Revirska četa v letu 1941 (Prispevki 1961, št. 1—2), str. 186—188. V boju sta padla: Franc Žužman-Čapajev in Franc Bajda-Marko. Ranjeni Nande Šuštar je umrl med potjo v Trbovlje, drugi ranjenec Stane Škerlin-Nejče pa se je rešil.

⁶¹ Pismo pokrajinskega komiteja za Štajersko, poslano vsem štajerskim partizanskim enotam, ni ohranjeno v originalu. Nemci so ga zaplenili 14. avgusta 1942 hkrati z dnevnikom Veličkove čete (4. četa 1. štajerskega bataljona). Nemški prevod pisma je bil objavljen v nemškem zaupnem glasilu »Material-Zusammenstellung über die Tätigkeit slovenisch-kommunistischer Banden in der Untersteiermark«, št. 2, Celje 1. septembra 1942. Hrani se v arhivu IZDG v Ljubljani.

NASTANEK ČET DRUGEGA PARTIZANSKEGA BATALJONA

Zaradi prekinjenih kurirskih zvez s pokrajinskim komitejem KPS za severno Slovenijo so bili osrednji vodstveni organi narodnoosvobodilnega boja v Ljubljani seznanjeni s položajem na Štajerskem šele v drugi polovici novembra 1941. O položaju so osebno poročali vodilni tovariši, ki so po ukinitvi štajerskega partizanskega bataljona prispeli v Ljubljano, med njimi tudi komandant tega bataljona in njegov namestnik ter komandir in politični komisar uničene brežiške partizanske čete. Da bi se osvobodilno gibanje na Štajerskem okrepilo, je centralni komitej KP Slovenije takrat sklenil najprej popolniti vrzeli, ki so vsled gestapovskih vdorov nastale v vodstvu štajerskih političnih organizacij. Tja je kmalu poslal za novega sekretarja štajerskega pokrajinskega komiteja Sergeja Kraigherja z nalogo, da obnovi razbita okrožna politična vodstva in vodi politično akcijo, glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet pa je sklenilo iz dolenjskih partizanskih čet oblikovati nov partizanski bataljon, ki naj bi čimprej odšel na Štajersko in obnovil partizansko dejavnost proti nemškim okupatorjem. V sestav tega bataljona je določilo molniško, stiško, mokronoško in grosupeljsko četo, nalogo njihove združitve pa je poverilo bivšemu komandantu štajerskega partizanskega bataljona in njegovemu namestniku ter nekdanjemu komandirju brežiške partizanske čete. Vsi trije so sestavljali štab bodočega bataljona in so zadnje dni novembra odšli iz Ljubljane na Dolenjsko.

Prve partizanske čete v severozahodnem delu Dolenjske so nastajale sočasno s četami na Štajerskem, vendar v čisto

drugačnih okoliščinah. Deloma je na to vplival način, kako so Italijani uveljavljali in izvajali svojo okupacijsko oblast, ki v prvem letu okupacije še ni bil tako brezobziren in nasilen, kot je bil nemški. V večji meri pa so na razvoj in aktivnost teh čet vplivali: manjša politična pripravljenost terena za vstajo, drug način njihovega vodenja in drugačen borčevski ter kadrovski sestav.

Z izjemo neposredne okolice Ljubljane, ki je bila zelo dobro organizirana in politično pripravljena na vstajo, v vsem severozahodnem delu Dolenjske, od Grosuplja do Mirnske doline, ni bilo pred okupacijo niti ene partijske organizacije. Ves ta predel, ki je bil po svojih geografskih značilnostih ugoden za razvoj in dejavnost partizanskih enot, se je moral zelo hitro šele pripraviti v ta namen. Partijske organizacije v okolici Grosuplja, Stične in Mokronoga so bile oblikovane skoraj sočasno z odbori OF, ponekod še celo kasneje. Ves vodstveni kader, ki je pripravljajl vstajo, pa je prišel tja iz drugih krajev, večinoma iz Ljubljane. Ti politični delavci so se morali sami znajti na nepoznanem terenu in med prebivalstvom šele poiskati najbolj primerne in sposobne sodelavce, ki naj bi jim nato pomagali pri nadaljnjem širjenju in utrjevanju političnih organizacij.

Vzhodno od Ljubljane, v predelu Polje—Sneberje—Zalog—Zadvor—Dobrunje, je pred okupacijo delovalo pod vodstvom rajonskega komiteja KPS za Polje več partijskih celic, ki so skupaj štejele okoli 70 članov in kandidatov. Približno toliko članov so štejele tudi skojevske organizacije. Tolikšno število organiziranih komunistov si je s svojim zelo intenzivnim političnim delom že pred okupacijo ustvarilo močno oporo pri veliki večini prebivalstva, ki je simpatiziralo z naprednim delavskim gibanjem in je bilo organizirano v že omenjenih množičnih organizacijah, ki so jih vodili komunisti. Tak zelo ugoden politični položaj in neposreden vpliv osrednjega vodstva vstaje, ki je bilo v Ljubljani, sta se najbolj vidno odrazila v razvoju priprav za vstajo, saj je bil poljski rajon, ki je bil dejansko že predmestje Ljubljane, v tem pogledu najbolje organiziran v vsej italijanski okupacijski coni. Akcija zbiranja orožja je odlično uspela. V prvi polovici maja 1941 so že oblikovali tudi rajonski odbor protiimperialistične fronte Polje. Terenske organizacije so se naglo širile po vaseh in večjih

podjetjih in ustanovah. Tako so proti koncu junija organizirali še rajonski odbor OF Dobrunje, ki je vodil organizacije in njihovo delo v krajih na desnem bregu Ljubljanice, na območju nekdanje občine Dobrunje.¹

Zaloška partizanska skupina

Majhno število klerofašističnih nasprotnikov naprednega gibanja, zbranih okoli poljskega župnišča, je že prve dni okupacije začelo svoj izdajalski posel. Obvestili so italijanske vojaške oblasti, da komunisti zbirajo in skrivajo orožje, strelivo in drugo vojaško opremo. Zaradi teh prijav je italijanskim okupatorjem že proti koncu aprila uspelo aretirati več članov partije in skoja. Večina se jih je pred aretacijo umaknila v strogo ilegalnost. Tako je že v maju taborila na Kašeljskem hribu (k. 455) oborožena skupina komunistov, ki se je postopoma krepila z novimi člani. Junija so se ji priključili tudi bivši prostovoljci, ki so v začetku aprila, na poziv KP, tudi iz poljskega rajona odšli proti Zagrebu. Tam so jih ustaške oblasti zajele in jih skoraj dva meseca zadržale v zaporu. Nato so jih postopoma izpustile in pregnale v Ljubljansko pokrajino. Tako je zaloška partizanska skupina že junija štela 12 oboroženih članov, ki so še naprej zbirali orožje, strelivo, razstrelivo in vojaško opremo. Sredi julija jih je bilo že 17 oboroženih z dvema lahkima strojnicama, puškami, pištolami in ročnimi bombami. Vodil jo je Franc Mazovec-Risto. Bili so v stalni povezavi s člani rajonskega komiteja KPS Polje, od katerih so prejemale smernice za delo. Skupino je nekajkrat obiskal tudi Tone Tomšič, organizacijski sekretar CK KP Slovenije. Taborišče si je skupina uredila nad Zalogom, pod okupacijsko mejo na zahodnem pobočju Kašeljskega hriba, s hrano in drugim pa so jo prek Mazovčeve domačije oskrbovale organizacije OF iz Zaloga, Spodnjega in Zgornjega Kašlja.²

Po neuspehlih racijah, ki so jih italijanske okupacijske oblasti izvedle v noči na 13. julij v poljskem in dobrunjskem rajonu, je rajonski komitej Polje prejel obvestilo, da name ravajo Italijani preiskati tudi gozdove Kašeljskega hriba, kjer je taborila zaloška partizanska skupina. Skupina je bila o tem pravočasno obveščena. Ukazali so ji, naj se začasno umakne čez okupacijsko mejo v predel Vnanjarje—Janče. Imela je

nalogo ugotoviti položaj na nemškem okupacijskem področju med Zalogom in Litijo, vzpostaviti stike s prebivalci in zbrati skrito orožje. Po vrnitvi čez mejo pa naj bi se priključila molniški partizanski četi.

Ko so se v Zalogu in Kašlju začele zbirati italijanske enote, da bi preiskale področje Kašeljkega hriba, je skupina 16. julija popoldne brez kakih težav šla na drugo stran okupacijske meje in se je napotila proti Vnanjarjem. Ko so že skoraj vsi borci pod Besnico bili na drugem bregu istoimenskega potoka, jih je nenadoma začel ustavljati vojak nemške obmejne carinske postojanke, ki je prihajal po stezi iz smeri Podgrada. Zadnji borci v skupini so na njega oddali nekaj streliv. Ubili so ga in zaplenili njegovo opremo. To je bil prvi nemški vojak, ki je v Sloveniji padel pod partizanskimi streli.³ Nemške orožniške in obmejne posadke so naslednjega dne preiskovale gozdove med Vnanjarji in Savo, vendar zaloških partizanov, ki so se prikrili v prostoru med Lomniki in Lipavčevim gričem (k. 643), niso odkrili. Skupina se je nato še nekaj dni zadržala na tem področju, potem pa se je vrnila čez mejo na Kašeljki hrib. Sedemindvajsetega julija se je osem borcev priključilo molniški partizanski četi, drugi pa so se vrnili na teren in delovali naprej kot politični delavci.

Dan pred prihodom zaloške skupine na Molnik, je tudi molniška četa pri Podlipoglavu ranila italijanskega fašista. Po obeh akcijah, od katerih je bila ena na nemškem, druga pa na italijanskem okupacijskem področju, se okupatorji očitno niso takoj znašli. Italijani so predvidevali, da so partizani nekje v bližini okupacijske meje, niso pa niti najmanj slutili, da je partizansko taborišče na Molniku (trig. 582), v neposredni bližini njihovih postojank, ki so bile na Lipoglavu, v Podlipoglavu in v Zadvoru. Očitno so obe akciji pripisovali zaloški partizanski skupini, za katero so Nemci še vedno menili, da je na njihovem področju. Po predhodnem dogovoru med vodstvom ljubljanske kvesture in nemškimi policijskimi oblastmi, so 30. julija organizirali skupno akcijo proti partizanom na obeh straneh okupacijske razmejitvene črte, od Podgrada do Javorja.

Ko so nemške enote preiskovale ozemlje med Savo in okupacijsko mejo, so 1. in 2. četa 80. bataljona črnih srajc in 2. četa 3. bataljona črnih srajc »Monviso«, okrepljene s 150

fašisti 55. legije črnih srajc, 31 karabinjerji in 10 policisti zasedle mejno črto. Trojke teh enot so v vidni strelni razdalji ždele v zasedah na meji, patrulje iz sestava 3. in 4. čete 80. bataljona črnih srajc in 38. bataljona črnih srajc pa so s karabinjerji in policisti ljubljanske kvesture preiskovale predele med okupacijsko mejo in črto Zalog—Zgornji Kašelj—Vevče—Slape—Zadvor—Srednja vas—Podlipoglav. Ta prva velika obsežna okupatorska skupna akcija proti slovenskim partizanom se je začela 30. julija zjutraj ob treh in se je končala še istega dne ob pol treh popoldne brez rezultatov. Partizani so z Molnika opazili premike italijanskih enot in so le okrepili stražarsko in patruljno službo. Ker je sovražnikova akcija potekala v nasprotno stran, ni nikjer prišlo do spopada.⁴

Konec julija je bilo v taborišču na Molniku že okoli 50 borcev. Nastale so težave z oskrbo, v zvezi s tem pa tudi razlike v pojmovanju kolektivnega življenja v taborišču. Prišlo je do spora in zavoljo tega se je zaloška partizanska skupina 3. avgusta zjutraj vrnila na Kašeljki hrib. Del borcev je ostal tam, drugi pa se je utaboril na desnem bregu Save, v bližini Perlezovega mlina. Obe skupini sta bili povezani s poljskim rajonskim komitejem in sta prek njega tudi dobivali smernice za delo.

Borci zaloške partizanske skupine so 18. avgusta sredi dneva v Polju, na njegovem domu ustrelili najnevarnejšega izdajalca v tem kraju, nekdanjega komandirja orožniške postaje v Vevčah. Ta drzna akcija je močno odjeknila in vznemirila poljsko italijansko posadko, ki je takoj zaprla vse ceste in poti, vendar se je patrulja srečno izognila italijanskim zasedam in se je brez kakega spopada vrnila na Kašeljki hrib.⁵ Del zaloške partizanske skupine, ki je taboril za Savo, je vzdrževal tudi zveze z organizacijami na drugi strani Save, na nemškem okupacijskem področju. Pomagal je pri prevozu kurirjev čez Savo, kakor tudi drugim, ki so se umikali pred nemškim nasiljem v Ljubljansko pokrajino. Enaindvajsetega septembra jih je nekdo prijavil. Še isti večer so doživeli napad pri Perlezovem mlinu. Oddelek fašistične obmejne milice iz Zaloga je ranil in ujel enega borca, pet pa se je uspešno izmuznilo zasledovanju italijanskih patrulj. Trije so se priključili skupini v Kašeljškem hribu, eden se je vključil v molniško četo, eden pa je ostal še naprej ilegalec na terenu.⁶

Zaloška partizanska skupina je v jeseni 1941 sodelovala tudi pri dveh akcijah radomeljske in molniške partizanske čete, ko sta poskušali razdreti železniško progo na nemškem okupacijskem področju, med Zalogom in Lazami. Največ uspeha je skupina imela pri zbiranju orožja in streliva, s katerim je oskrbela 2. partizanski bataljon. Ko se je bataljon januarja 1942 utaboril na Pugledu, so se mu pridružili vsi zaloški borci.⁷

Molniška četa

Druga oborožena partizanska enota na področju rajonskega komiteja KPS Polje, je nastala 13. julija 1941 na Molniku, južno od Zadvara in Sostra. Sestavljalo jo je 13 borcev iz vasi dobrunjske občine, ki so se v noči na 13. julij izmaknili italijanski raciji. Bili so pravočasno opozorjeni na nevarnost. Večina jih je prišla na zborna mesto že oboroženih, naslednji dan pa so se oskrbeli še z orožjem iz italijanskega skladišča v Zadvoru. Razen pušk, pištol, ročnih bomb in treh lahkih strojníc so imeli tudi eno težko strojnico in večjo količino uskladiščenega streliva. Takoj so se organizirali v četo. Za komandirja so izbrali Feliksa Vidergarja, za političnega komisarja pa Franca Kocjančiča. Četa je vzpostavila zvezo z glavnim poveljstvom v Ljubljani. Pravzaprav je bila to prva partizanska četa, ki je nastala v okupirani Sloveniji. Glavno poveljstvo ji je začelo pošiljati nove borce iz Ljubljane in je ukazalo, naj se ji priključi tudi zaloška partizanska skupina. Dvaindvajsetega julija, ko jih je zaprisegel predstavnik glavnega poveljstva, je štela že 24 borcev. Dobila je tudi novo četno vodstvo. Za komandirja je bil imenovan Ljubo Šercer, za političnega komisarja pa Slavko Židanek. V naslednjih dneh se je dotok novih borcev močno okrepil in ko se je četa priključila še zaloška partizanska skupina, je konec julija štela okoli 50 oboroženih partizanov. Imela je četnega zdravnika, med drugim pa tudi tri bivše španske borce.⁸

V Podlipoglavu, komaj dober kilometer stran od taborišča molniške partizanske čete, je italijansko postojanko tvorila 2. četa 3. bataljona črnih srajc »Monviso«. Bataljon je imel sedež v Grosupljem, odkoder se je četa tudi oskrbovala. Oskrbovalne patrulje so hodile vsak dan po poti, ki iz Šmarja

pelje čez Repče proti Podlipoglavu, zato je četno poveljstvo sklenilo eno izmed njih napasti. Šestindvajsetega julija zgodaj popoldne je 12 borcev postavilo zasado med Repčami in Podlipoglavom z nalogo, da iz neposredne bližine nenadoma udarijo po fašistični patrulji in jo, zaradi bližine posadke v Podlipoglavu, po možnosti brez strela razorožijo. Ko se je italijanska patrulja že precej približila, se je zavaljo nepazljivosti nekemu borcu sprožila puška. S tem je bil položaj zasede odkrit, italijanska patrulja pa opozorjena na nevarnost. Zaseda je morala opustiti nameravno akcijo in se umakniti proti Molniku. Vendar je zaščitnica zasede, ki sta jo tvorila dva borca tik pred Podlipoglavom, streljala na bežeče Italijane in je težje ranila enega podoficirja. Nato se je tudi ona brez izgub umaknila.⁹

Konec julija je molniška četa dobila ukaz glavnega poveljstva, naj premesti taborišče z Molnika v okolico Višnje gore in naj začne napadati italijanske patrulje. Drugega avgusta zvečer je krenila na pot, ker pa ni poznala terena, jo je zatekel dan v jarku Panske reke, nad Dolenčevim mlinom. Na prigovarjanje domačinov, da je najboljše, če se četa vrne nazaj na Molnik in tam ostane, je pooblaščenec glavnega poveljstva popustil.¹⁰ S tako odločitvijo se zaloška skupina ni strinjala in namesto na Molnik spet krenila nazaj na teren okoli Zaloga. Ko se je molniška četa vrnila v svoje staro taborišče, jo je še istega dne obiskal namestnik komandanta glavnega poveljstva Aleš Bebler.

Ker prvi poskus okupatorjev, da bi odkrili in uničili partizane v neposredni bližini Ljubljane, ni uspel, terenske bojne skupine iz Lavrice in Škofljice pa so 3. avgusta napadle italijansko patruljo in 7. avgusta pri Škofljici minirale še železniško progo, so italijanske fašistične enote 10. avgusta preiskovale ozemlje med Škofljico, Lavrico in Dalnjo vasjo, do črte Lanišče—Sela—Orlje. Ker italijanska akcija ni segla više v Molnik, se je tudi tokrat končala brez uspeha.¹¹

V prvem mesecu svojega obstoja je molniška partizanska četa zaradi precej ugodnega položaja svojega taborišča predstavljala nekakšno zbirno bazo za borce, ki jih je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet pošiljalo iz Ljubljane. Iz teh je nameravalo oblikovati nove partizanske enote na Dolenjskem in Notranjskem. Ko sta proti sredi avgusta obiskala

molniško četo Boris Kidrič in Jernej Gašperšič, ki naj bi postal komandant notranjskega partizanskega bataljona, so sklenili, naj borci, kar jih je poslalo glavno poveljstvo iz Ljubljane, odidejo na Notranjsko, borci-domačini pa naj do nadaljnjega še ostanejo na Molniku. Šestnajstega avgusta je skupina kakih 25 borcev krenila z Molnika mimo Šmarja in Turjaka na Mokrc z nalogo, da zbere tamkajšnje partizanske skupine in oblikuje mokrško partizansko četo. S to skupino sta odšla tudi komandir in politični komisar čete.

V taborišču molniške čete je ostalo še kakih 12 borcev, večinoma domačinov, ki so že od prvega dne bili v četi. Za novega komandirja čete so ponovno postavili Feliksa Vidergarja, za političnega komisarja pa Miho Berčiča.

Po prvih akcijah molniške čete in zaloške partizanske skupine se je v neposredni okolici Ljubljane zelo močno okrepila tudi dejavnost terenskih sabotažnih in udarnih skupin. Ker so se vse dotedanje italijanske akcije proti partizanom končale brez uspeha, so italijanske okupacijske oblasti organizirale še tretjo, veliko večjo akcijo. Sedemnajstega avgusta je v zgodnjih jutranjih urah 3.483 vojakov iz sestave raznih enot pehotne divizije »Granatieri di Sardegna«, ob pomoči karabinerjev in policistov iz ljubljanske kvesture, preiskovalo gozdove v predelu Panska reka—Lipoglav—Šmarje—Škofljica—Orlje—Srednja vas—Podlipoglav. Močnejše italijanske kolone so tokrat prekržarile in pregledovale celotno področje Molnika, kjer je bilo taborišče Molniške čete, vendar so se premikale le po poteh in stezah. Ker so Italijani obkolili področje že ponoči in jih je četa opazila šele 17. avgusta zjutraj, ko je bil obroč že sklenjen, se ni mogla več izmuzniti iz obkolitve. Zato se je prikrila v goščavi, pripravljena na spopad. Italijani jo niso našli in tako se je tudi ta okupatorska akcija proti molniškim partizanom končala še istega dne brez uspeha. Prve dni septembra je četna patrulja pod Javorjem iz zasede napadla nemško patruljo in ranila obmejnega stražarja.¹²

V noči na 17. september je štab kamniškega partizanskega bataljona z radomeljsko četo prišel med Javorjem in Ravnim brdom čez okupacijsko mejo in se zjutraj istega dne utaboril na področju Molnika. S pomočjo molniške čete so se kamniški borci povezali z glavnim poveljstvom v Ljubljani, kamor

so poslali na zdravljenje tudi svoje ranjence.¹³ Kamničani so se zadržali na Molniku do 4. oktobra in so skupaj s patruljami molniške čete izvedli nekaj manjših akcij. Zadnje dni septembra so del kamniških borcev, patrulja molniške čete in zaloška partizanska skupina, krenili čez okupacijsko mejo, da bi med Zalogom in Lazami razdrli železniško progo Ljubljana—Zidani most. Zaradi pomanjkanja razstreliva so borci odvili le tirnice in postavili coklo za iztirjanje. Ker pa delo ni bilo strokovno dobro opravljeno, je brzi vlak z nekimi ustaškimi voditelji nemoteno nadaljeval vožnjo proti Zagrebu. Po tej neuspeli akciji so se vsi borci vrnili v svoja taborišča, ne da bi se kje spopadli s sovražnikom. Prvega oktobra je mešana patrulja kamniških in molniških borcev ranila nekega izdajalca v Zadvoru in mu zažgala hišo. Čeprav je bila v vasi italijanska posadka, ni na to akcijo z ničemer odgovorila. Druga mešana patrulja je 4. oktobra med Šmarjem in Repčami napadla italijansko karabinjersko patruljo. Ubila enega karabinjerja, ujela pa bivšega jugoslovanskega orožnika, ki je ostal v italijanski službi. Zaplenila je puško in pištolo. Še isto noč so kamniški borci odšli z Molnika čez okupacijsko mejo na svoje operativno področje. Molniška četa pa se je premaknila v bližino Razorov, kjer si je v gozdu Kižljevi uredila taborišče. Tam je ostala do srede novembra, ne da bi jo kdo vznemirjal.¹⁴

Kmalu po 17. avgustu, ko so Italijani izvedli že svojo tretjo brezuspešno akcijo proti molniškim in zaloškim partizanom, so ukinili tudi postojanko v Podlipoglavu. Fašistična posadka se je preselila v Grosuplje. V vas so le še občasno prihajale italijanske patrulje iz Zadvora in Sostra. Za partizani niso stikale. V oktobru so borci molniške čete kaznovali več najbolj nevarnih izdajalcev in so s tem utrdili varnost organizacij v poljskem in dobrunjskem rajonu, kakor tudi varnost čete. Najpomembnejša med temi akcijami je bila 14. oktobra, ko je tričlanska partizanska patrulja vdrla v papirnico na Vevčah in je v pisarni likvidirala gestapovskega agenta.¹⁵ Na vse te akcije italijanske oblasti niso odgovorile s kakimi večjimi represalijami. Ker je bil teren očiščen od najbolj nevarnih izdajalcev, večina prebivalstva okoliških vasi pa organizirana v OF, Italijani tudi niso zvedeli, kje je četno taborišče. Dva molniška borca sta odšla s kamniškimi parti-

zani, ker pa se je dotok novih borcev okrepil, je četa v drugi polovici oktobra že spet štela okoli 20 mož.

Zadnje dni oktobra je tudi molniška partizanska četa prejela ukaz glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, naj takoj krene na Dolenjsko proti Polšniku in naprej po nemškem obmejnem pasu v Mirnsko dolino, da bi sodelovala v akciji proti izselitvi slovenskega prebivalstva obsavskega in obsotelskega območja. Četa za pohod ni bila pripravljena in se je obotavljala, zahtevajoč še dodatna navodila. Ker pa je med tem zapadel še visok sneg, sploh ni krenila iz taborišča in tako ni izpolnila postavljene naloge. V prvi polovici novembra je v četo spet prišlo več borcev. Med njimi je bila najštevilnejša skupina sedmih mladincev iz Ježice pri Ljubljani. Med drugimi so prišli tudi trije borci borovniške partizanske čete, ki so v oktobru sodelovali pri napadu na Bezuljak in so se nato zdravili na Razorih pri Podlipoglavu. Prve dni novembra je v taborišče v Kižljevki prispela tudi patrolja stiške partizanske čete. Tako se je molniška četa prvič povezala z dolenjskimi partizani. Na posredovanje rajonskega komiteja KPS Polje je glavno poveljstvo sredi novembra zamenjalo dotedanje četno vodstvo. Za novega komandirja čete je bil postavljen Karel Grandovec-Stari, za političnega komisarja pa Stane Bizjak-Kosta. S prihodom novih borcev, večinoma mladincev iz drugih krajev, in z zamenjavo četnega vodstva se je dotedanje dokaj slabo borbeno razpoloženje v četi začelo popravljati.

Sredi novembra je železničarska organizacija OF iz Ljubljane obvestila molniško četo, katerega dne in ob kateri uri bo iz Ljubljane peljal brzi vlak z nemškimi piloti, ki so bili na okrevanju na jadranski obali. Sestavili so močnejšo patroljo, ki je določenega dne skupaj z zaloško partizansko skupino odšla čez okupacijsko mejo in med Podgradom in Gradovljami postavila mino na železniško progo. Čeprav je bila ta akcija organizacijsko dobro pripravljena in so mino še pravi čas postavili, ni uspela. Pod lokomotivo so se razpočili le električni vžigalniki, razstrelivo pa je bilo vlažno in se mina ni vžgala. Razočarani borci so hoteli s strelnim orožjem užgati po vagonih, kar pa četno vodstvo ni dovolilo, nakar so se še isto noč vrnili čez mejo v svoja taborišča.

Ker je v novembru molniška četa štela že čez 30 borcev, si je po neuspeli akciji na progi uredila novo taborišče na južnem pobočju Pugleda (trig. 579) nad Podlipoglavom. Proti koncu novembra je četo obiskal komandant štajerskega partizanskega bataljona Franc Rozman-Stane. Dal ji je navodila, naj se pripravi za odhod proti Dolenjski. Prve dni decembra pa je prišel še bivši komandir brežiške čete Dušan Kveder-Tomaž, ki je vodil priprave za odhod. V nekaj dneh je četa dopolnila zaloge streliva in si je uredila opremo. V tem času je kaznovala še dva izdajalca.¹⁶ Dvanajstega decembra so tri borce zaradi slabe fizične zdržljivosti poslali na teren, trideset pa jih je pod vodstvom Dušana Kvedra še za dne odšlo čez Pance, Dole in Staro vas proti Peščeniku. Okoli polnoči so prispeli v planinski dom na Polževem (trig. 329) nad Višnjo goro. Po izdatnem počitku so še pred jutrom pri Muljavi prečkali dolino Višnjice in se nato ustavili na Lučarjevem kalu. Ko so vzpostavili zvezo s stiško partizansko četo, so se napotili v njeno taborišče pod Srebotnicami (k. 445), kjer se je četa 15. decembra vključila v 2. partizanski bataljon.

V petih mesecih obstoja, ko se je zadrževala kot samostojna enota v okolici Podlipoglava, molniška četa ni izvedla nobene večje in uspešne akcije proti okupatorjem. V avgustu je njena oborožena aktivnost skoraj čisto prenehala in se je omejila le na uničevanje najbolj nevarnih izdajalcev in okupatorskih sodelavcev. Še te akcije je naredilo nekaj najbolj podjetnih in drznih mladincev. Četa je bila sicer številčno dovolj močna in dobro oborožena, da bi se lahko izkazala kot ofenzivna partizanska enota, vendar tega ni storila. Res je, da so bile v širši okolici ozemlja, na katerem je četa vztrajno taborila, nekatere tehnične ustanove glavnega poveljstva in osrednjega političnega vodstva, zaradi česar ni bilo dobro vznemirjati okupatorje v njihovi bližini. Toda četa je odigrala zelo pomembno vlogo kot sprejemno taborišče za nove borce, ki so prihajali iz Ljubljane in so nato odhajali naprej na Dolenjsko in Notranjsko. Kljub tem opravičilom pa je imela vendarle možnost dejavnosti v širši okolici, kar pa ni izkoristila, čeprav je dobivala takšne ukaze in pobude od glavnega poveljstva.

Vzroki za nepravilno dojemanje vloge partizanske čete in njenih nalog so bili čisto osebne značaja. Izhajali so iz škodljivega oportunizma četnega jedra. Večinoma so bili to

ljudje starejših letnikov, ki niso imeli želje, da bi odšli s terena, kjer so četo ustanovili in kjer so bile njihove družine, s katerimi so vzdrževali stalne stike. V četi je prevladovalo mnenje, da bo vojna v nekaj mesecih končana in zato tudi niso bili pri volji, da bi se v boju kaj bolj izpostavili. Tudi bojazen, da se zaradi njih ne bodo Italijani znašali nad njihovimi družinami in svojci, jih je bolj gnala k mirni neaktivnosti kot pa k napadalni oboroženi akciji. Njihovo nerazumevanje za pravilen vojaški in kolektivni način življenja partizanske čete je bil tudi eden od vzrokov, da se je že prve dni avgusta odcepila zaloška partizanska skupina. Ko pa je sredi istega meseca iz čete odšla na Mokrc še večina borcev, ki so prišli iz Ljubljane, je v molniški četi popolnoma prevladovalo staro jedro. Novi borci, ki so kasneje prihajali v četo polni zanos in volje do boja, se v taki oportunistični sredini niso dobro počutili, pa tudi sami niso mogli ničesar ukreniti. Bili so v manjšini, večji del osamljeni in zapostavljeni.

Ko je proti koncu oktobra in prve dni novembra število novih borcev začelo hitreje naraščati, večinoma so to bili mladinci iz Ljubljane in okolice, je razlika med njihovimi stališči in stališči starega četnega jedra postajala iz dneva v dan vse bolj očitna in zaskrbljujoča. Glavno poveljstvo je bilo opozorjeno na napake in nepravilnosti, ker pa ni ukrenilo ničesar drugega, kot da je zamenjalo četno vodstvo, se tudi odnosi v četi niso dosti spremenili. Razne oblike oportunizma, ki so bile v četi zakoreninjene že od začetka njenega obstoja, so se še vedno pojavljale. Proti koncu decembra so dobile že tako obliko in obseg, da je bilo vodstvo 2. štajerskega bataljona prisiljeno ukrepati tudi na zelo oster način.

Stiška četa

Na območju Višnja gora—Stična—Krka pred okupacijo ni bilo partijske organizacije. Zato so se tudi priprave za organiziranje OF in oborožen boj v tem predelu precej zavlekle. Ko so se v prvi polovici julija nekateri vodilni tovariši morali začasno umakniti iz Ljubljane, so se zatekli v okolico Višnje gore in so ta čas izkoristili za sestanke z domačini in za vzpostavljanje novih zvez. Do prvega širše organiziranega sestanka

je prišlo 14. julija pri Sv. Duhu na Polževem. Vodil ga je Boris Ziherl. Prisotnim domačinom je pojasnil nujnost upora proti okupatorjem in jih seznanil z vlogo in nalogami OF. V drugi polovici julija so se na terenu že vršile pospešene priprave za organiziranje OF. Vzpostavili so stike še z nekaterimi drugimi zaupnimi tovariši. Tako se je proti koncu julija na Polževem že oblikoval odbor OF za stiško okrožje, v naslednjih dneh pa se je organizacija OF začela hitro širiti po okoliških vaseh in teren že pripravljaj, da sprejme prve oborožene borce.¹⁷

Da bi aktivistom OF v stiškem okrožju pomagala pri delu in pospešila mobilizacijo prebivalstva za podporo narodno-osvobodilnega gibanja, sta glavno poveljstvo in osrednje politično vodstvo sklenila, naj se v okolici Stične oblikuje partizanska četa, njeno jedro pa bo poslala Ljubljana. Tako so 9. avgusta prišli na Metnaj prvi štirje borci z nalogo, da po okoliških vaseh zberejo orožje, strelivo in vojaško opremo, ki jo je tam pustila bivša jugoslovanska vojska. Skupina se je nekaj dni zadrževala na Metnaju, potem pa si je postavila taborišče v gozdu nad potokom Bukovico, ki leži bolj severno. Po nekaj dneh so iz Ljubljane prišli še trije borci. Ko pa se

Miro Perc-Maks, narodni heroj,
komandir stiške čete. Padel 1. aprila
1945 na Vogalcah pri Vojskem

je skupina povezala še z aktivisti iz Temeniške doline, sta se ji priključila še dva borca-domačina. V taborišču pri Metnaju je skupina ostala kak teden dni. Nato je odšla čez Temeniško dolino v okolico Mihelce, kjer se je 17. avgusta četa dokončno oblikovala in borci zaprisegli. Za komandirja čete je bil postavljen Miro Perc, za političnega komisarja pa Srečko Žgajnar. Oba sta bila predvojna komunista iz Ljubljane.¹⁸ Na Mihelci se je četa zadrževala do konca avgusta. Pomagala je terenskim političnim delavcem pri organiziranju OF, svojo oborožitev pa je izpopolnila z eno lahko strojnico.

Prvega septembra je četa odšla na svojo prvo akcijo. Pri Bregu, med železniškima postajama Radohova vas in Šentlovrenc, je ob progi postavila zasedo. Nekaj po enajsti uri ponoči je prišla po železniški progi italijanska patrulja iz sestave 14. minometalskega bataljona iz Šentvida pri Stični. Zaseda jo je nenadoma napadla. Padla sta vojak in en oficir, tretji vojak pa je pobegnil. Zaplenila je puško in pištolo, zaseda pa se je brez izgub zjutraj vrnila v taborišče na Mihelci. Ta dva ubita vojaka sta bila prva dva Italijana, ki sta v Ljubljanski pokrajini padla v boju s partizani. Komandant 11. armadnega zbora je po tej akciji ukazal vsem podrejenim enotam, naj poostrijo varnostne ukrepe in podvojijo moč patrulj, le-te pa naj se gibljejo tako, da lahko vsak čas uporabijo orožje. V svojem poročilu poveljstvu 2. armade je tudi predlagal, naj bi začeli streljati talce. Vsakega ujetega partizana naj streljajo takoj in tam, kjer so ga ujeli.¹⁹

Po napadu na italijansko patruljo pri Bregu je stiška četa prestavila taborišče iz Mihelce v gozd nad Ješčami, tik pod nemško-italijansko okupacijsko mejo. Taborišče je bilo dobro skrito, vendar na neprimernem mestu. Zato sta se 5. septembra dopoldne v neposredni bližini taborišča spopadla dva borca z italijansko patruljo IV. legije obmejne milice. V kratkem spopadu ni bilo nobenih izgub, četa pa je takoj zapustila taborišče in krenila proti Leskovcu. Tam je ponovno šla na italijansko stran in se nato napotila mimo Višnje gore proti Znojilam. Še istega dne popoldne so enote italijanske obmejne milice, 14. minometalskega bataljona in oddelki 98. legije črnih srajc preiskali okolico obmejnega pasu, kjer se je četa zadrževala. Odkrile so zapuščeno taborišče in so zaplenile dele opreme, ki so jih borci ob umiku pustili.²⁰

Ko se je četa utaborila nad Znojilami, je komandir čete odpotoval v Ljubljano, odkoder se je sredi septembra vrnil s skupino novih borcev. Četa je tedaj štela že 20 ljudi in je iz Znojil krenila proti Selom pri Šumberku, kjer si je na Kremenjku (k. 454) uredila novo taborišče. Italijanske enote so se trudile, da bi odkrile, kam se je četa umaknila. To jim ni uspelo. Kaže, da je bilo italijansko poveljstvo mnenja, da je še vedno v obmejnem pasu, ker so enote divizije »Isonzo«, pod vodstvom komandanta divizije, 15. septembra preiskovale predele na obeh straneh Temeniške doline, ne da bi karkoli zasledile.²¹

Po preselitvi na Kremenjek je četa poslala patroljo nazaj proti Mihelci, naj kaznuje neke izdajalce in okupatorske sodelavce iz Ješč in Mihelce. V noči na 22. september je patrolja nalogo izvršila, ko pa se je naslednjo noč vračala proti taborišču, se je okoli štirih zjutraj pri Grižah spopadla s patroljo 4. čete 14. minometalskega bataljona. Po krajšem medsebojnem puškarjenju sta se obe umaknili brez izgub, vsaka v svojo smer. Tri dni po tem spopadu je močnejša partizanska patrolja krenila s Kremenjka proti Velikemu Gabru z nalogo, da poruši železniško progo in potrga telefonske napeljave. Sedemindvajsetega septembra okoli enih po polnoči je najprej potrgala telefonske zveze, ko pa je začela razdirati progo, se je nenadoma spopadla s patroljo 14. minometalskega bataljona in nato umaknila. Tudi ob tej priliki četa ni imela izgub.²²

Novi borci, ki so prihajali v četo, niso bili oboroženi in četno vodstvo je sklenilo poiskati orožje, ki so ga njene patrolje proti koncu avgusta in prve dni septembra zbrale na nemškem okupacijskem področju in skrile blizu Šmartna pri Litiji. Prvega oktobra je glavnina čete odšla iz taborišča na Kremenjku. Čez komunikacije Ljubljana—Novo mesto je šla brez težav in se 2. oktobra zjutraj utaborila na Debelem hribu. Naslednjo noč so se borci napotili čez mejo. Našli so spravljeno orožje in se nato 4. oktobra brez nezgod vrnili na Kremenjek.

V želji, da bi vsaj začasno onemogočili promet po železniški progi Trst—Ljubljana—Maribor, je glavno poveljstvo proti koncu septembra izdelalo načrt za rušenje železniškega mostu čez Savo pri Litiji. Nalogo za izvedbo akcije sta dobili stiška četa in pa radomeljska četa kamniškega bataljona, ki je bila

tiste dni še na Molniku. Po načrtu naj bi akcijo izvedli v noči na 10. oktober, ko bi se obe četi, vsaka s svojega brega Save približali mostu. Po izmenjavi dogovorjenih znakov bi sočasno začeli z napadom. Naloga stiške čete je bila napasti nemško posadko, ki je pri predoru Poganek čuvala most. S tem bi omogočila borcem radomeljske čete, da bi lahko nemoteno minirali in razstrelili ta zelo važen prometni objekt.

Stiška četa je krenila iz Kremenjka že 6. oktobra zvečer v smeri Breg—Mihelca—Stara gora, kjer je predanila. Naslednjo noč je nemoteno krenila čez okupacijsko mejo in se 8. oktobra zadržala v gozdu pri Volčjih jamah, naslednjega dne pa je že bila nad Kresniškim vrhom. Devetega oktobra zvečer so se borci pri Kresnicah spustili do Save in čakali na prihod radomeljske čete. Ker se ta ni pojavila in ni nihče vedel, kaj je preprečilo njen prihod, se je komandir čete odločil, da bo kljub temu napadel posadko pri predoru ali pa vsaj kako nemško patruljo ob progi. Četa se je v gosti temi približevala predoru, ne da bi ga mogla videti. Ko pa je nemški stražar s klici začel ustavljati četno predhodnico, je ta odprla ogenj. V kratkem spopadu je bil en Nemec ubit, drugi pa ranjen. Oba sta bila iz 322. bataljona deželnih strelcev. Ker je v boj posegla še posadka, ki je ždela v bunkerju nad predorom, četa ni mogla zapleniti orožja, temveč se je umaknila proti Kresniškemu vrhu. Še isto noč je šla čez okupacijsko mejo in se je nato 10. in 11. oktobra zadrževala v gozdovih nad Stično in Šentvidom. V noči na 12. oktober je šla čez železnico in cesto Ljubljana—Novo mesto, ni pa se napotila na Kremenjek. Uredila si je novo taborišče pod Srebotnicami pri Selih pri Šumberku in je tam ostala do druge polovice decembra.²³

Razen manjših akcij, ki so jih izvedle posamezne patrulje, je bila nadaljnja aktivnost stiške partizanske čete usmerjena na vojaško in politično vzgojo borcev in na politično delo med prebivalstvom okoliških vasi. Slabo jesensko vreme jo je spodbujalo k hitrejšim pripravam za prezimitev. Ker je četno poveljstvo sklenilo, da bodo prezimili med Stično, Krko in Žužemberkom, je želelo, da si to zaledje kar najbolje pripravi in utrdi. S tem ciljem so četne patrulje naredile tudi več akcij proti najbolj nevarnim izdajalcem, ki pa vse niso uspele. Vendar so kljub temu ugodno vplivale na terenu.²⁴

Zadnje dni oktobra je tudi stiška partizanska četa prejela ukaz glavnega poveljstva, naj takoj krene v predel Trebelno—Šmarjeta, kjer naj bi se oblikoval že omenjeni dolenski partizanski bataljon, da prepreči preseljevanje slovenskega prebivalstva. Četa je iz Srebotnic krenila na pot 29. oktobra zvečer, vendar je zaradi visokega snega tisto noč prispela le do Krušnega vrha. Ker je snežilo še kar naprej in ni bilo izgledov, da bi slabo opremljeni borci lahko zdržali naporni pohod, se je četno vodstvo odločilo za vrnitev v taborišče pod Srebotnicami.²⁶ Tričlanska patrulja se je tisto noč pri Stranjah spopadla z italijansko patruljo brez kakega rezultata, četa pa se je vrnila v staro taborišče 30. oktobra.

V prvi polovici novembra je dvočlanska patrulja šla proti Ljubljani in je pod Razori prišla v taborišče molniške čete. Tako je tudi stiška četa prišla prvič v neposreden stik z drugimi partizanskimi enotami. Visok sneg ji je v novembru preprečeval premike in akcije, ko pa je proti koncu meseca sneg skopnel, je svojo aktivnost spet okrepila. Sedemindvajsetega novembra je ob enajstih ponoči pri Bregu razstrelila železniško progo, 30. novembra ob pol dveh po polnoči pa je isto ponovila blizu železniške postaje v Ivančni gorici. Obe akciji sta uspeli in za krajši čas prekinili promet na progi. Tridesetega novembra zvečer pa je njena patrulja obstreljevala tudi italijansko stražo pri železniškem predoru v Mali Loki.²⁶

V decembru je stiška četa nadaljevala s pripravami za prezimitev in si je v taborišču pod Srebotnicami izkopala podzemno zaklonišče. Njena patrulja je 11. decembra zvečer v Velikem Gabru ranila nekega italijanskega ovaduha, nakar je četa prenehala z akcijami. Zaradi bolezni in slabe fizične vzdržljivosti so nekaj borcev že oktobra in novembra poslali na teren na okrevanje. Tako je njeno številčno stanje sredi decembra znašalo le še 20 borcev. Dne 13. in 14. decembra sta prispeli v njeno taborišče še molniška in mokronoška četa. Tedaj se je tudi stiška četa vključila v 2. partizanski bataljon.

Mokronoška četa

Tudi v Mirnski dolini in širši okolici Mokronoga pred okupacijo ni bilo partijske organizacije. Ko pa so se spomladi 1941. leta začele krepiti in širiti organizacije pod vodstvom novo-

meškega okrožnega komiteja KPS, so priprave za vstajo zajele tudi ta del Dolenjske. Konec julija so razen mokronoškega rajonskega komiteja KPS oblikovali tudi rajonski odbor OF za Mokronog, ki je vodil delo OF v Mirnski dolini. Političnim delavcem novomeškega okrožja so pri ustanavljanju in širjenju organizacij OF v okolici Mokronoga pomagali tudi komunisti iz posavskega okrožja, ki so bili prisiljeni umakniti se iz nemškega zasedenega ozemlja. Z ustanovitvijo rajonskega komiteja KPS in rajonskega odbora OF za Mokronog se je delo na pripravah za vstajo še pospešilo. Komunisti in drugi člani OF so začeli sistematično zbirati orožje, strelivo in drugo vojaško opremo, ki so jo ob razpadu bivše jugoslovanske vojske na lastno pobudo poskrili še neorganizirani posamezniki. V teku so bile tudi druge priprave za ustanovitev partizanske čete, ki naj bi delovala v tem delu Dolenjske.²⁷

Ker je bil terenski politični aktiv v mokronoškem rajonu večinoma nov in številčno prešibak, da bi ob pospešenem političnem delu na pripravi terena mogel z lastnimi močmi oblikovati partizansko četo, je glavno poveljstvo sklenilo poslati v okolico Mokronoga nekaj borcev iz drugih enot, ki naj bi tvorili jedro mokronoške partizanske čete. Nato bi ga okrepili domači borci. Ko je sredi septembra mokrška partizanska četa srečno prestala tridnevno italijansko očiščevalno akcijo, so 17. septembra na Mokrcu sestavili petčlansko skupino z nalogo, naj odide v mokronoški rajon, se poveže s političnimi aktivisti in tam ustali. Za komandirja je bil postavljen Milan Majcen, za političnega komisarja pa Jože Nose-Tone Špan. Skupina je še isti dan odšla čez Turjak proti Dobropolju in je po nekaj dneh poti čez Suho krajino, mimo Trebnjega prispela v Lukovek, kjer se je povezala z mokronoškimi političnimi delavci. Vodiči so jo odpeljali čez Rihpovec dalje proti Mokronogu, nato pa v že pripravljeno taborišče v gozdnatem jarku pod Zabukovjem. Prve mokronoške partizane je s hrano in drugim oskrboval rajonski odbor OF iz svojih skladišč v Mokronogu in Dolini.²⁸

Zarad majhnega števila in šibke oborožitve, imeli so samo puške in nekaj pištol, borci mokronoške čete niso v oktobru izvedli nobene akcije, pač pa so pomagali terenskim političnim delavcem pri njihovem delu. Ko se je po 20. oktobru v Posavju začela velika nemška preselitvena akcija, so se četi pridružili

štirje domačini, ki so proti koncu meseca s komandirjem na čelu odšli v okolico Šentjanža, na nemško okupacijsko področje. Imeli so nalogo, da bi tamkajšnjemu prebivalstvu pomagali, da se izogne izselitvi s prebegom v Ljubljansko pokrajino. Obenem pa naj bi tiste, ki so bili sposobni za orožje, pripravljali za odhod v partizane. Skupina se je pri Šentjanžu razdelila na dva dela in ko sta se komandir in še en borec 28. oktobra mudila v Murncah pri Leskovcu (trig. 721), sta bila izdana. Okoli štirih popoldne ju je v neki hiši obkolila nemška obmejna carinska straža in pozvala na predajo. Ker sta začela streljati, so ju nemški cariniki držali obkoljena v hiši do prihoda oddelka 72. rezervnega policijskega bataljona, ki je boj nadaljeval. Nemški policisti so ju najprej napadali z ročnimi bombami. Metali so jih skozi okno v hišo, kjer sta se branila, borca pa sta iste bombe metala nazaj med napadajoče Nemce in jih več ranila. Ko je policistom spodletel tudi poskus požiga hiše, da bi z ognjem prisilili braneča se borca k predaji, so poklicali na pomoč še oddelek z minometi. Ta je

Milan Majcen, narodni heroj, prvi komandir mokronoške čete. Padel 29. oktobra 1941 v boju z Nemci v Murncah pri Šentjanžu na Dolenjskem

še 29. oktobra v dopoldanskih urah strl herojski odpor obeh borcev, nato pa hišo zažgal. Nemci so našli oba partizana že mrtva, sami pa so v tem neenakem boju imeli šest ranjenih policistov. Ko so drugi trije borci iz te skupine, ki so ostali pri Šentjanžu, zvedeli za junaško smrt svojega komandirja Milana Majcna in soborca Janeza Mevžlja, so se vrnili čez nemško italijansko razmejitveno črto v okolico Mokronoga, kjer so potem nadaljevali delo kot politični aktivisti.²⁹

Skupino petih borcev mokronoške čete, ki so pod vodstvom političnega komisarja ostali v taborišču pri Mokronogu, je zadnje dni oktobra obiskal politični komisar glavnega poveljstva in jo odpeljal na Osredok pri Telčah, na zborna mesto dolenskih partizanskih čet, določenih za izvedbo akcije proti izselitvi v nemškem obmejnem pasu južno od Save. Pred odhodom sta se skupini priključila še dva domačina, člana rajonskega odbora OF. Med potjo proti Otavniku pa so se pridružili še trije drugi. Na Otavniku je četa dobila zvezo z namestnikom komandanta glavnega poveljstva Alešem Beblerjem in predvidenim komandantom dolenskega partizanskega bataljona Jernejem Gašperšičem. Oba sta skupaj s političnim komisarjem glavnega poveljstva Mihom Marinkom tvorila operativni štab za vodenje celotne akcije. Četa je še isto noč južno od Telč šla čez okupacijsko mejo in se je 1. novembra na Osredku sestala z borci novomeške partizanske čete. Ti so tja prišli po svoji poti pod vodstvom Nika Šiliha.³⁰

V neposrednih pripravah za izvedbo načrtovane akcije v Posavju je sodeloval tudi okrožni komite KPS za Novo mesto. Postavil je nalogo terenskim političnim aktivistom iz Novega mesta, Škocjana in Šentjerneja, naj zbirajo podatke o sovražniku, pripravljajo zaloge hrane in pomagajo kot vodiči. Za povezavo s štajerskim partizanskim bataljonom, ki naj bi sočasno operiral na levem bregu Save, je okrožni komite za Novo mesto poslal čez Savo partizansko trojko, ki pa so jo Nemci 27. oktobra zaradi izdajstva na Veterniku ujeli. Dva borca sta jim med potjo ušla in se vrnila na Dolenjsko, Milko Kerinovo pa so Nemci odpeljali in zaprli.³¹

V akciji na desnem bregu Save bi morale sodelovati, kot smo že omenili še molniška, stiška, grosupeljska in belokranjska četa. Te pa zaradi slabega vremena in visokega snega niso prišle na zborna mesto in so razen belokranjske čete

ostale v svojih taboriščih. Belokranjska četa je prišla čez Gorjance, toda zaradi močno narasle Krke pri Kronovem ni mogla na drugi breg. Ko se je vračala proti Beli krajini, so jo izsledile italijanske enote in 2. novembra zvečer v Gornjih Lazah napadle ter uničile.³² Tako se je za veliko načrtovano akcijo zbralo na Osredku le 31 partizanov z dvema vodičema. Ob tako majhnem številu borcev ni bilo mogoče oblikovati predvidenega dolenjskega partizanskega bataljona. Tudi široko zasnovan pohod čez izselitveno področje, ki naj bi pokazal moč osvobodilnih sil in zanetil upor v tem delu Slovenije, se ni mogel izvesti. Zato se je operativno vodstvo odločilo, da z zbranimi borci izvede akcijo manjšega obsega. Borce novomeške in mokronoške čete so razdelili v dve strelski in eno bombaško skupino. Vsaka skupina je imela po eno lahko strojnico. Domenili so se, da napadejo nemško obmejno posadko v Bučki, ki je bila v tamkajšnjem župnišču.

Drugega novembra zvečer so se borci približali Bučki, potrgali telefonske napeljave in vdrl v vas. Obe strelski skupini sta zavarovali izhode iz vasi, bombaška skupina pa je napadla stražarja pred postojanko. Nemce niso uspeli prešetiti. Ko so po hujšem obstreljevanju in napadu bombaške skupine le vdrl v poslopje, sta bila dva ranjena, eden pa je padel. Ker se je prvi poskus vdora v poslopje izjalovil, napadenim pa je že prihajala pomoč iz sosednih postojank, so napad prekinili in se z obema ranjencema umaknili na italijansko okupacijsko ozemlje.³³

Nemce in Italijane je napad na Bučko močno vznemiril. Zelo hitro so pripravili skupno protiakcijo dveh bataljonov, v kateri je sodelovalo okoli 2.000 mož. Tako je prišlo okoli 70 sovražnih vojakov na enega partizana. Nemški 72. rezervni policijski bataljon je 3. novembra zjutraj v treh kolonah krenil iz Impolja in v obliki pahljače pregledoval zemljišče proti okupacijski meji med Bučko in Tržiščem. Preiskal je prostor Impolje—Bučka—Velike Drušče, uspeha pa ni dosegel nobenega. Dve četi italijanske 98. legije črnih srajc in 2. četa 1. bataljona 24. pehotnega polka, okrepljene s 4. četo rušilcev, so v treh kolonah preiskovale področje Škocjan—Zbure—Tržišče na italijanski strani. Celotno akcijo so nadaljevali še 4. novembra. Ko niso nikjer prišli v stik s partizani, so jo istega dne popoldne prekinili in se vrnili v postojanke.³⁴

Bučka, kjer sta mokronoška in novomeška četa 1. novembra 1941 napadli nemško obmejno postojanko

Nemške izgube pri napadu na Bučko niso znane. Ko so se partizani umaknili z ožjega obmejnega področja, so svoja dva ranjenca poslali na zdravljenje v Novo mesto. V Čužnji vasi so priredili sestanek z vaščani, na katerem je politični komisar glavnega poveljstva govoril o nujnosti, pomenu in cilju narodnoosvobodilnega boja. Po končani sovražnikovi akciji v obmejnem pasu so spet krenili proti Telčam. Izogibajoč se spopadov s sovražnimi enotami, ki so okrepile nadzor na obeh straneh okupacijske meje, so partizani večkrat šli čez mejo in se vračali nazaj. Nato so krenili čez Mirnsko dolino v hribe nad Šentrupertom. Ob tej priliki se je namestnik komandanta glavnega poveljstva vrnil v Ljubljano, politični komisar pa je z borci nadaljeval pot ob mejni črti v smeri Polšnika. V krajih, kjer so se zadrževali, so izvedli več propagandnih akcij, ne da bi prišli v stik s sovražnimi patruljami. Ko so se pa 13. novembra v Borovku pri Polšniku pripravljali za napad na nemško orožniško postajo v Dolah, jih je nekdo prijavil. Napadli so jih orožniki skupaj z nemško carinsko zaščito. Zvečer

je v boj posegla še nemška policijska enota iz Zagorja. Partizani so se umaknili proti okupacijski meji in so se brez izgub povzpeli na Peč (trig. 755) ter nato šli na italijansko stran.³⁵ Ko so 14. novembra počivali v zidanici na Moravški gori, pa so jih nenadoma napadli italijanski oddelki, ki so po spopadu pri Borovku na zahtevo Nemcev zastražili ožji obmejni pas na svoji strani. Po krajšem boju je bil ranjen en borec, ki je kasneje umrl, dva sta bila lažje ranjena, enega pa so Italijani ujeli.³⁶

Po boju na Moravški gori so se mokronoški in novomeški partizani umaknili proti Šentrupertu in se začasno utaborili na Okrogu (k. 521). Bolne in ranjene so poslali na zdravljenje v Ljubljano, kamor se je vrnil tudi politični komisar glavnega poveljstva. Ko so po dvodnevnem počitku preostali borci krenili čez Mirnsko dolino, so se ločili. Razen enega so vsi novomeški partizani odšli na svoje področje, mokronoški borci pa proti Blatnemu klancu. Tam so se razdelili na dve skupini. Ena se je nastanila v zapuščeni hiši na koncu jarka pod Brezovico, druga pa v Bačju pod Debencem. Oba člana rajonskega odbora OF sta se vrnila na teren na politično delo, drugi pa so pripravljali vse potrebno za sprejem novih borcev. Po nekaj dneh jih je obiskal politični komisar glavnega poveljstva in jim je povedal, da pride okrepitev iz Ljubljane.

Večina novih borcev, ki so v drugi polovici novembra 1941 prišli v mokronoško partizansko četo, se je posamič ali pa v manjših skupinah pripeljala z vlakom iz Ljubljane do Ponikev, Mirne ali Mokronoga. Od tam so jih terenski politični delavci odvedli v eno izmed taborišč. Nekaj jih je bilo mladincev prostovoljcev, ki so prvič prijeli za orožje, več kot polovica pa je bilo takih, ki so že bili v sestavi drugih slovenskih partizanskih čet. Prišli so štirje gorenjski partizani, ki so se po razbitju svojih enot zatekli v Ljubljano, glavno poveljstvo pa jih je napotilo naprej v mokronoško četo. Četi se je priključilo tudi pet bivših borcev revirske čete, ki so se že od avgusta zadrževali pod Kumom, na nemškem zasedenem ozemlju. Prišla pa sta tudi dva borca, ki sta bila prej v stiški četi. Vrnili so se tudi nekateri ozdravljeni ranjenci in bolniki. Tako je četa zadnje dni novembra že štela okoli 30 borcev, oboroženih s puškami, ročnimi bombami, nekaj pištolami in

eno lahko strojnico. Večino orožja in streliva so četi priskrbele organizacije OF iz Mirnske doline in okolice, ki so četo oskrbovale tudi z živežem in drugimi potrebami.

Zavoljo povečanega števila borcev je taborišče pod Brezovico postalo premajhno. Zato se je ena njena skupina zadnje dni novembra preselila na Blečji vrh, jugovzhodno od Trebelnega, druga skupina pa je še naprej ostala v Bačju. Ko sta prve dni decembra tja prispela komandant bodočega 2. partizanskega bataljona Franc Rozman-Stane in njegov namestnik Peter Stante-Skala, sta se obe skupini združili v skupnem taborišču blizu Zabukovja, pri stari oglarski bajti, na tretji grmadi Blatnega klanca (k. 487). Po odhodu obeh članov glavnega poveljstva, ki sta vodila napad na Bučko ter boje pri Borovku in na Moravški gori, sta četnega komandirja nadomeščala borca Aleksander Peče-Saša in »Efendi«, katerega pravo ime ni znano. Po združitvi obeh skupin pri Zabukovju pa so postavili novo četno vodstvo. Za komandirja čete je bil postavljen Janko Stariha-Janko, ki se je izkazal pri napadu na Bučko in je bil tam tudi ranjen, za političnega komisarja čete pa Franc Vresk-Gustl, bivši borec revirske čete.⁶⁷

Po boju na Moravški gori borci mokronoške čete niso imeli več nobenega spopada z Italijani in tudi sami niso izvedli nobene oborožene akcije. Ko so po umiku iz Moravske gore bili na Okrogu, so jih sicer iskale okrepljene italijanske patrolje, vendar jih niso našle. Ko so se premaknili čez Mirnsko dolino, jih italijanske posadke niso več vznemirjale. Borci so se v taborišču politično izobraževali in urili v rabi orožja ter v opravljanju pravilne stražarske in patroljne službe. Po prihodu bataljonskega vodstva so se začeli pripravljati na premik proti Kremenjku.

Na pot je mokronoška četa krenila 13. decembra popoldne in še isto noč pri Dolenji Nemški vasi šla čez dolenjsko železniško progo, glavno cesto Ljubljana—Novo mesto in reko Temenico. Naslednji dan je predanila na južnem pobočju Grmade nad Dobrničem, 14. decembra popoldne pa je nadaljevala pot čez Krušni vrh in Babno goro proti Selom pri Šumberku. Še isti večer je prispela v taborišče pod Srebotnicami, kjer sta jo že čakali stiška in molniška partizanska četa.

Grosupeljska četa

Tako kot v ostalih predelih severozahodne Dolenjske tudi v Grosupljem in v Suhi krajini pred vojno ni delovala nobena partijska organizacija. V maju 1941 so tja prihajali instruktorji CK KP Slovenije in organizirali občasne sestanke s tistimi simpatizerji partije, ki so bili pripravljeni sodelovati v pripravah na vstajo. Po nekaj takih pripravljalnih sestankih je centralni komite KPS v prvi polovici junija poslal v Grosuplje na stalno partijsko delo svojega inštruktorja Jakhela Adolfa z osnovno nalogo, da organizira partijske celice. Sestavljal naj bi jih iz vrst simpatizerjev, nakar naj bi oblikoval še okrožni komite KPS za grosupeljsko okrožje. Komite je nastal že konec junija in njegov delokrog je zajemal vso severozahodno Dolenjsko.⁵⁸

Sočasno z oblikovanjem partijskih organizacij so tekale priprave za oboroženo vstajo in organiziranje OF. Najprej so nastale organizacije po vaseh okoli Grosuplja, kasneje pa so se razširile tudi v druge predele. Medtem ko je bil za območje Stične in Višnje gore okrožni odbor OF ustanovljen že konec julija 1941, je terensko organizacijo OF v Grosupljem in okolici neposredno vodil okrožni komite KPS vse do 28. septembra, ko so v Račni ustanovili tudi okrožni odbor OF za grosupeljsko okrožje. Delo obeh okrožnih odborov OF je vodil okrožni komite KPS za grosupeljsko okrožje. Kasneje se je imenovalo tudi grosupeljsko-stiško okrožje. Vanj sta spadali tudi okolica Velikih Lašč in Dobropoljska dolina, kjer so bili terenski odbori OF in partijska organizacija ustanovljeni že junija meseca. V decembru 1941 so velikolaško območje podredili okrožnemu komiteju KPS za Ribnico.

Hkrati z organiziranjem, širjenjem in utrjevanjem partijskih organizacij, organizacije skoja in terenskih odborov OF, so zbirali tudi orožje, strelivo in drugo partizanom potrebno opremo. Šestindvajsetega oktobra je okrožni komite prejel navodilo centralnega komiteja KPS, naj takoj pristopi k oblikovanju partizanske čete. Če pa to ne bo mogoče, naj zbrane borce priključi stiški partizanski četi, ki je takrat taborila na Kremenjku. Še isti večer je komite sprejel sklep, da bodo ustanovili grosupeljsko četo. Naslednji dan je še prejel navodila namestnika komandanta glavnega poveljstva, naj enota

takoj po ustanovitvi krene proti Šmarjeti, na zborna mesto za načrtovano akcijo dolenjskih partizanov v nemškem obmejnem pasu.⁵⁹

V noči na 30. oktober 1941 se je v gozdu nad Zagradcem pri Grosuplju zbralo devet borcev, oboroženih s puškami, pištolami, ročnimi bombami in eno lahko strojnico. Jedro čete so tvorili delavci-komunisti iz grosupeljske tekstilne tovarne. Vodila sta jih Jakhel Adolf-Dolfe kot komandir in Radko Polič kot politični komisar čete. Oba sta bila tudi člana okrožnega komiteja KPS za Grosuplje. Ker je že pred tem začelo močno snežiti in ni prenehalo niti naslednjega dne, četa ni mogla takoj kreniti proti Dolenjski. Premaknila se je le čez cesto Grosuplje—Krka v gozd Šetaje nad Plešivico (k. 421) in se utaborila. Na tem mestu je ostala do 2. novembra in priključila sta se ji še dva nova borca.

Drugega novembra zvečer je četa krenila iz taborišča ob zahodnem pobočju Ilove gore v smeri Kopanj—Račna—Gaberje. Zaradi utrujenosti borcev, ki jih je močno izčrpala naporena hoja po visokem snegu, četa ni mogla več nadaljevati pohoda in se je zjutraj ustavila med Ravnim dolom in Gradščem, kjer se je razmestila po kmetijah. Sedmega novembra je krenila čez cesto Grosuplje—Krka in se je dopoldne istega dne utaborila v gozdu Ragljevki nad Znojilami. Za prvo nalogo, ki naj bi omogočila bolj varno politično delo na terenu, pa tudi povečala varnost čete, si je četno vodstvo določilo očiščenje Grosupljega in okolice od najbolj zagrizenih izdajalcev in okupatorskih sodelavcev. Tako se je 10. novembra četa razdelila v tri patrulje, ki naj bi kaznovale izdajalce v Grosuplju, Šmarju in v Lipljenih. Uspela je le akcija v Grosupljem, kjer so ustrelili nekega italijanskega konfidenta. Naslednjega dne so se vse tri patrulje zbrale in četa je zaplenila nekaj živeža v gradu Boštanju, ki je bil last hitlerjanca grofa Lazzarinija. Nato se je 12. novembra zjutraj vrnila v taborišče nad Znojilami.⁴⁰

Po dogovoru s partijsko organizacijo v Velikih Laščah naj bi se tiste dni priključili četi novi borci iz Velikih Lašč in okolice. Ker pa jih ni bilo, so jim poslali sporočilo, naj pridejo na Korinj, kjer jih bo četa čakala. Iz Ragljevke je krenila 13. novembra zvečer po cesti do Vidma, nato pa nad Podbukovjem zavila proti Lazam, kjer je predanila. Zvečer je nada-

ljevala pot in se v noči na 15. november nastanila v šoli na Malem Korinju.

Ko je bila četa na poti iz Ragljevke proti Malemu Korinju, jo je opazil nek ovaduh iz Podbukovja in jo takoj ovadil Italijanom. Šestnajstega novembra je četa že zvedela, da se proti njej pripravlja italijanska akcija. Zato se je premestila in se utaborila v gozdu na Mačkovem vrhu (k. 649 — k. 709). Končno so zjutraj 18. novembra oddelki 14. minometalskega bataljona iz Šentvida pri Stični in del posadke iz Zagradca, kjer je bila četa 24. pehotnega polka, prispeli na Korinje. Ker niso ničesar odkrili, so se brez spopada vrnili v svoje postojanke. Istega dne je četni politični komisar odšel na terensko politično delo v okolico Grosuplja, zamenjal pa ga je novi komisar Ivan Kovač-Vanja. Patrulja, ki so jo 17. novembra poslali v okolico Šmarja in Grosuplja, da pripelje novince, je 22. novembra streljala na italijansko stražo pri predoru v Mali Loki, vendar ni nikogar zadela.⁴¹

Za izdajalca iz Podbukovja, ki je 18. novembra pripeljal italijanske čete na Korinje, je zvedela tudi stiška četa, ko je taborila pod Srebotnicami. Dvajsetega novembra je poslala patruljo, naj ga kaznuje. Ranjen ji je ušel pod italijansko zaščito.⁴² Ker akcija enot divizije »Isonzo« 18. novembra ni uspela, je komandant pehotne divizije »Granatieri di Sardegna« ukazal, naj 23. novembra naredijo novo očiščevalno akcijo na območju Krka—Zagradec—Korinje—Hočevje. Določil je v akcijo enote 3. bataljona črnih srajc »Monviso« iz Grosupljega in eno četo 11. strojničarskega bataljona iz Velikih Lašč. Divizija »Isonzo« pa je v to akcijo poslala oddelke 14. minometalskega bataljona iz Šentvida pri Stični in 24. pehotnega polka iz Zagradca in Žužemberka. Tudi v tej italijanski akciji glavnina grosupeljske čete ni prišla v stik s sovražnikom, pač pa so Italijani na Kamen vrhu (k. 662) presenetili partizansko stražarsko trojko. En borec je bil ubit, dva pa sta bila ujeta. Italijanske enote, ki niso imele nobenih izgub, so preiskovale obkoljene predele do 27. novembra, vendar brez uspeha, ker se je četa že umaknila.⁴³

V noči na 24. november se je grosupeljska četa izmuznila iz obroča italijanskih enot, šla čez cesto Zdenska vas—Krka in čez Ilovo goro prispela 24. novembra v gozd nad Plešivico pri Grosuplju. Tam se je zadržala do konca meseca. V tem

času so jo okrepili štirje novi borci. Prvega decembra se je utaborila v gozdu Medvedici pod Velikim Ločnikom. Tam je ostala do prvih decembrskih dni. Svoje delovanje je usmerila na politično delo v okoliških vaseh. Zbrala je tudi nekaj orožja in streliva. Priključilo se ji je nekaj novincev, ki so prinesli še eno lahko strojnico. Tako je okoli 10. decembra, ko je krenila z Medvedice proti Dobropolju, že štela okoli 16 borcev. Enajstega decembra se je utaborila nad Podpečjo, na severnem pobočju Kamen vrha (k. 783). Povezala se je z dobropoljskimi terenskimi organizacijami OF, s katerimi se je dogovorila, da zberejo orožje, ki je bilo pri posameznikih še skrito.⁴⁴ Ko je 17. decembra zvečer četa zapustila taborišče nad Podpečjo in krenila nazaj proti Medvedici, se je pri prehodu čez železniško progo pod Videmskim hribom (trig. 628), blizu železniške postaje Videm-Dobropolje, spopadla z italijansko obhodno patruljo 11. strojničarskega bataljona iz Velikih Lašč. V kratkem spopadu sta bila ranjena oficir in vojak, četa pa ni imela izgub. Še isto noč se je utaborila v gozdu med Vodicami in Limberkom (trig. 688), kjer je predanila, nato pa nadaljevala pot v Medvedico.⁴⁵

Na žagi v Medvedici je četa 24. decembra zvečer priredila velik miting za prebivalstvo okoliških vasi, ki je zelo dobro uspel. Prisotnih je bilo okoli 70 domačinov. V tem je bil dokaz, da si je četa že pridobila naklonjenost prebivalstva in da si je s smotrnim političnim delom utrdila obstoj v tem kraju. Istega dne je prejela tudi ukaz glavnega poveljstva, naj se vključi v 2. partizanski bataljon, nakar je po krajših pripravah 25. decembra krenila na pot. Četno vodstvo je bilo obveščeno, da je bataljon krenil čez okupacijsko mejo na nemško stran, ni pa vedelo, kje naj dobi z njim stik. Komandir je predvideval, da ga bo našel kje ob meji in zato je četo povedel iz Medvedice čez Spodnjo Slivnico in Plešivico proti Polici. Taborišče so si postavili na Debelem hribu (k. 614), kamor so ob Novem letu 1942 prišli še štirje novi borci iz Zaloga pri Ljubljani. Zdaj je četa štela že 20 mož. Ker je zvedela, da se je 2. partizanski bataljon med tem časom že vrnil na Kremenjek in da ni krenil proti Ljubljani, je 31. januarja poslala tja patruljo za zvezo. Ta se je na Peščeniku nad Višnjo goro okoli enajstih ponoči spopadla s patruljo črnosrajčnikov, nakar sta

se obe patrulji po krajšem obstreljevanju umaknili vsaka v svojo smer.⁴⁶

Isti večer je tudi 2. partizanski bataljon odšel iz taborišča pri Srebotnicah proti Suhi krajini. Da bi lažje vzpostavil stik z grosupeljsko četo, je štab bataljona pustil pri terenskih političnih delavcih v Znojilah obvestilo o smeri svojega premika.⁴⁷ Tako so končno vzpostavili tako dolgo iskano zvezo, četno poveljstvo pa je sklenilo, da pred odhodom z Debelega hriba napade še kako italijansko patruljo, ki so vsak dan križarile po vaseh okoli Grosuplja. Močnejšo zasedo z lahko strojnico je postavila nad Perovim. Dne 3. januarja okoli pol štirih popoldne je napadla štiričlansko patruljo črnosrajčnikov, ki so se napotili iz Grosuplja proti Polici. V prepričanju, da so fašisti pobiti, je strojničar skočil iz zaklona, da jim pobere orožje, pri tem pa je padel smrtno zadet. Italijanska patrulja je imela enega hudo ranjenega, drugi trije pa so iz dobrega kritja branili pristop do padlega partizana. Ko je opazila drugo patruljo, ki je napadeni hitela na pomoč, se je zaseda morala umakniti. S padlim borcem je četa izgubila tudi lahko strojnico, ki je kljub poskusom niso mogli rešiti.⁴⁸

Po neuspehi akciji pri Perovem je četa še isti večer krenila z Debelega hriba. V noči na 4. januar je čez Peščenik in Ilovo goro prispela v bližino Čušperka, kjer je predanila. Ko je zvečer nadaljevala pot čez železniško progo, se je pri k. 422, južno od postaje Čušperk, spopadla z italijansko obhodno patruljo. Kratko puškarjenje se je končalo brez izgub in četa se je še isto noč priključila 2. partizanskemu bataljonu, ki je taboril v gozdu med Vodicami in Limberkom. Zaostala je le tričlanska zaščitnica, ki zaradi sovražnega ognja ni mogla čez progo. Priključila se je bataljonski patrulji šele 8. januarja v Bičju, zahodno od Ponove vasi.⁴⁹

Če skušamo ugotavljati obče značilnosti partizanstva na Dolenjskem pred nastankom 2. partizanskega bataljona, potem ne moremo mimo objektivnih težav, ki so zavirale splošne priprave in učinkovitejši razvoj vstaje v severozahodni Dolenjski, in ne mimo dejstva, da so obstajali v enotah tudi povsem subjektivni vzroki, ki so kvarno vplivali na borbenost in oboroženo dejavnost proti okupatorjevi vojski. K temu je treba šteti vsekakor nepraktičen in neučinkovit način vodenja dolenjskih partizanskih čet, ki vse do decembra 1941 med

seboj niso bile neposredno povezane. Njihove aktivnosti niso vsklajevali iz enega središča na terenu, čeprav so za to bile vse možnosti. Medtem ko so štajerske partizanske enote in njihovo aktivnost usmerjali ter vodili za to posebej zadolženi člani pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo, ki so skoraj nenehoma obiskovali enote, prenašali izkušnje iz čete v četo ter takoj odpravljali napake in pomanjkljivosti, tega pri dolenjskih četah ni bilo. Vsaka zase so bile vezane naravnost na glavno poveljstvo, ki pa zaradi preobilice dela in vodenja vstaje v drugih krajih, kjer se je odpor aktivneje razvijal, pa tudi spričo ilegalnih razmer v Ljubljani, dolenjskim partizanskim četam ni moglo posvetiti več pozornosti in pomoči. Samo opozarjanje in le občasne pismene zveze nikakor niso zadostovale, da bi se te čete vojaško bolj udeleževale in bolj razvile lastno pobudo. Manjkalo jim je avtoritativno in na terenu stalno navzoče vodstvo, ki bi bilo sposobno pravilno oceniti položaj, realno načrtovati, dajati pobudo in nenehno pospeševati oboroženo aktivnost čet.

Dejavnost dolenjskih partizanskih čet v jeseni 1941 je bila pretežno usmerjena v politične akcije in na priprave za prezi-mitev, medtem ko so oboroženo akcijo proti sovražnikovi živi sili preveč zapostavljale. Prepuščene same sebi so v glavnem skrbale le za svoj obstanek. Tako je bila mokronoška četa vojaško aktivna le tisti čas, ko sta bila pri njej politični komisar in namestnik komandanta glavnega poveljstva, drugače pa na svojo pobudo ni izvedla nobene pomembnejše oborožene akcije. Tudi molniška četa, ki je bila številčno najmočnejša in najbolje oborožena ter je bila vso jesen v neposredni bližini Ljubljane, ni niti enkrat resno napadla okupatorjevih vojakov. Stiška in precej pozno ustanovljena grosupeljska četa sta bili v tem pogledu še najaktivnejši, vendar sta tudi oni svojo dejavnost usmerili bolj v politično delo na terenu kot pa v oborožene napade na okupatorjeve vojaške. S tem so čete do začetka zime 1941/42 na severozahodnem Dolenjskem same ustvarile dokaj široko mrežo organizacij OF, ki so jim nudile varno zaledje, njihova vojaška dejavnost pa je pri tem občutno zaostajala.

Kaznovanje izdajalcev, slabo uspele diverzantske akcije na komunikacijah in občasni slučajni spopadi patrolj so sicer vznemirjali italijanske okupatorje, vendar to še ni zadostovalo,

da bi se čutili resneje ogrožene v tem delu Dolenjske in da bi bili prisiljeni močnejše angažirati svoje oborožene sile. Na večino partizanskih akcij so reagirali le s preventivnimi ukrepi in z nasiljem nad civilnim prebivalstvom. Okrepili so svoje patrulje in straže, stalno so opozarjali vojake na pretečo nevarnost partizanskih napadov na vsakem koraku, prepovedali so jim nepotrebno oddaljevanje iz garnizij, zaostriili so nadzor nad gibanjem prebivalstva itd., z oboroženo silo pa so nastopali proti partizanom le poredkoma, če so jih zasledili. Edini boj v severozahodnem delu Dolenjske so italijanske enote vodile 14. novembra 1941 na Moravški gori z mokronoško in novomeško partizansko četo, pa še to pot šele na pobudo Nemcev, ki so zaprosili, naj v času njihove akcije mejo močnejše zapro. Po neuspešnih čiščenjih obmejnih predelov vzhodno od Ljubljane so se lotili le še dveh očiščevalnih akcij v Suhi krajini, ko je bila izdana grosupeljska četa, ki pa nista uspeli. Poveljstvo 11. armadnega zbora je bilo namreč jeseni 1941 veliko bolj zaposleno z akcijami proti partizanom na Notranjskem, slabotna aktivnost dolenjskih partizanskih čet jih k akcijam ni silila.⁵⁰

Dolenjsko prebivalstvo je partizanom nudilo vso podporo in jih prikrivalo. Zato italijanske oblasti niso dobile o njih nobenih podatkov in niso vedele, kam naj usmerijo svoje oborožene akcije; kadar pa so se na kaj takega pripravili, so bili partizani vedno pravočasno obveščeni, da so se lahko izognili nezaželenim spopadam. Tako so razen skrbi za prezimitev in težav glede slabih zvez z glavnim poveljstvom, ki ni moglo takoj učinkovito posredovati, prve dolenjske partizanske čete bile kar zadovoljne s svojim položajem in so dokaj pasivno čakale na nadaljnji razvoj dogodkov.

Ob že navedenih vzrokih za slabotno aktivnost čet v severozahodnem delu Dolenjske pa ne moremo zamolčati dejstva, da se je ponekod v četah razpasel oportunističen, ki je negativno vplival na bojno moralo. Celotni nekateri komunisti niso našli svojega pravega mesta, vloge in nalog med drugimi borci; v nekaterih primerih so s svojim napačnim stališčem, neborbenostjo, sektaštvom in slabim osebnim vzgledom celo škodovali pripravljenosti drugih borcev, ki so želeli večjo aktivnost, a je sami niso mogli izvajati. Kot zelo škodljive so se pokazale govorice med borci in po terenu, da je treba le še malo vzdržati,

kajti ob novem letu bo vojna vsekakor končana. Posebno slabo je bilo v molniški četi.⁵¹ Četno vodstvo in partijska organizacija sta se zaprla v ozek krog in oportunistično nasprotovala vsemu, kar naj bi enoto povedlo v akcijo. Podobni primeri so se pojavljali tudi v drugih četah, vendar ne tako izrazito. Tam so partijske organizacije le našle svoje mesto pri utrjevanju enote in odstranjevanju škodljivih pojavov med posamezniki, kljub temu pa so še vedno premalo skrbele za aktivnejši oborožen nastop proti okupatorjevi živi sili, kar bi jim morala biti glavna naloga.

*

V jeseni 1941 se je dejavnost OF v Ljubljani in njeni okolici tako vsestransko razgibala, da je tudi v dokaj neugodnih taktičnih in vremenskih okoliščinah lahko omogočila in ščitila obstoj močnega partizanskega bataljona v neposredni bližini Ljubljane in hkrati vnašala resno zmedo v sovražne vrste. Z dobro organizirano in vodeno propagando je OF slabila moralo italijanskih vojakov, z množičnimi plebiscitnimi akcijami v sami Ljubljani pa javno manifestirala svojo moč in trdnost, ki ju italijanske okupacijske oblasti nikakor niso mogle zlomiti.

Uspešen razvoj in nastop OF sta hkrati z diverzantskimi in oboroženimi akcijami partizanskih enot, VOS in narodne zaščite skoraj po vseh delih Ljubljanske pokrajine tudi močno vplivala na zaostritev odnosov in že od vsega začetka obstoječih nesoglasij med okupatorjevimi vojaškimi in civilnimi voditelji glede vprašanja koncepcije, pristojnosti in načina vodenja okupacijske oblasti. Z ukazom italijanskega kralja o priključitvi Ljubljanske pokrajine kraljevini Italiji je 3. maja uradno prenehalo vojno stanje v pokrajini in je vsa oblast prešla v roke civilnih ustanov pod vodstvom visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino. Po takratnih italijanskih zakonih vojaške oblasti niso imele nobene pravice mešati se v zadeve civilnih oblasti, v določenih vprašanjih so jim bile celo podrejene.

Čuvanje in vzdrževanje javnega reda v Ljubljanski pokrajini, vključno tudi oborožene akcije proti partizanskim enotam, so spadale v pristojnost policijskega aparata. Akcije je načrtoval in vodil kvestor ljubljanske policije, vojaške obla-

sti pa so mu bile dolžne dati na razpolago tolikšno število vojakov, kolikor je računal, da jih potrebuje za določeno nalogo. Takšna podrejenost vsekakor ni bila vseh niti nižjim vojaškim poveljnikom niti drugim oficirjem, tako da so zaradi tega že od začetka okupacije med njimi in organi civilne oblasti obstajala izrazita nasprotja, ki so se ob naraščanju osvobodilnega gibanja v pokrajini čedalje bolj ostrila. Dejansko so ta nasprotja izvirala iz različnih stališč glede izvajanja okupatorske oblasti med najvišjimi civilnimi in vojaškimi voditelji v Ljubljanski pokrajini.⁵²

Visoki komisar Emilio Grazioli, prej sekretar fašistične stranke v Tržaški pokrajini, je zagovarjal stališče, naj bi zlasti s pomočjo domačih kolaboracionistov na bolj miren način prebivalstvo umirili in uveljavili okupacijsko oblast, potem pa bi pokrajino postopoma fašizirali. General Mario Roboti, komandant 11. armadnega zbora, ki je bil v španski državljanski vojni na vodilnih položajih fašističnih vojaških sil, je zastopal nasprotno stališče. Trdovratno je vztrajal, da je treba okupacijsko oblast uveljaviti s pomočjo oborožene sile, ki jim je na voljo in z brezobzirnimi ukrepi in množičnimi sankcijami proti upornemu prebivalstvu. V teh osnovnih nesoglasjih med dvema najvišjima okupatorskima oblastnikoma se je kazala tudi njuna ljubosumnost glede osebnega prestiža, tako da drug drugega nikakor nista trpela. Taki nezdravi medsebojni odnosi so se kaj hitro prenesli tudi na nižje civilne in vojaške voditelje ter so občutno slabili okupacijsko oblast. To je bilo v korist narodnoosvobodilnemu gibanju.

Ko so v poletju 1941 akcije OF dobile že značaj močnih protiokupatorskih demonstracij, je komandant 11. armadnega zbora začel obtoževati civilno upravo, da ni sposobna vpeljati red, visoki komisar pa se je pritožil svojim predpostavljenim, da se vojaško poveljstvo nezakonito vtika v njegove zadeve. Rezultat teh sporov je bil, da je štab 11. armadnega zbora moral sredi julija, brez kakršnekoli druge potrebe, zapustiti Ljubljano. Preselil se je v Planino pri Rakeku. Ker so v spopadih in bojih s partizani bili prizadeti večinoma pripadniki vojaških enot, očiščevalne akcije, ki jih je vodil kvestor policije, pa niso dale nobenih pomembnejših rezultatov, je komandant 11. armadnega zbora brez soglasja visokega komisarja začel svojim enotam dajati navodila, naj na svojo pobudo začno naj-

brutalneje preganjati pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja. Da bi to opravičil, je 30. novembra poslal poveljstvu 2. armade referat, v katerem med drugim pojasnjuje položaj v Ljubljanski pokrajini, obtožuje civilno oblast, da ni sposobna voditi boja proti osvobodilnemu gibanju in da odbija njegove predloge. Hkrati je zahteval, naj akcije proti narodnoosvobodilnemu gibanju poverijo vojaškemu poveljstvu. Medsebojni spori okoli pristojnosti, kdo naj skrbi za javni red, so se potem še stopnjevali in se prenesli na nižje organe, tako da je nekajkrat prišlo do ostrih spopadov med pripadniki vojske in policije.⁵³

Takšni odnosi znotraj italijanskega okupacijskega sistema niso izhajali samo iz ljubosumnosti in boja okoli načina, kako voditi okupacijsko oblast, temveč so bili tudi rezultat različnih presoj o pomenu in obsegu narodnoosvobodilnega gibanja na italijanskem zasedenem področju. Medtem ko je vojaško poveljstvo na podlagi podatkov, ki so jih zbrali vojaški obveščevalni organi, precej točno ugotovilo obsežnost osvobodilnega gibanja in v zvezi s tem tudi zahtevalo bolj učinkovite in brezobzirne ukrepe, so bile civilne oblasti še vedno prepričane, da gre le za ozko gibanje peščice komunistov, ki jih lahko same uničijo in vpeljejo red.

Vse kaže, da do novembra 1941 še nobena od italijanskih obveščevalnih služb ni uspela vdreti v tolikšni meri v narodnoosvobodilno gibanje, da bi zbrala točne podatke o njegovi organizacijski strukturi. Prva točnejša obvestila te vrste so italijanske okupacijske oblasti dobile šele od nekaterih partizanskih dezertarjev, ki niso vzdržali naporov, ali so se sami predali, nato pa postali odkriti izdajalci in okupatorjevi sodelavci. Njihove podatke so kasneje dopolnjevali še drugi aretirani člani OF, ki niso vzdržali mučenja v zaporih; pred koncem leta 1941 pa so podatke Italijanom verjetno servirale tudi nemške oblasti. S pomočjo izdajalcev so italijanske oblasti aretirale skupino borcev, ki so se po razbitju notranjskih partizanskih enot zatekli v Ljubljano in jih je vojaško sodišče obsodilo na smrt; dne 22. decembra so jih šest ustrelili blizu Tomišlja pri Ljubljani. To so bile prve smrtne kazni, izvršene nad pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljanski pokrajini. Takoj po prvih aretacijah je vodstvo gibanja ukrenilo vse, kar je bilo potrebno za zaščito organizacije,

ki je tedaj še bolj okrepila svojo dejavnost proti okupatorjem. Prebivalstvo, posebno v Ljubljani, je še bolj preziralo okupacijsko oblast in je brez strahu delalo po smernicah in ukazih OF ter se množično udeleževalo organiziranih akcij.⁵⁴

Boljši vpogled v obsežnost in pomen narodnoosvobodilnega gibanja, okrepljen odpor, ki je sledil poostrenim represalijam italijanskih okupacijskih oblasti, in čedalje bolj izrazita nasprotja med najvišjimi okupacijskimi oblastniki, so končno italijansko vlado le prisilili, da se je resneje začela ukvarjati tudi s temi vprašanji in problemi. Da bi Mussolini nekako uskladal notranje odnose med vojaškimi in civilnimi okupacijskimi voditelji in jim natančneje določil njihove pristojnosti, s čimer je želel pospešiti tudi reševanje položaja, ki je nastal v Ljubljanski pokrajini z razvojem ljudske vstaje, je 19. januarja 1942 izdal razglas, s katerim je obrambo javnega reda zaupal vojaškemu poveljstvu, ki lahko intervenirajo na zahtevo visokega komisarja, ali pa tudi po lastnem preudarku, če se jim bo zdelo potrebno, vendar so bila v tem primeru dolžna obvestiti visokega komisarja. Uporaba vojaških sil za obrambo javnega reda je na podlagi tega dokumenta v bodoče spadala izključno v pristojnost vojaških oblasti. S tem je vodstvo boja proti partizanskim enotam prešlo v roke vojske, policijskim organom pa so še vnaprej ostali redni posli sodne in upravne policije za čuvanje javnega reda. Razglasa v javnosti niso objavili, v vednost so ga sprejele samo civilne in vojaške okupacijske oblasti.⁵⁵

Pojem vzdrževanja javnega reda so na ta način zvito ločili na njegovo obrambo, kar je praktično pomenilo, da vojska prevzema vsa pooblastila v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju, in na varovanje javnega reda, ki je obsegalo tudi vse druge normalne policijske naloge, ki jih lahko policija izvršuje z lastnimi silami. Visoki komisar je še ostal na čelu okupacijske oblasti, a jo je praktično moral deliti z vojaškim komandantom, ki si je v primeru potrebe po lastni presoji lahko podredil tudi policijske enote. Vsebinsko je to pomenilo ponovno uvajanje vojnega stanja, ki je bilo s priključitvijo Ljubljanske pokrajine 3. maja 1941 dejansko formalnopravno ukinjeno, čeprav ta dokument ni bil objavljen v javnosti. Če bi ga italijanske oblasti objavile, bi s tem tudi javno priznale, kako nezmožne so v boju z narodnoosvobo-

dilnim gibanjem. S tem pa bi tudi svetovna javnost zvedela, da obstaja v Sloveniji močan nasprotnik, ki se organizirano in vztrajno bori za svojo svobodo, a ga italijanski okupatorji nikakor ne morejo premagati brez vsestranske uporabe regularnih vojaških sil. Tiha reorganizacija okupacijske oblasti v Ljubljanski pokrajini, ki jo je bil italijanski okupator prisiljen izvesti, vsebinsko predstavlja pomembno zmago narodnoosvobodilnega gibanja v prvi fazi vstaje, seveda tega okupatorji nikakor niso smeli javno priznati.

O novi razdelitvi pristojnosti v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju med italijanskimi vojaškimi in civilnimi okupacijskimi oblastmi v Ljubljanski pokrajini je bilo poveljstvo 11. armadnega zbora verjetno obveščeno že prej in se je v tej smeri tudi pripravljalo. Med drugim je komandant 11. armadnega zbora že 15. januarja 1942 izdal ukaz, s katerim je organiziral posebno manevrsko operativno enoto, ki bo po svoji moči in gibljivosti sposobna, da se na povelje v najkrajšem času zbere v kateremkoli predelu Ljubljanske pokrajine. To manevrsko skupino so sestavljali:

- mobilna skupina v Logatcu (bataljon z dvema strelskima četama, dva strojnična voda, vod topov 47 mm, dva avtomobila s strojnicami);

- en popoln artilerijski divizion 105 mm;

- dva formacijska diviziona iz 11. artilerijskega polka (brez topov);

- 11. kemična četa, in

- dve četi 11. bataljona jurišnih inženircev.

V dotedanjih bojih proti partizanskim enotam v Ljubljanski pokrajini so Italijani navadno angažirali najbližje enote ali pa manevrske enote, ki so jih za določeno načrtovano večdnevno akcijo velikega obsega posebej sestavili. Ukaz komandanta 11. armadnega zbora z dne 15. januarja je bil prvi primer v Ljubljanski pokrajini, da je okupacijska vojaška oblast že vnaprej preventivno organizirala tako močno bojno skupino pod poveljstvom generala, kar dokazuje, da je končno le predvidevala, da se bo boj zaostрил. Izdali so tudi posebna navodila za uporabo artilerije.⁵⁶

Še večjo zaskrbljenost pred naraščanjem narodnoosvobodilnega gibanja in pred splošno ljudsko oboroženo vstajo, s tem pa tudi zaskrbljenost nad naraščanjem moči partizanskih

enot, dokazuje načrt »Primavera«, ki ga je sestavilo poveljstvo 11. armadnega zbora in ga 6. februarja 1942 dostavilo podrejenim enotam. Italijanski okupatorji so že imeli izkušnje z ljudsko vstajo v Liki in Črni gori, kjer jih je oborožen udar ljudskih množic presenetil, zato je imel načrt »Primavera« izrazito obrambni značaj. Načrt je vseboval več faz. V svojem prvem obdobju je predvideval organizacijo potrebnih priprav, v naslednji fazi pa koncentracijo italijanskih vojaških sil v Ljubljanski pokrajini v 12 večjih garnizij, ki naj bi se utrdile za obrambo pred partizanskimi napadi. Za vzdrževanje železniškega prometa so določili proge Rakek—Ljubljana—Zalog, Ljubljana—Novo mesto—Karlovac in progo Grosuplje—Kočevje. Zanje so predvideli stalno zavarovanje, za kar naj bi skrbela pehota iz bližnjih garnizij, po potrebi pa tudi oklepna vozila. Cestni promet bi morali omejiti le na ceste Planina—Ljubljana—Novo mesto—Karlovac in na cesto Ljubljana—Kočevje—Delnice. Na teh bodo stalno varovali važnejše objekte, promet pa ščitili z občasnimi obhodi v premičnih skupinah. Za ofenzivne akcije proti partizanskim enotam je načrt določal, da bodo v posameznih garnizijah oblikovali sedem motoriziranih premičnih skupin različne moči, od okrepljene čete do okrepljenega polka, sestavljenih iz različnih rodov vojske. Podrobnejša navodila za zatiranje narodnoosvobodilnega gibanja in taktična navodila za boj proti partizanskim enotam je poveljstvo italijanske 2. armade predpisalo naknadno v svoji znani okrožnici št. 3 C, izdani 1. marca 1942.⁵⁷

Načrt »Primavera« dokazuje, kako zaskrbljeni so bili italijanski okupatorji pred splošno ljudsko vstajo v Ljubljanski pokrajini, ki so jo pričakovali v bližnjih pomladanskih mesecih, in kako so si prizadevali, da bi svojo taktiko boja proti ofenzivni dejavnosti partizanskih enot prilagodili položaju, ki bo takrat nastal. Prišli so do spoznanja, da z razdrobljenimi enotami v velikem številu šibkih garnizij ne bodo dosegli posebnega uspeha, zato so se odločili, da bodo nastopili z vnaprej pripravljenimi in dovolj močnimi gibljivimi združenimi enotami, ki bodo do začetka akcije dobro zaščitene bivale v utrjenih garnizijah.

Ker je konec jeseni in v začetku zime 1941/42 zaradi zelo neugodnega vremena partizanska aktivnost v Ljubljanski pokrajini nekoliko zastala, so italijanske vojaške oblasti svojo

dejavnost v prvi vrsti usmerile v to, da bi paralizirale Ljubljano, ki so jo povsem upravično imele za središče narodno-osvobodilnega gibanja v Sloveniji. Da bi mesto ločili od podeželja, ga je poveljstvo 11. armadnega zbora začelo ograjevati z žičnimi ovirami, kombiniranimi s sistemom obrambnih bunkerjev, in so v dolžini 29 km povsem obkrožili Ljubljano. Prvo obdobje izgradnje tega pasu, katerega ognjeni sistem je bil usmerjen v vseh smereh, so končali že 23. februarja 1942, dodatno pa so ga dopolnjevali in utrjevali še do konca italijanske okupacije. Mrežo žičnih ovir in utrjenih točk s posadkami so postavili tudi v samem mestu, tako da je bila Ljubljana razdeljena na tri obrambne cone s štirinajstimi izoliranimi sektorji.⁵⁸

Kakor hitro so končali izgradnjo zunanjega obrambnega pasu in postavili še notranje ovire, se je v Ljubljani razdivjalo najhujše okupatorjevo nasilje. Okrepljene vojaške enote so v sodelovanju s policijo zaprle posamezne sektorje in začele z množičnimi racijami in hišnimi preiskavami, zapirali so vse sumljive osebe. Začeli so množično deportirati prebivalstvo v koncentracijska taborišča v Italiji in po jadranskih otokih. Na tak način so italijanske okupacijske oblasti hotele odstraniti vse tiste, ki bi lahko prijeli za orožje in okrepili vrste partizanskih enot. Kljub tako hudemu nasilju in vsem drugim ukrepom pa le niso mogli streti in uničiti organizacije OF v Ljubljani. Ta je še naprej živela in delovala. Svoje delo je zelo hitro prilagodila novemu položaju, rezultati pa so bili za italijanske okupatorje še bolj občutni in boleči. Ob tej okrepljeni akciji proti nasprotnikom osvobodilnega gibanja in proti okupatorjem je ljubljanska organizacija OF, kljub vsem postavljenim oviram, še z večjim uspehom pošiljala dragoceno gmotno pomoč in številne nove borce partizanskim enotam.

USTANOVITEV 2. PARTIZANSKEGA BATALJONA

Kaže, da se je s pravim stanjem v dolenskih četah glavno poveljstvo seznanilo šele v novembru 1941, po neuspelem poskusu, da bi se oblikoval dolenski partizanski bataljon. Tedaj sta politični komisar in namestnik komandanta glavnega poveljstva osebno prišla na teren, da bi vodila načrtovane akcije v nemškem obmejnem pasu. Ko sta se sredi novembra vrnila v Ljubljano in ko sta se glavno poveljstvo ter osrednje politično vodstvo seznanila tudi s kritičnim položajem na Štajerskem, je bilo sklenjeno, naj se dolenske partizanske čete združijo v bataljon, ki ne bo vezan samo na določen teren, marveč bo kot operativna enota, po možnosti še v teku zime, krenil čez Savo na pomoč štajerskim partizanom. Na ta način bi se dolenske partizanske čete ločile od terenov, kjer so nastale, in bi pod dobrim vodstvom postale bolj aktivne, hkrati pa bi se okrepil boj proti nemškim okupatorjem na Štajerskem.

Kot smo že omenili, so nalogo, da uredijo stanje v četah in jih združijo v bataljon, prejeli Franc Rozman-Stane, do takrat komandant štajerskega partizanskega bataljona, Dušan Kveder-Tomaž, prej komandir brežiške partizanske čete, in Peter Stante-Skala, dotedanji namestnik komandanta štajerskega partizanskega bataljona. Za komandanta novega bataljona je bil postavljen Franc Rozman, za političnega komisarja Dušan Kveder, za namestnika komandanta in za partijsko delo v bataljonu pa je bil določen Peter Stante. Vsi trije so bili že izkušeni borci in glavno poveljstvo jim je zaupalo, da bodo prejeto nalogo, kljub vsem težavam, pravilno in dobro opravili.

Člane štaba, ki so šele prišli iz Štajerske, je glavno poveljstvo seznanilo s stanjem v Ljubljanski pokrajini in ko so prejeli še podrobna navodila za delo, so ob koncu novembra odšli iz Ljubljane. Komandant je najprej obiskal molniško četo v njenem taborišču na Pugledu, se seznanil s stanjem v njej, potem pa sta s Petrom Stantetom odšla v mokronoško četo, da jo pripravita za premik in pripeljeta na zborna mesto.⁵⁹ Politični komisar bataljona je prve dni decembra najprej odšel v stiško partizansko četo in tam pripravil vse potrebno za zbor bataljona, nato pa se je napotil še v molniško četo, da jo odpelje na Kremenjek. V taborišču stiške čete pod Srebotnicami so bile vse tri čete zbrane že 14. decembra, bataljon pa so slovesno ustanovili naslednjega dne. Manjkala je le še grosupeljska četa, ki je tiste dni taborila nad Dobropoljem in je kurirji niso mogli pravočasno obvestiti.⁶⁰

Ker je v decembru 1941 kot operativna enota v Sloveniji obstajal le še gorenjski partizanski bataljon »Ivana Cankarja«, ki mu je, kot kaže, glavno poveljstvo dalo zaporedno številko in ga imenovalo prvi partizanski bataljon, je novoustanovljeni bataljon na Dolenjskem postal slovenski drugi partizanski bataljon. Ker je imel nalogo, da krene na Štajersko, se je kasneje udomačil tudi naziv »drugi štajerski bataljon«, kar pa s štajerskim partizanskim bataljonom, ki se je razšel 7. novembra, ni v nobeni zvezi. Tretji partizanski bataljon je postal bataljon, ki so ga januarja 1942 ustanovili na Notranjskem.

Ob ustanovitvi je 2. partizanski bataljon štel okoli 30 borcev, oboroženih s puškami, ročnimi bombami in deloma s pištolami; od avtomatičnega orožja je imel 6 lahkih strojnic, ki so jih razdelili po dve na vsako četo. Štab bataljona je sklenil, da vse tri čete ostanejo v takem sestavu, kot so prišle v bataljon, dokler se borci med seboj ne bodo dobro spoznali. Določil jim je le zaporedne številke, tako da je stiška postala prva, mokronoška druga in molniška tretja četa 2. partizanskega bataljona. Ob ustanovitvi je bil za bataljonskega intendanta imenovan Tone Marinček-Tone Bregar, ki je opravljal tudi obveščevalne naloge, za bataljonskega zdravnika pa študent medicine Vladimir Kravos-Vlado. Organizirali so tudi skupno bataljonsko kuhinjo, ki jo je vodil

Jože Draksler-Povh, opremljena pa je bila s prenosnimi kotliči bivše jugoslovanske vojske.⁶¹

V dneh po ustanovitvi je bataljonski štab pohitel s splošnimi pripravami za premik na nemško zasedeno ozemlje. Borci so dopolnjevali svojo osebno opremo, pregledali so vse orožje, enakomerno so si razdelili tudi strelivo. V taborišču so vzpostavili vojaški red z dežurno službo, borci so se učili, kako je treba pravilno opravljati stražarske dolžnosti in patroljno službo. Na skupnih bataljonskih političnih urah so se seznanjali z vojaškim in političnim položajem v svetu in doma, posebno skrb pa je poveljstvo bataljona posvetilo pravilni razlagi prihodnjih nalog bataljona in nujnosti, da odidejo na po Nemcih zasedeno ozemlje pomagat štajerskim partizanom. Ker je bilo v četah nekaj dobrih pevcev, so tiste dni ustanovili tudi bataljonski pevski zbor, ki ga je vodil Miha Berčič-Maks.

Boj na Tisju

Ko je glavno poveljstvo sestavilo štab 2. partizanskega bataljona, mu je dalo le okvirno nalogo in navodila splošnega značaja, kako naj ustanovi bataljon in vzdrami dolenjske partizanske čete, glede načina kako izvesti postavljene naloge, pa je bataljonski štab pooblastilo, naj ukrepa po svojem preudarku, kot pač bo najbolj primerno. Ko se je bataljon še urejeval in pripravljaj na pohod, je štab bataljona dobil obvestilo, da je v Šmartnem pri Litiji četa redne nemške vojske, ki jo po večini sestavljajo vojaki, doma iz obmejnih predelov Luksemburga, in da je njihova morala precej slaba. Izjavljali naj bi celo, da bi bili pripravljeni se predati, če jih bodo partizani napadli. Taka ugodna poročila so bila v skladu z nalogo bataljona, zato se je štab odločil, da jih najprej preveri, nato pa s pomočjo članov OF iz Šmartnega, Litije in okolice izvede akcijo. V primeru, če bodo uspeli, bo bataljon šel kar čez litijski most na štajersko stran. Za takšno akcijo je bil bataljon številčno dovolj močan in zadosti dobro oborožen, da bi pa Nemce kar najbolj presenetili, so sklenili, da bodo napadli 24. decembra zvečer, ko bodo sovražni vojaki že praznovali božične praznike. Če bi akcija iz kakršnegakoli razloga ne uspela in bi prehod čez Savo ne bil mogoč, je štab sklenil,

da bo ostal bataljon v nemškem obmejnem pasu in tam izvedel kako drugo akcijo.

Tako je iz taborišča pri Srebotnicah bataljon krenil 21. decembra zvečer v smeri Trnovica—Podboršt. Pri Cesti in Bregu je šel čez komunikacije Ljubljana—Novo mesto, nato krenil po dolini Temenice in se 22. decembra zjutraj razmestil po zidanicah na Mihelci, kjer je prebil dan. Zvečer je nadaljeval pot proti Ježenvrhu, kjer je prekoračil okupacijsko mejo in se 23. decembra zjutraj nastanil na treh kmetijah v predelu Tisje—Liberga. Čeprav sta pohod oteževala hud mraz in visok sneg, je vse potekalo brez ovir in Nemci niso ničesar zvedeli. Še istega dne je namestnik komandanta bataljona vzpostavil zvezo z organizacijo OF v Šmartnem pri Litiji, za naslednji dan pa so se dogovorili za sestanek, na katerem bodo izdelali točen načrt napada na postojanko in prehoda čez Savo.

Da bi bivanje bataljona na Tisju ostalo prikrito, kot je bil skriven njegov prihod na nemško zasedeno ozemlje, je bataljonski štab domačinom prepovedal zapuščati vas in tudi patrolj ni nikamor poslal. Postavili so le straže za neposredno zavarovanje, na podstrešjih z dobrim pregledom nad okolico pa izvidnike. Prvi dan in noč se ni zgodilo nič sumljivega kar bi dalo slutiti, da so Nemci odkrili bataljon, 24. decembra dopoldne pa so izvidniki v bližini Tisja opazili skupino lovcev in o tem takoj obvestili štab. Sklenili so, da lovce zadrže, če bi se približali hišam in opazili partizane, v nasprotnem primeru pa jih bodo pustili pri miru. Lovci so se kmalu začeli vračati v dolino in tako nihče ni slutil, da so vendarle opazili oborožene partizanske stražarje in da so že ob njih popoldne o tem obvestili nemške oblasti v Litiji.⁶²

Komandir čete 322. bataljona deželnih strelcev, ki je bila nastanjena v Šmartnem pri Litiji, ni vedel niti približno, koliko je partizanov na Tisju, zato je tja poslal le oddelek 25 mož pod vodstvom poročnika, da ugotovi, kako je s prijavljeno zadevo. Iz Šmartnega je oddelek krenil peš po cesti do Pustega malna, tam pa po stezi zavil na Tisje. Okoli treh popoldne so se nemški vojaki neopazno približali hiši, v kateri je bivala 2. četa, vrgli na dvorišče ročno bombo in ubili stražarja. Borci so takoj po prvih streljih zasedli položaje okoli hiše in napadli bližajoče se Nemce. Na pomoč jim je prihitela še 1. četa, ki je bila v nekoliko oddaljeni sosednji hiši v smeri

proti Libergi. Ta je z višjega položaja z bočnim ognjem Nemcem presekala umik. Tudi 3. četa je takoj zasedla položaje v smeri Liberge in Bernardovca, v bataljon pa sta se vrnila tudi komandant in politični komisar, ki sta tik pred tem krenila na dogovorjeni sestanek s člani odbora OF iz Šmartnega. Boj je trajal do mraka, toda ko je po skoraj obkoljenih in v sneg prikovanih Nemcih z grebena nad Presko udaril še strojničar 3. čete, so bili napadalci prisiljeni, da se za vsako ceno umaknejo nazaj proti Pustemu malnu. Imel so tri mrtve in dva težko ranjena. Hudo ranjenega podoficirja so njegovi vojakji pustili v snegu, ne da bi mu pomagali, in je ponoči umrl. Tudi 1. in 2. četa sta imeli tri padle in dva laže ranjena borca, neki borec pa se je izgubil in so ga Nemci naslednjega dne ujeli.

Oddelku, ki se je boril na Tisju, je komandir nemške čete pripravil pomoč šele ob petih popoldne in jo poslal tja na kamionih, ko je bil boj že končan. Še isti večer je iz Zagorja prispela tudi 2. četa 72. rezervnega policijskega bataljona, toda ker so okrepitev prišle prepozno, da bi lahko še posegle v boj, so zvečer zažgale le kmetije na Tisju in se takoj vrnile v Litijo.⁶³

Po končanem boju so se vse tri čete 2. partizanskega bataljona zbrale v gozdu nad Libergo, v bližini k. 466. Seveda je nepričakovan boj na Tisju prekrizal načrt za napad na postojanko v Šmartnem pri Litiji, vrhu tega pa so opazili še zelo živahen promet motornih vozil po cestah iz Litije proti meji. Zato je bataljonski štab sklenil, naj se bataljon še isto noč umakne čez mejo na italijansko okupacijsko področje. Da bi zavaral Nemce, kam se v resnici umika, je bataljon krenil z Liberge po grebenu čez Rodni vrh proti Jelši. Tam je v hiši, kjer je bil prvotno domenjen sestanek s terenci, prevzel lahko strojnico, nekaj pušk in strelivo, ki jih je pripravila organizacija OF iz Šmartnega pri Litiji, nato pa se je spustil proti Kostrevnici in cesti. Na levem bregu potoka je zavil čez Vrata proti Višjemu Grmu, nato pa pri Ježenvrhu brez kakih težav prečkal okupacijsko mejo in se 25. decembra zjutraj spet razmestil na Mihelci po istih zidanicah kot pred tremi dnevi.

V noči na 25. december so Nemci zbrali v Litiji in Šmartnem več svojih enot, ki so v dopoldanskih urah ob pomoči varnostne policije, izvidniškega letala in protitankovskih to-

pov obkolile in preiskale prostor med Litijo, Pustim Javorjem in Pretržjem. Akcijo so končali brez uspeha, saj kljub snegu niso izsledili niti prave smeri, kamor se je umaknil bataljon. Prepričani, da so partizani še vedno skriti na njihovem ozemlju, so Nemci te predele preiskovali še naslednje dni, italijanske enote pa so pri tem zapirale mejno črto od Pustega Javorja do Pretržja.⁶⁴

Boj na Primskovem

Z nemškimi enotami, ki so preiskovale predele med Litijo in okupacijsko mejo, so sodelovale enote italijanskega 14. minometnega bataljona iz Šentvida pri Stični in 98. legije črnih srajc iz Trebnja. Ker 25. decembra niso odkrile nobene sledi za partizani, so italijanske enote zapirale mejo še 26. decembra. Iz enot 24. pehotnega polka so sestavili tudi posebno rezervo, ki je čakala v Trebnjem, da bi po potrebi lahko krenila proti Temenici, ali proti Moravčam. Medtem ko je to akcijo vodil štab divizije »Isonzo« iz Novega mesta, je komandant 14. minometnega bataljona na lastno pest in v sodelovanju s policijo iz Šentvida pri Stični sestavil poseben mešani oddelek z nalogo, da s tremi patruljami v moči 15 do 20 mož preišče smeri Temenica—Šentjurje—Čatež, Temenica—Gradišče—Čatež in Temenica—Mišji dol—Poljane. Četrta patrulja pa je imela nalogo, da preišče obmejni predel med Ježenvrhom in Gobnikom.⁶⁵

Štab 2. partizanskega bataljona, ki ni vedel ničesar o premikih italijanskih enot, je sklenil, naj bataljon 26. decembra še počiva na Mihelci, da bi se borci spočili za predvideni nočni pohod proti Kremenjku. Intendant 1. čete pa je v želji, da bi preskrbel hrano za ta dan, z enim borcem okoli osmih zjutraj krenil proti Mišjemu dolu. Zaradi goste megle, ki je tisto jutro zakrivala dolino potoka Bratnice, sta pri mlinu pod Primskovim nenadoma trčila na italijansko patruljo, ki je prihajala iz Temenice čez Šentjurje proti Mišjemu dolu. V kratkem spopadu je italijanska patrulja z ročnimi bombami ubila oba borca, nato pa nadaljevala pot proti Primskovem.

Okoli devetih, v trenutku, ko je prišlo do spopada patrulj pod Primskovim, je bil bataljon že zbran na križišču pri Miš-

jem dolu. Kuharji so delili skromen zajtrk. Ko so zaslišali oddaljeno pokanje ročnih bomb, je bataljonski štab ukazal, naj vse tri čete brž zasedejo položaje Primskovo—Gradišče in naj tam čakajo, kako se bodo razpletali dogodki. S štabom bataljona sta takoj krenili 1. in 2. četa, ki sta že pozajtrkovali, 3. četa, ki je kmalu krenila za njima, pa je na križišču zaradi megle zašla v napačno smer in se potem zaradi pretrgane zveze vrnila na Mihelco. Ko se je vrnila še patrolja, ki so jo bili vdrugeč poslali, naj vzpostavi zvezo s štabom bataljona, ne da bi v tem uspela, je komanda čete sklenila, da bodo zasedli položaje ob poti na grebenu z Mihelce proti Oteč vrhu, kjer naj bi bila pripravljena za udarec proti Primskovem. Pri vrnitvi na Mihelco je četa pozabila na stražarja, postavljenega v času zajtrka nad Mišjim dolom; ta je kasneje v megli zašel in so ga Italijani ujeli.

Komaj sta 1. in 2. četa zasedli položaje okoli pokopališča na Primskovem in greben proti Gradišču, se je megla dvignila in na zgornjem gozdnem robu so opazili italijanske vojake, ki so se iz doline pod Mišjim dolom vzpenjali proti cerkvi. Borci so jih pustili, da so se zbrali, potem pa so usekali po njih s puškami in lahкими strojnícami. Ranili so več sovražnih vojakov, med njmi tudi poveljujočega oficirja. Italijane je napad tako presenetil, da so se umaknili nazaj do roba gozda in od tod streljali proti partizanskim položajem. Streljanje je opozorilo tudi drugo italijansko patroljo, ki je imela nalogo čez Mišji dol priti do Poljan, da se na Primskovem nekaj dogaja in je krenila tja. Tudi njo so borci pustili čisto blizu, nato pa jo z močnim ognjem pognali v beg. Ob tej priložnosti so Italijani spet imeli dva ranjena, umaknili so se in v gozdu pod Primskovim priključili tistim delom, ki so jih bili partizani prej napadli. Streljanje se je nadaljevalo do opoldne, ko je komandant bataljona ukazal, naj prekinejo ogenj in varčujejo s strelivom.

S položaja na Primskovem je štab bataljona opazil premike italijanskih enot po dolini Temenice proti Sobračam, vendar ni imel zveze s 3. četo in tudi približno ni vedel, kje je. Zato je sklenil, da s 1. in 2. četo zapusti Primskovo ter zasede položaje na Stari gori, v smeri proti Temeniški dolini. Ker Italijani pod Primskovim niso več silili proti cerkvi, sta se obe četi neopazno umaknili po gozdnatem severnem po-

bočju in se prek Babine peči vzpeli na greben Stare gore. Tam sta ostali do mraka, ne da bi še prišli v stik s sovražnikom. Italijani so imeli skupaj 8 ranjenih, med njimi nekega poročnika. Razen dveh borcev, ki sta se pri Mlinu pod Mišjim dolom prva spopadla z italijansko patruljo, in ujetega strazarja 3. čete, pa partizanski bataljon v nadaljnjem boju ni imel nobenih izgub.⁶⁶

Tretja četa, razporejena ob kolovozu, ki iz Mihelce pelje po grebenu proti Oteč vrhu, je bila ves čas boja na Primskovem za hrbtom sovražnim delom, ki so nastopali proti Primskovem. Imela je izredno možnost, da bi uspešno posegla v boj, saj je imela položaj italijanskih vojakov pred seboj kot na dlani, vendar te priložnosti ni izkoristila. Omahljivost četnega vodstva, še bolj pa nasprotovanje in strahopetnost tistih, ki so se že prej upirali oboroženim akcijam in odhodu na Dolenjsko, so preprečili namero drugih borcev, da odprejo ogenj na nezavarovanega sovražnika, češ da je zaradi italijanskih premikov v Temeniški dolini položaj čete negotov. Zaradi teh nesoglasij in pretrgane zveze z drugim delom bataljona, so po končanem boju na Primskovem v četi sklicali partijski sestanek. Kljub upiranju mlajših komunistov, tistih, ki so že prej zahtevali, da je treba poseči v akcijo in na vsak način vzpostaviti zvezo s štabom bataljona, je bilo na tem sestanku sklenjeno, da četa do noči ostane na svojih položajih, nato pa krene proti Ljubljani, v svojo staro taborišče na Pugledu.⁶⁷

Z grebena med Mihelco in Oteč vrhom je 3. četa še vse popoldne opazovala premike italijanskih delov, ki so se med tem že umaknili s Primskovega, druge italijanske enote pa so se premikale po Temeniški dolini. Ko se je zmračilo, je četna komanda oblikovala kolono s potrebnim pohodnim zavarovanjem, ki je potem krenila proti Mihelci. Tudi štab bataljona s 1. in 2. četo je zapustil položaje na Stari gori in krenil v isti smeri, tako da sta se obe predhodnici na križišču poti pri Mihelci nepričakovano srečali. Po krajšem zastoju in pojasnjevanju so sestavili posebno patruljo, ki je z ranjenci iz boja na Tisju krenila proti Ljubljani, vse tri čete pa so pod vodstvom štaba nadaljevale pot proti jugu, v dolino Temenice. Pri Hribskem Španu si je bataljon pripravil večerjo in počival do polnoči, ko je nadaljeval pohod. Pri Bregu in Cesti je šel čez komunikacije Ljubljana—Novo mesto in se

zjutraj 27. decembra znova razmestil v svojem starem tabo-rišču pri Srebotnicah, odkoder je pred tednom krenil na pot.

Ker se je po boju na Primskovem bataljon povsem neopazno vrnil pod Srebotnice, italijanska poveljstva nikakor niso mogla ugotoviti, kam je izginil. Poveljstvo karabinjerske čete bataljona »Milano« in vodstvo nemških enot, ki so preiskovale območja med Litijo in okupacijsko mejo, sta bila prepričana, da se je po boju na Primskovem bataljon vrnil na nemško okupacijsko področje, medtem ko je komandant 14. minometnega bataljona domneval, da so se partizani umaknili v nedoločeno smer, nekam proti jugu. Nadrejena italijanska poveljstva so sprejela domnevo, da je partizanski bataljon še vedno nekje v obmejnem pasu, in so zaradi tega ukazala, naj enote 24. pehotnega polka, 98. legije črnih srajc in 14. minometnega bataljona 27. decembra ponovno pregledajo predel med Pustim Javorjem in Pretržjem. Italijanske enote so to področje preiskovale še 28. decembra in ker niso nikjer našle partizane, so bili Nemci prepričani, da so ti vendarle še na njihovi strani in so znova začeli preiskovati področje med Litijo in okupacijsko mejo. Vsi ti napor, da bi odkrili, kje se nahaja partizanski bataljon, so seveda ostali brez uspeha, le Italijani so po boju na Primskovem aretirali in zaprli 21 oseb.⁶⁸

Taktika, da bi sovražnika zavedli v zmoto z začetno smerjo umika, ki jo je štab 2. partizanskega bataljona uporabil po bojih 24. in 26. decembra, se je v obeh primerih pokazala kot zelo uspešna in učinkovita. Po boju na Tisju, ko je bataljon najprej krenil proti Litiji ter se nato tik pred Šmartnim brez sledu obrnil in krenil naravnost nazaj čez okupacijsko mejo, je bilo nemško poveljstvo do 26. decembra prepričano, da je partizanski bataljon še vedno na njihovem okupacijskem področju in je dva dni zaman utrujalo svoje enote. Tudi po boju na Primskovem se je bataljon najprej umaknil proti meji, potem pa se neopazno obrnil čez dolino Temenice na jug. Nemško in italijansko poveljstvo sta znova dobila napačno predstavo o mestu, kjer naj bi bil, in so ga sovražnikove sile spet dva dni iskale zaman.

Nepredvideni boj na Tisju je preprečil, da bi 2. partizanski bataljon 24. decembra napadel nemško postojanko v Šmartnem pri Litiji in nato čez Savo odšel na Štajersko.

Zelo neugoden položaj, v katerem se je bataljon znašel takoj po boju, ko so Nemci začeli z vso naglico zbirati svoje veliko močnejše in spočite sile ter ga obkoljevati, še bolj pa nadvse neugodne vremenske razmere z visokim snegom in naraslo Savo, so popolnoma opravičevali sklep, da se bataljon vrne na italijansko okupacijsko področje. Boj na Primskovem 26. decembra, čeprav se je končal uspešno, je odkril resnico, da bataljon kot celota še ni moralno in borbeno dovolj utrjen in da še ni sposoben izvesti kake zahtevnejše naloge. Samovoljna ločitev 3. čete od drugih dveh, nameren sklep, da se ne udeleži boja, ko je bila zanj nadvse ugodna priložnost, in končno sklep, da četa zapusti bataljon in se izloči iz njegovih vrst, so bili dovolj jasni dokazi za tako trditev, potrdili pa so jo še kasnejši dogodki.

Primer 3. čete je po boju na Primskovem naletel na zelo ostro obsodbo med borci drugih dveh čet, ki so tretjo kot celoto gledali z dvomom in nezaupanjem. Pri tem niso bili izvzeti niti tisti borci, ki so se še dalj časa upirali oportunistični in razbijaški politiki skupine, ki je bila v tej četi prevladujoča. Po prihodu v taborišče pod Srebotnicami je v bataljonu nastalo mučno razpoloženje — splošna potrtnost in malodušje. Pred bataljonskim štabom je bila težka naloga, da z vseh strani in objektivno razišče vzroke, ki so privedli do takega stanja, in da ukrene vse potrebno, da se zboljša morala borcev, njihove medsebojne odnose pa razvije do tistega pravega bojnega tovarištva, ki bo zagotovilo enotnost bataljona v akcijah.⁶⁹

V takem položaju je bil bataljonski štab prisiljen nastopiti z vso svojo veljavo in tudi z najostrejšimi ukrepi. V zvezi s tedaj veljavnim Partizanskim zakonom so oblikovali bataljonsko vojaško sodišče, ki pa spet ni moglo pravično in pravilno opraviti svoje težke naloge. Razlog je bil v tem, da ni moglo dobiti pravega vpogleda v dejanske vzroke za nezdravo stanje v 3. četi, čeprav so ti obstajali že od vsega začetka, ko je četa komaj nastala.

V štirinajstih dneh skupnega življenja se borci treh čet še niso mogli med seboj dovolj spoznati in zblížati. Poleg tega tudi bataljonski štab ni zrasel iz njihove sredine in se v tako kratkem času niti njegovi člani niti člani sodišča niso mogli podrobneje in globlje seznaniti s preteklostjo posameznih čet,

kaj šele, da bi mogli pravilno presojati in ocenjevati vrednost posameznih borcev. Ko je bil na ukaz bataljonskega štaba 28. decembra razorožen in postavljen pod stražo borec 3. čete, po čigar krivici se je pretrgala zveza z bataljonom še pred bojem na Primskovem, se je med nekaterimi borci v tej četi začelo vzbujati nezaupanje v sposobnost štaba in vojaškega sodišča, da bi pravično razrešila ta primer.

Borec, ki je bil v preiskavi, je bil že več let član partije, v četi pa je bil znan kot godrnjač, če je bilo kaj ukazano, in je bil tudi pristaš tistih, ki so sklenili, naj se četa loči od bataljona in vrne v svoje staro taborišče. Medtem pa so vsi tisti borci 3. čete, ki že prej niso soglašali s četnim vodstvom tudi glede drugih napačnih stališč, zelo dobro vedeli, da on ni edini krivec in tudi ne glavni pobudnik za to, da se četa ni udeležila boja na Primskovem in da se je hotela ločiti od bataljona. V prizadevanju, da bi odvrnili s sebe odgovornost, so drugi krivci netovariško zvalili vso krivdo le na tega borca. Vrhu tega so med preiskavo tudi napačno označili tiste borce, ki z njimi že prej niso soglašali in ki so si sedaj prizadevali, da bi se primer pravično razrešil in kaznovali dejanski krivci. Na ta način so tudi zavedli tovariše, ki so vodili preiskavo, da izjavam teh borcev niso verjeli in jim niso poklonili potrebne pozornosti.

Takšno moreče in napeto vzdušje v 3. četi, ki so jo za tiste dni izločili iz stražarske in patroljne službe, je začelo škodljivo vplivati tudi na borce v drugih dveh četah. V noči na 30. december sta iz 1. in 2. čete pobegnili dva borca, naslednjo noč pa še eden. Da bi preprečil nadaljnje pobege, ki se jih je že dalo slutiti, je štab bataljona pozval vse zavedne borce, naj pomagajo preprečevati dezterstvo, za vsakega dezterterja pa je objavil smrtno kazen. Toda v tisti negotovosti je ta poziv splošni položaj v bataljonu še poslabšal. Nastala je psihoza splošnega nezaupanja in medsebojnega sumničenja, ker ni nihče vedel, kdo na koga pazi.

Medtem ko je večina borcev v bataljonu bila enotnega mnenja, da je treba primerno kaznovati dejanske krivce iz 3. čete, je mišljenje, ali je res nujna smrtna obsodba, kar so predvidevali, bilo deljeno. Toda štab bataljona in bataljonsko sodišče sta se odločila prav za to kazen. Ko je 31. decembra pred mrakom bataljon že pospravil taborišče in so čete na

zbornem mestu čakale na odhod, je straža pripeljala borca, ki so mu sodili. Ko so mu prebrali sodbo, s katero se obsoja na smrt, je ta skočil in začel bežati. Nihče iz bataljona ni pokazal niti najmanjše namere, da bi mu to preprečil, ker pa tudi člani štaba niso nič ukrenili, je na smrt obsojeni pobegnil. Tako nepričakovan razplet tega primera je naenkrat spremenil razpoloženje v bataljonu. Splahnela je prejšnja mučna negotovost in borci so brez besede s pritajenim zadovoljstvom krenili za svojim štabom.⁷⁰

Primer 3. čete, ki bi se kmalu končal še huje, kot se je začel, saj je celo grozilo, da se bo razbil šele oblikovani bataljon, je bil pravzaprav rezultat razvoja nezdravega stanja in medsebojnih odnosov v molniški partizanski četi. Globoko vsidrane lokalistične težnje tistega dela borcev, ki so že od nastanka čete imeli v njej odločilen vpliv, so ustvarjale neaktivnost, iz te pa so se porajale tudi vse druge slabosti z vsestranskim škodljivim vplivom. Formalno soglasje glavnih nosilcev teh slabosti z ukazom, da četa odide s Pugleda na Dolenjsko v sestavo 2. partizanskega bataljona in z njim nato na Štajersko, je politični komisar bataljona dosegel šele po vztrajnem prepričevanju, ta njihova neiskrenost pa je potem v novih in zaostrenih življenjskih razmerah v bataljonu morala slej ko prej priti na dan. Veliko boljše stanje v drugih dveh četah in stalni ter neposredni nadzor bataljonskega štaba sta omogočila, da se je stanje začasno izboljšalo, toda na voljo je bilo premalo časa, da bi štab mogel dobiti vpogled v vse tiste slabosti, ki so bile že zdavnaj vkoreninjene in začasno pritajene. Dogodki na Primskovem in kasneje pri Srebotnicah so jim dali le vidno obliko.

Borce, ki so zakrivili takšno stanje v 3. četi, bi po krivici imeli za nasprotnike narodnoosvobodilnega boja, čeprav so podzavestno že šli po tej poti. Italijanskim okupatorjem so bili znani kot pobudniki in organizatorji upora v svojem kraju in so bili tudi v resnici ustanovitelji molniške partizanske čete, toda ker so bili obremenjeni z različnimi povsem osebnimi slabostmi, sami niso imeli moči, da bi pravilno in nesebično dojeli nujo pravilnega načina boja proti okupatorjem. Prepričani so bili, da je dovolj le obstajati, občasno tudi izvesti kako diverzijo, kaznovati okupatorjeve sodelavce in tudi braniti se, če bi jih sovražnik slučajno odkril in napadel. Ču-

tili so se preslabe, da bi proti veliko močnejšemu in bolje oboroženemu okupatorju lahko povedli aktivnejši in uspešnejši boj. Dejanskega stanja in položaja, v katerem se je odvijala druga svetovna vojna, niso poznali, bili so preveč prepričani v hitro zmago rdeče armade, iz česar je tudi izhajalo njihovo prepričanje, da se je treba varovati in čakati na nastop v odločilnem trenutku. Druga osnovna napaka, ki je izhajala iz takega napačnega prepričanja, je bilo verovanje, da četa lahko obstane le na domačem terenu. Tam so bile njihove družine, na katere so bili, povsem naravno, navezani, obstajala pa je tudi izredno močna organizacija OF, ki je skrbela za njihovo varnost in potrebe, to pa še toliko bolj, ker so jo prav oni sami ustvarili in organizirali.

Ko se je četa začela krepiti z novimi mladimi borci, ki so prihajali iz drugih krajev in niso bili obremenjeni s takimi težavami in slabostmi, in katerim je bilo tudi povsem vseeno, kje se bodo borili proti okupatorjem, sta v četi začeli postopoma nastajati dve, po svojih osnovnih dojemanjih glede boja proti okupatorju povsem nasprotni skupini. Različna stališča so pogosto privedla do odkritih nesoglasij, do netovariških postopkov in na koncu tudi do nespoštovanja nujnega kolektivnega načina življenja, s čimer so popolnoma spodkopali enotnost čete. Novo četno vodstvo, ki ga je sredi novembra postavilo glavno poveljstvo, je kmalu padlo pod vpliv starejših borcev, ki so bili v večini, in ni bilo sposobno, da bi uredilo stanje v četi, pa tudi štabu bataljona ni omogočilo pravočasne intervencije. Če bi bil štab bataljona pravočasno in objektivno seznanjen s stanjem in nasprotji v 3. četi, bi lahko stvari uredil še pred odhodom na nemško okupacijsko področje in njegova intervencija vsekakor ne bi bila tako boleča in neprijetna, kot je morala biti po vrnitvi v taborišče pri Srebotnicah, ko je bil zavoljo obstanka bataljona prisiljen najostreje ukrepati, da bi utrdil svojo veljavo ter uvedel red in nujno vsestransko disciplino.

Šele po dogodkih, ki so sledili boju na Primskovem, je bataljonski štab lahko spoznal in pravilno ocenil, da bataljon, kljub dotedanjemu uspešnemu premagovanju težav, kot celota še ni dovolj enoten in utrjen. Tudi vremenske okoliščine so bile zelo neugodne za večje akcije. Visok sneg in vse hujši mrzaz sta močno ovirala premike, večina borcev pa je bila za

zimo tudi zelo slabo opremljena. V takem položaju je štab bataljona sklenil poiskati grosupeljsko četo in jo vključiti v bataljon, da bi lahko borce razdelil po četah in nato krenil prezimovat. Nujno je bilo, da se poveže z glavnim poveljstvom v Ljubljani in se oskrbi z vsem, kar je bataljon še potreboval, ter okrepi z novimi borci.

Dne 31. decembra v mraku je bataljon zapustil taborišče pri Srebotnicah, odšel v smeri Lučarjev kal—Sušica—Brezje in se nato ustavil v Znojilah. Tamkajšnji odbor OF je imel za bataljon že pripravljeno večerjo, na pot pa so borcem dali še suho hrano. Zbranim vaščanom je politični komisar bataljona govoril o pomenu in nalogah partizanov, jih seznanil s položajem v svetu, potem pa je bataljonski pevski zbor zapel še nekaj revolucionarnih pesmi. Po polnoči je bataljon nadaljeval pot skozi Krko na Laze, kjer je krajši čas počival, zjutraj 1. januarja 1942 pa je prek Kuželjevca prispel na Mali Korinj. V prepričanju, da v 3. četi še ni končana preiskava, sta med nočnim pohodom zapustila bataljon komandir 3. čete in še neki borec. Njun pobeg so vsi borci soglasno obsodili in s tem je bil končan celoten primer.

Dan novega leta 1942 je minil brez kakih drugih pomembnejših dogodkov. Pred večerom so zbranim vaščanom priredili manjši miting, potem pa je bataljon odšel čez Veliki Korinj do logarske hiše v Jauhah. Po krajšem počitku je nadaljeval pot v smeri Zagorica—Bruhanja vas—Podpeč in se zjutraj 2. januarja ustavil v gozdu nad železniško progo med Velikimi Laščami in Retjem. Še istega dne so vzpostavili zvezo s tamkajšnjo organizacijo OF, grosupeljski četi pa so poslali sporočilo, naj takoj krene v predel Čušperk—Vodice. Tretjega januarja zvečer je bataljon prekoračil železniško progo, obšel Velike Lašče z zahodne strani, nato med Rašico in Turjakom prečkal cesto Škofljica—Kočevje in čez Kraj (trig. 639) 4. januarja zjutraj prispel na Vodice. Začasno taborišče so si postavili v gozdu med Vodiciami in Limberkom, kjer je decembra taborila že grosupeljska četa. Štab je takoj vzpostavil zvezo s političnimi delavci grosupeljskega okrožja in z organizacijo OF v Dobrepolju. Ta jih je oskrbela s hrano in nekaj puškami; zjutraj 5. januarja je v taborišče prispela še grosupeljska četa.

Od 21. decembra, ko je bataljon odšel na pohod proti Litiji, se je številčno stanje zmanjšalo za 15 borcev, po pri-

hodu grosupeljske čete se je pa znova zvišalo na štiriinosemdeset. Dne 5. januarja je štab bataljona izvedel manjšo reorganizacijo. Dve tretjini borcev 3. čete je premestil v 1. četo, grosupeljsko četo pa so s preostalim delom borcev nekdanje 3. čete reorganizirali v novo 3. četo. Na ta način so borce enakomerneje razporedili po četah, hkrati pa so razbili tudi skupine, ki so prej kvarno vplivale na razmere v 3. četi. Vodstvo nove 3. čete sta prevzela komandir in politični komisar grosupeljske čete. V vsaki četi so oblikovali po tri vode, za njihove komandirje pa so postavili borce, ki so se do tedaj izkazali kot najsposobnejši.

Napad na Turjak

Po prihodu grosupeljske čete in notranji reorganizaciji se je stanje 2. partizanskega bataljona precej popravilo. S tem, ko so razdelili čete na vode, so hkrati vpeljali osnovno organizacijsko strukturo, ki je omogočala boljši pregled nad celotnim bataljonom, obenem pa tudi bolj sistematično vojaško in politično vzgojo moštva in nižjega poveljniškega kadra. Bataljonski štab ni imel namena, da bi se dalj časa z bataljonom zadrževal med Grosupljem, Laščami in Dobropoljem, ker je bilo to področje precej gosto zasedeno z italijanskimi posadkami, in je sklenil, da se še pred večjim snegom utabori kje bližje Ljubljani, kjer je bilo tudi bolj organizirano in že urejeno zaledje. Odločil se je, da povede bataljon na Pugled, v nekdanje taborišče molniške čete, vendar je na predlog komandirja 3. čete sklenil, da še pred odhodom napade eno šibkejših italijanskih posadk v širši okolici Grosuplja.⁷¹

Najbližja italijanska posadka je bila na Turjaku; predstavljala sta jo karabinjerska postaja s tremi karabinjerji in dvema bivšima jugoslovanskima orožnikoma ter oddelek osmih vojakov iz 11. strojničnega bataljona iz Velikih Lašč. Dve četi tega bataljona sta bili v Velikih Laščah, tretja pa v Rašici pod Turjakom. V Grosupljem je bil 3. bataljon črnih srajc »Monviso« s svojo 1. in 2. četo, 301. teritorialni mobilizirani bataljon s svojo 4. četo, 4. četa 1. bataljona 23. obmejne straže in še vod finančne straže. V Spodnji Slivnici je bila nastanjena 1. četa, v Račni in Čušperku druga ter na železniški postaji v Dobropolju še 3. četa 301. teritorialnega mobilizi-

ranega bataljona. V Šmarju je bila posadka sestavljena iz komande 2. kemijskega bataljona »A« in dela njegove 1. čete ter iz enega voda 2. grenadirskega bataljona; v Škofljici je bil preostali del 1. čete 2. kemijskega bataljona »A« in pa 4. žičniški bataljon. Potem so bile karabinjerske postaje še v Šmarju, Grosupljem, Videm-Dobropolju in v Velikih Laščah.⁷²

Najslabšo točko v razporeditvi sovražnikovih sil je predstavljala turjaška posadka, ki je stanovala v dveh med seboj precej ločenih hišah. Na Turjaku je bilo vsega 13 sovražnikovih vojakov, oboroženih s puškami in dvema lahkima strojnica, do njihovega bivališča pa je bilo tudi dokaj lahko priti. Poleg tega so tudi položaji ob cestah, ki vodijo proti Turjaku, bili zelo ugodni za zasede in za zavarovanje akcije v vseh smereh, tako da se je štab 2. partizanskega bataljona odločil, da pred odhodom z grosupeljskega področja bataljon napade in uniči prav posadko na Turjaku.

Načrt je predvideval, da napadejo v noči na 7. januar, in to ob pomoči članov turjaške organizacije OF. Njihova naloga je bila, da tisti večer spremljajo gibanje italijanskih vojakov in karabinjerjev, potem pa bodo počakali na Gradežu, dokler ne pride bataljon, ter odpeljali čete na njihova mesta. Za napad na karabinjersko postajo so določili 3. četo, za napad na poslopje, kjer so živeli drugi vojaki, pa prvo. Naloga 2. čete je bila na cestah v smeri Rašice, Škofljice in Grosuplja postaviti zasede in zavarovati akcijo, če bi katera od okoliških posadk hotela napadenim priti na pomoč. Načrt je tudi določal, da je treba obe turjaški skupini napasti hkrati, točen čas za začetek napada pa bi določili, ko bi si še ogledali položaje.

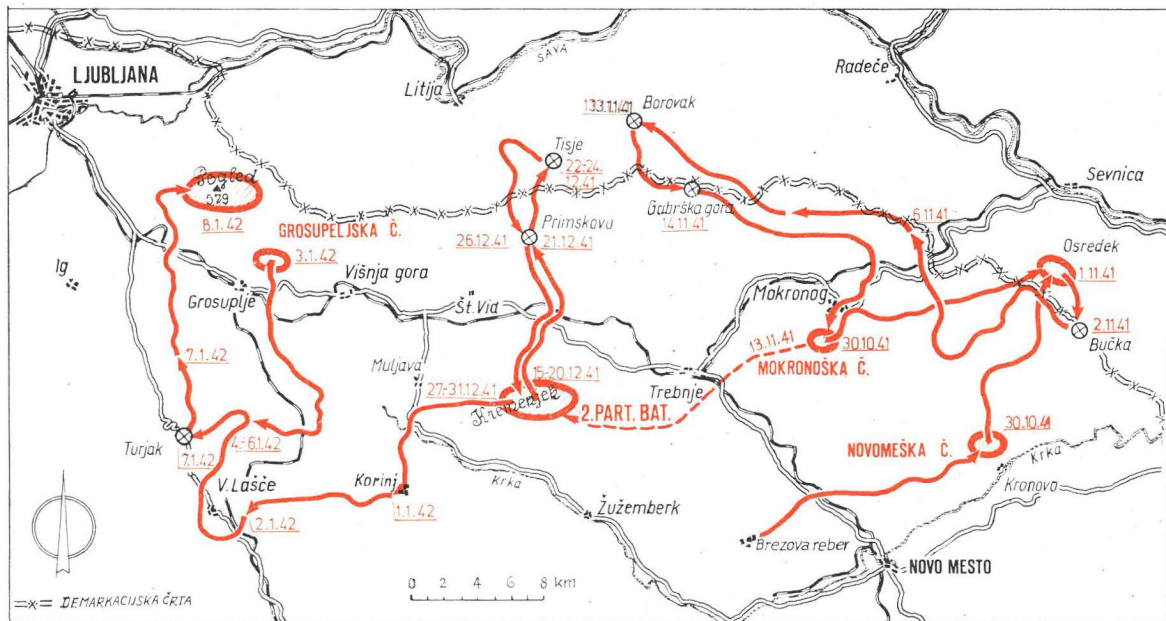
Bataljon je 6. januarja zvečer pospravil taborišče pri Vodicah in nato po gozdnih poteh okoli polnoči prispel na Gradež, kjer bi ga morali čakati domačini, da bi kot vodniki pokazali hiše, v katerih so bili nastanjeni Italijani, ter zasede odpeljali na svoja mesta. Toda turjaški terenci so se partizanske akcije ustrašili in namesto, da bi pomagali bataljonu, so se tisto noč umaknili v Rašico in Podturjak. Po dobrih dveh urah čakanja, ko obljubljenih vodnikov nikakor ni bilo, je štab sklenil, da napade tudi brez njih.

V bataljonu ni nihče vedel, kako so razmeščene hiše na Turjaku, in ko so borci tavajoč po vasi iskali hiše z italijanskima posadkama, so nenadoma trčili ob vojaško patroljo. Ta

je bila na nočnem obhodu in je prva opazila partizane, začela streljati nanje, nato pa zasedla bližnje poslopje. Streljanje je opozorilo tudi karabinjerje in ko so se borci 3. čete približali njihovi postojanki, so jih že pričakali s strojničnim ognjem in ročnimi bombami. Kljub temu, da sovražnika niso uspeli presenetiti, so borci obeh čet krenili v napad, ki pa je bil odbit. Vojaška patrulja, ki je bila prej na obhodu, se je utrdila v bližnjih hišah in uspešno branila pristop k svoji baraki. Ko je neki borec 1. čete hotel postaviti razstrelivo k vhodu v poslopje, ki so ga branili italijanski vojaki, so ga ti ubili, tako da borci niso mogli vdreti v hišo. Kljub močnemu ognju karabinjerjev, so se tudi borci 3. čete približali njihovi stavbi in skozi okna vrgli nekaj ročnih bomb, ki so karabinjerje pregnale na podstrešje, odkoder so z ročnimi bombami in strojničnim ognjem uspeli odbiti napad. Ob tej priložnosti sta padla politični komisar čete in še neki borec, komandir čete pa je bil hudo ranjen. Borci so se umaknili na okoliške položaje, odkoder so streljali proti karabinjerjem, ki so se medtem že utrdili. Z zažigalnim strelivom jim je uspelo zažgati bližnjo barako, v kateri je bila mizarska delavnica, in ko se je požar razvnel, je ogenj razsvetlil vso okolico.⁷³

Štab bataljona je uvidel, da se je akcija izjalovila in je ob petih zjutraj ukazal četam umik iz vasi in zased. Zasede 2. čete niso prišle v stik s sovražnikom, ker ta kljub triurnem streljanju, ni od nikoder skušal priti na pomoč. Ko so se čete umaknile s Turjaka, so branilci še naprej streljali v prazno; pri tem so ubili lastnika delavnice, ki je hotel pogasiti požar. Italijani so imeli enega mrtvega in dva ranjena, bataljon pa tri padle in hudo ranjenega komandirja, ki je naslednji dan umrl v Medvedici.⁷⁴

Kljub precej močnim okoliškim posadkam italijansko poveljstvo ni tvegalo nočnega pohoda in je pomoč na Turjak prispele šele 7. januarja zjutraj, ko se je že zdanilo. Poveljstvo divizije »Granatieri di Sardegna« je tja napotilo manevrsko skupino 13. artilerijskega polka, ki je skupaj z enotami 11. strojničnega bataljona preiskala okolico Turjaka. Ker je pred jutrom začelo snežiti, so bile kmalu zakrite vse sledi. Italijanske enote niso mogle več ugotoviti, kam so se partizani umaknili. V svojem besu so se italijanski okupatorji znesli nad prebivalstvom Velikih Lašč in okolice, kjer so aretirali 45 oseb

Pohod mokronoške in novomeške čete na nemško okupacijsko področje in pohod 2. partizanskega bataljona proti Litiji in nazaj na Pugled

ter jih odpeljali v ljubljanske zapore z obtožbo, da so sodelovali s partizani. Pred vojaško sodišče so postavili oba bivša jugoslovanska orožnika iz karabinjerske postaje na Turjaku, ker karabinjerjem nista hotela pomagati pri obrambi.⁷⁵

Napad na italijansko posadko na Turjaku je bil prva oborožena akcija, ki jo je 2. partizanski bataljon izvedel na lastno pobudo. Z vojaške strani napad ni uspel, čeprav je bil načrt realen in izvedljiv, politični odmev med prebivalstvom tega dela Dolenjske pa je kljub sovražnemu nasilju bil dokaj ugoden. Morala in disciplina borcev sta bili dobri. Toda niso še imeli nobenih izkušenj kako napadati utrjene sovražne postojanke. Le volja ni bila dovolj, če so hoteli uspeti. Tudi sodelovanje terenskih političnih delavcev in članov OF v takšni oboroženi akciji se je pri napadu na Turjak izkazalo kot nezanesljivo. Če bi ti izpolnili svojo nalogo, bi se morda akcija začela pravočasno in sovražnik bi bil presenečen, kar je bil pogoj za uspeh, s tem pa bi se bataljon morda izognil relativno hudim izgubam, ki jih je imel. Pozitivna in koristna je bila le ugotovitev, da brez vsestranskih in dobro organiziranih priprav takšne akcije ne morejo uspeti.

Ko so italijanske enote iskale bataljon okoli Turjaka, je bil ta 7. januarja že v gozdu na severnem pobočju Gradišča (k. 514) med Udjem in Smrjenami. Ranjenega komandirja 3. čete sta bila dva borca že s Turjaka odnesla v Medvedico, kjer sta ga pri tamkajšnjem logarju spravila na varno in mu preskrbela zdravniško pomoč, ki pa je žal prišla prepozno. Zvečer je bataljon nadaljeval pohod čez Hudo polico proti Šmarju, kjer je pri Malém vrhu nad predorom prečkal komunikacije Ljubljana—Novo mesto in nato krenil proti vrhu Molnika. Zaradi visokega snega in meteža, ki ni ponehal, je bil ta del poti izredno naporen, slabo opremljeni in utrujeni borci so pot komaj zmagovali. Proti jutru se je bataljon ustavil v Šentpavlu, kjer je štab vzpostavil zvezo s terensko organizacijo OF v Podlipoglavu, ki je zanje takoj začela zbirati hrano. Poslali so tudi kurirje na javko rajonskega komiteja KPS Polje, da bi bilo glavno poveljstvo takoj obveščeno o prihodu bataljona. Osmega januarja zjutraj je bataljon pod Šentpavлом prečkal cesto Sostro—Podlipoglav—Repče—Šmarje. Zaščitnica je z vejami zabrisala sled na prehodu in borci so se z zadnjimi močmi začeli vzpenjati proti vrhu Pugleda.

PREZIMOVANJE 2. PARTIZANSKEGA BATALJONA

Ko se je 2. četa 3. bataljona črnih srajc »Monviso« sredi avgusta 1941 umaknila iz Podlipoglava v Grosuplje, so le še redke italijanske patrulje kdaj pa kdaj zašle do vznožja Pugleda in Molnika in odkar so borci kamniškega partizanskega bataljona 4. oktobra pri Plešah uničili karabinjersko patruljo, italijanske patrulje tega predela niso več nadzorovale. Tako je med okupacijsko mejo na severu in komunikacijami Ljubljana—Novo mesto na jugu, od Sv. Lenarta do Velikega Lipoglava, sredi gosto razporejenih italijanskih posadk nastal svoboden gozdnat predel, kjer je v jeseni 1941 taborila molniška četa, v januarju 1942 pa se je pod vrhom Pugleda utaboril 2. partizanski bataljon.

Najbližja italijanska posadka je bila v komaj 2 kilometra oddaljenem Velikem Lipoglavu, kjer je bilo kakih 20 obmejnih miličnikov. Druge postojanke raznih enot italijanske obmejne službe so bile še pri Sv. Lenartu, v Sostrem, Zalogu, Polju in na Vevčah. Na okupacijski meji je bila italijanska posadka še pri Pečarju, nemške pa na Starem gradu, pri Pečarju, v Besnici in Javorju. Najbližja močnejša italijanska vojaška enota je bila na Fužinah, kjer sta bili nastanjeni dve četi 21. minometnega bataljona. Ob komunikacijah Ljubljana—Novo mesto so bile sovražnikove garnizije še na Rudniku, v Škofljici, Šmarju in v Grosupljem, oddelek obmejne milice pa se je nastanil tudi na Polici. Od Ljubljane, kjer je bila glavnina italijanskih oboroženih sil, je bilo taborišče na Pugledu oddaljeno le deset kilometrov, tako da je bilo dejansko v dokaj ne- navadnem položaju, v nasprotju s pravili normalne vojaške logike. V razdalji 2 do 10 km ga je obkrožalo 17 italijanskih

in nemških posadk. V Ljubljani in bližnji okolici je italijansko posadko tvorila glavna pehotna divizija »Granatieri di Sardegna«, številne pa so bile tudi manjše samostojne enote 11. armadnega zbora in oborožene enote civilne okupacijske oblasti.⁷⁶

Ker je štab nameraval bataljon med prezimovanjem zgraditi v močno partizansko operativno enoto, ki bo spomladi sposobna kreniti na Štajersko in se tam boriti, kar je bila njena osnovna naloga, si je prizadeval, da bi bilo zimsko taborišče kolikor je le mogoče blizu Ljubljane. V tistem času Ljubljana ni bila le vodilno in organizacijsko središče narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji, marveč je spričo svoje množične organizacije OF bila tudi osnovna materialna baza za oskrbovanje bližnjih partizanskih enot z vsem, kar so rabile. Iz Ljubljane in njene neposredne okolice so pričakovali tudi močan priliv novih borcev, ki bi v bolj oddaljen kraj lahko potovali le z železnico, kar pa spričo poostrenega nadzora nad gibanjem prebivalstva ni bilo zanesljivo. Zato jim je bilo treba skrajšati pot, da ne bi po nepotrebnem padli sovražniku v roke. Odločitev, da bataljon prezimi na Pugledu, je bila zaradi bližine sovražnih postojank sicer precej tvegana, toda ko je štab bataljona preučil še vse druge elemente položaja v okolici Ljubljane, je prišel do zaključka, da je to mesto za prezimovanje še najbolj ugodno.

Sovražne postojanke, ki so neposredno obkrožale predel Molnik—Pugled, so sestavljali deli enot obmejne straže in drugih italijanskih obmejnih služb. Število vojakov teh posadk je bilo pravzaprav majhno, oboroženi so bili le z lahkim pehotnim orožjem, vse dotedanje izkušnje pa so kazale na to, da tudi bojevitost italijanskih oboroženih sil, posebno manjših oddelkov, ni preveč visoka. Morala vojakov, ki so že nekaj let nosili orožje, je že precej splahnela, zraven pa jo je nenehoma še bolj razdirala protifašistična propaganda, ki jo je OF dobro organizirala med njimi samimi. Manjše in izpostavljene italijanske posadke so živele v nenehni bojazni pred partizanskimi napadi in če so le mogle, so se spopadom izogibale. Ob velikih očiščevalnih akcijah, ki sta jih italijanska vojska in policija izvedli jeseni 1941 v Ljubljanski pokrajini, je bilo tudi več primerov, da so vojaki in oficirji na razne načine že vnaprej odkrivali, kaj se pripravlja, vse z namenom, da bi se partizani

lahko še pravočasno umaknili z ogroženega predela in se z njimi ne bi bilo treba boriti. Po neuspeli turjaški akciji je sveže zapadli sneg zabrisal za bataljonom vse sledi, zato je bila možnost, da ga bo italijansko poveljstvo iskalo sredi svojih postojank, tik pred Ljubljano, kaj malo verjetna. Tolikšne predrznosti vsekakor ni mogel nihče pričakovati in tudi to je bil eden od elementov, ki so šli v prid prav takšni odločitvi.

Geografska lega in oblikovitost Pugleda sta v zimskih razmerah dajala možnost obrambe pred napadom iz katerekoli strani. Motorizacije ni bilo možno uporabiti, saj so zasnežene strmine in z grapami razrita pobočja še za pehoto predstavljala skoraj nepremagljivo oviro. Napadati bi bilo možno le po grebenu, ki vodi iz Velikega Lipoglava proti severozahodu, a še ta je bil preozek za nastop kake večje enote. Dominanten položaj nad vzhodnim delom Ljubljanskega polja je omogočal dober pregled nad cestami iz smeri Ljubljane; v nuji bi z vrha Pugleda lahko ustvarili ognjeno zaporo, ki bi preprečevala pristop po edini cesti iz Sostra. Na gozdnatih pobočjih je prevladovala precej gosta stara bukovina, ki je tudi v zimskem času prikrivala vse premike in onemogočala, da bi jih kdo nezaželen ogledoval tako iz zraka kot tudi s sosednjih hribov. Ob vseh teh ugodnostih pa je osnovni razlog za odločitev, da si bataljon v tem predelu uredi zimsko taborišče, bil v tem, da je v okolici Zalog—Polje—Dobrunje obstajala in delovala zelo dobra in aktivna organizacija OF.⁷⁷ Vodila sta jo rajonska odbora OF Polje in Dobrunje; v terenske organizacije je bilo vključenih okoli 90 odstotkov prebivalstva. Najbolj nevarne izdajalce in okupatorjeve sodelavce v tem predelu so onemogočili borci molniške čete že v jeseni 1941, tako da sta v januarju 1942 poljski in dobrunjski rajon OF bila monolitno organizirani politični celoti, pripravljeni, da omogočita in zavarujeta obstanek partizanskega bataljona v svoji sredini.

Za stalno zvezo z glavnim poveljstvom in osrednjim političnim vodstvom v Ljubljani so organizirali več zanesljivih kanalov, po katerih so že pred prihodom 2. partizanskega bataljona pošiljali ranjence v ljubljanske bolnišnice, iz Ljubljane pa prihajali novi borci v partizanske enote. Posebne kanale so organizirali tudi za prevoz orožja, streliva, hrane in opreme iz Ljubljane, za propagandni material pa v obeh smereh. Obstajala je že dobro organizirana obveščevalna služba, ki je

zbirala podatke o sovražniku in njegovih namerah in ki je mogla ob vsakem času obvestiti bataljon o vseh spremembah in o vsaki morebitni akciji, ki bi jo sovražnik pripravljala proti bataljonu. Na tem terenu so že imeli pripravljena razna prikrita zaklonišča ter skladišča hrane, organizirali so nekaj delavnic za izdelavo in popravilo obleke in obutve, za predelavo mesa, za popravljanje orožja, pa tudi nekaj ciklostilnih tehnik za tiskanje literature in propagandnega materiala. Pri vsem tem je bila najbolj delovna mladina, ki je obiskovala tudi sanitetne in radiotelegrafske tečaje, se vadila ravnati z orožjem in se na ta način pripravljala za vstop v partizanske enote.

Na območju Zalog—Polje—Dobrunje so že pred prihodom 2. partizanskega bataljona na Pugled obstajali štirje bataljoni narodne zaščite s skupaj več kot 500 zapriseženimi člani. Ti so zbirali orožje in strelivo, se vadili ravnati z orožjem, varovali so prevoze ljudi in blaga, delali diverzantske akcije in manjše napade na sovražne vojake. Bili so ves čas v stalni pripravljenosti, da v nuji tudi z orožjem priskočijo bataljonu na pomoč.

Prostor za bataljonsko taborišče je štab izbral na jugozahodnem pobočju Pugleda, v plitki globeli pod grebenom, kjer je tudi izvirala voda. Tam so si uredili prostor za kuhinjo, nad njim pa taboriščni ogenj. Šotore je štab ukazal postaviti v strmini, ki jo je pred pogledom iz doline zakrival greben, po katerem vodi steza v Podlipoglav. Ko je 8. januarja bataljon prispel na Pugled, je pred večerom nehalo snežiti. Borci so razgrnili sneg in prvo noč prebili kar na improviziranih ležiščih pod milim nebom, ali pa so se menjali okoli ognja; zjutraj so potem začeli postavljati šotore. V ta namen določen prostor zaradi strmine ni bil kaj dosti prikladen. Ker so bila tla že močno zamrznjena, se tudi vkopati ni bilo mogoče. Iznajdljivi borci so te težave premagali tako, da so med dvema drevesoma odmetali sneg in osnovo ležišča na zgornji strani zabili v zemljo, na spodnji strani pa jo z rogovilami ob drevesu dvignili v vodoravni položaj. Na enak način so ob drevesa pritrdili tudi zgornji prečni drog, čez katerega so nato napeli šotorske ponjave. Ležišča so najprej prepletli z močnimi vejami, jih nato obložili z debelim slojem smrekovih in borovih vejic, kasneje pa še s slamo, ki so jo prinesli iz doline. Na ta način so ležišča izolirali zoper talno vlago. Z vseh strani dobro za-

prti šotori so zdaj lahko uspešno kljubovali tudi najhujšemu mrazu. V njih je navadno bilo prostora za šest borcev, v sili pa se jih je noter lahko stisnilo tudi več.

Preden je bilo taborišče urejeno, si je bataljonski štab dobro ogledal okolico in za primer nenadnega sovražnega napada vsaki četi določil položaje, ki bi jih morala zasesti in braniti. Tudi prostor, kjer so se borci zadrževali čez dan in kurili ogenj, je bil razdeljen po četah tako, da je bila vsaka čim bliže svojega položaja. Za prve dni so določili samo dve stražarski mesti, eno na stezi v smeri proti Lipoglavu, drugo pa na grebenu, čez katerega se je ista steza spuščala proti Podlipoglavu. Taborišče je bilo precej prostorno in če so hoteli, da bo ostalo skrito, so borcem prepovedali nepotrebno gibanje izven njega. V Podlipoglav in Šentpavel so odhajali samo ponoči in še to le tolikšno število borcev, kolikor je bilo potrebno, da prinesejo zbrana živila in drugo blago. Proti Lipoglavu, kjer se je nahajala najbližja sovražna postojanka, je vsako jutro, še pred svitom, odhajala tričlanska patrulja z lahko strojnico, da bi lahko pravočasno preprečila presenečenje; čez dan so v to smer pošiljali samo izvidnike. Dežurno službo v taborišču so organizirali po četah, ki so se vsak dan menjale pri delu. Medtem ko je ena varovala taborišče, je druga skrbela za prenos hrane iz doline in oskrbo taborišča z vodo in drvmi, tretja pa je počivala. Zunanje, bolj široko zavarovanje taborišča je v pretežni meri slonelo na dejavnosti goste mreže obveščevalcev, ki so jih v okviru OF organizirali terenski politični delavci po okoliških vaseh.

Nekaj dni po prihodu bataljona na Pugled, ko je bila vzpostavljena zveza z glavnim poveljstvom v Ljubljani, sta komandant bataljona in njegov namestnik odšla tja in osebno poročala o bojih bataljona, o stanju in problemih, ki so se pojavili v bataljonu v prvem mesecu njegovega obstoja. Med tem časom je politični komisar bataljona odhajal na sestanke s terenskimi političnimi delavci ter jim z navodili in nasveti pomagal pri organiziranju oskrbe in varnosti taborišča. Prve dni so hrano za bataljon zbirali po bližnjih vaseh in jo prinašali v Podlipoglav, kjer so po hišah organizirali peko kruha. V Zadvoru so organizirali skrivno klavnico živine, ki je bataljon oskrbovala z mesom, mastjo in mesnimi izdelki, drugo hrano pa so v Podlipoglav dovažali tudi iz oddaljenejših vasi.

Ker izvir vode v taborišču ni zadostoval, da bi temeljito vzdrževali osebno higieno vseh borcev, so v Šentpavlu in v Repčah pripravili zasilne kopalnice. Kopat so se borci hodili vsako noč v skupinah, tako da se je lahko na deset dni vsak okopal in dobro očistil.

Potem ko so vzpostavili zvezo z glavnim poveljstvom in organizacijo OF v Ljubljani, je dotok hrane, obleke, obutve in druge opreme postal dosti večji. Iz Ljubljane so blago dovažali s kmečkimi vozovi in avtomobili do Zadvora, kjer so že organizirali tudi rajonsko intendanturo. Drugi kanal za dovoz blaga je organizirala železničarska organizacija OF, ki je dovažala blago iz Ljubljane z železnico do Zaloga, odkoder so ga odvažali kar z vozovi v Zadvor in naprej v Podlipoglav. Kadar se je ponudila priložnost, so železničarji v Zalogu enostavno priključili vagon s pošiljko v kompozicijo, ki jo je rabila papirnica v Vevčah, odkoder jo je tovarniška organizacija OF veliko lažje spravila na določeno mesto.

Pošiljke iz Ljubljane so bile največkrat naslovljene na več organiziranih trgovcev, potem ko so prispele pa so jih spravili v tajna skladišča, odkoder so blago odnašali v bataljon, ali ga dajali v predelavo terenskim organizacijam OF. Po vaseh so organizirali šivanje toplega zimskega perila, obutve in obleke ter pletenje volnenih jopic in nogavic za borce. V papirnici Vevče so italijanske oblasti redno uničevale ostanke kart za preskrbo prebivalstva, toda kljub izredno strogemu nadzoru, je tovarniški organizaciji OF vedno uspelo izločiti določeno količino teh kart. Z njimi so nato po trgovinah in skladiščih povsem legalno nabavljali živila in drugo blago ter ga pošiljali v intendantska skladišča.

Bataljon so v celoti oskrbovali ves čas pred očmi italijanskih civilnih oblasti in vojske, pa se kljub temu ni niti enkrat zgodilo, da bi blago padlo v roke sovražniku. Dostikrat se je zgodilo tudi to, da so italijanski vojaki, ne da bi vedeli, komu so pošiljke namenjene, za manjšo denarno ali materialno nagrado sami pomagali tovoriti in prenašati ali prevažati zaboje in vreče. Organizacija, ki je vodila celotno oskrbovanje, je bila kljub svoji obsežnosti zelo trdna in disciplinirana ter je izkoristila sleherno priložnost in vsako možnost, da je na različne načine prelisčila sovražnika, samo da je zaupano ji blago pravočasno prišlo na določeno mesto.

Ko je sredi januarja 1942 nehalo snežiti, je nastopil tako hud mraz, da takega tudi stari ljudje niso pomnili. V hribih okoli Ljubljanske kotline ga je večala še gosta zimska megla, tako da se je živo srebro ponekod spustilo tudi čez 30 stopinj pod ničlo. Dokaj izboljšana oprema in okrepljena hrana sta večini borcev omogočali, da so vzdržali tudi to nevšečnost, medtem ko so manjše število telesno slabotnih in bolnih, ki tega niso mogli vzdržati, poslali v oskrbo in zdravljenje na teren. Po posebnih zvezah jih je večina odšla v ljubljanske bolnišnice in v bolnišnico na Studencu, lažje oboleli pa v njen oddelek na Razorih nad Podlipoglavom. Zanje so skrbele zdravstvene organizacije OF, ki so jih spretno prikrivale pred sovražnikom, dokler niso ozdraveli. Laže ranjene in bolne borce so prav tako skrili pri zanesljivih ljudeh po okoliških vaseh, kjer so jih obiskovali in zdravili v OF organizirani zdravniki iz Ljubljane in okolice. Bataljon kot celota je dokaj dobro in uspešno prenašal zimske nevšečnosti, saj so se borci že od jeseni počasi navajali nanje; ob istem času je v okolici Ljubljane zmrznilo na straži nekaj italijanskih vojakov.

Potem ko sta mu komandant bataljona in njegov namestnik osebno poročala, je glavno poveljstvo soglašalo z odločitvijo, da bataljon prezimi na Pugledu, dalo pa je tudi navodila, naj bataljon, dokler traja tako huda zima, ne hodi v oborožene akcije v bližini Ljubljane. Čas prezimovanja naj uporabijo za utrditev enote, da jo dopolnijo z novimi borci in oborožitvijo ter da vsestransko vojaško strokovno in politično vzgajajo borce in komandni kader. Ko sta se okoli 15. januarja komandant in njegov namestnik vrnila v taborišče na Pugledu, je bataljonski štab izdelal načrt in program dela za vse čete ter ga začel tudi takoj uresničevati. Oborožene akcije okoli Ljubljane niso bile predvidene zaradi tega, da ne bi izdali in spravili v nevarnost kanale za zvezo z Ljubljano ter tehnične baze, ki jih je vodstvo gibanja organiziralo na tem terenu.⁷⁸

Dne 13. januarja je za bataljonom prispela na Pugled skupina petih borcev 3. čete. Trije so bili že v nekdanji grosupeljski četi, ki so se po spopadu na progi pri Čušperku v noči na 5. januar zadržali pod Ilovo goro, dva pa sta po turjaški akciji odnesla ranjenega komandirja v Medvedico in ga tam po njegovi smrti tudi pokopala. Hkrati so začeli v skupinah prihajati tudi prostovoljci iz Zaloga, Spodnjega in Zgornjega

Kašlja, Polja, Vevč in drugih okoliških vasi. Priključili so se tudi vsi borci nekdanje zaloške partizanske skupine. Novinci so prihajali organizirano in večina jih je bila že oboroženih. Zadnje dni januarja so začele prihajati tudi skupine iz Ljubljane, tako da je bataljon že prve dni februarja štel na mestu okoli 100 borcev. Organizacije s terena so začele pošiljati rezervno orožje, med katerim je bilo tudi nekaj lahkih strojnic in ena težka strojnica tipa »Schwarzlose« s precejšnjo količino streliva. Občasno so odhajale iz bataljona na teren tudi patrolje, v moči pet borcev, z nalogo, da poberejo orožje pri tistih, ki so ga še skrivali. Tako si je bataljon že do konca januarja preskrbel zadostno število pušk in streliva. Vsak borec je hranil pri sebi po 200 nabojev za puško in po nekaj ročnih bomb, merilec lahke strojnice in njegov pomočnik pa sta imela po 500 nabojev. Dne 28. januarja so oblikovali poseben strojnični vod, v katerem je bilo poleg komandirja voda še 11 borcev s težko strojnico, podrejen pa je bil štabu bataljona.⁷⁹

V dobrih treh tednih, odkar se je bataljon utaboril na Pugledu, sta morala in disciplina borcev naraščali iz dneva v dan. Zaradi dobre organizacije dela in življenja v taborišču ter zaradi reorganizacije vodov in čet, katerih vodstvo so prevzeli najboljši in najsposobnejši borci, je bataljon že ob koncu januarja dobil vse pozitivne značilnosti dobro organizirane in politično zavedne partizanske bojne enote. Z okrepljenim političnim delom, s strogo kolektivnim načinom življenja in z drugimi vzgojnimi ukrepi so v zelo kratkem času odstranili razne škodljive pojave, ki so še pred mesecem dni privedli v nevarnost obstoj bataljona. Večina novih borcev, ki so prihajali s terena, je bila že prej organizirana, največ jih je bilo članov partije in SKOJ. Kot zavedni prostovoljci so s svojim navdušenjem in voljo po boju vnašali sveže razpoloženje v vrste starih, ti pa so jim posredovali lastne izkušnje, ki so jih imeli že iz dotedanjih bojev in partizanstva.

Ves razpoložljivi čas so v taborišču izkoristili zelo skrbno. Vsak dan po zajtrku je bil zbor bataljona, na katerem so prebrali dnevna povelja ter z njimi urejevali dežurno službo v taborišču in njegovo varnost, za vsako četo pa so bile posebej določene ure za vojaški in politični pouk kakor tudi za kulturno delo. Vojaški in politični pouk so večinoma imeli v dopoldanskih urah, ves drug čas so porabili za kulturno delo, počiv-

tek in razvedrilo borcev. Vojaški pouk so vodili komandirji čet; poučevali so nove borce, jih vadili rabiti orožje ter jih učili osnovnih taktičnih dejavnosti. Poleg tega osnovnega pouka so organizirali še posebne tečaje za strojničarje, minerce, veziste in bolničarje. Za komandirje vodov in čet so organizirali posebne tečaje iz taktike in topografije, ki jih je vodil komandant bataljona, medtem ko je politični komisar na podobnih urah pripravljaval politične komisarje čet za politične ure in kulturno delo.

Partijsko delo v bataljonu je vodil namestnik komandanta bataljona. Celice, kasneje pa tudi organizacije SKOJ, so imeli v vsaki četi posebej in so bile še vedno tajne, tako da borci, ki niso bili partijci, sploh niso vedeli zanje. Na sestankih celic so obravnavali notranjo problematiko: vsak komunist je bil zadolžen, da politično vpliva na določeno število borcev, da jim z osebnim primerom daje vzor in jih na ta način pripravi za sprejem v partijo ali SKOJ. Tako sta se partijska in mladinska organizacija postopoma krepili in sta kmalu zajeli dobro polovico vseh borcev bataljona.⁸⁰

Poleg rednega vsakodnevnega političnega pouka, ki so ga navadno izvajali po četah, včasih pa tudi skupno za ves bataljon, so organizirali tudi stalno kulturno vzgojo borcev. Že ob koncu januarja, ko so bila urejena vsa osnovna vprašanja glede dela in življenja v taborišču, so sestavili nov pevski zbor in kmalu za njim še recitatorsko skupino, ki sta vsak dan vadila. Štab bataljona je organiziral tudi tekmovanje v sestavljanju pesmi: najboljše so bile nagrajene, navadno z dodatnim obrokom cigaret ali s čim podobnim. Zaradi visokega snega in mraza je bilo gibanje borcev omejeno, a da bi ohranili njihovo telesno kondicijo, je štab sklenil, da bodo izkopali in zgradili veliko podzemno kaverno, ki naj bi služila kot bivališče za celo četo. Pri tem delu so se redno menjavali vsi borci skupaj s poveljniki; toda ko je bila konec februarja kaverna gotova, se je izkazalo, da je neuporabna, ker jo je taja-joči sneg zamakal z vseh strani. Takrat je zima že začela popuščati in je vse tudi minila volja, da bi šli stanovat pod zemljo.

Načrtna in sistematična razporeditev dela in življenja v zimskem taborišču na Pugledu je v celoti imela značaj orga-

niziranega vsestranskega šolanja bataljona za naloge, ki so ga čakale. Čeprav je bilo taborišče v neposredni bližini sovražnih postojank, od koder bi sovražnik ob malo večji pozornosti, kljub vsem ukrepom bataljonskega štaba, da ostanejo prikriti, kaj kmalu lahko ugotovil, kaj se dogaja na Pugledu, je prvotni občutek negotovosti in preteče nevarnosti kmalu izginil. Medtem ko prve dni v taborišču niti glasno govorili niso in so kurili le s suhimi vejami, ki se niso kadile, so že po dobrem tednu začeli po taborišču prepevati. Razpoloženje je postopoma postalo že tako svobodno, da je včasih prešlo meje dovoljenega. Bataljonski štab je povsem pravilno doumel, da bi pretirano tiho življenje v taborišču slabo vplivalo na razpoloženje borcev, vzbujalo bi občutek, da se skrivajo pred sovražnikom, s tem pa tudi občutek strahu pred njim. Zato je bilo življenje v taborišču sproščeno, ko da ni v bližini nobene sovražne postojanke, vendar je štab hkrati okrepil zavarovanje bataljona. Povečal je število stražarskih mest in postavil stalno opazovalnico. Vrhu tega je bila ena od čet v stalni pripravljenosti, da bi v primeru nuje lahko v najkrajšem času zasedla položaje in odbila morebitni sovražnikov napad. Vse pristope do taborišča so vsak dan znova maskirali, vsi stražarji, izvidniki in borci v patroljah pa so nosili bela platnena ogrinjala, da bi bili v snegu kar najmanj vidni.

Čeprav je bilo to življenje bataljona po vnaprej določenem načrtu in programu dela v zimskih razmerah videti precej zoženo in enolično, prezimovanje na Pugledu nikakor ni bilo dolgočasno. Borci so si svoj prosti čas krajšali vsak na svoj način. Medtem ko so nekateri pripovedovali razne lastne dogodivščine, so drugi vadili v pevskem ali recitacijskem zboru. S pomočjo radijskih vesti, ki jih je bataljon vsak dan dobival s terena, so bili vsi redno seznanjeni s političnim položajem v svetu in z dogodki na bojiščih. Glasila in literatura, ki so jih tiskale ilegalne tehnike v Ljubljani in okolici ter jih redno dostavljale, so prinašala domače vesti o uspehih organizacij OF in o bojih drugih partizanskih enot po Sloveniji in Jugoslaviji. Vse to so dopolnjevali novinci, ki so dan za dnem prihajali v taborišče, ko so prinašali novice o dogodkih na terenu, o svojcih, prijateljih in znancih borcev. Skoraj v vsaki četi je bil kak borec, ki je znal s svojo duhovitostjo in iznajdljivostjo vsako še tako resno stvar obrniti v smeh in

šalo. Vedro razpoloženje je bilo vedno najboljše zdravilo proti vsem resničnim in namišljenim težavam.

Novi borci, ki so prihajali s terena, so se v takih okoliščinah zelo hitro privajali in brez težav vključevali v kolektivni način življenja, ki ni poznal nobenih izjem, razen če je šlo za telesno slabotne in bolehnne tovariše. Štab bataljona in tudi vsi drugi starešine so si pridobili neomejeno zaupanje že s tem, ker si nihče izmed njih ni nikoli dovolil niti najmanjših gmotnih privilegijev v kakršnikoli obliki. Celo pri delitvi hrane so s porcijami sami čakali zadnji v vrsti pred kuhinjo. Tobak, cigarete in druge priboljške, ki so jih posamezniki dobivali s terena ali od doma, so vedno prostovoljno odstopali v kolektivno zalogo, ki so jo nato enakomerno razdelili vsem brez kakega pritrgovanja. Taki medsebojni odnosi so bili temelj, na katerem so gradili zavestno disciplino, spoštovali dostojanstvo človeka in njegovo samopožrtvovalnost ter ustvarjali tisto pravo bojno tovarištvo, ki je borcem omogočalo, da so z lahkoto preživljali tudi najtežje trenutke. Iz nekdanjih, po duhu in borbenosti zelo različnih borcev je po dobrem mesecu prezimovanja na Pugledu že zrasla moralno trdna in enotna bojna enota. V nobeni četi ni bilo več sledu o kaki samovolji posameznikov, netovarištvu ali nedisciplini, pa tudi ne nobenega poskusa, da bi se kaj podobnega še kdaj ponovilo.

Redki primeri, da je bil bataljonski štab prisiljen ostreje ukrepati, so bili večinoma v zvezi z nepazljivostjo posameznikov pri ravnanju z orožjem, ko so ogrožali življenje drugih in varnost taborišča. Včasih je komu ušel strel iz puške, enemu od komandirjev čet celo rafal iz strojnice, nekemu borcu pa se je zgodila nesreča, da je zaradi nepazljivosti z odvrženim cigaretnim ogorkom zažgal šotor s strelivom, ki je potem še dolgo pokalo. Na srečo ni bil nikoli nihče ranjen pa tudi sovražne posadke niso reagirale, čeprav so skoraj morale slišati streljanje. Krivce za taka in podobna nepotrebna vznemirjanja so disciplinsko kaznovali z dodatno stražarsko ali dežurno službo, včasih s tako imenovanimi težjimi deli, se pravi, da so morali kuhinjo oskrbovati z vodo in drvmi ter čistiti in prenašati kuhinjske kotle.

Toda precej brezskrbno življenje v taborišču je tako zavedlo nekatere tovariše, ki so jih bili poslali po raznih oprav-

kih na teren, da so premalo skrbeli za lastno varnost. Dne 28. januarja so na zvezo z glavnim poveljstvom poslali komandirja 1. čete. Čeprav so ga opozorili na nevarnost, da lahko pade sovražniku v roke, se ta za opozorila ni dosti menil. Iz Sostrega se je kar z avtobusom odpeljal v Ljubljano. Ker je na zadnji postaji italijanska patrulja nadzorovala potnike, ga je kot sumljivega zaprla. Ker ga nihče od konfidentov, ki so bili v italijanski službi, ni poznal, so ga kasneje iz zapora poslali v internacijo.⁸¹

Med najpomembnejšimi dogodki v času prezimovanja 2. partizanskega bataljona na Pugledu je vsekakor bila proslava 8. februarja, obletnice smrti največjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna. Pevski zbor in recitatorji so se za to kulturno prireditev že deset dni temeljito pripravljali, ker je bataljonski štab povabil na proslavo politične delavce iz Ljubljane in okolice, da bi videli, kako je organiziran partizanski bataljon in kakšno je življenje v taborišču. Kot uvod v to proslavo, ki jo je OF organizirala tudi v Ljubljani, so že 7. februarja zvečer poslali proti Ljubljani okrepljen vod z dvema lahkima strojnicama, z nalogo, da vznemiri sovražnika v ljubljanskih vojašnicah ter spodbudi bojno razpoloženje Ljubljančanov.

Čez Molnik in Orlje je vod po zasneženem gozdnatem grebenu Golovca neopaženo prispel nad Hradskega vas in okoli devetih zvečer začel s puškami in strojnicami streljati po razsvetljenih oknih domobranske vojašnice na levem bregu Grubarjevega kanala. To je med italijanskimi vojaki izzvalo tako paniko, da so v začetku mislili, da so partizani začeli napadati Ljubljano. Prestrašeni italijanski vojaki v začetku niso niti odgovarjali na partizansko streljanje, šele ko je minilo presenečenje in so ugasnile vse luči v mestu, so začeli divje streljati na slepo iz vseh vrst orožja in iz vseh postojank v Ljubljani ter bunkerjih okoli nje — celo iz severnega dela mesta, iz vojašnice za Bežigradom. Po uspešno opravljeni nalogi se je vod brez izgub in brez ovir zjutraj vrnil v taborišče; streljanje po Ljubljani pa se je nadaljevalo skoraj do jutranjih ur.

To je bilo res drzno in odkrito izzivanje sovražnika, ki je odgovoril le s strahovitim brezcilnim streljanjem v noč. Po akciji so Italijani še bolj zaostрили nadzor nad gibanjem mest-

nega prebivalstva, vendar zunaj mesta niso ukrenili ničesar, da bi prišli na sled storilcem, le vsako noč so z žarometi osvetljevali okoliške hribe. Ta drzna akcija je med Ljubljancani naredila izredno močan vtis in je še bolj spodbudila bojno dejavnost v samem mestu.

Dne 8. februarja se je taborišče že od zgodnjega jutra pripravljalo na proslavo. Posebej skrbno so ga očistiti, uredili dohode in šotore, borci so se očistili in obrili. Ko so po kosilu prispeli s terena povabljeni gostje, se je bataljon z orožjem postrojil v vrsto, politični komisar bataljona pa je imel slovesen govor. Razen pomena narodnoosvobodilnega boja je v govoru posebej poudaril svobodnjaške misli velikega pesnika, ki je že pred sto leti s svojimi pesmimi budil in dvigal narodno zavest Slovencev ter pozival k bratstvu med narodi. Govoru so sledile točke nadvse pestrega kulturnega sporeda, v katerem so se vrstile pesmi pevskega zbora, recitacije in pesmi v duetu ter kvartetu ob spremljavi harmonike in kitare. Miting je izredno dobro uspel ter je na borce in navzoče goste naredil močan vtis. Veselo razpoloženje v taborišču se je nadaljevalo do mraka, ko so patrulje spremile goste do Podlipoglava.

Naslednje dni se je življenje v taborišču odvijalo kot ponavadi. Toda ker sovražnik ni z ničemer odgovoril na petje in igranje harmonike, čeprav se je proslavljanje 8. februarja čisto razločno slišalo po okoliških vaseh, je budnost borcev spet začela popuščati. Ko so 12. februarja v Sostro poslali močnejšo patruljo, da bi tam s pomočjo članov narodne zaščite prevzela večjo količino živeža ter ga prinesla v taborišče, borci niso zadosti poskrbeli, da bi zaradi varnosti terenske organizacije akcijo izvedli neopazno. Okoli osmih zvečer so se spopadli z močnejšo patruljo obmejne milice. V krajšem spopadu je bil en sovražni vojak ranjen, patrulja pa se je ponoči z živežem in brez izgub vrnila v taborišče. Samo tri dni kasneje, 15. februarja, se je skupina petih borcev kopala v Šentpavlu, druga, enako močna patrulja je ob istem času počivala v Podlipoglavu na poti iz Fužin, odkoder je nesla novo lahko strojnico. Ker se v vaseh pod Pugledom sovražne patrulje že več kot mesec dni niso pojavljale, borci v Šentpavlu in Podlipoglavu niso kaj dosti skrbeli, da bi se pravočasno vrnili v taborišče. Prav tisto jutro pa se je italijanska patrulja iz devetih pripadnikov obmejne milice in obmejne straže, na smuč-

kah napotila iz Sostrega proti Šentpavlu ter pod vasjo nenadoma zapeljala med skupino borcev, ki so se vračali s kopanja. Borci, presenečeni, ker se je tako nenadoma pojavil sovražnik, se niso takoj znašli. Ko so začeli bežati proti jarku v zaklon, je enega izmed njih pokosil strojnični rafal.⁸²

Tudi italijanska patrulja, ki je bila očitno presenečena, se je takoj umaknila v Podlipoglav, kjer se je spopadla še s patruljo, ki se je vračala iz Fužin in je po streljanju pod Šentpavlom pohitela iz vasi. V tem spopadu je bil laže ranjen nek borec, sovražna patrulja pa v obeh spopadih ni imela izgub. Po teh dveh dogodkih so budnost v taborišču okrepili, in patrulje, ki so še naprej odhajale na teren, so se gibale dosti previdneje. Čeprav je po teh spopadih postalo očitno, da se neke v bližini zadržujejo partizani, italijansko poveljstvo ni začelo nobene akcije in tudi italijanske patrulje se v tem predelu niso več pojavljale.

Do konca februarja je življenje v taborišču potekalo brez kakih posebnih dogodkov. Zima je začela popuščati in patrulje, ki so jih poslali proti Ljubljani, Grosupljem, Dobrepolju, Višnji gori in Stični, so se gibale že mnogo laže in varneje. Vsak dan je prišel kak nov borec in tudi opremo bataljona so izpopolnili z nekaj induktorskimi telefonskimi aparati in z radijsko sprejemno-oddajno postajo. Za delo s temi prvimi tehničnimi sredstvi za zvezo so 23. februarja sestavili poseben radio-telefonski vod petih borcev, ki je bil neposredno podrejen štabu bataljona. Telefonske aparate so postavili na bolj oddaljena stražarska mesta in na opazovalnice na vrhu Pugleda ter jih zvezali s taboriščem, radijsko postajo pa so z bencinskim generatorjem postavili v poseben šotor. Ker takrat še ni bila organizirana radijska zveza, so postajo uporabljali le za sprejem radijskih vesti, za občasno poslušanje glasbe in za vaje v ravnanju z radijskimi sredstvi za zvezo.⁸³

Proti koncu februarja je bilo v taborišču že okoli 120 borcev, tako da so 1. marca oblikovali še 4. četo. Sestavljalo jo je 26 borcev s tremi lahkimi strojnicami, ki so jih razvrstili v tri vode. Na vsakodnevni redni vojaški urah so se v slabih dveh mesecih vsi starejši borci že naučili, kako se pravilno ravna z orožjem, posebno pa strojničarji, minerji in drugi. Ker se je med tem časom oborožitev izpopolnila, saj so dobili nekaj novih lahkih strojnic, se je štab bataljona odločil, da poišče

tudi rezervno zalogo streliva, ki so ga ob razsulu bivše jugoslovanske vojske skrili člani zaloške partizanske skupine. Dve četi, ki jima je bila zaupana ta naloga, sta prve dni marca ponoči blizu Zaloga izkopali kakih 30 zabojev streliva in ročnih bomb ter še eno težko strojnico tipa »Schwarzlose«. Vse skupaj so brez ovir prenesli v taborišče. Tako je bataljon v prvih dneh marca že bil oborožen z dvema težkima in 14 lahкими strojnici, pa še s tolikšno zalogo ročnih bomb in streliva, da bi se v nují lahko bojevali tudi dalj časa.

Bataljonski štab je želel, da bi se čete kar najbolj osamosvojile za izvajanje bojnih akcij, zato je sklenil, da bo namesto dotedanjih patrulj, ki so zbirale orožje in strelivo, poslal na teren kar cele čete. Poleg tega, da so morale še in še zbirati orožje, pa so imele glavno nalogo, da ovirajo promet na komunikacijah Ljubljana—Novo mesto, in da zasedami preprečujejo gibanje sovražnih patrulj.

Prve dni marca so na področje med Grosupljem in Turjakom poslali 4. četo, ki je po vaseh zbrala nekaj orožja in pripravila nekaj mitingov ter se nato vrnila v taborišče. Za njo so poslali 7. marca 3. četo v predel Grosuplje—Višnja gora z nalogo, da napada sovražne patrulje in prepreči promet na železniški progi med Grosupljem in Višnjo goro. Ko se je v noči na 13. marec pripravljala, da med Žalno in Mlačevim poruši progo, sta iz Grosupljega pripeljali dve lokomotivi. Da bi ju ustavila in nato uničila, je četa odprla nanje strojnični ogenj, vendar sta obe z lažjimi okvarami odpeljali naprej proti Višnji gori.

Četa se ni hotela vrniti v taborišče, dokler ji vsaj ena akcija ne bo uspela, zato se je komandir odločil, da 13. marca postavi zasede italijanskim patruljam na cesti Grosuplje—Višnja gora. Eno so postavili proti Grosuplju na Stehanu, nad k. 382, drugo pa v smeri Višnje gore, na cestnem ovinku pri k. 463. Že dopoldne je po cesti pripeljal nekaj osebnih avtomobilov, vendar jih zasede niso ustavljale, toda ker ni bilo nobene italijanske patrulje, je komandir čete popoldne zasedam ukazal, naj ustavijo in pregledajo tudi avtomobile. Okoli pol štirih popoldne je končno iz Višnje gore čez Peščenik le pripeljal osebni avtomobil. Ko je komandir voda stopil na cesto, da bi ga ustavil, je v njem zagledal uniformirane vojaške osebe in takoj začel s pištolo streljati na nje. Na cesto je skočil

še strojničar in z nekaj streli avto ustavil. Ubili so nekega karabinjerja in italijanskega majorja, šofer pa je pobegnil. Zaseda je zaplenila avtomatsko pištolo, dve pištoli, puško in vso opremo, potem pa avto zažgala.⁸⁴

Ko so borci na cesti uničevali avtomobil in pobirali plen, je nenadoma pripeljal izza ovinka še drugi potniški avto, v katerem se je peljal italijanski general Oxilia. Ko je voznik opazil, kaj se dogaja na cesti pred njim, je brž obrnil vozilo in še preden so se presenečeni borci znašli, odpeljal z veliko hitrostjo proti Višnji gori. Borci so streljali za njim, vendar jim je brez hujših poškodb pobegnil. Po končani akciji se je četa zbrala ter čez Staro vas in Pance še isti večer prispela v taborišče.

V obeh napadenih avtomobilih so bili člani italijanske kraljevske misije iz Zagreba, ki so potovali v Rim. Ko je italijansko poveljstvo zvedelo za napad na Peščeniku, je tja poslalo iz Grosupljega in Višnje gore dve četi bataljona črnih srajc »Monviso«; za spremstvo preživelih članov misije, ki so čakali v Višnji gori, pa so iz Ljubljane poslali grenadirsko četo z motornimi vozili. Ker se je 3. četa uspešno umaknila pričakovani italijanski akciji in je italijanske enote tistega dne niso mogle več izslediti, so črnosrajčniki v povračilo za ubitega majorja in karabinjerja zažgali več hiš v Spodnjem Brezovem ter aretirali skupino gozdnih delavcev, ki so bili slučajno na kraju dogodka, ter več drugih moških iz bližnjih vasi.

Po uspeli akciji 3. čete na Peščeniku je štab bataljona poslal na teren 1. četo, naj na področju Grosuplje—Turjak—Dobropolje napada italijanske patrulje in ovira promet na železniški progi Grosuplje—Kočevje. V pričakovanju večje sovražne akcije je hkrati bataljonski štab okrepil varnostne ukrepe. Vse čete so bile v taborišču nekaj dni v strogi pripravljenosti, vendar so vojaški pouk nemoteno nadaljevale. Dne 14. marca so ustanovili še en oddelek težkih strojnic. Ta vod je imel dve težki strojnici in 20 izurjenih strojničarjev.

Ker obveščevalna služba na terenu ni opazila nobenih znamenj, da Italijani pripravljajo kako akcijo proti bataljonu, za katerega taborišče so vedeli že vsi prebivalci okoliških vasi, je štab sklenil, da z okrepljeno aktivnostjo čet izzove sovražnika, ga pričaka na ugodnih položajih, mu prizadene

nove izgube in se nato z bataljonom umakne s Pugleda proti Suhi krajini, v širši gozdnat predel med Stično, Žužemberkom, Grosupljem in Višnjo goro. Bataljon se je z vsakim dnem vse bolj krepil, politična enotnost in bojna morala sta bila na višku, pa tudi vreme je iz dneva v dan postajalo ugodnejše. Vse to je ustvarjalo možnost, da bataljon krene v odločno ofenzivno akcijo proti italijanskim okupatorjem. Nadaljnje zadrževanje v taborišču ne bi bilo več smotno.

Sredi marca je bataljonski štab prejel obvestilo, da se je v gradu Lisičje, nad Laniščem pri Škofljici, zbralo okoli 60 z Gorenjske in Štajerske pobeglih duhovnikov, ki da so nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja. In ker so predpostavljali, da razne izdajalske klerofašistične organizacije tam skrivajo tudi orožje, je štab sklenil, da z enotami nenadoma vpade v grad in ga temeljito preišče. S to nalogo je 17. marca zvečer krenila čez Molnik 2. četa in okoli polnoči grad obkolila, postavila zasede in nato vdrla v poslopje. Vse prostore so temeljito preiskali, vendar orožja ni bilo. Zbranim prestrašenim duhovnikom je politični komisar bataljona obrazložil pomen narodnoosvobodilnega boja, potem pa se je četa umaknila.

Ker akcija v Lisičjem ni bila uspešna, so sklenili, da četa še isto noč postavi zasedo ob železniški progi in počaka na kak vlak ali sovražno patruljo. Zasedo so postavili čisto ob progi, na ovinku, kjer se začenja vzpon med postajama Škofljica in Šmarje—Sap. Ker četa ni imela s seboj minerskega materiala, so sklenili, da bodo vlak ustavili z rdečim zapornim signalom, nato pa ga preiskali in uničili. Dne 18. marca okoli treh zjutraj je od Škofljice pripeljala manjša kompozicija tovornih vagonov. Strojevodja se ni menil na zaporni signal, zato je četa začela streljati v lokomotivo, pri čemer je strojevodjo ubila, kurjača pa ranila. Vlak se je potlej le ustavil. Borci so ga preiskali, toda bil je prazen. Zaradi neposredne bližine posadk v Škofljici in Šmarju se četa ni mogla zadrževati dalj časa in uničiti kompozicije. Uničili so le naprave na prestreljeni lokomotivi. Zasede v obeh smereh so še nekaj časa čakale na sovražne patrulje, ker pa teh ni bilo, se je četa še pred svitom zbrala in se čez Molnik vrnila v taborišče. Bataljon je tudi ta dan v pripravljenosti čakal na sovražnika, vendar se tudi to pot ni pojavil.⁸⁵

Dne 18. marca je tudi 1. četa izvedla svoje prve akcije, ko je med Krko in Dobropoljem potrgala telefonske napeljave in v Zdenski vasi kaznovala nekega dezerterja in izdajalca. Devetnajstega marca se je zadrževala med Vodiciami in Lipljeni, 20. marca pa je pri železniški postaji Čušperk razstrelila železniško progo in se v noči na 22. marec vrnila na Pugled.

Dne 19. marca je bataljon že imel okoli 150 borcev, pa so tega dne ustanovili še 5. četo. Ob tej priložnosti je štab bataljona stare borce enakomerneje razdelil po vseh petih četah in na ta način nekako dosegel približno enako bojno kakovost, da bi čete bile sposobne samostojno delovati.

Novi borci, ki so prispeli v bataljon iz okolice Šmarja, so obvestili štab, da nekateri kmetje v Paradišču nasprotujejo OF in da doma skrivajo orožje, ki ga nočejo oddati za partizane. Da bi to orožje ne prišlo v roke okupatorju ali njegovim sodelavcem, je štab 20. marca zvečer poslal proti Paradišču 2. in 4. četo, naj preiščeta označene hiše in odvzameta orožje. Nekaj po polnoči sta četi postavili zasede proti Šmarju in Lipoglavu, nato pa zastražili Paradišče in začeli s preiskavo. Ko so nekaj hiš že brez kakega uspeha preiskali, se je v vasi pojavila osemčlanska italijanska patrulja. Bila je iz 1. čete 23. bataljona obmejne straže. Presenečena je izstrelila nekaj strojničnih rafalov ter nato pobegnila. Streljanje je preprečilo, da bi še naprej preiskovali hiše, zato sta komandirja čet sklenila, da še pred jutrom postavita zasede italijanskim patruljam, ki so vsak dan hodile po vaseh okoli Šmarja. Računala sta tudi na to, da bodo po akciji v Paradišču sovražne patrulje vsekakor bolj aktivne.

Četi sta postavili zasedo ob cesti Šmarje—Lipoglav, na gozdnatem pobočju pod Sv. Magdaleno (k. 501), in čakali. Zaseda 2. čete je bila usmerjena proti Šmarju, zaseda četrte pa proti Lipoglavu. Manjšo zasedo so postavili tudi pri Sv. Magdalenih z nalogo, da varuje hrbet obema četama. Proti pričakovanju pa italijanska posadka v Šmarju ni z ničemer pokazala, da se je ponoči kaj zgodilo v njeni bližini, prav tako se ni zganila posadka obmejne milice na Velikem Lipoglavu. Patrulje so se kot navadno in brez skrbi gibale le po glavni cesti med Šmarjem in Grosupljem, ki je bila že izven strelnega dosega 2. čete. Šele nekaj pred enajsto uro dopoldne je opazovalec javil, da so iz Šmarja krenili trije fašistični miličniki po

poti proti Lipoglavu. Zaseda 2. čete jih je pustila predse, nato pa udarila po njih. Dva obmejna miličnika sta takoj padla, tretji pa se je najprej skril v zaklon pod zasedo, nato pa skozi gozdno goščavo pobegnil proti Šmarju. Četa je zaplenila dve puški, dve pištoli in vso opremo, ki sta jo padla fašista nosila s seboj. Obe četi sta še nekaj časa čakali v zasedi, da pride še kaka sovražna patrulja. Ni je bilo, zato sta okoli poldneva krenili mimo Repč v taborišče na Pugledu.⁸⁶

V pričakovanju, da bodo italijanske sile končno le krenile proti taborišču, je bataljonski štab takoj po akciji okrepil izvidniško dejavnost v vseh smereh. Ob robu gozda proti Lipoglavu so postavili v zasedo vod borcev z lahko strojnico in nalogo, da prestreže sovražnika iz te smeri, na severni vrh Pugleda, na k. 579, pa so postavili težko strojnico, naj nadzira dohode iz smeri Sostra in Sadinje vasi ter prepreči zbiranje italijanskih sil v dolini pod Pugledom ali pa proti okupacijski meji. Na teh položajih so enote ostale tudi v noči na 22. marec in nato še ves dan, vendar niso opazile ničesar, kar bi kazalo, da sovražnik pripravlja kako akcijo proti bataljonu. Šele 22. marca, tik pred mrakom, je zaseda pri Lipoglavu javila, da posadka obmejne milice pospravlja opremo in se očitno pripravlja, da bo zapustila svojo postojanko. Ker ni bilo verjetno, da bi si fašisti ponoči upali na pot proti Šmarju, je bataljonski štab nekaj po polnoči poslal proti Zgornji Slivnici 3. četo z nalogo, da zasede pot Lipoglav—Šmarje in napade fašistične miličnike, ko bodo ti zapustili svojo postojanko na Lipoglavu. Četi so dodelili nekaj borcev, ki so bili v akciji že 21. marca in so že dobro poznali najbolj ugodne položaje za zasede.

Prezimovanje 2. partizanskega bataljona je minilo, ne da bi italijanski okupatorji, kljub svojim velikim prednostim v ljudstvu in orožju, začeli kakršnokoli akcijo — čeprav je taborišče ležalo tako blizu Ljubljane, da so žarometi z ljubljanskega gradu osvetljevali celo stražarska mesta. Medtem ko so prve dni posvečali precej pozornosti ukrepom, da taborišče in življenje v njem ostane prikrito, je s krepitvijo bataljona skrievanje vse bolj izgubljalo pomen. K temu je vsekakor veliko prispevalo zaupanje v ciljem OF privrženo okoliško prebivalstvo, saj v času prezimovanja bataljona zares ni bilo niti enega primera izdajstva. Zadnje dni januarja in v začetku februarja so v taborišče prispeli trije sovražni agenti in provokatorji, a

ker je štab bataljona že vnaprej zvedel zanje, so jih že takoj po prihodu zaslišali in onemogočili. Vendar so italijanske posadke na Lipoglavu, pri Sv. Lenartu in v Sostrem morale vsaj slutiti, da se na Pugledu dogaja nekaj nenavadnega, saj so se petje, igranje harmonike in občasni slučajnostni streli v taborišču slišali prav do teh vasi; vendar niso z ničemer pokazale, da jim je za to kaj mar. To si lahko tolmačimo le s tem, da italijanski vojaki in oficirji teh posadk niso obveščali predpostavljenih štabov, kaj so opazili. Tak molk je bil do neke mere razumljiv za čas, ko je bataljon na Pugledu miroval, nikakor pa ne več po napadih na Peščeniku, pri Škofljici in 21. marca pri Šmarju. To je možno pojasniti le s tem, da so se te posadke očitno bale boja s partizani. Če bi svoja opažanja javili naprej, so vedeli, da jim bo ukazano, naj stvar preverijo. Pri tem bi vsekakor prišlo do oboroženega spopada, tega si pa, kot kaže, nikakor niso želeli. Da italijanska višja vojaška poveljstva niso vedela za partizansko taborišče na Pugledu, dokazuje tudi to, da v tistem času nobene od šibkih okoliških postojank niso niti okrepili niti ukinili.⁸⁷

Boj na Pugledu

Ker tudi po napadu pri Šmarju 21. marca Italijani niso odšli v akcijo proti bataljonu in ker se je posadka na Lipoglavu samo pripravljala, da se umakne, je bil štab bataljona prepričan, da bo italijansko poveljstvo prisiljeno kaj ukreniti, če bo le uspelo 3. četi še pravočasno presekati pot umikajoči se posadki in jo napasti. Zato so ob odhodu 3. čete v zasedo z enim vodom okrepili še zasedo 4. čete ob robu gozda pred Velikim Lipoglavom. Ena izmed čet, ki so ostale v taborišču, je bila v stalni pripravljenosti, drugi borci pa so pospravili taborišče ter nadaljevali redno vsakodnevno delo v kuhinji ter pri vojaškem pouku.

Tretja četa je še pred svitom prišla na določeno mesto in postavila zasede proti Lipoglavu in Šmarju. Ponoči je sem pa tja deževalo, a ko je četa zasedla položaje, je začelo še snežiti. Padlo je le toliko snega, da je pobelil kopnine in zakril sledi. Ko se je zdanilo, se je tudi vreme umirilo. Okoli osmih zjutraj je izvidnik iz smeri Lipoglava javil, da je po poti proti Šmarju

krenil vprežni voz, ki ga spremlja nekaj fašističnih miličnikov. Toda še preden je voz pripeljal do gozda, kjer je bila skrita zaseda, sta v spremstvu ostala le dva miličnika, drugih šest pa je v strelski vrsti krenilo bočno skozi gozd proti cerkvi Sv. Magdalene, česar zaseda ni opazila. Voz, ki ga je vodil eden od lipoglavskih kmetov, je zaseda pustila naprej, z lahko strojnico in puškami je udarila le po obeh fašistih, ki sta korakala za njim. Oba sta obležala na poti, medtem ko so preplašeni konji zdirjali z vozom proti Šmarju. Nenadoma, čeprav tudi sami presenečeni, so se v gozdu nad zasedo pojavili drugi fašisti. Večina borcev je pazila predvsem na dogajanje na cesti in šele v zadnjem hipu so nekateri opazili sovražnika za hrbtom ter takoj udarili po njem. Fašisti so si poiskali kritje za drevjem in začeli nabijati nazaj, vendar jih je končno po krajšem puškarjenju zaseda pognala z ročnimi bombami v beg proti Šmarju. V spopadu je imel sovražnik dva mrtva, četa v zasedi pa ni imela nobene izgube. Zaplenila je dve puški in dve pištoli.⁸⁸

Oddelek obmejne fašistične milice, ki je zapuščal svojo postojanko na Lipoglavu, so partizani napadli le kak kilometer od Šmarja, in ko se je streljanje končalo, je napadenim že hitel na pomoč del tamkajšnje posadke. Položaji, na katerih je bila četa, niso bili kaj prida primerni za boj s sovražnikom iz šmarske strani, zato je komandir čete sklenil še preden pride sovražnik zasesti boljši položaj. Zbral je četo in jo neopazno povedel na greben ob vaški poti, ki iz Zgornje Slivnice pelje proti Repčam. Tam se je četa znova razvrstila v zasedo in čakala na sovražnika. Ta se je ustavil na mestu, kjer je bila prej zaseda, prestregel bežeče ostanke lipoglavske posadke, pobral mrtve in se nato vrnil v Šmarje. V bližini Repč je četa še nekaj časa čakala, ko pa se sovražnik ni pojavil, jo je komandir odvedel v predel Polžarija (k. 498) in sklenil počakati do mra-ka, da bi nato mogli neopazno kreniti v taborišče.

Dne 23. marca ob pol desetih dopoldne, poldrugo uro po napadu na lipoglavski oddelek fašistične obmejne milice pri Šmarju, je poveljstvo 2. čete 1. bataljona 23. odseka obmejne straže, ki se je nahajala v Polju, obvestilo komando divizije »Granatieri di Sardegna«, da se v predelu Lipoglav—Podlipoglav—Sv. Lenart zadržuje okoli 200 partizanov. Že dopoldne je komanda divizije izdala ukaz štabu 3. bataljona črnih srajc

»Monviso«, čigar 1. in 2. četa sta bili v Grosupljem, 3. četa pa v Višnji gori, naj pregleda gozdnate predele v smeri Lipoglava in Podlipoglava. Hkrati je tudi 1. bataljon 23. sektorja obmejne straže, katerega deli so bili razmeščeni v Polju, Zalogu, Sv. Lenartu in Grosupljem, dobil nalogo, naj z delom svojih enot preišče področje med Sostrim, okupacijsko mejo in Podlipoglavom.

Deli bataljona črnih srajc »Monviso«, ki so nastopali iz smeri Grosupljega in Šmarja, so okoli treh popoldne prispeli do Velikega in Malega Lipoglava. Ko so začeli prodirati dalje po grebenu proti Pugledu, je 2. četo bataljona »Monviso« nenadoma obsul močan ogenj dveh lahkih strojnic in kakih dvajsetih pušk. Napadel jo je okrepljeni 2. vod 4. čete, ki je že od jutra čakal v zasedi in branil dohod proti taborišču. V tem kratkem spopadu so črnosrajčniki imeli tri mrtve in več ranjenih vojakov, potem pa so se umaknili v Lipoglav ter začeli pripravljati organiziran napad na položaj partizanske zasede. Italijanski vojaki so iz kritja ob robu vasi nenehoma in brez cilja streljali proti gozdu, dva njihova lažja ranjenca pa sta hitela po cesti proti Ipavcu in dalje proti Sv. Lenartu, da bi poiskala pomoč. Komandir voda, ki je poveljeval zasedi pred Lipoglavom, je opazil sovražne priprave za napad. Ker položaj zasede ni bil primeren za daljši boj, je zasedo prestavil na trig. 587, si utrdil položaj, v štab bataljona pa poslal kurirja s poročilom.

Ko je bataljonski štab prejel obvestilo o zbiranju močnejših sovražnih sil na Lipoglavu in o rezultatu prvega spopada, je izdal ukaz, naj taborišče do kraja pospravijo, razen kuhinje, ki je imela nalogo, naj ne glede na to, kaj se dogaja, kuha naprej in za ves bataljon pripravi večerjo. Komandirju strojničnega voda, ki je imel težko strojnico postavljeno na k. 579, je bilo ukazano, naj nadzoruje cesto med Sadinjo vasjo in Podlipoglavom in prepreči dohod sovražniku, če bi se pojavil iz te smeri. Vodi 1. čete so zasedli zahodna pobočja Pugleda in zaprli dohode iz Šentpavla ter Podlipoglava, 2. in 5. četa s polovico 4. čete pa sta zasedli greben Pugleda in zapirali smer proti Panski reki. Druga težka strojnica je ostala v rezervi v taborišču.

Komandir 3. čete, ki je bila v predelu Polžarije na jugovzhodnih pobočjih Molnika, je takoj po spopadu zasede pri

Lipoglavu poslal v taborišče kurirja po nove ukaze za četo. Dobila je nalogo, naj takoj krene na vrh trig. 587 in tam zamenja del 4. čete, ki je medtem že znova začel boj s prodirajočim sovražnikom, in tudi, naj prepreči, da bi sovražnik prodrl po grebenu proti Pugledu. Ko je po krajšem zastoju boj pri Lipoglavu znova oživel, komandir 3. čete ni več čakal, da bi se vrnil kurir, temveč je sam z enoto takoj krenil pod Repčami in mimo Brezja v to smer. Na pol poti je srečal vračajočega se kurirja in okoli pol petih popoldne že zamenjal dele 4. čete, ki so se nato vrnili v svojo enoto. Tretja četa je nadaljevala boj in je z dobro organiziranim ognjem odbila več sovražnikovih napadov na svoje položaje, ki so dominirali nad vsemi dohodi iz te smeri. Že prej postavljena telefonska zveza, ki je zasedo pred Lipoglavom in stražarska mesta na Pugledu vezala s taboriščem, je delala odlično. Po njej je bil bataljonski štab sproti obveščen, kako poteka boj in če se položaj kaj spreminja. Zaradi nekaj centimetrov zjutraj zapadlega snega je bila tudi vidljivost v gozdu dobra in so z lahkoto spremljali vsak sovražnikov premik.

Nekaj po četrti uri popoldne sta lažja ranjenca iz bataljona »Monviso« prispela v Sostro, kjer ju je prestregla patrulja desetih karabinjerjev iz postaje Vevče. Njuno poročilo so takoj poslali poveljstvu karabinjerjev v Ljubljano, ki je brez vednosti komandanta grenadirske divizije takoj poslalo na pomoč kamion s 30 karabinjerji, ki so se jim med potjo priključili še karabinjerji iz postaje Vevče. Ko se je okoli petih popoldne ta kamion pojavil na cesti med Sadinjo vasjo in Podlipoglavom, je po njem udarila težka strojnica s trig. 579, ga ustavila in karabinjerje prisilila, da so se razbežali po vasi. Kasneje so se ti karabinjerji priključili 2. četi 1. bataljona 23. sektorja obmejne straže. Ta je medtem čez Zagradišče in Razore prispela do Podlipoglava in zasedla dolino Panske reke od Reškega kovača do Ipavca, odkoder je okoli pol šestih začela prodirati v strmino proti grebenu Pugleda.

Ker je obramba 3. čete na položajih vrha, kjer je trig 587, zadržala vse napade enot bataljona »Monviso« in te niso imele upanja, da bi mogle brez večjih žrtev prodreti po grebenu na Pugled, je poveljstvo grenadirske divizije poslalo proti Podlipoglavu še dve pehotni četi iz 2. grenadirskega polka. Toda ker očitno nista bili obveščeni o partizanskih položajih, sta tudi

ti dve na kamionih prispeli le do Sadinje vasi, kjer jim je ogenj težke strojnice, nekaj pred šesto uro zvečer, preprečil, da bi šli dalje. Tudi ti vojaki so se razbežali po vasi in iskali kritje. Do mraka se niso več pojavili, nato pa so v temi zasidli Podlipoglav.

Italijanske oddelke, ki so iz Panske reke prodirali proti grebenu Pugleda v smereh trigonometrov 579 in 587, so borci 2., 4. in 5. čete pustili čisto blizu, nato pa so jih zasuli z ročnimi bombami ter z ognjem iz lahkih strojnic in pušk. Presečeni graničarji in karabinjerji so se v neredu umaknili v kritje po grapah, odkoder so okoli pol sedmih znova krenili v napad. Ob istem času je sovražnik okrepil pritisk tudi iz smeri Lipoglava, vendar so partizani vse njegove poskuse, da bi se prebil na greben Pugleda, zavrnili. Ko se je stemnilo, je boj začel postopoma slabeti in je nato tudi povsem prenehal. Borci so ostali na položajih, kamor so jim bili kuharji že med bojem prinesli večerjo, in čakali, da bi znova odbili sovražnikov napad, vendar do tega ni več prišlo.⁸⁹

Bataljonski štab, katerega člani so bili ves čas boja na položajih in osebno usmerjali obrambo Pugleda, je opazil, da so iz Ljubljane prišle sovražnikove okrepitve. Ker se je hotel izogniti obkolitvi, ki je grozila četam na Pugledu, je sklenil, da še pred ponovnim, okrepljenim sovražnikovim napadom zbere čete in se pod zaščito teme umakne mimo Šentpavla na Molnik. Še ko se je mračilo, so borci pobrali telefonsko napeljavo in v taborišču porušili tudi skopano kaverno. Ko so čete v temi postopoma zapuščale obrambne položaje, je skupina borcev pokopala tri padle tovariše, nato pa z lahko stropnico kot zaščitnica krenila za bataljonom. Ta se je okoli pol devetih zvečer spustil po gozdnati grapi do ceste Lipoglav—Repče—Podlipoglav in nato brez kakršnegakoli stika s sovražnikom krenil na vrh Molnika.

Ker so zadnji in najhujši boj vodili na severnih pobočjih Pugleda že skoraj povsem v temi, italijansko poveljstvo pa očitno ni imelo pregleda nad položajem, je karabinjerska izpostava na mejnem prehodu pri Pečarju ob osmih zvečer javila poveljstvu v Ljubljani, da je opazila premik partizanov čez okupacijsko mejo, in je prosila, naj ji pošljejo okrepitev. Ta vest, verjetno izmišljena v strahu in pričakovanju, da bi partizani osamljeno karabinjersko postajo pri Pečarju še utegnili

isto noč napasti, je popolnoma zmedla italijansko poveljstvo, tako da je dejansko preprečila pravočasne ukrepe v smeri, kamor se je umaknil partizanski bataljon. Ko so okoli devetih zvečer italijanske enote iz doline Panske reke končno le prišle na greben Pugleda, so našle položaje opuščene in prostor, kjer je dva in pol meseca bilo partizansko taborišče, prazen. Po krajšem postanku in zbiranju so se Italijani spustili s Pugleda v Podlipoglav in tam prenočili, enote 3. bataljona črnih srajc »Monviso« pa so čez noč ostale na Lipoglavu. Dne 24. marca okoli enih po polnoči sta v predel Sostro—Podlipoglav prispela še dva bataljona pehote 2. grenadirskega polka in do jutra zaprla predel Pugleda ter okupacijsko mejo od Pečarja proti Javoru.

Po krajšem počitku na vrhu Molnika je štab 2. partizanskega bataljona sklenil, naj bataljon še isto noč prekorači cesto Ljubljana—Novo mesto in se na ta način izogne širši obkolitvi ter bojem z veliko močnejšimi sovražnimi silami, do katerih bi na tem prostoru naslednjega dne vsekakor prišlo. Okoli enajstih ponoči je bataljon krenil z Molnika mimo Pleš proti Malemu vrhu. Brez ovir je šel čez glavno cesto, nato pa nad predorom tudi čez železnico. Pot je nadaljeval proti Hudi Polici, čez Vino proti Gradišču in se 24. marca v zgodnjih jutranjih urah začasno ustavil nad zapuščenjo žago v Medvedici.

Med boji na Pugledu je 3. bataljon črnih srajc »Monviso« imel 5 mrtvih in 6 ranjenih vojakov, padel pa je tudi neki podoficir iz 1. bataljona 23. sektorja obmejne straže; karabinjerji so imeli dva ranjena. Če prištejemo še dva obmejna miličnika, ki sta padla v zasedo med Šmarjem in Lipoglavom, so italijanski okupatorji imeli 23. marca v bojih z 2. partizanskim bataljonom 8 mrtvih in 8 ranjenih vojakov. Do šestih zvečer, ko se je začel napad italijanskih enot iz smeri Panske reke, partizanski bataljon še ni imel nobene izgube, kasneje pa so padli trije — borec, komandir voda in politični komisar ene od čet, dva borca in politični komisar 3. čete pa so bili lažje ranjeni in sposobni za pohod. Vse kar je imel bataljon v taborišču na Pugledu, je odnesel s seboj, tako da razen manjše količine nabojev, raztresenih po položajih ni sovražniku padlo v roke prav nič.⁹⁰

Da bi nekoliko omilili svoj poraz, so vojaki 3. bataljona črnih srajc »Monviso« že po končanem boju v Velikem Lipo-

glavu ustrelili 4 moške, ki niso imeli nobene zveze s partizani, in jih nato v poročilih prikazali kot padle partizane. Na podlagi tega je tudi kvestor ljubljanske policije netočno poročal, da je na Pugledu padlo skupno 7 partizanov, kar nikakor ni ustrezalo resnici, kakor tudi ne poročilo, da so se partizani umaknili na nemško okupacijsko področje.

Dne 24. marca je ves 2. grenadirski polk ob pomoči enot 1. bataljona 23. obmejnega sektorja, 3. bataljona črnih srajc »Monviso«, obmejne fašistične milice in karabinjerjev brez uspeha preiskoval širše območje Pugleda in teroriziral prebivalstvo okoliških vasi. Italijanski vojaki so zažgali Veliki in Mali Lipoglav. Zgorelo je 11 hiš, kradli in ropali so živež, perutnino in živino. V Veliki in Mali Stari vasi so črnosrajčniki bataljona »Monviso« zaprli 25 prebivalcev, med njimi tudi grosupeljskega župana. V predelu Zadvor—Sostro—Podlipoglav—Lipoglav so istega dne zaprli več kot 50 ljudi, od katerih so jih 19 zadržali v zaporu ter jih kasneje internirali. Predel med Sostrim, Grosupljem in okupacijsko mejo so preiskovali še 25. marca, ko so fašisti v Sostrem prijeli dva izdana člana narodne zaščite in ju brez sojenja takoj ustrelili.⁹¹

Z uspešnim bojem na Pugledu 23. marca 1942 je 2. partizanski bataljon dokazal, da je v času prezimovanja postal trdna in vojaško dobro organizirana ter vodena enota. Dobro vodena obramba ter vztrajnost borcev na položajih sta veliko močnejšim sovražnim silam onemogočili, da bi še podnevi zasedle Pugled, potem ko se je partizanski bataljon uspešno umaknil iz obroča, pa je italijansko poveljstvo izgubilo vse sledi za njim. S tem, da so imeli nenehen pregled nad menjajočim se položajem, s tem, ko so spretno izkoriščali ugodnosti terena in varčevali z lastnimi razpoložljivimi silami, so štab bataljona in poveljujoči komandirji čet popolnoma izigrali sovražnikovo taktiko in si hkrati z vsemi borci pridobili dragocene bojne izkušnje.

Razen vojaškega neuspeha so italijanski okupatorji doživeli tudi težak moralni in politični poraz. Prebivalstvo Ljubljane in vzhodnega dela Ljubljanskega polja, odkoder je bila doma večina borcev 2. partizanskega bataljona, je s skrbjo spremljalo peturni boj na Pugledu, kamor so vse popoldne hitele močne sovražne okrepitve. Ker se je boj zavlekel in je streljanje pred nočjo doseglo višek, nihče pa še ni ničesar ve-

del, kako boj poteka, se je narodna zaščita v Polju, Zalogu, Dobrunjah in v Sostrem že pripravljala, da bi v nuji z orožjem udarila italijanskim enotam v hrbet in tako pomagala bataljonu, da bi se rešil iz morebitnega kritičnega položaja. Ko se je naslednjega dne zvedelo, da je sovražnik doživel poraz, da je bataljon uspešno vzdržal boj in prizadejal sovražniku izgube ter se potem brez sledu izmuznil iz sovražnega obroča, splošnemu veselju ni in ni bilo konec. Italijanskim vojakom so se posmehovali in se norčevali iz njih, medtem ko sta politični vpliv OF in zaupanje v končno zmago občutno porasla. Uspeh 2. partizanskega bataljona v bojih na Pugledu je prebivalstvo Ljubljane in njene okolice upravičeno imelo tudi za svoj veliki uspeh.

Ves čas, kar je 2. partizanski bataljon prezimoval na Pugledu, so organizacije OF v Ljubljani ter v rajonih Polje in Dobrunje bedele nad varnostjo njegovega taborišča, pošiljale iz svojih vrst v bataljon nove borce in ga vsestransko tudi gmotno oskrbovale. Zahvaljujoč taki pomoči in sodelovanju, je imel štab bataljona možnost, da je vso svojo skrb usmeril v vojaško-strokovno, moralno-politično in kulturno vzgojo borcev in nižjega poveljniškega kadra. V dveh in pol mesecih, ki jih je bataljon preživel na Pugledu, so imeli okoli 180 ur vojaškega pouka in prav toliko ur politične in kulturne vzgoje. Veliko starih borcev in tudi precejšnje število novih so na ta način usposobili ne samo za to, da so znali spretno ravnati z orožjem, pač pa za povsem samostojno izvrševanje bojnih nalog. Vsak izmed teh tovarišev se je usposobil že do te mere, da je lahko v nuji in v vsakem položaju zamenjal svojega komandirja voda ali čete ter uspešno vodil enoto naprej. V tem je bila tudi zasnova reševanja kadrovskih vprašanj za nadaljnji razvoj bataljona, dogodki, ki so z naglico sledili v prihodnjih mesecih, pa so pravilnost take politike tudi povsem potrdili.

Hkrati z vojaško in politično izgradnjo bataljona so povsem na novo organizirali tudi partijsko organizacijo, ki je bataljonskemu štabu dajala vso podporo in pomoč. Že v januarju so oblikovali bataljonski komite KPS, ki so ga sestavljali sekretarji četnih celic in člani bataljonskega štaba, vodil pa ga je namestnik komandanta bataljona. Novo vodstvo je partijsko organizacijo najprej očistilo od oportunističnih ele-

mentov ter jo nato izpopolnilo z novimi in politično zdravimi mladimi člani, ki so pretežno izhajali iz delavskih in kmečkih vrst. Sprejeli so vse tiste, ki so se s svojim obnašanjem v bojih izkazali in so si z delom pridobili zaupanje in spoštovanje drugih borcev. Po vzoru partijske organizacije je proti koncu februarja začela v bataljonu nastajati in delovati tudi organizacija Skoja, v katero so sprejeli najboljše mladince. Na ta način sta partijska in mladinska organizacija sredi marca že zajeli skoraj dve tretjini vseh borcev bataljona. Iz prvotno dokaj raznolike in krhke enote se je 2. partizanski bataljon pod smotrnim vodstvom in ob pomoči partijske in mladinske organizacije v zelo kratkem času spremenil v vsestransko usposobljeno, trdno in borbeno kadrovsko jedro I. štajerske partizanske brigade in kasnejše II. grupe odredov.

PRVA ŠTAJERSKA PARTIZANSKA BRIGADA

Marca 1942 se je vreme že precej izboljšalo in splošna dejavnost partizanskih enot v Ljubljanski pokrajini je občutno rasla, se krepila ter vnašala zmedo med okupatorjeve vrste. Italijani očitno niso vedeli, kako se razvijajo partizanske enote, kakšna je njih kakovost in kolikšno je število partizanskih borcev na okupacijskem področju, zato so bili presenečeni, ko kljub vsem svojim dotedanjim varnostnim ukrepom, reorganizaciji okupacijskega sistema in ogromni premoči v ljudeh in orožju v svojem prizadevanju, da bi z vojaškimi posegi proti partizanom zatrli oborožen upor, niso nikakor mogli doseči kakega vidnejšega uspeha. Partizani so jih proti koncu zime čedalje bolj vznemirjali, tako da so izgubljali ljudi in material, napadi na italijanske patrulje in prometne zveze so se vrstili iz dneva v dan, postajali vse bolj pogosti in neznosni, vse vojaške akcije proti nepoznanemu sovražniku pa so se redno končale z novimi izgubami in porazi. Poleg 2. partizanskega bataljona je vzhodno od Ljubljane postal zelo aktiven tudi 3. partizanski bataljon, ki je prezimil na območju Kožljeka na Notranjskem in v marcu začel z akcijami južno od Ljubljane. Precej aktivne so postale tudi čete nastajajočega dolenjskega ali 5. partizanskega bataljona na področju okoli Novega mesta.

Ker italijanske vojaške in policijske sile nikakor niso morale vsaj zavreti dejavnosti partizanskih enot v naštetih žariščih in nikakor ne dojeti partizanske taktike boja, ki se je stalno prilagajala novemu položaju in se tako seveda nenehoma menjala, so se zatele v najbolj grobo in brezobzirno nasilje nad neoboroženim prebivalstvom, v čemer so prednjačila italijanska vojaška poveljstva vseh stopenj. Po vsakem porazu ali neuspehu v bojih s partizani so fašistični vojaki ropali in požigali hiše, ubijali nedolžne prebivalce ter jih v poročilih prikazovali kot ubite partizane, druge pa zapirali in odvažali v internacijska taborišča ali pa jih zadržali v zaporih. Mnoge od njih so kasneje postrelili kot talce. Italijanske okupacijske oblasti so se nadejale, da bodo z množičnim nasiljem ljudstvo prisilile, da bo nehalo sodelovati v narodnoosvobodilnem gibanju, vendar so dosegle ravno nasprotni učinek. Upornost prebivalstva se je vse bolj krepila in tisti, ki so uspeli izogniti se okupatorskim akcijam, so v vse večjem številu vstopali v partizanske enote. Ko se je 2. partizanski bataljon po boju na Pugledu zadrževal 24. in 25. marca v Medvedici, se mu je pridružilo okoli 20 oboroženih mladincev iz Grosupljega in okoliških vasi, italijansko poveljstvo pa je v tistih dneh ukinilo svoje postajanke na Lipoglavu in Polici ter te posadke potegnile v Šmarje in Grosuplje.

Še pred bojem na Pugledu, nekako v prvi polovici marca 1942, je komandant 2. partizanskega bataljona odšel v Ljubljano, da bi članom glavnega poveljstva osebno poročal o stanju enote in prejel nova navodila za razvoj in dejavnost bataljona. V razgovoru ga je komandant glavnega poveljstva seznanil s sklepom, da vodstvo 2. partizanskega bataljona dejansko prevzame vlogo pokrajinskega poveljstva partizanskih enot za Štajersko in ga je v zvezi s tem tudi pooblastil, naj vse štajerske partizanske enote organizacijsko oblikuje tako, kot bo uvidel, da bo v nastalem položaju najbolj primerno, in naj organizacijsko obliko prilagodi tudi najboljšim možnostim za uspešno poveljevanje.⁹² Prejel je tudi ukaz, naj z 2. partizanskim bataljonom čimprej krene čez Savo na Štajersko stran. Po komandantovi vrnitvi na Pugled je bataljonski štab sklenil, da to izvede v zadnjih dneh marca, toda boj na Pugledu je ta načrt povsem spremenil.

Po umiku s Pugleda v okolico Grosupljega se je dotedanja stalna povezava 2. partizanskega bataljona z glavnim poveljstvom v Ljubljani za daljši čas prekinila. Štab bataljona je pošiljal v Ljubljano poročila in prosil za določnejša navodila, ta so v resnici prispela na glavno poveljstvo, toda ker je obratna zveza tekla po drugem kanalu, ki so ga Italijani s tem, ko so aretirali kurirja, nevede prekinili, štab bataljona ni prejel od glavnega poveljstva nobenih odgovorov niti navodil.⁹³ V takem položaju je bataljonski štab sklenil, da se bo ravnal po prejetih pooblastilih in da bo do ponovne povezave ukrepal po lastni presoji.

V boju na Pugledu se je izkazalo, da italijansko poveljstvo ni bilo sposobno, da bi bataljon razbilo in preprečilo njegovo nadaljnjo dejavnost. Zneslo se je le nad neoboroženim prebivalstvom in s tem še poslabšalo položaj okupacijske oblasti. Ko je italijanska vojska 13. marca zažgala Spodnje Brezovo pri Višnji gori, nekaj dni za tem Škrilje in Golo na pobočjih Mokrca, 24. marca pa še Veliki in Mali Lipoglav, so simpatije za narodnoosvobodilno gibanje v severozahodnem delu Dolenjske še bolj narasle. Ker je štab 2. partizanskega bataljona hotel to kar najbolje izkoristiti, je sklenil zbrati kar največ novih borcev in oblikovati močno operativno enoto, ki bo sposobna ofenzivno nastopiti na širšem območju grosupeljskega in stiškega okrožja, kjer bi z vojaškimi in političnimi akcijami utrčila osvobodilno gibanje v teh krajih ter se hkrati tudi pripravila za odhod na Štajersko. Politični aktiv partije in OF v teh dveh okrožjih je v teku zime ta teren že precej organiziral in politično pripravil, toda če so hoteli dokazati pravilnost politike OF in nesposobnost italijanskih okupatorjev v boju proti vsemu narodu, je bila potrebna še učinkovita in močna vojaška akcija.

Po prihodu novih borcev iz okolice Grosupljega je 2. partizanski bataljon 25. marca že štel čez 200 dobro oboroženih partizanov. Njegov štab ni imel namena, da bi tako močno enoto dalj časa zadrževal v bližini Grosupljega, zato je sklenil, da bataljon razdeli na dva dela. Vsak del naj bi po svoji poti odšel proti Kremenjku, po nekaj dneh pa bi se oba tam združila. Petindvajsetega marca popoldne so v Medvedici sklicali zbor bataljona. Vse borce so pohvalili, ker so se v boju na Pugledu držali tako dobro, potem pa so razčlenili še nekatere

napake in pomanjkljivosti, ki so se takrat pokazale. Iz bataljona so izločili 2. in 4. četo ter oddelek 1. strojničnega voda, ki so dobili nalogo, naj v noči na 26. marec minirajo železniško progo med Žalno in Višnjo goro, se nato umaknejo na Ilovo goro ter od tod naslednjo noč krenejo proti Kremenjku. Štab bataljona je predvideval, da bo italijansko poveljstvo skušalo bataljonu slediti in ga napasti, zato ga je razdelil, da sovražnika zavara in njegove morebitne akcije usmeri v napačno smer. Ker so iz Medvedice že 24. marca poslali kurirja s poročilom glavnemu poveljstvu, je bataljonski štab sklenil, da z drugimi tremi četami še nekaj dni ostane med Grosupljem, Turjakom in Dobropoljem ter počaka odgovor glavnega poveljstva, potem pa bi tudi ta del bataljona krenil proti Kremenjku.

Za akcijo pri Žalni določene enote so 25. marca zvečer pod poveljstvom komandirja 4. čete Alojza Kolmana-Maroka krenile iz Medvedice. Med Predolami in Spodnjo Slivnico so šle čez progo Grosuplje—Kočevje, nato pa čez Mokrine in gozd Jelovec nadaljevale pohod proti Žalni. Okoli treh zjutraj so v bližini Male Loke na železniški tir postavili tri mine, čete pa so nato v pobočju na južni strani proge čakale, da pride vlak ali sovražna patrolja. Okoli pol štirih, ko je od Grosupljega sem že vozil vlak, se je pojavila tudi močnejša italijanska patrolja, ki je nadzirala progo. Da Italijani ne bi odkrili postavljenih min, je zaseda s pobočja začela streljati nanje ter hkrati že prižgala tudi mine, ki so uničile 18 metrov tirnic. Zaradi prezgodnje eksplozije je strojevodji uspelo, da je ustavil vlak pred razdrtim delom proge, sovražna patrolja pa je po nekaj strelah izginila v noč. Promet na progi je bil ustavljen do devetih dopoldne, druge škode pa ta akcija ni povzročila.⁹⁴

Po končani akciji pri Mali Loki sta se četi vrnili čez cesto Grosuplje—Krka in se zjutraj utaborili v gozdu na grebenu Malega vrha, med k. 551 in 489. Začasno taborišče sta zavarovali s štirimi stražarskimi mesti in utrujeni borci so plegli ter zaspali.

Pohod od proge do grebena Malega vrha je minil še v trdi temi, toda kljub temu so partizane opazili cigani, ki so taboirili nad Lučami, ter javili Italijanom, da se na Malem vrhu zadržujejo partizani. Že dopoldne je v Račno prispelo nekaj

tovornjakov italijanskih vojakov, ki so kmalu v strelski vrsti krenili skozi gozd proti Malem vrhu. Okoli poldneva so strážarji najprej zaslišali sumljivo piskanje piščalk, ki so se oglasile z več strani, ko pa so zagledali plazeče se italijanske vojake, so udarili po njih. Zaradi nejasnega položaja in da bi se izognili obroču ter daljšemu boju na neznanem terenu, je poveljujoči komandir 4. čete, po krajšem puškarjenju ukazal umik v smeri Lučki dol—Staje. Enote so se v koloni spustile proti Lučam, precej zadaj pa jim je sledila močnejša zaščitnica, ki je imela nalogo, da takoj napade sovražne enote, če bi z Malega vrha krenile za četami. Ko so drugi borci počivali nad Stajami, je zaseda, ki jo je pustila zaščitnica pri cerkvi Sv. Ožbalta, prišla dva cigana, ki sta zasledovala partizane, in preprečila, da bi jih znova izdala.⁹⁵

Ko so italijanske enote prispele do mesta, kjer sta malo pred tem taborili partizanski četi, so se vrnile v Račno, partizani pa so nadaljevali pohod proti Žičnemu vrhu in se 26. marca pred večerom ustavili v smrekovem gozdu nad Potočkom pri Muljavi. Italijanske izgube pri spopadu na Malem vrhu niso znane, če ne štejemo prijeta vohuna, na partizanski strani pa tudi ni bilo izgub. Nad Potokom sta 2. in 4. četa v miru predanili še 27. marca, ko se jima je pridružilo nekaj novih borcev iz okolice Stične in Šentvida pri Stični, zvečer pa sta odšli v smeri Brezje—Kompolje—Lučarjev kal in se zjutraj 28. marca utaborili v gozdu pod Srebotnicami, kjer je zadnje dni decembra 1941 že taboril 2. partizanski bataljon. Istega dne zvečer je del borcev odšel proti Šentlovrencu, kjer je v noči na 29. marec, med postajama Radohova vas in Šentlovrenc, miniral progo. Poškodovali so železniški tir, da je bil promet spet za nekaj ur ustavljen.⁹⁶

Ko sta 2. in 4. četa s težko strojnico odšli v akcijo proti Žalni, se je bataljonski štab z drugimi enotami premaknil iz Medvedice čez cesto Turjak—Grosuplje v gozdnat predel med Velikim Ostrkom (k. 525) in Podlomom. Te čete so 26. marca zvečer priredile miting v Velikih Lipljenih in na Rožniku, odkoder se jim je naslednje dni pridružilo še nekaj novih borcev.

Zelo ugoden politični položaj na terenu je kazal, da bo rast 2. partizanskega bataljona v naslednjih dneh še hitrejša, in ker kurirja glavnega poveljstva nikakor ni bilo iz Ljublja-

ne, je štab bataljona 27. marca sklenil, da bo v vlogi pokrajinskega poveljstva za Štajersko na svojo pobudo reorganiziral podrejene enote. Odločil se je, da bo takoj po prihodu na Kremenjek ustanovil še eno četo in nato vseh šest čet na Dolenjskem razdelil v dva bataljona. Tretji bataljon pa naj bi sestavljale enote bivšega štajerskega partizanskega bataljona, ki so po skupinah prezimovale v raznih predelih Štajerske. Tako naj bi, po vzoru nekdanjih mednarodnih brigad v Španiji, organizirali 1. štajersko partizansko brigado. Ker so možnosti za odhod čez Savo postajale iz dneva v dan ugodnejše, je štab sklenil, da svojo zamisel o reorganizaciji čimprej uresniči, obvesti o tem glavno poveljstvo in pripravi pohod na Štajersko, s pripravami za reorganizacijo pa je začel takoj.

Ker sta 2. in 4. četa z delom strojničnega voda že bili pod začasnim poveljstvom komandirja in političnega komisarja 4. čete, je štab iz drugih enot 27. marca organiziral še en začasni bataljon, njegovo vodstvo pa poveril komandirju 3. čete Zdravku Terpinu in političnemu komisarju iste čete Jožetu Babiču-Vojtehu. Dobila sta nalogo, naj vodita to začasno organizirano enoto do prihoda na Kremenjek, kjer je bilo predvideno, da bo dokončna reorganizacija. Da bi mogel poveljevati vsem svojim enotam, se je ob tej priložnosti tudi dotedanji štab 2. partizanskega bataljona preimenoval v »pokrajinsko poveljstvo štajerskih partizanskih čet — štab prve brigade« in je pod tem imenom 30. marca poslal na Štajersko tudi ukaz, naj se vse tamkajšnje partizanske skupine znova organizirajo v bataljon, političnemu komisarju tega bataljona Borisu Čížmeku-Boru, ki je še isti dan odšel na pot proti Štajerski, pa je dal še vsa potrebna ustna navodila.⁹⁷

V noči na 30. marec so proti Kremenjku krenile še enote, ki so se skoraj teden dni zadrževale med Grosupljem in Turjakom. Pri prehodu čez cesto in železniško progo so med Čušperkom in Dobropoljem potrgale telefonske napeljave, nato pa nadaljevale pot v smeri Ilova gora—Ravni dol—Muljava—Lučarjev kal in se 30. marca v dopoldanskih urah pod Srebotnicami združile z 2. in 4. četo, ki sta jih tam čakali. Še istega dne so se vse enote premaknile na vrh Kremenjka in postavile novo skupno taborišče. Dne 31. marca popoldne so potem sklicali zbor vseh enot. Iz dotedanjih petih čet so izbrali 28 borcev, ki so sestavili 6. četo. Hkrati so na novo raz-

Vojaška ura v taborišču na Kremenjku pomladi 1942

poredili četni komandni kader po vseh četah, imenovali pa so tudi 9 novih komandirjev vodov, večinoma iz vrst tovarišev, ki so se v boju na Pugledu najboljše izkazali.⁹⁸

Medtem ko je v vsej drugi polovici marca bilo vreme precej ugodno in toplo, je v noči na 31. marec zapadel nov sneg. Zaradi tega in zaradi zelo slabe opreme borcev, saj jih je večina zimsko opremo že zavrgla, čete v naslednjih dneh niso odhajale v kake akcije. Dne 31. marca ob devetih zvečer se je pri Velikem Mlačevem s patruljo 1. bataljona 23. obmejnega sektorja spopadel borec, ki je bil spremljal političnega komisarja štajerskega bataljona na poti čez mejo in se je zdaj po opravljeni nalogi vračal v enoto. Ubil je nekega sovražnega vojaka ter se nato srečno umaknil. Prve aprilske dni so izkoristili za ureditev reorganiziranih čet, za notranjo ureditev taborišča, za povezovanje z organizacijami OF v stiškem okrožju, za nabavo živine in živeža ter za urjenje novih borcev, ki so vsak dan v skupinah prihajali v taborišče in krepili čete. Tiste dni je bil dokončno oblikovan še 2. strojni vod, razen tega pa še poseben konjeniški vod. Sestavljali so ga borci, ki so skrbeli za konje, ki so jih patrulje za-

plenile na Kremenjku in v okolici gozdnim delavcem, ker so tovorili in prenašali drva za italijanske posadke. Štirje konji so imeli opremo za ježo, drugi trije pa za prenos kuhinjske opreme in raznega drugega tovara.

Petega aprila dopoldne so v taborišču na Kremenjku znovali sklicali slovesen zbor vseh enot, pred katerim so prebrali ukaz pokrajinskega poveljstva štajerskih partizanskih čet o ustanovitvi prve partizanske brigade, ki so jo sestavljali trije bataljoni. Štab brigade so sestavljali: Franc Rozman-Stane kot komandant, Dušan Kveder-Tomaž kot politični komisar in Peter Stante-Skala kot namestnik komandanta brigade. Z istim ukazom je bila določena tudi sestava bataljonov in to takole: 1. bataljon: revirska, savinjska in pohorska četa ter vse druge partizanske skupine, ki so se nahajale na Štajerskem; 2. bataljon: 1., 4. in 5. četa ter 1. strojnični in 1. konjeniški vod iz sestave 2. partizanskega bataljona; in 3. bataljon: 2., 3. in 6. četa ter 2. strojnični vod 2. partizanskega bataljona.

Radio-telefonski vod je ostal pod neposrednim poveljstvom štaba brigade, razen njega pa še brigadni zdravnik in brigadni kurir. Hrano za brigado so pripravljali v skupni kuhinji, ki so jo organizirali tako, da je vsaka četa in vsak strojnični vod imel svojega kuharja z enim vojaškim poljskim kotlom. Za vodjo skupne kuhinje je bil postavljen Jože Drakslar-Povh, ki je skrbel tudi za nabavo hrane, posebnega brigadnega intendanta pa so postavili šele kasneje, ko je število borcev v brigadi še bolj naraslo.⁹⁹

Ob ustanovitvi 1. partizanske brigade štab še ni bil točno seznanjen s stanjem enot in kadrov na Štajerskem, zato je v svojem povelju štabu 1. štajerskega bataljona 30. marca določil le začasni štab tega bataljona. Za začasnega komandanta je bil imenovan Martin Greif-Ruda, če pa njega na Štajerskem ne bi bilo več, so na njegovo mesto določili nekdanjega komandirja pohorske partizanske čete Miho Pintarja-Toleda. Ker je medtem glavno poveljstvo poslalo Martina Greifa s posebno nalogo na Primorsko in pohorska partizanska četa še ni prispela na zbirališče 1. štajerskega bataljona, je začasno poveljstvo nad 1. bataljonom prevzel Rudi Knez-Silas, komandir revirske partizanske čete, za začasnega političnega komisarja bataljona pa je postavil Borisa Čizmek-Bora, ki je bil čez zimo v 2. partizanskem bataljonu.

Za komandanta 2. bataljona je bil imenovan komandir 4. čete Alojz Kolman-Marok, za političnega komisarja pa Jože Nose-Span, politični komisar 2. čete.

Za komandanta 3. bataljona so imenovali Franca Mazovca-Rista, komandirja 6. čete, za političnega komisarja pa Jožeta Babiča-Vojteha, političnega komisarja 3. čete.

Ob ustanovitvi brigade so na izpraznjena komandna mesta v četah postavili nove komandirje in četne politične komisarje iz vrst dotedanjih komandirjev vodov. Ves kader brigade, od komandirjev vodov do štaba brigade, so tvorili najboljši in že preverjeni prvoborci, ki so svoje praktične izkušnje v času prezimovanja izpopolnili še z vojaškim strokovnim znanjem in so med borci uživali popolno zaupanje.¹⁰⁰

Petega aprila 1942 je na Kremenjku ustanovljena 1. partizanska brigada imela več kot 300 dobro oboroženih borcev-prostovoljcev, ki so se zavedali veličine in pomena nalog, ki so stale pred njimi, in so bili zavestno pripravljeni na vse težave in nevšečnosti, ki so jih še čakale. Na dan ustanovitve je bil 1. bataljon oborožen le z dvema lahkima strojnicama in s puškami, 2. in 3. bataljon pa sta imela v svoji sestavi 2 težki in 18 lahkih strojnic. Ta dva bataljona sta bila tudi s strelivom in ročnimi bombami založena tako dobro, da sta brez skrbi

Simonova četa na Kremenjku pomladi 1942.

lahko sprejela tudi dolgotrajnejši boj. Na vsako puško je prišlo po 300 nabojev, na lahko strojnico po 800 in na vsako težko strojnico po 2.400 nabojev. Razen tega so določeno količino streliva imeli še v skritih skladiščih v rezervi, ves komandni kader, od komandirjev vodov navzgor, in vsi strojničarji pa so bili oboroženi s pištolami in revolverji raznih znamk in tipov.

Po svoji organizacijski sestavi, načinu poveljevanja, po kadrih in borbah ter po moči orožja je bila 1. partizanska brigada v času svojega nastanka najbolj izbrana in najmočnejša slovenska partizanska operativna enota. Po času ustanovitve in svojem nazivu to ni bila le prva »štajerska« partizanska brigada, temveč dejansko prva slovenska partizanska brigada, za prvo in drugo poletersko brigado pa tretja, ki je bila ustanovljena v Jugoslaviji. Čeprav jo je po predhodnih pooblastilih ustanovil povsem na lastno pobudo štab 2. partizanskega bataljona, ki je bil v tistem času hkrati pokrajinsko poveljstvo štajerskih partizanskih čet, in je bilo njeno ime kasneje, kot bomo videli samo formalno spremenjeno v drugo grupo odredov, je brigada s svojo dejavnostjo, manevrsko gibljivostjo, borbenostjo in taktiko jasno dokazala pomen svojega obstoja in je povsem opravičila naziv prve slovenske partizanske brigade. Njena ustanovitev, obstoj in doseženi uspehi dejansko dokazujejo raven do katere sta se dvignila narodnoosvobodilni boj in organizacija partizanskih enot v Sloveniji od prvih dni vstaje do pomladi 1942.

Na ustanovitev prve in druge proletrske brigade je vplivala tudi politična nuja boja proti četnikom, ki so v Srbiji in Bosni začeli sodelovati z okupatorjem in so zahrbtno napadali partizanske enote. Ker izdajalski vrhovi slovenskih meščanskih strank do tedaj še niso z orožjem nastopili proti partizanom, in se je zategadelj politični položaj v Sloveniji razlikoval od položaja v drugih delih države, lahko ugotovimo, da je 1. partizanska brigada bila ustanovljena izključno zaradi vojaških operativnih potreb, ki jih je uvidel štab 2. partizanskega bataljona. Nastajala je v precej ostrem boju, ko je bilo treba premagati lokalistične težnje in navezanost na domači teren, ki jih je bilo čutiti v četah, in zaradi potrebe, da se osnuje taka enota, ki bo sposobna manevrirati na večjem prostoru in zadajati sovražniku hujše udarce.

Dan ustanovitve 1. partizanske brigade se je povsem po naključju ujel z velikonočnimi prazniki, ki so jih v Sloveniji že po tradiciji vedno bogato proslavljali. Ko se je po okoliških vaseh razvedelo, da so na Kremenjku spet partizani in to še v veliko večjem številu kot minulo jesen in zimo, so terenske organizacije OF, nekateri pa tudi na lastno pobudo, začeli zbirati praznično hrano. Na velikonočni dan popoldne so na Kremenjek pripeljali nekaj vozov potic, kruha, suhega mesa in pijače, s čimer so partizane kar najprijetneje presenetili in nehote tudi sami prispevali k slavlju ob ustanovitvi brigade. Za vojni čas je bilo to pravo razkošje in je tudi s te strani dan ustanovitve brigade ostal vsem navzočim borcem v trajnem spominu. To še toliko bolj, ker so vsi vedeli, da so ljudje v tem delu Dolenjske že od nekdaj živeli v veliki revščini in da so si ob tej priložnosti prostovoljno odtrgali od ust ter dali partizanskim borcem najboljše, kar so si lahko pripravili.

Dan po ustanovitvi brigade so vse enote čistile in urejevale orožje in strelivo ter se pripravljale za akcije. Brigadni štab je še vedno čakal na navodila glavnega poveljstva za nadaljnje delo brigade, toda ker kurirjev nikakor ni bilo, je sklenil, da čas, dokler se brigada še zadržuje na Dolenjskem, izkoristi za izpopolnitev bataljonov z ljudmi in orožjem, hkrati pa pomaga tudi terenskim političnim delavcem pri širjenju in utrjevanju organizacije OF.

Po podatkih, ki jih je brigadni štab dobil od terenskih organizacij OF, je bilo spomladi 1942 na Dolenjskem še vedno precej orožja, streliva in druge vojaške opreme, ki so jo prebivalci pospravili in poskrili ob razpadu bivše jugoslovanske vojske. Da bi teh stvari zbrali kar največ in da bi brigado še okrepili z novimi borci, ki so bili pripravljeni prostovoljno stopiti v njene vrste, je štab sklenil, da pošlje v akcijo ves 3. bataljon ter eno od čet in strojnični vod 2. bataljona, druge enote pa zadrži v taborišču. Čete naj bi delovale povsem samostojno, se na terenu povezale z organizacijami OF, kjer pa teh še ni bilo, naj bi ljučem na vaških sestankih pojasnili nujno in pomen osvobodilnega boja ter organizirali nove odbore OF. Ker so želeli to široko akcijo izvesti kar najtemeljiteje, naj bi se čete izogibale nepotrebnim spopadom z italijanskimi enotami, če se tem že ne bi dalo izogniti, naj sovražniku pri-

zadenejo kar se le da velike izgube in se nato vrnejo v taborišče.

Natančne naloge s potrebnimi navodili so komandanti bataljonov in komandirji čet prejeli 7. aprila in že zvečer so čete krenile vsaka v svojo smer. Komandant 3. bataljona je s svojo 1. četo odšel na območje Žužemberk—Ajdovec—Straža. Zasedo, ki jo je postavil na cesti med Žužemberkom in Dvornom z namenom, da napade sovražna motorna vozila ali kakšno patroljo pa je nekdo izdal in se je morala umakniti na cesto Žužemberk—Dobrníč—Trebnje. Nekaj dni je pod Liscem (k. 565) zaman čakala na italijansko patroljo, ki je drugače redno vsako jutro prihajala iz Žužemberka, in ker je ni bilo, je četa vsak večer organizirala sestanke po bližnjih vaseh, v Dobravi pa je organizirala odbor OF. Ko je zbrala nekaj pušk, streliva in druge opreme, se je 11. aprila vrnila v brigadno taborišče.

Druga četa istega bataljona je odšla čez Krko v predel Korinj—Tisovec—Struge. Tam se je zadržala tri dni, organizirala nekaj vaških sestankov, zbrala šest lahkih strojnic, več pušk ter precejšnjo količino streliva in se prav tako 11. aprila vrnila v taborišče na Kremenjek. Tretja četa 3. bataljona je krenila na področje Grosuplje—Turjak—Šmarje z isto nalogo kot drugi dve četi. Tam se je zadržala celih deset dni, zbrala 30 prostovoljcev, tri lahke strojnice, nekaj pušk in se okoli 20. aprila brez kakega spopada s sovražnikom vrnila v novo brigadno taborišče, ki je bilo na jugovzhodni strani Kremenjka, pri Orlaki.

Boj na Blatnem klancu

Tretja četa 2. bataljona in 1. strojnični vod, skupaj 40 borcev, sta 7. aprila zvečer krenila v smeri Selca—Železno, se še isti večer povezala v Dobrníču z organizacijo OF, potem pa prenočila v gozdu med Valpčo vasjo in Grmado ter se tam zadržala še 8. aprila. Že dopoldne so v Trebnje poslali patroljo treh borcev z nalogo, da kaznuje nekega izdajalca in vnetega okupatorjevega sodelavca, toda ker patrolji to ni uspelo, se je četa proti večeru premestila na Trebni vrh, v bližino k. 581, odkoder je 9. aprila nova patrolja odšla v Trebnje z isto nalogo. Ker tudi tokrat borcem ni uspelo najti izdajalca, da bi

ga kaznovali, je četa zvečer krenila v smeri Vrhtrebnje—Repec—Dolenji Podboršt. Ponoči je prekoračila železniško progo in cesto Ljubljana—Novo mesto, nadaljevala pot skozi Dolenjo Nemško vas in 10. aprila predanila v gozdu pri Dolgi njivi.¹⁰¹

Večina borcev je čez dan počivala, nekaj manjših patrulj pa so poslali proti Rihpovcu, Gradišču in Stari gori, naj pri kmetijah poizvedo, kakšen je položaj v teh predelih, in četo pravočasno obvestijo o morebitnem prihodu sovražnika. Italijanske patrulje navadno niso zahajale v te predele, patrulja s Stare gore pa je prinesla vest, da se v gozdovih Blatnega klanca (k. 487) zadržuje neka neznana partizanska enota. Komandir 2. voda, ki je vodil to patruljo, je za te partizane zvedel pri vaščanih, ki so kopali v vinogradih, toda ker so mu pri vsaki zidanici ponujali vino, se ga je počasi nalezal in se v četo vrnil precej omamljen. Za to ga je komandir oštel pred vsemi borci, hkrati pa ga je za kazen določil v nočno stražo.

Blatni klanec je domače ime za gozdnat greben, ki se od Stare gore razteza proti Gornjemu Zabukovju, z vrhom Koren (k. 487). Ker komandirju čete pred tem ni bilo znano, da bi bila tam kaka partizanska enota, je sklenil, da s četo odide v to smer in ugotovi, kdo so ti partizani. Ker četi ni pretila nevarnost, da bi jo sovražnik opazil, je pozno popoldne krenila na Staro goro in od tam čez Ostrovec nadaljevala pot proti Zabukovju. Pred vrhom nad Rihpovcem jo je že ustavila partizanska straža. Ker se borci med seboj niso poznali, so šele po daljšem spraševanju le ugotovili, da v bližini tabori 2. četa dolenjskega partizanskega bataljona. Medtem je prišel tudi komandir te čete in borce 2. bataljona povabil na obisk v taborišče.

Taborišče 2. čete dolenjskega partizanskega bataljona je ležalo na južnem pobočju Korena ob majhnem izviru, ki se izliva v potok Raduljo. Četa je imela okoli 80 borcev in je tam taborila že dalj časa, ne da bi jo sovražnik vznemirjal. Srečanje je bilo zelo prisrčno in ker so bili borci dolenjskega bataljona oboroženi le s puškami in ročnimi bombami, je nanje naredila zelo močan vtis avtomatična oborožitev čete 2. bataljona — tri lahke in težka strojnice. Dolenjski borci se do takrat še niso bojevali z italijanskimi enotami, tako da so se pripovedi o izkušnjah »štajerskih« borcev ob petju partizanskih pesmi zavlekile čez polnoč.

Po polnoči je začelo rahlo deževati in ker v taborišču ni bilo prostora za vseh 40 prispelih borcev, je komandir dolenske čete predlagal, naj bi ne postavljali šotorov na mokrih tleh, temveč naj četa s strojničnim vodom odide do bližnje domačije na Košučju, kjer lahko varno prenoči pod streho. Četo je odpeljal tja eden od dolenskih borcev, in ne da bi zbudila gospodarja, sta se četa in strojnični vod 2. bataljona razmestila po podu nad hlevom in v listnjaku na spodnji strani istega gospodarskega poslopja. Ker sovražnih patrolj že nekaj mesecev ni bilo v ta zaselek, je četni komandir določil le eno stražarsko mesto pod nadstrešjem, pred vhodom na pod, kjer je spala četa, za stražarja je postavil komandirja 2. voda, ki naj bi za kazen, ker se je popoldan napil, brez zamenjave stražil do jutra.

Prostor, kjer je taborila 2. četa dolenskega partizanskega bataljona, je bil precej daleč od glavnih poti, ki so jih od časa do časa nadzorovale italijanske patrolje, zato se je tam počutila precej varno. Večina okoliških prebivalcev je vedela za njeno taborišče, saj so jo oskrbovali s hrano in vsem drugim, italijanske oblasti pa niso niti slutile, da se v Blatnem klanecu zadržujejo partizani. Razen dveh stražarjev so taborišče varovale tudi patrolje, toda ker so se v noči na 11. april na Košučju nastanili borci 2. bataljona, je bila ta smer zavarovana in komandir dolenske čete tisto noč proti Trebelnu ni poslal običajne patrolje. Kljub zelo dobremu obnašanju prebivalcev okoliških vasi in zaselkov, ki so sodelovali s partizani, se je med njimi le našel izdajalec, ki je italijanskemu poveljstvu v Mokronogu točno označil, kje leži partizansko taborišče. Desetega aprila, istega dne, ko sta na Blatni klanec prispela 3. četa in 1. strojnični vod 2. bataljona in šla prenočevati na Košučje, so se v Mokronogu zbrali nekateri oddelki pehotne divizije »Isonzo«, enote 98. legije črnih srajc in deli fašistične varnostne milice. Te italijanske enote so ponoči prispele na Trebelno in še pred svitom v koloni krenile proti Blatnemu klanecu.

Nekaj pred šesto uro zjutraj, ko se je komaj začelo svitati, je italijanska kolona nemoteno prispela do Košučja, kjer je opazila partizanskega stražarja, ki je ogrnjen v odejo sede spal na tnalu pod nadstrešjem. Da bi ne napravili hrupa pred napadom na taborišče, so italijanski vojaki spečega partizana

zaklali z bajonetom, ko pa je oficir odprl vrata gospodarskega poslopja in zagledal na podu speče borce, je začel streljati vanje, pridružil pa se mu je tudi vojak z lahko strojnico. Po prvih streljih so se borci zbudili in v trenutku dojeli težak položaj, v katerem so se nenadoma in nepričakovano znašli. Dva strojničarja sta še leže zgrabila svoje orožje in z dolgimi rafali začela kositi skozi leseno steno, izza katere se je slišalo kričanje italijanskih vojakov, medtem ko je eden izmed borcev skozi odprta vrata vrgel mednje ročno bombo. Tak silovit in nepričakovan odpor je napadajoče italijanske vojake presenetil, da so se začeli umikati od poslopja, išoč kritje pred partizanskimi krogli in ročnimi bombami. Medtem ko so se brez reda umikali proti robu grebena, ki je obkrožal domačijo, se je skupina petih borcev z lahko strojnico spustila s poda na spodnjo stran poslopja, odkoder je z dvorišča, brez vsakega kritja, ščitila umik drugim tovarišem, ki so se na drugi strani prebijali iz poslopja in sovražnega obroča. Večina borcev se je z orožjem prebila čez brisani prostor v bližnji jarek, kjer jih v mrtvem kotu sovražne strojnice niso več dosegle. Ko je nato politični komisar čete z lahko strojnico z roba jarka udaril po italijanskih strojničarjih, je omogočil, da se je umaknila še zaščitnica, ki je že bila v nevarnosti, da jo bodo povsem obkolili in uničili.

Bojevali so se le nekaj minut, a tako srdito, da takega boja partizani do takrat na Dolenjskem še niso doživeli. Ko je začelo pokati, je komandir čete zgubil prisotnost duha, odvrzel brzostrelko in pobegnil, in ker sta že pri prvih streljih padla tudi dva komandirja vodov, so borci ostali brez vodstva. Toda to jih ni zmedlo. Z naglim protinapadom so odbili sovražnika od poslopja, kjer jih je presenetil, drug drugega so ščitili pri umiku, rešili tri precej hudo ranjene in vse avtomatsko orožje in se šele nato organizirano umaknili z bojišča. Razen stražarja, ki so ga Italijani spečega zaklali, so že po prvih streljih na podu padli štirje borci, kasneje, med prebojem čez čistino, pa še trije. Čez kake pol ure po končanem boju sta še dva borca zašla proti Radni vasi, kjer ju je pri mlinu pokosila sovražna zaseda. Skupaj je 3. četa imela 10 mrtvih in 3 ranjene borce, 1. strojnični vod pa ni imel nobenih izgub.

Druga četa dolenjskega partizanskega bataljona se je umaknila iz taborišča in ni posegla v boj, ker se je prehitro

končal. V teku dneva je imela priložnost, da bi napadla sovražno kolono, ki se je vračala v Mokronog, toda tega ni storila. Pri padlih borcih so Italijani zaplenili 8 pušk ter nekaj streliva, sami pa so imeli 3 mrtve, med katerimi je bil tudi kapetan, in 8 ranjenih.¹⁰²

Ceprav so napadajoče italijanske sile štejele po italijanskih virih okoli 1.200 mož, tudi to pot niso bile dorasle partizanski odločnosti in udarnosti. Nagel in silovit protinapad jim ni dovolil, da bi izkoristile prednost, ki so jo imele zaradi presenečenja in svoje tridesetkratne premoči v ljudeh in orožju. Akcija, v katero so krenile, je bila skrbno pripravljena, imela je cilj, da uniči 2. četo dolenjskega partizanskega bataljona. Le golo naključje, da je na Košučju prenočevala 3. četa 2. bataljona 1. partizanske brigade s 1. strojničnim vodom, je preprečilo ta načrt. Nadvse tajne priprave, velika moč enot, čas in smer pohoda glavnine ter v dolini Radulje postavljene zasede očitno dokazujejo, da je italijansko poveljstvo zvedelo prav vse o stanju in položaju partizanskega taborišča na Blatnem klancu. Nepredvideni predčasni spopad z zelo dobro

Po boju na Blatnem klancu. Pogorišče domačije na Košučju, kjer sta se borila 3. četa in strojnični vod 2. bataljona 1. štajerske partizanske brigade

oboroženimi borci pa jih je očitno zmedel. Poveljujoči oficirji niso vedeli, da so se enote spopadle s čisto drugimi partizani, ne s tistimi, proti katerim so šli v akcijo, saj po končanem boju na Košučju niso niti poskušali kreniti naprej proti taborišču. Besni zaradi mrtvih in ranjenih so se znesli nad domačijo, kjer je četa prenočevala. Gospodarja in gospodinjo so črnosrajčniki zvezali in ju zaprli v hišo, ki so jo nato zažgali in čakali, da je skupaj z gospodarskim poslopjem pogorela do tal. Trupla borcev so morali domačini iz Zabukovja na vozovih odpeljati v Mokronog. Tam so jih razložili na trg in fašisti so s silo naganjali ljudi, da so jih hodili gledat. Potem so jih odpeljali v Trebnje in čez dva dni pokopali.

Prve vesti o boju na Blatnem klancu je v brigado prinesel komandir čete. Vrnil se je že 12. aprila in povedal, da se razen njega ni nihče rešil iz obkoljenega poslopja. Novica je hudo potrla brigado, toda ko so se še istega in naslednjega dne vrnili tudi preživeli ter povedali, da so rešili tudi ranjence in vse strojnice, sovražnik pa tudi ni bil brez izgub, se je razpoloženje popravilo. Pred brigadnim zborom so razčlenili vse dogodke, tako kot so potekali, padle tovariše pa je brigada počastila z enominutnim molkom. Ob tej priložnosti je brigadni štab pohvalil vse borce 3. čete 2. bataljona in 1. strojničnega voda, kar je potem glavno poveljstvo objavilo tudi v Slovenskem poročevalcu.

Preiskava, ki jo je uvedel štab brigade, da bi ugotovil vzroke, ki so četo privedli v tak kritičen položaj, je ugotovila, da komandir in politični komisar čete nista upoštevala prejetih navodil. Pred odhodom čete v akcijo sta bila še posebej opozorjena, naj se četa ne zadržuje po vaseh in da v nobenem primeru ne sme prenočevati v poslopih, vendar sta to prezrla. Komisar čete se je nekaj časa upiral usodni komandirjevi odločitvi, a končno je zaradi dežja tudi on popustil. Največjo napako je naredil komandir, ko je za edinega stražarja določil kaznovanega komandirja voda, ki je bil zaradi pijanosti utrujen in je kmalu zaspal.

V napadu na Peščeniku in boju na Pugledu se je komandir čete, še kot borec in komandir voda, zelo dobro izkazal, na Košučju pa je kot komandir čete povsem odpovedal, čeprav je bil šolan oficir bivše jugoslovanske vojske. Med padlimi je bil tudi njegov brat, on pa je v najtežjih trenutkih zapustil

četo, odvrget orožje in strahopetno pobegnil, da bi rešil le lastno življenje. Tega mu borci niso mogli odpustiti in so zahtevali, naj ga vojaško sodišče obsodi. Ko je 13. aprila zvečer pod stražo čakal, da objavijo razsodbo, je skušal pobegniti, toda pri tem ga je stražar ustrelil.¹⁰³

Ko je 7. aprila več kot pol brigade odšlo v razne smeri, da izvrše zastavljene naloge, sta v taborišču na Kremenjku ostali le 1. in 2. četa 2. bataljona ter strojnični vod 3. bataljona z nalogo, da oskrbujejo taborišče ter skrbe za varnost. Patru-lja, ki so jo poslali na Pugled, da pripelje nove borce, ki so se tam zbrali, je v noči na 8. april med Višnjo goro in Grosupljem na dveh mestih potrgala telefonske zveze, po nekaj dneh pa je na Kremenjek pripeljala 20 novih prostovoljcev. Ker sta se med časom že vrnili dve četi 3. bataljona, je štab brigade sklenil, da bodo v naslednjih dneh bolj nadzorovali promet na cestah. Na Kremenjku je tudi oskrba s hrano bila precej težavna in ko je zvedel za boj na Blatnem klancu, je štab brigade ukazal, da premeste brigadno taborišče v Bojanski boršt. Preselili so se v noči na 13. april. Še istega dne so postavili novo brigadno taborišče v bližini k. 382, vzhodno od Bojanjega vrha.

Tretja četa 3. bataljona, ki se je zadrževala v okolici Grosupljega, je 12. aprila ob polnoči pri Velikem Mlačevem minirala železniško progo in za šest ur ustavila promet, naslednjega dne ob istem času pa se je ena brigadna patrulja pri Mleščevem spopadla s patruljo 14. minometnega bataljona. Po krajšem boju sta se obe patrulji brez izgub umaknili, vsaka v svojo smer.¹⁰⁴

Dne 14. aprila popoldne je proti Blatnemu klancu odšla 2. četa 2. bataljona z nalogo, da prinese težko strojnico, ki so jo po boju 11. aprila skrili borci 3. čete. Odšla je po isti poti kot teden dni prej 3. četa in se je 15. aprila zadržala v bližini Vrhtrebnja. Ponoči je pri Sv. Ani nad Mirno pečjo šla čez progo in 16. aprila ostala v predelu Stan—Debenec. Ko je istega dne pri Sv. Heleni vzela težko strojnico, se je napotila nazaj čez Rihpovec na Jezero. Med potjo je v Dolenji Nemški vasi kaznovala neko izdajalko, nato pa še pred jutrom 17. aprila prešla železniško progo in postavila močno zasedo ob cesti med Ponikvami in Sv. Ano. Okoliške italijanske posadke so

verjetno vedele, da se nekje v bližini zadržuje močnejša partizanska enota, in so tiste dni ukinile ves promet na tem delu ceste. Zvečer se je četa umaknila iz zasede in krenila v predel Šmaver—Šahovec, kjer je ostala še naslednjega dne, 18. aprila zvečer pa se je podala nazaj v brigadno taborišče v Bojanski boršt. Ker ni našla nikogar, je odšla na Kremenjek, kjer je dobila zvezo z brigado, tako da je 19. aprila dopoldne končno le prispela v novo taborišče pri Orlaki.

Napad na Medvedjeku in boj v Bojanskem borštu

Brigada se je iz dneva v dan večala in njene patrolje so morale tudi podnevi obiskovati okoliške vasi, da bi brigadi priskrbele živež. Zaradi tega je italijansko poveljstvo v Stični kmalu zvedelo, da je nekje blizu brigada, ni pa vedelo, kako močna je in tudi ne, kje točno je njeno taborišče. Izkušnje, ki so jih dobili v zadnjem času v bojih z notranjskimi partizani in v bojih z 2. partizanskim bataljonom na Pugledu ter kasneje še na Blatnem klancu, so jih poučile, da se ne izplača na slepo napadati na širšem območju, zato so se to pot odločili, da pred akcijo zberejo kar najbolj točna obvestila.

Ko se je 11. aprila brigadi priključila skupina novih prostovoljcev iz okolice Stične, se je vanjo vrnil tudi ovaduh, ki so ga poslali Italijani, da bi jim zbral potrebne podatke. Čeprav je bil brigadni štab zelo previden, ko so sprejemali nove nepoznane borce in so malce celo sumili v tega človeka, je ovaduh 16. aprila pobegnil iz taborišča v Bojanskem borštu in še istega dne poročal italijanskemu poveljstvu v Stični. Naslednje jutro je štab brigade za to že zvedel in hkrati prejel tudi obvestilo, da Italijani pripravljajo napad na brigadno taborišče. Tudi izvidniške patrolje so na glavni cesti med Stično in Radohovo vasjo opazile zelo živ promet, kar je potrjevalo, da sovražnik res nekaj namerava.¹⁰⁵

V brigadnem taborišču sta bili po dve četi obeh bataljonov in strojnični vod 3. bataljona. Brigadni štab je menil, da so te sile dovolj močne, da odbijejo sovražni napad, zato je sklenil, da z dobro organizirano obrambo sovražnika nekako preseneti in mu prizadene izgube, nato pa taborišče premesti drugam. Takoj so okrepili straže okoli taborišča, proti Ivančni

gorici, Artiži vasi in Velikim Pecam pa so poslali močnejše patrulje z lahkimi strojnicami, ker so pričakovali, da bo glavnina sovražnih sil napadala iz teh smeri. Patrulje so imele nalogo, naj takoj napadejo sovražnika, kakor hitro se bo kje pojavil, nato pa naj ga s postopnim umikanjem zvabijo globlje v gozd, kjer ga bo napadla glavnina z vnaprej pripravljenih položajev. Stalne patrulje so se gibale tudi v predelu Bojanji vrh—Lučarjev kal z nalogo, da prestrežejo sovražnika, če bi nastopil iz smeri Zagradca ali Muljave.

Štab brigade je imel dokaj točne podatke o stanju in moči okoliških italijanskih posadk, zato je kaj hitro ugotovil, da bo italijansko poveljstvo uporabilo še enote iz drugih garnizij, najverjetneje iz Trebnjega ali Novega mesta. Da bi sovražniku že v začetku pokvaril načrt za napad in preprečil, da bi mu pravočasno prišle predvidene okrepitve, je 17. aprila komandantu 2. bataljona ukazal, naj s 1. četo takoj odide na Medvedjek (k. 412) in na najugodnejšem mestu postavi zasedo z nalogo, da zapre pot sovražnim okrepitvam. Četa je še pred večerom prispela na določeno mesto in zasedla položaje ob cesti, kjer se klanec spušča k Občinam. Patrulja, ki jo je komandir čete poslal proti Veliki Loki pregledat, kakšen je tam položaj, je na železniški progi napadla patruljo 3. čete 98. legije črnih srajc in težko ranila nekega sovražnega vojaka, potem pa se vrnila na Medvedjek. Drugih spopadov v noči na 18. april ni bilo; zjutraj so v Ivančno gorico prispale okrepitve iz Višnje gore, ki so zaprle cesto med Hudim in Radohovo vasjo, kar je bil očiten znak, da bodo napadli še istega dne.

Zahvaljujoč podatkom, ki jih je prinesel ovaduh, je italijansko poveljstvo točno vedelo, kako močna je brigada, kako je oborožena in kje leži njeno taborišče, zato je sklenilo, da jo napadejo čete 14. minometnega bataljona iz Stične in Šentvida, 3. četa 1. bataljona 23. obmejnega sektorja iz Višnje gore in del enot 98. legije črnih srajc iz Trebnjega. Medtem ko je četa iz Višnje gore že zgodaj zjutraj zasedla območje Ivančna gorica—Stična, so okrepitve na petih tovarnjakih krenile iz Trebnjega šele okoli desetih dopoldne.

Ker je bila 17. aprila zvečer pri Veliki Loki iz zasede napadena patrulja črnosrajčnikov, je italijansko poveljstvo predvidevalo, da bodo partizani morda postavili zasedo tudi na Medvedjeku, kjer so bili položaji še najbolj ugodni. Zato so

kamioni z okrepitvami iz Trebnjega vozili po 200 metrov drug za drugim, vojaki pa so imeli orožje naperjeno proti gozdovom na obeh straneh ceste. Prvi kamion je zaseda pustila do vrha klanca, da je lahko zajela še drugega, ki je vozil za njim, nato je po obeh udarila z močnim ognjem iz pušk in lahkih strojnic. Fašisti so poskakali s kamionov pod cesto in se začeli braniti, na pomoč pa so jim pohiteli še črnosrajčniki z drugih treh tovornjakov, ki jih zaseda ni mogla doseči. Tedaj je partizanom že grozila nevarnost, da jih bodo obkolili, zato je komandant 2. bataljona ukazal umik južno od ceste. Po četrturnem boju se je četa že zbrala v Stehanji vasi.

Italijanski fašisti niso upali slediti četi skozi gozd, pa tudi naprej proti Stični niso šli več. V kratkem, toda zelo ostrem spopadu so imeli 7 mrtvih in 7 ranjenih, uničena pa sta bila tudi dva kamiona. Ko so pobrali svoje mrtve in ranjene, so se krajši čas še zadrževali na Medvedjeku, nato pa so se vrnili v Trebnje. Pri umiku čez cesto je 1. četa 2. bataljona imela enega padlega in dva ranjena borca, ki sta še istega dne umrla. Ko so se sovražni kamioni umaknili z Medvedjeka v Trebnje, je tudi četa krenila proti Kremenjku, kjer se je zvečer sestala z drugimi brigadnimi enotami.¹⁰⁶

Napad na Medvedjeku na oddelek 98. legije črnih srajc, ki naj bi okrepil napad na partizansko taborišče v Bojanskem borštu, je prvotno italijansko zamisel očitno povsem zmedel. Ker so bile druge italijanske enote že pripravljene za akcijo, ki je ni bilo moč več preložiti, se je poveljstvo odločilo, da napade z enotami 14. minometnega bataljona in s 3. četo 1. bataljona 23. obmejnega sektorja. Dne 18. aprila okoli pol treh popoldne je kolona kakih 150 vojakov z močnim bočnim zavarovanjem krenila iz Ivančne gorice po cesti proti Gorenji vasi. Ko je glavnina prispela na čistino pred Mrzlim poljem, jo je z roba gozda napadla štiričlanska izvidniška patrulja 3. bataljona, ki je imela tudi lahko strojnico. Presenečeni vojaki so se razbežali v zaklone ob cesti in med hiše, odkoder so brez cilja streljali proti gozdu in niso krenili naprej, dokler niso minometi iz Ivančne gorice temeljito obdelali območje okoli k. 356. Patrulja 3. bataljona se je že pred tem umaknila in globlje v gozdu spet postavila zasedo proti Bojanjemu vrhu. Ker se sovražnik ni pojavil, se je zaseda čez nekaj časa umaknila in odšla v taborišče. V tem spopadu italijanske enote niso imele

izgub, po naključju je bil ranjen le nek kmet, ki je bil tedaj v bližini.

Ob istem času kot kolona iz Ivančne gorice je krenila proti Bojanskemu borštu tudi malce močnejša kolona iz Šentvida, ki se je premikala v smeri Velike Pece—Artiža vas. Previdno je prodirala po gozdnih poteh, a vodil jo je že omenjeni ovaduh. Izvidniške patrulje so nenehoma spremljale pohod teh enot, in ko so te okoli štirih popoldne prišle že v bližino taborišča, jih je nenadoma in iz bližine napadla vsa 1. četa 3. bataljona, ki si je bila tam uredila položaje. Nepričakovani napad je italijansko vojsko tako zmedel, da ni sprejela boja, marveč se je razbežala po gozdu in se začela umikati. Četa je še nekaj časa streljala za bežečimi italijanskimi vojaki. Ker niso odgovarjali, se je boj kmalu končal. Padla sta neki italijanski oficir in neki vojak, brigada pa ni imela izgub. Ko so se vsi italijanski oddelki umaknili iz Bojanskega boršta proti Bojanjemu vrhu in Artiži vasi, so se vse enote zbrale v taborišču in pred večerom krenile skozi Lučarjev kal na Kremenjek, kjer so se utaborile v gozdu zahodno od Orlake.¹⁰⁷

Italijanski napad na brigadno taborišče v Bojanskem borštu ni uspel, ker so partizani pravočasno zvedeli za priprave na akcijo. Štab brigade je lahko pripravil in izvedel uspešen protiudar. Zaradi izgub na Medvedjeku in neuspeha v Bojanskem borštu so italijanski okupatorji tudi to pot ves svoj bes znesli nad civilno prebivalstvo okoli Stične. Na Viru so požgali vsa gospodarska poslopja in zaprli veliko moških, od katerih so večino odgnali v zapore in internacijska taborišča. Tudi v Ivančni gorici, Stični in Pristavi so požgali domove borcev, ki so bili v brigadi, ter zapirali njihove družine. Kljub vsemu pa nasilje ni zlomilo morale prebivalstva, imelo je celo prav nasprotni učinek. Že naslednje dni so iz okoliških vasi pričele prihajati nove skupine borcev in organizacije OF na terenu so se še bolj razširile in utrdile.

Ko se je brigada preselila v bližino Orlake, je italijansko poveljstvo še nekajkrat skušalo odkriti, kje leži novo taborišče. Vendar mu to ni uspelo. Vse vrinjene vohune so borci pravočasno odkrili in onemogočili, veliko pa jim je pri tem pomagalo prebivalstvo okoliških vasi, ki je partizanske patrulje takoj obveščalo, če so se kje pojavile kake sumljive osebe. Taborišča pri Orlaki Italijani niso odkrili in enote so se lahko

v miru pripravljale za prihodnje naloge. Spet so imeli vsak dan vojaški in politični pouk, del enot pa je izmenoma odhajal na teren v okolico Stične, Žužemberka, Grosupljega in proti Ljubljani, kjer je izvrševal postavljene naloge.

Dne 25. aprila ob enajstih ponoči je 3. četa 3. bataljona minirala železniško progo pri Velikih Pecah, med postajama Ivančna gorica in Šentvid pri Stični, ter streljala na ustavljeni vojaški transport. Ubili so dva, ranili pa tri italijanske vojake. Dne 28. aprila je močnejša patrulja pri Bregu streljala na drugi vojaški transport, ki je iz Ljubljane vozil proti Novemu mestu, in tudi tokrat so ranili štiri vojake, zraven pa še potrgali telefonsko napeljavo. Ker so italijanske oblasti 24. aprila razglasile, da bodo v prihodnje proti partizanskim akcijam ukrepali tudi tako, da bodo streljali talce, so 28. aprila ob osmih zjutraj pri Radohovi vasi, blizu mesta, kjer je bil pred tremi dnevi napaden vlak, ustrelili prvih šest talcev v Ljubljanski pokrajini.¹⁰⁸

Okrepljena dejavnost 1. partizanske brigade je nedvomno tudi vplivala na odločitev italijanskih okupacijskih oblasti, da so ves nadzor nad okupacijsko mejo na Dolenjskem prepustile Nemcem, ki so mejo po vsej dolžini takoj začeli utrjevati z bodečo žico in minskimi polji. Od boja na Pugledu do srede

Prvi talci v Ljubljanski pokrajini, ustreljeni 28. aprila 1942 pri Radohovi vasi

aprila so Italijani postopoma ukinili svoje obmejne posadke na Lipoglavu, v Sobračah, Pustem Javorju, Brezju, Moravčah in pri Sv. Križu, razen tega pa tudi karabinjersko postajo v Dobrniču. S tem so dejansko prenehali nadzorovati ozemlje, ki je obsegalo ves obmejni pas od Sostrega do Mirnske doline ter velik del Suhe krajine od Grosupljega in Turjaka do črte Žužumberk—Trebnje, vključno pretežni del dobrepoljske doline in Strug. Ostale so le še posadke ob železnici Ljubljana—Novo mesto in Grosuplje—Kočevje, katerim pa so partizanske enote ogrožale skoraj vse premike izven garnizij in utrjenih postojank ob progi.

Občutek svobode na ozemlju, ki so ga od aprila 1942 dalje nadzorovale enote 1. partizanske brigade, na njem so se že začeli pojavljati tudi prvi zarodki ljudske oblasti, je pri borbah brigade in med prebivalstvom teh krajev občutno dvignil bojno moralo in vero v zmago. Do konca aprila so že skoraj povsod ustanovili odbore OF in organizacijo narodne zaščite. V okviru možnosti so te organizacije oskrbovale brigado z vsem, kar je potrebovala, organizirale so vsestransko obveščevalno dejavnost, pošiljale nove oborožene borce v enote, člani narodne zaščite pa so se udeleževali tudi diverzij in pomagali pri drugih akcijah. Tako je številčna moč brigade do konca aprila že zrastle na okoli 400 borcev, vzpostavili so trdnjšo povezavo z glavnim poveljstvom in tudi neposredno zvezo z enotami dolenjskega partizanskega bataljona, ki so delovale v Suhi krajini, okoli Novega mesta in vzhodno od Mirnske doline. Ob pomoči organizacij z območja Dobrunje—Podlipoglav so na Pugledu organizirali sprejemno taborišče za nove borce, ki so prihajali iz Ljubljane in okolice, iz taborišča pa so jih brigadne patrulje vodile naprej na Dolenjsko.

Po porazih na Medvedjeku in v Bojanskem borštu so se italijanske posadke v tem delu Dolenjske povsem zaprle v utrjene postojanke in vso dejavnost omejile v nasilje nad civilnim prebivalstvom, v utrjevanje oporišč ter pasivno obrambo glavnih komunikacij. Severozahodni del Dolenjske, kjer je v aprilu delovala 1. partizanska brigada, je vsekakor predstavljal začetek velikega osvobojenega ozemlja, ki je v Ljubljanski pokrajini obstajalo od aprila do srede avgusta 1942.

¹ Zbornik prispevkov iz zgodovine delavskega gibanja med vojnama in iz narodnoosvobodilnega boja na področju občine Ljubljana Moste-Polje, 1965 (dalje navajam: Zbornik Moste-Polje 1965).

² Zbornik Moste-Polje 1965, str. 102 in 237—242; Franc Mazovec-Risto, Lado Mazovec in Stane Židan, ustni viri.

³ Ubit je bil Johann Toefferle, carinski obmejni stražar iz postojanke v Besnici (Spisek žrtev — nemški propagandni urad na Bledu 25. 12. 1941), AIZDG (NA) v Ljubljani; Zbornik VI/1, dok. številka 8.

⁴ Zbornik VI/1, dok. št. 114.

⁵ Zbornik VI/1, dok. št. 20. Ustreljen je bil na svojem domu Josip Sušnik.

⁶ Po spominu avtorja; Vilko Sluga, Ludvik Kukovca, Stane Židan, ustni viri.

⁷ Skupina pod vodstvom Franca Mazovca je razen treh lahkih in ene težke strojnice, večjega števila pušk in ročnih bomb zbrala tudi okoli 50.000 nabojev kal. 7,9 mm za orožje tipa »Mauser«.

⁸ Zbornik Moste-Polje 1965, str. 237—242; Trideset let molniške čete, Ljubljana 1971. Za četrtega zdravnika je glavno poveljstvo poslalo dr. Janeza Kmeta, ki je sredi avgusta odšel s Šercerjevo skupino na Notranjsko. Od španskih borcev so bili v molniški četi Stanko Semič-Daki, Jože Nose-Tone Špan in Mate Bušič-Bogdan.

⁹ Črnosrajčnik Pietro Lupo je bil prvi italijanski vojak, ki so ga ranili slovenski partizani. Glej Zbornik VI/1, dok. št. 115.

¹⁰ Nalogo, da četo odpelje naprej proti Dolenjski, je glavno poveljstvo zaupalo Andreju Kumarju.

¹¹ Zbornik VI/1, dok. št. 123 in 130.

¹² Zbornik VI/1, dok. št. 133; Trideset let molniške čete, Ljubljana 1971, Lojze Trtnik, ustni vir.

¹³ Dr. Marjan Dermastia, Ludvik Smrekar, Ivan Ferlež — ustni viri.

¹⁴ Zbornik VI/1, dok. št. 47.

¹⁵ Ustreljen je bil denunciant in gestapovski agent Jernej Chiodi.

¹⁶ Enaintridesetega oktobra 1941 je bil ustreljen gestapovski agent Osvald Porenta, 30. novembra je enaka kazen doletela njegovega brata Antona Porento, 11. decembra pa je bil na železniški postaji v Polju ustreljen italijanski ovaduh Vinko Vrankar.

¹⁷ Dolenjski zbornik 1961, str. 47—49; Janez Učakar — ustni vir.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Ubita sta bila podporočnik Livio Zaninni in vojak Giuseppe Matioli. Zbornik VI/1, dok. št. 149 in 156.

²⁰ AIZDG (IA) F 208; Dolenjski zbornik 1961, str. 51; Janez Učakar, ustni vir.

²¹ AIZDG (IA), F 208.

²² AIZDG (IA), F 155.

²³ Dolenjski zbornik 1961, str. 51; Jože Slovenc in Jože Draksler, ustna vira.

²⁴ AIZDG (IA), F 155.

²⁵ Jože Draksler-Povh, ustni vir.

²⁶ Zbornik VI/1, dok. št. 198; AIZDG (IA), F 155.

²⁷ Dolenjski zbornik 1961, str. 36; Jože Borštnar, Nace Majcen — ustna vira.

²⁸ Dolenjski zbornik 1961, str. 38.

²⁹ Zbornik VI/1, dok. št. 62, 177 in 180; Okupatorjevi dokumenti (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. št. 75.

³⁰ Dolenjski zbornik 1961, str. 55—58; Niko Šilih, Franta Komel in Nace Majcen, ustni viri.

³¹ Okupatorjevi dokumenti... (Prispevki 1961, št. 1—2), dok. številka 74.

³² Zbornik VI/1, dok. št. 63, 192 in 198.

³³ Zbornik VI/1, dok. št. 63 in 187; Dolenjski zbornik 1961, str. 55—58.

³⁴ Poročilo pehotne divizije »Isonzo« z dne 4. novembra 1941, AIZDG (IA), F 656/III.

³⁵ Zbornik VI/1, dok. št. 194.

³⁶ Dolenjski zbornik 1961, str. 58; Franta Komel, ustni vir.

³⁷ Franta Komel, ustni vir.

³⁸ Dolenjski zbornik 1961, str. 28—29 in 47—50.

³⁹ Radko Polič: Čudežna pomlad, Ljubljana 1959.

⁴⁰ Ustreljen je bil izdajalec in italijanski vohun Anton Knez, vratar tovarne motvoza v Grosupljem, AIZDG (IA), F 155; Radko Polič: Čudežna pomlad, Ljubljana, 1959.

⁴¹ Četo je ovadil Italijanom gozdar Rakajc iz Podbukovja pri Krki, AIZDG (IA), F 656; Radko Polič: Čudežna pomlad, Ljubljana 1959.

⁴² AIZDG — F 3, beležnica komandirja stiške partizanske čete.

⁴³ Padel je Milan Ličen-Čort, ujeta pa sta bila Ivan Čampelj-Bric in Anton Zupančič-Kralj; AIZDG (IA), F 656; Radko Polič: Čudežna pomlad, Ljubljana 1959.

⁴⁴ Hinko Kavčič in Dušan Kavčič, ustna vira.

⁴⁵ Zbornik VI/1, dok. št. 209.

⁴⁶ AIZDG (IA), F 157.

⁴⁷ Tone Marinček, ustni vir.

⁴⁸ AIZDG (IA), F 21; padel je Anton Ahlin-Ante; Radko Polič: Čudežna pomlad, Ljubljana 1959.

⁴⁹ Po spominu avtorja; Ludvik Smrekar, ustni vir.

⁵⁰ Zbornik VI/1, dok. št. 191, 192, 196—198, 201 in 202.

⁵¹ Prepričanje, da bo konec vojne še pred novim letom 1942 je bilo v molniški četi tako močno, da je četno poveljstvo že razdelilo borce v posamezne skupine s točno določenimi nalogami na bližnjem terenu, kar je seveda obstoječe pretirane lokalistične težnje še bolj okrepilo.

⁵² Zbornik VI/1, dok. št. 197.

⁵³ Dr. Ivo Juvančič: Italijanski okupator v Ljubljani 1941—1943 (Prispevki III/1962, št. 1); Zbornik VI/2, dok. št. 150.

- ⁵⁴ Zbornik VI/2, dok. št. 129.
- ⁵⁵ Zbornik VI/2, dok. št. 134.
- ⁵⁶ Zbornik VI/2, dok. št. 132.
- ⁵⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 139 in 143.
- ⁵⁸ AIZDG, italijanski fond.
- ⁵⁹ Peter Stante, ustni vir.
- ⁶⁰ Zbornik VI/1, dok. št. 79, opomba 6.
- ⁶¹ Po spominu avtorja; Peter Stante, Tone Marinček, Janez Slovenc, Vlado Kravos, Jože Draksler, ustni viri.
- ⁶² Zbornik VI/1, dok. št. 221; Franta Komel: Boj na Tisju (Litijski zbornik NOB I, Ljubljana 1969).
- ⁶³ V boju na Tisju so padli: Lojze Gogala, Miha Kozlevčar in še nek borec 2. čete. Zajet je bil borec 2. čete Tiger, ki so ga kasneje Nemci izročili italijanskim oblastem.
- ⁶⁴ AIZDG (IA), F 656/III.
- ⁶⁵ AIZDG (IA), F 656/III.
- ⁶⁶ Zbornik VI/1, dok. št. 216.
- ⁶⁷ Po spominu avtorja in Janeza Slovenca, Toneta Sotlarja ter Lojzeta Trtnika; Mekinda Jože-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, str. 26—33, Ljubljana 1959.
- ⁶⁸ AIZDG (IA), F 656/III; Zbornik VI/1, dok. št. 216.
- ⁶⁹ Peter Stante, ustni vir.
- ⁷⁰ Po spominu avtorja.
- ⁷¹ Napad na italijansko posadko na Turjaku, ki je bila med vsemi okoliškimi posadkami najšibkejša, je že v decembru 1941 pripravljala komandir grosupeljske partizanske čete v sodelovanju s terensko organizacijo OF. Zbral je že vse potrebne podatke. Ko se je na Vodica četa priključila bataljonu, so menili, da so za uspešno izvedbo akcije vsi pogoji.
- ⁷² AIZDG (IA), F 660/I.
- ⁷³ Po spominu avtorja; AIZDG (IA), F 660/I.
- ⁷⁴ Pri napadu na Turjak so padli: Ivan Strojina, borec 1. čete, Ivan Kovač-Vanja, politični komisar 3. čete in borec Ris iz iste čete. V nogo ranjenega komandirja 3. čete Dolfeta Jakhela sta avtor in borec Ludvik Smrekar odnesla do gozdarja Šmuca v Medvedico (pri Gradišarju), kjer je 8. januarja umrl zaradi zastrupljene rane.
- ⁷⁵ AIZDG (IA), F 660/I.
- ⁷⁶ AIZDG (IA), pregled razmestitve italijanskih okupatorskih enot.
- ⁷⁷ Zbornik Moste-Polje, 1965, str. 178—195.
- ⁷⁸ Razen več skritih bunkerjev, pripravljenih za ilegalno bivanje, je v Sadinji vasi, oddaljeni le dober kilometer od Pugleđa, pri Antonu Dežmanu delovala tudi ilegalna tiskarna CK KP Slovenije (Zbornik Moste-Polje 1965, str. 177—178).
- ⁷⁹ Beležnica dnevnih povelj štaba 2. partizanskega bataljona, AIZDG, F 3.
- ⁸⁰ Po spominu avtorja; Peter Stante in Janez Slovenc, ustna vira; Zbornik VI/3, dok. št. 49.
- ⁸¹ Ujet je bil komandir Mirko Perc-Maks.

- ⁸² AIZDG (IA), F 161/II; Ludvik Smrekar, ustni vir.
- ⁸³ Zbornik VI/2, dok. št. 22; Franta Komel in Stane Zupančič-Iztok, ustna vira.
- ⁸⁴ Zbornik VI/2, dok. št. 27 in 148; AIZDG (IA), F 4/I; Janko Sekirnik, Rudi Vidergar, ustna vira.
- ⁸⁵ Zbornik VI/2, dok. št. 28; AIZDG (IA), F 4/I in 161/II.
- ⁸⁶ Zbornik VI/2, dok. št. 30; AIZDG (IA), F 4/I in 157/II.
- ⁸⁷ V italijanskih dokumentih, ki so v arhivu IZDG v Ljubljani, ni mogoče nikjer zaslediti, da je katerokoli italijansko poveljstvo pred 23. marcem 1942 bilo obveščeno, da je na Pugledu partizansko taborišče.
- ⁸⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 31; AIZDG (IA), F 161/II.
- ⁸⁹ Zbornik VI/2, dok. št. 32; AIZDG (IA), F 161/II.
- ⁹⁰ Padli so: Polde Mazovec, komandir voda, Rafal, politični komisar čete in nek borec, ki je bil doma iz revirjev.
- ⁹¹ Zbornik Moste-Polje 1965, str. 190; AIZDG (IA), F 161/II.
- ⁹² Zbornik VI/2, dok. št. 59.
- ⁹³ Zbornik VI/2, dok. št. 75.
- ⁹⁴ Zbornik VI/2, dok. št. 39; AIZDG, F 529; AIZDG (IA), 161/I.
- ⁹⁵ Zbornik VI/2, dok. št. 39.
- ⁹⁶ AIZDG (IA), F 4/I in 161/II.
- ⁹⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 33, 35 in 38.
- ⁹⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 35 in 36.
- ⁹⁹ Zbornik VI/2, dok. št. 35; po avtorjevem spominu.
- ¹⁰⁰ Zbornik VI/2, dok. št. 36.
- ¹⁰¹ Patrulja je imela nalogo kaznovati lesnega trgovca Ivana Bana iz Trebnjega, znanega izdajalca in okupatorskega sodelavca, Zbornik VI/2, dok. št. 59.
- ¹⁰² Zbornik VI/2, dok. št. 52 in 59; AIZDG (IA), F 4/I in 161/II; po spominu avtorja; Emil Dolčič, Stane Keber, Ivan Lekše, Lado Mazovec, Ivan Stare, ustni viri. V boju na Blatnem klancu so padli: Jože Klavs in Anton Valepič, komandirja 2. in 3. voda, ter borci Belšak Slavko, Berčan Franc, Klemenčič Franc, Košenina Franc, Miklič Jože, Rot Branko, Skubic Avgust in Zajc Stane.
- ¹⁰³ Po spominu avtorja; Franc Klopčič-Klin, ustni vir.
- ¹⁰⁴ AIZDG (IA), F 4/II in 158/I.
- ¹⁰⁵ Taborišče je izdal Jože Fatur iz Vira pri Stični.
- ¹⁰⁶ Zbornik VI/2, dok. št. 53; AIZDG (IA), F 206/V; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, str. 163—167, Ljubljana 1959.
- ¹⁰⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 53 in 69; AIZDG (IA), F 4/II in 206/V.
- ¹⁰⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 96, 163 in 164; pri Radohovi vasi so bili ustreljeni kot prvi talci: Franc Kodrič, Janez Kramar, Franc Majcen, Nikola Tatalovič, Franc Turnšek in Franc Žlajpah.

PREOSNOVA SLOVENSKE PARTIZANSKE VOJSKE IN USTANOVITEV II. GRUPE ODREDOV

Ko so vse partizanske enote v Ljubljanski pokrajini uspešno prezimile in so spomladi že nastali ugodni pogoji za njihov nadaljnji razvoj, je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet začelo pripravljati novo organizacijsko obliko slovenske partizanske vojske. Ta naj bi vodstvu omogočila lažje in bolj uspešno poveljevanje ter nadzor nad enotami in njihovo dejavnostjo. Z druge strani pa naj bi nova organizacija vojske postala dovolj širok okvir ljudski vstaji, ki jo je vodstvo gibanja pričakovalo pomladi.

Zveze med glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet in vrhovnim štabom NOPO Jugoslavije so bile v začetku maja 1942. leta zelo slabe, občasno pa celo popolnoma prekinjene. Zato glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet še ni moglo koristiti organizacijskih izkušenj iz drugih delov Jugoslavije. Na osnovi lastnih presoj trenutnega stanja in predvidevanj bodočega razvoja osvobodilnega boja v Sloveniji je glavno poveljstvo sklenilo, da se bo glede organizacije slovenske partizanske vojske držalo dotedanjih navodil vrhovnega štaba in sklepov posvetovanja v Stolicah, ki so bili sprejeti 26. septembra 1941. leta. Tako je slovenske partizanske enote reorganiziralo po teritorialnem načelu. Takšna organizacija je omogočala po presoji vodstva sočasno širjenje vstaje po vseh predelih, obenem pa je okupatorje prisiljevala k delitvi sil, ki so jih imeli na voljo za boj proti partizanskim enotam.

Do konca marca so bile partizanske enote v Sloveniji organizirane v samostojne čete ali bataljone, pod neposrednim vodstvom glavnega poveljstva. Čas je bil prekratek, da bi se

lahko v polni meri uveljavila pokrajinska poveljstva, ki so bila imenovana proti koncu januarju. Tudi dotedanji način poveljevanja je bil pomanjkljiv, ker so kurirske zveze z glavnim poveljstvom, ki je bilo v Ljubljani, postale prepočasne in nezanesljive, neposredna medsebojna povezava med enotami pa sploh ni obstojala. Zato je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet 4. aprila 1942 izdalo ukaz o reorganizaciji slovenske partizanske vojske.¹

Ta ukaz je določal, naj se vse do tedaj samostojne partizanske čete in bataljoni med seboj povežejo in združijo v odrede na čelu z odrednim štabom. Da pa bi se uskladila dejavnost odredov, se le-ti združujejo v grupe odredov, na čelu z grupnimi štabi. Isti ukaz je odredil, naj se v Sloveniji oblikujejo štiri grupe odredov in to: I. grupa, ki vključuje gorenjski, kokrški in koroški odred; II. grupa, ki naj ima pohorski, savinjski in dravski odred; III. grupa, ki naj bi imela dolenski, belokranjski, notranjski ter začasno tudi primorski odred in IV. grupa, ki naj bi imela v svoji sestavi ptujski, haloški in kozjanski odred. S posebno naredbo je glavno poveljstvo 4. aprila tudi imenovalo štabe I., II. in III. grupe odredov, imenovanje štaba IV. grupe pa je odložilo za kasnejši čas, ko bo razvoj partizanskih enot vzhodno od železnice Maribor—Celje—Zidani most dosegel določeno stopnjo.

Ustanovitev II. grupe odredov

Ukaz glavnega poveljstva o novi organizaciji partizanskih enot je štab 1. partizanske brigade prejel s precejšnjo zamudo, zato tudi ni mogel takoj izvesti reorganizacije svojih enot. Za ukaz je zvedel šele 24. aprila, ko je prejel pismo glavnega poveljstva z dne 20. aprila.² Čeprav je bilo poveljstvo brigade v februarju še kot poveljstvo 2. partizanskega bataljona pooblaščen, da v vlogi pokrajinskega poveljstva za Štajersko organizira vse podrejene enote tako kot bo najbolj primerno, je bil štab brigade v tem pismu ostro grajan. Očitati so mu, da je samovoljno ustanovil 1. štajersko partizansko brigado in ni delal po ukazu z dne 4. aprila.

Do tega nesporazuma je prišlo zaradi slabih zvez. Zveze štaba brigade do glavnega poveljstva so delovale in je glavno

poveljstvo prejelo vsa brigadna poročila, obratna zveza od glavnega poveljstva do štaba brigade pa ni delovala in zato štab brigade ni ničesar vedel o reorganizaciji. Kurir, ki je nesel ukaz z dne 4. aprila, je bil pri raciji na vlaku aretiran. Njegovo pošto Italijani niso zasegli, glavno poveljstvo pa je za aretacijo kurirja zvedelo šele proti koncu aprila. Ves ta čas je bilo prepričano, da je štab brigade ukaz pravočasno prejel.³

Pismo glavnega poveljstva z dne 20. aprila je bilo napisano v zelo ostrem tonu, ki ga štab brigade do tedaj ni bil vaju in ga ob doseženih uspehih svoje enote tudi ni pričakoval. Temu je v veliki meri botrovala tudi napačna obveščenost osrednjih vodstvenih organov. Le-ti so zvedeli, da štab in enote baje prav po vojvodsko nastopajo na terenu, da na različne načine uveljavljajo svojo samovoljo, ki se ji prebivalstvo upira, in na ta način kvarijo politično stanje. Vse skupaj pa se je izkazalo kot neresnično. O tem se je prepričal tudi politični komisar glavnega poveljstva, ko je osebno obiskal štab grupe in preveril tudi njegovo politično delo na terenu.⁴

Nasprotje med ukazom glavnega poveljstva in postopkom štaba brigade je dejansko bilo le v nazivu enote, vse drugo pa se je v osnovi ujemalo. Oba štaba sta čutila potrebo po reorganizaciji. Medtem, ko je glavno poveljstvo predpisalo s stališča vodstva za celo Slovenijo in po navodilih vrhovnega štaba NOPO Jugoslavije iz jeseni 1941. leta, jo je tedanji štab 2. partizanskega bataljona, v vlogli pokrajinskega poveljstva za Štajersko, izvedel samoiniciativno po lastnih izkušnjah iz španske državljanske vojne in je iz čisto operativnih praktičnih potreb ustanovil brigado s tremi bataljoni. Ker glavno poveljstvo uradno ni imenovalo in objavilo sestave pokrajinskega štaba za Štajersko, 2. partizanski bataljon pa je med tem časom že tako narastel, da ga je bilo potrebno razdeliti na dva bataljona, je bilo nemogoče, da bi štab enega bataljona poveljeval štabu drugega. To je bil osnovni razlog za oblikovanje nekega višjega štaba in zato se je štab 2. partizanskega bataljona v vlogli pokrajinskega poveljstva za Štajersko, ki že več ko mesec dni ni prejel nobene pošte od glavnega poveljstva, na lastno pobudo preimenoval v štab brigade. Ker pa glavno poveljstvo ni bilo pravočasno obveščeno o ustanovitvi brigade, je iste voditelje imenovalo v štab II. grupe odredov.

Štab II. grupe odredov (z leve proti desni: Dušan Kveder-Tomaž, Franc Rozman-Stane in Peter Stante-Skala)

Čeprav je glede na organizacijo, vlogo, naloge in način njihovega izvajanja vsebinska razlika med odredom in operativno brigado dejansko precejšnja, je v obravnavanem primeru tudi ta bila le formalnega značaja. Medtem, ko sta štaba I. in III. grupe odredov lahko takoj izvedla reorganizacijo enot po teritorialnem načelu in so njihovi odredi lahko takoj po ustanovitvi že delovali na določenem področju, je bilo štabu II. grupe in njegovim odredom to mogoče šele po prihodu na Štajersko. Štab 1. štajerske partizanske brigade se je še kot štab 2. partizanskega bataljona v polni meri zavedal, da bo pohod na Štajersko odgovorna in težka naloga, ki ji bo kos le dobro organizirana in vodena operativna enota. Zato je bilo pravzaprav čisto vseeno, ali se enota do prihoda na odrejeno mesto imenuje brigada ali pa grupa odredov.

V poročilu z dne 24. aprila je štab 1. štajerske partizanske brigade pojasnil glavnemu poveljstvu svoje ukrepe in ga obvestil, da bo v najkrajšem času reorganiziral enoto po ukazu z dne 4. aprila. V naredbi, ki jo je izdalo 25. aprila, je glavno poveljstvo izreklo pohvalo borcem in komandnemu sestavu II.

grupe odredov — takrat še 1. štajerske partizanske brigade — za dosežene uspehe v izgradnji enote ter za hrabrost in junaštvo v bojih s sovražnikom. V svojem pismu z dne 23. aprila 1942 je član vrhovnega štaba NOPO Jugoslavije Edvard Kardelj obvestil tovariša Tita tudi o tem, da je to najboljša slovenska partizanska enota in zato kandidat, da postane proletarska brigada. V odgovoru na poročilo štaba II. grupe odredov, se je glavno poveljstvo 8. maja opravičilo za prezgodnjo neumestno kritiko, znova pohvalilo samoiniciativnost štaba in pripomnilo, da bi ustanovitev brigade vsekakor potrdilo, če bi ga o tem pravočasno obvestili. Ker pa je med tem časom že izdalo ukaz o reorganizaciji vseh slovenskih partizanskih enot v grupe odredov, ga niso mogli več spreminjati in je zaradi tega bilo potrebno, da se 1. štajerska partizanska brigada preoblikuje v II. grupo odredov.⁵

Ker je štab 1. štajerske brigade prejel ukaz za reorganizacijo z veliko zamudo in še ni ničesar natančnega vedel o napovedanih operacijah na Gorenjskem, pa tudi odhoda čez Savo še niso določili, je moral pohiteti, da bi pravočasno pripravil vse potrebno. Reorganizacija bataljonov in njihova razporeditev po odredih nista predstavljali nobene posebne težave, ker so bile proti koncu aprila skoraj vse enote v taborišču na Kremenjku. Težavneje je bilo sestaviti štabe odredov in štabe novih bataljonov. Čeprav je glavno poveljstvo določilo, naj štab II. grupe odredov oblikuje tri odrede, so sklenili, oblikovati samo savinjski in pohorski odred, dravski odred pa bodo organizirali šele po prihodu na Štajersko. Štab grupe tudi ni še ničesar vedel o kadrih v 1. štajerskem bataljonu, brez njih pa tudi ni želel dokončno sestaviti novih odrednih štabov, ker bi jih s tem zapostavil. O teh težavah je 30. aprila poročal glavnemu poveljstvu, obenem pa tudi poslal predloge za postavitve novega komandnega kadra v enotah, s prošnjo, naj imen ne objavijo, dokler ne bodo dobili poročila o kadrih na Štajerskem.⁶

Slovesno ustanovitev II. grupe odredov je štab grupe združil s proslavo 1. maja. Tega dne dopoldne so v taborišču na Kremenjku sklicali zbor vseh enot. Po uvodnem govoru političnega komisarja grupe o pomenu delavskega praznika 1. maja in po obrazložitvi, da se bo 1. štajerska partizanska brigada zaradi novih nalog preoblikovala v II. grupo odredov,

so razvili bojno zastavo II. grupe odredov, ki jo je poslalo glavno poveljstvo kot priznanje za dosežene uspehe v izgradnji enote in v bojih proti sovražniku. Zbranim borcem so potem sporočili sestav odredov, sestav štaba grupe, štabov odredov in štabov bataljonov. Oblikovali so še en bataljon.

V savinjskem odredu je 1. bataljon postal bataljon, ki je bil ustanovljen istega dne, 2. bataljon pa 3. bataljon 1. štajerske partizanske brigade. V pohorski odred so določili 2. bataljon brigade, 1. bataljon brigade, ki je bil že na Štajerskem, pa niso vključili v noben odred. Štab grupe je sklenil, naj ta bataljon do prihoda grupe na Štajersko deluje samostojno, nakar bodo njegove borce, kot dobre poznavalce terena, enakomerno razdelili med druge bataljone. V vsak odred so razporedili tudi po en strojnični vod. Ker glavno poveljstvo še ni odobrilo predloga štaba grupe za imenovanje novih štabov odredov in bataljonov, so poveljstva teh enot postavili le začasno.

Vodstvo savinjskega odreda je prevzel dotedanji komandant 2. bataljona brigade Alojz Kolman-Marok, za političnega komisarja pa je bil predviden politični komisar 1. štajerskega bataljona Boris Čizmek-Bor. Za komandanta 1. bataljona tega odreda je bil predviden Rudi Knez-Silas, komandant 1. štajerskega bataljona, začasno pa je to dolžnost prevzel komandir 1. čete 3. bataljona Janko Stariha-Janko, dolžnost političnega komisarja pa Jože Babič-Vojteh, politični komisar 3. bataljona. Za komandanta 2. bataljona savinjskega odreda so postavili Franca Mazovca-Rista, komandanta 3. bataljona, za političnega komisarja pa začasno Jožeta Meniha-Rajka, političnega komisarja 2. čete 3. bataljona. Štab pohorskega odreda sta sestavljala Zdravko Terpin-Zdravko kot komandant in Adolf Kolar-Zvone, komandir in politični komisar 3. čete 3. bataljona. S predlogom se je glavno poveljstvo strinjalo in ga je kasneje tudi potrdilo. Ker so pred prvim poskusom pohoda čez Savo ustanovili še 3. bataljon savinjskega odreda, je bilo treba tudi ta sestav takrat nekoliko spremeniti.

Komandni del štaba grupe se ni v ničemer spremenil, ker se je dotedanji štab 1. štajerske partizanske brigade samo preimenoval v štab II. grupe odredov. Okrepli so ga z grupnim obveščevalcem in grupnim intendantom, postavili pa tudi novega grupnega zdravnika dr. Rudolfa Obračunča-Cedriha. Pod

neposredno vodstvo štaba grupe je spadal tudi radio-telefonski vod. Namestnik komandanta grupe pa je hkrati s to dolžnostjo opravljal tudi delo partijskega sekretarja grupe. Ob reorganizaciji se je spremenila tudi dotedanja oblika partijske organizacije. Bataljonske sekretarje so postavili za namestnike političnih komisarjev bataljonov. Tudi odredni in bataljonski štabi so odslej imeli obveščevalce. Intendantsko službo so organizirali samo v četah. Čete so pogosto po več dni same delovale na terenu in jim je bil intendant potreben, kadar pa so nastopale skupaj kot bataljon, je dolžnost bataljonskega intendanta opravljal eden od intendantov čet.⁷

Notranjo organizacijo enot je štab II. grupe izvedel na lastno pobudo in jo je prilagodil operativnim potrebam. Z uvedbo obveščevalne in intendantske službe v nižjih enotah,

Kuhinja II. grupe na Kremenjku pomladi 1942

kakor tudi s postavitvijo namestnikov političnih komisarjev v bataljonih, je delo vsebinsko razdelil ter s tem omogočil komandantom in političnim komisarjem, da so se lahko bolj posvetili lastni izgradnji in vodenju podrejenih enot, kakor tudi boljši vojaški in politični vzgoji borcev. S tako notranjo ureditvijo enot II. grupe se je glavno poveljstvo v celoti strinjalo in jo je potrdilo.⁸

Vendar je z ustanovitvijo II. grupe odredov 1. štajerska partizanska brigada dejansko spremenila le svoje ime. Organizacijsko se je še bolj okrepila, saj je dosegla boljšo organizacijo dela, hkrati pa je še naprej zadržala vse značilnosti dobro organizirane in manevrske sposobne operativne enote na stopnji udarne brigade. Taka je ostala ves čas, dokler se je premikala in borila na operativnih področjih III. in I. grupe odredov do prihoda na Štajersko. Ko se je brigada preimenovala v II. grupo odredov, se njena notranja ureditev in operativna sposobnost nista spremenili. Od drugih grup odredov se je razlikovala v tem, da je nastopala še naprej na brigadni način, da ni bila vezana na ozemlje, kjer je nastala. To je bila trenutno edina enota v Sloveniji, ki je bila sposobna izvrševati tudi zahtevnejše operativne naloge.

POLOŽAJ V SLOVENIJI V ZAČETKU MAJA 1942

Ljubljanska pokrajina

Podoben razvoj, kot ga je imel 2. partizanski bataljon v severozahodnem delu Dolenjske, so imele tudi druge partizanske enote v ostalih predelih Ljubljanske poprajine. Prav tako so se nenehoma krepile in uspešno razvijale. Že ob koncu marca je 3. partizanski bataljon »Ljube Šercerja«, ki je v dveh skupinah prezimil na Notranjskem, poslal v Slovensko primorje 25 borcev, ki so se priključili tamkajšnjim partizanom. Oblikoval je tudi posebno »letečo patruljo«, ki jo je vodil Stane Semič-Daki in je nenehoma križarila po terenu ter napadala manjše sovražne oddelke. Iz skupine borcev tega bataljona, ki je konec marca odšla proti Kočevju, je 16. aprila na Fridrihštajnu (k. 971) nad Kočevjem nastal južnodolenjski bataljon, tretja četa tega bataljona pa je 22. aprila na Notranj-

skem prerasila v nov bataljon »Miloša Zidanška«. Dne 29. aprila so ustanovili notranjski partizanski odred, ki je združeval vse tri navedene bataljone. V njegov sestav sta se vključili tudi rakovška četa, ki jo je ustanovila organizacija OF na Rakeku že prve dni aprila, in horjulska, ki jo je prav takrat organiziral okrožni komite KPS za Vrhniko in je delovala na področju Polhograjskih Dolomitov. Tako so partizanske enote notranjskega odreda prve dni maja s svojimi akcijami obvladale vso Ljubljansko pokrajino južno od Ljubljane, do bivše državne meje in Kolpe, od Polhograjskih Dolomitov do črte Grosuplje—Mala gora—Mozelj—Stari trg ob Kolpi. Sedemnajstega aprila so patrulje južnodolenjskega bataljona na Kolpi prvič prišle v stik s partizani hrvaškega primorsko-goranskega partizanskega odreda. Vzpostavile so z njimi redno zvezo. Štab III. grupe odredov, ki ga je oblikovalo glavno poveljstvo, pa je s štabom 3. bataljona tega hrvaškega odreda izdelal načrt za bodoče skupne akcije.⁹

Dolenjski partizani, ki so se prve dni januarja začeli zbirati na Frati, med Ajdovcem in Brezovo rebrijo, so že proti koncu istega meseca tvorili močno partizansko četo, ki je nato odšla čez Krko in prezimila na področju Kočevskega Roga. Dne 11. marca se je ta enota razdelila na dve četi in tako je nastal dolenjski partizanski bataljon. Štirinajst dni za tem je bila ustanovljena še tretja četa in konec marca je bataljon že štel okoli 170 borcev. Po napadu na Žužemberk, v noči na 26. marec, in po spopadu na Ostrem vrhu (k. 519), ki je bil dan kasneje, so se čete dolenjskega partizanskega bataljona razdelile po vsej osrednji Dolenjski. Prva četa je odšla proti Čatežu in Sv. Križu ter se nato utaborila na Blatnem klancu pri Trebelnem. Druga četa se je razdelila na dve skupini, od katerih je ena odšla na Gorjance, druga pa zadržala v okolici Dolenjskih Toplic in se kasneje pridružila novi četi, ki je nastala na Kočevskem Rogu po večini iz borcev, ki so prihajali iz Ljubljane. Tretja četa je odšla na levi breg Krke, in je delovala severovzhodno od Novega mesta, na področju med Hmeljnikom in Škocjanom.

Štab III. grupe odredov je že 24. aprila ukazal, naj se iz teh čet oblikujeta dva bataljona dolenjskega partizanskega odreda. Zaradi oddaljenosti nekaterih čet, se ta ukaz še ni utegnil izvesti. Ker pa je prihajalo v te čete vse več novih

borcev, je štab III. grupe — z novim ukazom od 9. maja — ustanovil dolenjski partizanski odred v sestavu štirih partizanskih bataljonov. Prvi bataljon so tvorile čete, ki so nastale v okolici Trebnjega, zahodno od Mirnske doline, drugi bataljon čete v okolici Mokronoga in vzhodno od Mirnske doline, tretji bataljon čete v topliškem rajonu in četrti bataljon čete v Gorjancih in Beli krajini. Štab 4. bataljona je dobil tudi naloge, naj čimprej oblikuje še 5. bataljon v Beli krajini.¹⁰

Italijanski okupatorji so pričakovali, da se bo partizanska aktivnost v Ljubljanski pokrajini spomladi 1942 okrepila, vendar jih je hiter razvoj partizanskih enot na Notranjskem in Dolenjskem očitno presenetil. Niso ga mogli več zavreti, še manj pa preprečiti. Čeprav akcije partizanskih čet in bataljonov po prostoru in času še niso bile usklajene, je njihova dejavnost zajela vso Ljubljansko pokrajino. Že proti koncu aprila so bili obsežni predeli Notranjske, Kočevskega, Suhe krajine, Kočevskega Roga in Gorjancev pod suverenim nadzorstvom partizanskih enot. Italijani so bili prisiljeni postopoma ukinjati veliko število manjših ogroženih postojank; iz podeželja so se umaknili v močnejše garnizije ob glavnih komunikacijah, okoli katerih so partizani minirali in prekopali ceste.

Na Notranjskem in Dolenjskem je začelo nastajati veliko svobodno ozemlje, ki se je na Kolpi vezalo z osvobojenimi predeli Gorskega kotarja, v severozahodni Dolenjski pa s predeli, ki so jih že nadzorovale enote II. grupe odredov. Obenem so se po vsej Ljubljanski pokrajini širile in utrjevale tudi organizacije OF, ki so na svobodnih področjih že dobile značaj demokratične ljudske oblasti.

Prve dni maja 1942 sta v Ljubljanski pokrajini delovali II. in III. grupa odredov, ki sta tedaj skupaj šteli okoli 1.800 oboroženih borcev. Po mestih in vaseh je bilo še nekaj sto članov narodne zaščite. Ti so se lotevali tudi samostojnih akcij ali pa so na druge načine sodelovali s partizanskimi enotami. Pri italijanskih okupacijskih silah so nastale manjše spremembe, ki pa bistveno niso vplivale na spremembo položaja. V okrepitev za ofenzivo proti hrvaškim partizanom sta iz Ljubljane odšla 11. artilerijski polk in bataljon jurišnih inženircev, dva teritorialna bataljona pa sta se vrnila v Italijo. Enote 11. armadnega zbora, ki so ostale, pa so kljub odhodu navedenih enot še vedno štejele okoli 40.000 vojakov.¹¹

Gorenjska

Po zadušeni decembrski vstaji so se gorenjske partizanske enote počasi razvijale in so pomladi 1942 občutno zaostajale za razvojem v Ljubljanski pokrajini. Njihova aktivnost, z izjemo v kamniškem okrožju, je imela predvsem obrambni značaj. V času prezimovanja od januarja do aprila je na Gorenjskem padlo okoli 60 borcev. Nekaj jih je odšlo tudi v Ljubljansko pokrajino. Samo v jeseniškem in kranjskem okrožju so Nemci aretirali, postrelili kot talce, ali pa odgnali v internacijska taborišča čez 200 komunistov in aktivistov Osvobodilne fronte. S tem so skoraj popolnoma uničili terenske politične organizacije. Izredno hude represalije, ki so sledile vsaki partizanski akciji, so ustrahovale precejšen del gorenjskega prebivalstva. Odpadniki in izdajalci, ki so stopili v službo okupatorja, pa so s širjenjem propagande proti osvobodilnemu boju, ljudi še bolj demoralizirali. Aktivnost sta močno zavirala tudi zelo hud mraz in visok sneg, ki sta do konca marca oteževala premike in oskrbo.¹²

Ko je nemško nasilje v aprilu popustilo in se je tudi vreme izboljšalo, se je splošno stanje začelo postopoma popravljati. Ob vztrajnem delu političnih aktivistov so se začele obnavljati tudi terenske politične organizacije, ki so v čete pošiljale nove borce in do konca aprila skoraj podvojile njihovo moč. Kljub temu je bila aktivnost še vedno omejena le na diverzantske akcije, na uničevanje izdajalcev in okupatorskih sodelavcev ter na nekaj manjših napadov na sovražne patrulje in druge objekte.

Na ozemlju med Polhograjskimi Dolomiti in Jelovico, na področju Poljanske in Selške doline, so se nahajale škofjeloška, poljanska in selška partizanska četa. V marcu in aprilu so se že tako okrepile z novimi borci, da je lahko štab I. grupe odredov v drugi polovici aprila ustanovil poljanski partizanski bataljon, ki se je imenoval tudi 2. bataljon I. grupe odredov. Skupine nekdanje jeseniške partizanske čete, ki so zimovale v Karavankah in na Pokljuki, so spomladi tudi toliko narasle, da so oblikovale tri nove čete, ki jih je štab I. grupe odredov sredi aprila združil v 1. bataljon I. grupe odredov. Oba bataljona sta bila pod neposrednim vodstvom štaba I. grupe, nista pa obstajala kot operativni enoti, ker so vse čete delovale sa-

mostojno, ločene druga od druge na svojih operativnih področjih. Tako razpršene sile obeh bataljonov so se težko upirale sovražnim napadom in niso mogle preiti v ofenzivno dejavnost.

Na prostoru vzhodno od Tržiške Bistrice, med Savo in jugoslovansko državno mejo z Avstrijo, je prezimila in pomladi 1942 precej ofenzivno delovala kokrška partizanska četa, ki je sredi aprila že štela okoli 50 borcev. V bojih pri Tenetišah 16. aprila in pri Okroglem 21. in 22. aprila je četa izgubila 17 borcev. Glavnina se je prebila skozi nemški obroč na Križno goro nad Tržičem, kjer se je utaborila. Kasneje se je dalj časa zadrževala pod Storžičem. S prihodom novih borcev se je ponovno okrepila in je iz nje prve dni junija nastal kokrški partizanski bataljon. Še bolj aktivna je bila kamniška partizanska četa, ki je delovala vzhodno od črte Kamniška Bistrica—Tacen, med Savo in Menino planino, občasno pa tudi v okolici Moravč in Vač. Četa se je nenehoma krepila, tako da je konec maja iz nje nastal kamniški partizanski bataljon. Njene pogoste in uspele akcije so nedvomno vplivale tudi na to, da so bile tudi terenske politične organizacije v kamniškem okrožju najboljše in najbolj trdno organizirane.¹³

V prvi polovici maja 1942 se je na Gorenjskem bojevalo osem partizanskih čet, ki so skupaj štejele okoli 280 borcev. Razdeljene so bile po teritorialnem načelu po vsej Gorenjski, vendar so bile še preslabotne in preslabo oborožene, da bi v tedanjih prilikah mogle učinkoviteje in ofenzivneje nastopiti proti zelo močnim okupatorskim silam. Kljub zelo težavnim okoliščinam so s svojimi pogostimi, manjšimi akcijami le močno vznemirjale nemške okupatorje. Ker so uničile večje število najbolj nevarnih nemških zaupnikov in sodelavcev, so v veliki meri zožile sovražno protipartizansko obveščevalno dejavnost. S sočasnimi akcijami po vsej Gorenjski in s hitrimi premiki so posredno le pomagale druga drugi in onemogočale uspešnejšo akcijo nemških sil, ki so vse pogostejše udarjale v prazno. Nemški okupatorji so končno le spoznali, da široko partizansko dejavnost po vsej Gorenjski lahko zavrejo le z dobro pripravljenimi in organiziranimi očiščevalnimi akcijami, ki bi hkrati zajele večje predele. Take akcije pa so zahtevale koncentracijo večjih sil in Nemci so na Gorenjskem postopoma vse bolj krepili enote ter dovažali nove.

Kljub temu, da sta v drugi polovici aprila 1942 odšla iz Gorenjske 10. in 44. rezervni policijski bataljon, so še vedno ostali štirje policijski bataljoni, policijski smučarski odred in ena motorizirana rezervna orožniška četa. Te enote so skupaj s 462 orožniki, razmeščenimi na 56 postajah, sestavljale osnovno udarno silo v bojih s partizani in so skupno štejele okoli 4.000 mož. Po potrebi pa so Nemci uporabili za protipartizanske akcije tudi enote redne vojske, ki so bile razmeščene po vsej Gorenjski.

93. rezervni policijski bataljon je imel svoj sedež v Domžalah, čete pa so bile razmeščene takole: 1. četa v Šmartnem pri Litiji, 2. četa v Adergasu pri Cerkljah in 3. četa v Domžalah.

171. rezervni policijski bataljon se je nahajal v Lescah, 1. četo je imel v Preddvoru, 2. četo in protitankovski vod v Poljčah in 3. četo na Jesenicah.

181. rezervni policijski bataljon je bil s svojo 2. in 3. četo v Kranju, 1. četa pa je bila na Bledu.

325. policijski bataljon je bil s 1. četo v Škofji Loki. Druga četa je bila razporejena v Selški dolini, v Selcah, Bukovici in Železnikih, 3. četa pa v Poljanski dolini, v Poljanah, Gorenji vasi in na Črnem vrhu.

Na Bledu, kjer je bil sedež nemške okupacijske uprave za Gorenjsko, sta bili dve četi gorenjskega smučarskega odreda in I. oklopni izvidniški vod. Tretji oklopni izvidniški vod je bil v Kranju in VII. v Gorenji vasi, v Poljanski dolini. V Kamniku je imela sedež tudi 3. orožniška rezervna motorizirana četa »Alpenland«.

Od enot nemške redne vojske so bili na Gorenjskem v začetku maja 1942 štirje bataljoni deželnih strelcev in več manjših samostojnih enot. 322. bataljon deželnih strelcev je bil z eno četo v Domžalah, ostale tri pa je imel razporejene v Ponovičah, Litiji in v Dolu. 510. bataljon deželnih strelcev je imel sedež in eno četo v Kamniku, ostali dve pa v Mekinjah pri Kamniku. 857. bataljon deželnih strelcev je bil z eno četo na Jesenicah, ostale pa v Radovljici, na Bledu in pri Sv. Janezu v Bohinju. 922. bataljon je bil v Kranju, kjer je tudi imel eno četo, druge tri pa v Tržiču, Smledniku in v Šentvidu pri Ljubljani. Razen navedenih bataljonov se je v Škofji Loki

nahajal 499. pehotni dopolnilni bataljon, v Šentvidu pri Ljubljani 2. bataljon 14. protiletalskega šolskega polka, vzdolž okupacijske meje v Polhograjskih Dolomitih pa je bil razmeščen 10. gradbeni bataljon, ki je utrjeval mejno črto. V Žabnici je bila 402. kolesarska dopolnilna četa, 403. četa iste sestave pa v Bohinjski Beli. Obmejne enote nemške straže, ki so na Gorenjskem nadzorovale mejo z Italijo in z italijanskim okupacijskim področjem, so bile razmeščene v 41 postojankah vzdolž meje in so skupaj šteje 1.099 mož.

Nemške oborožene sile so na gorenjskem okupacijskem področju v maju 1942 šteje, po grobi oceni, najmanj 12.000 mož. Ko pa so v juniju enote I. grupe odredov postale bolj napadalne, se je na Gorenjsko vrnil še 10. rezervni policijski bataljon. S prihodom II. grupe odredov pa so bili Nemci konec julija prisiljeni okrepiti svoje enote na Gorenjskem še z dvema bataljonoma 18. policijskega polka gorskih lovcev.¹⁴

Štajerska

Kljub zelo težkim razmeram je novi pokrajinski komite KPS za Štajersko spomladi 1942 že uspel obnoviti večino razbitih političnih organizacij, ki so začele široko akcijo za odhod v partizane. Konec marca in prve dni aprila so se združile skupine nekdanje revirske partizanske čete, ki so prezimovale posamič v raznih predelih Zasavja in revirjev. Pridružili so se še novi borci iz revirjev. Konec aprila so že organizirali tri čete. Prve dni maja so se priključili še borci ostalih skupin nekdanjega štajerskega bataljona, ki so prezimile drugod po Štajerskem in so se v aprilu tudi okrepile. Iz vseh teh enot je bil 3. maja na Tolstem vrhu nad Preboldom ustanovljen 1. štajerski bataljon. Štel je okoli 120 borcev, ki jih je štab bataljona razdelil na tri čete in dve samostojni skupini. Skupina »B« je odšla v Šaleško dolino, skupina »C« pa na Kozjansko z nalogo, da se vsaka na svojem področju okrepi in začneta izvajati akcije proti okupatorjem in domačim izdajalcem ter pripravita pogoje za ustanovitev in delovanje bodočih čet. Tri novooblikovane čete je štab bataljona razmestil po teritorialnem načelu tako, da so s svojo aktivnostjo zajele vso Savinjsko dolino, revirje in Zasavje.¹⁵

Razen navedenih enot, ki jih je vodil štab 1. štajerskega bataljona, sta maja 1942 obstojali na Štajerskem še dve samostojni četi, s katerima pa štab bataljona še ni imel povezave. Ptujski okrožni komite KPS in okrožni odbor OF sta že konec marca organizirala partizansko skupino, ki je sredi maja štela 13 borcev in se je imenovala slovenjegoriška partizanska četa. Pomagala je pri političnem delu na terenu in delala tudi oborožene akcije na področju Slovenskih goric, Haloz in v okolici Ptuja. Iz skupine nekdanje pohorske čete, ki je prezimila v okolici Ruš, je spomladi 1942 že začela nastajati ruška partizanska četa. V drugi polovici maja je štela 10 borcev. Kasneje se je okrepila in je delala akcije po navodilih in v povezavi z okrožnim komitejem KPS za Maribor. Organizacijsko je bil 1. štajerski bataljon neposredno podrejen štabu II. grupe odredov, s katerim je do prve polovice maja še imel zvezo s kurirji. Ko je bila ta zveza prekinjena, je do prihoda II. grupe na Štajersko deloval samostojno.¹⁶

V prvi polovici maja 1942 je bilo na vsem Štajerskem okoli 150 borcev, ki so bili aktivni na vsem njenem ozemlju in so se dokaj uspešno izogibali sovražnim protiakcijam in napadom. Zavaljo njihove aktivnosti in upornega dela terenskih političnih delavcev se je položaj na Štajerskem iz dneva v dan boljšal, čeprav so nemške policijske in vojaške oblasti nadaljevale z izredno hudim nasiljem. Med seboj dobro povezane orožniške postaje in policijske enote so ukrepale, čim so prejele kako obvestilo o partizanih. Kljub naporom, da bi zatrl osvobodilno gibanje na Štajerskem, je nemški okupator že v začetku junija moral priznati, da le en odstotek prebivalstva brez pridržkov podpira rajh in jih je devet odstotkov sicer še zanesljivih, vendar pa tudi ti niso pripravljeni iti z njim skozi vse težave.

Zelo hiter razvoj vstaje v Ljubljanski pokrajini je brez dvoma pripomogel k temu, da je bila večina nemških policijskih enot na Štajerskem v aprilu in maju osredotočena v obmejnem pasu južno od Save z nalogo, da okrepijo zavarovanje okupacijske meje in preprečijo vdor dolenjskih partizanskih enot na po Nemcih zasedeno ozemlje. V Krškem je bil sedež 72. rezervnega policijskega bataljona, tam je bila nastanjena tudi njegova 1. četa. Druga četa tega bataljona je bila v trboveljskem okrožju, 3. četa pa v severnem delu brežiškega. Re-

zervna policijska četa »Salzburg« je imela svoje operativno področje Radeče—Šentjurij—Šentjanž—Sevnica, 2. rezervna policijska četa »Wiesbaden« pa v južnem delu brežiškega okrožja. Južno od Krškega sta bili takrat še 2. policijska četa za posebno uporabo in 2. orožniška rezervna motorizirana četa »Alpenland«. Rezervna policijska četa »Wien« je bila v Savinjski dolini, 1. orožniška motorizirana rezervna četa »Alpenland« pa v Celju in Trbovljah.¹⁷

Od enot nemške redne vojske se je v Celju še vedno nahajal 48. bataljon tankovskih lovcev, a sedež sta tam imela tudi 611. in 921. bataljon deželnih strelcev, medtem ko je 321. bataljon deželnih strelcev bil v Savinjski dolini, s sedežem v Vranskem. Moštvo teh bataljonov je varovalo komunikacije in važnejše objekte na njih. Vse postojanke obmejne carinske straže so bile močno okrepljene in so štejele od 25 do 30 mož. Število orožniških postaj in njihova sestava sta razen manjših sprememb organizacijskega značaja ostala skoraj ista kot v jeseni 1941. leta.

Glede na velikost pokrajine in število prebivalstva so bile nemške okupacijske sile na Štajerskem v primerjavi s silami na Gorenjskem dokaj slabotnejše. Vzrok za to je bil v pomanjkanju razpoložljivih enot in v relativnem zatišju, ki je nastalo na Štajerskem v zimskih mesecih, ko so partizanske skupine prezimovale. Nemške okupacijske oblasti so sicer pričakovale, da se bo osvobodilni boj na Štajerskem spomladi 1942 okrepil, niso pa upale na kake pomembnejše policijske ali vojaške okrepitve, s katerimi bi lahko vsaj zavrle rast partizanskega gibanja.

Štajerski vermanšaft, organiziran po teritorialnem načelu v šturme in štandarte, se Nemcem ni zdel preveč zanesljiv, da bi ga pa le uporabili in tako nekako nadomestili manjka-joče operativne enote za boj proti partizanom, so 14. aprila 1942 ustanovili v Celju poseben vermanšaft bataljon »Süd« (Jug). Imel je šest čet. Maja meseca so se štiri čete nahajale južno od Save v predelu Blanca—Šentjanž—Bučka—Velika vas z nalogo, da okrepijo zavarovanje meje proti Ljubljanski pokrajini. Peta četa je bila po vodih na Trojanah, na Sv. Pladini in na Taboru, 6. četa pa v Preboldu, Grižah in v Teharju. Štab bataljona je imel sedež v Sevnici. Pod njegovim neposrednim operativnim vodstvom sta bili le 5. in 6. četa. Ostale

čete so bile pod operativnim vodstvom komandanta 72. rezervnega policijskega bataljona.

V predelih, kjer je bilo slovensko prebivalstvo izseljeno, naseljeni pa kočevski, besarabski in bukovinski Nemci, se je že januarja 1942 začela organizirati dobro oborožena samozaščita, ki so ji zaupali iste naloge kot v drugih območjih pokrajine vermanshaftu. Do konca aprila 1942 je samozaščita na Štajerskem in v obmejnem pasu južno od Save štela že okoli 1.000 oboroženih članov.¹⁸

Ko so se pomladi 1942 izboljšale vremenske razmere in ko so bile premagane posledice hude krize, ki so jo povzročili sovražni vdori v politične organizacije na Štajerskem, Gorenjskem in deloma tudi v Ljubljanski pokrajini, so se partizanske čete in terenske politične organizacije po vsej Sloveniji začele številčno množiti in krepiti. Partizanske čete so se razrasle v mrežo teritorialnih enot in so pod vodstvom štabov grup odredov zajele vso Ljubljansko pokrajino, vso Gorenjsko in velik del Štajerske. Enako so rasle in se krepile tudi terenske politične organizacije, ki so v Ljubljanski pokrajini že postopoma preraščale v organe nove ljudske oblasti. Na Gorenjskem in Štajerskem so bile zasnovane še zelo ozko in konspirativno, da bi se na ta način ubranile pred novimi gestapovskimi vdori. Zato sta Štajerska in Gorenjska v razvoju zaostajali, na Koroškem in v Prekmurju pa še ni bilo mogoče ustanoviti partizanskih čet. Zaostajalo je tudi gibanje v Slovenskem primorju. Tja je bilo treba poslati učinkovitejšo pomoč — borce in terenske politične delavce, ki bi primorskemu ljudstvu pomagali okrepiti oborožen odpor proti italijanskim fašističnim zatiralcem.

Kljub temu, da je bilo v Ljubljanski pokrajini več kot 40.000 oboroženih pripadnikov italijanskih okupatorjev, so bile možnosti za nadaljnji razvoj osvobodilnega gibanja tod najboljše. V začetku maja 1942 je bila množična ljudska vstaja že pred durmi. Politična in propagandna dejavnost partijskih organizacij, organizacij OF in partizanskih enot je bila zelo uspešna in prebivalstvo Notranjske, Kočevske in Dolenjske je spoznalo nujnost oboroženega boja. Priliv novih borcev se je iz dneva v dan večal, po vaseh pa se je čedalje bolj širila narodna zaščita. Italijanski okupatorji so bili proti množični aktivnosti brez moči. Tu in tam so še priredili kako lokalno

čiščenje, vedno bolj pa so se zatekali k streljanju talcev, požiganju vasi in množičnemu interniranju slovenskega prebivalstva v koncentracijska taborišča po jadranskih otokih in Italiji. Prisiljeni so bili postopoma ukiniti skoraj vse manjše ogrožene postojanke. V Ljubljanski pokrajini je začelo nastajati svobodno ozemlje — otok sredi okupiranih dežel, globoko v zaledju sovražnikovih front.

Položaj na nemškem okupacijskem področju je bil veliko slabši kot v Ljubljanski pokrajini, najhuje pa je bilo na Gorenjskem, kjer so bili pogoji za nadaljnji razvoj osvobodilnega gibanja tudi dejansko najtežji. Gorenjske partizanske čete so se še vedno borile za svoj obstoj in še niso bile sposobne za kako pomembnejšo ofenzivno dejavnost. Tudi delokrog obnavljajočih se terenskih političnih organizacij je bil zaradi nujne stroge konspiracije omejen le na majhno število najbolj zanesljivih in že preverjenih ljudi, kar pa ni bilo dovolj, da bi partizanskim četam zagotovilo prepotrebno zaledje. Spričo izredno hudega nasilja in vsestranske nacistične propagande je bil velik del gorenjskega prebivalstva pasiven in trenutno ni kazal posebne vneme za odločnejši pristop na stran osvobodilnega boja. Koncentracija nemških okupacijskih sil je bila na Gorenjskem najbolj gosta in najmočnejša. V primerjavi s partizanskimi silami je bilo razmerje 43 : 1. Ozek in zelo komunikativen operativni prostor ter oblikovitost pokrajine sta Nemcem omogočala hitro obkoljevanje in temeljito čiščenje posameznih manjših, naravno ločenih predelov. Navedene slabe strani položaja v začetku maja 1942 so na Gorenjskem za dalj časa izključevale vsako realno možnost za uspešen dvig ponovne ljudske vstaje.

Na Štajerskem je bilo politično stanje na terenu podobno kot na Gorenjskem, vojaški položaj štajerskih partizanov pa je bil nekoliko ugodnejši. V revirjih ter v Savinjski in Šaleški dolini je še obstojalo nekaj organizacij OF, ki jih gestapovci niso odkrili. Te so dokaj uspešno pomagale partizanskim enotam, vendar se zaradi nevarnosti ponovnih vdorov niso mogle širiti. Večinoma so temeljile na sorodstvenih in osebnih prijateljskih zvezah borcev, ki so bili v enotah ali pa so kot ilegalci delali na terenu. Ponekod so obstajali terenski odbori OF, večinoma pa je organizacija slonela le na posameznih zaupnikih, ki drug za drugega niso vedeli. Med seboj so bili povezani le

posredno, prek tistega, ki jih je pridobil za organizacijo. Tako kot na Gorenjskem sta nemški teror in propaganda tudi na Štajerskem pasivizirala večino prebivalstva, ki je iz strahu pred nemškimi provokacijami in represalijami v veliki meri odklanjalo sodelovanje s partizani.

Kot smo omenili, je pomladanski razmah osvobodilnega boja v Ljubljanski pokrajini pritegnil glavnino nemških okupacijskih sil na Štajerskem v obmejni pas južno od Save. S tem je bil precej olajšan položaj partizanskih čet v zgornjem delu Zasavja in v osrednjih predelih Štajerske. Kljub težavnemu političnemu položaju na terenu so se čete iz dneva v dan krepile z novimi borci, kljub slabi oborožitvi so postajale vse bolj aktivne in so imele tudi obširen manevrski prostor, ki ga okupatorske sile nikakor niso mogle stalno in uspešno nadzorovati. Trenutna slaba okupacijska zasedenost Štajerske in široka možnost manevra sta omogočali obstoj tudi večjim partizanskim operativnim enotam, ki bi s primerno taktiko boja in z uspešnejšimi večjimi akcijami nedvomno lahko izboljšale tudi politični položaj na terenu in razširile partizansko aktivnost po vsej Štajerski.

NAČRT PARTIZANSKE OFENZIVE V SLOVENIJI POMLADI 1942

Hitra rast in krepitev partizanskih enot, njihova vse bolj stopnjevana aktivnost in množično širjenje OF, posebno v Ljubljanski pokrajini, so bili osnovni činitelji za odločitev osrednjega slovenskega vodstva narodnoosvobodilnega gibanja, naj vse slovenske partizanske enote v Ljubljanski pokrajini, na Gorenjskem in Štajerskem krenejo sredi maja v organizirano, načrtno in časovno usklajeno ofenzivno akcijo. Cilj ofenzive je bil v vseh treh pokrajinah dvigniti množično ljudsko vstajo proti okupatorjem, na Gorenjskem ter v Ljubljanski pokrajini ustvariti svobodno ozemlje, ki naj bi postalo baza za nadaljnje širjenje osvobodilnega boja. Kot glavno strateško nalogo je načrt predvideval osvoboditev Gorenjske in je v tem smislu tudi uskladal akcije vseh treh grup odredov. Če bodo možnosti dopuščale, naj bi sočasno osvobodili tudi del Ljubljanske pokrajine.¹⁹

Osnovno nalogo v izvedbi načrta je imela I. grupa odredov. Del njenih enot naj bi zasedel planinske prehode na Karavankah, postavil zasede na progi Podrožca—Jesenice in cesti Kranjska gora—Jesenice ter na ta način preprečil Nemcem, da bi na Gorenjsko pripeljali nove sile. Vse druge enote I. grupe odredov so imele nalogo, naj od Polhograjskih Dolomitov, prek Poljanske in Selške doline uničijo nemške postojanke, napadajo sovražno živo silo, porušijo in onesposobijo vse komunikacije, nato pa obkoliijo nemške garnizije v Škofji Loki, Kranju in Radovljici ter na ta način zavarujejo osvobojeno področje pred ponovnim sovražnim vdorom. Obenem z vojaškimi operacijami so vse gorenjske partizanske enote imele tudi nalogo, da izvedejo množično mobilizacijsko akcijo. Na ta način bi se oblikovale nove enote za izvršitev nadaljnjih nalog, narodna zaščita pa naj bi skrbela za red in varnost znotraj osvobojenega področja. Če bi uspeli s pomočjo II. grupe odredov na Gorenjskem uničiti glavna nemška oporišča, je bilo v načrtu predvideno, naj bi v drugem delu ofenzive osvobodili še del Gorenjske med Savo in državno mejo na Karavankah. Štab I. grupe odredov je prejel tudi nalogo, naj v teku priprav za ofenzivo pohiti z oblikovanjem kokrškega odreda, čigar enote naj bi zasedle prelaze v Karavankah. Če pa bi bile te dovolj močne, naj nastopajo proti Tržiču in Kamniku.²⁰

V skladu s tem načrtom je II. grupa odredov dobila nalogo, naj krene z vsemi svojimi dolenjskimi enotami med Zalogom in Litijo čez Savo. Po prehodu naj bi glavnina njenih sil zasedla komunikacije, ki iz Štajerske vodijo proti Gorenjski in tako preprečila prihod sovražnikove pomoči iz te strani. Druge njene enote pa naj bi čistile ozemlje in nastopale proti Trbovljam, Moravčam in Kamniku. V primeru, če se bodo operacije na Gorenjskem zadovoljivo razvijale, naj bi enote II. grupe neposredno sodelovale z enotami I. grupe odredov pri čiščenju ozemlja na levem bregu Save in pri uničevanju tamkajšnjih sovražnih garnizij, na vseh gorskih prelazih čez Karavanke pa naj bi postavile močne zasede.²¹

V cilju bočne zaščite akcije I. in II. grupe odredov na Gorenjskem in Štajerskem in razbremenitve teh enot v primeru premočnega sovražnega pritiska, je štab III. grupe odredov dobil nalogo, naj z enim bataljonom notranjskega odreda zasede prehode na območju Polhograjskih Dolomitov v smeri

Gorenjske. Če bi se pokazalo potrebno, naj bi del tega bataljona šel na gorenjsko stran in neposredno pomagal pri čiščenju terena in uničevanju sovražnika. Za razbremenitev enot II. grupe odredov pri prehodu čez Savo in v bojih na štajersko-gorenjski pokrajinski meji naj bi en bataljon dolenskega odreda na področju Mokronog—Litija stalno pritiskal na nemške postojanke. Po potrebi naj bi napadel tudi Litijo. V primeru, če se bodo bataljoni II. grupe odredov na Štajerskem hitro okrepili, je ta bataljon imel nalogo, naj se še sam okrepi z novomobiliziranimi s tega področja, nato pa očisti in zasede ves nemški obmejni pas na desnem bregu Save, od Litije do Radeč. Osnovna naloga drugih enot III. grupe odredov je bila, naj s povečano aktivnostjo proti italijanskim okupatorjem na Notranjskem in Kočevskem osvobodijo ozemlje in ga postopoma širijo proti Ljubljani, Novemu mestu in Beli krajini, sočasno pa okrepijo tudi vstajo v Beli krajini in na Gorjancih. Kolikor bi obstajala možnost, ne da bi s tem oslabil sile na osrednjem operativnem področju, naj bi štab III. grupe odredov okrepil enote še na Gorjancih. Te naj bi nato razširile akcije v nemško okupacijsko cono na Dolenjskem in na ta način olajšale položaj enotam II. grupe odredov, ki se bodo tolkle na Štajerskem. Štabi vseh treh grup so prejeli tudi nalogo, naj se zaradi boljšega sodelovanja v izvajanju postavljenih nalog med seboj neposredno povežejo in vse priprave za začetek ofenzive končajo do srede maja.²²

PRIPRAVE ZA POHOD ČEZ SAVO

Ves čas od ustanovitve 2. partizanskega bataljona v decembru 1941 do nastanka II. grupe odredov 1. maja 1942 si je štab prizadeval, da vse enote kar najbolje pripravi za njihovo osnovno nalogo: za odhod na Štajersko in za boj z nemškimi okupatorji. S preoblikovanjem 1. štajerske brigade v II. grupo odredov so bile v glavnem končane notranje organizacijske priprave v skladu z zamislimi glavnega poveljstva. Štab je s tem oblikoval organizacijsko osnovo za nadaljnji razvoj odredov, ves kader po bataljonih in četah pa je bil na novo razporejen. Skoraj vsi borci nekdanjega 2. partizanskega bataljona so bili po tej razporeditvi že na odgovornejših mestih.

Med prezimovanjem na Pugledu so se vojaško in politično dokaj dobro usposobili, v bojih, ki so jih imeli marca in aprila, pa so si tudi nabrali veliko praktičnih izkušenj. Večino so jih postavili na vojaške dolžnosti od strojničarjev do komandantov bataljonov. Primanjkovalo pa je političnih kadrov, ki bi ob nenehnem prihajanju novih borcev bili sposobni v enotah obdržati tisto visoko moralno-politično raven, ki sta jo zahtevala obseg in teža bodočih nalog.

Da bi se enote II. grupe odredov kar najbolj okrepile, je glavno poveljstvo večino prostovoljcev iz Ljubljane in okolice po 1. maju pošiljalo v njen sestav. Med temi tovariši je bilo tudi precej politično dobro zgrajenih in zanesljivih članov KP in SKOJ, ki so se že na terenu izkazali kot dobri organizatorji, ni pa bilo jasno, kako se bodo znašli v novem okolju in na novih dolžnostih. Časa za njihovo dopolnilno izpopolnjevanje ni bilo in štab grupe je tiste z najboljšimi ocenami in priporočili enakomerno razdelil po enotah ter jih postavil na položaje političnih delegatov vodov in političnih komisarjev čet. Nekateri starejši borci so ta ukrep sprejeli z določeno zadržanostjo, ki pa je ob zavzetosti novih tovarišev v delu že po nekaj dneh docela splahnela.

Posebno skrb so v tistem času posvetili utrjevanju in širjenju partijske in skojevske organizacije v grupi. Partijske celice in skojevske aktive so oblikovali po vseh četah, v bataljonih pa so organizirali bataljonske komiteje. Četne organizacije so se redno tedensko sestajale ter s svojimi sklepi in predlogi aktivno pomagale v pripravah na pohod. Ob takem političnem delu so dokončno premagali lokalistične tendence, ki so še v decembru 1941 ogrožale obstanek 2. partizanskega bataljona. V prvi polovici maja 1942 je bilo v enotah II. grupe odredov že 117 članov in kandidatov KP ter 110 članov SKOJ, v organizaciji je bila torej skoraj polovica takratnega moštva. To je imelo velik pomen za splošen dvig in utrjevanje borbeneosti ter politične monolitnosti enote.²³

Štab II. grupe je zvedel, da glavno poveljstvo pripravlja partizansko ofenzivo v Sloveniji iz dnevnega povelja št. 1, ki ga je glavno poveljstvo izdalo 21. marca in ki se nanaša na pripravo za splošno vstajo v Sloveniji. Iz že pojasnjenih vzrologov je tudi to povelje štab grupe prejel šele zadnje dni apri-

la, po izvedeni reorganizaciji pa je čakal le še na konkretne naloge. Naredba v zvezi z ofenzivo na Gorenjskem je prispela v štab grupe šele 5. maja, ker pa je ta začetek ofenzive določala v čas okoli 15. maja, je ostalo kaj malo časa za izvršitev vseh konkretnih priprav pohoda z Dolenjske na Štajersko.²⁴

Nekaj dni po prejemu naredbe za ofenzivo je prispel v taborišče II. grupe sekretar pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko Sergej Kraigher. Štabu je osebno prinesel navodila glavnega poveljstva in ga seznanil tudi s položajem na Štajerskem. Tako je štab grupe lahko predvidel že dobršen del težav, s katerimi se bodo enote srečale po prihodu v nemško okupacijsko cono. Da bi jih omejil na najmanjšo mero, je 6. maja poslal na Štajersko posebno patruljo pod poveljstvom enega od komandirjev čet z nalogo, naj štabu 1. štajerskega bataljona izroči podrobna navodila za njegovo nadaljnje delo in izvede organizacijo prihoda grupnih enot na Štajersko. Da bi olajšal prehod čez Savo in izpolnitev prvih nalog na Štajerskem, je dal bataljonu ukaz, naj v litijskem okrožju zbere vse razpoložljivo orožje in strelivo, izvede mobilizacijo novih prostovoljcev, nato pa vso svojo dejavnost usmeri na rajone Sv. Planina nad Savo, Trojane, Motnik in Gornji grad. Začasno naj opusti vojaške akcije, razen tistih, v katerih bi bilo mogoče dobiti orožje in strelivo. Navedene rajone naj politično pripravi na prihod grupe in naj organizira narodno zaščito ter obveščevalno službo. Bataljon je dobil tudi nalogo, naj na več krajih pripravi manjša skladišča orožja, streliva, razstreliva in vsaj za teden dni hrane za ljudstvo in konje.²⁵

Ker je štab II. grupe moral sam pripraviti in organizirati prehod svojih enot čez Savo, mu kratek časovni rok ni dovoljeval, da bi pred odhodom z Dolenjske izdelal načrt za kako pomembnejšo akcijo proti italijanskim okupatorjem. Zato je vso aktivnost bataljonov v prvi polovici maja omejil le na patroljno službo in na nadzor prometa na cestah Grosuplje—Krka in Stična—Žužemberk. Patrolje so pregledovale potnike na rednih avtobusih, pri čemer so razorožile tudi nekaj italijanskih vojakov. Tiste, ki so se temu upirali z orožjem, pa so uničile. Na oslABLJENO aktivnost so deloma vplivale tudi slabe vremenske razmere, saj je prav na dan 1. maja zapadlo na Kremenjku skoraj pol metra snega, ki je nekaj dni močno oviral premike izven taborišča.²⁶

Tudi aktivnost italijanskih enot na področju, kjer se je grupa nahajala, se je v tistem času omejevala le na zavarovanje železniške proge in neposredno zaščito garnizij, zato do kakih resnejših spopadov ni prišlo. Zavaljo napačnih obvestil, da se na področju Molnika in Pugleda ter južno od Ljubljane nahaja 14.000 partizanov, katerih dejavnost je usmerjena proti Ljubljani, je komandant 11. armadnega zbora ukazal sočasno očiščevalno akcijo v rajonih Molnik—Pugled, Poljane—Loški potok in Kočevje—Ribnica, na področju Orle—Podmolnik—Podlipoglav—Ipavec—Lipoglav—Pleše pa je razglasil izjemno stanje. Tretjega maja, ob petih zjutraj, so s štirimi četami okrepljene enote 3. in 4. bataljona črnih srajc, en bataljon 2. grenadirskega polka in 4. divizion 13. artilerijskega polka postavile široko zaporo področja Molnika in Pugleda, ki leži med okupacijsko mejo in cesto Ljubljana—Škofljica—Grosuplje. Dva bataljona 2. grenadirskega polka, en bataljon 23. obmejnega sektorja, divizion 100 mm iz 13. artilerijskega polka, četa minometalcev 81 mm in težka četa 2. grenadirskega polka pa so dobili nalogo, naj pregledajo gozdove na tem obkoljenem področju. Tudi ta zajetna in dokaj

Italijanske utrdbe na železniški postaji Radohova vas

dobro organizirana sovražna akcija ni uspela, ker so vsi borci iz zbirnega taborišča na Pugledu že dan pred tem odšli v sestav II. grupe, kar jih je tam še ostalo za zvezo, pa so se tudi izmaknili obkolitvi. Do oboroženega spopada ni nikjer prišlo.²⁷

Ko so tudi italijanske oblasti v drugi polovici aprila 1942 začele streljati talce in so stopnjevale nasilje nad slovenskim prebivalstvom, se je dotok novincev v enote II. grupe še bolj okrepil. Razen organiziranih večjih skupin, katere je pošiljalo glavno poveljstvo prek zbirnega taborišča na Pugledu, se je prve dni maja močno okrepila tudi mobilizacija prostovoljcev iz širše okolice Grosupljega, Stične in Krke. Sredi maja so enote II. grupe na Dolenjskem že šteje preko 500 oboroženih borcev. Razen mobilizacije in zbiranja orožja ter streliva je bila v tistem času glavna naloga vseh bataljonov, da nove tovariše pospešeno vadijo v rabi orožja, jih učijo osnov partizanskega bojevanja ter jih moralno in politično kar najbolj pripravijo za izvršitev prihodnjih nalog. Temu primerna je bila tudi razporeditev dela v enotah. Medtem ko sta bila dva bataljona ponavadi v taborišču, kjer sta opravljala taboriščno službo in skrbela za vzgojo novincev, je bil tretji bataljon razdeljen po četah in vodih na širšem območju med Stično, Trebnjem, Žužemberkom in Grosupljem, kjer je nadzoroval promet, mobiliziral ter zbiral orožje in strelivo.

Da bi bil odhod grupe s področja Stična—Krka—Zagradec proti okupacijski meji čim manj opazen, je štab grupe 14. maja napotil 1. bataljon pohorskega odreda čez železniško progo Grosuplje—Kočevje v predel Rožnik—Turjak—Lipljene. Bataljon je imel nalogo, naj zbere najavljene prostovoljce in počaka kurirja s posebnimi navodili. 15. maja zjutraj je pri Čušperku prekoračil železniško progo in si je nato uredil začasno taborišče v bližini k. 469, jugovzhodno od Rožnika, za zavarovanje pa je postavil manjšo zasedo na cesto med Ponikvami in železniško postajo Dobrepolje.

Isti večer, ko je 1. bataljon pohorskega odreda odšel na nove položaje, sta dve močnejši skupini prostovoljcev iz bataljonov savinjskega odreda izvedli lažna napada na italijanski posadki v Stični in Šentvidu pri Stični. Namen napadov je bil prikriti odhod bataljona pohorskega odreda iz okolice Stične in omogočiti nabavo živine in hrane v vaseh med Stično in Šentvidom, ki sta jih nadzorovali ti dve posadki. Akcija je popol-

noma uspela. Že po prvih streljih, ko je bil uničen žaromet v zvoniku šentviške cerkve, so se sovražne patrulje vrnile v postojanko, odkoder je nato sovražnik vso noč streljal v prazno, zjutraj pa se je začel mrzlično utrjevati. Zaseda 1. bataljona pohorskega odreda je 16. maja ob petih popoldan, na cesti Ponikve—Dobrepolje, pri k. 455 napadla patruljo 4. čete 11. strojničarskega bataljona, ko se je iz Ponikev vračala proti Dobrepolju. Ubila je bila dva sovražna vojaka, njuni puški pa zaplenila, nakar se je brez izgub vrnila v taborišče pri Rožniku.²⁸

V noči na 16. maj sta oba bataljona savinjskega odreda zapustila taborišče pri Orlaki in se premestila v staro taborišče na vrhu Kremenjka. Tam so opravili še zadnje priprave za odhod s tega področja, nakar sta bataljona zvečer mimo Muljave, prek Polževega in Peščenika krenila proti Polici in si 17. maja zjutraj v gozdu nad vasjo postavila začasno taborišče. Poslali so patruljo proti Turjaku, naj poišče in pripelje na zborna mesto še 1. bataljon pohorskega odreda. Ta je 18. maja zvečer krenil z Lipljen in nato mimo Spodnje Slivnice ter Žalne in čez Stehan prispel 19. maja zjutraj nad Polico.

Takoj po prihodu na Polico je štab grupe dobil obvestilo terenske obveščevalne službe, da se v Dobrunjah shajajo oboroženi belogardistični in četniški izdajalci z namenom, da začno oborožen boj proti OF in partizanskim enotam. Štab grupe je proti Dobrunjam poslal 2. bataljon savinjskega odreda, naj polovi te izdajalce in jih pripelje v štab grupe. Ker je omenjena oborožena sovražna skupina medtem zapustila področje Dobrunj in Sv. Urha ter krenila proti Dolenjski, je bataljon 17. maja zvečer obkolil Dobrunje in ujel pet terenskih pripadnikov in organizatorjev »slovenske legije« ter jih 18. maja izročil štabu grupe. Po zaslišanju in ugotovitvi krivde jih je sodišče II. grupe odredov obsodilo na smrt.²⁹

V taborišču nad Polico so 19. maja končali še zadnje priprave za pohod čez okupacijsko mejo. Že na Kremenjku so bili izločili iz enot vse fizično slabe borce, ki ne bi vzdržali naporenega pohoda, in jih je štab grupe napotil v enote III. grupe odredov, ki so se takrat zadrževale v Suhi krajini. Z drugim bataljonom savinjskega odreda pa je 18. maja prispela na Polico še ena močna skupina novih borcev iz zbirnega taborišča na Pugledu. Ko pa je naslednje jutro pripeljal novince še 1.

bataljon pohorskega, se je število borcev II. grupe spet povečalo. Premočni bataljoni ne bi bili dovolj gibljivi, zato je štab grupe 19. maja oblikoval še en bataljon in ga je uvrstil v savinjski odred kot njegov 3. bataljon. Za komandanta novega bataljona je bil postavljen Mirko Ivkovič-Šiška, za političnega komisarja pa Aleksander Peče-Saša.

Za pohod v nemško okupacijsko cono je bilo 19. maja v taborišču nad Polico pripravljenih 513 borcev, oboroženih s puškami, 28 lahкими in dvema težkima strojnicama. Vsak borec je imel 2—3 ročne bombe in po 300 nabojev za puško, obrok suhe hrane, ki ga je smel načeti samo na ukaz poveljstva, sanitetni zavojček za prvo pomoč in nekaj sto cigaret. Lahke strojnice so imele po 1.200 nabojev, ki so jih nosili strojničarji in dva pomočnika, težke strojnice pa vsaka po 4.000 nabojev. V pratežu je bilo 12 konj, natovorjenih z rezervnim strelivom, hrano in kuhinjsko opremo.

Popoldne 19. maja je štab grupe še enkrat pregledal vse enote, politični komisar grupe pa je v daljšem govoru seznanil borce s položajem v svetu, z uspehi drugih partizanskih enot v Jugoslaviji, s stanjem v nemški okupacijski coni in z nalogami, ki jih čakajo. Pred mrakom so proti okupacijski meji poslali močnejšo patruljo z nalogo, da opazuje predel, kjer naj bi grupa prekoračila mejo, druge enote pa so v pripravljenosti čakale na ukaz za začetek pohoda.³⁰

PRVI POSKUS POHODA NA ŠTAJERSKO

Ko je bil štab II. grupe seznanjen z nalogami, ki jih je grupi odredilo glavno poveljstvo v zvezi z osvobajanjem Gorenjske, je bila poleg splošnih priprav enot za pohod proti Štajerski njegova poglobljena skrb, da dobro organizira in izvede prehod čez Savo. Štab grupe ni imel točnih podatkov o stanju in razmestitvi nemških oboroženih sil na Gorenjskem in Štajerskem, zato tudi ni mogel prav nič predvidevati, kje in kdaj bo prišlo do spopada z njimi, če bo grupa na pohodu prezgodaj odkrita, kar pa je lahko skoraj z gotovostjo pričakoval. Glavno poveljstvo mu pri tem ni moglo pomagati, ker tudi samo ni bilo seznanjeno s stanjem, močjo in razporeditvijo nemških okupacijskih čet, časovna stiska pa je one-

mogočala, da bi štab grupe mogel to sam ugotoviti. Preučil je le po karti geografski položaj in možnosti za skriven dohod do Save in za prehod čez reko. Vendar je ugotovil, kakšen je položaj na okupacijski meji in dobil tudi približno podatke o razmestitvi in številčni moči nemških postojank v obmejnem pasu med Zalogom in Litijo. Vse drugo mu je ostalo neznano.

Nemško-italijanska okupacijska meja se je od Podgrada pri Zalogu raztezala v smeri Dolenjske po dominantnih grebenih obsavskih hribov in pomladi 1942 še ni bila utrjena ali močnejše zastražena. Navadno so jo nadzorovale tričlanske patrulje obmejne carinske straže, medtem ko so italijanske okupacijske oblasti zaradi naraščajoče partizanske dejavnosti v Ljubljanski pokrajini omejile nadzor na najvažnejše mejne cestne prehode. V obmejnem pasu od Pečarja do Javorja nad Litijo je bil dohod do meje z juga dokaj lahek in prikrit. Neopazno so mogle ponoči iti čez razmejitveno črto večje enote.

Koriti potokov Besnica in Reka se tako zajedata v hribe, da med Podgradom in Litijo tvorijo samostojno geografsko celoto, povezano z ostalimi obsavskimi hribi le z grebenom na črti Volavljje—Trebeljevo. Po dolini obeh potokov je speljana tudi cesta Ljubljana—Trebeljevo—Litija, ki je bila edina pomembnejša obmejna komunikacija, sposobna za motorizirani promet. Ves kraj je močno gozdnat in zelo slabo komunikativen, razrit s številnimi strmimi grapami, ki se z grebena Vnanjarje—Janče—Štanga—Kresniški vrh spuščajo proti Savi, Besnici in Reki. Težavna preglednost in dokaj slaba naseljenost tega obsavskega predela sta omogočali grupi, da bi se kljub okoliškim nemškim postojankam lahko tam zadržala toliko časa, da si pripravi prehod čez Savo, toda le v primeru, če tja prispe neopaženo. Če bi jo odkrili pred prihodom do Save, so Nemci imeli možnost, da jo na cesti Ljubljana—Trebeljevo—Litija odrežejo od zaledja in z zasedami v dolini Save obkoliijo.

Čez Savo je bilo zaradi visoke in mrzle vode mogoče le prek mostov ali s pomočjo splavov. Cestni in železniški mostovi pri Litiji in v Lazah so bili močno zavarovani, pristop do njih je bil naporen in izpostavljen sovražnemu ognju. Enako je bilo tudi s splavom pri Kresnicah. Žični splav pri Jevnici ni bil zastražen in prav tam je bila edina možnost, da se grupa v eni noči prepelje čez Savo.

V obmejnem okupacijskem pasu od Zaloga do Litije je bilo več nemških posadk. V Šmartnem pri Litiji je bila 1. četa 93. rezervnega policijskega bataljona, v Litiji pa 4. četa 322. bataljona deželnih strelcev. Obmejna carinska straža je imela postojanke v Šmartnem pri Litiji, v Bogenšperku, na Javorju, na Prežganju, v Besnici in v Podgradu, le-te so skupaj šteje 210 mož. Z orožniškimi postajami v Litiji, Šmartnem in Kresnicah ter z gestapovsko izpostavo v Litiji, je skupna moč nemške oborožene sile v tem delu Zasavja štela okoli 650 pripadnikov raznih enot. Za štiri dobro oborožene bataljone II. grupe to ni bila moč, ki bi jih lahko resneje ogrozila. Bila pa je dovolj močna, da jim prepreči prehod čez Savo in jih zadrži v obmejnem pasu do prihoda močnejših okrepitev. Po izkušnjah iz boja na Tisju, ko je bil 24. decembra 1941 pregodaj odkrit 2. partizanski bataljon in so Nemci kljub močno zasneženim cestam že po nekaj urah pripeljali okrepitve iz Zasavja in Gorenjske, se je štab grupe zavedal, da se v dokaj ugodnejših vremenskih razmerah lahko zgodi kaj podobnega, še preden bi si bataljoni po začetnem spopadu mogli izsiliti prehod čez reko. Prvi štajerski bataljon je dobil nalogo, naj se premakne v Zasavje in po potrebi priskoči na pomoč. Ker pa zveza z njim ni bila stalna, štab grupe trenutno tudi ni vedel, kje se njegove čete nahajajo, zato na sodelovanje teh enot ni mogel z gotovostjo računati. Zmogle bi le za krajši čas zadržati nemške enote, ki bi prihajale po cesti na levem bregu Save, dovoz sovražnih okrepitev pa je bil mogoč tudi čez Ljubljano, kar pa se seveda ni dalo preprečiti.³¹

Po daljšem ocenjevanju vseh možnosti prehoda na levi breg Save se je štab grupe odločil, da bo z vsemi štirimi bataljoni pod Malim vrhom prekoračil okupacijsko mejo in v noči na 20. maj prikrito prispel v predel nad Jevnico. Tam bodo predanili, naslednjo noč pa poskusili s splavom priti čez reko. Ker štab grupe ni vedel, s kakšnimi silami bi lahko Nemci nastopili, če odkrijejo bataljone še na desnem bregu Save, in ker je bil manevrski prostor zelo skrčen, je sklenil vse štiri bataljone zadržati skupaj kot taktično celoto pod svojim neposrednim vodstvom. Če bi ne mogli izsiliti prehoda čez Savo, bodo sprejeli boj na najugodnejših položajih, v primeru premočnega sovražnega pritiska pa se prebili nazaj čez mejo na italijansko okupacijsko področje.³²

Pohod proti Savi

Devetnajstega maja zvečer je grupa v eni koloni krenila iz taborišča nad Polico proti Kožljevcu. Tam je prekoračila mejo in mimo Jeroma prispela okoli polnoči na Mali vrh. Vodil jo je savinjski odred s 1. bataljonom na čelu. Glavnino sta sestavljala 2. in 3. bataljon savinjskega odreda s štabom grupe in pratežem. Prvi bataljon pohorskega odreda je bil v zaščitnici. Čeprav je bil med bataljoni le majhen presledek, se je kolona v nočnem pohodu precej raztegnila. Med Malim vrhom in Trebeljevim se je po krajšem zastoju znova strnila, nato pa mimo vasi krenila po cesti Ljubljana—Litija v smeri Šmartnega. Pod Plankovcem je zavila v jarek, ki vodi pod Tuji grm, ko pa je predhodnica prispela do Končarjevega mлина, je bil ukazán počitek, da bi komandanti bataljonov in komandirji čet pregledali in znova uredili enote. Čeprav je bil nočni pohod naporen in utrudljiv, ni nihče zaostal. Že v kratkem času so se vse čete v polnem sestavu zbrale na svojih mestih in počivale. Neposredno čelno zavarovanje so postavili nad križišče, kjer se cepi pot proti Koškim poljanam, v zaščitnici pa se je nahajal 3. vod 3. čete 1. bataljona pohorskega odreda in sicer na križišču, kjer se stekajo steze in kolovozi iz Prežganja, Račice in Adamovca.

Čeprav so bataljoni prešli mejo, kot najbolj kritično točko v tej noči, v temi in neopaženo, dober kilometer dolga kolona pri nadaljevanju pohoda ni mogla več ostati prikrita. Ko je iz glavne ceste zavila v jarek, so borci videli, kako jih nekdo opazuje skozi napol odprta vrata bližnje hiše, vendar ni takrat nihče temu posvečal večje pozornosti. Po vsej verjetnosti je opazovalec kasneje opozoril tričlansko nemško patruljo, ki je krenila po sledi in s streli presenetila počivajočo zaščitnico. Po kratkem spopadu se je nemška patrulja umaknila, vendar je pri tem padel strojničar, njegov pomočnik pa je bil ranjen. Vsi štirje bataljoni so potem krenili po poti proti Burgarju z namenom, da se čimprej izvlečejo iz jarka in ob robu gozda zasedejo ugodnejše položaje. Da bi se kolona zavarovala pred novim presenečenjem, so nad Končarjevim mlinom postavili v prikrito zasedo celo 3. četo 1. bataljona pohorskega odreda. Imela je nalogo, da zajame ali uniči sovražno patruljo, če bi le-ta še sledila kolono. Po krajšem času se je nemška patrulja

res prikazala, toda to pot je bila sama presenečena. En sovražni vojak je bil ubit, drugi težko ranjen in ujet, tretji pa je uspel pobegniti po jarku navdol. Zaplenjeni sta bili dve puški in vsa oprema, zaseda pa to pot ni imela nobenih izgub.³³

Spopadi pri Končarjevem mlinu so seveda vznemirili vse okoliške nemške postojanke, hkrati, pa tudi odkrili mesto, kje se grupa nahaja, in smer njenega premika. Po sledi, ki jo je dolga kolona puščala za seboj, sovražniku ni bilo težko ugotoviti vsaj približno moč enote, ki se je to noč nenadoma pojavila v nemški okupacijski coni. Ko je kolona pri Burgarju prek čistine nadaljevala pot proti Koškim poljanam, so jo iz Prežganja opazovali nemški obmejni stražarji, ki se niso niti prikrivali, vendar zaradi velike daljave ni prišlo do streljanja.

V dopoldanski urah so se vsi štirje bataljoni razmestili v gozdu na severnem pobočju Koških poljan in čakali noči, da bi mogli neopaženo kreniti proti Savi. Tega dne se sovražne patrulje niso več približale grupi, iskalo pa jo je nemško izvidniško letalo, ki je nekajkrat preletavalo prostor med mejo in Savo. Vendar zavoljo gostega zelenja, ki je skrivalo partizane, ni moglo ničesar odkriti. Pobočje, kjer se je 20. maja nahajala grupa, je bilo v vseh smereh zavarovano s prikritimi zasedami in je bila možnost sovražnikovega presenečenja izključena. Tudi bataljoni so se razporedili tako, da bi v primeru sovražnega napada lahko sprejeli boj že na mestih, kjer so bili. Že v zgodnjih popoldanskih urah se je v dolini Save čutil močan promet težjih motornih vozil, proti večeru pa se je zaslišalo tudi brnenje motorjev na cesti Ljubljana—Besnica—Trebeljevo—Litija. To je bil dovolj jasen znak, da sovražnik zbira močnejše sile, ki obkoljujejo območje med to komunikacijo in reko Savo, in da pripravlja napad, katerega pa seveda do mraka še ni mogel organizirati in izvesti.³⁴

Dogodki 20. maja, ko je sovražnik ugotovil prisotnost grupe med Jančami in Savo ter začel z Gorenjskega dovažati močne okrepitve za obkolitev tega področja, so štab grupe postavili pred odločitev: ali naj z bataljoni nadaljuje pohod proti Savi in se prebije na njen levi breg ali naj v noči na 21. maj, nekje med Trebeljevim in Besnico, prebije sovražni obroč in se umakne z bataljoni nazaj prek meje. Kljub letalskemu ogledovanju Nemci očitno še niso mogli točno odrediti prostora, kjer se je grupa nahajala. Čeprav so zelo hitro pripeljali okre-

pitve z Gorenjskega, tega dne še niso mogli skleniti ožjega obroča in preiti v napad. Ta okoliščina je omogočala štabu grupe, da v noči in brez posebnega tveganja krene z bataljoni v eno ali drugo smer. Ker je bilo dovolj časa na voljo, je štab odločil, da se poskusi prehod čez Savo pri Jevnici. Če bi iz kakršnegakoli vzroka prehod na levi breg Save ne bil mogoč, je štab sklenil, da se z bataljoni vrne v predel pod Jančami, zasede za obrambo najugodnejše položaje in v pripravljenosti čaka na nadaljnji razvoj dogodkov.

Ko se je 20. maja zvečer začelo temniti, so se vsi štirje bataljoni znova strnili v kolono, ki je že v trdi temi krenila proti Jevnici. Z grapami in jarki prepreženo gozdnato zemljišče in izredno gosta tema sta bila, kot vse kaže, osnovni vzrok, da so sicer iznajdljivi in zanesljivi vodiči zgrešili pravo pot in pozno po polnoči, namesto v Jevnico, pripeljali kolono v Slapnico, dva in pol kilometra zahodno od mesta, kjer je bil splav. Še pred začetkom pohoda so bili sestavili skupino hrabrih plavalcev, ki so se prostovoljno javili, da odplavajo na drugo stran po splav. Toda, ko je štab grupe spoznal, da zaradi oddaljenosti bataljoni ne bi mogli več pravočasno priti na mesto prehoda, je opustil prvotno odločitev. Kolona se je obrnila nazaj in proti jutru so bataljoni spet zasedli položaje pod Tujim grmom, nedaleč od mesta, kjer so prebili prejšnji dan.

Boj pod Tujim grmom

Nedvomno so Nemci vedeli že prej, da se v Ljubljanski pokrajini organizira in pripravlja močnejša enota z nalogo, da krene na Štajersko in tam okrepi narodnoosvobodilni boj. O tem se je med borci II. grupe ves čas govorilo, pa tudi civilno prebivalstvo, ki je z njimi prišlo v stik, je te enote poznalo kot štajerski bataljon, štajerska brigada in štajerska grupa, kar vsekakor Nemcem ni moglo ostati skrito. Verjetno niso vedeli, kdaj bo grupa krenila in tudi ne za pot, po kateri je imela namen priti na Štajersko, sicer bi bili že vnaprej pripravljeni, da to preprečijo. Dejstvo, da je bila večina nemških policijskih in drugih operativnih enot iz področja Štajerske v aprilu in maju južno od Save, zlasti v predelu med Kumom (trig. 1219) in Brezicami, očitno dokazuje, da so priča-

kovali prihod II. grupe odredov na tem sektorju. Zaradi pomanjkanja policijskih in drugih operativnih enot so oblikovali vermanšaft bataljon »Jug«, katerega glavna naloga je bila, da okrepi varnost meje med Mirnsko dolino in Veliko vasjo.³⁵

Glavnina nemških policijskih in drugih operativnih enot na Gorenjskem je bila koncentrirana na območju Kranj—Tržič—Jesenice—Bled—Škofja Loka. Vzrok za to je tičal v okrepljeni pomladanski aktivnosti gorenjskih partizanov in pa v pričakovanju ponovne ljudske vstaje na Gorenjskem. V obmejnem pasu proti Ljubljanski pokrajini so bile na področju Gorenjske okrepljene le postojanke obmejne carinske straže, kar pove, da Nemci niso pričakovali partizanskega vdora iz Ljubljanske pokrajine na Štajersko prek Gorenjske. Kljub temu jih je nenaden prihod bataljonov II. grupe odredov v predelu med Litijo in Zalogom dne 20. maja presenetil.

Nemške enote, ki so bile med Zalogom in Litijo, so bile preslabotne, da bi še isti dan same izvedle kakršnokoli akcijo proti dokaj močnejšim bataljonom II. grupe in jim zaradi tega po spopadih pri Končarjevem mlinu tudi niso sledile. Po vsej verjetnosti so le okrepile zavarovanje okupacijske meje in zavarovanje prehodov prek Save ter čakale na nadaljnje ukaze. O tem, da je okupacijsko mejo prestopilo 650 partizanov, so bile nemške oblasti obveščene že ob pol petih zjutraj, vse za boj sposobne razpoložljive sile pa so zbirali še ves dan. V ta namen je nemško poveljstvo odredilo 93., 171. in 181. rezervni policijski bataljon. Enote obmejne carinske straže, orožništvo in 322. bataljon deželnih strelcev so imeli nalogo, da zapro širše področje, kjer se je grupa nahajala. Za pomoč pri tej akciji so si zagotovili tudi sodelovanje enot italijanskega 11. armadnega zbora. Da bi nemške policijske enote lahko najhitreje prispele na mesto akcije, je komandant 11. armadnega zbora dovolil prehod enega policijskega bataljona na kamionih čez italijansko okupacijsko ozemlje, in sicer od Šentvida pri Ljubljani čez Ljubljano, Sostro in Pečarja. Za spremstvo so jim Italijani dodelili eno četo grenadirske divizije v Ljubljani, ki je sočasno imela tudi nalogo, da zapre prehod pri Pečarju in mejo v bližini tega prehoda. Grenadirska divizija v Ljubljani in divizija »Isonzo« v Novem mestu sta dobili ukaz, naj nadzorujeta mejo v dolžini 55 km vzhodno od Pečarja in preprečita vdor partizanskih enot čez mejo. Razen tega je bilo

poveljstvo grenadirske divizije dolžno vzpostaviti in vzdrževati stalno povezavo z nemškim poveljstvom pri Pečarju. Ostale nemške enote iz Gorenjske, ki so bile določene za sodelovanje pri akciji, so prav tako najverjetneje 20. maja prišpele po cesti Črnuče—Dolsko—Litija in do večera zasedle že določene položaje. Ker nemško poveljstvo ni vedelo točno, kje se je ta dan grupa prikrila, ni moglo še isti večer začeti konkretne akcije. Organizacijo napada je bilo možno izvesti šele naslednjega dne, ko bodo znani partizanski položaji. Iskanje le-teh pa se je zavleklo še v ves dopoldan 21. maja, kar je štabu grupe omogočilo, da je vse enote dobro pripravil za predvideni sovražni napad.³⁶

Ko so se vsi štirje bataljoni po celonočnem brezkoristnem tavanju 21. maja zjutraj vrnili iz Slapnice, se je že daniło in zaradi tega jih je štab grupe zadržal v gozdu na severozahodnem pobočju Zida (k. 747) vzhodno od Janč. V obliki podkve, usmerjene z odprtino proti grebenu, jih je razporedil nad jarkom, ki se spušča proti k. 425. Prvi bataljon savinjskega odreda je zasedel položaje na levem krilu, ob pobočju, ki se spušča proti sotočju jarkov pod Malo Dolgo nogo, drugi bataljon istega odreda je zasedel osrednji del pod jaso ob robu gozda, tretji bataljon pa desno od njega v smeri Janč. Prvi bataljon pohorskega odreda je štab zadržal globlje v jarku, kjer je bil tudi štab grupe, z nalogo da zavaruje smeri proti Mali Dolgi nogi in proti Jevnici. Da bi se bataljoni tisto jutro povzpeli na greben, ki veže Janče, Tuji grm in Koške poljane, kjer so bili položaji vsekakor ugodnejši, ni bilo več mogoče. Nemci bi jih takoj odkrili. Na gozdnatem pobočju proti Jevnici pa so bili dobro prikriti in za sovražnika nevidni. Drugi bataljon savinjskega odreda je dve svoji četi razporedil ob spodnjem robu jase, na koncu steze, ki vodi iz Tujega grma, tretjo četo pa je imel pripravljeno kot rezervo v gozdu, neposredno pod položaji prvih dveh čet. Bataljonu je bila dodeljena tudi težka strojnica, ki je iz položaja na desnem robu jase lahko obvladala ves prazen prostor pred seboj in celotno pobočje v smeri Tujega grma.³⁷

Nemško poveljstvo je 20. maja imelo podatke, da je okoli 150 partizanov v okolici Prežganja, okoli 500 pa na Račici, nad Končarjevim mlinom. Zato je tudi večina okrepitev prihajala po cesti Ljubljana—Besnica—Litija proti grebenu Jan-

če—Tuji grm—Koške poljane. Greben so nemške sile zasedle 21. maja že v zgodnjih jutranjih urah. Očitno so Nemci imeli namen, da iz teh položajev z močnimi patruljami najprej odkrijejo položaje grupe, nato pa jo z napadom potisnejo v dolino Save in tam uničijo. Patrulja 3. bataljona savinjskega odreda, ki so jo poslali proti grebenu naj ugotovi, kje se nahaja sovražnik, je okoli osmih zjutraj odkrila nemško patruljo, ki je stikala po grmovju. Udarila je po njej in se nato umaknila. Nemci niso odgovorili na streljanje in na položajih je ostalo vse mirno, kot da se ni nič zgodilo.³⁸

Po vsej verjetnosti so poročila, s katerimi je nemško poveljstvo razpolagalo, zavedla Nemce, da so grupo iskali v drugih predelih, saj je prva njihova močnejša skupina (okoli 30 policistov) prišla pred položaje 2. bataljona savinjskega odreda šele nekaj pred poldnevom 21. maja. Dobro maskirani in zakriti borci so jih pustili na jaso, nato pa so jih iz razdalje kakih dvajsetih metrov zasuli z ognjem iz vsega orožja. Večina policistov je obležala na travniku in le nekaj se jih je z begom rešilo nazaj v gozd, odkoder so nato obstreljevali položaje pod jaso. Kljub sovražnemu zapornemu ognju se je nekaj borcev splazilo do padlih Nemcev in zaplenilo lahko strojnico, nekaj pušk ter brzostrelko.

Nemški policisti so kmalu uredili svoje vrste in so se do tretje ure popoldan še trikrat poskusili prebiti z jurišem prek jase, kar pa jim kljub velikim izgubam ni uspelo. Čeprav so bili Nemci številčno veliko močnejši, jim to ni dosti pomagalo, saj na ozkem grebenu, ki sta ga branili le dve četi in težka strojnica, niso mogli razviti vseh svojih enot, kreniti z njimi na levo ali desno v jarek pa je pomenilo iti v gotovo pogubo.

Nemški pritisk na osrednji položaj se je z vsakim naskokom večal. Ob močnem ognju številnega avtomatskega orožja so pri tretjem naskoku Nemci začeli uporabljati tudi metalce min težkega kalibra. V prvem hipu so mine povzročile zmedo, ker so pokale za hrbti borcev, ki tega orožja do tedaj še niso poznali. Ko pa je tej pripravi sledil juriš, je bil prav tako odbit, kot vsi prejšnji. Po kolovozu iz smeri Janč je pred položaje pripeljal tudi oklopni izvidniški avtomobil, ki ga je težka strojnica s protioklepnimi izstrelki takoj ustavila in prisilila k molku. Posadka ga je zapustila in je na robu jase

ostal do konca boja. Po tem dogodku so sovražni minometalci usmerili svoj ogenj na mesto, kjer je bila težka strojnica in na položaje lahkih strojnic, vendar zaradi strmega previsa, ki je nudil odlično kritje, sovražne mine niso napravile nobene škode. Padale so pred položaje na jaso ali pa za položaje globoko v jarek.

Okoli četrte ure popoldan so sovražne mine zažgale suho travo na jasi in grmovje za položaji, čemur je sledil že peti sovražni juriš, ki pa so ga kljub silovitosti borci prav tako ponovno odbili. Ob glasnem prepevanju ruskih bojnih pesmi sta obe četi 2. bataljona savinjskega odreda krenili takoj v protinapad čez jaso in bežeče Nemce pognali skozi gozd, prav do grebena. Ob tej priliki so zaplenili še eno lahko strojnico, nekaj brzostrelk, pušk, pištol in drugo opremo. Padlemu nemškemu oficirju so odvzeli torbico, v kateri so našli povelje za to akcijo in vojaško karto z vrisanimi položaji ter nalogami posameznih nemških enot. Po uspelem protinapadu so se borci vrnili na svoje položaje, ki jih je med tem časom zasedla še 3. četa 2. bataljona savinjskega odreda in zamenjala borce na polovici položajev. Ogenj, ki so ga povzročile nemške mine, se je med tem časom pogasil in nastalo je daljše zatišje. Zaradi hudih izgub so verjetno tudi Nemci menjali svoje enote in se pripravljali za nov napad.³⁹

Vse do tega časa so nemški policisti pritiskali le na jaso, ki so jo branile čete 2. bataljona savinjskega odreda. Ker pa tam nikakor niso uspeli, je bilo štabu grupe popolnoma razumljivo, da bodo s primernim manevrom poskušali udariti tudi iz drugih strani. Ko so okoli pete ure popoldan na čistini pod Jančami opazili močnejšo skupino nemških vojakov, je 3. bataljon savinjskega odreda dobil ukaz, naj takoj krene prek jarka in pri Mahovcu zasede greben v smeri Janč. Prvi bataljon pohorskega pa je dobil nalogo, naj v istem času zasede greben proti k. 645, nad Malonožnikom. Še tedaj, ko sta oba bataljona hitela na določene položaje, so Nemci znova napadli položaje 2. bataljona savinjskega odreda. Očitno so želeli prikriti manever svojih drugih enot, ki so se že začele pomikati po grebenu Tujega grma proti k. 315 in iz Janč proti Malonožniku. Enote 1. in 2. bataljona savinjskega odreda so tudi tokrat odbile sovražni napad, toda njegov 3. bataljon je v gozdnatih grapah zgrešil smer in se po daljšem tavanju spet znašel

Nemški oficirji opazujejo potek boja pod Tujim grmom 21. maja 1942

pod položaji 2. bataljona. Prvi bataljon pohorskega je v zadnjem hipu prispel na greben med Lužarjem in Malonožnikom. Iz pohoda je prešel takoj v napad in razgal sovražne oddelke nazaj proti Jančam in v dolino proti Jevnici. Takoj za tem je zasedel k. 646 nad vasjo Mala Dolga noga, ob robu gozda pri Mahovcu pa postavil močno zasedo proti Jančam.⁴⁰

Okoli sedme ure zvečer je po daljši minometalski pripravi na glavnem položaju sledil že sedmi napad nemških policistov. Osnovni pritisk je bil znova usmerjen na osrednji položaj, ki ga je branil 2. bataljon savinjskega odreda. Le delno je zajel tudi položaje 1. bataljona na levem krilu, medtem ko se iz smeri Janč proti Mahovcu Nemci niso več pojavili. Od sedemurnega boja že utrujeni borci so ta napad že komaj zadržali in ga odbili, toda tudi nemški policisti so se ob pogledu na kupe svojih padlih kolegov obotavljali in zadrževali. Iz nemških vrst se je slišalo priganjanje in psovke poveljujočih oficirjev, občasno tudi strele iz pištol za hrbti tistih, ki niso hoteli naprej, vendar vse skupaj ni nič pomagalo. Tisti, ki niso obležali mrtvi ali ranjeni na jasi, so bili prisiljeni, da se z begom rešijo nazaj v gozd pod grebenom.

Kljub vse močnejšemu nemškemu pritisku in okrepljenemu ognju minometov je štab grupe sklenil za vsako ceno dr-

Franc Rozman-Stane, narodni heroj, komandant II. grupe odredov. Padel 7. novembra 1944 v Lokvah pri Crnomlju kot komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije

žati položaje do teme, nato pa prekiniti stik s sovražnikom in se v noči prebiti nazaj prek meje v italijansko okupacijsko cono. Izredno velike izgube, ki so jih Nemci utrpeli pri sedmih dnevnih napadih, ko so zaman skušali prebiti partizanske položaje pod Tujim grmom, vsekakor niso mogle opravičiti neuspeha. Med padlimi, ki so ležali raztreseni po jasi pred položaji 2. bataljona savinjskega odreda, je bilo tudi večje število ranjencev, ki so zaman klicali na pomoč. Da bi končno le razbilo dobro vodeno partizansko obrambo, rešilo ranjence in preostalo orožje padlih, se je nemško poveljstvo odločilo še za nočni napad.

Štab grupe je opazil nemške priprave za ponoven napad in ker je vedel, da borci ne bi mogli več vzdržati tako hudega napora, je začel pripravljati umik. V prvem mraku so se borci 2. bataljona savinjskega odreda začeli postopoma umikati na osrednjem položaju, njihova mesta pa so zasedle čete 1. bataljona savinjskega odreda, ki so se prav tako začele pomikati

s položajev na levem krilu obrambne črte. Čete 2. in 3. bataljona so v jarku v smeri k. 425 pobrale svoje ranjence in v koloni krenile po pobočju proti Lužarju. Ko je kolona prispela do položajev 1. bataljona pohorskega odreda, se je ta zvrstil na njeno čelo. Potem ko je zadnja četa 3. bataljona savinjskega krenila v pobočje, je tudi 1. bataljon tega odreda tiho zapustil položaje pod jaso in kot zaščitnica celotne grupe krenil za drugimi.

Okoli osme ure zvečer, ko se je že skoraj popolnoma stemnilo in je zadnja četa 1. bataljona savinjskega odreda že krenila v pobočje, so Nemci šli v svoj osmi napad. Verjetno so na Tujem grmu zbrali vse svoje razpoložljive sile, ki so ob številnih raketnih signalih in močnem kričanju hkrati krenile v silovit juriš. Tokrat so brez predhodne minometne priprave z ročnimi bombami zasuli položaje pod jaso, ti pa so bili takrat že prazni. Ko so se nemški policisti v naletu spustili v jarek, so se znašli pod zaščitnico 1. bataljona savinjskega odreda, ki jih je že v trdi temi s pobočja napadla z nekaj ročnimi bombami, nato je streljanje prenehalo in boj je bil končan.⁴¹

Vrnitev v Ljubljansko pokrajino

Na karti, ki so jo med bojem zaplenili nemškemu oficirju, so bili vrisani položaji vseh nemških enot, ki so sodelovale pri tej akciji. To je štabu II. grupe omogočilo, da je lahko izbral najboljšo smer umika. Odločil se je, da od Lužarja povede kolono pod Janče, prek Kosivne ravni na Vnanjarje in odtod prek doline Besnice ter mimo Javora nazaj proti Polici. Domačin, ki so ga mobilizirali za vodiča in je imel nalogo, da odvede kolono proti Vnanjarjem, jo je namesto čez Kosivno ravan peljal v Slapnico, nato mimo Gašparja nad Laze in od tod naprej čez Lipavčev grič proti Andrejevcu. Utrujeni in lačni borci so z veliko težavo zmagovali že tretji zaporedni nočni pohod, to pot obremenjeni še s kakimi petnajstimi ranjenci, ki so jih brez nosil prenašali na ramenih, menjaje se vsakih nekaj minut. Pri Andrejevcu se je kolona spustila v jarek Gostinco. Ko se je čez Lomnike začela vzpenjati proti Dolgoritniku, se je začelo že daniti. Začelo je tudi rahlo deževati, kar je izčrpane borce sicer nekoliko osvežilo, vendar so le s skrajno voljo premagovali napor, zavedajoč se, da bi vsa-

ko zaostajanje pomenilo gotovo pogubo. Da bi morebitne sovražne patrulje ali opazovalci ne opazili premika, je kolona pod Dolgoritnikom zavila v gozd, nato pa nadaljevala pot po stezi prek grebena in okoli desete ure dopoldan pri Jakopiču prišla na Vnanjarje. Tedaj je kolono opazila tričlanska nemška patrulja, ki pa je brez spopada brž izginila proti Besnici.

Štab grupe se je zavedal, da morajo bataljoni z ranjenci kar najhitreje priti čez mejo, še preden bo sovražnik utegnil okrepiti zaporo na odseku Besnica—Pečar—Javor in organizirati nov napad. V nočnem pohodu, ko je vodič po nepotrebnem vodil kolono v velikem loku nad Lazami proti Vnanjarjem, namesto da bi jo zapeljal naravnost čez Kosivno ravan, je bil izgubljen dragocen čas. Tudi borci so bili po tridnevnih naporih, brez prave hrane in počitka, že toliko utrujeni in izčrpani, da za daljši boj niso bili več sposobni. Ker je bila v Besnici postojanka nemške carinske obmejne straže, ki bi utegnila zadržati grupo v besniškem jarku, ni pa bilo opaziti na tem mestu zbiranja kakih drugih nemških enot, je štab grupe sklenil, naj ena četa napade postojanko, dve četi pa zaščitita smer proti Tomažu in Jančam, druge enote pa naj po poti prek Besnice krenejo proti Javoru in se zavarujejo na cesti proti Trebeljevem.

Nalogo, da napade in drži pod ognjem postojanko v Besnici je dobila ena četa 3. bataljona savinjskega odreda. Hkrati je s tem napadom zaščitila tudi smeri proti Pečarju in Podgradu. Ena četa 1. bataljona pohorskega odreda je dobila nalogo, da s položajev pri Drčarju ščiti napad v Besnici in smer proti Tomažu, ena četa 1. bataljona savinjskega pa nalogo, da na Vnanjarjih, v bližini k. 682 zavaruje smer proti Jančam. Ko bodo vse enote z ranjenci prek doline, je imela ta četa nalogo, naj se zadnja umakne s svojega položaja in oblikuje zaščitnico kolone pri prehodu prek meje. Dve četi 1. bataljona pohorskega odreda z eno težko strojnico sta še dobili ukaz, naj takoj kreneta v dolino Besnice, zavarujeta smer proti Trebeljevu in med Seljanom ter Zavrharji prehod čez mejo. Vse druge enote s štabom, pratežem in ranjenci so še počakale, da določene čete zasedejo svoje položaje, nato pa so krenile za četami 1. bataljona pohorskega odreda.

Po boju pod Tujim grmom nemško poveljstvo očitno še ni odkrilo smeri, v katero je grupa krenila, ker je bila pot prek

besniškega jarka popolnoma prosta. Četa, ki je imela nalogo, da napade postojanko v Besnici, se je okoli pol enajstih le-tej približala, toda našla je popolnoma prazno poslopje. Verjetno je posadko opozorila patrulja, ki jo je partizanska predhodnica opazila na Vnanjarjih, zato se je vkrcala na tovorni avtomobil in pobegnila proti Pečarju. Ko je vod 3. čete 1. bataljona pohorskega odreda na cesti pri Prekovem mlinu postavil zasedo, da zavaruje smer proti Trebeljevu, in se je čelo glavnine spustilo tik nad vas, se je po cesti iz Trebeljeva pripeljal na motornem kolesu nemški policist, ki ga je zaseda z nekaj streli ubila. Kolona je nato nemoteno nadaljevala pohod proti meji. Toda ko je bila že polovica enot prek ceste, sta iz smeri Trebeljeva pripeljala drug za drugim dva osebna avtomobila z nemškimi oficirji. Zaseda je udarila po njih, dokončno pa ju je uničila četa 3. bataljona savinjskega odreda, ki je na robu vasi ščitila smer proti Pečarju. Iz obeh avtomobilov je uspel pobegniti le en oficir, ki je pri tem ubil nekega borca. Vsi drugi so bili uničeni, vozila pa zažgana. Ozka in ovinkasta dolina Besnice ter ozeleneli gozd sta očitno zaglušila streljanje v vasi, saj je komaj par minut za avtomobili v zasedo pri mlinu pripeljal iz Trebeljeva vprežni voz s tremi obmejnimi stražarji, ki so vozili živež za posadko v Besnici. Dva stražarja sta takoj padla pod streli zasede, tretjega in vprego pa je pobila četa 3. bataljona savinjskega odreda, ki je po cesti prihitela na pomoč zasedi.⁴²

Ko so borci na cesti pobirali mrtvim Nemcem orožje in opremo ter odnašali živež iz voza, je s pobočja Vnanjarjev zaropotala sovražna strojnica. Pod njenimi streli je v vasi padel še en borec. Četa 1. bataljona savinjskega odreda, ki je imela nalogo, da s položaja na Vnanjarjih zavaruje smer proti Jančam, ni izvršila prejetega ukaza in je prezgodaj krenila v dolino. Enote 3. bataljona tega odreda so iz doline takoj odgovorile na sovražni ogenj in so strojnico prisilile k molku. Verjetno je bila to manjša nemška patrulja, ki si ni upala sama nadaljevati boja in se je takoj umaknila. Prav tedaj se je med presenečene borce, ki so se motali okoli voza z živežem, nenadoma pripeljalo še motorno kolo s prikolico, na katerem so bili trije nemški policisti. Voznik prikolice, v prvem hipu tudi sam presenečen, se je hitro znašel in v divji vožnji zdrvel med borci skozi vas. V ovinku, na koncu vasi je nekaj

strelov le doseglo bežeče Nemce. Vozilo se je prevrnilo in vsi trije policisti so bili uničeni.

Četi 1. bataljona pohorskega odreda, ki sta imeli nalogo, da s težko strojnico zavarujeta prehod prek meje, sta okoli pol dvanajstih prispeli na določeno mesto. Po prihodu ju je napadla italijanska zaseda na Žagarjih. Ena četa je takoj krenila v protinapad, sovražna zaseda pa je zapustila položaj in pobegnila proti Pečarju. V tem spopadu je padel merilec težke strojnice, en borec pa je bil ranjen. Četi sta na grebenu proti Pečarju in Javoru postavili dve močni zasedi in prehod prek meje je bil prost.⁴³

Spopadi v dolini Besnice, zelo strm vzpon proti meji in utrujenost borcev so bili vzrok, da je čelo kolone doseglo mejo šele okoli dveh popoldan in da se je vsa kolona dezorganizirala ter razvlekla. Prehodnica je pod Javorom krenila v jarek proti k. 363, odkoder je čez Debeli hrib proti večeru prispela v taborišče nad Polico, na isto mesto, kjer se je 19. maja zvečer začel pohod proti Savi. Težak poraz v boju pod Tujim grmom je Nemcem preprečil zasledovanje grupe na njeni poti proti meji. Utrujeni in do kraja izčrpani borci pa so posamič ali v manjših skupinah še vso noč in naslednji dan prihajali v taborišče. Večja skupina z ranjenci, ki je nad Besnico zaostala in celo zašla, pa je mejo prestopila šele naslednjo noč in je prispela v taborišče 24. maja zjutraj.

Čeprav II. grupa odredov s pohodom, ki ga je začela 19. in končala 22. maja 1942, ni uspela opraviti svoje osnovne naloge in priti na štajersko stran, je njen boj 21. maja pod Tujim grmom ena od najsvetlejših strani v zgodovini te enote. Številčno in po oborožitvi veliko močnejše nemške policijske sile so tega dne pretrpele doslej najhujši poraz v boju s slovenskimi partizani, v vsem času okupacije. Presenečeno nad dobro organiziranim in taktično vodenim obrambnim bojem, nad ognjeno močjo in upornostjo borcev, ni nemško poveljstvo po končanem boju pod Tujim grmom storilo nobenih resnejših ukrepov za zasledovanje ali obkolitev grupe in se je pravzaprav izognilo nadaljnjim spopadom. Ko so 23. maja nemške enote preiskovale ozemlje med Vnanjarji, Jančami in reko Savo, kjer je nemško poveljstvo domnevalo, da se še nahaja del partizanskih enot, so to nalogo opravile zelo površno in niso odkrile skupine kakih 80 borcev, ki so zaradi spopada

v Besnici z ranjenci zaostali v tem rajonu. Triindvajsetega maja zvečer je ta skupina krenila prek Besnice. Pri prehodu meje so jo opazovale sovražne patrulje, ki pa je niso upale napasti. Nemške policijske in vojaške enote, ki so 23. maja pregledovale teren med Vnanjarji, Jančami in Savo, so pobrale svoje mrtve in ranjene, nakar so se še istega dne zvečer vrnile v svoje garnizije.⁴⁴

Omenili smo že, da je komandant italijanskega 11. armadnega zbora na željo nemškega poveljstva ukazal, naj grenadirska divizija in divizija »Isonzo« v okviru svojih možnosti nadzorujeta 55 km meje vzhodno od Pečarja. Tega pa nista storili. Italijanske enote so mejo zavarovale v neposredni bližini prehoda pri Pečarju, zasedo na Žagarjih, ki pa je že po prvih strelah zapustila položaj in pobegnila. Druge italijanske enote, verjetno pod vplivom hudega nemškega poraza, sploh niso poskušale preprečiti grupi vrnitve v italijansko okupacijsko cono. Da bi na nek način vsaj deloma izpolnile postavljeno nalogo, so samo okrepile patruljno službo na glavnih cestah, le-te pa so od meje precej oddaljene. Zaradi tega tudi niso mogle priti v stik z vračajočimi se bataljoni II. grupe, čeprav so vedele, da se ponovno zbirajo v predelu Police.⁴⁵

Skupne izgube II. grupe v vseh treh dneh pohoda in bojov so znašale 11 mrtvih in približno tolikšno število ranjenih borcev. V boju pod Tujim grmom je padlo le 5 borcev. Štirje so padli v spopadih pri Končarjevem mlinu, v Besnici in na meji, dva težje ranjena borca pa sta umrla med premikom proti meji. Prenos ranjencev brez nosil je bil izredno naporen in težak, toda kljub utrujenosti in izčrpanosti so se ostali soborci trudili, da jih za vsako ceno rešijo pred sovražnikom in so v tem tudi popolnoma uspeli.⁴⁶

Točnega števila mrtvih in ranjenih Nemcev v opisanih bojih ni mogoče ugotoviti. Po realni oceni so imeli nemški policijski bataljoni in obmejna straža okoli 70 mrtvih in približno toliko ranjenih. Bataljon, po vsej verjetnosti 181. rezervni policijski bataljon, ki se je vračal skozi Ljubljano, je s seboj peljal 26 padlih policistov, 17 ranjencev pa je pustil v Ljubljanski vojaški bolnišnici. Triindevetdeseti rezervni policijski bataljon je imel 21 mrtvih in neznano število ranjenih, obmejna carinska straža je utrpela 5 mrtvih, medtem ko iz-

gube 171. rezervnega policijskega bataljona niso znane. Da bi pred civilnim prebivalstvom vsaj deloma prikriji velike izgube, so Nemci 23. maja skozi Ljubljano peljali le del svojih mrtvih in ranjenih, ostale pa odpeljali prek Litije proti Gorenjski in v Trbovlje. Razen izgub v živi sili so nemške enote v teh bojih imele tudi precejšnje materialne izgube. Pod Tujim grmom je bil poškodovan in je ostal neuporaben oklepni izvidniški avtomobil, v Besnici pa popolnoma uničena in zažgana dva osebna avtomobila, dva motorna kolesa in voz z vprego. Bataljoni II. grupe so zaplenili in odnesli dve lahki strojnici, sedem brzostrelk, več pušk in pištol, razne dele opreme ter nekaj hrane in streliva. Izredno dragoceni so bili zaplenjeni sovražni dokumenti, na osnovi katerih je štab grupe lahko določil najvarnejšo smer in pot za vrnitev v Ljubljansko pokrajino.⁴⁷

S tem hudim vojaškim porazom so Nemci doživeli tudi težak moralno-politični poraz. Ta je bil še hujši, ker so ga doživeli prav v času, ko so razglašali svoje največje uspehe na svetovnih bojiščih, njihov propagandni aparat pa na široko ustil o zmagovitosti in nepremagljivosti nemške oborožene sile.

Dušan Kveder-Tomaž, narodni heroj, politični komisar II. grupe odredov, po Rozmanovi smrti komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Umrl 12. marca 1966 v Beogradu

Zmaga enot II. grupe v boju pod Tujim grmom je to sovražno propagando v okupirani Sloveniji popolnoma ovrгла in je postala pomemben činitelj v mobilizaciji novih sil za boj proti nemškim in italijanskim okupatorjem, posebno v Ljubljani in njeni neposredni okolici ter v severozahodnem delu Dolenjske.

Dan po vrnitvi II. grupe iz nemškega okupacijskega področja je v taborišče nad Polico prispela nova skupina kakih 50 prostovoljcev iz Ljubljane in okolice, z njo pa tudi politični komisar glavnega poveljstva Ivan Maček-Matija ter nekateri drugi člani centralnega komiteja KP Slovenije in izvršnega odbora OF, ki so se selili iz Ljubljane v novo bazo na Kočevskem. Komandant in politični komisar grupe sta na zboru pregledala enote in izrekla pohvalo vsem borcem in komandnemu kadru za dosežene uspehe, govoril pa je tudi predstavnik izvršnega odbora OF. Nato je politični komisar grupe v daljšem govoru očrtal uspehe v zadnjih dneh, predložil prihodnje naloge ter seznanil borce s položajem v Ljubljanski pokrajini, kjer je nastalo prvo slovensko svobodno ozemlje. Na koncu so razdelili zaplenjeno orožje in opremo, enote pa so se začele pripravljati za pohod proti Kremenjku. Ranjence iz bojov z Nemci so še isti dan prepeljali v Sadinjo vas pri Sostrem, kjer jih je prevzela organizacija OF in jih nato skrivoma spravila v bolnišnice na Studencu in na Razorih.

Pri štabu grupe je bil še vedno sekretar pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko Sergej Kraigher, ki je moral nemudoma kreniti čez Savo. V dogovoru s političnim komisarjem glavnega poveljstva je štab grupe sklenil, da čez teden dni izvede nov poskus prehoda čez Savo in to prek mostu pri železniški postaji Sava, med Litijo in Zagorjem. Da bi se za ta prehod mogli kar najbolje pripraviti, je štab grupe ukazal komandantu in političnemu komisarju 2. bataljona savinjskega odreda, ki se je v boju pri Tujem grmu najbolj izkazal, naj z eno svojih čet še isto noč spremita sekretarja pokrajinskega komiteja za Štajersko čez Savo, poiščeta 1. štajerski partizanski bataljon in pripravita vse potrebno za nov načrtovani prehod grupe na štajersko stran. Poskus prehoda pri Savi naj bi izvedli prve dni junija, ko se bodo vrnili kurirji s poročilom o položaju na oni strani. Do takrat naj bi se enote odpočile in pripravile na pohod. Nove borce, ki so prispeli na Polico, so večinoma razvrstili v 2. bataljon savinjskega odre-

da, kjer so nadomestili izločeno četo. Začasno vodstvo bataljona pa je prevzel Janko Sekirnik-Simon, komandir čete istega bataljona, ki se je v bojih pod Tujim grmom posebno izkazal.⁴⁸

Četa 2. bataljona savinjskega odreda, ki je morala kreniti čez Savo, je štela 30 borcev, oborožena pa je bila s tremi lahкими strojnícami, eno brzostrelko in puškami. Na pot proti Podlipoglavu je krenila še pred odhodom enot s Police. Zvečer je pri Zalogu prek mostu pod Spodnjim Kašljem šla čez Ljubljano. Pri železniški postaji Polje je prečkala še železniško progo Ljubljana—Zidani most, nato pa je med Zadobrovo in Zalogom krenila proti Savi. Pri Perlezu je štab bataljona organiziral prevoz s čolnom čez Savo. Pohod čete od Police do Save in prevoz čez reko sta bila izvedena nemoteno in 25. maja zjutraj si je četa že uredila zasilno taborišče v gozdu nad Zajelšami, ne da bi Nemci zvedeli za njen prihod.⁴⁹

OBRAMBA OSVOBOJENEGA OZEMLJA NA DOLENJSKEM

Sredi maja 1942 je bila ljudska vstaja v Ljubljanski pokrajini v svojem polnem razmahu. Enote III. grupe odredov so v dobrih štirinajstih dneh zasedle široke predele Kočevske, Notranjske in Dolenjske in so ob pomoči narodne zaštite vodile zelo uspešne boje tudi v Polhograjskih Dolomitih. Enote notranjskega odreda so se tako približale Ljubljani, da so že obstreljevale njena jugovzhodna predmestja, kar je med italijanske okupatorje vneslo silovit preplah, med mestnim prebivalstvom pa je še bolj dvignilo bojno moralo in vero v končno zmago.⁵⁰

Poveljstvo 11. armadnega zbora je postopoma uresničevalo svoj obrambni načrt »Primavera« in večina manjših ogroženih posadk se je že preselila v večje utrjene garnizije ob glavnih komunikacijah. Čeprav je bilo takrat v Ljubljanski pokrajini okoli 40.000 italijanskih vojakov, je komandant 11. armadnega zbora prišel do zaključka, da je položaj skrajno kritičen in ga zato z razpoložljivimi enotami ne more rešiti. Vztrajno je prosil in zahteval še dodatno, izdatnejšo pomoč. Iz strahu pred naglo naraščajočim splošnim ljudskim uporom so italijanski okupatorji iz dneva v dan stopnjevali nasilje nad neoboroženim civilnim prebivalstvom, samo da bi zavrli

odhajanje novih borcev v partizane in tako le-tem onemogočili obstoj. Ti ukrepi italijanskih okupacijskih oblasti pa so imeli prav nasprotni učinek od pričakovanega. Da bi se izognili sovražnemu nasilju, so ljudje začeli množično vstopati v partizanske enote, ki so se na ta način naglo večale in množile ter iz dneva v dan postajale vse bolj aktivne.⁵¹

Po odhodu II. grupe na nemško okupacijsko področje je njen dotedanji operativni prostor v Ljubljanski pokrajini ostal brez partizanskih enot in je bil izpostavljen nenadnim sovražnim vpadom. Da bi se napol osvobojene vasi okoli zgornjega toka reke Krke, Višnje gore in Stične le nekako zavarovale pred sovražnim presenečenjem, so organizacije OF okrepile vrste narodne zaščite. Posamezne člane te organizacije, ki so po vaseh delali za partizane, so združili v vode in čete, v Višnji gori in okolici Stične pa celo v bataljon. Ko je II. grupa odšla, so oddelki narodne zaščite vršili stalno stražarsko službo po vaseh, ponoči pa so njihove oborožene patrulje nadzorovale tudi neposredno okolico sovražnih postojank in postavljale zasede. Dobro organizirana obveščevalna mreža jih je sproti obveščala o stanju in vseh spremembah v sovražnih postojankah. Ker pa so bile italijanske posadke očitno zadovoljne z nastalim zatišjem in niso poskušale z izpadi, tudi do bojev z narodno zaščito ni prišlo.

Ko so se bataljoni II. grupe po bojih pri Tujem grmu in spopadih v Besnici vrnili 22. maja na italijansko stran, italijansko poveljstvo, verjetno še pod vtisom hudega nemškega poraza, ni proti njim začelo nobene akcije. Šele na osnovi podatkov, da se partizanske enote nahajajo v predelu Pugled—Molnik, je italijanska grenadirska divizija dobila nalogo, naj 25. maja pripravi obširno očiščevalno akcijo vzhodno od Ljubljane, na področju med okupacijsko mejo in komunikacijami Ljubljana—Novo mesto, do črte Grosuplje—Polica. V akcijo so vključili 1. in 2. bataljon 2. grenadirskega polka, tankovsko četo »M« in enote 13. artilerijskega polka, po vsej verjetnosti pa so sodelovale tudi druge manjše samostojne enote 11. armadnega zbora in enote 23. obmejnega sektorja (GaF) iz bližnjih postojank. Italijanski vojaki so precej površno preiskovali gozdove. Po vaseh so s silo jemali živila in lovili perutnino. Končno so s tanki prispeli tudi do taborišča nad Polico. Ker so bataljoni II. grupe taborišče zapustili že 24. maja zvečer in

so s seboj odpeljali tudi nove borce iz zbirnega taborišča na Pugledu, se je tudi ta italijanska akcija še istega dne končala brez stika s partizani.⁵²

*

Suho krajino na desnem bregu Krke in področje Kočevskega Roga so v drugi polovici maja 1942 že popolnoma nadzorovale enote III. grupe odredov. Zato je osrednje slovensko vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja sklenilo, da si tam postavi svojo začasno bazo in organizira središče svobodnega ozemlja v Ljubljanski pokrajini. Na jugu se je to svobodno področje že vezalo na osvobojene predele ob Kolpi, ki so jih ščitile tudi hrvaške partizanske enote v Gorskem kotarju, smeri proti Novemu mestu, Kočevju in postojankam ob kočevski železniški progi pa so varovale enote dolenjskega in notranjskega odreda. Nezavarovana je bila le severozahodna smer proti Ljubljani in pa smeri proti italijanskim posadkam ob progi Ljubljana—Novo mesto, odkoder so bili še vedno možni nenadni vpadi močnejših italijanskih enot proti Suhi krajini. V dogovoru s političnim komisarjem glavnega poveljstva, ki je 23. maja prispel v taborišče nad Polico, je bilo sklenjeno, da te smeri začasno zavarujejo bataljoni II. grupe. Ko pa bodo ti ponovno krenili na pot proti Štajerski, bodo njihove položaje zasedle enote III. grupe odredov. Tako bi bilo središče svobodnega ozemlja v Ljubljanski pokrajini zavarovano z vseh strani in vodilni organi narodnoosvobodilnega gibanja bi lahko nemoteno delovali.

Štiriindvajsetega maja zvečer so bataljoni II. grupe zapustili taborišče nad Polico. Pod Leskovcem so krenili proti Selom, pri Dragi nad Stično so prečkali glavno cesto in železnico Ljubljana—Novo mesto, pred Muljavo pa še dolino Višnjsice. Petindvajsetega maja zjutraj se je grupa spet utaborila na vrhu Kremenjka, v taborišču, odkoder je pred tednom dni krenila na pot proti Savi.

Po prihodu na Kremenjek je štab grupe sestavil poseben vod petnajstih izbranih borcev. Ta je še istega dne odšel iz sestava grupe kot zaščitna enota glavnega poveljstva. Oblikovali so tudi zaščitni vod štaba grupe in grupno tehniko. Grupna tehnika je dobila nalogo, da razmnožuje razno literaturo in dnevne radijske vesti. Začela je pripravljati tudi gradivo za

periodično glasilo II. grupe odredov »Naša pest«. Tehniko je vodil Mitja Ribičič-Ciril, ki je prišel iz Ljubljane z nalogo, da gre z grupo na Štajersko in tam organizira pokrajinsko tehniko.⁵³

Da bi zaščitil svobodno Suho krajino in Kočevsko pred sovražnimi vpadi iz severne in severozahodne smeri, je štab grupe sklenil z bataljoni zasesti ozemlje med dolensko železnico in reko Krko od Grosuplja do črte Trebnje—Žužemberk. Najprej naj bi enote onespobile za promet vse ceste, ki vodi jo proti Suhi krajini ter s stalnimi napadi na železnico in posadke ob njej prisilile italijanske okupatorje k pasivni obrambi te važne prometne žile. Ker bataljoni sami ne bi mogli naenkrat izvesti takšne akcije rušenja komunikacij, je štab grupe močnejše aktiviziral še narodno zaščito. Priključil jo je k bataljonom za toliko časa, dokler akcija ni bila končana. V ta namen je izdal tudi pismeno povelje, ki so ga kurirji že 25. maja raznesli po okoliških vaseh. Istega dne je bataljonom dal tudi konkretne naloge, nakar so zvečer krenili na svoja področja. Prvi bataljon savinjskega odreda je odšel v predel Grosuplje—Luče—Višnja gora, 2. bataljon je zasedel prostor Krka—Hočevje—Ilova gora z nalogo, da zapre smeri proti Dobropolju in Čušperku, 3. bataljon istega odreda pa je krenil

**Peter Stante-Skala, narodni heroj,
namestnik komandanta II. grupe
odredov**

proti Žužemberku, da obkoli italijansko posadko ter zavaruje tudi smeri proti Trebnjem in Mirni peči. Prvi bataljon pohorskega odreda je s štabom grupe ostal na Kremenjku. Dobil je nalogo rušiti železniško progo Ljubljana—Novo mesto, zavarovati smeri proti Stični, Šentvidu in Radohovi vasi ter postaviti močnejšo zasedo na Medvedjeku, ki bi varovala smer proti Trebnjem.⁵⁴

Petindvajsetega maja zvečer se je na določenih mestih zbralo okoli 600 za delo sposobnih moških in žensk, ki so pod zaščito bataljonov takoj začeli rušiti komunikacije. V noči na 26. maj so prekopali in z drevjem ter telegrafskimi drogovi pregradili ceste Grosuplje—Višnja gora, Grosuplje—Krka, Krka—Zdenska vas, Stična—Zagradec, pri Žužemberku pa ceste proti Trebnjem, Mirni peči in Novem mestu. Prvi bataljon pohorskega odreda, ki je v noči na 26. maj rušil in ščitil rušenje cest proti Stični in Trebnjem, je naslednjo noč pri Bregu porušil še okoli 100 metrov, med Veliko Loko in Trebnjim pa okoli 400 metrov železniške proge, ki jo je nato še pregradil s podrtim drevjem in telegrafskimi drogovi. Zasede tega bataljona, ki so bile postavljene nad progo z nalogo, da preprečijo popraviljanje, so se 27. maja zjutraj spopadle s sovražnimi oddelki, nato pa so se po krajšem obstreljevanju zaradi neugodnega položaja umaknile. Čez dan so Italijani progo popravili in je 28. maja spet obratovala. Zasedo 3. čete 1. bataljona pohorskega odreda, ki je bila pred Velikim Gabrom, ob cesti proti Biču, je nekdo 27. maja izdal. Močnejši sovražni oddelek je čez Medvedjek skušal priti vodu v zasedi za hrbet. Ker pa so sovražnika opazili, se je vod umaknil na ugodnejši položaj nad Bič, kamor pa si sovražnik ni upal. Istega dne je prišlo do manjših patroljnih spopadov še pri Radohovi vasi, Žužemberku in pri Lučah, kjer so italijanskega vojaka ujeli in razorožili. Prvi bataljon savinjskega odreda je v noči na 28. maj pri Predolah porušil železniško progo Grosuplje—Kočevje, sočasno pa je pod Boštanjem uničil most na cesti proti Račni.⁵⁵

Bliskovita sočasna partizanska akcija na celotnem področju med Grosupljem, Trebnjem, Žužemberkom in Čušperkom je okolišne sovražne posadke očitno presenetila. Poveljstvo 11. armadnega zbora je že 27. maja zvedelo, da je na Kremenjku osrednje partizansko taborišče, vendar v zvezi s tem ni izvedlo nobene resnejše akcije. V Žužemberku je obkoljena posadka

28. maja poskušala izpad proti Orlaki, zavrnila pa jo je zaseda 3. bataljona savinjskega odreda. Ob tej priliki so italijanski vojaki zažgali dve hiši in ustrelili šest neoboroženih prebivalcev ter jih potem v poročilih prikazali kot partizane. Istega dne je patrolja 1. bataljona pohorskega odreda med Stično in Šentvidom obstreljevala vojaški železniški transport, vendar brez uspeha. Aktivnost patrolj II. grupe se je nadaljevala tudi prihodnje dni. Zasede so čakale na vseh poteh proti sovražnim postojankam, patrolje so nenehno prežale na sovražne premike, kakih posebnih rezultatov pa ni bilo. Italijanske posadke so omejile gibanje svojih patrolj na najmanjšo mero in še to le po najbolj varnih poteh. Tridesetega maja zjutraj je močnejši italijanski oddelek iz Stične poskusil skrivoma prodreti do Velikega Črnela. Patrolje 1. bataljona pohorskega odreda so opazile sovražni premik in so z roba gozda nad Mrzlim poljem čez vso dolino udarile po sovražniku, ki se je takoj umaknil proti Ivančni gorici. Enaintridesetega maja popoldan je patrolja iz zasede na Medvedjeku pri Pluski napadla oddelek, ki je popravljal telefonsko linijo ob progi in pri tem ranila nekega črnosrajčnika, italijanski vojaki pa so ob tem napadu ubili dva neoborožena vaščana, ki sta bila slučajno v bližini. Tega dne zvečer je 1. bataljon pohorskega odreda izvedel lažni napad na italijanski posadki v Šentvidu in pri Sv. Roku, pri čemer je bil nek italijanski vojak ranjen.⁵⁶

Razen vojaške aktivnosti so enote II. grupe, skupaj z okrožnim odborom in rajonskimi odbori OF, po vaseh stiškega okrožja organizirale močno politično akcijo. Na vaških zborovanjih so partizani sodelovali s kulturnim programom in pomagali organizirati odbore OF ter narodno zaščito povsod, kjer tega še ni bilo. Ta politična in propagandna akcija je imela močno oporo v vsakodnevnih vojaških uspehih enot, v njihovi organiziranosti ter v predanosti in disciplini borcev. Povezanost med prebivalstvom in enotami II. grupe v stiškem okrožju je bila z vsakim dnem trdnejša. Ljudstvo je partizanom nudilo vso gmotno in moralno oporo, kar je močno vplivalo na njihovo še večjo borbenost, tovarištvo in zavest o nujnosti in pravičnosti narodnoosvobodilnega boja.

Nova smer pohoda II. grupe in akcija v Višnji gori

Tisti del glavnega poveljstva in osrednjega slovenskega vodstva, ki je konec maja še bil v Ljubljani, ni bil takoj obveščen, da II. grupa odredov ni mogla priti čez Savo pri Jevnici in tudi ni vedel za nov načrt prehoda pri železniški postaji Sava. Ko je zvedel, da se je grupa vrnila na Kremenjek in prejel podatke, da nameravajo Italijani pripeljati v Ljubljansko pokrajino še štiri svoje divizije, je 26. maja ukazal, naj II. grupa takoj krene na Notranjsko, med Rakekom in Postojno zasede in ruši železnico ter glavno cesto, potem pa naj nadaljuje pot na Štajersko čez Gorenjsko.⁵⁷

Pisмени ukaz za nove naloge in novo smer pohoda na Štajersko je štab II. grupe prejel 30. maja. Takoj je začel s potrebnimi pripravami. Bataljonom je ukazal, naj izločijo iz čet fizično slabe borce, z njihovim orožjem oborožijo sposobne nove borce, ostale neoborožene pa naj enakomerno razdelijo po četah. Razen drugih ukrepov za pripravo na pohod, je štab grupe ukazal tudi, naj se iz konspirativnih razlogov v času pohoda II. grupa odredov začasno preimenuje v »letečo grupo«. Tretjemu bataljonu savinjskega odreda, ki je bil ves v zasedah na okoliških cestah, so ukazali, naj zasede približa in tako je bila 31. maja glavnina grupe že zbrana na Kremenjku, zasede okoli Žužemberka pa so prevzele čete dolenskega odreda.⁵⁸

Ker enote III. grupe odredov še niso bile dovolj razvite, da bi po odhodu II. grupe proti Notranjski in Gorenjski lahko takoj prevzele nadzor nad njenim dotedanjim operativnim področjem, je bilo štabu II. grupe ukazano, naj v okolici Stične pusti en svoj bataljon, ki bo za grupo krenil kasneje, ko ga bodo zamenjale enote III. grupe. V ta namen je štab grupe 1. junija na Kremenjku oblikoval še en bataljon pohorskega odreda. Jedro tega novega 2. bataljona sta tvorili dve četi prejšnjega 1. bataljona, ena četa pa je ostala jedro novega 1. bataljona tega odreda, ki so ga dopolnili z novimi borci in je še isti dan prevzel zavarovanje proti italijanskim posadkam v Stični, Šentvidu, Radohovi vasi in Trebnjem. Za komandanta 1. bataljona pohorskega odreda je bil postavljen Viktor Varšek-Vare, dotedanji komandir 3. čete istega bataljona, za po-

litičnega komisarja pa Stane Bizjak-Kosta, do tedaj politični komisar čete v savinjskem odredu. Tega dne so iz bataljonov izločili za pohod nesposobne borce, ki so nato odšli proti Starem logu, v sestav enot III. grupe. Tako so bili vsi trije bataljoni savinjskega in drugi bataljon pohorskega odreda že pripravljeni za pohod. Štab grupe je samo še čakal na obljubljena dodatna navodila glavnega poveljstva iz Ljubljane.

V predelih, ki so jih nadzorovale partizanske enote, so italijanske okupacijske oblasti ukinile vso oskrbo civilnega prebivalstva. Tako so bili bataljoni II. grupe v pasivnem okolišju ob zgornjem toku reke Krke glede prehrane odvisni največ od siromašnega kmečkega prebivalstva, ki je za njih prostovoljno prispevalo živila iz skromnih zalog minule letine. To je bil osnovni vir preskrbe, ki so ga dopolnjevale včasih le zaplembe imetja redkih izdajalcev in okupatorskih sodelavcev.

Enote II. grupe odredov, ki so bile prve dni junija 1942 zbrane na Kremenjku ali v zasedah okoli bližnjih italijanskih posadk, so skupno štejele blizu 700 borcev in vprašanje njihove prehrane je postajalo iz dneva v dan bolj pereče. Najavljene so bile vagonске pošiljke živeža in opreme iz Ljubljane, vendar ni bilo gotovo, kdaj bodo lahko prispele. Da bi se zaloge živil okoliškega prebivalstva še bolj ne izčrpale in da bi bili bataljoni na pohodu vsaj za nekaj dni preskrbljeni z živežem, je štab grupe sklenil, da ne glede na najavljene pošiljke iz Ljubljane, izvede večjo akcijo in se z živili preskrbi iz okupatorskih zalog. Po poročilih terenske obveščevalne službe so bile najbolj ugodne možnosti za tako akcijo v Višnji gori, kjer so prav takrat obnovili zaloge v skladiščih okupatorske trgovske organizacije »Prevod« in štab grupe se je odločil za njihovo zaplembo.

Italijanska posadka v Višnji gori je takrat štela okoli 500 oboroženih vojakov, sestavljale pa so jo: 3. četa 1. bataljona 23. obmejnega sektorja, ena četa 3. bataljona črnih srajc »Monviso«, karabinjerska tenenca, karabinjerska postaja, oddelek obmejne milice in izpostava finančne straže. Morala italijanskega vojaštva v dolenskih garnizijah je bila zaradi uspešnih partizanskih akcij že precej omajana. Vse posadke v stiškem okrožju so se po nemškem porazu v bojih pri Jančah držale zelo pasivno in so reagirale le tam, kjer so bile na to

neposredno prisiljene. Zavaljo tega štab grupe ni pričakoval kakega večjega odpora italijanske posadke v Višnji gori. Še posebno ne zaradi tega, ker je bivala njena glavšina v barakah in v poslopih okoli železniške postaje, precej odmaknjenih od mesta, kjer so se nahajala skladišča. Ker skladišča niso bila posebej zastražena, je obstojala tudi možnost, da bo celotno akcijo mogoče izvesti tudi brez spopada. Morali so jo uspešno končati tudi v nasprotnem primeru in zato jo je bilo treba dobro pripraviti.

Akcijo v Višnji gori je štab grupe pripravljaj v strogi tajnosti. Ko je še prejel podrobnejše podatke o razmestitvi italijanskih posadk in o zalogi blaga v skladiščih, jo je sklenil izvesti z dvema bataljonoma savinjskega odreda, za pomoč pa spet mobilizirati narodno zaščito in drugo prebivalstvo iz vasi v okolici Krke in Muljave. Za izvedbo akcije je določil 1. in 3. bataljon savinjskega odreda. Drugi bataljon tega odreda je prevzel dežurno službo v taborišču, oba bataljona pohorskega pa sta dobila nalogo, naj v noči na 4. junij okrepita zasede proti Stični, Šentvidu in Radohovi vasi in nekje na tem področju porušita še železniško progo.

Tretjega junija zvečer je bilo nad Muljavo pripravljenih okoli sto vprežnih voz in okoli 400 prebivalcev, ki so pod zaščito 3. bataljona savinjskega odreda čez Vrhe in Polževo krenili proti Višnji gori. Del 1. bataljona istega odreda jih je pričakal na Pristavi, drugi del tega bataljona pa je bil v zavarovanju proti Grosuplju. Ko je 3. bataljon postavil zavarovanje proti barakam in drugim poslopijem, v katerih je bilo italijansko vojaštvo, je bilo skladišče »Prevoda« že odprto. Do zgodnjih jutranjih ur so odnesli na Pristavo okoli 17.000 kg raznih živil, od tega je bilo 15.000 kg moke. Ko so borci 1. bataljona savinjskega odreda, člani narodne zaščite in drugi mobiliziranci na kolen odnašali vreče proti Pristavi, so borci 3. bataljona demolirali občinski urad, osnovno šolo, pošto in stanovanja dveh italijanskih oficirjev, ki sta bila slučajno odsotna.

Pred svitom je bila akcija končana brez kakršnegakoli incidenta. Zaplenjena živila so čez Zavrtačo in Vrhe prepekljali v Znojile. Del hrane so razdelili prebivalstvu, ostalo pa spravili v skrita skladišča pri zaupnih ljudeh. Tega dne so na

Krki organizirali vsakodnevno peko. Vsak borec je dnevno začel prejemati tudi polkilogramski hlebček kruha.⁵⁹

Uspela akcija v Višnji gori je med borci in prebivalstvom močno dvignila moralo in borbenost, med okolišne italijanske posadke pa je vnesla še večjo vznemirjenost. Italijanske straže in obhodne patrulje so vsekakor morale opaziti, da se v mestu nekaj dogaja in so se po vsej verjetnosti potuhnile in poskrile, kajti v večurni akciji ni padel niti en strel. Tudi 4. junija zjutraj, kljub dobro vidni sledi proti Pristavi, ni za partizani krenila nobena italijanska patrulja. Iz Grosuplja pa je proti Lučam odšla patrulja petih vojakov iz 4. čete 1. bataljona 23. obmejnega sektorja. Ko se je vračala proti Žalni, jo je okoli pol enajstih prestregla zaseda 1. bataljona savinjskega odreda in napadla. Dva italijanska vojaka sta bila ubita, dva pa ranjena. Zaplenila je vse njihovo orožje in opremo. Nato se je zaseda umaknila, popoldan pa je obstreljevala vlak med Višnjo goro in Žalno.⁶⁰

Zaradi priprav na pohod in akcijo v Višnji gori so bataljoni 1. in 2. junija opustili vse druge akcije, ki so jih navadno vsak dan delali okoli Stične in Radohove vasi. Ko so bile 3. junija priprave za višnjegorsko akcijo že zaključene, je zaseda 2. bataljona pohorskega odreda z roba gozda nad cesto pri Grižah napadla patruljo 14. minometnega bataljona iz Šentvida, ki je spremljala vprežni voz s hrano. Ranjen je bil en italijanski vojak, drugi pa so pobegnili. Prav v času, ko je potekala akcija v Višnji gori, so enote pohorskega odreda, okoli enih po popolnoči pri Stranjah minirale in razdrle železniško progo. Iztiril je tovorni vlak, lokomotiva in dva vagona pa so zdrsnili okoli 40 metrov globoko po nasipu, prav do potoka Temenice.⁶¹

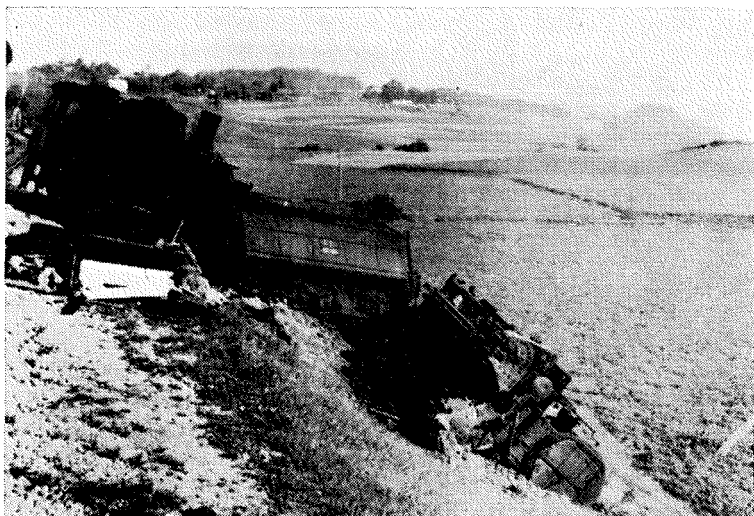
Po vrnitvi iz akcije v Višnji gori je štab II. grupe odredov še prejel tudi podrobnejša navodila in novo povelje za osvobajanje Gorenjske.⁶² Obenem je bil tudi obveščen, da je nekje v bližini Primskovega taborišče oboroženih belogardistov, ki se organizirajo in pripravljajo za oborožen nastop proti partizanom. Za odhod proti Gorenjski je bilo treba izvesti še nekaj priprav in dokler niso bile te končane, je štab grupe sklenil na stiškem področju temeljito porušiti železniško progo Ljubljana—Novo mesto in uničiti belogardistično skupino pri Primskovem. To nalogo sta prejela 2. bataljon sa-

vinjskega in 2. bataljon pohorskega odreda. Ker je bilo po akcijah v noči na 4. junij pričakovati močnejšo sovražno protiakcijo, je tega dne zvečer poslal proti Hočevju 1. bataljon pohorskega odreda, naj zaščiti smer proti Dobropolju in Čušperku. Zavarovanje proti Žužemberku je prevzel 3. bataljon savinjskega odreda, 1. bataljon pa je po višnjegorski akciji kar ostal na Polževem ter varoval smeri proti Grosuplju in Višnji gori. Četrtega junija zvečer je odšla proti Temeniški dolini 3. četa 2. bataljona pohorskega odreda, ki je imela nalogo uničiti belogardiste na Primskovem.

Prvi bataljon pohorskega odreda je 5. junija zjutraj postavil taborišče v gozdu pri k. 487, dober kilometer jugovzhodno od Hočevja, zasedo za smer Zdenska vas—Krka pa na grebenu med Hočevjem in Krko. Patrulje tega bataljona so še isti dan prišle v stik z enotami dolenjskega odreda, ki so tabore blizu Kompolj v Dobropoljski dolini, in so na ta način vzpostavile neposredno povezavo med enotami II. in III. grupe odredov. Komandant in politični komisar grupe sta 5. junija odšla na sestanek s političnim komisarjem glavnega poveljstva, ki je bil takrat v bližini Tisovca nad Ambrusom, da bi razjasnila še nekatera vprašanja. Tam sta osebno prejela vsa podrobnejša navodila glede pohoda grupe proti Gorenjski in Štajerski.⁶³

Tudi 5. junija so okolišne italijanske posadke mirovale in niso ničesar predvzele proti II. grupi. Dan je minil mirno. Za akcije določena bataljona sta se pripravljala in zvečer krenila na svoja mesta. Prva in 2. četa 2. bataljona pohorskega odreda sta pri Cesti obstreljevali vlak, ki je pripeljal iz smeri Ljubljane, kmalu za tem pa še drugega, ki je prihajal iz Novega mesta. Nato sta četi odšli v Veliki Gaber, vdrli v občinsko pisarno, odnesli ves uporabljiv pisarniški inventar, ostalo pa demolirali in uničili. Okoli enih po polnoči sta pri Stranjah minirali še progo tik pred prihodom tovrnega vlaka, ki je vozil proti Novemu mestu. Eksplozija je uničila okoli 20 metrov tira, iztirjena lokomotiva pa se je prevrnila in zdrsnila pod nasip.

Čete 2. bataljona savinjskega odreda so tisti večer pri Radohovi vasi potrgale telefonske in telegrafske napeljave, okoli polnoči pa začele obstreljevati italijanske posadke v Stranjah, Radohovi vasi, pri Sv. Roku in na Selu. Italijani so brez cilja

Akcija na vlak 2. bataljona pohorskega odreda 7. junija 1942 pri Vrhpolju

streljali vso noč in prenehali šele ob svitu, ko so se partizanske čete že umaknile. Izgub ni bilo. Ko se je bataljon vračal proti taborišču, je pri Vrhpolju miniral železniško progo. Nekaj po drugi uri po polnoči je iz Ljubljane prisopihal tovorni vlak in pod nasip sta se prevrnili dve lokomotivi s sedmimi vagoni. Na položajih nad progo je bataljon pustil zasede, ki so naslednjega dne preprečevale popravilo tira. Tako je bil ves promet ustavljen polnih pet dni. Šestega junija popoldan so tudi patrulje 1. bataljona savinjskega odreda pri Višnji gori obstreljevale vlak, vendar brez kakega uspeha.⁶⁴

Tretja četa 2. bataljona pohorskega odreda, ki je 4. junija odšla proti Primskovem, je naslednjo noč nad Temenico ujela oboroženega belogardista, ki je pri zaslišanju povedal, kje točno je njihovo taborišče. Sedmega junija zjutraj se je četa približala označenemu kraju in ga začela obkoljevati, pri čemer pa borci niso bili dovolj previdni. Predno so strnili obroč, jih je opazila belogardistična straža, ki je z dvema streloma ranila enega borca, skupino v taborišču pa s tem tudi opozorila na nevarnost. Kakih deset presenečenih belogardistov se je

brez orožja poglalo v beg čez okupacijsko mejo, ki je bila oddaljena le kakih 50 metrov, in pobegnilo na nemško okupacijsko področje. Četa je zaplenila lahki strojnici, devet pušk, vso opremo in precej streliva, ranjeni partizan pa je med prenosom umrl. Še isti dan je četa pobrala še orožje in opremo, kar so pobegli belogardisti imeli skrito po hišah okoli Primskovega. Nato se je v noči na 8. junij vrnila čez progo v svoj bataljon.⁶⁵

Boji pri Muljavi

Z obkolitvijo Žužemberka, še edinega italijanskega oporišča v zgornji dolini Krke, kjer se je razen stalne karabinjerske posadke sredi maja nastanil še del 1. bataljona 24. pehotnega polka iz Novega mesta, je bil Italijanom onemogočen redni nadzor tudi nad ozemljem med železniško progo in reko Krko, vzhodno od doline Višnjice. Močno okrepljena aktivnost bataljonov II. grupe odredov, posebno pa vsakodnevno obstreljevanje vlakov in rušenje železniške proge med Višnjo goro in Trebnjem, je končno le prisilila poveljstvo italijanske divizije »Isonzo«, da pripravi odgovarjajočo protiakcijo, očitno z namenom, da ugotovi dejanski položaj v tem delu Suhe krajine in da zaščiti progo pred stalnimi napadi.

Ko se je na ukaz štaba II. grupe 31. maja 3. bataljon savinjskega odreda umaknil od Žužemberka, so obkolitev žužemberške posadke prevzele enote dolenjskega odreda, ki so se pa že po nekaj dneh umaknile, ne da bi o tem obvestile štab II. grupe. Zato so enote 1. bataljona 24. pehotnega polka iz Novega mesta 6. junija ob podpori dveh oklepnih avtomobilov lahko nemoteno okrepile posadko v Žužemberku. Še istega dne so deloma peš, deloma na motornih vozilih krenile naprej po cesti v smeri Zagradec—Muljava—Stična. Italijansko poveljstvo je pričakovalo možnost partizanskega napada, zato je po cesti nastopajočo motorizacijo zavarovalo z močno pobočnico, ki je že pod Rebrijo in nato še pri Valični vasi trčila na zasedo enega voda 3. bataljona savinjskega odreda. Že pri teh spopadih so Italijani imeli nekaj mrtvih in ranjenih. Zaseda je bila preslabotna, da bi jih zadržala, zato se je morala postopoma umikati s položaja na položaj proti Muljavi in vendar je na ta način ovirala hitrejše nastopanje sovražnika.⁶⁶

V tem času je umikajoči se zasedi že hitel na pomoč ves 3. bataljon savinjskega odreda, ki je sovražni koloni postavil široko zasedo v gozdnatem predelu med Znojilami, Brezjem in Gabrovčecom. Tam jo je nenadoma napadel in obkolil. Nastopajoča motorizacija se je znašla v zelo neugodnem položaju. Sovražni vojaki so se po prvem napadu vkopali ob cesti in se prav do teme silovito upirali. Okoli devete ure zvečer so čete 3. bataljona še bolj strnile obroč, nato pa jurišale na obkoljenega sovražnika in po kratkem boju strle njegov odpor. Uničile so tri tovornjake in avtobus, močno pa je bil poškodovan en oklopnik. Tega dne je v bojih padlo skupno devet sovražnikov, enajst pa je bilo ranjenih. Partizani so zaplenili lahki minomet, lahko strojnico, 18 pušk, precejšnjo količino streliva in razno drugo opremo. Ostali italijanski vojaki so se razbežali po gozdu, nato pa se utrdili v hišah v dolini Višnjice in Gabrovčecu, kjer so se 7. junija zjutraj spet znašli v obroču pod križnim ognjem partizanskih enot.⁶⁷

Poveljstvo 11. armadnega zbora in poveljstvo italijanske divizije »Isonzo« sta že 6. junija zvečer zvedela, da pod Muljavo italijanskemu bataljonu pretita obkolitev in uničenje. Sedmega junija zjutraj je poveljstvo divizije »Isonzo« poslalo pomoč iz Novega mesta. Čez Sotesko in Žužemberk je nastopala nova, močnejša motorizirana kolona iz 24. pehotnega polka. Ta je imela nalogo, da se prebije do obkoljenega bataljona in ga reši iz neugodnega položaja. Kljub premoči in podpori treh oklepni avtomobilov so partizani to sovražno kolono pri Gabrovčevcu v popoldanskih urah ustavili. Proti večeru je bila hkrati z ostanki prej obkoljenega bataljona prisiljena, da se vrne v Žužemberk. Razen enot 3. bataljona savinjskega odreda so to sovražno kolono, in sicer s pobočij nad desnim bregom Krke, obstreljevale tudi patrulje 1. bataljona pohorskega odreda in pri tem uničile en italijanski avtomobil.

Sočasno, ko je obkoljenim ostankom italijanskega bataljona pri Gabrovčecu hitela na pomoč kolona iz Novega mesta, se je začel tudi sovražni poseg iz smeri Stične. Razen enot 14. minometalskega bataljona so po dolini Višnjice proti Muljavi udarile še tri čete 3. bataljona črnih srajc, ena četa 239. mobilnega bataljona in ena četa 1. bataljona 23. obmejnega sektorja. Ta sovražna grupacija je imela namen partizanskim enotam, ki so obkoljevale ostanke razbitega bataljona, udariti

v hrbet prek Muljave, jih pregnati in se združiti z okrepitvami, ki so jih istega dne poslali iz Novega mesta.⁶⁸

Ko je štab II. grupe opazil sovražne priprave za nastop iz smeri Stične, je enote 2. bataljona pohorskega odreda razvrstil po obrobni položajih ob gozdu na črti Artiža vas—Mrzlo polje—Gorenja vas. Prvi bataljon savinjskega je zasedel položaje na nasprotnem pobočju doline Višnjice, od Stranske vasi, prek Črnela do Oslice, 2. bataljon savinjskega odreda pa je na položajih pred Muljavo s svojimi četami zaprl dolino Višnjice na črti Oslica—Kompolje—Bojanji vrh, kjer je bilo tudi poveljniško mesto štaba grupe.

Okoli desetih dopoldne so čete 2. bataljona pohorskega in 1. bataljona savinjskega odreda, ki so bile na položajih nad Mleščevim in Mrzlim poljem, dovolile nastopajoči italijanski koloni da se je na odprtem prostoru razvila do pol poti proti Gorenji vasi, nato pa so jo z obeh bokov nenadoma obsule z močnim strojničnim ognjem. Tega napada sovražnik ni pričakoval. Vojaki so v begu iskali kritje med hišami v Mrzlem polju in Škrjančah. Deloma so se poskrili v strugi Višnjice, odkoder so brezcilno streljali proti gozdu. Ob tem napadu sta bila uničena dva kamiona, nekaj italijanskih vojakov pa je bilo pobitih in ranjenih.

Ko so partizanske enote obstreljevale pred Gorenjo vasjo ustavljeno italijansko kolono, so iz ljubljanske smeri v Ivančno gorico prispele tudi okrepitve. Njihovo število se je nato še ves dan večalo. Kljub zelo močnemu ognju strojnic in minometov so zasede na obeh straneh doline Višnjice vzdržale na svojih položajih. Še vedno so držale pod ognjem zaustavljeno kolono in obenem preprečile sovražniku, da bi jim z močnejšimi pobočnicami udaril v hrbet. Pri Artiži vasi postavljena zaseda 2. čete 2. bataljona pohorskega odreda je nekajkrat preprečila popravljanje porušene železniške proge in preprečila sovražniku, da se skozi Bojanski boršt prebije do Bojanjega vrha. Šele pozno popoldan, ko so italijanska letala v nekaj naletih bombardirala partizanske položaje okoli Muljave in v dolini Krke, in ko so ob podpori oklepnih vozil začele nastopati okrepitve iz smeri Ivančne gorice, so se bočne zasede na obeh straneh doline Višnjice začele postopoma umikati. Sovražna kolona je počasi napredovala ob cesti in potoku proti Muljavi in Kompoljam, vendar jo je tedaj nenadoma

presenetil in zaustavil močan strojnični ogenj tam razporejenih enot 2. bataljona savinjskega odreda. Kljub svoji veliki številčni premoči so se italijanske enote morale umakniti do črte Gorenja vas—Malo Črnelo, kjer so se začele utrjevati. Manjši del z motorizacijo pa se je čez noč umaknil v Ivančno gorico in Stično.

Štab II. grupe odredov je 7. junija zvečer dobil obvestilo, da je hkrati z okrepitvami prispela v Stično tudi baterija poljskih topov ter nekaj manjših tankov in oklepnikov. Utrjevanje sovražnika na položajih pred Muljavo in koncentracija težkega orožja sta odkrivala sovražni namen, da bo naslednje jutro z vso silo napadel položaje pred Muljavo in se skušal ob podpori topov, oklepnih vozil in letalstva prebiti prek Muljave v dolino Krke. Že utrujeni borci vsekakor ne bi mogli vzdržati še en dan pozicijskega boja, osredotočeni ogenj težkega orožja, tankov in letal pa bi utegnil prizadejati tudi resnejše izgube. Da bi veliko sovražno premoč v ljudstvu in orožju kar najbolj onemogočil, je štab grupe sklenil v nadaljnjih bojih opustiti dotedanjo taktiko in se sovražniku z vsemi enotami že naslednje jutro upreti na drug, čisto partizanski način bojevanja. Izdal je ukaz, naj se ponoči vsi trije bataljoni umaknejo s svojih dotedanjih položajev pred Muljavo. Naj spustijo sovražnika v vas in ga v manjših oddelkih začnejo napadati z vseh strani; s stalnim menjanjem položajev naj se izmikajo ognju težkega orožja, hkrati pa z napadanjem zmedejo Italijane in jim pri tem prizadenejo kar največ izgub.

V noči na 8. junij so bataljoni na svojih dotedanjih položajih pustili le manjše zasede in opazovalne patrulje, glavnino pa so potegnili k počitku nekoliko globlje v obrobne gozdove. Proti jutru so v širokem krogu okoli Muljave in doline Višnjice postavili nove zasede na vseh poteh in smereh, kjer bi utegnile nastopati italijanske pobočnice. Prav tako je štab na celotnem področju močno okrepil patroljno službo. Kako presenečenje je bilo skoraj nemogoče. Prebivalce Muljave in drugih okolišnih naselij so partizani obvestili, da obstoji možnost sovražnega vdora. Priporočili so jim, naj še pred jutrom začasno zapustijo domove ter se na ta način izognejo italijanskemu nasilju.

V isti noči, okoli ene po polnoči, je manjša skupina borcev 2. bataljona savinjskega odreda, ki je bila v okolici Grosup-

lja, na lastno pobudo minirala železniški most pri Spodnji Slivnici, ga zrušila in prekinila promet tudi na progi Grosuplje—Kočevje. To je vsekakor močno zavrlo pošiljanje možnih sovražnih okrepitev iz smeri Čušperka in Ilove gore.⁶⁹

Osmega junija zjutraj so Italijani s topovi in minometi začeli močno obstreljevati položaje, ki so jih prejšnji dan držali bataljoni med Muljavo in Ivančno gorico. Nato je pod zaščito oklepnih vozil pehota krenila proti Muljavi in Kompoljam. Šele ko se je približala vasem, so jo začele obstreljevati zasede in patrulje 2. bataljona savinjskega odreda, ki so se pa takoj po napadu umaknile. Hkrati so zasede in patrulje 2. bataljona pohorskega odreda pri Gorenji vasi in pod Bojanjim vrhom izvedle več hitrih bočnih napadov na sovražno pehoto. Ta se je do tedaj še kar brezbrizno premikala iz Ivančne gorice. Druga četa istega bataljona pa je razbila še sovražno pehoto, ki je krenila iz Ivančne gorice proti Artiži vasi, očitno z namenom, da čez Bojanski boršt prodre do Bojanjega vrha in Kompolj. Ta kolona se je v neredu vrnila v Ivančno gorico. Enote 1. bataljona savinjskega odreda so začele obstreljevati sovražnika s pobočij zahodno od Muljave, okoli enajstih dopoldan pa so pri Hudem napadle patruljo 239. mobilnega bataljona, ki se je ob progi približevala Ivančni gorici. Pri tem je bil en italijanski vojak ubit, štirje pa ranjeni.

Glavnina italijanskih sil je v dopoldanskih urah zasedla Muljavo, nakar se je začela vkopavati okoli vasi in utrjevati v hišah. Nenadni napadi na posamezne sovražne skupine so se nadaljevali ves dan na vsem prostoru med Stično in Muljavo, odkoder Italijani niso krenili naprej. Četa 2. bataljona pohorskega odreda, ki je bila na položajih med Artižo vasjo in Velikimi Pecami, je ves dan preprečevala popravilo proge ter odbila tudi napad iz oklopnega vlaka. Na tem mestu je sovražnik šele zvečer v temi s pomočjo oklopnega vlaka in enega tanka uspel rešiti svoje ranjence in pobrati mrtve. Enote 3. bataljona savinjskega in 1. bataljona pohorskega odreda tega dne niso prišle v stik s sovražnikom, ker le-ta iz smeri Žužemberka in Zdenske vasi ni nastopal. Italijansko letalstvo je tudi 8. junija izvršilo več zračnih napadov. Bombardiralo in s strojnicami je obstreljevalo domnevne partizanske položaje ob robovih gozdov, vendar brez uspeha, ker so se patrulje

in zasede vselej pravočasno umaknile v kritja. Napadi patrolj in manjših partizanskih skupin na sovražnika v Muljavi so se nadaljevali še vso noč ter ga držali v stalni pripravljenosti in negotovosti.

Da bi italijanske enote, ki so se nepričakovano znašle obkoljene na področju Muljave, rešilo iz zelo neugodnega položaja, je poveljstvo italijanske divizije »Isonzo« 9. junija zjutraj iz Žužemberka poslalo v pomoč enote tamkajšnje garnizije, divizija »Granatieri di Sardegna« pa je iz Ribnice poslala čez Zdensko vas okrepljeni bataljon svojega 1. grenadirskega polka. Okrepitev, ki je prihajala iz Žužemberka, je bila že pri Zagradcu dvakrat močno napadena in zaustavljena; iz dobro postavljenih zased jo je napadel 3. bataljon savinjskega odreda. Ko je po tej koloni udarila še ena četa dolenjskega odreda, italijanske enote niso več poskušale nadaljevati pohoda proti Muljavi in so se umaknile iz dosega partizanskega ognja. Bataljon 1. grenadirskega polka je okoli poldne prek Zdenske vasi prispel v Hočevje. Nad vasjo ga je napadla zaseda 1. bataljona pohorskega odreda, ki pa se je zaradi pokvarjene strojnice morala umakniti s položaja. Na cesti, ki vodi v dolino Krke, je to italijansko kolono napadla še dvočlanska patrolja tega bataljona. Pobila je tri sovražne vojake, kolono pa zadržala toliko časa, da so jo na Krki in pod Znojilami že lahko prestregle dve četi 3. bataljona savinjskega odreda.⁷⁰

Boji so se nadaljevali ves dan in vso noč, vendar je bil sovražnik kljub močni podpori artilerije, minometov, oklopnih vozil in letalstva, popolnoma nemočen. Tretja četa 2. bataljona pohorskega odreda se je zvečer pretihotapila skozi sovražne vrste in je nenadoma vdrla v samo Muljavo. Presemetila je skupino fašistov, ki so ropali po hišah in posiljevali ženske. Nekaj jih je pobila in ranila, nato pa se je brez izgub prebila iz vasi.

Sovražnim okrepitevam, ki so 9. junija prodrle v dolino Krke in se združile z obkoljenimi enotami, je bil sicer odrezan umik, vendar je sovražna moč s tem toliko zrasla, da obkoljenih enot ni bilo moči več uničiti. Štab II. grupe je sklenil nadaljevati boj z dotedanjo taktiko, zato so se vrstili stalni napadi na sovražnika še 10. in 11. junija, nenehno, podnevi in ponoči. Kjerkoli se je italijanski vojak prikazal iz kritja, je

bil obstreljevan in izpostavljen uničenju, kar je med italijanskim vojaštvom vzbujalo strah, zmedo in negotovost. Tudi med Ivančno gorico in Radohovo vasjo so se vse te dni vrstili nenehni napadi na delavce in vojake, ki so hoteli popraviti progo in znova vzpostaviti promet. V noči na 11. junij je 2. četa 2. bataljona pohorskega odreda minirala in razstrelila tudi obe pri Vrhpolju iztirjeni lokomotivi, progo pa so sovražne enote uspele popraviti šele naslednjega dne. Enajstega junija so italijanski vojaki še ropali po Muljavi in bližnji okolici ter uničevali vse, kar so mogli uničiti. Zažgali so nekaj hiš. V noči na 12. junij pa so se itailjanske enote umaknile iz Muljave in doline zgornjega toka Krke. Del italijanskih enot se je že pred tem umaknil v Žužemberk, ostale sile pa v Stično, deloma pa so šle prek Ilove gore v Račno, odkoder so z vlaki krenile v svoje garnizije.⁷¹

Skupno moč italijanskih sil, ki jih je angažiral 11. armadni zbor v bojih okoli Muljave in Krke v času od 6. do 12. junija, lahko ocenimo na približno 3.500 do 4.000 mož. V odnosu z enotami II. grupe odredov je bilo razmerje sil 1 : 7 v korist Italijanov. V oborožitvi pa je bila ta razlika še neprimerno večja. Kljub tako veliki premoči se italijansko poveljstvo v tem boju nikakor ni moglo znajti in ni znalo te svoje premoči izkoristiti. Nasproti veliki italijanski koncentraciji žive sile in orožja, ki bi bila bržkone pogubna, če bi se bojevali na pozicijski način, je štab II. grupe odredov postavil napadalne manjše skupine svojih enot in sovražniku vsilil čisto partizanski način bojevanja, ki ga do tedaj ni bil vajen. S tem je v prvi vrsti zmedel sovražni načrt, ki je bil očitno zasnovan na taktiki pozicijskega boja. Takšno pozicijsko taktiko je štab II. grupe najprej uporabil tudi v bojih na Pugledu, z Nemci pri Tujem grmu in prvi dan bojov pri Muljavi. Z vsiljenim načinom partizanskega bojevanja pa je zdaj sovražniku onemogočil koristno uporabo njegovega težkega orožja ter moč oklepnih enot in letalstva, ki so vselej udarjali v prazno, takrat ko so se udarne partizanske skupinice že umaknile z ogroženih položajev in so drugod že napadale v boke in hrbet. Ob tem načinu bojevanja je pobuda ostala ves čas v rokah štaba II. grupe, italijansko poveljstvo pa nikakor ni moglo realno oceniti moč partizanskih enot, njihovo razporeditev in nadaljnje namene.

Alojz Kolman-Marok, narodni heroj, komandant savinjskega partizanskega odreda. Padel 7. oktobra 1944 v Koprivniku na Kočevskem Rogu kot komandant 14. slovenske narodnoosvobodilne brigade

Partizanske enote so se razporedile v širokem krogu okoli sovražne koncentracije, stalno so se premikale in napadale vedno z drugih položajev z različno močjo: od dvočlanskih patrulj, vodov, čet do celega bataljona. Takemu načinu bojevanja italijansko poveljstvo ni bilo kos, kajti večji organizirani izpadi pehote ob podpori težkega orožja, oklepnikov in letal so vselej naleteli na prazne položaje, komaj pa se je iz te celote izločila manjša enota in krenila v samostojno akcijo, je že bila napadena in izpostavljena uničenju. Zavaljo tega Italijani nikakor niso mogli izsiliti odločilnega spopada. Na relativno majhnem prostoru so se pravzaprav nenehno vrteli v krogu, odbijali številne majhne napade in čakali na odločilni napad, ki pa ga nikakor ni bilo. Zato so boji bataljonov II. grupe pri Muljavi trajali 6 dni in so bili najdaljši, kar so jih slovenske partizanske enote do tedaj vodile. Poraz sovražnika ni bil le v občutnih materialnih in človeških izgubah, pač pa veliko bolj v dokazu, da se ni mogel znajti in se uspešno upreti partizanskemu načinu bojevanja. Štab II. grupe je boj vodil in usmerjal tako, kot mu je trenutni položaj narekoval, z nepričakovano spremembo taktike pa je onemogočil sovražno premoč in je nasprotnika čisto zmedel. Razen uničenega oklep-

nega avtomobila, 5 kamionov, enega avtobusa ter izgubljenega ali zaplenjenega orožja, so imele italijanske enote v teh bojih, sodeč po nepopolnih njihovih virih, 18 mrtvih in 44 ranjenih. Med temi je padel en oficir, trije pa so bili ranjeni. Skupne izgube enot II. grupe pa so znašale 4 padle in 16 ranjenih borcev.

Razen zmage, h kateri so posredno prispevale tudi enote III. grupe, ki so prav v tistem času močno okrepile svojo dejavnost v drugih predelih Ljubljanske pokrajine, so enote v šestdnevni bojih pri Muljavi pridobile tudi dragocene izkušnje. Le-te je komandni sestav II. grupe tudi v prihodnje s pridom uporabljal. V teh bojih se je izkazalo, da je v primeru velike sovražne premoči bolje začasno prepustiti nasprotniku določen del svobodnega ozemlja in obdržati pobudo v svojih rokah, kot pa vztrajati na pozicijski obrambi in se izpostaviti uničujočemu učinku sovražnega težkega orožja. Manevrska taktika napada, ki jo je II. grupa odredov uporabila v bojih pri Muljavi je prisilila veliko močnejšega nasprotnika, da je iz načrtovanega napada prešel v obrambo, v kateri ni mogel izkoristiti prednosti topništva, oklepni enot in letalstva. S tem pa je bila v znatni meri onemogočena tudi velika premoč njegove žive sile.

Bitka pri Muljavi je v polni meri ponovno dokazala uspešnost partizanskega načina bojevanja. Nastopajoče italijanske sile so bile v Ljubljanski pokrajini prvič prisiljene, da so se po šestdnevni bojih pod zaščito teme skrivoma umaknile z bojišča, ozemlje, kjer so hotele znova gospodariti, pa prepustile popolnemu nadzoru partizanskih enot. Zmaga v bitki pri Muljavi je seveda imela tudi zelo velik političen vpliv pri utrjevanju nastajajoče ljudske oblasti na svobodnem slovenskem ozemlju, v enotah II. in III. grupe odredov pa je še močnejše dvignila bojno razpoloženje in zavest borcev. Muljavska bitka je ostala kot ena od najbolj uspelih bitk slovenskih partizanov.

Nove naloge II. grupe odredov in odhod z Dolenjske

Proti koncu maja 1942 je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet že vedelo za italijanske priprave na veliko ofenzivo proti svobodnemu partizanskemu ozemlju v Ljub-

ljanski pokrajini in je v zvezi s tem tudi spremenilo svoj prvotni načrt za osvoboditev Gorenjske. Po prvotni zamisli naj bi II. grupa odredov s svojo dejavnostjo na Štajerskem posredno pomagala osvobajati Gorenjsko. V novem načrtu, ki ga je glavno poveljstvo sporočilo štabu II. grupe konec maja, pa je II. grupa dobila nalogo da najprej neposredno pomaga Gorenjski in šele potem krene na Štajersko. Hkrati je II. grupi odredov tudi dalo nalogo, naj spotoma na Notranjskem zasede območje med Rakekom in Postojno, z napadi in rušenjem komunikacij onemogoči prihod novih italijanskih divizij v Ljubljansko pokrajino ter na ta način zadržuje priprave za predvideno sovražno ofenzivo, dokler jo na Notranjskem pri tej nalogi ne bodo zamenjale enote III. grupe odredov.⁷²

Ta nova in bolj natančna navodila glede akcij, pohoda in nalog na Gorenjskem je štab II. grupe prejel tik pred začetkom muljavske bitke. Teden dni trajajoči boji pa so nameravani odhod iz Dolenjske odložili. Ko so se v noči na 12. junij italijanske enote umaknile v svoje garnizije, je štab grupe sklenil čimprej končati priprave za pohod in z enotami kreniti v izpeljavo postavljene naloge. V želji, da se o vsem še podrobneje dogovorijo, sta komandant in politični komisar grupe 12. junija odšla v Suho krajino na sestanek s člani glavnega poveljstva. Poročala sta o bojih pri Muljavi in o pripravljenosti grupe, da v nekaj dneh krene na pot. Izrazila sta tudi dvom glede pripravljenosti Gorenjske na vstajo. Člani glavnega poveljstva z njima niso soglašali in so ju seznanili s splošnim položajem na Gorenjskem, o kakršnem so bili oni obveščeni. Nato so sklenili, naj grupa ne gre na Gorenjsko po prej določeni smeri mimo Postojne, temveč mimo Vrhnike naravnost čez Polhograjske Dolomite proti Poljanski dolini. S tem je odpadla tudi naloga, naj z napadi in rušenjem komunikacij med Rakekom in Postojno grupa zadrži najavljene italijanske okrepitve. Dogovorili so se tudi, naj na svojem dosedanjem operativnem področju v okolici Stične začasno pusti 1. bataljon pohorskega odreda.⁷³

Po končanih bojih pri Muljavi se je osrednje grupno taborišče premestilo s Kremenjka v gozd nad Sušico, jugozahodno od Lučarjevega kala. Tja se je 12. junija vrnil tudi del 1. bataljona savinjskega odreda ki je bil 10. junija izgubil zvezo z grupo in ga je pri Jauhah, južno od Hočevja, zadržal štab

1. bataljona dolenskega odreda. To je bil tudi vzrok, da smer proti Ilovi gori 11. junija ni bila zavarovana in da se je del italijanskih čet v noči na 12. junij lahko neovirano umaknil iz Muljave v Račno.

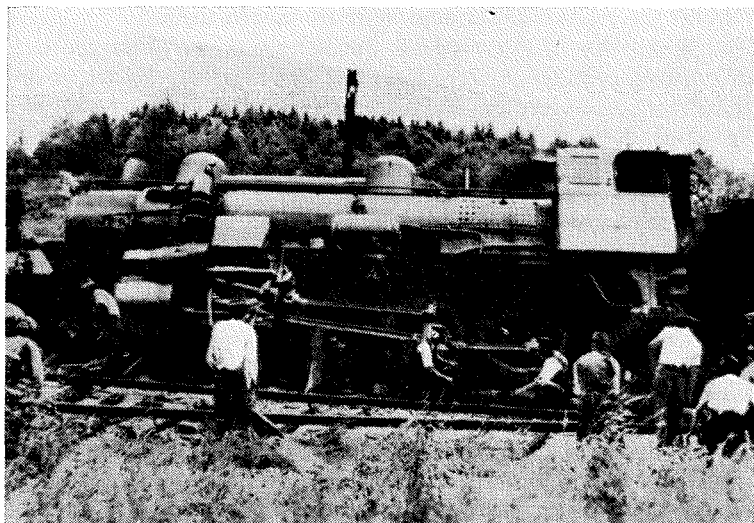
Italijanske posadke v Grosupljem, Višnji gori, Stični, Šentvidu in Radohovi vasi, očitno tudi utrujene od bojov pri Muljavi, v naslednjih dneh po končani bitki niso delale nobenih izpadov. V Višnjo goro so tiste dni že prispeli prvi oddelki nove italijanske divizije »Cacciatori delle Alpi«, ki so zamenjali nekatere enote. Tako so se bataljoni II. grupe lahko nemoteno pripravljali za pohod. Da ne bi sovražnik odhoda štirih bataljonov II. grupe iz stiškega predela takoj opazil, je glavno poveljstvo poslalo tja še proletarski bataljon »Toneta Tomšiča«, ki je prispel na Muljavo 15. junija in si postavil taborišče na Polževem. Prvi bataljon pohorskega odreda, ki so ga določili, da začasno ostane v okolici Stične, pa se je premestil v bližino Lučarjevega kala. V ta bataljon so v naslednjih dneh poslali še preostale fizično šibke borce iz drugih bataljonov, ki ne bi zmogli naporne poti čez Gorenjsko.⁷⁴

Vse priprave za pohod so bile dokaj konspirativne. Da bi jih še bolj prikril, je štab grupe sklenil znova okrepiti napade na obnovljeni železniški promet in postojanke okoli Stične. Štirinajstega junija so na Peščeniku zaplenili živino grofa Codellija, zjutraj 15. junija pa so patrulje obstreljevale vlak pri železniški postaji Višnja gora. Na železniško postajo v Ivančni gorici sta medtem iz Ljubljane prispela tudi dva vagona razne opreme za II. grupo in glavno poveljstvo. Dostavila ju je železniška organizacija OF. Ta je organizirala tudi odvoz blaga iz Ivančne gorice na svobodno ozemlje, pri razkladanju vagonov, pa so nevede pomagali celo italijanski vojaki.

Petnajstega junija zvečer je del enot savinjskega odreda demonstrativno napadal italijansko posadko v Šentvidu pri Stični, pri čemer je bil en vojak ranjen, med moštvom pa je nastal velik preplah. Sedemnajstega junija zjutraj so pri Višnji gori znova obstreljevali vlak, ob osmih zvečer pa je partizanska patrulja pri Pristavi nad Višnjo goro napadla potniški avtomobil 56. tehnične čete divizije »Cacciatori delle Alpi«. Ubita sta bila oficir in podoficir, voznik-vojak pa ranjen. Zaplenili so njihovo orožje, avtomobil pa je patrulja za-

žgala. Sovražni oddelki, ki so prišli na mesto akcije, so v povračilo naslednjega dne na Pristavi zažgali dve hiši.

V noči na 18. junij so čete 2. bataljona pohorskega odreda pri Vrhpolju minirale železniško progo, prevrnile lokomotivo z dvema vagonoma in nato lokomotivo še posebej razstrelile. Ena četa je ostala v zasedi nad progo in je 18. junija opoldan napadla italijanske vojake in delavce, ki so prišli popravljat razdrto progo in dvigat uničeno lokomotivo. Istega dne popoldne je zaseda na Peščeniku streljala na patruljo 53. tehnične čete in ubila enega italijanskega vojaka. Zvečer so minerci pohorskega odreda ponovno minirali progo pri Stični v smeri Višnje gore ter iztirili še eno lokomotivo z vagonom. Devetnajstega junija zvečer so zasede na progi vzhodno od Stične prevzele čete 1. bataljona pohorskega odreda, zahodno v smeri Višnje gore pa čete proletarskega bataljona »Toneta Tomšiča«. Štab grupe je 19. junija zvečer organiziral v Znojilah velik partizanski miting. Nato so se borci začeli pripravljati za pohod in so 20. junija zvečer po cesti skozi Krko krenili na pot.⁷⁵

Železniška lokomotiva, ki so jo 18. junija 1942 pri Vrhpolju iztirile enote 2. bataljona pohorskega odreda

Prebivalstvo z območja Grosuplja, Stične in vasi v zgornji dolini Krke je II. grupo upravičeno šteló za svojo enoto, saj je le-ta nastajala in se razvila prav v teh krajih. Tam sta nastali stiška in grosupeljska partizanska četa, na Kremenjku pa sta bila oblikovana 2. partizanski bataljon in 1. štajerska partizanska brigada, iz katerih se je razvila II. grupa odredov. Stalna in vsestranska politična akcija, ki so jo enote, iz katerih je nastala II. grupa, razvile v teh krajih, saj so večino terenskih organizacij prav one organizirale, je v ljudeh vzbudila spoznanje in utrdila prepričanje v pravičnost in nujnost narodno-osvobodilnega boja. Vrsta uspešnih akcij in vojaških zmag nad okupatorji, ki so jih dosegle enote II. grupe odredov, je krepila upanje v končno zmago. Ljudstvo pa ni dajalo samo moralne in gmotne pomoči, brez katere partizanske enote v teh krajih ne bi mogle obstati, marveč se je v veliki meri tudi samo vključevalo v oboroženo akcijo. Oboroženi oddelki narodne zaščite so aktivno pomagali tudi pri obrambi že osvobojenih predelov. Terenske politične organizacije z območja zgornjega toka Krke so poslale na glavno poveljstvo svojo delegacijo s prošnjo, naj II. grupa odredov ostane na Dolenjskem, vendar glavno poveljstvo njihovi prošnji ni moglo ustreči.

Skoraj tretjina borcev II. grupe odredov je bila doma iz grosupeljsko-stiškega okrožja. Zato je bilo tudi slovo dokaj težko in boleče. Ko so 20. junija zvečer bataljoni v dvoredih korakali skozi Krko, so bili ob cesti zbrani skoraj vsi prebivalci okoliških vasi. Odhajajoče borce so obsipavali s cvetjem in zelenjem, jim želeli sreče in zmag ter se poslavljali s prikritim upanjem, da se še kdaj vrnejo.⁷⁶

Pohod na Notranjsko

Dvajsetega junija zvečer so na pohod krenili vsi trije bataljoni savinjskega odreda in 2. bataljon pohorskega odreda. Po dogovoru z glavnim poveljstvom naj bi 1. bataljon pohorskega odreda ostal na stiškem področju le toliko časa, dokler ga ne zamenjajo enote III. grupe. Imel je nalogo izvajati akcije na progi Ljubljana—Novo mesto, okrepiti aktivnost v predelu Litije, nato pa kreniti čez Savo in se priključiti glavnini II. grupe, ko bo le-ta prispela na Štajersko. Toda ta načrt so

kasneje spremenili in so bataljon po ukazu glavnega poveljstva že v začetku julija vključili v V. grupo odredov kot 2. bataljon zapadnodolenjskega odreda. Tako je v pohod proti Notranjski krenilo skupno 541 borcev s sledečo oborožitvijo:

- 1 minomet 45 mm
- 2 težki strojnici
- 25 lahkih strojnic
- 431 pušk
- 49 pištol
- 354 ročnih bomb

88.133 nabojev za puške in strojnice.⁷⁷

V noči na 21. junij so vsi štirje bataljoni med Zdensko vasjo in Čušperkom šli čez železniško progo Grosuplje—Kočevje, nato še čez cesto Turjak—Grosuplje in se utaborili v gozdu Medvedica. Zvečer 21. junija so pohod nadaljevali v smeri Turjak—Čretež—Zapotok. Dne 22. junija zjutraj se je grupa ustavila v gozdu blizu taborišča 5. bataljona notranjskega odreda. Zaradi precej napornega dvodnevne pohoda je štab grupe sklenil ostati pri Zapotoku še 23. junija. Nato je tega dne zvečer grupa v dveh kolonah krenila čez Krvavo peč v dolino Iške. Odtod se je povzpela do Sv. Vida in se utaborila blizu vasi, ob taborišču 1. bataljona notranjskega odreda ter se začela pripravljati za akcijo na železniški progi med Verdom in Borovnico.

Ko je bila grupa še pri Zapotoku, je bil štab obveščen, da je pod Ločnikom, v bližini taborišča 4. čete 5. bataljona notranjskega odreda močnejša skupina partizanov iz čete, ki je 24. maja krenila s Police čez Savo v predel med Moravčami in revirji. Že prve dni po prihodu v nemško okupacijsko cono, se je namreč ta četa v spopadu pod Sv. Planino razbila. Razen štaba bataljona, ki je to četo vodil, so se skoraj vsi borci vrnili prek Save na italijansko zasedeno ozemlje. Večina se je vrnila v sestav grupe. Skupino 13 borcev, večinoma domačinov iz okolice Grosupljega, so neki terenci nagovorili, naj ostanejo na območju med Turjakom in Grosupljem. V času bojev pri Muljavi je sicer minirala železniški most pri Spodnji Slivnici in napadla italijansko patruljo na progi med Spodnjo Slivnico in Predolami, toda sumili so, da se namenoma ni hotela vrniti v grupo in da je v okolici Grosuplja izsiljevala po vaseh v imenu OF.

Ko je štab grupe dobil to obvestilo, je poslal iz Zapotoka eno četo 2. bataljona savinjskega odreda, naj to skupino poišče, razoroži in pripelje v taborišče. Borci se niso upirali ukazu štaba grupe in so jih razorožili šele 25. junija, ko so prišli v taborišče grupe pri Sv. Vidu. Preiskava, ki jo je izvedel štab grupe, je pokazala, da nobeden od teh borcev ni izsiljeval, pač pa da je krivica vseh v tem, ker so se dalj časa zadržali v okolici Grosuplja, namesto da bi se takoj vrnili in priključili enotam II. grupe. V želji, da bi v enotah obdržali potrebno disciplino, je štab grupe kaznoval vseh 13 borcev s tem, da je 26. junija iz njih oblikoval poseben »kazenski vod«. Ta je bil neposredno podrejen štabu grupe. Določali so mu v izvršitev posebne naloge, ki mu jih je štab dajal sproti. Vsi borci tega voda so kazni z razumevanjem sprejeli in so se v prihodnjih mesecih izkazali kot prava udarna enota.⁷⁸

Petindvajsetega junija zvečer se je vsa grupa, hkrati s štabom 1. bataljona notranjskega odreda in delom njegovih enot, premaknila od Sv. Vida proti Kožljeku in si uredila taborišče pri kožljeških žagah, pod Vinjim vrhom (trig. 984). Da bi prehod prek železniške proge Ljubljana—Rakek v Polhogradske Dolomite izvedli kar se da konspirativno, je štab grupe sklenil, da ga bo izvršil v dveh nočeh, postopoma z dvema bataljonoma, in da bodo ob prehodu druge skupine naredili večjo akcijo na progi. Šestindvajsetega junija zvečer sta 1. in 3. bataljon savinjskega odreda krenila proti progi, vendar so ju zaradi neprevidnosti in nediscipline sovražne straže ob progi odkrile. Sovražnik je postavil zasede pod progo in ob podpori oklepnega vlaka vso noč obstreljeval zemljišče nad progo. Prvi bataljon se je 27. junija zjutraj vrnil v taborišče, 3. bataljon pa je čez dan ostal na Kašeljivcu pod Ljubljanskim vrhom (trig. 813). Istega dne zvečer sta bataljona znova poskusila iti čez progo v bližini Raskovca (k. 655), toda vodič se je v temi izgubil. To noč nista mogla prek proge in sta se 28. junija zjutraj vrnila v taborišče.⁷⁹

Napad na vlak pri Verdu'

Ker bi po dveh neuspešnih poskusih prehoda prek proge Italijani utegnili odkriti prisotnost II. grupe na področju Krima in njeno namero, da se prebijejo v Polhogradske Dolo-

mite, je štab grupe določil, naj v noči na 29. junij vsi štirje bataljoni naenkrat krenejo prek komunikacij Ljubljana—Postojna in se po potrebi tudi z orožjem prebijejo na drugo stran. Izdelal je načrt, po katerem bi z enim bataljonom med postajama Verd in Borovnica izvedli napad na kak vlak, kar bi ostalim trem bataljonom olajšalo prehod med postajama Verd in Logatec. V primeru, če bi se bataljon, ki bo vršil akcijo, v isti noči ne uspel prebiti prek proge, mu je bilo ukazano, naj se vrne na Ljubljanski vrh in se prebije naslednjo noč. Za izvedbo akcije so določili 2. bataljon pohorskega odreda in kazenski vod, medtem ko sta dve četi 1. bataljona notranjskega odreda dobili nalogo zavarovanja proti Borovnici in Verdu. Po načrtu za napad na vlak naj bi najprej z zapornim signalom pred postajo Verd, po potrebi pa tudi z vžigom mine, zaustavili tovorni vlak, ki bo prihajal iz Borovnice. Vlak bi izpraznili in ga nato pod polno paro pognali nazaj proti borovniškemu viaduktu, kjer bi zaradi hudega ovinka na vsak način moral iztiriti v globino. Da bi akcijo kar najbolje izvedli, so v bataljonu sestavili dve posebni skupini borcev-železničarjev, ki so znali ravnati z lokomotivo in signali.

Osemindvajsetega junija zvečer so krenili vsi trije bataljoni savinjskega odreda, z enim vodom rakovške čete iz 3. bataljona notranjskega odreda, prek Padeža proti Raskovcu. Drugi bataljon pohorskega odreda, kazenski vod, drugi del rakovške čete, 3. četa 1. bataljona notranjskega odreda in štab grupe pa so šli prek Pokojišča v smeri Bistre. Tema in deževno vreme sta jim omogočila, da so se nemoteno približali progi, zasedli položaje in postavili mine na oba tira proti Verdu. Tretje četa 1. bataljona notranjskega odreda je postavila zasedo proti Borovnici in je skupaj s strojničnim vodom pohorskega odreda zasedla položaje nad vasjo. Imela sta nalogo, da ob napadu na vlak demonstrativno napadeta tamkajšnje artilerijske položaje. Kazenski vod in rakovška četa pa sta se pripravila za napad na barake ob progi in pri postaji Verd, v katerih so prebivali italijanski oddelki za čuvanje proge.

Nekaj minut po polnoči je iz smeri Borovnice pripeljal vlak, sestavljen iz enega potniškega in desetih tovornih vagonov. Ko se je ustavil pred zaprtim uvoznim signalom, je vojaško spremstvo iz utrjenega zadnjega tovrnega vagona začelo na slepo s strojnico streljati proti gozdu. V odgovor so

tudi partizanske zasede ob progi užgale po ustavljenem vlaku, iz katerega se je zaslišalo kričanje s klici, naj ne streljajo po zaprtih vagonih. V zasedo je namreč slučajno pripeljal vlak, ki je iz Ljubljane vozil internirance v Italijo v koncentracijsko taborišče. To je načrt napada v osnovi spremenilo.

Takoj po ugotovitvi, da so v zaprtih vagonih interniranci, je del enot napadel vagone, v katerih je bilo 73 karabinjerjev in vojakov, ki so spremljali transport. Drugi del pa je hitel odpirat zaklenjene vagone in reševati ljudi. Takoj ob napadu je večina Italijanov poskakala iz vagonov na spodnjo stran proge in se razbežala po gozdu. Odpor je dajala le skupina, ki je bila v zadnjem delu vlaka. Ta je s streljanjem onemogočila odpiranje zadnjih treh vagonov. V nastali zmešnjavi so minerci pozabili zažgati že postavljene mine na progi in ko je nekdo od spremstva odpel prednji del vlaka, je lokomotiva s službenim in oklopnim vagonom nemoteno odpeljala naprej proti Verdu. Zato ni bilo več mogoče prvotnega načrta speljati do kraja in prazne kompozicije pognati proti borovniškemu viaduktu. Kazenski vod, ki je imel nalogo napasti barake ob progi, je bil prezgodaj odkrit in zaradi močnega sovražnega zapornega ognja in osvetljenosti prostora napada ni mogel izvesti. Italijanski oddelki, ki so bili v stražarnicah in zasedah ob progi ter na železniški postavi Verd, ob napadu na vlak niso skušali posredovati, zato do drugih spopadov ni prišlo. Tudi trije bataljoni savinjskega odreda so tisto noč pri Raskovcu nemoteno šli čez komunikacije Ljubljana—Postojna in krenili v Polhograjske Dolomite.

Celotna akcija pri Verdu je trajala le kakih deset minut, nakar so vse enote, ki so v njej sodelovale, z rešenci krenile nazaj v taborišče pri kožljeških žagah. Od 598 internirancev, kolikor jih je s tem transportom potovalo v Italijo, so rešili 332. Od teh je kakih 300 šlo z bataljonom, ostali pa so se v temi razbežali. Pri napadu sta bila dva italijanska vojaka ubita, eden pa ranjen. Tudi med interniranci so bili trije mrtvi in sedem ranjenih, bataljon pa je imel enega padlega in enega lažje ranjenega borca. Okoli 260 rešencev se je prostovoljno odločilo, da ostanejo v partizanih. Nekaj jih je ostalo v II. grupi, drugi pa so naslednjega dne odšli proti Dolenjski, kjer so bili razporejeni v razne enote. Kakih 40 rešencev so na lastno prošnjo izpustili. Vrnili so s na svoje domove, vendar se jih

je večina že naslednji dan prostovoljno znova javila italijanskim oblastem.⁸⁰

Uspela akcija pri Verdu je imela razen vojaškega tudi zelo pozitiven politični učinek, saj je prav v času najhujšega okupatorskega divjanja in nasilja močno dvignila zavest in moralo, posebno med prebivalstvom Ljubljane. Za moralo italijanskih vojakov je značilno, da je večina spremstva že po prvih partizanskih strelih pobegnila v noč in da tudi nobena straža ob progi, čeprav so bile v neposredni bližini, ni pohitela napadenim v pomoč. Italijanski oddelki, ki so zasledovali rešene internirance, so šele 29. junija ob osmih zvečer prišli do Padeža. Tam sta jih napadla in zadržala kazenski vod II. grupe in udarni vod 3. čete 1. bataljona notranjskega odreda. Ko so se okupatorji še tisto noč umikali, so zažgali vasi Zavrh in Pokojišče. Čete 2. bataljona pohorskega odreda, kazenski vod in štab II. grupe pa so v noči na 30. junij nad Vrhniko nemoteno šli čez železniško progo in glavno cesto ter krenili naprej proti Dolomitom, za bataljoni savinjskega odreda.⁸¹

POHOD ČEZ POLHOGRAJSKE DOLOMITE IN GORENJSKO

Položaj na Gorenjskem konec junija 1942

Razmere, v katerih se je razvijalo narodnoosvobodilno gibanje na nemškem zasedenem področju, so tudi na Gorenjskem v začetku poletja 1942 še vedno močno ovirale rast partizanskih enot. Politični položaj na terenu je bil zaradi nemškega nasilja še vedno hudo kritičen in mobilizacija novih borcev ni tako napredovala, kot so pričakovali. Šele ko je glavno poveljstvo konec maja in v juniju začelo gorenjske partizanske enote krepiti z novimi borci iz Ljubljanske pokrajine, je štab I. grupe odredov sredi junija lahko oblikoval kokrški partizanski odred in mesec dni kasneje, sredi julija, še gorenjski partizanski odred. Pod svojim neposrednim poveljstvom pa je zadržal 2. bataljon I. grupe odredov, imenovan tudi poljanski partizanski bataljon.⁸²

Gorenjski partizanski odred naj bi po načrtih štaba I. grupe sestavljal 1. bataljon, ki bo deloval na območju Pokljuka—Jelovica, 2. bataljon pa v Zgornjesavski dolini in Karavankah

do Ljubelja. Kokrški odred je imel dva bataljona. Njegov kokrški bataljon je deloval od Storžiča in Krvavca do Kamniške Bistrice, vzhodno od nje pa je bilo operacijsko področje kamniškega partizanskega bataljona, ki je občasno delal tudi akcije na Moravškem. Predvidevali so, da bi poljanski bataljon vključili v sestav polhograjskega odreda, njegovo akcijsko področje pa je obsegalo prostor od Jelovice do okupacijske meje v Dolomitih. Tako je proti koncu junija bilo na Gorenjskem pet partizanskih bataljonov, ki so skupaj šteli okoli 450 borcev. Bili so zelo pomanjkljivo oboroženi, njihove medseboj slabo povezanostne čete so bile po vsej Gorenjski.

V primerjavi s partizanskimi enotami v Ljubljanski pokrajini so gorenjske enote občutno zaostajale tudi v operativnem pogledu. Medtem ko so bataljoni na Dolenjskem in Notranjskem že marca 1942 predstavljali strnjene in po svoji moči že dovolj solidne operativne enote, so čete gorenjskih bataljonov še vedno delovale ločene druga od druge, brez medsebojne taktične povezanosti, vsaka zase na svojem akcijskem območju. Njihova rast je bila prepočasna, da bi se do poletja 1942 že lahko razvile v močnejše enote. Bile so, kot kaže, preveč prikrite in so se predolgo zadrževale v krajih, kjer so nastale, kar je njihovi aktivnosti že samo po sebi vsiljevalo obrambni značaj. S tem ko so bile razdeljene po vsej Gorenjski, so s svojimi drobnimi, toda dostikrat zelo učinkovitimi akcijami prekrivale vso pokrajino, kar je pri Nemcih ustvarjalo videz množičnosti. Zavaljo nepovezanosti med seboj pa niso predstavljale neko operativno celoto, ki bi mogla izvesti večje in pomembnejše akcije in ki bi se tudi lahko uspešneje uprla nemškimi napadom. Za kaj takega je bilo število borcev v posameznih bataljonih že dovolj močno. Kljub težavnemu položaju so obstajale možnosti vsaj za začasne koncentracije, kar pa so štabi le redko izvajali.⁸³ Organizacija gorenjskih partizanskih čet v bataljone je bila izvedena le administrativno in formalno, do njihove dejanske združitve pa v juniju 1942 še ni prišlo. Oblikovali in postavili so le štabe bataljonov in odredov, ki so se navadno zadrževali ločeno od svojih enot pri neki od najbližjih čet.

Raztresenost partizanskih čet po dokaj velikih bataljonskih operativnih področjih, njihova slaba oborožitev in številčna šibkost, ponekod tudi lokalistične težnje in pretirana

konspirativnost so že sami po sebi narekovali obrambno tak-
tiko boja. Ob takem stanju in v prepričanju, da obstoj moč-
nejše enote v tedanjih prilikah na Gorenjskem ni mogoč, tudi
štabi bataljonov in odredov niso mogli med četami ustvariti
tesnejšo povezavo za sodelovanje v večjih skupnih akcijah.
Še težje pa je bilo to izvesti štabu I. grupe med bataljoni, če-
prav so morda možnosti za njihove občasne koncentracije vse-
kakor tudi obstajale. Nadzor nad četami in njihovo dejavnostjo
so člani predpostavljenega štaba uresničevali z občasnimi obi-
ski. Zaradi velikih oddaljenosti in aktivnosti sovražnih patrulj
ter zased pa so bila potovanja dostikrat zelo tvegana, kurir-
ske zveze pa precej nezanesljive in prepočasne. Pismena pošta
se je velikokrat zgubila ali pa prišla sovražniku v roke. Po-
velja so prihajala z velikimi zamudami. Zapoznela obvestila
in poročila so največkrat prikazovala že medtem spremenjeno
stanje in položaj, kar je nadrejena poveljstva zavajalo v na-
pačne ocene in odločitve. Posledice tega so se največkrat po-
kazale ob dobro organiziranih in pripravljenih nemških na-
padih. Ob takih prilikah so osamljeni štabi, posamezne manj-
še partizanske skupine in tudi čete zaradi svoje šibkosti več-
krat utrpele hude izgube ali celo uničenje, ne da bi jim so-
sednje enote mogle pravočasno priskočiti na pomoč. Navedene
pomanjkljivosti in napake so bile tudi posledica zelo občutne-
ga pomanjkanja sposobnih vojaških kadrov, kar je bilo tudi
vzrok za slabo organiziranost, obveščevalno službo in slabo
medsebojno povezavo.

Omeniti je treba še druge objektivne vzroke, ki so zavi-
rali hitrejši napredek in ki so partizanom na Gorenjskem po-
vzročali zelo hude težave. Najprej je potrebno opozoriti na
dobro organizirano in vodeno ter zelo aktivno mrežo gesta-
povske obveščevalne službe. Njeni agenti niso delovali le na
terenu, kjer so s precejšnjim uspehom sproti razbijali in uni-
čevali terenske politične organizacije, temveč so se vrinjali
tudi v partizanske vrste. Tam so na različne načine širili pa-
niko in demoralizacijo, svojim gospodarjem pa dostavljali po-
ročila o stanju, bivališčih, zvezah, premikih in nameravanih
akcijah. Na osnovi takšnih podatkov nemškim policijskim in
vojaškim štabom ni bilo težko organizirati nenadnih uspešnih
napadov, postavljati zased kurirjem, političnim aktivistom in
članom štabov ter uničevati vse, kar je bilo v zvezi s partizani.

Nekaj takšnih izdajalcev so odkrili in onemogočili, na njihova mesta pa so Nemci skušali vrniti nove, ki bi nadaljevali početje svojih predhodnikov.

Toda iskanje in odkrivanje gestapovcev v lastnih vrstah je imelo dostikrat za posledico tudi širjenje nezaupanja, tako znotraj enot med samimi borci, kakor tudi med enotami in še obstoječimi zaupniki ter člani terenskih političnih organizacij po vaseh in naseljih. Ozračje nezaupanja pa je krepila še aktivnost »raztrgancev«, od gestapa organiziranih izdajalcev, ki so se preoblačili v partizane in provocirali prebivalstvo ter napadali manjše partizanske skupine.

Kljub navedenim težavam pa so se gorenjske partizanske čete postopoma le krepile in naraščala je tudi njihova aktivnost. Že v maju so čete poljanskega bataljona naredile več patrolnih akcij v Selški in Poljanski dolini, nekaj celo v neposredni bližini Škofje Loke, po prejemu povelja štaba I. grupe odredov pa so začele pripravljati akcije za osvoboditev svojega operativnega področja. Načrt štaba poljanskega bataljona je obsegal napade na nemške postojanke v Poljanah, na Črnem vrhu nad Polhovim Gradcem in v Lučinah. Akcijo so začeli 26. junija in je le deloma uspela, nakar so se čete morale umakniti. Sodelovali sta tudi 1. četa 4. bataljona notranjskega odreda in narodna zaščita iz okolice Polhovega Gradca. Pri Zalogu nad Polhovim Gradcem sta z italijanske strani napadli oddelek nemškega 10. gradbenega bataljona ter pri tem ubili 27 in ranili 9 nemških vojakov, nato pa sta se pod pritiskom nemških in italijanskih sil morali umakniti.⁸⁴

Kamniška in kokrška partizanska četa sta v okolici Tržiča, Kranja in Kamnika v maju in juniju močno napadali in ovirali promet na cestah, ki vodijo proti Koroški in Štajerski. Posebno aktivna je bila kamniška četa, ki je uspešno vodila več hudih obrambnih bojov, v drugi polovici maja pa je svojo aktivnost usmerila na okolico Domžal in cesto Ljubljana—Celje. Devetega junija je zasedla Stranje pri Kamniku in pregnala orožniško posadko, 16. junija pa je zavzela tudi vermansko postojanko na Črnelcu, kjer je bilo ubitih 8 in zajetih 30 vermanov. Zaplenila je vse njihovo orožje. Po akciji se je četa umaknila na Veliko planino, kjer se je 18. junija preoblikovala v 1. bataljon kokrškega odreda, imenovan tudi kamniški partizanski bataljon. Drugo četo tega bataljona so dan po

ustanovitvi napadle nemške sile v taborišču na Veliki planini in ji prizadejale hude izgube. Bataljon je nadaljeval z akcijami v Tuhinjski dolini in na cesti Ljubljana—Celje.⁸⁵

Po izgubah, ki jih je kokrška četa utrpela aprila meseca, se je počasi krepila. Njena aktivnost v maju in v prvi polovici junija je bila pretežno oskrbovalnega značaja. Ko je junija v četo prispela skupina novih borcev in ko se je 18. junija reorganizirala v 2. bataljon kokrškega odreda, je aktivnost tega bataljona imela širši obseg. Na cesti med Kranjem in Tržičem, posebno pa proti Ljubelju in Jezerskem, so se začeli vrstiti uspešni napadi na nemška motorna vozila, porušili pa so tudi več mostov in uničili nekaj žag, ki so delale za Nemce. Čete so začele spet delati akcije v nižinskih predelih.⁸⁶

Tudi enote gorenjskega odreda so izvedle več uspešnih napadov na nemške patrulje. Uničile so večje število izdajalcev in so uspešno ovirale promet na svojih področjih. Najuspešnejšo akcijo je napravil 1. bataljon, ko je 29. junija združil vse tri svoje čete in v naslednji noči potem uničil železniški most v Mostah pri Žirovnici. Na ta način je prekinil promet na gorenjski železniški progi za polne tri tedne. Precej aktivne so bile tudi čete 2. bataljona, ki so uničevale bohinjsko progo.⁸⁷

Akcije gorenjskih partizanskih enot v maju in juniju 1942 so Nemcem povzročale hude preglavice, gmotno škodo in človeške žrtve. Postopoma so se razširile po vsej Gorenjski in nemške policijske enote so brez kakega vidnejšega uspeha hlastale za četami, ki so se umikale pred njihovo premočjo in niso tvegale obrambnih bojev. S taktiko izmikanja in prikrievanja so se uspele obdržati na svojih območjih. Hkrati pa čete zaradi raztresenosti po vsej Gorenjski, slabe medsebojne povezave, šibkega številčnega stanja, slabe oborožitve in trenutno še neugodnega političnega razpoloženja prebivalstva nikakor niso zmogle same uresničiti ofenzivne naloge, ki jim jo je določilo glavno poveljstvo v zvezi z osvobajanjem Gorenjske. Izkušnje v Ljubljanski pokrajini so namreč pokazale, da je svobodno ozemlje možno ustvariti le z večjimi ofenzivnimi akcijami dobro organiziranih in močnih enot, ki so sposobne uspešno voditi tudi večje obrambne boje, odbiti sovražne protinapade in zadržati osvobojena področja. V bojih na Dolenjskem je II. grupa odredov v polni meri dokazala, da poseduje take operativne sposobnosti in zato se je glavno poveljstvo

tudi odločilo, da njeno pot na Štajersko preusmeri čez Gorenjsko z nalogo, da spotoma neposredno pomaga enotam I. grupe odredov pri osvobajanju Gorenjske.

Ko se je grupa še zadrževala konec junija na Krimu, so poslali patroljo 1. bataljona notranjskega odreda, naj v Polhograjskih Dolomitih pripravi vse potrebno za prihod II. grupe. Zadnje dni junija je štab poljanskega bataljona prejel obvestilo štaba 4. bataljona notranjskega odreda, da bodo prišle na Gorenjsko nove partizanske enote, in tudi navodilo, kaj je treba pripraviti. Osemindvajsetega junija je komandant poljanskega bataljona ukazal komandirju 3. čete, naj začasno preneha delati oborožene akcije proti Nemcem, in s sedmimi borci-vodiči, ki dobro poznajo poti čez okupacijsko mejo, odide proti Butajnovi prihajajočim enotam naproti. Četa je dobila tudi nalogo, naj pripravi prostore za 5—6 taborišč in ob njih potrebne zaloge hrane, ko pa bodo nove enote prišle na gorenjsko stran, naj okrepi ogledniško službo proti nemškim postojankam.⁸⁸

Razen štirih policijskih bataljonov, štirih bataljonov deželnih strelcev, bataljona protiletalskega šolskega polka, enega pehotnega bataljona in številnih drugih manjših samostojnih enot policije, vojske in obmejnih enot, se je 18. junija vrnil na Gorenjsko še 10. rezervni policijski bataljon, ki se je nastanil na kamniškem področju. Tako so za boj proti partizanom nemške sile na Gorenjskem konec junija že štejele okoli 13.000 moč. V primerjavi z okoli 450 gorenjskimi partizani je bilo razmerje pred prihodom II. grupe 1 : 28 v korist Nemcev. Do druge polovice junija so bile nemške enote precej enakomerno razporejene po vsej Gorenjski, po prihodu II. grupe v Polhograjske Dolomite pa so Nemci glavnino svojih policijskih enot zbrali na ozkem področju med okupacijsko mejo in Poljansko dolino.

Da bi preprečili ali vsaj otežili prihod novih partizanskih enot iz Ljubljanske pokrajine in da bi jo lažje nadzorovali, so okupacijsko mejo Nemci že konec maja začeli z vso naglico utrjevati s širokim pasom bodeče žice in minskimi polji. Tudi akcije v obmejnih predelih so vse bolj usklajevali z italijanskimi akcijami na drugi strani meje. Utrjevalna dela na meji v Polhograjskih Dolomitih so izvajale enote 10. gradbenega bataljona, ki so na vsej dolžini od bivše državne meje z Italijo

do Šentvida pri Ljubljani ob obmejnem pasu posekale gozd in postavljale ovire. Njihovo delo so motile občasne akcije poljanskega partizanskega bataljona in čete 4. bataljona notranjskega odreda. Vendar so Nemci do konca junija že zagradili ta del meje skoraj po vsej dolžini. Neutrjeni so ostali le še ozki presledki med posameznimi gradbenimi odseki, kjer je bil še možen neoviran prehod.

Ker se organizacija vermanšafta na Gorenjskem ni obnesla, so Nemci v začetku junija začeli ustanavljati posebne oddelke za zaščito posameznih krajev, tako imenovano »samozščito«. Oddelke so sestavili iz prejšnjih članov vermanšafta in so šteli po 30 mož. Dodelili so jih v pomoč najbolj ogroženim orožniškim postajam. Le-tem naj bi pomagali v obrambi pred partizanskimi napadi in v zasledovanju partizanov. Razen teh oddelkov, ki za Nemce niso bili preveč zanesljivi, so začeli vaditi v rabi orožja tudi svoje državljane, ki so bili na raznih civilnih službenih mestih. V pripravah na svojo protipartizansko ofenzivo so tudi na Koroškem pripravljali nacistično mladinsko organizacijo Hitlerjugend in SA oddelke, da bi jih po potrebi lahko poslali na pomoč enotam v boju proti partizanom na Gorenjskem.⁸⁹

Po napadu čet poljanskega bataljona na nemško obmejno postojanko v Črnem vrhu nad Polhovim Gradcem so se nemške policijske in druge enote, ki so preiskovale ozemlje med mejo in Poljansko dolino, 29. junija umaknile v svoje garnizije. Že naslednji dan pa so se z vso naglico vrnile in začele pripravljati ognjene položaje, usmerjene proti italijanskem okupacijskem področju. Razen stalnih postojank obmejne carinske straže, orožniških posadk ter enot 10. gradbenega bataljona so se 1. julija 1942 v obmejnem pasu od Opal do Zaloğa nad Polhovim Gradcem zbrali 10., 171. in 181. rezervni policijski bataljon ter deli ~~322.~~³²⁵ policijskega bataljona, okrepljeni s štirimi četami pehote iz 322., 857. in 922. bataljona deželnih strelcev. Na že utrjenih položajih so čakali, da preprečijo bataljonom II. grupe prehod čez mejo na Gorenjsko.⁹⁰

Boji v Polhograjskih Dolomitih

Med nalogami, ki naj bi jih opravile enote II. grupe odredov ob svojem pohodu proti Gorenjski, je bila tudi pomoč enotam III. grupe odredov, ki so delovale na območju Polhograjskih Dolomitov. Po navodilih glavnega poveljstva naj bi enote II. grupe po prihodu na to področje pomagale zlasti pri uničevanju komunikacij, ki bi jih lahko koristila sovražna motorizacija. Prav tako naj bi pomagale mobilizirati prostovoljce, organizirati narodno zaščito in na ta način ustvariti dovolj močno zaledje načrtovanih operacij na Gorenjskem.⁹¹

Od aprila do prihoda II. grupe na področje Polhograjskih Dolomitov so se tamkajšnje partizanske skupine že strnile v čete. Iz teh so že v aprilu oblikovali 4. bataljon notranjskega odreda. Ta bataljon se je postopoma krepil in večal tako, da so ga junija razdelili na dva bataljona, ki sta tvorila dolomitski partizanski odred, katerega so nekateri imenovali tudi polhograjski odred. Do prihoda II. grupe so čete tega odreda izvedle že celo vrsto uspeših akcij, ob pomoči političnih delavcev pa so uspešno mobilizirale prostovoljce in v mnogih krajih organizirale narodno zaščito. Ta je enotam pomagala v akcijah, v njihovi odsotnosti pa je tudi sama delala samostojne akcije in napadala sovražno živo silo. Pravzaprav je konec junija imel tisti del Polhograjskih Dolomitov, ki je spadal pod italijansko okupacijsko področje, podobo polosvoboženega ozemlja, kamor so Italijani vdiral bolj poredkoma in še to le v nuji ter z večjimi, dobro oboroženimi enotami. Spričo takšnega stanja ni bilo več potrebno, da bi se enote II. grupe dalj časa zadrževale na tem področju. Štab grupe je sklenil, da bo z enotami pomagal onesposobiti vse komunikacije, nato dobro pripravil prehod prek okupacijske meje in čimprej krenil na nemško okupacijsko področje, v smeri Poljanske doline.

Povečana aktivnost dolomitskega odreda, splošne priprave italijanskega 11. armadnega zbora za ofenzivo proti osvobodjenemu ozemlju na Notranjskem in ofenzivne akcije poljanskega bataljona, zaradi katerih so Nemci zaprosili italijanske oblasti, naj okrepijo zavarovanje meje v Dolomitih, so povzročili, da so bile tamkajšnje italijanske posadke v drugi polovici junija močno okrepljene. Razen prejšnjih stalnih manjših obmejnih posadk in postojank 22. in 23. sektorja 11. grupacije obmejne

straže so ob prihodu II. grupe bili na Vrhniki še 2. bataljon 1. grenadirskega polka z baterijo topov 100 mm, v Rovtah dve četi 7. pionirskega bataljona, v Horjulu in Polhovem Gradcu pa je bil razmeščen 3. bataljon črnih srajc »Montagna«. Za nastop proti partizanom in za zavarovanje meje je štab 11. grupacije obmejne straže oblikoval posebno premično skupino, ki je imela nalogo preprečiti partizanskim enotam prehod čez mejo in zaščititi hrbet Nemcem. Ti so na svojem ozemlju odbijali napade enot poljskega bataljona in preiskovali ozemlje med mejo in Poljansko Soro.⁹²

Zaradi drznega partizanskega napada na vlak pri Verdu in koncentracije partizanskih sil na področju Polhograjskih Dolomitov v zadnjih junijskih dneh so se tamkajšnje stalne posadke čutile močno ogrožene. Ker niso vedele, na katero bo usmerjen partizanski napad, so na vso moč utrjevale postojanke. Za nastop proti partizanskim enotam so poslali na pomoč premični borbeni skupini 11. grupacije obmejne straže še 3. bataljon 2. grenadirskega polka iz Ljubljane in en bataljon 52. pehotnega polka divizije »Cacciatori delle Alpi«, na Vrhniki pa so iz tamkajšnjih enot sestavili še posebno rezervno premično skupino. Neposredna bližina Ljubljane, kjer so bile še druge operativne enote 11. armadnega zbora, je v primeru potrebe omogočala tudi njihovo intervencijo, kakor tudi močno podporo topništva, oklepnih enot in letalstva. Italijansko poveljstvo je sklenilo organizirati obsežno akcijo proti partizanom v Dolomitih, jih stisniti na ozek prostor med komunikacijami Ljubljana—Postojna in okupacijsko mejo ter jih tam razbiti in uničiti. Da bi akcija kar najbolje uspela, so Italijani zaprosili Nemce, naj s svojimi enotami zaprejo mejo in naj ne dovolijo partizanom umika na nemško stran.⁹³

Akcije poljskega bataljona v obmejnem pasu, zlasti pa napad 3. čete na nemško obmejno in policijsko posadko na Črnem vrhu nad Polhovim Gradcem, kakor tudi napad na enote 10. gradbenega bataljona pri Zalogu, ki sta ga izvedli četa 4. bataljona notranjskega odreda in narodna zaščita, so prisilili nemško poveljstvo, da je z glavnino svojih policijskih sil na Gorenjskem izvedlo med 26. in 29. junijem obsežno očiščevalno akcijo v obmejnem pasu. Ker se je ta končala brez uspeha, so Nemci svoje sile 29. junija umaknili v svoje garnizije, ko so pa istega dne prispeli v Dolomite trije bataljoni sa-

vinjskega odreda in je italijansko poveljstvo zaprosilo Nemce, naj ponovno zapro mejo, so se nemške policijske enote 30. junija z vso naglico začele vračati na položaje, odkoder so dan pred tem odšle. Na zahtevo poveljnika redarstvene policije »Alpenland« je nemški štab »Jug« 30. junija poslal na mejo še enote redne vojske, in sicer 1. in 2. četo 322., 2. četo 857. in 3. četo 922. bataljona deželnih strelcev. Tako se je zadnji dan junija 1942 zbrala v Dolomitih zelo mogočna grupacija italijanskih in nemških sil. Italijanske enote so imele cilj, da napadejo partizane na svojem področju in jih uničijo, nemške pa, da jim na meji preprečijo morebiten poskus umika na nemško okupacijsko področje.⁹⁴

Ko so vsi trije bataljoni savinjskega odreda 28. junija zvečer med Verdom in Logatcem nemoteno šli prek komunikacij Ljubljana—Postojna ter nato nad Staro Vrhniko prečkali Podlipsko dolino, se je en bataljon ustavil v bližini trig. 547 pri Žažarju, dva bataljona pa sta mimo Vrzdence krenila v smeri Polhovega Gradca in se utaborila na Korenu (trig. 720) nad Horjulom. Čez dan so bataljoni počivali in so se zavarovali zasedami proti najbližjim postojankam. Vzpostavili so tudi zvezo z enotami 4. bataljona notranjskega odreda. Ko je naslednjo noč po isti poti prispel na Žažar še štab II. grupe z 2. bataljonom pohorskega odreda, so 30. junija zjutraj vsi štirje bataljoni z močnimi zasedami zaprli vse poti proti Vrhniki, Horjulu in Polhovem Gradcu, kakor tudi vse poti, ki vodijo proti okupacijski meji. Takoj so začeli rušiti mostove, razdirati ceste in podirati drevje prek njih. Prav tako so potrgali telefonske in telegrafske zveze. Na ta način so onemogočili premik sovražnih enot. Italijani so opazili prihod partizanskih bataljonov, vendar tega dne niso izvedli nobene napadalne akcije in so gibanje svojih patrulj omejili. O nameravani akciji so obvestili tudi nemški štab »Jug« na Bledu in z njim vskladili svoj načrt.

Prvega julija ob štirih zjutraj so enote nemške policije, obmejne carinske straže in deželnih strelcev zasedle položaje na okupacijski meji od Opal (k. 733), nad cesto Logatec—Žiri, do Zaloga, zahodno od Polhovega Gradca. Italijanske enote so se zbrale v Polhovem Gradcu, kamor je prispela premična skupina 11. grupacije obmejne straže, in v Horjulu, kjer je prenočil bataljon 52. pehotnega polka. Štab II. grupe je pra-

vočasno opazil premike italijanskih enot in je v noči na 1. julij glavnino grupe premaknil bliže k meji, ni pa še vedel, da so se na meji zbrale tudi nemške enote. Drugi bataljon pohorskega odreda je zasedel položaje nad cesto Polhov Gradec—Lučine, v vznožju Velikega vrha (k. 704), 1. in 2. bataljon savinjskega s štabom grupe pa sta bila v območju Butajnov. Tretji bataljon savinjskega odreda je zasedel položaje severno in zahodno od Horjula.⁹⁵

Prvega julija okoli devetih dopoldne so najprej začele nastopati italijanske enote iz Horjula proti Vrzdencu, očitno z namero, da zaprejo cesto proti Šentjoštu. Skrite zasede 3. bataljona savinjskega odreda so italijansko kolono spustile čisto blizu, nato pa s položajev pri Ljubgojni silovito udarile po njej. Italijani, ki se očitno niso nadejali take bližine partizanskih zased, so se po prvem presenečenju začeli umikati in iskati kritje, nato pa so se spustili v beg proti Horjulu. Tja se je zatekla glavnina kolone, manjši del pa se je ustavil in odprl ogenj proti zasedi, da bi zaščitil in rešil ranjene, mrtve ter odvrženo orožje. Komandant 3. bataljona savinjskega odreda je z eno četo skušal priti za hrbet skupinam, ki so se še upirale, vendar mu ta manever ni uspel. Da bi brez novih izgub pobrali svoje ranjene, mrtve in orožje, so Italijani zbrali v Horjulu nekaj domačinov in jih s silo pehali pred seboj, da bi se tako zaščitili pred partizanskimi streli. Borci niso hoteli streljati po neoboroženih prebivalcih in tako so Italijani le uspeli rešiti svoje ranjene in orožje. Obojestransko obstreljevanje se je potem nadaljevalo in Italijani niso poskušali novega napada. Okoli enih popoldne so se dokončno umaknili v Horjul.

Sočasno z izpadom iz Horjula so iz Polhovega Gradca začele prodirati proti Šentjoštu enote premične skupine 11. grupacije obmejne straže. Te so se okoli poldneva približale položajem 2. bataljona pohorskega odreda, ki jih je presenetil s strojničnim ognjem. Ranil je sedem sovražnih vojakov. Italijani so se umaknili izven dosega zased, nato pa so okoli treh popoldan krenili nazaj v postojanko. Tudi premična skupina, ki jo je bila za rezervo sestavila vrhniška garnizija, je ta dan prodirala proti Smrečju, vendar ni tvegala spopada s partizani. Ustavila se je že pred Podlipo, nekaj časa počivala, po končanem boju pri Horjulu pa je odšla nazaj na Vrhniko.⁹⁶

V bojih pri Horjulu in na cesti Polhov Gradec—Lučine so imele italijanske enote 4 mrtve in 9 ranjenih vojakov. Enote II. grupe niso imele nobenih izgub. Kljub veliki številčni premoči so imeli opisani italijanski izpadi značilnost nasilnega ogledovanja z namenom, da ugotovijo položaje in moč partizanskih enot. Še isti dan je prispel na pomoč tudi 3. bataljon 2. grenadirskega polka in se je vso noč na Stari Vrhniki pripravljajl za nastop naslednjega dne. Proti večeru, ko ni bilo več nobenih znamenj, da bodo ta dan Italijani še poskušali napadati, so se vsi štirje bataljoni II. grupe zbrali v bližini Butajnovce. Začeli so se pripravljati za prehod prek meje, na nemško okupacijsko področje.

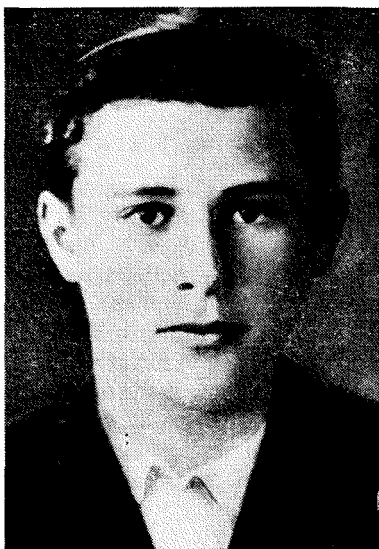
Kljub temu, da je 2. julija prispel na pomoč italijanskim enotam v Dolomitih še 2. bataljon 2. grenadirskega polka, Italijani tudi tega dne niso tvegali napada na bataljone II. grupe. Skupina obmejne straže se je razporedila vzhodno od Šentjošta, nad cestami proti Horjulu in Polhovem Gradcu, 3. bataljon 2. grenadirskega polka pa je zgodaj zjutraj zasedel križišče cest severovzhodno od Ulake (k. 800). Italijansko poveljstvo je imelo v načrtu, da bo akcijo nadaljevalo šele 3. julija z nastopom treh kolon proti Smrečju (k. 713). Ker italijanske enote 2. julija niso silile čez cesto Šentjošt—Polhov Gradec, bataljone II. grupe pri Butajnovci niso opazile in zato tega dne ni prišlo do spopadov, čeprav so bile zasede postavljene v vseh smereh.⁹⁷

Prvi poskus prehoda čez mejo v Polhograjskih Dolomitih

Zavoljo povečane koncentracije italijanskih čet v trikotniku Vrhnika—Horjul—Polhov Gradec in ker ni bilo več nujno, da bi se bataljoni II. grupe še dalj časa zadrževali na tem področju, je štab grupe sklenil, da bo z vsemi štirimi bataljoni 2. julija zvečer krenil čez okupacijsko mejo. Tudi zveza s poljanskim bataljonom je bila vzpostavljena že 30. junija, ko je prispel komandir 3. čete s potrebnimi vodiči, da povede grupo na nemško stran proti Poljanski dolini. Da bi se v primeru spopada na meji predolga kolona enot ne razbila in vsi štirje bataljoni kar najhitreje prišli čez, je štab grupe sklenil, naj bataljoni krenejo čez mejo sočasno na štirih medseboj

ločenih mestih in v štirih bataljonskih kolonah. Mesta prehoda so določili med Kucljem (k. 712) in Devnikom (k. 713), vsi štirje bataljoni pa naj bi se potem zbrali na Pasji ravni (trig. 1030). Drugega julija, okoli desetih zvečer, so bataljoni krenili mimo Kuclja vsak po svoji poti proti meji. Drugi bataljon pohorskega in 1. bataljon savinjskega odreda sta krenila na desno proti Hribu in Pečovju, 2. in 3. bataljon savinjskega pa proti Erženu in naselju Za mejo. Štab grupe in kazenski vod sta se priključila 2. bataljonu savinjskega odreda.

Ker je komandir 3. čete poljanskega bataljona z vodiči prispel čez mejo že v noči na 30. junij, ko jo še niso zasedle nemške čete in tudi ne prepletle z bodečo žico, štab II. grupe ni vedel, da se je položaj na meji med tem že precej spremenil. Tako so bataljoni izbrali za prehod na drugo stran prav tisti odsek, kjer so tisti dan mejo zgradili z žično prepreko in kjer se je zbralo največ nemških enot. Prvi se je z Nemci spopadel 3. bataljon savinjskega odreda vzhodno od Planine. Ko se je predhodnica zapletla v bodečo žico, so nemške zasede odprle silovit ogenj, vendar se je spričo teme in dežja, ki je začel padati tisti večer, bataljon umaknil brez izgub. Ko se je zbral in

Janko Stariha-Janko, narodni heroj, prvi komandant 1. bataljona savinjskega odreda. Padel 7. novembra 1942 na Dobrovljah

znova uredil, je obšel nemške zasede in še na nezagrajenem delu nemoteno prestopil mejo. Vodiča ni imel. Po skoraj celonočnem tavanju po neznaih krajih se je zjutraj spet znašel v bližini meje, vendar tokrat na nemški strani. Pritajil se je na gozdnatem pobočju, da ga Nemci ne bi odkrili. Tam se mu je pridružila tudi skupina 12 borcev s štirimi strojnicami iz 2. bataljona savinjskega odreda, ki se je na meji izgubila in zašla. Okoli poldne je bataljonska straža udarila po močnejši nemški patrulji, ki je šla po sledi bataljona. Boječ se še hujših spopadov se je začel precej neorganizirano prebijati na italijansko stran. Razen štirih strojničarjev, ki so med probojem meje zašli in se pridružili 2. bataljonu savinjskega odreda, se je proti večeru spet zbral blizu Črnega vrha nad Šentjoštom.

Drugi bataljon savinjskega in 2. bataljon pohorskega odreda sta pri poskusu prehoda meje prav tako naletela na žične ovire in sovražne zasede. Po krajših spopadih ter ponovnih poskusih prehoda sta se morala, hkrati s štabom grupe, vrniti prek Kožljeka v okolico Žažarja in Korena. Tisto noč je uspel priti prek meje le 1. bataljon savinjskega odreda. Mejo je prestopil na mestu, kjer še ni bila zagrajena, vendar je na bližnjem grebenu že trčil na nemško zasedo in jo pregnal. Pri nadaljevanju pohoda se je ta bataljon prebijal še med drugimi zasedami, ki so bile razmeščene v notranjosti obmejnega pasu, in se je pri tem razdelil na dva dela. Po naključju sta se oba dela srečala in zjutraj je bataljon prispel na Pasjo ravan, kjer je bilo taborišče 3. čete poljskega bataljona.

Ob spopadih na meji se je nekaj borcev izgubilo. Večino ma so se v naslednjih dveh dneh priključili prvi partizanski enoti, na katero so naleteli. Zaradi tega bataljoni niso mogli imeti točnega pregleda nad dejanskimi izgubami, ki so jih ob prehodu imeli. Nemška poročila javljajo o 7 mrtvih in enem ujetem partizanu, hkrati pa trdijo, da so njihove policijske enote imele le enega ranjenega. Večino omenjenih izgub je imel 3. bataljon savinjskega odreda, ki je prvi trčil na sovražne zasede in se je 3. julija moral podnevi in prek čistine prebijati skozi močan zaporni strojnični ogenj nazaj na italijansko stran. Drugi bataljon pohorskega odreda je izgubil tudi lahko strojnico. Strojničar je v temi strmoglavil prek visoke skale in se ubil.⁹⁸

Zamisel, naj grupa na različnih krajih v štirih bataljonskih kolonah preide mejo, je bila dobra. Nemci bi se na ta način zmedli in bi jim bilo naslednjega dne tudi zasledovanje veliko težje. Vendar sam prehod ni bil v taktičnem pogledu dovolj pripravljen. Zaradi bojazni, da ne bodo Nemci prezgodaj odkrili namere grupe, in zaradi bojev, ki so jih enote 1. julija imele okoli Horjula, ni bilo več časa, da bi si vsaj komandanti bataljonov podnevi ogledali položaj ob meji ter točno določili mesta prehodov in smeri za nadaljevanje pohoda. To so storili le po karti in po predlogu vodičev poljskega bataljona, na katere se je štab grupe moral zanesti. Nihče ni bil obveščen o tem, da so v zadnjih treh dneh, ko so vodiči v Dolomitih čakali na prihod grupe, Nemci že zgradili dobršen del meje in ob njej zbrali precej svojih enot. Poskus prehoda na nemško okupacijsko področje je bil v noči na 3. julij pravzaprav izveden v slepo, saj štab grupe ni imel nobenih podatkov o moči in razvrstitvi nemških enot na drugi strani obmejnega pasu, Nemci pa so začeli svoje policijske bataljone zbirati in jih razporejati v obmejnem pasu šele 30. junija zvečer in v noči na 1. julij, potem ko so jih Italijani zaprosili, naj zapro mejo, 2. julija pa so enote na meji okrepili še z dvema četama 922. bataljona deželnih strelcev.

V bataljonih, ki so se 3. julija vrnili v italijansko okupacijsko cono, so se pojavile tudi prve nove resnejše težave, ki so začele ogrožati nadaljnjo izvedbo postavljene naloge. Desetdnevni pohod z občasnimi boji, slaba prehrana med pohodom in pa neuspeli prehod čez mejo v pretekli noči, ko se je precej borcev izgubilo, so načeli moralo čet. V vseh treh bataljonih se je začela pojavljati vse močnejša težnja za vrnitev nazaj na Dolenjsko. Količina hrane, ki so jo po nalogu glavnega poveljstva pripravile enote notranjskega in dolomitskega odreda, niso zadoščale. Čete so bile prisiljene, da si hrano same nabavljajo, kar pa je bilo v nepoznanem kraju in brez pomoči terenskih političnih delavcev dokaj težavno, zato se je v bataljonih kuhalo večinoma le enkrat na dan. Tridesetega junija je grupa dobila večjo pošiljko mesnih konzerv in drugega blaga, ki ga je ljubljanska železničarska organizacija OF v dveh tovornih vagonih poslala iz Ljubljane na postajo Drenov grič. Konzerve so razdelili med borce, vendar le kot železno rezervo, ki so jo lahko načeli samo v skrajni sili in po

predhodnem dovoljenju predpostavljenih. Kvarno so vplivale na razpoloženje borcev tudi govorice o zelo težkih prilikah za boj proti Nemcem na Gorenjskem. Govorilo se je, da tam partizani ne smejo niti kuriti ognja in ne glasno govoriti, če hočejo krajši čas ostati na istem mestu. Štab II. grupe, partijska in skojevska organizacija so zastavili ves svoj vpliv, da se je razpoloženje v četah popravilo in da so se borci disciplinirano pripravljali za nov pohod čez okupacijsko mejo.⁹⁹

V naslednjih dneh je štab II. grupe zbral podrobnejše podatke o stanju na meji in sklenil, da 7. julija zvečer z 2. bataljonom savinjskega in 2. bataljonom pohorskega odreda krene prek meje pri Pustem vrhu, na sektorju, kjer jo je pred dnevi prešel 1. bataljon savinjskega odreda. Zvezo s 3. bataljonom savinjskega odreda, je štab grupe dobil že 4. julija in mu poslal ukaz, naj se pomakne bližje k ostalima bataljonoma. Medtem pa se je ta bataljon že odmaknil iz Črnega vrha (k. 708) proti Sv. Trem kraljem (trig. 884), severno od Rovta. Šestega julija je štab grupe ponovno ukazal bataljonu, naj naslednji dan krene za ostalima bataljonoma in pri Pustem vrhu preide prek meje, toda ukaza komandant bataljona ni izvršil.¹⁰⁰

Napad na Lučine in boj na Gabrški gori

Drugi bataljon savinjskega, 2. bataljon pohorskega odreda in štab II. grupe so 7. julija zvečer krenili v smeri Polhovega Gradca in so pri Sv. Lovrencu (trig. 824) nemoteno prešli mejo na nemško okupacijsko področje. Po krajšem počitku pri Peklaju je kolona nadaljevala pot mimo Petača in 8. julija zjutraj prispela na Pasjo ravan, kjer jo je čakala 3. četa poljskega bataljona. Zvečer naslednjega dne sta bataljona krenila čez Kovski vrh (k. 849), pri Logu šla čez Soro in cesto Škofja Loka—Žiri ter se 10. julija zjutraj utaborila na Gabrški gori (k. 963) v predelu Remuše, kjer se jima je isti dan priključil še 1. bataljon savinjskega odreda.

Prvi bataljon savinjskega odreda, ki je 3. julija zjutraj prispel v taborišče poljske čete na Pasji ravni, je naslednjo noč čakal na prihod ostalih bataljonov. Ker jih ni bilo, je 4. julija zvečer odšel prek ceste Gorenja vas—Lučine in se naslednji dan zadržal na področju Žirovskega vrha (k. 900).

Zvečer 5. julija je v Novi vasi pri Žireh zaplenil nekaj blaga v tamkajšnji trgovini in oddal nekaj strojničnih rafalov na hišo, v kateri je bila nemška posadka, nato pa je med Hotavljami in Gorenjo vasjo prebredel Soro in šel čez cesto Škofja Loka—Žiri. Šestega julija zjutraj je prispel na Gabrško goro, kjer je bil tudi štab poljanskega partizanskega bataljona.

Nemci očitno še niso začutili prisotnosti bataljona savinjskega odreda na svojem okupacijskem področju in so vso svojo pozornost usmerili na obmejni pas v Polhograjskih Dolomitih. Čakali so na konec italijanske akcije in ponovni poskus partizanskih bataljonov, da se prebijejo na gorenjsko stran, ker pa le-ti tega niso več poskušali, italijanska akcija pa je med tem bila že končana, je nemško poveljstvo 5. julija ukinilo zaporo meje. Nemške enote so se tega dne, po šestdnevni akciji, začele umikati v svoje stalne postojanke.¹⁰¹

Takoj po prihodu na Gabrško goro je štab II. grupe začel iskati zvezo s štabom I. grupe odredov, da bi skupaj izdelali načrt za izvajanje nalog, ki jih je obema grupama postavilo glavno poveljstvo. Ker pa je bil štab I. grupe precej oddaljen in bi po nepotrebnem ne izgubljali dragocenega časa, je štab II. grupe sam izdelal načrt za akcije v Poljanski dolini, ki naj bi se jih lotili vsi trije bataljoni v sodelovanju s četami poljanskega bataljona. Štab poljanskega bataljona je najprej odklonil sodelovanje češ, da za to nima nobenih navodil štaba I. grupe odredov. Ker pa zveze s tem štabom le ni bilo, je po nekaj dneh pristal na akcijo. Enotam II. grupe niso bile znane razmere v Poljanski dolini in brez pomoči enot poljanskega bataljona niso mogle nikamor z gotovostjo kreniti. Pojavile so se tudi težave glede prehrane. Bataljoni so morali iskati hrano sami po okoliških vaseh in naseljih, s čemer so se izpostavljali nevarnosti, da Nemci po nepotrebnem odkrijejo njihovo prisotnost.

Za začetek akcij v Poljanski dolini je štab II. grupe načrtoval demonstrativni napad na nemško obmejno posadko v Lučinah. Tam sta se po umiku nemških policijskih in drugih enot od 6. julija naprej nahajala le redna obmejna carinska straža in del enot 10. gradbenega bataljona, skupaj okoli 150 mož. Z morebitnim uničenjem postojanke v Lučinah bi bila vzpostavljena trdnejša povezava z enotami dolomitskega partizanskega odreda v italijanskem okupacijskem področju in bi

bilo zavarovano zaledje grupe za nadaljnje operacije na Gorenjskem. Glavni cilj napada na Lučine pa je bil privabiti nemške operativne enote, ki bodo verjetno pohitele napadeni postojanki na pomoč. Istočasno z začetkom napada na Lučine je štab grupe nameraval postaviti dva bataljona v zasedo na cesto Škofja Loka—Žiri z nalogo, da med Zmincem in Poljanami spustita nemško kolono po vsej dolžini v zasedo, nato pa jo z obeh strani doline napadeta in uničita.¹⁰²

Za napad na Lučine je štab določil 1. bataljon savinjskega odreda brez dveh vodov 3. čete, v pomoč pa mu je dodelil 3. četo poljanskega bataljona. V zasedo v Poljanski dolini in za napad na nemško kolono pa sta bila določena 2. bataljon savinjskega odreda in 2. bataljon pohorskega odreda z 2. četo poljanskega partizanskega bataljona. Da bi se napad na Lučine dobro pripravil in po možnosti tudi uspel, je 1. bataljon savinjskega odreda že 11. julija odšel z Gabrške gore čez Soro v obmejni pas, kjer se mu je priključila poljanska četa. Zaradi čakanja na prihod štaba I. grupe odredov in zavoljo priprav za zasedo v Poljanski dolini niso vnaprej določili, kdaj bo začetek napada. To je štab grupe sporočil štabu bataljona kasneje s posebnim kurirjem. Dvanajstega in 13. julija, po ogledu položaja v Lučinah in okolici, je štab 1. bataljona savinjskega odreda skupaj s komandirjem poljanske čete izdelal načrt za napad. Izvedle naj bi ga 1. in 2. četa z enim vodom poljanske čete, vod 3. čete pa naj bi postavil zasedo na cesti Lučine—Gorenja vas. Te zasede so imele tudi nalogo prekiniti vse telefonske zveze z Lučinami. Če bi bataljon uspel uničiti postojanko v Lučinah, naj bi se lotil naslednje naloge, čiščenja prostora Lučine—Gorenja vas—Sovodenj—Žiri.

Ker je obstojala nevarnost, da Nemci odkrijejo zbiranje enot na Gabrški gori in ker se po nekaj dneh čakanja še vedno ni mogel sestati s štabom I. grupe odredov, priprave za akcijo pa so bile že končane, je štab II. grupe sklenil, naj se napad na Lučine začne 14. julija ob enih po polnoči, še pred svitom pa naj čete postavijo zasede na cesti med Zmincem in Poljanami. Ker je bila prehrana enot II. grupe na Gabrški gori zelo slaba in pomanjkljiva, v želji, da bi se bataljoni za čas akcije prekrbeli z živežem, so morali napraviti še kako večjo prehrabeno akcijo. V noči na 13. julij sta dva bataljona krenila v vasi Javorje in Murave ter v trgovinah zaplenila večjo količino

živil in drugih potrebščin. Trinajstega julija sta uredila zasilno skladišče na Gabrški gori.¹⁰³

Pri napadu na Lučine je 1. četa 1. bataljona savinjskega odreda imela nalogo, da z enim vodom z južne strani obstreljuje in napada posadko obmejne carinske straže, ki je bila v župnišču, z drugim vodom pa naj napade posadko 10. gradbenega bataljona, ki je bila v šoli. Del tretjega voda navedene čete je bil določen v bočno zavarovanje proti Črnemu vrhu, drugi pa v četno rezervo. Druga četa, okrepljena z vodom poljske čete, je imela nalogo obe nemški posadki napasti z jugozahoda ter bočno zavarovati severno smer in cesto proti Žirem. Ker je komandir poljske čete, ki je vodil 2. četo na položaj, v temi zgrešil pot proti Lučinam, je ta četa prispela tja z enourno zamudo. Napad se je začel 14. julija šele ob dveh po polnoči.

Obe četi 1. bataljona savinjskega odreda sta napadli Lučine sočasno in sta uspeli zasesti obrambne jarke, ki jih je okoli vasi zgradila še bivša jugoslovanska vojska, vendar se nista mogli približati stavbam, v katerih je bila glavnina sovražne posadke. Manjši nemški oddelek so pregnali iz nekega poslopja, ki se je vnelo. Medtem so Nemci zasedli cerkev, postavili v zvonik težko strojnico in so na ta način z ognjem obvladali vso vas. Nemška posadka je s protinapadi nekajkrat skušala razbiti partizanski obroč okoli vasi, kar ji ni uspelo, ker je partizanska težka strojnica uspešno držala v šahu strojnico v cerkvenem zvoniku in ji onemogočala, da podpira protinapade. V zasedo, ki so jo postavili ob poti proti Gorenji vasi, je okoli desetih dopoldne pripeljal nemški osebni avtomobil, ki je bil takoj uničen. Pri tem so bili ubiti trije nemški oficirji, neki nemški komisar in šofer avtomobila. Zaplenili so vse njihovo orožje. Ko sta kako uro pozneje pripeljala po cesti dva nemška oklepna avtomobila, se je zaseda morala umakniti. Ob enajstih dopoldne sta nemška oklopnika zavzela položaje pred vasjo in skupaj s posadko poskušala protinapad, ki pa zaradi močnega ognja partizanskih strojnic ni uspel. Šele okoli pol dvanajstih, ko je štab bataljona prejel obvestilo, da je močnejša nemška kolona prispela v Zadobje, očitno z namenom, da udari v hrbet, ni pa bilo nobenih znakov o kakih bojih v Poljanski dolini, je štab bataljona spoznal, da se celotna akcija ne odvija po prvotnem načrtu. Ko so napadeni posadki v Luči-

nah prek italijanskega okupacijskega področja prihiteli na pomoč še oddelki 10. in 171. rezervnega policijskega bataljona, je bataljon prenehal oblegati Lučine in se je umaknil višje na Ovčji hrib (k. 920) severozahodno od Lučin. Te položaje je bataljon držal do mraka in je z večje daljave obstreljeval Nemce v Lučinah. Očitno zadovoljni, da so posadko osvobodili partizanske oblege in morebitnega uničenja, Nemci tega dne niso več napadali. Položaje bataljona na Ovčjem vrhu so obstreljevali s topom in težkimi minometi, pri čemer pa niso povzročili nobene škode.

Razen v avtomobilu pobitih oficirjev niso znane nemške izgube pri napadu na Lučine. Bataljon je imel enega padlega in dva ranjena borca. Okoli osmih zvečer je zapustil položaje na Ovčjem hribu in se je razdelil na dva dela. Prva četa se je napotila na položaje okoli Pasje ravni, 2. četa, vod 3. čete in poljanska četa pa so se ponoči umaknili na Žirovski vrh.

Napad na Lučine je Nemce očitno presenetil in je zmedel njihove načrte. Razen 10. in 171. policijskega rezervnega bataljona, ki ju je nemško poveljstvo moralo poslati na pomoč napadeni posadki v Lučinah prek italijanskega okupacijskega področja, so bili Nemci prisiljeni angažirati tudi del enot nemške vojske, ki so 13. julija popoldne začele obkoljevati trikotnik med Poljanami, Praprotnim in Škofjo Loko. Tako je napad 1. bataljona savinjskega odreda na Lučine, namesto da bi po prvotni zamisli zvalil nemške enote v past v Poljanski dolini le oslabil nemški napad na Gabrško goro in tako olajšal položaj tistih čet, ki so se prebijale skozi sovražne zasede.¹⁰⁴

Pravzaprav je prihod treh bataljonov II. grupe odredov na Gabrško goro, kjer sta se do prvih dni julija zadrževala le štab poljanskega bataljona in škofjeloška četa, nemška obveščevalna služba odkrila že po nekaj dneh. Ker je, kot vse kaže, nemško poveljstvo na Bledu že v prvi polovici maja zvedelo za osnovne elemente partizanskega načrta za osvoboditev Gorenjske in je bilo v zvezi s tem zagotovo seznanjeno tudi z nalogami II. grupe odredov, je takoj po ugotovitvi njene prisotnosti na Gabrški gori pričelo z ofenzivnimi akcijami, pripravljenimi pod šifro »Enzian«.

Trinajstega julija popoldne, nekaj ur pred začetkom načrtovanega napada na Lučine, ki naj bi pomenil začetek ofenzivnih akcij I. in II. grupe odredov na Gorenjskem, so nemški

499. pehotni dopolnilni bataljon, 403. rezervna kolesarska četa ter 2. in 3. četa 510. bataljona deželnih strelcev začeli zapirati cesto Škofja Loka—Poljane, sočasno so zasedli tudi staro vojaško cesto, ki iz Škofje Loke, prek Lubnika vodi na Blegoš. Štab II. grupe je bil takoj obveščen o teh sovražnih premikih. Da bi natančneje ugotovil moč sovražnika, smeri premikov posameznih kolon in s tem tudi njihov namen, je poslal izvidniške patrulje proti Zadobju, Volči, Javorju in Sopotnici, hkrati pa je na vseh dohodih proti taborišču na Gabrški gori postavil daljne zasede. Komaj so se proti večeru vrnile patrulje in poročale, da iz več smeri proti taborišču prodirajo sovražne kolone, so se zasede v smeri Zadobja in Javorja že spopadle z nemškimi ogledniškimi patruljami. Po krajšem medsebojnem obstreljevanju so se nemške patrulje umaknile, brnenje motorizacije na cesti v Poljanski dolini pa je opozarjalo, da Nemci še dovažajo sveže okrepitve enotam, ki so že bile razporejene okoli Gabrške gore.¹⁰⁵

Partizanskim četam na Gabrški gori sta pretila obkolitev in sovražni napad. Tak položaj je zahteval odložitev načrta za osvobajanje Poljanske doline. Treba je bilo hitro ukrepati in preprečiti Nemcem, da bi razbili in uničili enote na Gabrški gori. Štab grupe je upal, da sovražniku ni znano točno mesto, kjer je bilo osrednje taborišče. Ker se Nemci po spopadih patrulj niso več pojavljali pred postavljenimi zasedami, je vedel, da bodo napadli šele prihodnje jutro, ko bodo ugotovili točne položaje partizanskih čet.

Celodnevne obrambne boja proti veliko močnejšemu in bolje oboroženemu sovražniku na Gabrški gori ni bilo mogoče tvegati. Da bi se enote izognile nezaželenemu napadu, je štab grupe sklenil, naj se še ponoči oba bataljona po četah izmuzneta mimo nemških zased, nato pa naj se znova zbereta v bližini Mladega vrha (k. 1370). Okoli enajstih ponoči, ko ni bilo več nobenih znakov, da bodo Nemci napadli še tisto noč in je začelo tudi deževati, so zasede na dohodih proti Gabrški gori poklicali v taborišče. Borci naj bi se odpočili pred bojem, postavili so okrepljeno neposredno zavarovanje. V taborišče se ni vrnila le škofjeloška četa poljanskega bataljona. Iz zasede, kamor je bila postavljena, je krenila z Gabrške gore, ne da bi o tem obvestila štab grupe, prepričana, da so druge enote storile isto. S tem pa se je močno skrčilo število vodičev, nujno

potrebnih četam II. grupe za premike po neznanem terenu. Borcem v taborišču so razdelili še ostanek živeža, ki so ga zaplenili v prehranjevalni akciji v Javorju in Muravah. Nato so izdali ukaz, naj borci počivajo, kajti ob pol dveh po polnoči naj bi krenili z Gabrške gore.

V taborišču na Gabrški gori so štab grupe in oba bataljona vso noč zaman čakali škofjeloško četo, da bi jih njeni vodiči odpeljali na varnejše mesto. Šele zjutraj, nekaj pred peto uro, ko se je že čisto zdanilo, so se končno odločili, da krenejo sami proti Blegošu. Sprva ni bilo opaziti nobenih znakov o sovražniku, ko pa sta bila oba bataljona že skoraj pripravljena na odhod, so se straže, ki so bile okoli taborišča, že spopadle z Nemci, ki so nastopali iz več strani. Da bi omogočil preboj z Gabrške gore, je štab 2. grupe pri priči poslal 2. bataljon savinjskega odreda na položaj, ki so ga njegove čete držale prejšnji dan, in mu dal nalogo, naj prebije nemški obroč v smeri Javorja. Čete 2. bataljona pohorskega odreda so dobile nalogo, naj zadržujejo nemške enote, ki so nastopale iz vzhodne smeri in se nato umaknejo proti Staremu vrhu (k. 1205).¹⁰⁶

Komaj so čete krenile iz taborišča, so se že spopadle z nemškimi enotami in se z juriši začele prebijati vsaka v svojo smer. Ker tudi nemške enote, ki so napadale v manjših kolonah, še niso bile popolnoma razvite za boj, so se partizanske čete brez večjih žrtev prebile skozi njihove črte, ranjence pa so poskrile in zamaskirale po grmovju in gosti podrast. Med prebojem se je nekaj borcev izgubilo in ti so ves dan posamič ali v manjših skupinah taval po neznanem terenu, se spopadali z nemškimi patruljami ali pa padali v zasede, ki so jih postavljali Nemci na vseh možnih prehodih. Nekaj jih je pri tem padlo, nekaj so jih Nemci ujeli, drugi pa so se srečno izmikali nevarnostim.

Proti taborišču na Gabrški gori so Nemci prodirali od vzhoda prek Sopotnice in z juga prek Zadobja, po dolini Sore, v jarku Ločivnice in na vojaški cesti proti Blegošu pa so postavili precej gosto zaporno črto. Medtem ko so čete 2. bataljona pohorskega odreda odbijale in zadrževale kolone, ki so nastopale od Sopotnice in Zadobja, je 1. četa 2. bataljona savinjskega odreda udarila po koloni, ki se je bližala iz smeri Urbana in jo zadržala. To je omogočilo ostalima dvema četama in štaboma bataljona in grupe, da so se nemoteno umaknili do Del-

nic in tam z jurišem razbili nemško zasedo na cesti ter nato krenili pod Javorjem v pobočje Mladega vrha. Prva četa tega bataljona se je po spopadu nad Urbanom umaknila nazaj proti vrhu Gabrške gore, kjer se ji je pridružil še 3. vod 2. čete 2. bataljona pohorskega odreda. Obe enoti sta se nato ves dan skupaj uspešno izmikali stiku s sovražnimi patruljami, zvečer pa sta krenili proti Mlademu vrhu ter naslednje jutro prišli v sestav bataljona. Na Gabrški gori je imel 2. bataljon savinjskega odreda 5 mrtvih, 3 ranjene in 11 pogrešanih borcev.

Ko so čete 2. bataljona pohorskega odreda uspešno zadržale sovražni napad proti taborišču in ostalim omogočile umik, se je štab bataljona s svojo 3. četo umaknil proti Staremu vrhu. Druga četa tega bataljona in strojnični vod odreda sta se umaknila za hrbet Nemcem v smeri Sopotnice, 1. četa pa proti Poljanam. Tam je napadla skupino Nemcev, ki so počivali pred vasjo, nato pa se je vrnila proti Gabrški gori. Tudi te enote so se nato ves dan spretno izmikale spopadom s sovražnimi patruljami, ko pa so se zvečer Nemci umaknili v svoje postojanke, so ostale na tem področju. Prva četa se je zadrževala v gozdovih med Gabrkom in Gabrško goro, druga četa s strojničnim vodom pa je bila v okolici Breznice. Četi nista imeli medsebojne zveze in druga za drugo nista vedeli. Prva četa je že po dveh dneh vzpostavila povezavo s štabom bataljona, 2. četa pa se je povezala le s škofjeloško četo in je do 20. julija ostala na področju Breznica—Lubnik. V bojih na Gabrški gori je imel 2. bataljon pohorskega odreda dva mrtva, tri ranjene in štiri pogrešane borce.¹⁰⁷

Koncentracija sil, ki so jo Nemci uspeli uresničiti 13. julija zvečer, je zadoščala za strnjeno obkolitev taborišča na Gabrški gori, vendar je nepričakovani napad na Lučine Nemcem popolnoma pokvaril načrt. Bili so prisiljeni izločiti najbližje enote, ki so jih imeli pri roki. Namesto proti Gabrški gori so jih morali poslati 14. julija dopoldan iz Poljan proti Lučinam napadeni postojanki na pomoč. Tako so bile sile, določene za napad na Gabrško goro znatno oslABLJENE, položaj partizanskih čet pa je bil veliko lažji. Namesto strnjene obročja okoli Gabrške gore so Nemci morali oblikovati razredčeno zaporo in so na prehodih v dolini Sore ter ob Ločivnici proti Javorju postavili zasede, ki so ždele in prežale na umikajoče se partizane. Nemške sile, ki so iz vzhodne in južne strani nastopale

proti taborišču na Gabrški gori, pa so bile preslabotne, da bi mogle v spremenjenih okoliščinah same opraviti nalogo. Ves dan so le previdno patroljirale po gozdnih poteh, s čimer seveda niso mogle odkriti nobene od treh čet, ki so se zjutraj spretno izmaknile njihovemu zajetju in so bile ves čas v njihovi neposredni bližini. Po prehodu 2. bataljona savinjskega odreda prek ceste pri Delnicah in ko ves dan ni bilo nobenega spopada na Gabrški gori, je nemško poveljstvo verjetno prišlo do zaključka, da so vse partizanske enote zapustile to področje. Zato je 14. julija zvečer umaknilo svoje sile.

Morda je poglavitni vzrok za nenadni nemški napad na Gabrško goro treba iskati v predolgem zadrževanju bataljonov II. grupe na istem mestu. Toda ko je nemško poveljstvo odkrilo njihovo prisotnost, je zelo hitro ukrepalo in pripravilo napad. V nejasnem in negotovem položaju, kakršen je nastal 13. julija zvečer ob sovražni koncentraciji okoli Gabrške gore, se je odločitev štaba grupe, naj se čete posamezno in na več krajih prebijejo skozi sovražni obroč, pokazala kot pravilna tudi v položaju, kakršen je nastal naslednje jutro, ko so enote zamudile pravi čas umika in jih je dan zatekel še na starih položajih. Vztrajati v krožni obrambi, čeprav na sicer dobrih položajih, do naslednje noči ni bilo smotno, ker bi s tem Nemcem ponudili priliko, da oba bataljona še bolj izolirajo in jima morda celo onemogočijo uspešen preboj. Prebijanje s celimi bataljoni samo na enem ali dveh mestih pa bi sovražniku preveč odkrilo smer umika. Dalo bi mu možnost zasledovanja in kasnejšega napadanja. Ker pa so se čete sočasno in posamič prebijale v več smereh, so Nemci izgubili stik z njimi in niso vedeli, kam naj usmerijo zasledovanje. Ko so to spoznali, so misel na kaj takega končno tudi opustili.

Večina pogrešanih borcev se je po večdnem tavanju in skrivanju po neznanem terenu posamič prebila nazaj čez okupacijsko mejo v Dolomite, nekateri pa so padli Nemcem v roke. Tudi nemške enote so imele na Gabrški gori precej mrtvih in ranjenih, žal pa točnega števila njihovih izgub spričo pomanjkljivega gradiva ni mogoče ugotoviti. Moramo pa ugotoviti, da je slučajna okoliščina sočasnega napada 1. bataljona savinjskega odreda na Lučine razbremenila nemški pritisk na Gabrško goro in tako omogočila drugima dvema bataljonoma, da sta se uspešno prebila brez večjih izgub.

Nemška akcija na Žirovski vrh in boj na Pasji ravni

Po prvih jutranjih spopadih okoli taborišča na Gabrški gori, ko so Nemci prišli v stik le še z dvema četama 2. bataljona savinjskega odreda, ki sta na cesti Poljane—Javorje razbili njihove zasede ter se umaknili proti Mlademu vrhu in s 3. četo 2. bataljona pohorskega odreda, ki se je prebijala proti Črnemu kalu (k. 1107), je bilo nemško poveljstvo prepričano, da je glavnina II. grupe okoli Lučin. Morda nam to pojasnjuje, zakaj niso zasledovali enot z Gabrške gore, marveč so 14. julija večino svojih sil s tega področja usmerili proti obmejnemu predelu, proti Dolomitom, kjer je bil le 1. bataljon savinjskega odreda z deli poljanske čete. Petnajstega julija zjutraj so enote nemške redne vojske ponovno zasedle mejo in z gostimi zasedami na cestah Lučine—Gorenja vas in Gorenja vas—Trebija—Žiri—Rovte obkolile Žirovski vrh, čete 10. in 171. rezervnega policijskega bataljona pa so začele preiskovati to področje. Manjši del nemških enot je bil sočasno zaposlen tudi s čiščenjem predela severovzhodno od Lučin, na področju Črni vrh—Pasja ravan.¹⁰⁸

Druga in 3. četa 1. bataljona savinjskega odreda, ki sta se z delom poljanske čete nahajali na Žirovskem vrhu, sta se 15. in 16. julija tako spretno izmikali nemškim zasedam in patruljam, da nista prišli v stik z njimi. Komandant bataljona je 13. julija zvečer poslal močnejšo patruljo prek ceste Lučine—Gorenja vas, naj na Črnem vrhu ugotovi, kaj je s 1. četo, ki je 14. julija po napadu na Lučine ostala tam. Hotel je, da tudi ona pride nazaj v sestav bataljona. Druge enote bataljona z deli poljanske čete so se še isto noč premaknile z Žirovskega vrha proti severozahodu. Sedemnajstega julija zjutraj so si pri Hotavljah v krajšem spopadu z nemško zasedo na cesti Gorenja vas—Žiri izsilile prehod prek Sore in se še istega dne priključile II. grupi na Mladem vrhu.

Tudi 1. četa 1. bataljona savinjskega odreda, ki je ostala v predelu Črni vrh—Pasja ravan z namenom, da zavara Nemce glede smeri umika glavnine bataljona, se je 15. julija uspešno umaknila policijskim enotam, ki so jo sledile. Ker Nemci 15. julija niso našli partizanov na Žirovskem vrhu, so 16. julija začeli temeljiteje preiskovati področje vzhodno od ceste

Lučine—Gorenja vas. Četa se jim je tudi tega dne nekaj časa uspešno umikala, ko pa so nemške enote začele nastopati z vseh smeri, se ni imela več kam umakniti. Ustavila se je na pobočju Pasje ravni in se pritajila v goščavi. Nemci, ki so v strelskih vrstah preiskovali gozdove, so jo le odkrili. Potem so jo obkolili in nenadoma napadli. Po krajšem in hudem boju je padlo sedem borcev, tri so ujeli, 16 pa se jih je s komandirjem čete na čelu prebilo iz sovražnega obroča. Ponoči so pri Polhovem Gradcu šli prek meje na italijansko okupacijsko področje, se začasno priključili dolomitskemu odredu, po nekaj dneh pa so krenili nazaj na Gorenjsko, da poiščejo svoje enote. V boju na Pasji ravni so izgubili tudi lahko strojnico. Nemški policisti so imeli 4 ranjene.

Patrulja, ki je iskala četo, je kmalu zvedela za njeno uso-do, vendar se je še ves naslednji dan zadrževala nad cesto, ki vodi v Gorenjo vas, ne da bi jo Nemci odkrili. 18. julija se je priključila bataljonu pod Blegošem. Nemci so 17. julija še držali zasede okoli Žirovskega vrha in preiskovali področje vzhodno od Lučin. Ker pri tem niso naleteli na partizanske enote, so se še istega dne zvečer umaknili v postojanke.

Del nemških enot je ostal v Poljanski dolini in je okrepil tamkajšnje postojanke, druge čete pa so se vrnile v svoja stalna bivališča. Po bojih na Gabrški gori in v Lučinah so Nemci oblikovali novo posadko na Javorju, ki je štela kakih 50 mož. V Gorenji vasi so posadko okrepili od prejšnjih 40 na 80 mož, v Gaberku od 10 na 30, na Črnem vrhu na 100, v Lučinah na 120, v Poljanah na 100 in v Žireh na 150 mož. Razen tega so oblikovali še nekaj manjših postojank.¹⁰⁹

Štirinajstega julija 1942, po prihodu štaba II. grupe in 1. bataljona savinjskega odreda pod Mladi vrh, je tja prispel tudi štab I. grupe odredov. Na sestanku štabov obeh grup, ki je bil še isti dan, so ugotovili, da štab I. grupe odredov ni pravočasno prejel navodil o nalogah v zvezi s prihodom II. grupe in zato v zvezi s tem ni ničesar pripravil. Dopis glavnega poveljstva z dne 4. junija, ki je vseboval vsa potrebna navodila, je zastal v Dolomitih pri štabu 4. bataljona notranjskega odreda in ga je šele štab II. grupe prinesel na Gorenjsko. Po prihodu na Gabrško goro so ga kurirji odnesli naprej v štab I. grupe, skupaj z obvestilom o prihodu II. grupe in pozivom na sestanek.¹¹⁰

Po razčlenitvi splošnega položaja na Gorenjskem, ki je bil dejansko drugačen, kakor je bil štabu II. grupe prikazan pred odhodom iz Dolenjske, sta oba grupna štaba soglašala, da spričo ogromne nemške premoči in nezadovoljivega političnega stanja na terenu zamisel o osvobajanju Gorenjske ni izvedljiva. V zvezi z nekaterimi drugimi osnovnimi vprašanji zlasti glede možnosti obstanka bataljonov II. grupe odredov na Gorenjskem in glede taktike boja, pa je med obema štaboma prišlo do zelo resnih nesoglasij. To je zelo škodljivo vplivalo na nadaljnje medsebojne odnose in je že vnaprej onemogočalo vsako uspešno sodelovanje.

Že od ustanovitve 2. partizanskega bataljona naprej in v teku celotnega razvoja enot II. grupe, so bili njeni borci navedeni svobodnejšega življenja v taboriščih, ki so jih vojaško zavarovali, da jih sovražnik ni mogel presenetiti. Gorenjski partizani pa so še vedno živeli zelo konspirativno. V pretirani bojazni, da jih Nemci ne odkrijejo in napadejo, je bila v njihovih taboriščih prepovedana vsakršna glasna dejavnost, kurili pa so le z drvni, ki se ne kadijo. To jim je omogočalo, da so se lahko dalj časa prikrivali in zadrževali na najbolj ugodnih in varnih mestih, dokler jih ni odkril kak nemški vohun ali drug izdajalec, vendar je tak način življenja negativno vplival na splošno razpoloženje borcev in je slabil njihovo napadalnost.

Štab I. grupe odredov je zahteval, da tudi enote II. grupe uvedejo takšno konspirativnost, kakršno uporabljajo gorenjski partizani, da ne bi po nepotrebnem izzivali nemške napade. Štabu II. grupe pa je predlagal, naj se preseli v njihovo rezervno zaklonišče, ki je nekje med Blegošem in Jelovico. Tako zahtevo je štab II. grupe odklonil kot načelno nesprejemljivo in je vztrajal na stališču, da morajo enote z vsestransko budnostjo in nenehno napadalnostjo že pri izhodnih točkah onemogočiti svobodne premike dokaj šibkih nemških patrolj ter posameznih vohunov, ki so do tedaj še dokaj nemoteno stikali za partizanskimi taborišči. Tudi predloga za nastanitev v rezervnem zaklonišču štaba I. grupe ni sprejel, ker je zastopal načelo, da se mora tudi štab grupe nenehno nahajati pri svojih enotah.¹¹¹

Po prihodu II. grupe na Gorenjsko so nastale zelo resne težave glede oskrbe z živežem in drugimi potrebami. Po napornem pohodu in bojih v Dolomitih so bili borci II. grupe že

močno utrujeni in sestradani. Ko pa so prišli na Gorenjsko, obljubljenih zalog živeža, ki jih je ukazalo pripraviti glavno poveljstvo, ni bilo, ali pa niso bile dosegljive zaradi slabe zveze s I. grupo. Ker štab I. grupe ni pravočasno prejel obvestila o prihodu enot II. grupe na Gorenjsko, tudi ni vedel za nalogo, naj pripravi dovolj velike zaloge živil. Tako se je nenadoma znašel v zelo težavnem položaju. Štab I. grupe in štab poljanskega bataljona sta imela nekaj živeža vskladiščenega na raznih krajih, kar naj bi komaj zadostovalo za njihove lastne potrebe, nista pa vedela, kako bi potrebno količino živeža nabavili na tak način, da Nemci za to ne bi zvedeli. Predlog štaba II. grupe, naj bi zaplenili zaloge po trgovinah, ki so jih oskrbovali Nemci, in pri premožnejših okupatorskih sodelavcih, je štab I. grupe odklonil z utemeljitvijo, da bi tak postopek izzval še večjo nemško aktivnost in še hujše nasilje in bi na ta način pokvaril stanje na terenu. Pri obravnavi teh in še nekaterih drugih vprašanj je prišlo do zelo mučnega položaja. Oba štaba sta vztrajala na svojih stališčih, kar se je stopnjevalo do zelo ostrih medsebojnih očitkov in obtožb, ki so jih poslušali tudi borci. Končno je štab I. grupe pristal, da čete poljanskega bataljona začasno dodeli bataljonom II. grupe z nalogo, da jih vodijo po neznanem terenu in jim pomagajo pri akcijah. Vprašanje prehrane enot pa je prepustil štabu II. grupe, naj ga na primeren način sam uredi.

V nasprotja med obema grupnima štaboma se je vmešal tudi štab poljanskega bataljona, kar je zelo škodljivo vplivalo na borce tako v poljanskem bataljonu kot tudi v bataljonih II. grupe. Štab poljanskega bataljona se namreč ni strinjal s sklepom, naj njegove čete ostanejo pri bataljonih II. grupe. Politični komisar bataljona je v govoru pred zborom svojim borcem pod Mladim vrhom dejal, naj ne hajo sodelovati z bataljoni II. grupe in se vrnejo v svoje čete. Ker je ta nerazumljiv postopek močno vznemiril vse prisotne borce, je politični komisar II. grupe v svojem govoru pozval borce poljanskega bataljona in borce svojih enot, naj še naprej sodelujejo in pomagajo drug drugemu. Borci poljanskega bataljona so domeli nesmiselnost ukaza svojega štaba in so se prostovoljno javili, da bodo ostali še naprej vodiči enotam II. grupe. Zavest in tovarštvo med gorenjskimi borci in borci II. grupe sta preprečila, da bi se nezdravi odnosi med njihovimi štabi prenesli

še med njih. Tako so gorenjski borci, ne glede na štabne spore in nastali položaj, po lastni uvidevnosti, še naprej pomagali enotam II. grupe, kadarkoli je to bilo potrebno.¹¹²

Po neljubih dogodkih pod Mladim vrhom se je štab I. grupe odredov umaknil na svoj sedež in je zvezo s štabom II. grupe vzdrževal le še s kurirji. Iz nerazumljivih stališč obeh gorenjskih štabov in njunih postopkov pa je štab II. grupe dobil vtis, da prisotnost njegovih enot na Gorenjskem ni zaželjena. Odrekanje pomoči in zelo slaba oskrba s hrano in drugimi potrebami, ki jih II. grupa ni mogla sama nabaviti, sta to jasno nakazovali. Zato je štab II. grupe sklenil po sestanku s štabom I. grupe in dogodkih pod Mladim vrhom najprej poiskati in zbrati tiste svoje enote, s katerimi po bojih v Dolomitih in na Gabrški gori ni imel več zveze, nato izvesti še kako večjo akcijo na desnem bregu Save in po najkrajši poti kreniti proti Štajerski. Komandant II. grupe je s svojo patruljo sam odšel v Dolomite, da pripelje enote, ki so tam ostale ali pa so se po bojih na Gabrški gori in v Lučinah tja zatekle. To mu ni uspelo, ker sta 3. bataljon savinjskega odreda in 2. četa 2. bataljona pohorskega odreda že odšla iz Dolomitov naprej proti Dolenjski, o čemer bo govora kasneje.¹¹³

Akcije II. grupe na Gorenjskem v drugi polovici julija 1942

Po boju na Gabrški gori in napadu na Lučine sta 1. in 2. bataljon savinjskega odreda hitro uredila svoje vrste in zbrala vse čete, razen tiste, ki je bila razbita na Pasji ravni. V štabu 1. bataljona savinjskega odreda so za komandanta bataljona postavili Franca Poglajena-Kranjca, dotedanjega komandanta Janka Stariho-Janka pa določili za operativnega oficirja pri štabu II. grupe odredov.

Da bi bataljoni II. grupe odredov v času svojega bivanja na Gorenjskem s svojo aktivnostjo sočasno zajeli vse ozemlje na desnem bregu Save, od Bohinja do Polhograjskih Dolomitov, je štab II. grupe sklenil, da jih razdeli po operativnih področjih. To je bilo tudi v skladu z načrtom in poveljem glavnega poveljstva. Na ta način bi bila tudi precej oslabljena nemška premoč, ker bi bili Nemci prisiljeni deliti svoje sile in bi jih morali hkrati zaposliti na več geografsko popolnoma

Janko Sekirnik-Simon, narodni heroj, komandant 2. bataljona savinjskega odreda med pohodom na Štajersko

ločenih sektorjih. Ker so čete poljanskega bataljona že pred prihodom II. grupe imele svoja operativna področja, je štab II. grupe tudi svoje bataljone razdelil po teh področjih, da bi ob pomoči gorenjskih čet lažje opravljali svoje naloge. Drugi bataljon pohorskega odreda in poljanska četa sta ostala na področju Poljanske doline, drugi bataljon savinjskega in škofjeloška četa sta imela operativno področje zahodno od Kranja in v Selški dolini, prvemu bataljonu savinjskega odreda in selški četi pa so določili področje Jelovice in doline na desnem bregu Save od Bohinja do Kroke. Tja se je premestil tudi štab II. grupe. Bataljoni so imeli nalogo, naj na svojih področjih onemogočijo uporabnost komunikacij, energično nastopijo proti izdajalcem in okupatorskim sodelavcem, izvedejo mobilizaci-

jo po vaseh ter z dobro pripravljenimi zasedami preprečujejo sovražne vdore in napade. Na vsak način pa morajo onemogočati premike rednih nemških patrulj in manjših oddelkov.

Po umiku iz Gabrške gore je štab 2. bataljona pohorskega odreda imel pri sebi le svojo 3. četo, z dvema četama in strojničnim vodom pa še ves teden ni mogel vzpostaviti zveze. Ker se po 17. juliju, ko so nehali preiskovati in čistiti obmejne predele v Dolomitih in na Žirovskem vrhu, Nemci v širšem predelu Poljanske doline niso lotili kakih večjih ofenzivnih akcij, sta se 1. in 2. četa tega bataljona s strojničnim vodom kaj hitro znašli in sta ločeno druga od druge sami začeli delati manjše akcije. Petnajstega julija je neka močnejša nemška patrulja odkrila taborišče 1. čete na Gabrški gori in ga napadla. Četa je ob tej priliki šla takoj v protinapad, pregnala sovražnika in pri tem zaplenila pištolo. Osemnajstega in 19. julija so patrulje te čete obstreljevale nemško posadko v Gabrku in vznemirjale sovražnika. Dvaindvajstega julija je bila ta četa ponovno napadena v svojem taborišču, vendar se je tudi tokrat uspešno umaknila brez izgub. Razen teh akcij je četa še zaplenila nekaj blaga in živeža po trgovinah v Poljanski dolini in se oskrbela z osnovnim živežem in drugimi potrebščinami. Tudi 3. četa tega bataljona je v tem času izvedla več oskrbovalnih akcij ter postavila zasede nemškim patruljam, vendar brez posebnega uspeha. Dvajsetega julija je njena patrulja obstreljevala Poljane in pri tem ubila enega nemškega vojaka.

Ko je štab 2. bataljona pohorskega odreda le vzpostavil zvezo tudi s svojo 1. četo, je organiziral improvizirani napad na nemško posadko v Poljanah. Ta je bila v več poslopjih. V napad so določili 3. četo, medtem ko je 1. četa dobila nalogo, naj na cesti med Škofjo Loko in Poljanami postavi zasedo, ki bo prestregla okrepiteve, ki bodo iz te smeri prišle napadeni postojanki na pomoč. Pri tem naj bi prizadejala Nemcem kar največ izgub.

Napad na Poljane so izvedli v noči na 26. julij. Borci 3. čete so vdrli v vas iz severne strani in začeli obstreljevati poslopja, v katerih so bili Nemci. Čeprav presenečeni, so le-ti začeli dajati dobro organiziran in močan odpor. Četa ni uspela zasesti nobenega poslopja, pač pa je ubila policista, ki je bil pri radijskem centru. Drugi policist je padel na Trati pred

zasedo, ki je ščitila smer proti Lučinam. Potrgali so vse telefonske napeljave in močno poškodovali električni transformator. Nato se je četa umaknila brez lastnih izgub. Zaseda 1. čete med Gabrkom in Poljanami je napadla nemški tovarnjak, poln vojaštva, ki je privozil iz Škofje Loke. Nemci so imeli nekaj mrtvih in ranjenih, vendar četa ni mogla ničesar zapleniti, ker so se vojaki uporno branili. Da bi se izognila okrepitvam, ki so še prihajale iz Škofje Loke, se je četa kmalu po napadu brez lastnih izgub umaknila proti Gabrški gori.¹¹⁴

Sedemindvajsetega julija se je patrulja 3. čete 2. bataljona pohorskega odreda na Starem vrhu spopadla z manjšo nemško patruljo in ubila dva Nemca. Naslednjega dne pa je patrulja 1. čete v Gabrku ubila nemškega stražarja. Razen navedenih akcij sta obe četi napravili tudi več prehranjevalnih akcij, od katerih je bila najpomembnejša zaplemba živeža v mlekerskem obratu v Hotavljah. Vse te akcije, ki Nemcem sicer niso prizadejale večjih izgub, so bile pomembne zato, ker so jih stalno vznemirjale. Sočasno pa se je ob njih začel popravljati duh borcev v obeh četah.

Čete 2. bataljona savinjskega odreda so že 17. julija začele zasekavati in rušiti vojaško cesto proti Blegošu, da bi tako Nemcem onemogočile nepričakovan in hiter prodor na to področje. Enaindvajsetega julija so isto opravile tudi na komunikacijah v Selški dolini. Ko so čete 1. bataljona savinjskega odreda v noči na 21. julij krenile z Blegoša na Jelovico, je štab 2. bataljona tega odreda istega dne popoldne poslal v Selško dolino svojo 2. četo, naj pri Praprotnem poruši most prek Selške Sore in onemogoči za promet cesto proti Škofji Loki. V akcijo je odšel tudi kazenski vod, ki je bil še vedno neposredno podrejen štabu II. grupe. Imel je nalogo, da akcijo pri Praprotnem zavaruje iz smeri Železnikov.

Ker 2. četa ni imela razstreliva, je komandir čete ukazal most zažgati in hkrati cesto v soteski pri vasi zarušiti z drevjem. Pri akciji so sodelovali tudi vaščani, ki so pomagali podirati drevje na cesto, na most pa pripeljali poln voz suhega dračja. Ko je most že gorel, sta se od Železnikov nepričakovano pripeljala dva nemška policista na motornem kolesu. Oba sta padla pod strojničnim ognjem. Zaplenili so pištolo, motorno kolo pa zažgali. Skoraj ob istem času, ko so okoli 150 metrov ceste že zgradili s porušnim drevjem, most pa je bil

močno v plamenih, je iz smeri Železnikov v zasedo kazenskega voda nenadoma pripeljala nemška motorizirana kolona, namenjena v Škofjo Loko. Vod je takoj užgal s strojnico po prvih kamionih. Onemogočil je Nemcem pristop do gorečega mostu in tako zaščitil tudi četo, ki se je morala umakniti v pobočje Hrastnika (k. 802). Kljub presenečenju so se Nemci zelo hitro znašli in začeli napadati položaje nad cesto. Po desetminutem obstreljevanju, ko je stopilo v akcijo tudi vojaštvo iz zadnjih vozil in je zaradi teme vodu grozila obkolitev, se je še ta umaknil proti Hrastniku. Nemške izgube v tem spopadu niso znane, most v Praprotnem pa ni bil več uporaben za promet z motornimi vozili. Po celonočnem tavanju po neznanem Hrastniku in okolici, sta se kazenski vod in četa 22. julija zjutraj sešla v Čepuljah, kjer sta počakala na prihod ostalih čet 2. bataljona savinjskega odreda. Te so 22. julija nadaljevale rušenje blegoške vojaške ceste, nato pa so istega dne zvečer krenile prek Selške doline k Sv. Mohorju.¹¹⁵

Hkrati ko so enote 2. bataljona savinjskega odreda uničevale ceste v Selški dolini in proti Blegošu, je štab 1. bataljona istega odreda poslal šestčlansko patruljo, v kateri so bili tudi trije borci selške čete, v akcijo na gorenjsko železniško progo. V noči na 22. julij je v bližini Podnarta odvila tračnice na tiru in iztirila tovorni vlak, ki je privozil z Jesenic. Prevrnilo se je 16 vagonov, redni promet pa je bil zaustavljen nekaj manj ko dva dni. Tudi v naslednjih dneh so čete in patrulje obeh bataljonov savinjskega odreda uničevale komunikacije v Selški dolini in tiste, ki iz doline Save vodijo na Jelovico. Napravile so tudi več prehranjevalnih akcij, kaznovale nekaj najbolj znanih okupatorskih sodelavcev in mobilizirale manjše število novih borcev.¹¹⁶

Strah pred nemškimi represalijami, trenutna izredno močna koncentracija nemških enot na Gorenjskem, precejšnje število na novo vzpostavljenih postojank po vaseh in pomanjkljivo politično delo na terenu, so bili osnovni vzroki za močno skeptičnost in zadržanost prebivalstva v tem delu Gorenjske. Večji boji, ki so jih tisti čas bojevale enote I. in II. grupe odredov so imeli obrambni značaj, ofenzivne akcije, čeprav so bile precej pogoste, pa so bile premalo uspešne in pomembne, da bi dale pobudo za splošno ljudsko vstajo. Okrepljena aktivnost I. grupe odredov, posebno čet kokrškega in kamniškega

V noči na 22. julij 1942 so minerci 1. bataljona pohorskega odreda in patrulja selške čete iztirili vlak pri Podnartu

bataljona ter čet, ki so delovale na levem bregu Save pod Karavankami, okoli Bleda in v Zgornjesavski dolini, kjer so uspešno napadale manjše nemške oddelke in patrulje, je prisilila nemško poveljstvo, da je usmerilo svojo pozornost na te predele. Po nekaj brezuspešnih manjših nastopih proti tem enotam na področju kamniškega in kranjskega okrožja ter v okolici Bleda, je nemško poveljstvo začelo pripravljati večje ofenzivne akcije, usmerjene proti bataljonom II. grupe na desnem bregu Save, od Bohinja do Poljanske doline.

Morda je prav okrepljena aktivnost enot II. grupe, ki se je začela že teden dni po bojih na Gabrški gori in po napadu na Lučine, prisilila nemško poveljstvo, da je izvedlo delno zamenjavo svojih enot na Gorenjskem. Štiriindvajsetega in 25. julija sta odšla iz Gorenjske 510. in 322. bataljon deželnih strelcev. Namesto njih pa je 26. julija iz Garmisch-Partenkirchena krenil na Gorenjsko elitni nemški 18. policijski polk gorskih lovcev, ki je bil prvotno namenjen, da odide na Kavkaz. Da bi do prihoda tega polka, oslABLJENE nemške sile na Gorenjskem lahko izvajale akcije proti partizanom, je nemško poveljstvo zamašilo vrzeli z nekaj SA oddelki iz Koroške, ki so se takoj vključili v akcijo proti enotam II. grupe.¹¹⁷

V noči na 26. julij so enote 499. pehotnega dopolnilnega bataljona, 402. in 403. rezervna kolesarska četa, 2. in 4. četa 857. bataljona deželnih strelcev ter 1., 2. in 3. četa 922. bataljona deželnih strelcev obkolile in zaprle prostor med Kropo, Kranjem, Škofjo Loko in Selcami. Z zaporne črte so zjutraj začele nastopati proti Brezovniškemu vrhu (k. 941) nad Sv. Mohorjem. V akciji so sodelovale tudi čete gorenjskega policijskega smučarskega odreda. Petindvajsetega julija zjutraj, ko se je prevažal proti Kranju, je njegovo kolono napadla patrulja 2. bataljona kokrškega odreda, ki je zvečer pri Bistrici nad Kranjem obstreljevala še policijski osebni avtomobil. V njem sta bila ubita kapetan policije in en policijski stražmojster. Patrulja je zaplenila njuno orožje in vso dokumentacijo, ki sta jo imela pri sebi.¹¹⁸

Ko se je začela ta nemška akcija, se je v okolici Sv. Mohorja nahajal le 2. bataljon savinjskega odreda. Čim je v dopoldanskih urah bataljon opazil nemške kolone, ki so se vzpenjale v pobočja od Selc in Bukovščice, je zasedel položaje na grebenu nad Sv. Mohorjem in se pripravil za odbijanje

nemškega napada. Hkrati ko so Nemci pri Sv. Mohorju in v Zabrekvah pripravljali napad na partizanske položaje, so patrolje 2. bataljona savinjskega odreda že najavile tudi prihod nemških kolon s kranjske smeri prek Špičastega hriba (k. 835). Opazili so tudi zasede na vseh poteh, ki so obkrožale Brezovniški gozd. V takem položaju komandant bataljona ni hotel tvegati boja z veliko močnejšimi nemškimi enotami. Preden so začeli Nemci nastopati od Sv. Mohorja, je premaknil bataljon na nove položaje proti Brezovniškemu vrhu (k. 941). Nemci so opazili umikajoče se partizane, očitno pa tudi sami niso kazali volje za spopad. Obojestransko izmikanje se je vrstilo tja do večera, ko so Nemci nepričakovano prekinili akcijo in se v mraku vrnili v okolišna naselja. Ker so umaknili tudi zaporo v smeri Jelovice, je bataljon v noči na 27. julij krenil tja in zjutraj brez zaprek prispel na Vodiško planino (k. 1135). Tam je bil tudi štab II. grupe s 1. bataljonom savinjskega odreda. Nemške enote so še 27. julija preiskovale okolico Sv. Mohorja, nato pa so krenile nazaj v svoja oporišča.¹¹⁹

Ta akcija, ki so jo v glavnem izvedle enote nemške redne vojske, je bila končana brez kakršnegakoli uspeha za Nemce. Deloma se to lahko pripiše tudi odsotnosti policijskih bataljonov, ki so bili tedaj v bojih proti enotam kokrškega in kamniškega bataljona v vznožju Karavank in v okolici Kamnika. Vsekakor pa Nemcem ni šel v račun tudi sočasen napad čet 2. bataljona pohorskega odreda na Poljane in na nemške kamione pri Gabrku, kakor tudi akcije gorenjskega odreda v okolici Jesenic in v Zgornjesavski dolini.

Ko so Nemci 27. julija umaknili svoje enote iz področja Sv. Mohorja, so čete in patrolje obeh bataljonov savinjskega odreda nadaljevale z akcijami v Selški dolini. Uničevale so okupatorske sodelavce, izvedle več prehranjevalnih akcij po nemških trgovinah in postavljale zasede nemškim patroljam. Zaseda 2. bataljona savinjskega odreda je 28. julija med Praprotnim in Škofjo Loko ustavila vozove, na katerih se je peljalo na mobilizacijsko zbirališče v Škofjo Loko 42 mož in fantov iz Češnjic in okolice. Šest se jih je priključilo partizanskim enotam, drugi pa so se vrnili nazaj na domove.¹²⁰

V nekaj primerih so Nemci zvedeli kje so partizanske zasede in so jih nato skušali obkoliti in uničiti. Ni jim uspelo,

ker so se vselej še ob pravem času umaknile. Najpomembnejšo akcijo v tistem času je izvedla 2. četa 2. bataljona savinjskega odreda, ko je v noči na 2. avgust v Rudnem nad Železniki zažgala in uničila žago, skupaj z okoli 600 m³ lesa, pripravljenega za izvoz v Nemčijo. Pri žagi postavljena zaseda je nato napadla nemško patruljo, ki je prihitela na mesto požara in pri tem ubila dva sovražna vojaka. Nemška okrepitev, ki se je z oklepnikom in kamioni pripeljala iz Železnikov, je po krajšem spopadu prisilila četo na umik proti Jelovici.¹²¹

Nemška ofenziva na Blegoš

Osemnajsti policijski polk gorskih lovcev je prispel na Gorenjsko zadnje dni julija 1942 in se je po enodnevni akciji na Pokljuki, kjer so hajkali v prazno, začel takoj pripravljati na veliko ofenzivno akcijo proti partizanom na področju Blegoša. Polk so sestavljali 302. in 312. policijski bataljon, ta dva sta pomladi 1942 prišla na Bavarsko iz Norveške, in pa 325. policijski bataljon, ki je bil na Gorenjskem že od 22. decembra 1941. leta, kamor je prispel iz Krakova na Poljskem. Moštvo teh bataljonov je bilo rekrutirano v planinskih predelih Zgoranje Bavarske, Baden-Würtenberga in Avstrije. Vsi pripadniki teh policijskih enot so morali biti dobri planinci in smučarji. Vsak bataljon tega polka je imel, razen treh osnovnih čet, v sestavi še težko četo s pionirskim vodom, vod težkih minometov, vod za zvezo, konjeniški vod in oddelek oklepnih vozil. Polk je bil ves motoriziran, za potrebe v neprevoznih gorskih predelih pa je razpolagal z okoli 600 tovornimi konji in mulami. Po prihodu na Gorenjsko se je 1. bataljon naselil v Šentvidu pri Ljubljani, 2. bataljon je bil v Smledniku in Medvodah, 325. policijski bataljon, ki je prišel v sestav polka kot njegov 3. bataljon, pa se je iz Škofje Loke, Poljanske in Selške doline proti koncu julija preselil v Naklo, Predoslje in Radovljico. Premestitev na slovensko ozemlje tako močne elitne policijske enote, ki je bila prvotno oblikovana in namenjena za potrebe na vzhodnem bojišču, dovolj zgovorno dokazuje namen nemških okupatorjev, ki so hoteli za vsako ceno zatreti partizanstvo na Gorenjskem.

Nemško poveljstvo na Bledu je proti koncu julija že imelo dokaj točne podatke o stanju partizanskih enot na področju

Posvet komandanta nemškega 18. policijskega polka gorskih lovcev s podrejenimi oficirji pred akcijo na Blegoš

Blegoš. Aktivnost škofjeloške in poljanske čete poljanskega bataljona v zgornjem delu Poljanske doline in tudi bataljonov II. grupe v Poljanski in Selški dolini je prisilila Nemce k pospešenemu izvajanju že prej izdelanega načrta za ofenzivno akcijo »Enzian«. Področje Blegoš je nekak osrednji dominantni predel med Bohinjem in Polhograjskimi Dolomiti, in prav tja je bil usmerjen ta doslej najmočnejši ofenzivni sunek, ki je imel cilj, da se tamkajšnje partizanske enote obkoliijo, stisnejo na ozek prostor in nato uničijo. Za izvedbo napadalne akcije so uporabili bataljone 18. policijskega polka gorskih lovcev, za zaporo širškega področja, za zasedbo komunikacij in za podrobnejši pregled gozdnatih predelov za policijskimi enotami, pa so določili, razen orožništva in organov gestapa, močne SA oddelke, ki so v ta namen prišli s Koroške. Razen 499. dopolnilnega pehotnega bataljona so v akciji sodelovale še

nekatero druge neugotovljene enote redne nemške vojske. Za ofenzivo na Blegoš je bilo pripravljenih okrog 5.000 pripadnikov nemške oborožene sile, opremljenih s težkim orožjem in oklepnimi vozili.¹²²

V prvih dneh avgusta 1942 so se zahodno od Škofje Loke, na področju med Poljansko in Selško dolino, nahajale škofje-loška in poljanska četa poljanskega partizanskega bataljona ter 1. in del 3. čete 2. bataljona pohorskega odreda II. grupe. Selška partizanska četa ter enote 1. in 2. bataljona savinjskega odreda so bile v tistem času bolj severno, nad Selško dolino in na Jelovici, kjer je bil tudi del 3. čete s štabom 2. bataljona pohorskega odreda. Ker je 1. četa tega bataljona še vedno bila na področju okoli Gabrške gore in Škofje Loke, jo nemška ofenzivna akcija ni zajela, pač pa so se obe omenjeni četi poljanskega bataljona in del 3. čete 2. bataljona pohorskega odreda 3. avgusta zjutraj nenadoma znašli obkoljeni v sovražnem obroču na širšem območju Blegoša.

Nemške enote so v noči na 3. avgust dokaj nepričakovano zasedle Poljansko in Selško dolino. Kamioni in druga vozila so imela zastrte luči, kar jim je pomagalo, da so povsem neopazno prišli do konca voznih poti, odkoder so bataljoni še pred svitom krenili v akcijo. Prvi in 2. bataljon 18. policijskega polka gorskih lovcev sta se pripeljala do Podobena in Volč, odkoder sta krenila proti Javorju. Tam se je 1. bataljon usmeril čez Podvrh proti Zgornji Žetini, da zajame Blegoš prek Črnega kala, 2. bataljon pa je odšel proti Muravam, da obkoli to področje z južne strani. Tretji bataljon je na isti način prek Škofje Loke prispel po Selški dolini do Zalega loga in Suše, odkoder je krenil proti Malemu Blegošu (k. 1079) in Blegošarju z nalogo, da po skupinah zasede vse važnejše točke in na ta način prepreči partizanskim enotam umik proti zahodu. Področje od Hotavelj proti Leskovici in Blegošu so zapirali SA oddelki in druge manjše enote, ki so sodelovale v akciji.¹²³

Poljanska četa, ki je takrat taborila na jugovzhodnih pobočjih Blegoša pri Ravni, je vsak večer pošiljala proti Poljanski dolini posebno patroljo, ki naj bi ugotovila morebitni prihod sovražnika in pravočasno obvestila četo o njegovi moči in smeri premika. V noči na 3. avgust je ta patrolja brezbrizno zaspala na poti in je Nemce opazila šele proti jutru, ko so se ti že nad njo vzpenjali v pobočje Blegoša. Komandir čete je bil

sprva prepričan, da gre le za manjši sovražni pohod. Ko pa se je zdanilo, je videl, da močne nemške kolone nastopajo iz več smeri. Povedel je četo po gozdnatem pobočju v zahodno smer, prek bivše državne meje na italijansko ozemlje. Že dopoldne je četa pri Črnem kalu zašla med močne nemške zasede, ki so zapirale to smer, in se je dvakrat z jurišem komaj prebila po severnem pobočju Blegoša nazaj proti Žetini. V teh spopadih in juriših je v četi že padlo 11 borcev, nekaj pa jih je bilo ranjenih. Okoli dveh popoldne je četa še imela možnost, da z jurišem preseneti manjšo skupino Nemcev, ki se je utrjevala na poti med Žetino in Gošarjem ter se prek nekega jarka prebije na Malenski vrh (k. 1050), kar pa ni izkoristila. Zaradi dotedanjih izgub so se močno deprimirani borci uprli, da bi jurišali na Nemce in po krajšem posvetu je bilo sklenjeno, da se umaknejo spet proti Blegošu. Medtem so Nemci četo že opazili, jo napadli in prisilili k umiku. Nato se je še ves popoldan dokaj uspešno izmikala nadaljnjim spopadom, ko pa se je znočilo, je komandir odločil, da jo povede prek Blegoša na južna pobočja Male Jelovice in od tam naprej proti Kopačnici. Na tej poti je četa okoli desetih zvečer znova naletela na nemške zasede. Tedaj se je povsem razbila. Ponoči in naslednjega dne so se manjše skupine in posamezni borci vsak zase prebijali skozi nemške zasede in obročje. Pri tem so imeli še hujše izgube. Od dvainštiridesetih borcev jih je po končani ofenzivi ostalo le še petnajst.¹²⁴

Škofjeloška partizanska četa in glavnina 3. čete 2. bataljona pohorskega odreda, sta 2. avgusta taborila na Mladem vrhu. Ko so 3. avgusta zjutraj opazili nemške kolone, ki so se premikale po cestah pod Mladim vrhom, niso mogli ugotoviti, kam so te kolone namenjene. Ker pa je vse kazalo, da bodo Nemci obkolili Mladi vrh, sta komandirja sklenila, da obe četi skupaj povedeta proti Blegošu. Četi sta takoj krenili na pot, nekje med Mladim vrhom in Blegošem pa jim je prišel naproti kurir štaba poljanskega bataljona. Komandirjema je sporočil povelje štaba, naj takoj kreneta proti Črnemu kalu, kjer jih že čaka poljanska četa. Toda to povelje je bilo izmišljeno. Bataljonski kurir je bil v resnici gestapovski vrinjenec, ki je v nemški akciji imel nalogo speljati partizanske enote na Črni kal, kjer bi jih že pripravljene nemške sile zlahka obkolile in uničile. Ker komandirja čet nista vedela, da je bataljon-

Enote 18. policijskega polka gorskih lovcev med ofenzivo na Blegoš

ski kurir v resnici gestapovski agent, sta z borci krenila v nazakazano smer. Okoli osmih zjutraj sta se ustavila na severnem pobočju Blegoša, nad Črnim kalom. Kurirji, ki so šli pogledat, kje se nahaja poljanska četa, so jo sicer našli, toda še predno so se vrnili do svojih enot, je bila že napadena. Ker so s tem napadom Nemci odkrili svoje položaje okoli Črnega kala, sta se obe četi z vso naglico začeli vzpenjati proti vrhu Blegoša in ga tudi zasedli le nekaj minut pred Nemci, ki so se vzpenjali z nasprotni strani. Četi sta se umaknili na zahodna pobočja planine, odkoder sta se nato ves dan in vso naslednjo noč med stalnim minometnim in topovskim ognjem, s krajšimi uspešnimi spopadi in juriši prebijali skozi več obročev številnih nemških zased. Proti jutru 4. avgusta sta obe enoti v bližini kote 1201, jugozahodno od Blegoša šli čez bivšo državno mejo. Nato sta se ves dan, brez nadaljnjih spopadov zadrževali na italijanskem ozemlju nad Robidnico. Zvečer istega dne je 3. četa 2. bataljona pohorskega odreda krenila nazaj prek meje z namenom, da se čimprej pridruži enotam II. grupe odredov. Škofje-

loška četa je ostala na primorski strani. Večkrat se je med več spopadi z italijanskimi enotami lotila tudi sabotažnih akcij, po boju pod Poreznom pa se je 25. avgusta vrnila na Gorenjsko v predel Zgornje Davče.¹²⁵

V noči na 5. avgust, potem ko je šla čez mejo nazaj na gorenjsko stran, je 3. četa 2. bataljona pohorskega odreda mimo Špeha in Bernarda krenila proti Zalemu logu. V bližini vasi je šla čez dolino in se nato začela vzpenjati proti Ratitovcu (k. 1590) z namenom, da se tam odpočije in vzpostavi zvezo z enotami na Jelovici. Pri Binteku, kamor je četa prispela v poznih jutranjih urah, je odkrila sovražne zasede. Zaradi utrujenosti borcev komandir čete ni hotel tvegati spopada in ko je odkril še zasede na Grobljah (k. 1080), je četo povedel nazaj proti Zalemu logu. Ne da bi jo Nemci opazili, se je vrnila nazaj prek doline in se je naslednji dan zadržala v gozdovih nad južnim bregom Selške gore, med Zalim logom in Sorico, odkoder je tudi vzpostavila zvezo s štabom II. grupe odredov. Med ofenzivo na Blegoš so Nemci zajeli enega njenega borca, drugih izgub pa ta četa ni imela.¹²⁶

Druge enote II. grupe, ki jih sovražni obroč ni zajel, so med nemško ofenzivo na Blegoš nadaljevale z akcijami v Poljanski in Selški dolini. Zaseda, postavljena na cesti med Selcami in Železniki, je 4. avgusta napadla kamion z nemškim vojaštvom in pobila več sovražnikov. Naslednjega dne je druga zaseda med Železniki in Zalim logom obstreljevala vprežni voz, na katerem so se vozili štirje nemški obmejni stražarji, ki pa so pobegnili. Šestega avgusta je zaseda 2. bataljona savinjskega odreda pri Dolenji vasi napadla osemčlansko policijsko kolesarsko patruljo in jo uničila. Zaradi takojšnjega posega neke druge nemške enote pa ni mogla priti do orožja pobitih policistov.

V Poljanski dolini, med Gabrkom in Poljanami, je 1. četa 2. bataljona pohorskega odreda 6. avgusta postavila zasedo nemškim enotam, ki so se vračale iz akcije na Blegoš. Ob tej priliki je ubila nemškega motorista in uničila kamion z vojaštvom. Več Nemcev je bilo ranjenih in pobitih. Istega dne zvečer so v Gabrku ustrelili tudi nemškega orožnika. Razen navedenih napadov na nemške enote so čete II. grupe odredov do 10. avgusta naredile tudi več uspešnih zaplemb v nemških trgovinah. Med temi je bila najpomembnejša akcija, ki jo je

skupaj s selško četo izvedel 2. bataljon savinjskega odreda v Kropi.

Po razbitju poljsanske partizanske čete in po uspelem umiku škofjeloške čete in 3. čete 2. bataljona pohorskega odreda na primorsko stran, so Nemci 4. avgusta podrobno preiskovali področje Blegoša in vršili nasilje nad prebivalstvom okoliških vasi in naselij. Noč na 5. avgust so še prebili na položajih, zjutraj pa so te akcijske sile začele preiskovati še ves obmejni predel v smeri Žirov. Zvečer so zaključile akcijo. Namen, da na področju Blegoša obkolijo in uničijo enote I. in II. grupe odredov Nemcem ni uspel, ker je glavšina teh sil v času njihove akcije že bila na Jelovici. Hude izgube je imela le poljanska četa, ostali dve enoti pa sta se po celodnevni številni spopadih obdržali skupaj, se prebili iz obroča in razen na Blegošu zajetega borca nista imeli nobenih izgub.

V bojih na Blegošu so po partizanskih virih tudi nemške enote imele precej mrtvih in ranjenih, katerih točnega števila pa ni mogoče ugotoviti. Bataljoni 18. policijskega polka gorskih lovcev so se 6. avgusta vrnili v svoje garnizije, naslednjega dne ob desetih zvečer pa so z Bleda že krenili v akcijo na Pokljuko, proti enotam gorenjskega odreda. Te so se umaknile in ko je 8. avgusta akcijo končal brez bojov in spopadov, se je 18. policijski polk gorskih lovcev že začel pripravljati na novo veliko ofenzivo proti partizanskim enotam na področju Jelovice.

Svoje neuspehe v akcijah na Blegošu in Pokljuki so Nemci opravičevali s pomanjkanjem zadostnega števila akcijskih sil, s katerimi bi lahko obkolili in zaprli v obroč tako obsežna gorska območja. Izgovarjali so se tudi na veliko prednost partizanov, ki so držali v svojih rokah dominantne točke in položaje, odkoder so lahko nadzorovali njihove premike, medtem ko so sami morali te položaje šele zavzemati. Pravočasna obveščenost o nemških premikih in naklonjenost dela prebivalstva sta partizanskim enotam vsekakor dajali možnost, da so se lahko izognile presenečenju in so se še pravočasno umaknile z ogroženih področij. Nemce, ki niso poznali Gorenjske, je precej motila tudi neskladnost vojaških kart z dejanskim stanjem poti in cest. Predvsem so jih begale tik pred vojno zgrajene ali na pol dograjene vojaške ceste, ki jih ni bilo na specialkah. Večina poti ni ustrezala njihovi težji motorizaciji.

Velikokrat so zašli ali pa niso mogli priti do določenih mest, kar je vsekakor povzročalo zamude v uresničevanju načrtovane in časovno točno vsklajene akcije.¹²⁷

Priprave za nadaljevanje pohoda proti Štajerski

Omenili smo že, da se je položaj na Gorenjskem, ko so enote I. grupe odredov v maju in juniju postale bolj napadalne in ko je prve dni julija prispela na Gorenjsko še II. grupa odredov, naglo poslabšal. Nemci so znova množično streljali talce, njihove policijske in druge enote, ki so večinoma brez uspeha stikale za partizani, pa so z vso brezobzirnostjo izvajale brutalna Himmlerjeva navodila in direktive, ki jih je predpisal 25. junija, s kakšnimi ukrepi naj uničijo partizane v Sloveniji. Ko se je glavnina nemških policijskih enot 6. julija umaknila iz obmejnega pasu v Polhograjskih Dolomitih, je svojo aktivnost za nekaj dni osredotočila proti partizanom v kamniškem okrožju, ki so do takrat že izvedli več zelo uspešnih ofenzivnih akcij in so se dokaj spretno izmikali nemškim napadom. Ker nemški policiti niso uspeli zajeti čet kamniškega partizanskega bataljona, so se z vso okrutnostjo začeli znášati nad neoboroženim prebivalstvom nekaterih vasi v Tuhinjski dolini in okoli Zlatega polja. V juliju in avgustu so na tem področju zažgali osem vasi, žive moške zmetali v ogenj, žene in otroke pa so odpeljali v nemška taborišča. Prav tako so storili tudi z vasjo Hrastnik v Moravški dolini. Podobna divjanja so počeli tudi v drugih predelih Gorenjske, če so le zaslutili, da ljudje podpirajo partizane.

V bojih s partizanskimi enotami Nemci sicer niso dosegli pomembnejših vojaških uspehov, toda s svojimi ofenzivnimi akcijami na Gabrško goro, Žirovski vrh, Sv. Mohor, Blegoš ter v predelu Karavank in okoli Kamnika so onemogočili prvotno zamišljeno in načrtovano osvobajanje Gorenjske. Partizanska poveljstva so pričakovala, da bodo Nemci po prvih večjih partizanskih napadih ukinili svoje precej šibke postojanke v Poljanski in Selški dolini, storili pa so ravno nasprotno. Vse svoje postojanke so močno okrepili, hkrati pa so postavili še nekaj novih. Tudi taktiko boja so pravzaprav prilagodili partizanskemu načinu bojevanja. Z manjšimi enotami so se skri-

voma premikali po gozdovih in skušali obkoljevati partizanske zasede, ki so jih čakale na cestah. Tako so jih prisiljevali k umiku, še preden so mogle opraviti postavljeno nalogo.

Na osnovi dokaj točnih podatkov, ki so jih zbrali sami in od svojih vršnjencev in vohunov, so Nemci večje akcije vselej zelo dobro pripravili in načrtno izvajali. Pri tem so uporabljali tako močne in dobro oborožene sile, da so se jim partizanske enote, če že niso bile prisiljene sprejeti boja, mogle le posamič izmikati skozi postavljene zasede in obkolutvene obročje. To je bila prava nemška protiofenziva, ki je bila sočasna in je sovpadala z veliko italijansko ofenzivo proti partizanskemu svobodnemu ozemlju v Ljubljanski pokrajini. Ta nepričakovana sprememba položaja na Gorenjskem ni samo onemogočila izvedbe načrta glavnega poveljstva, temveč je tudi prisilila oba štaba grup, da zaradi prekinjenih zvez z glavnim poveljstvom in drugimi forumi, sama odločata o nadaljnji akciji.

Ko po tolikih letih razmišljamo o teh razgibanih dogodkih, lahko ugotovimo tudi dejstvo, da je razen navedenih objektivnih težav bilo tudi nekaj drugih vzrokov, ki so že od samega začetka onemogočali zamišljeno akcijo. Najprej je treba omeniti, da organizacije obveščevalne službe, ki naj bi redno in pravočasno skrbela za podatke o sovražnih silah in njihovem namenu, v tistem času na Gorenjskem še ni bilo. Štaba obeh grup odredov nista imela točne predstave o resnični moči in razporeditvi nemških čet. Za sovražne premike in nameravane akcije so partizanske enote navadno zvedele šele zadnji hip, ko so bile že v teku. Območje Gorenjske zahodno od Save ni bilo dovolj organizirano in pripravljeno za uspešno izvajanje partizanske ofenzive, tako kot je bila Ljubljanska pokrajina. To se je vidno pokazalo zlasti v zelo šibkem odzivu na mobilizacijo novih borcev. Po prvotni zamisli naj bi ofenziva prerasla v splošen ljudski upor v teh predelih. Na tako, pretežno pasivno stališče prebivalstva je vsekakor vplivala tudi zelo močna nacistična propaganda, ki je poveljevala nemški uspeh na vzhodnem in afriškem bojišču, in jo je spremljalo izredno hudo in brezobzirno nečloveško nasilje, ki so ga nad prebivalstvom izvajale nemške enote ob svojih vdorih na področja, ki so jih nadzorovali partizani.

Namesto da bi se enote II. grupe odredov s pospešeno mobilizacijo na Gorenjskem vse bolj krepile, so že po prvih nem-

ških ofenzivnih sunkih začele občutno nazadovati. Posledica slabe pripravljenosti terena na partizansko ofenzivo se je pokazala tudi v zelo slabi oskrbi enot z živežem in drugimi nujnimi potrebščinami. Enote I. grupe niso mogle pripraviti dovolj velikih zalog, ki bi zadostovale vsaj za najnujnejše potrebe, dokler bi se II. grupa nahajala na Gorenjskem. Enote II. grupe so bile prisiljene, da se v popolnoma neznanih krajih same oskrbujejo z vsem, kar so nujno rabile in so tako Nemcem odkrивale svojo prisotnost. Seveda so se pri tem dogajale tudi razne nepravilnosti, na primer, da so bile zaplembe včasih izvršene tam, kjer bi ne bilo še potrebno. Zaradi takih pripetljajev je med posameznimi komandanti in štabi I. in II. grupe odredov prišlo do novih nesoglasij, kar se ob boljšem sodelovanju vsekakor ne bi dogajalo. Nesoglasja pa so oteževala, v gotovih primerih pa celo onemogočala skupno akcijo. Druga četa 2. bataljona in strojnični vod pohorskega odreda sta se zavoljo takšnih odnosov samovoljno vrnila v Ljubljansko pokrajino.¹²⁸

Trije bataljoni II. grupe odredov so skupno s četami poljskega bataljona šteli okoli 500 z lahkim orožjem oboroženih borcev, kar v razmerju z močjo nemških sil nikakor ni zadostovalo za osvoboditev širokega območja med Bohinjem in Polhograjskimi Dolomiti. Med boji na Dolenjskem in v Dolomitih je II. grupa odredov nastopala kot operativna celota in kot taka je tudi dosegala zelo lepe in vidne uspehe. Ko pa je prišla na Gorenjsko, se je zaradi obsežnega operativnega področja in slabe organizacije oskrbe z živežem morala razdeliti po bataljonih in četah. Razdrobljenost je v veliki meri zmanjšala njeno udarno moč. Zaradi slabih in zelo počasnih kurirskih zvez so štabi lahko upravljali le s tistim delom svojih enot, ki je bil v njihovi neposredni bližini. Če se je katera ob nemških napadih ločila, je bilo zaradi pomanjkanja zanesljivih vodičev in gostih sovražnih zased z njo težko ponovno vzpostaviti zvezo. Brez zveze s predpostavljenimi štabi ter terenskimi političnimi delavci in organizacijami so se v neznanem okolišu same sebi prepuščene čete čutile osamljene in ogrožene. To je na borce zelo škodljivo vplivalo. Zgubljali so borbenost in voljo za nadaljevanje pohoda čez Gorenjsko proti Štajerski. Utrujenost, pomanjkljiva prehrana ter slaba opremljenost v obutvi in obleki so še stopnjevali željo po vrnitvi na

Dolenjsko. Ko so se po prvem neuspelem poskusu prehoda prek okupacijske meje na Gorenjsko pojavile že v Dolomitih v nekaterih enotah odkrite zahteve za vrnitev, sta komandni sestav in politični aktiv grupe še uspela v kratkem času popraviti splošno moralno stanje z obljubami, da bo na Gorenjskem bolje. Ko pa so se po napadu na Lučine in po boju na Gabrški gori pretrgale zveze z dvema četama 2. bataljona pohorskega in z eno četo 1. bataljona savinjskega odreda, se stanje v teh enotah, zaradi že navedenih okoliščin, ni moglo več izboljšati. Tako so se 3. bataljonu savinjskega odreda, ki sploh ni krenil za ostalimi bataljoni prek meje, pridružile še tri čete, s strojničnim vodom pohorskega odreda. Druga za drugo so zapustile Gorenjsko in se brez ustreznega povelja vrnile v Ljubljansko pokrajino.

Po nemški ofenzivi na Blegoš je štab II. grupe imel na Gorenjskem na voljo le ves 2. bataljon savinjskega, dve četi 1. bataljona istega odreda in eno četo 2. bataljona pohorskega odreda. V predelu Lubnik—Gabrška gora je takrat bila tudi še 1. četa 2. bataljona pohorskega odreda, ki je po blegoški ofenzivi izgubila zvezo s štabom bataljona. Zanj ni nihče vedel, kje se nahaja. V takem položaju je štab grupe spoznal, da ne bo mogel izvršiti svoje naloge na Gorenjskem. V cilju, da bi preprečil nadaljnje osipanje enot, je sklenil zbrati vse preostale enote na Jelovici, jih reorganizirati v dva bataljona in z njima čimprej kreniti prek Save in Karavank na Štajersko. Pohod bataljonov prek Save in njihov prihod na pódročje kokrškega odreda je sklenil dobro organizirati in zavarovati. Poslal je tja patruljo pod vodstvom bivšega komandanta 1. bataljona savinjskega odreda z nalogo, naj na Krvavcu poišče štab kokrškega odreda in pripravi vse potrebno za prihod enot II. grupe.

Ko so se pripravljale za odhod čez Savo, so čete savinjskega odreda 8. in 9. avgusta naredile še prehranjevalne akcije v Prtovču in v Češnjicah. Tako sta se oba bataljona savinjskega ter ostanek 3. čete 2. bataljona pohorskega odreda 10. avgusta zjutraj zbrala v taborišču na Kotliču (trig. 1410) nad Dražgoško goro. Ker ni kazalo, da bo štab 2. bataljona pohorskega odreda lahko zbral vse tri svoje čete, je štab grupe sklenil, naj se prisotni borci 3. čete tega bataljona vključijo v 1. bataljon savinjskega odreda kot njegova tretja četa. Del te čete, ki je

bil pod vodstvom komandirja še vedno nad Zalim logom, pa je dobil ukaz, naj nemudoma odide v Polhogradske Dolomite do dolomitskega odreda. Tam naj zbere vse tiste borce II. grupe, ki so se tja zatekli, in nato krene za obema bataljonom na Štajersko. Da Nemci ne bi prehitro opazili premika iz Jelovice prek Save proti Karavankam, je štab grupe sklenil, da bosta bataljona šla ločeno, drug za drugim, v dveh zaporednih nočeh. Prvi naj bi krenil 2. bataljon savinjskega odreda, skupaj s štabom grupe in kazenskim vodom. Pohod naj bi se začel 10. avgusta zvečer v smeri Jamnik—Podnart—Uden boršt—Krvavec.¹²⁹

Da bi premik 2. bataljona savinjskega odreda z ostalimi oddelki prek Save kar najbolje prikril, in pozornost Nemcev obrnil drugam, je štab grupe, v dogovoru s štabom I. grupe odredov, ukazal 1. bataljonu savinjskega odreda, naj istega dne, ko bo krenila prva kolona skupaj z enotami gorenjskega odreda podnevi napade 402. dopolnilno kolesarsko četo, ki je vsak dan vadila na strelišču pri Bohinjski Beli, naslednjo noč pa krene za 2. bataljonom čez Savo. V cilju, da bi bila ta akcija dobro pripravljena, je komandant 1. bataljona savinjskega odreda s patruljo šestih svojih borcev že 7. avgusta odšel na Ribensko planino, da si sam ogleda položaje za napad in izdela načrt za akcijo. Ko je bilo 8. avgusta to delo opravljeno, se je s svojo patruljo zvečer vrnil na Ribensko planino in tam prenočil s kurirji I. grupe odredov, da bi drugi dan nadaljeval pot na Dražgoško goro in nato povedel bataljon v akcijo.

Kakor večina nameravanih akcij II. grupe na Gorenjskem je bila, kot vse kaže, tudi ta izdana Nemcem in prav tako tudi prenočišče patrulje in kurirjev I. grupe na Ribenski planini. Po neuspeli akciji na Pokljuki, ki so jo enote nemške policije naredile 8. avgusta, se je del teh enot preusmeril proti Ribenski planini. Neopazno so jo v temi obkolile in 9. avgusta zjutraj z močnim ognjem nenadoma napadle kolibe, v katerih so prenočevali partizani. Po kratkem, toda izredno hudem boju se je komandant bataljona s še tremi borci z jurišem prebil skozi sovražne vrste in se 10. avgusta vrnil v taborišče II. grupe. Trije borci iz njegove patrulje in 5 kurirjev I. grupe odredov so padli že pri prvih sovražnih strelih in v jurišu na nemške položaje, nemški policisti pa so imeli dva ranjena.

Zaradi izdaje in napada na Ribenski planini ni bilo nič z načrtovanim napadom na nemško vežbališče pri Bohinjski Beli. Drugi bataljon savinjskega odreda s štabom II. grupe je 10. avgusta zvečer krenil na pot, 1. bataljon pa je še ostal v taborišču z namenom, da naslednjo noč krene za njim.¹³⁰

Nemška ofenziva na Jelovico

Nemško poveljstvo na Bledu je iz številnih virov zvedelo, da je na področju Jelovice glavnina II. grupe odredov. Hotelo jo je znova zaplesti v boj. Zato je sklenilo izvesti novo veliko ofenzivno akcijo na Jelovici in uničiti partizanske enote. Da bi naenkrat zajeli celotno široko področje Jelovice, kar so Nemci menili, da je predpogoj za uspeh, so 10. avgusta zbrali vse na Gorenjskem razpoložljive sile policije, orožništva in redne vojske. Njihovo začasno odsotnost v garnizijah so nadomestili SA oddelki, ki so jih v ta namen pripeljali iz Koroške. Del teh oddelkov je sodeloval tudi v akciji.

Glavno nalogo, da podrobno preišče in prečisti Jelovico, je dobil 18. policijski polk gorskih lovcev. Druge enote, 10., 93., 171. in 181. rezervni policijski bataljon, gorenjski policijski smučarski odred, 499. pehotni dopolnilni bataljon, 2. in 4. četa 857. ter 1., 2. in 3. četa 922. bataljona deželnih strelcev, 403. dopolnilna kolesarska četa, deli orožništva in SA oddelki, pa so imeli nalogo skleniti okoli Jelovice strnjeno zaporno črto in sodelovati v uničevanju razbitih partizanskih skupin. Vse te enote so bile začasno podrejene 18. policijskemu polku gorskih lovcev, katerega komandant je poveljeval in vodil celotno akcijo.

Nemško poveljstvo je zelo točno vedelo, da se nahaja na Jelovici okoli 200 partizanov. Za njihovo uničenje je zbralo okoli 10.000 mož, oboroženih pretežno z avtomatskim orožjem. Okrepili so jih z artilerijo, minometi in oklepnimi vozili. Če naredimo izračun sorazmerij, ugotovimo, da je prišlo okoli 50 oboroženih Nemcev na enega patizana, ker pa je istega dne, ko so Nemci začeli nastopati na Jelovico, 2. bataljon savinjskega odreda s štabom grupe krenil na pot čez Savo in se tako čisto slučajno izmaknil iz nemškega obročja, je bilo dejansko razmerje nenadoma za Nemce nepričakovano ugodno, celo 100

proti 1 v njihovo korist. V nemškem obkolitvenem obroču so ostali le oslabljeni 1. bataljon savinjskega odreda, štab 2. bataljona pohorskega z delom svoje 3. čete, štab I. grupe odredov s svojo zaščito in del selške čete, ki je bil določen, da vodi enote II. grupe po nepoznanem terenu.¹³¹

Tako kot pri vseh dotedanjih nemških akcijah na Gorenjskem, so Nemci tudi to pot uspeli ohraniti tajnost priprav. Noben partizanski štab ni ničesar zvedel o nemških pripravah za ofenzivo na Jelovico. Ker je skoro vso hrano odnesel 2. bataljon savinjskega odreda s seboj na pot, se je 1. bataljon na Kotliču ravno pripravljal, da odide po hrano v dolino, ko so okoli petih popoldne prišle patrulje s sporočilom, da je v Rudno prispelo 25 kamionov in 8 oklepni avtomobilov in da po Selški dolini vozijo proti Železnikom nove nemške motorizirane kolone. Štab bataljona je šel sam pogledat, kaj se dogaja in je ugotovil, da so nemške enote pred večerom že zasedle položaje okoli Dražgoš in da zapirajo cesto Česnjice—Rudno—Bohinj, ki deli Jelovico od Ratitovca. Ker do mraka Nemci niso krenili s teh položajev naprej, je štab prišel do zaključka, da so postavili zaporo Selške doline in ceste proti Bohinju

Enote nemškega 18. policijskega polka gorskih lovcev v ofenzivi na Jelovico avgusta 1942

očitno z namenom, da bi preprečili partizanom umik na Blegoš ali Ratitovec. Glede na izkušnje iz nemških napadov na Gabrško goro, Blegoš in Ribensko planino je štab bataljona upravičeno sklepal, da je Nemcem po vsej verjetnosti že znan vsaj približni položaj bataljonskega taborišča. Ker 10. avgusta zvečer ni opazil kakih nemških premikov iz severne in severovzhodne strani, je sklenil, da bo ob svitu naslednjega jutra bataljon zapustil taborišče na Kotliču in se premaknil globlje v osrednji del Jelovice proti Mošenjski planini. V primeru, če bi nemške enote začele napadati tudi iz te strani, se bodo poskušali prebiti na Ratitovec. Pred taboriščem v smeri nemških položajev so postavili zasede in okrepljene straže. Noč na 11. avgust je minila brez posebnosti in bataljon je zjutraj previdno krenil proti Mošenjski planini. Le na cesti, ki vodi iz Dražgoš v središče Jelovice so pustili v zasedi vod z lahko strojnico, ki je imel nalogo, naj zadržuje Nemce, če bi le-ti krenili za bataljonom.¹³²

Bataljoni 18. policijskega polka gorskih lovcev so krenili v akcijo 10. avgusta zvečer, ko se je že mračilo. Da bi partizani ne opazili njihovega premikanja, so morala imeti tudi to pot vozila zastrte luči, nato pa je moštvo krenilo peš v Jelovico. Polk je nastopal v več kolonah, vsaka po točno določeni poti. Prvi bataljon s štabom polka je ob desetih zvečer pustil vozila v Zgornji Besnici, odkoder je krenil proti Podblici in Jamniku. Druga dva bataljona sta nastopala sočasno in najverjetneje iz Kamne gorice proti Martinčku (k. 1305) ter iz Ribna proti Visokemu vrhu (trig. 1393). Kolone iz Besnice so 11. avgusta okoli štirih zjutraj prispele do Jamnika in obkolile vas. Našle so le nekaj neoboroženih domačinov. Iz Jamnika so nadaljevale pohod proti Dražgoški gori in so v poznih jutranjih urah obkolile Kotlič ter ga brez spopada zasedle. V zapuščenem taborišču so Nemci dobili le nekaj fotografskega in propagandnega materiala. Nato so se te enote napotile proti zahodu in po več etapah, brez stika s partizani, prispele do Javorjevega vrha (k. 1303).¹³³

Patrulje 1. bataljona savinjskega odreda, ki so pred prihodom Nemcev zapustile Kotlič, so se okoli devetih dopoldne na Mošenjski planini prvič spopadle s sovražnikom, ki je napadal iz vzhodne smeri. Nemci so že imeli zasedene položaje in so z minometi začeli obstreljevali prostor, kjer se je ba-

taljon začasno ustavil. Po spopadih patrolj, ki so ugotovile nemške položaje, je bataljon krenil proti Lipniški planini, kjer pa je že okoli enajstih spet trčil na nasprotnika. Spopadel se je s kolono, ki je proti Lipniški planini prišla od Martinčka. V upanju, da se bo lahko prebil čez cesto Rudno—Bohinj na Ratitovec, je bataljon po krajšem boju, zasledovan od sovražnika, krenil proti Radoljški planini, kjer pa ga je pol ure pozneje že prestregla tretja nemška kolona, ki je napadala prek Visokega vrha. Po hudem boju s temi sovražnimi oddelki se je bataljon prebil v jugozahodno pobočje Visokega hriba, kjer pa se je nenadoma znašel v obroču številnih nemških zased, ki so bile po vseh dominantnih položajih. V zgodnjih popoldanskih urah je bataljon dvakrat jurišal na zasede, ki so zapirale pot proti Ratitovcu, vendar obakrat brez uspeha. V juriših so padli trije borci, izgubil pa je tudi eno lahko strojnico.

Po omenjenih neuspehah poskusih preboja proti Ratitovcu se je bataljon začel počasi umikati v pobočje Visokega vrha, katerega greben pa je prav tako že zasedel sovražnik. Čisto obkoljen na majhnem prostoru je bataljon držal položaje na neki skalnati vzpetini in čakal noči, ko se bo ponovno poskusil prebiti. Tega dne, očitno tudi sami utrujeni, so se Nemci zadovoljili s tem, da so bataljon stisnili na ozek prostor. Začeli so utrjevali položaje okoli njega ter čakali na prihod drugih policijskih in vojaških enot, ki so hajkale Jelovico iz severovzhodne strani. Proti večeru je začelo deževati in neki policijski izvidniški oddelek, bila je že tema, je odkril nahajališče bataljona, vendar ni več tvegala napada in se je pritajil pod stenami v neposredni bližini.

Štab bataljona se je zavedal, da ne sme ostati na položajih, kjer ga je ujela noč. Zato je sklenil, da bodo še ponoči znova poskusili prebiti nemški obroč. Ko so se okoli enajstih ponoči začeli borci počasi plaziti proti nemškim položajem, da bi jih napadli, je štab bataljona spoznal, da tega ni mogoče izvesti. V smrekovem gozdu je bila deževna noč tako temna, da se ni videlo prav nič. Borci so se spotikali med skalami, padali drug čez drugega in se zaradi izgubljene zveze klicali med seboj, kar je odmevalo po gozdu in opozorilo sovražnika na nevarnost. Nemci so začeli z raketami osvetljevati položaje, hkrati pa odprli silovit ogenj. Bataljon se je brez izgub počasi umaknil nazaj med skale, kjer so utrujeni in lačni borci z negotovostjo

čakali jutro. Kljub temu skrajno obupnem položaju je štab sklenil počakati do dneva. Ob prvem svitu je nameraval s celim bataljonom naenkrat izvesti juriš v smeri Radoljške plavnine. Borcem je odkrito povedal, v kakšnem položaju se nahajajo in da je edina rešitev v preboju, ki ga morajo izvesti za vsako ceno. Ponoči so še pripravili skupine prostovoljcev-bombašev, ki so dobile nalogo, naj se tiho priplazijo do nemških zaklonišč in jih zasujejo z ročnimi bombami.

Deževna in temna noč tudi Nemcem ni dovoljevala, da bi pred jutrom karkoli počeli proti obkoljenemu partizanskemu bataljonu. Iz kamenja so si zgradili zasilne zaklone in so dremali ležeč na smrekovih vejah, zavitih v koce in šotorska krila, ko jih je 12. avgusta okoli petih zjutraj presenetil silovit napad in juriš partizanskega bataljona. Presenečenje je bilo tako silno, da niso izstrelili niti enega strela, ko so borci že zdrveli prek njihovih položajev. V hipu so se razbežali in pustili celo vso svojo opremo, ki so jo borci pobirali. Partizani so zaplenili tudi torbico nekega oficirja z vsemi dokumenti. Bataljon je še celo uro preganjal razbitega sovražnika. Zunanji nemški obroč, razumljivo, ni bil popolnoma sklenjen in ker je štab bataljona imel v rokah zaplenjeno nemško karto, na kateri so bile označene sovražne zasede, se jim je spretno izognil ter se v dopoldanskih urah končno ustavil na robu Jelovice nad Radovljico, pripravljen na morebitni nov nemški napad.¹³⁴

Ko je 1. bataljon savinjskega odreda pod Visokim vrhom prebil sovražni obroč, nemške enote niso krenile za njim. Tisti dan so imele več hudih spopadov z manjšimi oddelki gorenjskih partizanov, ki jih je vodil štab I. grupe odredov. Okoli štirih popoldne so se tudi ti prebili skozi nemški obroč in so se nato do konca ofenzive zadrževali v stenah Dražgoške gore. Osemnajsti policijski polk gorskih lovcev je že 12. avgusta zvečer zaključil svojo akcijo in se nato vrnil v svoja oporišča. Večji del ostalih policijskih sil pa je še tri dni preiskoval posamezna področja. Odkrili so bolnišnico I. grupe odredov, krojaško in čevljarsko delavnico ter nekaj skladišč blaga in usnja, vendar se je moštvo še pravočasno umaknilo. V bojih na Jelovici so Nemci imeli mrtve in ranjene, vendar njihovega števila spričo pomanjkanja virov ni mogoče ugotoviti. V juriših 11. avgusta je imel 1. bataljon savinjskega odreda šest mrtvih in

dva ranjena borca, enajst pa so pogrešali. Od teh so osem Nemci ujeli.¹³⁵

Po končani ofenzivi na Jelovici je nemški propagandni aparat po vsej Gorenjski dal nalepiti plakate, s katerimi je objavljal, da so končno uničeni vsi partizani. V resnici pa je avgustovska nemška ofenziva na Jelovici, ki je bila po številu in ognjeni moči udeleženega vojaštva najhujša izmed vseh, kar jih je bilo do tedaj na Gorenjskem, doživela ponoven neuspeh. Cilja, da uničijo obkoljene partizanske enote, Nemci niso dosegli, saj so le-te z relativno majhnimi izgubami to pot uspele s hrabrostjo in uspešnim manevrom izigrati nemško poveljstvo in so že po nekaj dneh nadaljevale s svojo aktivnostjo.

Ker so bili borci že tri dni brez hrane, je bataljon 14. avgusta zvečer krenil po živež v Vošče, toda uspel se je oskrbeti le za en dan. Tudi prehranjevalna akcija v Lancovem, ki so jo naredili 16. avgusta, ni bila uspešnejša in bataljon je nato krenil v svoje staro taborišče na Kotliču, kjer se je sestel s štabom I. grupe odredov. Istega dne je bataljon tudi dobil obvestilo, da je v okolici Sv. Mohorja del njegove 1. čete, ki je bila 16. avgusta razbita na Pasji ravni, in vsa 1. četa 2. bataljona pohorskega odreda. Patrulja, ki je pod vodstvom komandanta pohorskega bataljona odšla, da ju poišče in pripelje v bataljon, obe enoti po dveh dneh iskanja ni več našla. Vrnila se je sama. Osemnajstega avgusta je po neuspelem iskanju obeh čet štab sklenil, da kljub lakoti in izmučenosti borcev še isto noč krene čez Savo, da bi nato prek Kamniških planin kar najhitreje prišel na Štajersko. Komandant in namestnik političnega komisarja 2. bataljona pohorskega odreda sta šla proti Dolenjski po izgubljene čete, 1. bataljon savinjskega pa je pred večerom krenil po isti poti proti Savi kot pred dobrim tednom štab grupe z 2. bataljonom. Toda tudi to pot ni šlo gladko. Predhodnica bataljona je pri Sv. Mohorju odkrila nemške zasede. Bataljon se je moral vrniti nazaj na Jelovico, kjer se je 19. avgusta pripravljaj, da zvečer znova poskusi s pohodom, toda v drugi smeri.¹³⁶

Pot 2. bataljona savinjskega odreda čez Savo in boj na Krvavcu

Ne da bi slutila priprave in začetek nemške ofenzive na Jelovico, sta štab II. grupe in 2. bataljon savinjskega odreda pred mrakom 10. avgusta odšla iz taborišča na Kotliču in se čez Mošenjsko planino in mimo Jamnika napotila proti dolini Nemiljščice. Štab grupe je imel v načrtu, da bodo še isto noč pri Zgornji Besnici prebredli Savo, predanili v Uden borštu in naslednjo noč krenili na Krvavec. Ko je kolona prispela na rob Jelovice nad Jamnikom in v dolini opazila pogoste raketne signale, je štab postal pozoren, ko pa so zaslišali brnenje motorjev po vseh glavnih cestah, je spoznal, da Nemci že začnajo veliko ofenzivno akcijo na Jelovico. Da bi se bataljon izmaknil sovražnemu obroču, ki se je že začel sklepati okoli Jelovice, je z največjo previdnostjo nekaj časa še nadaljeval pot, nato pa se je ustavil v goščavi nad cesto, ki vodi proti Zgornji in Spodnji Besnici.

Na cesti, le nekaj metrov pod pritajenimi borci, je počivala dolga nemška kolona, ki je kmalu za tem krenila naprej in se začela vzpenjati proti Jamniku. Ker je bil glavni cilj pohoda partizanske kolone v tej noči, da še pred dnem pride čez Savo v Uden boršt, in ker je bila nemška kolona zelo močna, štab grupe ni tvegala napada na njo, temveč je počakal, da se je oddaljila. Patrulja, ki je za odhajajočimi Nemci stopila na cesto, pa je nepričakovano prestregla zaostalega nemškega policista, ki je nosil težko strojnico brez podstavka, in ga ujela. Ujetnik je pri zasliševanju povedal vse, kar je vedel o nemški akciji, ker pa se je ura že bližala proti polnoči in je bila pot čez Savo še dolga, je štab grupe sklenil, da tisto noč ne bodo nadaljevali poti proti Savi. Bataljon se je vrnil na nekoliko višje položaje proti Jelovici in pritajeno predanil za hrbtom nemških enot. Če bi nadaljevali pohod, bi tvegali tudi srečanje s kako drugo prihajajočo nemško kolono, morda pa bi prišlo tudi do spopada z zasedami ob Savi, kar bi prisotnost bataljona odkrilo. Bataljon je še v temi prispel v gozdnato pobočje Malega vrha (k. 811) pod Jamnikom in tam je ostal ves dan, ne da bi ga Nemci odkrili.

Ko se je 11. avgusta končno zmračilo, je bataljon znova krenil proti Savi. Nad Zgornjo Besnico je šel čez železniško

progo Jesenice—Ljubljana in nato nemoteno prebredel še Savo. Ob prehodu čez progo je minerska patrulja odvila tudi nekaj tirnic. Nato so pot nadaljevali čez Dobravo (k. 470), nad Naklom šli čez cesto Kranj—Jesenice, med Strahinjem in Spodnjimi Dupljami pa še čez tržiško progo. Pred jutrom sta štab grupe in bataljon že bila sredi Uden boršta in sta tam predanila. Ker je bila vsa nemška pozornost tisti dan usmerjena proti Jelovici, Nemci očitno niso zasledili premika te partizanske kolone, ki je zato 12. avgusta zvečer nemoteno krenila naprej proti Karavankam.¹³⁷

V času, ko so enote II. grupe odredov imele boje in delale akcije na področju Poljanske in Selške doline ter na ta način vezale nase glavnino nemških policijskih sil, so tudi enote kokrškega odreda okrepile svojo aktivnost. Na področju med Tržičem, Kranjem in Kamnikom so naredile celo vrsto sabotažnih akcij in manjših napadov na sovražne patrulje, kar je Nemce močno vznemirjalo. Več njihovih poskusov, da bi z manjšimi ofenzivnimi sunki onemogočili aktivnost teh enot, se je izjalovilo, za večjo ofenzivno akcijo, v kateri bi morali zajeti celotno omenjeno področje, pa do konca julija Nemci niso imeli dovolj razpoložljivih sil. Kljub temu je nemško poveljstvo, da bi v času, ko je bila skoraj vsa nemška oborožena sila na Gorenjskem zaposlena v ofenzivi na Jelovico, vsaj delno onemogočili aktivnost kokrškega bataljona, sestavilo močnejšo skupino orožnikov (katere so začasno na orožniških postajah zamenjali pripadniki SA oddelkov), krajevne policije in gestapa z nalogo, naj na ozemlju med Kokro in Kamniško Bistrico postavlja skrivne zasede ter na ta način uničuje tamkajšnje partizane. Ta akcija se je predvsem opirala na podatke gestapovskih agentov, ki so se pred tem vrinili v gorenjske partizanske enote. Nekateri so celo opravljali kurirske dolžnosti in bili vodiči. Tej orožniški in policijski skupini so dodelili tudi skupino tako imenovanih »raztrgancev«. Organizirali so jo organi gestapa, sestavljali pa razni kriminalci, partizanski dezertjerji in drugi izdajalci, ki so se za denar prodajali nemškemu okupatorjem. Oboroženi »raztrganci« so bili največkrat oblečeni kot partizani in so na tak podel način provocirali ljudi, hkrati pa izvajali najhujše nasilje nad prebivalstvom. Ob sovražnih akcijah proti partizanom pa so služili nemškim

enotam kot vodiči, včasih pa so preoblečeni v civilne obleke tudi vohunili po okolici.¹³⁸

Dvanajstega julija zvečer sta štab grupe in 2. bataljon savinjskega odreda krenila iz Uden boršta naprej proti Kravavcu. Pod Tenetišami je kolona šla čez cesto Kokrica—Križe, nato je pod Predvdvorom prebredla Kokro, šla čez cesto Kranj—Jezersko in se čez Možjanco začela vzpenjati proti Kopi (k. 1021), pod katero je prispela okoli osmih zjutraj. Pot je bila zelo naporna in so jo utrujeni ter lačni borci že komaj zmagovali. Pod Kopo je štab grupe poslal proti Sv. Ambrožu patroljo, naj poišče zvezo s kokrškim bataljonom in do prihoda kolone pripravi kaj hrane. Kmalu po odhodu te štiričlanske patrolje, ko je kolona še počivala pod Kopo, se je iz smeri, kamor je odšla, zaslišal kratek strojnični rafal, nato pa je vse utihnilo. Ker se strelji niso več ponovili, so bili vsi mnenja, da je najbrž kdo od kokrških partizanov streljal po gamsih in ker se patrolja po teh streljih ni vrnila, je bataljon brezskrbno nadaljeval pot čez Sleme.

Začelo je deževati in pripravljala se je nevihta, ko je v šotorska krila ogrnjena kolona nad Brezovškim grabnom pri Davovcu prečkala neko večjo jaso. Čelo kolone je že skoraj doseglo nasprotni rob gozda, ko se je po nič hudega slutečih borcih vsul močan ogenj avtomatskega orožja in ročnih bomb. Nemški orožniki, ki so že prejšnji dan oprezovali po Kravavcu za partizani, so skupaj z »raztrganci« najprej ujeli k Sv. Ambrožu namenjeno patroljo, nato pa so za bližnjimi skalami postavili zasedo prihajajoči partizanski koloni. Po prvem presenečenju se je zadnji del kolone umaknil po poti nazaj v gozd, prednja polovica pa v jarek in gozd pod potjo. Na jasi je padlo 16 borcev, med njimi tudi politični komisar bataljona. Sedem borcev, večinoma ranjenih, so Nemci ujeli, dva ranjenca pa sta jim ušla. Tega dne je 2. bataljon savinjskega odreda izgubil na Kravavcu 25 borcev, okoli 20 pušk in dve lahki strojnici. To so bile najhujše izgube, kar so jih do tedaj imele enote II. grupe odredov v nekem boju. Bile so posledica neprevidnosti ter neobveščenosti o sovražnih premikih, prav tako pa tudi plod delovanja domačih izdajalcev, ki so tudi z orožjem začeli pomagati nemškemu okupatorjem.

Po tem napadu se je bataljon razbil na tri skupine, ki jih Nemci niso zasledovali. Pobrli so mrtve in ranjene partizane

ter njihovo orožje, nato pa se prek Štefanje gore umaknili v dolino. Proti večeru so se razbite partizanske skupine sešle pri domu na Krvavcu, kjer je v bližini taboril tudi del ene čete kokrškega bataljona. Tam je bataljon ostal še naslednji dan, 15. avgusta dopoldne pa je prek Krvavca krenil na Košutno (k. 1988) in se utaboril nad planinsko kočo. V spopadu pri Davovcu so se posebno izkazali borci kazenskega voda, ko so zaščitili štab grupe. Po prihodu na Krvavec je štab ta vod posebej pohvalil za vsa do tedaj izkazana junaštva in ga preimenoval v udarni vod.¹³⁹

Boj v Kamniški Bistrici in pohod čez Kamniške planine

Že po drugem dnevu ofenzive na Jelovico je nemško poveljstvo spoznalo, da se je kljub dobro pripravljeni in organizirani akciji glavnina partizanskih sil tudi tokrat spretno izognila zajetju in da se je umaknila v neznano smer. Zaradi tega so se enote 18. policijskega polka gorskih lovcev, ki so bile že od 2. avgusta v skoraj nepretrgani akciji, že 13. avgusta umaknile z Jelovice. Po napadu žandarmerijsko-policijske skupine pod Krvavcem na 2. bataljon savinjskega odreda, so Nemci seveda ugotovili, da je ta enota prišla z Jelovice. Takoj so organizirali novo ofenzivno akcijo na planinski predel med Kokro in Kamniško Bistrico. Nalogo, naj preišče to področje, so spet zaupali 18. policijskemu polku gorskih lovcev, sodelovale pa so po vsej verjetnosti tudi druge manjše policijske enote. Petnajstega avgusta dopoldne so policijski bataljoni krenili iz Kamnika proti Cerkljam in Preddevoru, odkoder se je en del napotil proti vrhu Krvavca, drugi del pa je začel preiskovati gozdove na južnih pobočjih in v smeri Kamniške Bistrice. Po osemurnem vzponu so Nemci pred mrakom zasedli Krvavec in tam prenočili.¹⁴⁰

Štab II. grupe tudi to pot ni vedel za nemško akcijo, čeprav je bila že v teku. Ker sta bila 2. bataljon savinjskega odreda in del kokrških partizanov že dva dni na istem mestu pod vrhom Krvavca, pri daljšem zadrževanju pa je obstajala možnost, da bodo izdani, so se iz tega razloga in slučajno istega dne, ko so Nemci nastopali proti Krvavcu, umaknili na Košutno. Začasno taborišče so postavili v neki globeli nad pla-

ninsko kočo, okoli pa so bila prikrita stražarska mesta in opazovalnica. Dan je minil brez kakih posebnih dogodkov. Ko pa se je že zmračilo, je straža javila, da je okoli koč videti večjo skupino ljudi. Patrulja, ki so jo poslali, da ugotovi, kdo so ti ljudje, se je kmalu vrnila in poročala, da so se v koči vgnezdili Nemci. Bataljon in borci kokrškega bataljona so zasedli položaje ob robu globeli in se pripravili, da udarijo po Nemcih, ko bi se ti začeli pomikati proti njim.

Nemci v koči na Košutni so bili po vsej verjetnosti izvidniški oddelek bataljona, ki je preiskoval Krvavec in niso opazili partizanov, čeprav so bili od njih oddaljeni le kakih 200 metrov. V koči so brezskrbno nočevali. Štab grupe ni imel nobenih obvestil o drugih nemških premikih, vendar je vedel, da se ta skupina nikakor ni sama podala v planine. Ni hotel tvegati boja v nejasnem položaju in je sklenil, naj se bataljon ponoči premakne v dolino Kamniške Bistrice in krene naprej proti Štajerski.

Ko se je stemnilo in ni nič kazalo, da bi Nemci ponoči nadaljevali svoj pohod, se je kolona pod vodstvom kokrških partizanov začela tiho spuščati po stezi mimo Farjevega plaza proti Brsnikom, preostali kokrški borci pa so imeli nalogo, da ostanejo na stezi kot zaščitnica. V temi so vodiči zgrešili pot in po daljšem tavanju se je kolona morala ustaviti v strmem pobočju ter počakati, da se zdani. Ob svitu, ko so vodiči spet našli stezo, je bataljon nadaljeval pot in se je zjutraj ustavil nad Brsniki, kjer je bil dogovorjen sestanek s štabom kokrškega odreda. Šele tedaj je štab grupe zvedel, da so Nemci že prejšnji dan postavili zasede po dolini proti Kamniku in da je v teku večja sovražna akcija na celotnem področju Krvavca. Ker v bližini Brsnikov še ni bilo čutiti kakih nemških premikov, borci pa so bili po napornem nočnem pohodu močno utrujeni, je štab ukazal, naj počivajo. Postavili so straže, nekoliko višje v pobočje pa udarni vod v zasedo.

Okoli desetih dopoldne je stražar, ki je pazil v smeri Krvavca, opazil pod seboj Nemce, ki so se nenadoma pojavili že prav blizu počivališča, in je začel streljati po njih. Ena četa in udarni vod sta takoj pohitela na položaje nad taboriščem, odkoder sta odbila sovražni napad in zaščitila drugi dve četi, ki sta se pod vodstvom komandanta grupe že umikali čez strugo Bistrice na njen levi breg. Nemci so v tem boju imeli nekaj

mrtvih in ranjenih, bataljon pa ni imel nobene izgube. Po odločnem partizanskem napadu so se Nemci umaknili proti Kamniku.

Četi, pri katerih sta bila komandant grupe in njegov namestnik, sta iz doline Bistrice krenili po stezi na Presedljaj (k. 1610), nato pa še prek Konja (k. 1833), kamor je ta del bataljona prispel nekaj pred večerom in tam prenočil. Od napornih pohodov v zadnjih dneh so borci tistega dne kar padali od utrujenosti. To je bil njihov najhujši napor na poti proti Štajerski. Le z največjo voljo in nadčloveškim naporom so obvladovali strmine, kjer so se ponekod morali vzpenjati po klinih v skale nad prepadi, da so lahko nadaljevali pot. Sedemnajstega avgusta zjutraj so krenili čez Dol (k. 1312) proti Veliki planini v upanju, da tam pridejo do hrane in da se dobro odpočijejo. Ko so prišli do planšarskih koč, so ugotovili, da so te že zaprte, živina pa odgnana v dolino. V neki koči so borci staknili nekaj hrane, da so se za prvo nujo okrepčali, nato pa so še isti dan krenili po gozdnih robovih naprej proti Plešivcu (k. 1325), kjer so se ustavili in poiskali zvezo s kamniškim partizanskim bataljonom. V noči na 18. avgust je prispel vodič in po nekajurnem pohodu mimo Črnelca obe četi pripeljal na Kostavsko planino, kjer je bilo takrat taborišče kamniškega bataljona.¹⁴¹

Drugi, manjši del bataljona, ki je odbil nemški napad in ščitil umik pri Brsnikih, je iz doline Bistrice krenil po stezi, ki pod Kraljevim hribom pelje proti Dolu. Ta pot je bila manj naporna od prve in je četa, pri kateri sta bila politični komisar grupe in komandant bataljona, prišla v Dol že v zgodnjih popoldanskih urah. Še pred večerom je krenila naprej na Veliko planino in tam prenočila. Sedemnajstega avgusta zjutraj je nadaljevala pot proti jugu. V noči na 18. avgust je šla prek ceste Kamnik—Gornji grad in se nato utaborila v gozdnatem hribu nad vasjo Gozd. Še isti dan so jo našli kurirji kamniškega bataljona ter jo nato odpeljali na Kostavsko planino, kjer se je 2. bataljon savinjskega odreda spet združil v celoto.¹⁴²

Podatki, ki jih je komandant 18. policijskega polka gorskih lovcev dobil od svojega predpostavljene poveljstva na Bledu, so ga obveščali, da so se partizani s Krvavca umaknili v Kamniške Alpe, višje v skalovje. Zato je polk 15. avgusta

začeto akcijo nadaljeval in je do 21. avgusta podrobno preiskal celotno področje med Kokro in Kamniško Bistrico. Pri tem je naletel na nekaj posameznih partizanov kokrškega bataljona in jih razgnal, sam pa je pri tem imel tudi izgube. Dvaindvajsetega avgusta so bili bataljoni tega polka že v svojih stalnih postojankah, da bi nekaj dni počivali.¹⁴³

Pri odhodu z Dolenjske je drugi bataljon Savinjskega odreda štel okoli 140 borcev. Po bojih v Dolomitih in na Gorenjskem se je to število postopoma zmanjševalo, tako da jih je prispelo na Kostavsko planino le še 92. Razen padlih, ranjenih in ujetih pod Krvavcem v svojih dotedanjih bojih bataljon ni imel večjih izgub, pa še te so nastale zategadelj, ker borci fizično niso zmogli naporov. Morali so jih v nekaj skupinah pustiti v gorenjskih enotah in bolnišnicah, ali pa jih poslati na zdravljenje v Ljubljansko pokrajino.¹⁴⁴

Kmalu po prihodu na Kostavsko planino je komandant grupe zvedel, da je politični komisar grupe s 3. četo bataljona in drugimi borci, ki so se ločili ob boju v Kamniški Bistrici, nad Gozdom. Z namestnikom sta takoj krenila tja. Po ugotovitvi stanja 2. bataljona savinjskega odreda je štab grupe sklenil, naj bataljon začasno ostane pri kamniškem partizanskem bataljonu na Kostavski planini. Nazaj na Krvavec pa je morala oditi posebna patrulja z nalogo, da ob pomoči kokrškega bataljona vzpostavi zvezo s 1. bataljonom savinjskega odreda in ga pripelje na Dobrovlje. Izvedbo te naloge je zaupal bivšemu komandantu 1. bataljona savinjskega odreda, ki je z dvema borcema takoj krenil na pot, kamniški partizani pa so še isto noč pripeljali tudi 3. četo 2. bataljona na Kostavsko planino.

Pot 1. bataljona savinjskega odreda čez Karavanke na Koroško

Osemnajstega avgusta, po vrnitvi s Sv. Mohorja na Kotlič, so bili vsi borci 1. bataljona savinjskega odreda enotnega mnenja, da morajo kljub nemškim zasedam čimprej kreniti z Jelovice čez Savo proti Štajerski. Štab I. grupe odredov je svetoval štabu bataljona, naj poskusi iti na levi breg Save severneje od poti, po kateri je pred dobrim tednom odšel štab II. grupe z 2. bataljonom savinjskega odreda. V ta namen je štab I. grupe

določil bataljonu drugega vodiča, ki naj odpelje bataljon na Dobrčo (trig. 1634) do skladišča, kjer naj bi bilo za okoli 1000 ljudi pripravljenega živeža.

Devetnajstega avgusta ob petih popoldne je bataljon krenil s Kotliča prek Mošenjske planine, mimo Jamnika proti Češnjicam, Dobravici, Prezrenju. Nekaj po deseti uri zvečer je pri Zalošah brez težav prebredel Savo. Pot je nadaljeval pod Ljubnim v smeri Hudo—Brezje, odkoder se je 20. avgusta v jutranjih urah povzpел na vrh Dobrče. Ker skladišča z obljubljeno hrano ni bilo, je štab bataljona sklenil, da se bo čez dan spustil nižje, proti dolini Sv. Ane nad Tržičem, odkoder bo ponoči nadaljeval pot proti Dolгим njivam. Po prejetih obvestilih naj bi se tam nahajal štab kokrškega odreda. Vodič, ki ga je določil štab I. grupe odredov, se je temu uprl, češ, da je dobil od svojega štaba ukaz, da mora bataljon pripeljati na Begunjščico (k. 2063), kjer naj bi bilo drugo skladišče hrane. Bataljon je nato krenil v tej smeri. Po štiriindvajseturnem pohodu 20. avgusta ob petih popoldne je prispel na Begunjščico.

V razgovorih s štabom I. grupe poti na Begunjščico štabu bataljona sploh niso omenili in ta ni ničesar vedel o naročilu, ki naj bi ga vodič dobil. Na Begunjščici bataljon spet ni našel nobene hrane. Ker pa so opazili premike nemške vojske v dolini, položaji za boj pa niso dovoljevali umika, je štab bataljona zasumil, da so Nemci zvedeli že za premik z Jelovice na Begunjščico. Prepričani, da Nemci obkoljujejo Begunjščico, so bili borci ne glede na izmučenost in lakoto soglasni, da takoj nadaljujejo pohod in prečkajo cesto Tržič—Ljubelj preden bi jo utegnili Nemci zasesti.

Tako kot je pred desetimi dnevi odšel štab II. grupe z 2. bataljonom savinjskega odreda čez Savo v neznano, je tudi 1. bataljon krenil na pot z Jelovice brez podatkov o nemških premikih in akcijah v Karavankah in Kamniških planinah. O njegovem gibanju je bilo nemško poveljstvo obveščeno že 20. avgusta. Ker pa je bila ofenziva na Krvavec še v teku, so policijskim enotam določili v okrepitev še 3. četo 921. in 1. četo 922. bataljona deželnih strelcev. Ti dve četi sta še isto noč zasedli pobočja Košute (k. 2088) in tako bataljonu zaprli pot proti vzhodu.¹⁴⁵

Po krajšem počitku je bataljon nadaljeval pot in se po pobočju Begunjščice spustil nad Sv. Ano, kamor je prispel

okoli devetih zvečer. Za primer, če bo cesta zasedena, se je bataljon razdelil na tri skupine, ki naj bi se pod poveljstvom komandanta bataljona, političnega komisarja bataljona in političnega komisarja 2. bataljona pohorskega odreda na treh mestih sočasno prebile čez cesto. Ko se je na cesto spustila izvidnica, da bi ugotovila, ali je prehod prost, jo je napadla nemška orožniška patrulja, ki je bila na svojem rednem obhodu. Skupini, ki sta ju vodila komandant in politični komisar bataljona, sta se med tem prebili čez cesto, pri čemer je bila ranjena ena borka, nakar je streljanje prenehalo. Ker se tretja skupina, ki jo je vodil politični komisar 2. bataljona pohorskega odreda, ni prebila čez cesto, je komandant bataljona poslal strojničarja s pomočnikom, naj jo poiščeta in pripeljeta. Na cesti sta zašla v zasedo skritih nemških orožnikov, ki so ubili strojničarja, njegovega že ranjenega pomočnika pa kasneje ujeli. Skupina osemnajstih borcev, ki jo je vodil politični komisar 2. bataljona pohorskega odreda, se je po teh spopadih umaknila pod Begunjščico in Dobrčo ter se tam razšla. Nekatere borce, med njimi tudi omenjenega političnega komisarja 2. bataljona, so v naslednjih dneh Nemci ujeli, drugi pa so se posamič priključili enotam kokrškega odreda. V spopadu pri Sv. Ani je nemška orožniška patrulja imela enega ranjenega.¹⁴⁶

Od dvainosemdeset mož, kolikor jih je štel 1. bataljon savinjskega odreda ob odhodu z Jelovice ter grupna tehnika in del borcev 3. čete 2. bataljona pohorskega odreda, jih je po spopadu pri Sv. Ani ostalo le še 61, med katerimi sta bila tudi

Franc Poglajen-Kranjc, narodni heroj, komandant 1. bataljona pohorskega odreda med pohodom čez Gorenjsko in Koroško proti Stajerski

dva ranjena. Enaindvajsetega avgusta, ko se je bataljon povzpел na Šijo planino, je tam pustil ranjeno borko z dvema tovarišema, da jih pride kasneje iskat, drugi pa so krenili dalje proti Dolgi njivi, kjer naj bi bilo taborišče kokrškega bataljona. Ker so na Kofcah (k. 1505) že bili Nemci, se jim je bataljon izognil in krenil na Pungrat. Nato se je ves dan počasi pomikal po težko prehodnem terenu proti Dolgi njivi, kamor je prispel šele proti večeru. Namesto štaba kokrškega bataljona, ki se je bil že pred petimi dnevi umaknil na koroško stran, ga je tam čakala močna nemška zaseda, ki pa so jo še pravočasno opazili. Ne da bi Nemci slutili bližino bataljona, se je ta vrnil na Pungrat. Tedaj je štab bataljona ugotovil, da so Nemci čez dan zasedli vso dolino proti Tržiču ter vse važnejše točke in prehode v tem delu Karavank. Do skrajnosti utrujeni borci se niso mogli več vrniti po ranjeno borko in oba njena tovariša na Šiji. Noč na 22. avgust so prespali pod stenami nad Pungratom, zjutraj pa so začeli iskati pot prek skoraj neprehodne Košute. Ko so odkrili komaj zaznavno stezo proti Škrbini (k. 1867), so sklenili po njej poskusiti prehod čez greben na koroško stran. Borci, med katerimi je bila polovica že čisto bosih, so drug za drugim z izrednim naporom premagovali strm vzpon ter končno, po nekajurnem plezanju in spuščanju, okoli poldneva prišli v bližino prvih naselij v Srednjem kotu. Čeprav je bila pot, ki so jo prehodili prek Košute, izredno naporena in utrudljiva, so vseeno prinesli s seboj tudi težko strojnico. Pred večerom se je patrulja spustila do prvih hiš.

Prebivalci Srednjega kota so bili še vedno zavedni Slovenci in ko sta jim politični komisar in komandant bataljona pojasnila, da je to nova slovenska vojska, ki se bori tudi za njihovo osvoboditev in združitev z ostalo Slovenijo, so z veseljem začeli pripravljati hrano ter so znesli skupaj vse, kar so premogli. Po treh dneh stradanja in pohodov so se partizani tisti večer prvič najedli. Ko so še počivali ob robu gozda, jih je prišel obvestit nek kmet, da se po cesti iz Borovelj bližajo Nemci. Ker niso bili sposobni, da bi sprejeli boj, se je bataljon umaknil globje v gozd in tam prenočil. Triindvajsetega avgusta zjutraj so pri bližnjem kmetu pustili pri Sv. Ani ranjenega borca z vodičem kokrškega bataljona, ki so mu naložili, naj poskrbi za ranjenca in poišče zvezo s svojim bataljonom. Ostali borci so krenili na pot proti Selom pri Cerkvi.¹⁴⁷

Boj pri Apačah in prihod na Štajersko

Nemci, ki so na Koroškem že 16. avgusta zasledili dele kokrškega bataljona, so v naslednjih dneh postali bolj pozorni na te predele pod Karavankami. Nadzorovali so jih z manjšimi enotami, ki so jih pripeljali iz Celovca. Ko je 1. bataljon savinjskega odreda 23. avgusta podnevi korakal skozi naselja proti Selom, so ga blizu vasi že napadli z minometnim ognjem, vas pa zasedli, bataljon pa je nato brez izgub krenil čez cesto, se vzel v pobočje planine Žetiče (k. 1922) in tam prenočil. Štiriindvajsetega avgusta dopoldne so kmetje obvestili štab bataljona, da Nemci obkoljujejo planino in da so že postavili zasede pri Šajdniku in Kališniku. Ker je bila s tem smer proti Železni Kapli zaprta, je bataljon še isti dan krenil proti severovzhodu, prečkal cesto, ki vodi v Apače, in po pobočju Obirja (k. 1947) 25. avgusta zjutraj prispel v Robež nad Apačami, kjer se je utaboril.

V taborišče so ljudje čez dan prinesli precej živeža in bataljon je ves dan počival, ne da bi slutil, da ga Nemci že zasledujejo. Pozno popoldne, prav tedaj, ko so delili večerjo, je močnejši nemški oddelek nenadoma vdrl v taborišče. Presenečeni borci, od katerih je polovica pustila orožje v šotorih, niso mogli niti misliti na odpor in so se začeli umikati iz taborišča. Odnegli so le eno strojnico, nekaj pušk in tisto kar so pač imeli pri sebi. Vso drugo opremo, med tem tudi tri lahke in eno težko strojnico, pa so dobili Nemci v roke. Pri napadu, do katerega je prišlo prav iz tiste strani, kjer je bilo orožje, se je bataljon razbil v dve skupini, ki sta se ločeno umikali v pobočje.

Komandant in politični komisar bataljona sta po prvem presenečenju ustavila umikajoče se borce in sta odločno organizirala protinapad na sovražnike, ki so se še mudili v taborišču in okoli njega. Borci so na vsak način hoteli dobiti nazaj svoje orožje, toda Nemci so se jim silovito upirali. Po skoraj enournem medsebojnem obstreljevanju je komandant bataljona razdelil borce v tri skupine. Medtem ko je čelna skupina pod njegovim vodstvom držala Nemce pod močnim ognjem, sta drugi dve, pod vodstvom političnega komisarja bataljona in komandirja 3. čete, krenili vsaka z ene strani Nemcem za hrbet. Nato so vse tri skupine sočasno znova napadle in v ju-

Jože Menih-Rajko, narodni heroj, politični komisar 1. bataljona pohorskega odreda med pohodom na Stajersko, nato politični komisar pohorskega bataljona. Padel 8. januarja 1943 v boju na Osankarici

rišu zavzele taborišče. Nemci, ki se niso nadejali tako drznega in močnega protinapada, so se zmedli in začeli bežati. Borci so jih preganjali prav do vasi, ne da bi pri tem naleteli na kak odpor. Pobegli Nemci so v Apačah poskakali na tovornjake in zapustili vas.

V boju pri Apačah je padlo okrog deset nemških policistov, med katerimi je bil en poročnik, in dva gestapovca, nekaj pa jih je bilo ranjenih. Razen svojega orožja in opreme, vsega, kar so zasegli Nemci ob prvem napadu in potem pustili v taborišču, so borci zaplenili še lahko strojnico, brzostrelko, sedem pušk, strelivo, ročne bombe, radijsko postajo in precej druge opreme. V protinapadu sta padla en politični komisar čete in tisti borec, ki je bil ranjen še pri Sv. Ani in ga je bil bataljon pustil pod varstvom kokrškega vodiča v Srednjem kotu. Ko je ta odšel, da bi poiskal zvezo s kokrškimi partizani, se ranjenec ni čutil več varnega in je sam po sledi dohitel bataljon tik pred nemškim napadom pri Apačah.¹⁴⁸

Boj pri Apačah, ki ga je 25. avgusta vodil 1. bataljon savinjskega odreda, je bil prvi boj slovenskih partizanov z Nemci na avstrijskem ozemlju in je bil začetek oboroženega upora v tem delu nemškega rajha. Zmaga, ki so jo ob tej priliki izbojevali nad dosti močnejšo nemško policijsko enoto, ki očitno

še ni bila vajena boja s partizani, je močno odjeknila po vsej Koroški in je okrepila zavest slovenskega prebivalstva.

Ob napadu nemških policistov na bataljonsko taborišče pri Apačah je 18 borcev izgubilo zvezo z bataljonom. Ti niso sodelovali pri protinapadu. Polovica se jih je napotila nazaj proti Gorenjski, kjer se jih je večina priključila tamkajšnjim partizanskim enotam, druga polovica pa je posamič ali v manjših skupinah krenila za bataljonom. Nekatere so Nemci zaradi izdajstva med potjo zajeli, trije pa so le prišli v bataljon, ko je ta bil že na Golteh, v Mozirskih planinah. Ker se je tako število borcev skrčilo na 38 ljudi, obstojala pa je nevarnost novega spopada z drugimi nemškimi enotami, je štab bataljona sklenil s preostalim moštvom takoj kreniti na pot, ne da bi čakal na vrnitev izgubljenih borcev. Ko so borci pobrali plen, so se zvrstili v kolono in krenili na pot ob vznožju Obirja.

Potok Podkanjo je bataljon prebredel pri Slapu in se nato čez Jeriše napotil proti Rebercam. Tam je šel čez komunikacije, ki po dolini Bele vodijo proti Železni Kapli, in se 26. avgusta zjutraj povzpел na planino Ojstro (k. 1577). Nemci so že v zgodnjih jutranjih urah krenili za bataljonom, ko pa jih je ta opazil in zasedel položaje, da jih počaka, so se umaknili. Istega dne pred večerom se je bataljon spustil z Ojstre do Koprivne pod Peco (k. 1056), odkoder je čez Čemer nadaljeval pot proti meji. Sedemindvajsetega avgusta zjutraj je predhodnica pri Luži trčila na nemško zasedo. Bataljon se ji je izmuznil, kmalu za tem pa je na Koprivniku naletel na drugo zasedo. Po krajšem spopadu, v katerem je bil en borec ranjen, je končno le šel čez bivšo državno mejo in se napotil v dolino Koprivne, proti Sv. Jakobu. Prekoračivši cesto se je nato čez sedlo med Raduho in Olševo prek Slemenca povzpел na Smrekovec (k. 1569). Dne 28. avgusta so poslali dva borca proti Mislinski in Šaleški dolini, naj poiščeta zvezo z enotami 1. štajerskega bataljona.¹⁴⁹

Ko je 1. bataljon savinjskega odreda prispel na Smrekovec, je bil štab 1. štajerskega bataljona s svojo 1. in 2. četo na severnem pobočju Presečnika (k. 1575), odkoder so enote hodile v akcije proti Solčavi in Mežiški dolini. Štab bataljona je kmalu dobil obvestila, da so v bližnjem okolišu nekje neznani partizani. Isto je tudi sam sklepal zavoljo občasnega streljanja iz smeri Smrekovca. Da bi končno ugotovil, kaj je na tem, je

31. avgusta dopoldne poslal tja patruljo, ki se je kmalu srečala z borci 1. bataljona savinjskega odreda in jih potem še pripeljala v taborišče na Presečniku. Enote dveh bataljonov so se nato še nekaj dni skupaj zadrževale v gozdovih med Raduho in Travnikom (k. 1637), kjer so večkrat menjale taborišče. Pete ga septembra pa so krenile na pot, da bi čimprej vzpostavile še zvezo s štabom II. grupe.¹⁵⁰

Tudi nemško poveljstvo je zvedelo, da je na področju Raduha—Smrekovec močnejša partizanska enota in je 2. septembra poslalo 2. bataljon 5. policijskega polka, naj ob pomoči vermanšafta preišče te predele. Nemška akcija ni uspela. Našli so le zapuščeno taborišče na Smrekovcu, kamor sta se prav v noči na 2. september vrnila borca II. grupe, ki so ju pred štirimi dnevi poslali proti Mislinjski dolini, naj poiščeta zvezo s 1. štajerskim bataljonom. Nemci so ju presenetili, vendar sta oba uspela uiti. Nemške enote so še naslednji dan nadaljevale akcijo, ker pa bataljona niso odkrile, so začele postavljati zasede ob poteh in križiščih.

Ko so zasledovali 1. bataljon savinjskega odreda, so pripadniki vermanšafta 5. septembra 1942 požgali vas Smrekovec

Petega septembra, ko sta četi 1. štajerskega bataljona in borci 1. bataljona savinjskega odreda bili na poti čez Smrekovec proti Kalu (k. 1329), sta štaba bataljonov sestavila oddelek 25 borcev, ki naj bi pod vodstvom političnega komisarja 1. bataljona savinjskega odreda preskrbel hrano za vse. Ko se je ta oddelek ločil od kolone in krenil proti Belim vodam (k. 797), je kmalu padel v nemške zasede. V kratkem toda zelo hudem spopadu sta padla dva borca 1. bataljona savinjskega odreda, enega pa so pogrešali, od nemške zasede pa so padli štirje vermani. Bataljon se je umaknil na Kal, naslednji dan pa odšel v predel Črnega vrha, zahodno od Zgornjega Brložnika (k. 1205).¹⁵¹

Dan po spopadu pri Belih vodah so prišli kurirji z ukazom štaba II. grupe, naj čete 1. štajerskega bataljona takoj krenejo na Dobrovlje. Ker štab grupe takrat še ni vedel, da se na področju Mozirskih planin nahaja tudi 1. bataljon savinjskega odreda, ukaz pa se je nanašal le na čete 1. štajerskega bataljona, je štab 1. bataljona savinjskega odreda sklenil, da ne bo šel na Dobrovlje. Menil je, da zato, ker mu je bil ta predel že ob ločitvi bataljonov na Jelovici orientacijsko določen kot del njegovega operativnega področja po prihodu na Štajersko, to ni potrebno. Sestavil je le patroljo, ki je krenila na pot skupaj s četami 1. štajerskega bataljona, naj prinese navodila za nadaljnje delovanje bataljona. Vse druge borce, ki jih je štab bataljona pripeljal na Štajersko, je združil v eno četo. Četa se je 7. septembra zjutraj ločila od 1. štajerskega bataljona ter je s Smrekovca in prek Kramarice (k. 1095) krenila proti Šentvidu nad Zavodnjem z namenom, da si uredi taborišče blizu Šmiklavža. Dopoldne, ko je četa med potjo počivala blizu Staknečega vrha (k. 1223), jo je nenadoma napadel nek nemški oddelek, ki ji je po vsej verjetnosti sledil že od začetka pohoda. Borci so takoj zasedli položaje in po polurnem boju odbili napadajoče Nemce, ki naj bi pri tem imeli 5 mrtvih in ranjenih. Četa v tem spopadu ni imela nobenih izgub. Po boju je spremenila smer pohoda in se mimo Belih vod še za dne vrnila na Mozirske planine, kjer se je utaborila in čakala na ukaze štaba II. grupe odredov.¹⁵²

Akcije 2. bataljona savinjskega odreda v Zadreški in Tuhinjski dolini

Drugi bataljon savinjskega odreda je ostal pri kamniškem bataljonu na Kostavski planini vse dotlej, dokler ni dobil uka za štaba II. grupe za premik na Dobrovlje. Ob izdatni in redni prehrani so se od prestanih naporov utrujeni in izmučeni borci kaj kmalu opomogli. V želji, da bi čas skupnega bivanja in skupno moč orožja kar najbolje izkoristila, sta štaba bataljonov sklenila narediti nekaj skupnih akcij na območju Zadreške in Tuhinjske doline.

Že dvajsetega avgusta zvečer je močnejša patrulja 2. bataljona savinjskega odreda odšla v prehranjevalno akcijo proti Gornjemu gradu. Ko se je naslednje jutro vračala proti taborišču, je pri Novi Štifti napadla skupino vermanov, ki so se na kamionu peljali proti postojanki. Štirje vermani so bili ubiti, dva ranjena pa sta ušla. Zaplenili so njihovo orožje in drugo opremo. Triindvajsetega avgusta sta 1. četa 2. bataljona savinjskega odreda in del kamniških borcev po uspeli prehranjevalni akciji v Tuhinjski dolini 24. avgusta zjutraj postavila zasedo na cesti Kamnik—Motnik. V avtomobilu, ki je pripeljal iz smeri Motnika, na katerega pa je zaradi nepazljivosti streljal le en strojničar, so padli trije nemški policisti, ranjeni voznik pa jih je odpeljal naprej in je z vozilom ušel. Dva dni kasneje je na isti cesti postavila zasedo tudi 2. četa 2. bataljona savinjskega odreda. Hkrati s kamniškimi borci je napadla vojaški kamion, ki je v dopoldanskih urah pripeljal v nastavljeno past, pri čemer je padlo 5 Nemcev, dva pa sta bila ranjena. Ker so za napadenim čelnim avtomobilom pripeljali še trije drugi tovornjaki, polni vojaštva, četa ni mogla zapleniti orožja. Vsi borci so se zaradi sovražne premoči brez izgub umaknili.

Osemindvajsetega avgusta je skupina kakih 30 borcev iz obeh bataljonov odšla čez Menino planino v prehranjevalno akcijo proti Gornjemu gradu. Ko se je v noči na 29. avgust vračala mimo Nove Štife, so jo zasledili in nepričakovano napadli tamkajšnji vermani. Po krajšem spopadu je bilo nekaj vermanov ubitih in ranjenih, borci pa so nadaljevali pot po cesti čez Črnelec, kjer so ob šestih zjutraj postavili pod sedlom zasedo v smeri Gornjega grada. Okoli enajstih dopoldne je v zasedo pripeljal osebni avtomobil s petimi nemškimi orož-

niki. Dva sovražnika sta bila takoj mrtva, trije pa so ranjeni pobegnili. Borce so zaplenili lahko strojnico, brzostrelko, tri puške, pištolo in drugo opremo, avtomobil pa zažgali. Ko se je del partizanske zasede spustil po bližnjici, da bi pred Novo Štifti prestregel pobegle tri orožnike, je naletel na močnejši oddelek vermanov, ki je po nočnem spopadu pri Novi Štifti preiskoval okolico postojanke. V kratkem spopadu je bil en borec lažje ranjen, drugega pa so potem pogrešali. Ostali so se umaknili proti Črnelcu in nato v taborišče.¹⁵³

Seveda je okrepljena napadalnost partizanskih enot v Tuhinjski dolini in v zgornjem delu Zadreške doline Nemce vznemirila, toda po vsej verjetnosti spričo sočasne ofenzive v zahodnem delu Kamniških planin in zasledovanja 1. štajerskega bataljona v Zgornji Savinjski dolini ter 1. bataljona savinjskega odreda na Koroškem, niso mogli takoj odgovoriti tudi na napade v Tuhinjski in Zadreški dolini. Šele po napadu na orožniški avtomobil pod Črnelcem je 18. policijski polk gorskih lovcev 29. avgusta zasedel Tuhinjsko dolino in razdeljen na manjše oddelke začel preiskovati gozdove v smeri Črnelca in Menine planine. Ta nemška akcija v obmejnem področju med Štajersko in Gorenjsko se je nadaljevala še ves dan 30. avgusta, ker pa je bila izvedena le z gorenjske strani, nemški policisti niso nikjer prišli v stik s partizani. Komandant polka jo je ocenil za nekoristno početje, poveljstvo na Bledu pa je izdalo ukaz, naj se akcija prekine. V poznih večernih urah 30. avgusta se je ta nemški policijski polk umaknil iz Tuhinjske doline in že naslednje jutro odpotoval proti Litiji. Zasedel je okupacijsko mejo na odseku med Polšnikom ter Mirnsko dolino, da bi prestrezal partizane V. grupe, ki naj bi se umikali na nemško zasedeno ozemlje pred italijansko ofenzivo. Tudi to pot ni imel uspeha.

Za časa nemške akcije v Tuhinjski dolini sta se kamniški partizanski bataljon in 2. bataljon savinjskega odreda umaknila s Kostavske planine globlje na Menino planino, kjer sta se po nekaj dneh ločila. Kamniški bataljon se je prek Tuhinjske doline vrnil v predel okoli Zlatega polja, 2. bataljon savinjskega odreda pa je krenil na Dobrovlje. Tam se je sestel s štabom II. grupe odredov in naslednje dni naredil več manjših akcij v Savinjski dolini ter brez kakih pomembnejših dogodkov čakal na prihod drugih štajerskih partizanskih enot.¹⁵⁴

Ko je štab II. grupe odredov s svojo zaščitno patruljo 19. avgusta zvečer krenil iz taborišča nad Gozdom proti Moravški dolini, je po predanitvi blizu Zlatega polja zvečer med Blagovico in Krašnjo šel čez cesto Ljubljana—Celje. Nato se je povzpел na Limbarsko goro (trig. 768) in proti jutru 21. avgusta prispel v taborišče moravške partizanske čete, ki je taborila na njenem jugozahodnem pobočju. Štab grupe se je nadejal, da bo tam vzpostavil zvezo s pokrajinskim komitejem KPS za Štajersko, kar pa mu ni uspelo. Po nekaj dneh bivanja pri moravški četi se je povezal le z nekaterimi člani okrožnih komitejev KPS in odborov OF za revirje in za litijsko okrožje. Ko se je prepričal, da zveze s pokrajinskim komitejem preko teh aktivistov ne more vzpostaviti, se je odločil, da gre na Dobrovlje. Tja je prispel zadnje dni avgusta. Povezal se je s člani okrožnega komiteja in OF odbora za Savinjsko dolino. Ker tudi ti niso imeli zveze s pokrajinskim komitejem, se je odločil, da čimprej zbere na Dobrovljah vse štajerske partizanske enote in jih reorganizira.

Akcije 3. bataljona savinjskega odreda v Dolomitih in vrnitev bataljona v Belo krajino

Preden nadaljujemo oris dejavnosti štajerskih enot, moramo ugotoviti, kakšna je bila usoda tistih čet II. grupe, ki so se na Gorenjskem ločile od glavnine. To so bile: 3. bataljon ter 1. četa 1. bataljona savinjskega odreda, ter 1. in 2. četa 2. bataljona pohorskega odreda in še nekateri drugi oddelki.

Ko je štab II. grupe odredov s tremi bataljoni v noči na 8. julij šel čez okupacijsko mejo v Polhograjskih Dolomitih na gorenjsko stran, jim 3. bataljon savinjskega odreda ni sledil. V naslednjih dneh je skupaj s četami dolomitskega odreda vodil boje z italijanskimi enotami, ki so skušale odstraniti na cestah postavljene ovire in pregledovale področje Dolomitov. Osmega julija so deli tega bataljona sodelovali pri napadu na Italijane pri Ligojni, kjer so bili ubiti trije italijanski vojaki, šest pa jih je bilo ranjenih. Devetega julija pa sta njegovi dve četi, skupaj s 30 člani narodne zaščite, napadli italijansko posadko v Polhovem Gradcu.

Napad na Polhov Gradec ni bil dobro pripravljen in sta ga četi izvedli v odsotnosti štaba bataljona, ki je bil takrat z eno četo le uro hoda stran od prizorišča boja. Po celonočnem brezuspešnem napadanju so 10. julija zjutraj, prek Butajnovce, po gozdu prišle na pomoč napadeni postojanki italijanske čete, Nemci pa so zasedli okupacijsko mejo nad Polhovim Gradcem. Ko so italijanske okrepitve nepričakovano udarile v hrbet četam, ki so napadale postojanko, so se borci brez reda umaknili, v prepričanju, da jih napadajo Nemci. Med umikom je nekaj borcev padlo, izgubili pa so tudi minomet, ki so ga zaplenili v bojih pri Muljavi. Desetega julija je bataljon odbijal italijanske napade v okolici Ključa, nato pa se je umaknil k Sv. Trem kraljem, od koder je ena četa odšla kot predhodnica na Krim.¹⁵⁵

Ko je v štab bataljona prispel kurir štaba II. grupe z ukazom, naj odide bataljon za drugimi enotami na Gorenjsko, komandant bataljona tega ni hotel izvršiti. Izgovarjal se je, da nima vseh čet na mestu. Ko pa je po boju na Gabrški gori in napadu na Lučine prišel v Dolomite sam komandant grupe, da odpelje bataljon na Gorenjsko, je bil ta že na Krimu in se je tako dokončno sam izločil iz sestava enot II. grupe odredov. Na Notranjskem je bataljon prišel v stik s štabom III. grupe odredov, ki ga je hotel zadržati, naj enotam krimskega odreda pomaga odbijati napade Italijanov, ki so prav tedaj začeli svojo veliko ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju v Ljubljanski pokrajini. Komandant bataljona tudi to pot ni izvršil postavljene naloge, temveč je prek Loškega potoka odvedel bataljon proti dolini Čabranke, odšel v Gorski kotar, pod Delnicami zavil nazaj proti Kolpi in prve dni avgusta prispel v Belo krajino.

Po tem izredno napornem in utrudljivem pohodu, ob katerem sta se do skrajnosti pokazali nedisciplina in samovolja komandanta bataljona, tako v odnosu do predpostavljenih kakor tudi v nečloveškem ravnanju z lastnimi borci, je številčno močno oslabljen bataljon 5. avgusta postavil taborišče na Brezovi rebri pri Jugorju na robu Bele krajine. Ko so naslednjega dne bataljonske patrulje prišle v stik z enotami 1. slovenske narodnoosvobodilne udarne brigade »Toneta Tomšiča«, ki je takrat bila v Gorjancih, je komandant bataljona Mirko Ivanič-Siška zapustil svojo enoto. V Žumberku se je priključil

hrvaškim partizanom in se na ta način izognil zasluženi kazni. Borce tega bataljona so nato vključili v Tomšičevo brigado. Dne 7. avgusta so z dvema četama dopolnili njen 3. bataljon.¹⁵⁶

Vrnitev 2. čete 2. bataljona in strojničnega voda pohorskega odreda na Dolenjsko

Ko so bataljoni II. grupe odredov prišli na Gabrško goro, je štab grupe vse komandirje čet seznanil z javkami, prek katerih bi mogli v primeru prekinitve zveze s štabom bataljona najti povezavo. Vendar se tak način zvez ni obnesel. Stalne zasede in patrulje, ki so jih postavljale nemške enote, so partizanskim kurirjem občutno oteževale, v nekaterih primerih pa tudi čisto onemogočale, da bi pravočasno prispeli na dogovorjeno mesto in vzpostavili medsebojni stik, čete in druge manjše skupine pa so se brez dobrih in zanesljivih vodičev zelo težko premikale po neznanih krajih in jim je bilo praktično nemogoče z gotovostjo iskati druga drugo.

Po bojih na Gabrški gori, ko je štab 2. bataljona pohorskega odreda obdržal zvezo le s svojo 3. četo, je bila 2. četa tega bataljona s strojničnim vodom pod Lubnikom. Čeprav je tudi 1. četa istega bataljona bila na bližnji Gabrški gori, četi nista prišli v stik. S štabom bataljona se je uspela kasneje povezati le 1. četa. Devetnajstega julija se je 2. četi znova priključil njen 3. vod, ki se je po boju na Gabrški gori umikal hkrati s 1. četo in se je kasneje spet ločil od nje. Istega dne pa je 2. četa našla stik s škofjeloško četo, ki je bila takrat tudi na Lubniku. Obe četi sta se v noči na 20. julij pomaknili proti vrhu Lubnika, kjer pa je glede prehrane in drugih vprašanj prišlo med četama do spora. Ko je komandir škofjeloške čete odvezel 2. četi še vodiče, ki so ji bili dodeljeni še pred bojem na Gabrški gori, sta 2. četa in strojnični vod 2. bataljona pohorskega odreda ostala na Malem Lubniku (k. 779) brez zveze in prepuščena svoji usodi.

Zaradi stalnih in gostih nemških zased okoli bližnjih naselij si četa ni mogla sama nabavljati hrane brez nevarnosti, da bo pri tem odkrita in nato zasledovana. Osamljenost v neznanim kraju, slaba in nezadostna prehrana, izčrpanost večine borcev in obolelost posameznikov, so krepili malodušje. Borci

so čedalje bolj odločno postavljali komandi čete zahtevo, naj jih povede nazaj v Ljubljansko pokrajino. Da bi se stanje v četi in strojničnem vodu izboljšalo in da bi na nek način le vzpostavili zvezo s štabom bataljona, je četna partijska celica na sestanku 20. julija sklenila, naj se četa in strojnični vod premakneta z Lubnika čez Soro na Osolnik (k. 821), ki ji ga je bil po prvotni razdelitvi štab grupe določil kot središče njenega operativnega področja po prihodu na Gorenjsko.

Prehodi čez Soro med Škofjo Loko in Gabrkom so bili še vedno močno zastraženi in zato se je četna komanda odločila za obhodno pot prek Sorškega polja. V noči na 21. julij je odšla z Lubnika, v Soteski prebredla Selško Soro in šla čez cesto Škofja Loka—Železniki ter pred jutrom prispela na Planico pod Lavtarskim vrhom (trig. 823). Zvečer je nadaljevala pot prek Malega Rovta, pod Žabnico šla prek železniške proge, obšla železniško postajo Škofja Loka in nato 22. julija predanila prikrito v neki hiši v Lipici pri Godešiču. Zvečer je v vaški trgovini zaplenila nekaj živeža, nato pa je prebredla Soro in se 23. julija zjutraj utaborila pod Osolnikom. Ker po treh dneh tudi na tem področju ni mogla vzpostaviti zveze s kako drugo enoto II. grupe odredov, razpoloženje borcev pa se je še poslabšalo, je četna partijska celica v želji, da bi obvarovala enoto pred razkrojem, 26. julija sklenila, naj se četa in strojnični vod umakneta v Ljubljansko pokrajino in si tam opomoreta ter uredita, nato pa kreneta prek Save na Štajersko in poiščeta enote II. grupe.

Nemci so odkrili, da so nekje pod Osolnikom zahodno od Medvod partizani in so jih s patroljami začeli iskati. Po spretnem izmikanju in brez kakih posebnih preprek, sta obe enoti v noči na 27. julij v predelu Goljeka (trig. 809) severno od Dvora prešli okupacijsko mejo in se zjutraj utaborili na pobočju Veternika (k. 553) nad Babno goro. Vzpostavili sta zvezo z dolomitskim odredom. Ker je tudi tam prišlo do spora glede preskrbe 44 borcev, kolikor sta četa in strojnični vod skupaj še štela, in se je med moštvom odkrito govorilo o dezertiranju v druge enote, če se ne bodo skupaj umaknili kam drugam proti Dolenjski, je četna komanda sklenila, da povede borce na Pugled, kjer naj bi se okrepili, delali akcije v okolici Polja in Dobrunj, ter hkrati obvestili glavno poveljstvo o svoji vrnitvi.

Tridesetega julija je v četo prispel kurir štaba II. grupe odredov, ki je imel nalogo, da obe enoti odpelje na Gorenjsko. Borci so se temu uprli in so vztrajali v svoji prvotni odločitvi. V noči na 31. julij so pri Dravljah šli čez glavno cesto in železniško progo Ljubljana—Jesenice, nadaljevali pot čez Ljubljansko polje in mimo Ježice pri Ljubljani šli ob Savi proti vzhodu do Spodnje Zadobrove, kjer so v hišah skriti predanili. Zvečer istega dne so med železniškima postajama Polje in Zalog šli še čez progo Ljubljana—Zidani most, pri Zgornjem Kašlju pa prek Ljubljanice in so se 1. avgusta zjutraj ustavili na Pugledu, kjer je bilo še vedno sprejemno šolsko taborišče. Po vzpostavljeni zvezi z glavnim poveljstvom so del borcev poslali na okrevanje, drugi pa so v šolskem taborišču čakali na odločitev, kam bodo poslani.¹⁵⁷

Vrnitev 1. čete 2. bataljona pohorskega in 1. čete 1. bataljona savinjskega odreda na Dolenjsko

Po nemški ofenzivi na Blegoš je štab 2. bataljona pohorskega odreda ponovno zgubil zvezo s 1. četo. Ker so takrat še obstojale možnosti, da zbere svoje borce, je sklenil, da jih poišče in z obnovljenim bataljonom krene prek Save na Štajersko. Ker pred odhodom štaba II. grupe z Jelovice ni bilo mogoče zbrati bataljona, je komandant bataljona prejel ukaz, naj se s preostalimi borci začasno priključi 1. bataljonu savinjskega odreda in vztrajno išče izgubljene enote. Vedel je le za svojo 3. četo, katere glavnina je bila pod poveljstvom komandirja po blegoški ofenzivi nad Zalim logom. Zato je ukazal komandirju te čete, naj s 15 borci odide v Polhograjske Dolomite, tam zbere vse borce enot II. grupe in jih nato pripelje na Jelovico.

Hkrati je štab bataljona tudi sam s patroljami in kurirji še naprej iskal svoje enote. Preden se je začela ofenziva na Jelovico, je zvedel, da sta 2. četa in strojnični vod že odšla na Dolenjsko, stika s 1. četo pa tudi ni mogel vzpostaviti, čeprav je vedel, da je nekje v bližini Škofje Loke. Šestnajstega avgusta, po končani nemški ofenzivi na Jelovico, ga je štab I. grupe odredov obvestil, da je ta četa nekje blizu Sv. Mohorja. Komandant bataljona in politični komisar 1. bataljona savinjske-

ga odreda sta z zaščitno patruljo takoj odšla tja, da jo poišče-ta in pripeljeta, vendar jima to niti po dvodnevnem iskanju ni uspelo. Osemnajstega avgusta, pred odhodom 1. bataljona sa-vinjskega odreda z Jelovice, sta komandant in namestnik po-litičnega komisarja 2. bataljona pohorskega odreda še sama krenila s patruljo proti Dolomitom, v upanju, da bosta našla četo in druge zaostale borce, politični komisar bataljona pa se je z 18 borci priključil 1. bataljonu savinjskega odreda in odšel proti Štajerski.¹⁵⁸

Pot omenjene 1. čete pa je bila dokaj zapletena in polna dogodkov. Tik pred začetkom nemške ofenzive na Blegoš, ko sta 1. četo obiskala štab bataljona in komandant II. grupe, je komandir čete namreč prejel ukaz, naj za vsako ceno s svojo četo še naprej vztraja na Gabrški gori in izvaja akcije okoli Škofje Loke ter v Poljanski in Selški dolini. Ofenziva na Ble-goš čete ni zajela in kljub svojim številnim zasedam in pa-truljam je Nemci niso odkrili. Po napadih na manjše nemške oddelke, ki jih je četa uspešno izvedla 6. avgusta, se ji je 8. avgusta zjutraj priključila še skupina 26 borcev, ki jo je vodil komisar 1. čete 1. bataljona savinjskega odreda. Ta se je bil po nemškem napadu na Pasji ravni dne 16. julija zatekel z ostankom svoje čete v Polhograjske Dolomite, kjer je razen svojih 16 borcev, kar mu jih je ostalo po nemškem napadu, zbral še 10 iz drugih enot II. grupe, ki so se po boju na Gabrški gori in po napadu na Lučine posamič umaknili čez razme-jitveno črto v Ljubljansko pokrajino. Prve dni avgusta se je četa vrnila na gorenjsko stran ter začela iskati zvezo s štabom grupe. Na Gabrški gori je slučajno naletela na 1. četo 2. bata-ljona pohorskega odreda in se ji priključila.

Ker je 1. četa 2. bataljona pohorskega odreda v dotedanjih bojih in akcijah na Gorenjskem imela le dva padla borca in enega ranjenega, ki ga je nosila s seboj, (dva pa sta se z lahko strojnico sama javila Nemcem v Škofji Loki), je skupno šte-vilo obeh čet znašalo 70 borcev. Četna komandirja sta se dogo-vorila, da obe četi ostaneta skupaj, dokler ne bosta našli stika s katerim od štabov bataljonov ali pa s štabom grupe. Deve-tega in 10. avgusta sta četi naredili neko manjšo prehranjevalno akcijo in kaznovali tudi nekega izdajalca v Dolenji vasi v Selški dolini. Ker pa je položaj tako močne skupine zavoljo vse večje aktivnosti nemških patrulj in zased na področju

Lubnika in Gabrške gore postajal vse bolj nevzdržen, sta četi sklenili, da odideta prek Selške doline proti Jelovici in tam poskusita najti zvezo z ostalimi enotami II. grupe.

Tako sta obe četi 10. avgusta zvečer krenili mimo Sv. Valentina (k. 655) in Stirpnika v Selško dolino in sta med Dolenjo vasjo in Bukovico brez ovir prešli cesto Škofja Loka—Železniki. Ko sta prebredli še Selško Soro in čez polje krenili proti vznožju nasprotnega pobočja, je borce obsul močan ogenj nemških zased, ki so isti večer zapirale obroč okoli Jelovice. Ker je bil umik nazaj čez reko in cesto nemogoč, so se borci kljub močnemu sovražnemu ognju v skupinah pognali naprej in so se 11. avgusta zjutraj, k sreči brez izgub, zbrali v gozdu na pobočju Hrastnika. Tako se je vsa skupina, ne da bi prej o tem kaj slutila, nenadoma znašla znotraj nemškega obkolitvenega obroča. Prav tako ni nihče med njimi vedel, kakšen je bil pred tednom dni izid nemške ofenzive na Blegoš in kam se je umaknila glavnina II. grupe.

Ob spoznanju, da so v sovražnem obroču, in ob poslušanju bojev, ki so besneli nad njimi na Jelovici, se je občutek negotovosti in osamljenosti med borci čedalje bolj stopnjeval. Kljub slabi opremljenosti, utrujenosti in slabi prehrani so do tlej disciplinirano prenašali vse težave pohoda in bojev na Gorenjskem. V položaju, v kakršnem so se znašli 11. avgusta, pa so obema četnima poveljstvoma postavili odločno zahtevo, da se hočejo prebiti iz nemškega obroča, še preden jih Nemci odkrijejo, in da se želijo umakniti na Dolenjsko, od tod pa znova poskusiti pot na Štajersko po bližnjici čez Savo. Obe poveljstvi sta se zavedali, da tak postopek nikakor ne bi bil v skladu s postavljenimi nalogami in da zato sami o tem ne smeta odločati. V teku dneva sta se sestali partijski celici obeh čet in sklenili, da se četi skupaj vrnete na italijansko okupacijsko področje. Tako so se borci začeli pripravljati na negotov pohod. Skrili so vso odvečno opremo, zakopali so tudi zaboj min za lahki italijanski minomet in v prvem mraku, pod vodstvom vodičev škofjeloške čete, ki so še bili pri njih, krenili na pot.

Med Žabnico in Škofjo Loko sta četi brez težav prešli cesto Škofja Loka—Stražišče in nato še gorenjsko železniško progo. Nato sta obšli železniško postajo v Škofji Loki, med Godeščem in Gorenjo vasjo pa znova prečkali progo ter seve-

rovzhodno od vasi Sore kar po mostu prišli na desni breg reke. Po utrudljivem in pospešenem celonočnem pohodu sta se četi v jutranjih urah 12. avgusta ustavili in začasno utaborili pod vrhom Osolnika. Ker je bila vsa nemška pozornost v tistih dneh usmerjena proti Jelovici in Krvavcu, Nemci niso opazili tega premika in četi niso zasledovali. Dvanajstega avgusta zvečer so se gorenjski vodiči vrnili, da poiščejo svoje enote, obe četi pa sta v mraku krenili proti Črnemu vrhu. Tam sta obšli nemško postojanko in južno od nje šli čez okupacijsko mejo. Trinajstega avgusta zjutraj sta prečkali še cesto Polhov Gradec—Lučine in končno na Korenu prišli v stik z enotami dolomitskega odreda. Po dveh dneh počitka sta se četi premaknili nad Dobrovo in že 16. avgusta nadaljevali pohod. Komunikacije Ljubljana—Kranj sta prekoračili med Dravljami in Šentvidom pri Ljubljani in nato, ne da bi jih opazile italijanske patrulje, krenili proti Ježici. Tam sta šli še čez kamniško železniško progo in cesto Ljubljana—Celje, nato pa ob Savi pospešili pot proti Spodnji Zadobrovi. Čez železniško progo Ljubljana—Zidani most sta četi šli še isto noč tik ob železniški postaji Polje, nato pa še čez Ljubljanico prek mostu v Zgornjem Kašlju. Sedemnajstega avgusta zjutraj sta se ustavili v gozdu med Češnjicami in Sostrim ter predanili. Po počitku sta nadaljevali pot mimo Razorov in sta se dokončno utaborili nad izvirom Panske reke, vzhodno od Sel pri Pancah, kjer sta naslednjega dne dobili zvezo z 2. četo 2. bataljona pohorskega odreda. Ta se je že štirinajst dni zadrževala okoli Lipoglava. Še isti dan sta četi poslali poročilo glavnemu poveljstvu o vzrokih vrnitve in mestu, kjer se nahajata. Obenem sta prosili tudi za nadaljnja navodila. Ker pa odgovora še nekaj dni ni bilo, sta se komandir 1. čete 1. bataljona savinjskega in politični komisar 1. čete 2. bataljona pohorskega odreda s patruljo sama napotila do glavnega poveljstva, da osebno o vsem poročata in prejmeta navodila za nadaljnje delo.¹⁵⁹

Tisti del glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ki se je umaknil italijanski ofenzivi na področju Kočevskega Roga in Suhe krajine, vodil ga je namestnik komandanta glavnega poveljstva Aleš Bebler, je bil proti koncu avgusta v Volčjih jamah, pod Liscem. Tja je 25. avgusta prispela patrulja čet, ki so se vrnile z Gorenjske, ter poročala o vzrokih vrnitve in o stanju enot. Člane glavnega poveljstva je obvesti-

la tudi o pripravljenosti, da se po krajšem počitku znova napotijo čez Savo na Štajersko in se priključijo ostalim enotam II. grupe odredov. Zaradi spremenjenega položaja v Ljubljanski pokrajini pa se člani glavnega poveljstva s tem niso strinjali. Velika italijanska ofenziva proti osvobojenemu ozemlju v Ljubljanski pokrajini je bila prav tisti čas v svojem najhujšem zagonu. Da bi zavrnilo sovražno propagando, da so partizani popolnoma uničeni, so čete II. grupe odredov, ki so bile v okolici Lipoglava, dobile nalogo, naj skupno s 1. bataljnom udarne brigade »Toneta Tomšiča« naredijo kakšno večjo akcijo v neposredni bližini Ljubljane.

Sedemindvajsetega avgusta so se poveljstva čet II. grupe in štab 1. bataljona brigade »Toneta Tomšiča« dogovorili, da bo bataljon demonstrativno napadel in obstreljeval Ljubljano, čete II. grupe pa bodo hkrati napadle ljubljansko letališče in uničile posadko ter letala. Ker so naslednjega dne izvidniki ugotovili, da je letališče ograjeno s širokim pasom bodeče žice in da je utrjeno z manjšimi bunkerji, so prvotni načrt spremenili v toliko, da bodo čete II. grupe namesto tveganega napada na letališče napadle tovarno papirja in karabinjersko postajo v Vevčah, z delom sil pa tudi železniško postajo v Zalogu. Dogovorili so se, da bodo vse akcije izvedli v noči na 30. avgust.

Ko je 1. bataljon udarne brigade »Toneta Tomšiča 29. avgusta zvečer odšel prek Molnika proti Ljubljani, so čete II. grupe krenile v napad na Vevče. Posebna močnejša skupina, ki so jo sestavljali borci-domačini iz vseh treh čet, je pri Zgornjem Kašlju pustila stražo na mostu čez Ljubljanico, nato pa se je približala železniški postaji pri Zalogu. Ko je bataljon Tomšičeve brigade začel pri Bizoviku in Rudniku obstreljevati italijanske utrdbe, ki so obkrožale Ljubljano, je 1. četa 2. bataljona pohorskega odreda zasedla most čez Ljubljanico v Vevčah in je iz neposredne bližine začela napadati karabinjersko postajo. S tem je hkrati tudi ščitila 2. četo istega bataljona, ki je vdrla v tovarno papirja. Ko se je požar tako razširil, da ga ni bilo mogoče več pogasiti, in ko 1. četa ni mogla vdreti v karabinjersko postajo, ker so jo prezgodaj opazili, sta se četi brez izgub umaknili proti Lipoglavu.

Skupina, ki naj bi napadla železniško postajo v Zalogu, se je nemoteno približala žičnim oviram, ne da bi jo italijanske

straže in patrolje odkrile. Ko pa so se že pripravljali, da se splazijo skozi žico, se je nekemu borcu po nesreči sprožila ročna bomba, ki je ranila tri njegove tovariše. Bomba je tudi italijansko posadko opozorila na nevarnost. Po krajšem, toda zelo močnem obstreljevanju se je skupina z ranjenci morala umakniti.

Ker italijanske okolišne posadke 30. avgusta niso stikale za partizani v predelu Molnik—Lipoglav—Pugled in so le obstreljevale vasi na desnem bregu Ljubljance, zaradi česar je v Sostrem zgorelo eno gospodarsko poslopje, je 2. četa 2. bataljona pohorskega odreda še tisti večer spet vdrla v papirnico na Vevčah. Zažgala je še eno skladišče papirja in skladišče lesa na desnem bregu Ljubljance, minirala in poškodovala pa je tudi tovarniški dimnik. Ponovno so obstreljevali tudi italijanske vojaške barake na železniški postaji v Zalogu. Tudi to noč so se vse čete vrnile iz akcije nemoteno in brez izgub.¹⁶⁹

V papirnici na Vevčah je kljub gašenju zgorelo razen skladišča lesa tudi 21 vagonov papirja. S tem je bila italijanskim okupatorjem prizadejana velika gospodarska škoda. Tudi na poslopiju bližnje karabinjerske postaje, katere posadka se je branila z vsem razpoložljivim orožjem, so bila uničena vsa vrata in okna. V tej akciji pa je bil najpomembnejši moralni učinek, saj je bila s tem sovražna trditev, da so v Ljubljanski pokrajini uničeni vsi partizani, postavljena na laž. Spričo drznih napadov 29. in 30. avgusta se je borbeni zavest prebivalstva Ljubljane in okolice znova močno okrepila, saj so videli, da italijanski vojaki in njihovi belogardistični pomagači niso sposobni, da bi preprečili partizanske akcije pred vrati same Ljubljane. Da bi se izognili očitnemu posmehu, so še bolj stopnjevali nasilje nad neoboroženim prebivalstvom.

Čeprav italijansko vojaštvo ni zasledovalo partizanskih enot, ki so napadle obrambo Ljubljane, Vevče in Zalog, se le-te v predelu Pugleda in Lipoglava niso počutile več varne. Da bi se izognile naslednji etapi velike italijanske ofenzive, katero je za začetek septembra pripravilo poveljstvo 11. armadnega zbora ob sodelovanju celega nemškega 18. policijskega polka gorskih lovcev v obmejnem predelu Dolenjske od Ljubljane do Mirnske doline, so komandirji vseh treh čet sklenili umakniti čete na Notranjsko, kjer je bila ofenziva že kon-

čana. Pridružili so se jim tudi borci šolskega taborišča in 31. avgusta zvečer je kolona okoli 150 borcev brez ovir prek šmarskega železniškega predora šla čez komunikacije Ljubljana—Novo mesto. Toda pri nadaljevanju pohoda je južno od Grosuplja trčila na zaporno črto italijanskih enot, ki so prav tiste dni čistile področje med dolensko in kočevsko železnico do izvira Krke. Po krajšem spopadu se je kolona še tisto noč vrnila v obmejni pas, vendar je takoj nadaljevala pot v smeri Metnaja—Primskovo—Mirna in 2. septembra prišla na Staro goro pri Blatnem klancu (k. 487), vzhodno od Mirne. Četrtega septembra, ob ustanovitvi udarne brigade »Matije Gubca« na Trebelnem, so se vsi ti borci vključili v njen 2. bataljon. Komandant bataljona je postal bivši komandir 2. čete 2. bataljona pohorskega odreda Egidij Sever-Štefan, komandir 1. čete tega bataljona pa se je z nekaj borci pridružil udarni brigadi »Toneta Tomšiča«. ¹⁶¹

Ko je po vrnitvi 2. čete 2. bataljona pohorskega odreda z Gorenjskega glavno poveljstvo zvedelo za težaven položaj, v katerem so se enote II. grupe odredov znašle na Gorenjskem, in prek kurirjev 1. štajerskega bataljona tudi za težave na Štajerskem, je začelo organizirati novo enoto, ki naj bi odšla na Štajersko na pomoč II. grupi. Štirinajstega avgusta so na Kočevskem Rogu sestavili posebno četo, ki je štela 20 borcev, oboroženih s puškami in dvema lahkima strojnicama. Četa je še isti dan krenila na pot čez Gorjance proti Brežicam z nalogom, da se prebije čez Savo in priključi kozjanski četi. Med potjo je sodelovala s hrvaškimi partizani v zasedah na cesti Samobor—Jastrebarsko, ko pa se je 25. avgusta zjutraj jugozahodno od Savskega Marofa prepeljala s čolnom čez Savo in počivala prikrita v grmovju nedaleč od reke, da bi zvečer šla čez komunikacije Brežice—Zagreb, jo je nekdo opazil in prijavil. Zgodaj popoldan so nič hudega sluteče borce neopazno obkolili oddelki ustašev, domobrancev in hrvaških orožnikov ter jih napadli. Nekaj jih je padlo v samem boju, drugi pa so se razkropili in so jih večinoma v naslednjih dneh ujeli. Samo pet se jih je prebilo proti koncu septembra do II. grupe. Proti koncu avgusta je glavno poveljstvo še nameravalo v pomoč II. grupi poslati na Kozjansko cel bataljon iz brigade »Toneta Tomšiča«, kasneje pa je moralo zaradi novo nastalega položaja v Ljubljanski pokrajini od tega začasno odstopiti. ¹⁶²

Število borcev II. grupe odredov, ki so se v sestavi čet in vodov ali posamič vrnili z Gorenjske v Ljubljansko pokrajino in so se prijavili glavnemu poveljstvu, vštevši tudi ves 1. bataljon pohorskega in 3. bataljon savinjskega odreda, ki sploh nista odšla na Gorenjsko, je znašalo okoli tri petine moštva grupe, upoštevajoč stanje, ko je 20. junija krenila z Dolenjske. Že med potjo in tudi med bivanjem na Gorenjskem je štab grupe poslal nekajkrat zahtevo glavnemu poveljstvu in je ukrenil vse, da bi odcepljene enote poslali za njimi na Štajersko. Zaradi počasnih kurirskih zvez so te zahteve in obvestila prihajala prepozno. Zavoljo istega vzroka tudi posebej v ta namen poslane patrulje niso mogle s temi enotami pravočasno priti v stik. Zaradi naglih sprememb položaja v Ljubljanski pokrajini, ki jo je zajela velika italijanska ofenziva, je glavno poveljstvo vse enote in posameznike II. grupe odredov, kar jih je prišlo na Dolenjsko, vključilo v sestavo prvih treh slovenskih partizanskih brigad, kjer so potem tudi ostali. Razen že omenjenih enot, ki so se priključile brigadi »Toneta Tomšiča« in »Matije Gubca«, se je bil ob ustanovitvi slednje vključil vanjo tudi ves 1. bataljon pohorskega odreda. Ta je bil že prve dni julija v sestavi zapadnodolenjskega odreda kot njegov 2. bataljon. V drugi polovici julija je eno svojih čet poslal v brigado »Toneta Tomšiča«, ko pa se je konec septembra ustanovila še brigada »Ivana Cankarja«, so ga iz Gubčeve brigade premestili tja. Postal je njen prvi bataljon.¹⁶³

Ko je v drugi polovici septembra prišel na glavno poveljstvo namestnik komandanta II. grupe odredov, da poroča o poti grupe čez Gorenjsko, o položaju na Štajerskem in da ob vrnitvi pripelje zaostale enote nazaj v II. grupo, so bile te že razporejene po brigadah. Njihova izločitev iz brigad ni bila več mogoča. Kljub temu je glavno poveljstvo dovolilo, da bivši komandant 2. bataljona pohorskega odreda Zdravko Terpin zbere po brigadah in drugih enotah prostovoljce, ki bi se bili voljni boriti na Štajerskem. Štab II. grupe mu je 27. oktobra poslal tudi poseben ukaz, naj s tako oblikovano enoto dela akcije v litijemskem okrožju, južno od Save. Vendar zaradi premajhnega števila prijavljenih borcev tudi tega ukaza ni mogel izvršiti. V decembru so ga razporedili v Gubčevo brigado, avgusta 1943 pa je padel na Maverlenu v Beli krajini kot komandant 3. bataljona 1. SNOUB »Toneta Tomšiča«.¹⁶⁴

Za 1. in 2. bataljonom savinjskega odreda, ki sta konec avgusta in prve dni septembra prispela na Štajersko, je tja prišla oktobra 1942 le še četa, ki jo je vodil bivši komandir 3. čete 2. bataljona pohorskega odreda.

Pot Aleksandrove čete na Štajersko

Po nemški ofenzivi na Blegoš, ko se je 3. četa 2. bataljona pohorskega odreda zadrževala nad Zalim logom, je komandir čete Milan Čadež-Aleksander dobil ukaz, naj odide v Polhograjske Dolomite po borce, ki so se tja zatekli. Hkrati je prejel tudi navodilo, naj krene na Štajersko, če bi druge enote že pred njegovo vrnitvijo odšle z Gorenjske. Zbrane borce naj bi popeljal čez Savo in na Menini planini ali Dobrovljah poiskal zvezo s štajerskimi partizani. Če mu to ne bo uspelo, naj v Tuhinjski dolini poišče zvezo s kamniškim bataljonom in prek njega s štabom II. grupe. Komandir čete je 7. avgusta izbral iz svoje čete 15 borcev z dvela lahkima strojnicama in takoj krenil na pot. Druge borce je komandant 2. bataljona pohorskega odreda naslednjega dne odpeljal na Jelovico, kjer so se priključili, kot smo že omenili, 1. bataljonu savinjskega odreda.

Po umiku glavnine nemških sil z Blegoša so manjši oddelki nemške policije, orožnikov in SA enot še nekaj dni podrobneje preiskovali posamezne predele ter na prehodih in križiščih postavljali zasede posameznikom in skupinam, ki so se med ofenzivo izgubili in nato iskali zveze s svojimi enotami. Da bi se jim izognil, je komandir že prvo noč pohoda odpeljal skupino svojih borcev čez bivšo državno mejo in se še dva dni zadrževal na primorski strani, nad Robidnico. 9. avgusta zvečer je skupina odšla nazaj prek meje proti Črnemu kalu. Nadaljevala je pot mimo Mladega vrha in se 10. avgusta zjutraj ustavila na Gabrški gori. Patrulje so ves dan križarile po njeni okolici in ker niso mogle najti nobene sledi za 1. četo svojega bataljona, je skupina zvečer odšla čez Poljansko Soro, se napotila proti Črnemu vrhu in 11. avgusta predanila blizu nemško-italijanske razmejitvene črte. V noči na 12. avgust je zahodno od Polhovega Gradca brez ovir šla na italijansko stran in se še istega dne na Ključu (trig. 623) priključila 1. bataljonu dolomitskega odreda.

Pri dolomitskem odredu se je zadržala do srede septembra. Sodelovala je pri več akcijah dolomitskih enot in v tem času zbrala okoli 20 borcev. Večina teh borcev je nekoč pripadala II. grupi, drugi pa so se prostovoljno javili za odhod na Štajersko. Borce je komandir razdelil na dva voda in tako oblikoval novo četo šestintridesetih borcev, ki so jo kasneje navadno imenovali Aleksandrova četa, po njenem komandirju Milanu Čadežu-Aleksandru.

Četa je 16. septembra krenila iz Polhograjskih Dolomitov na Gorenjsko po isti poti kot je pred mesecem dni kot skupina prišla v Dolomite. V šestih nočnih pohodnih etapah čez Pasjo ravan, Poljansko dolino, Gabrško goro, Blegoš, Selško dolino in mimo Dražgoš je 22. septembra prispela na Jelovico. Ker je bila glavna naloga komandirja, da zbere in pripelje čimveč borcev v II. grupo odredov, se je četa med potjo spretno izogibala spopadov z Nemci. Prišla je na Jelovico, ne da bi jo sovražne patrulje zasledile in preganjale.

Ker so bataljoni nemškega 18. policijskega polka gorskih lovcev ob sodelovanju drugih nemških enot v času od 8. do 12. septembra ponovili ofenzivo na Jelovico in pri tem deloma uničili, deloma pa razbili poljanski bataljon, četa na Jelovici ni mogla vzpostaviti zveze z gorenjskimi partizani.

Komandir čete se je ravnal po navodilih, ki jih je dobil pred odhodom v Dolomite. Zato je četa po petdnevnem bivanju na Jelovici, ko se je v okolici Krobe oskrbela s hrano, 27. septembra zvečer krenila na pot. Savo je prebredla pod Ljubnim, ker pa ni imela potrebnih vodičev, ki bi jo peljali na varno, se je 28. septembra zjutraj znašla v gozdičku vzhodno od Brezij, kjer je srečno predanila, ne da bi jo Nemci odkrili. Zvečer je odšla čez komunikacije Kranj—Tržič in skozi Uden boršt ter v noči zašla prav do Brda pri Kranju. Ker se je že zdanilo in ni mogla več naprej, se je med Rupo in Predosljami prikrila v grmičevju ob Kokri. Devetindvajsetega zvečer je nadaljevala pot čez cesto Kranj—Jezersko, nato pa je mimo Šenčurja skozi gozdove prispela na Tragarico (k. 369) v bližini Vodic, kjer se je 30. septembra le povezala s terenskimi političnimi delavci. Zvečer je čez Šenturško goro prišla na Županje njive, severovzhodno od vasi šla čez Kamniško Bistrico in nato po cesti krenila proti Črnelcu. Še pred sedlom je zavila v južna pobočja Menine planine. Nato je krenila čez gre-

ben in se 1. oktobra utaborila na Tomanovi planini južno od Nove Štifte. Še isti dan je komandir poslal dvočlansko patroljo proti Dobrovljam, da tam okoli Vranskega poišče zvezo z II. grupo odredov. Ker se ta patrolja po nekaj dneh še ni vrnila, četa pa je medtem že premaknila svoje taborišče, povezave z drugimi enotami ni vzpostavila. Prav tako ji ni uspelo, da bi se povezala s četami kamniškega bataljona, ki se je tedaj premaknil s tega področja. Zato je morala skoraj dva meseca sama in brez zvez z drugimi partizanskimi enotami delati manjše akcije in rekvizicije okoli Nove Štifte, Gornjega grada in v Tuhinjski dolini.

Šele proti koncu novembra 1942 so četne patrolje uspele, da se prek zaupnikov v Zgornjem Tuhinju povežejo s patroljami kamniškega bataljona, ki je bil takrat nad Palovičami. Med bivanjem na Menini planini je četa večkrat menjala taborišče, najdlje pa se je zadrževala na Javorščku (trig. 1344), okoli Prehoda in na Slevcu v Zgornjem Tuhinju. Po vzpostavljeni zvezi s kamniškim bataljonom je krenila nad Paloviče, od koder so se kmalu po njenem prihodu vsi skupaj premestili v bližino vasi Gozd. V drugi polovici decembra so odšli na Kostavsko planino.¹⁶⁵

Vzroki in posledice neuspeha partizanske ofenzive na Gorenjskem v poletju 1942

Ofenzivni načrt, ki ga je pripravilo osrednje vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja Slovenije in ga potem glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet 29. aprila 1942 razposlalo v izvlečkih štabom I., II. in III. grupe odredov, in kot smo videli, nato proti koncu maja spremenilo način njegove izvedbe, je imel za cilj sprožiti ofenzivni polet osvobodilnega boja na nemškem zasedenem ozemlju. Razen tega je vseboval zamisel, da se na Gorenjskem ustvari osrednje osvobojeno ozemlje. Uspešna uresničitev tega načrta bi vsekakor imela daljnosežne posledice za razvoj osvobodilnega gibanja v Sloveniji. Ko pa so bile enote II. grupe odredov v drugi polovici avgusta prisiljene, da se umaknejo z Gorenjske, ne da bi mogle izpolniti postavljeno nalogo, je postalo očitno, da zamisel ni bila realna, saj je iz več vzrokov ta načrt dokončno propadel.

Zamisel, da bi v poletju 1942 na Gorenjskem osvobodili ozemlje, ki naj bi postalo središče osvobodilnega boja v Sloveniji, je izvirala iz nuje okrepiti boj proti nemškemu okupatorju kot glavnemu sovražniku in na ta način posredno pomagati tudi boju sovjetskih narodov. Slovensko vodstvo narodnoosvobodilnega boja je tedaj presojalo, da na Gorenjskem obstojajo boljši pogoji za uspešen boj kot drugje v Sloveniji in je bilo prepričano, da so tam še najugodnejše možnosti za uspešen ponoven dvig množične ljudske vstaje. Tako prepričanje je temeljilo predvsem na socialnem sestavu gorenjskega prebivalstva, ki ga je štel kot dokaj ugodnega za razvoj množičnega oboroženega boja. Odstotek industrijskega proletariata in polproletariata je bil dokaj višji kot drugje v Sloveniji; prvi val partizanske mobilizacije v decembrski vstaji 1941 je izhajal prav iz teh vrst in je bil na Gorenjskem tudi najuspešnejši. Tedaj so v jeseniško-bohinjskem kotu in nekaj kasneje v Poljanski ter Selški dolini množično sodelovali v partizanskih akcijah tudi člani narodne zaščite, večinoma kmetje, ki so bili spomladi 1942 še na svojih domovih. Zaradi goratosti in močne pogozdenosti so menili, da so tudi geografski pogoji za partizanstvo na Gorenjskem relativno dobri, primerjava med številčno močjo nemških in italijanskih okupacijskih oboroženih sil pa je hkrati kazala na dokaj manjšo zasedenost nemškega okupacijskega ozemlja.¹⁶⁶

V začetku 1942. leta osrednje vodstvo slovenskega osvobodilnega boja še ni bilo povsem prepričano v možnost uspešne ljudske vstaje v Ljubljanski pokrajini. Tod je, razen v Ljubljani, povsod močno prevladovalo kmečko prebivalstvo, za katerega se je smatralo, da še ni dovolj pripravljeno za uspešen boj. Na širokem območju Notranjske, Kočevske, Dolenjske in Bele krajine sta bila predvojna organizacija KP in njeno delo v Sloveniji najšibkejša, zato je bil pretežni del kmečkega prebivalstva pod močnim vplivom duhovščine. Ta je usmerjala delo slovenskih klerikalnih političnih organizacij in društev, po okupaciji pa se je kler večinoma opredelil proti OF in je že začel tudi odkrito sodelovati z italijanskimi okupatorji. Po izselitvi kočevskih Nemcev v jeseni 1941 in zimi 1942, so obširni kočevski predeli ostali prazni in prevladovalo je prepričanje, da si partizanske enote tam ne bodo mogle zagotoviti dovolj močne gmotne osnove za svoj trajnejši obstanek.

Takšni so bili razlogi, zavoljo katerih je v načrtu pomladske partizanske ofenzive v Sloveniji osvoboditev Gorenjske postala glavna naloga. Splošna mobilizacija ali morebitna vstaja v drugih pokrajinah pa sta spadali k ciljem, ki naj olajšajo uresničitev glavne naloge. Na osnovi take pretežno politične ocene položaja je omenjeni ofenzivni načrt za osvoboditev dela Gorenjske izgedal izvedljiv, toda ko so enote I. in II. grupe odredov s šesttedensko zamudo začele z akcijami, so se pokazale vse njegove hibe in iluzornost.

Moramo podčrtati, da je odločitev za osvoboditev Gorenjske vsekakor temeljila tudi na zelo slabi in deloma napačni obveščenosti o stanju in moči nemških policijskih in vojaških sil. Osrednje slovensko vodstvo ni bilo dovolj seznanjeno s stvarnim političnim položajem na Gorenjskem, kakor tudi ne s stanjem in možnostmi gorenjskih partizanskih enot. Glavno poveljstvo takrat še ni imelo organizirane takšne vojaške obveščevalne službe, ki bi znala sistematično zbrati in urediti vse potrebne podatke in jih pripraviti za konkretno uporabo. Obveščevalna služba, ki je bila organizirana v letu 1941 in jo je vodila centralna komisija VOS, je svojo mrežo sicer že širila izven Ljubljane, bila pa je predvsem usmerjena proti narodnim nasprotnikom, v razkrinkavanje in onemogočanje raznih izdajalcev in protiljudskih organizacij. V tej dejavnosti je do takrat že dosegla izredne uspehe, nikakor pa še ni mogla zadovoljiti širših potreb vojaškega značaja. Vodstvu so bili na voljo le splošni in površni podatki o oboroženih okupacijskih silah, na osnovi katerih pa ni moglo imeti niti približno točnega in sistematičnega pregleda o stanju, sestavi, razporeditvi, številčni moči in oborožitvi ter dejanskih akcijskih možnostih nemških in italijanskih okupacijskih enot v Sloveniji.

Tudi podatki o političnem položaju terena na nemškem zasedenem ozemlju so bili zelo pomanjkljivi, dostikrat netočni, tendenciozni in celo dvomljivi. Možnosti za njihovo preverjanje pa skoraj ni bilo. Veliko informacij je prihajalo iz čisto slučajnih virov, od ljudi, ki so z nemškega okupacijskega področja prihajali v Ljubljano. Ti so prikazovali stanje tako, kot jim je najbolj odgovarjalo. Pismena poročila političnih vodstev in partizanskih vojaških štabov so bila redka in nepopolna, zaradi slabih in nerednih kurirskih zvez pa so prihajala

tudi z občutno zamudo, zavoljo česar so izgubljala svojo vrednost. Glavno poveljstvo takrat še ni imelo takega vojaškega kadra, ki bi zbrane podatke znal logično presojati po njihovi vrednosti, jih sistematično obdelati in na osnovi vsestranske analize pripraviti realne predloge za vojaške akcije.

Zaradi slabe obveščenosti o položaju na nemškem zasedenem ozemlju se je podcenjevala nemška moč na Gorenjskem, hkrati pa precenjevale možnosti gorenjskih partizanskih enot za boj in razvoj, kakor tudi drugi činitelji, potrebni za uspešno izvedbo načrtovane naloge. Ko je nastajal načrt za osvobajanje Gorenjske, je bilo tam okoli 12.000 pripadnikov nemške policije, orožništva, redne vojske in obmejne carinske zaščite, oboroženih s številnim avtomatskim in tudi težkim orožjem. Tej sili nasproti je bilo pripravljenih le okoli 280 slabo oboroženih gorenjskih partizanov, razbitih povrhu na med seboj slabo povezane čete in vode po vsej Gorenjski. Nemci so bili opremljeni z najmodernejšimi sredstvi za zvezo in so imeli na voljo tudi motorizacijo in druga prometna sredstva. To jim je omogočalo, da so mogli v nekaj urah zbrati kjerkoli na Gorenjskem dovolj močne sile za ohromitev sleherne obsežnejše partizanske akcije. Štab I. grupe odredov pa je zveze s četami in bataljoni lahko vzdrževal le s kurirji in na ta način nikakor ni mogel pravočasno vplivati na njihovo delovanje. Tudi premiki partizanskih enot so se lahko uspešno izvedli le ponoči in še takrat so bili odvisni od vremena, prirodnih ovir ter številnih drugih činiteljev, ki jih je bilo moči le redkokdaj uskladiti, da bi jim šli v prid. Dolgi in naporni pohodi so borce utrujali in izčrpavali tako, da na koncu poti dostikrat niso bili več fizično sposobni izvesti pravočasno in uspešno akcijo. Čeprav so ob pripravi načrta vedeli, da so Nemci na Gorenjskem precej močnejši od partizanov, je dejstvo, da je dejansko razmerje sil 1 : 43 v korist Nemcev, očitno več kot je pričakovalo vodstvo, saj bi bilo pri tako neugodnem sorazmerju tudi ob najbolj ugodnih drugih činiteljih nerazumno in neodgovorno postaviti tako zahtevno nalogo kot je bilo osvobajanje Gorenjske. Računalo je z gotovostjo, da bo mogoče z mobilizacijo in pošiljanjem novih partizanskih enot na Gorenjsko odnos sil spremeniti, pri tem pa niso upoštevali, da imajo tudi Nemci vse možnosti za izdatno okrepitev svojih enot na Gorenjskem iz obširnega zaledja v Avstriji.

Zaradi nestvarne presoje položaja na Gorenjskem so tudi partizanskim enotam postavljene naloge temeljile na nestvarnem predvidevanju dogodkov. Zategadelj naloge niso imele nobenega jamstva, da bodo tudi dejansko izpolnjene. Nalogo zavarovanja gorenjske operacije iz štajerske strani je na primer dobila II. grupa odredov, ko so njeni bataljoni še vedno bili na Dolenjskem. Načrt je spregledal možnost Nemcev, da ji preprečijo pravočasni prehod čez Savo in ni predvidel ničesar, kar naj bi v tem primeru zaustavilo prihod nemških okrepitev čez Štajersko na Gorenjsko. Zavarovanje prehodov na Karavankah, kjer naj bi preprečili prihod svežih nemških sil s Koroške, so zaupali kokršskemu partizanskemu odredu, ko sploh še ni obstojal in ga je bilo treba šele ustanoviti. Tudi narodni zaščiti na Gorenjskem je načrt določal precej obširne naloge v sodelovanju z nastopajočimi partizanskimi enotami, toda organizacija narodne zaščite na Gorenjskem bi se prav tako morala takrat šele organizirati. Tudi izračun časa za uresničenje, priprav za začetek konkretne akcije ni bil realen. Splošne priprave za vseljidsko pomladansko vstajo v Sloveniji je glavno poveljstvo ukazalo že v dnevnem povelju št. 1 z dne 21. marca 1942, konkretne naloge enotam vseh treh grup odredov pa je poslalo šele 29. aprila.¹⁶⁷ Določalo je, naj se akcija za osvobajanje Gorenjske začne sredi maja, pri tem pa ni upoštevalo čas, ki je bil potreben, da povelje po kurirski poti sploh pride do naslovnika. Štab II. grupe, ki je bil oddaljen od Ljubljane le kakih 40 km, ga je prejel šele 5. maja, kdaj pa je pripelo do štaba I. grupe na Jelovico še ni ugotovljeno. Vsekakor ta štab ni imel možnosti, da bi do srede maja pripravil svoje enote za uresničenje določenih konkretnih nalog, saj so bile preveč oddaljene od njega. Razen tega je kokrška partizanska četa sredi aprila doživela še napad in hude izgube.

Načrt tudi ni upošteval dejstva, da enote, ki naj bi se razvile na Gorenjskem in omogočile izvedbo postavljenih nalog, takoj ne bodo sposobne za boj. Gorenjske partizanske čete so bile razmeroma slabo opremljene in oborožene, štab I. grupe odredov pa ni imel rezervnih zalog orožja in streliva, da bi novince ustrezno oborožil. Nemci so dobro varovali svoje zaloge in skladišča, z razpoložljivimi močmi jih ni bilo mogoče zavzeti. Hkrati so dotedanje izkušnje kazale, da je bojna sposobnost še neizkušenih novincev zelo slaba. Nove in slabo oborožene

enote so se kljub dokaj visoki politični in moralni zavesti borcev pogosto razpadle že pri prvem resnejšem nemškem napadu.

Ko so po več kot enomesečni zamudi partizanske enote na Gorenjskem končno le pristopile k izvajanju pomembnejših akcij, pa se je tudi prepričanje, da bo gorenjsko delavstvo pomladi 1942 množično prišlo za orožje in da bo dvignilo za seboj splošno ljudsko vstajo, pokazalo kot zelo zmotno. Takšno upanje se je izjalovilo že 1941. leta, ko so pričakovali, da se bo delavstvo v gorenjskih in štajerskih industrijskih središčih množično dvignilo. Spričo silovitega okupatorskega pritiska je prišel za orožje le najbolj zaveden in organiziran del delavcev, pretežno komunisti, ki so skoraj vse breme vstaje nosili na svojih plečih, večina pa je ostala previdno ob strani, čeprav je bila izpostavljena vsem oblikam in načinom brezobzirnega nemškega nasilja. Razen tega so Nemci že poleti 1941 izselili večino naprednega dela prebivalstva.

Po neuspelem poskusu vstaje na Gorenjskem v zimi 1941/42, je okupator prevzel pobudo. Gorenjske partizanske enote so bile razbite in Nemci so uničili skoraj vso politično organizacijo na terenu. Terenske politične organizacije so se lahko le počasi obnavljale in so bile še vse preveč šibke, da bi zmogle pripraviti vse potrebno za tako obsežno akcijo. Precej političnih delavcev so Nemci zajeli in jih postrelili kot talce. Nekaj jih je še čakalo na negotovo usodo po zaporih, večina preostalih pa je bila prisiljena, da se zateče v partizanske enote. Tisti redki, ki so še ostali na terenu, pa sami niso bili kos obsežni nalogi in so bili zaradi stalno prisotne nevarnosti ponovnega sovražnega vdora v organizacije prisiljeni, da so bili pri svojem delu do skrajnosti previdni.

Zaradi množičnih izdaj, ki so jih povzročili razni gestapovski agenti, provokatorji, nekateri dezertarji in drugi izdajalci, je bilo gorenjsko prebivalstvo pomladi 1942 precej zadržano do narodnoosvobodilnega boja, Nemci pa so bili takrat na višku svoje moči, ki so jo na Gorenjskem manifestirali z izredno gosto in močno zasedbo ter s strahovitim nasiljem. Njihov propagandni aparat je vsiljivo širil prepričanje o njihovi moči in uspešnosti. Pri tem je izrabljal poraze gorenjskih partizanov pri Crngrobu, pri Okroglem in v Udnem borštu. Praktične možnosti gorenjskih partizanskih tehnik, da posredujejo propagandno gradivo, in agitacija političnih delavcev na terenu

pa so bile še preveč slabotne, da bi sovražno propagando lahko prepričljivo ovrgle. Ob raznih socialnih izboljšavah, ki so jih Nemci 1941. leta uvedli v okupiranih delih Slovenije, relativno dobro plačanjem delu v tovarnah in drugem zaslužku ter ob še dokaj dobri in redni oskrbi s sicer racioniranim živežem, je bil prevladujoči gorenjski polproletariat sprva še kar zadovoljen s svojim socialnim stanjem. S te strani ni čutil posebne potrebe po množičnem oboroženem upor. Strah pred okrutnostjo nemškega nasilja pa je pri večini omrtvil razredno in v precejšnji meri tudi nacionalno prepričanje.

Iz navedenih razlogov načrt za osvoboditev Gorenjske ni temeljil na stvarnih možnostih in ni imel zagotovljene tiste vsestranske gmotne in politične pomoči prebivalstva, ki bi omogočila njegovo izvedbo. Bil je zasnovan na predvidevanju takrat še neustvarljivih možnosti. Bil je rezultat iluzornega hotenja ter vojaške nestrokovnosti in zato v takratnih prilikah na Gorenjskem ni bil izvedljiv. Prepričanje v pravilnost zamisli in možnost njene izvedbe je bilo pretirano in enostransko, saj je bil načrt narejen in poslan v izvršitev, ne da bi se pred tem pobudniki in sestavljalci vsaj posvetovali s štabi grup, ki so zmožnosti svojih enot in prilike na operativnih področjih še najbolj poznali. Takšno stališče in prepričanje ni bilo spremenjeno niti tedaj, ko je že postalo očitno, da prvotna zamisel ni izvedljiva in da je potek dogodkov tak, kot so ga realne razmere usmerjale in dovoljevale. Enote I. grupe odredov so se prepočasi krepile in nikakor niso mogle doseči takšne operativne zmogljivosti, kakršno so postavljene naloge zahtevale.

Splošna ljudska vstaja pa se je namesto na Gorenjskem dvignila in širila v Ljubljanski pokrajini. Ko so partizanske enote v drugi polovici maja zasedle in nadzorovale pretežen del Notranjske, Kočevske in Suhe krajine, se je osrednje slovensko vodstvo moglo preseliti iz Ljubljane na svobodno ozemlje, kjer mu je bilo zagotovljeno tudi nemoteno delovanje. Osvobojeno ozemlje Ljubljanske pokrajine je na Kolpi mejilo s svobodnim delom Gorskega kotarja, ki so ga nadzorovali hrvaški partizani. Tako se je na jugu svobodno ozemlje naslanjalo na hrvaške enote in bilo zavarovano pred sovražnimi vpadi. Toda kljub spremenjenemu položaju je slovensko osrednje vodstvo nerazumljivo še naprej vztrajalo na izvedbi prvotnega načrta, da se svobodno ozemlje ustvari tudi na Go-

renjskem. Zožitev vstaje na ozko področje je bila še vedno huda nevarnost za razvoj vstaje kot celote.

Po boju pri Jančah so še vedno obstojale možnosti, da II. grupa odredov v celoti ali po delih odide po najkrajši poti čez Savo na štajersko stran, na svoje operativno področje. Vodstvo v Ljubljani pa je sklenilo, naj krene čez Gorenjsko, kjer naj pomaga enotam I. grupe osvoboditi ozemlje. Medtem ko je bil v prvotnem načrtu II. grupi določen cilj, naj gre na Štajersko in z zaporo na štajersko-gorenjski meji posredno pomaga I. grupi odredov pri osvobajanju Gorenjske, je z novim ukazom II. grupa dobila glavno nalogo osvoboditi Gorenjsko in šele nato nadaljevati pot na Štajersko. Položaj na Gorenjskem, kakršen je nastal junija 1942, je že jasno kazal, da osvoboditev ne bo mogoča, vodstvo v Ljubljani pa verjetno tudi tokrat ni imelo točnega pregleda nad njim. Že sama pot čez Notranjsko in Gorenjsko na Štajersko je bila tako dolga in naporena, da bi jo celó brez bojov lahko zmogla le zelo dobro in vsestransko pripravljena in opremljena enota, kar pa II. grupa odredov kljub svoji organiziranosti in operativnosti še vedno ni bila. Seveda je neuspešnost pohoda ogrožala tudi razvoj osvobodilnega boja na Štajerskem, kjer enote 1. štajerskega bataljona same niso zmogle bremena in so v zelo težkem položaju čakale na obljubljeno pomoč.

Izvedbo načrta za osvoboditev Gorenjske pa je, kot kaže, že vnaprej onemogočila še izdaja. Vsebina naredbe, ki jo je glavno poveljstvo poslalo 29. aprila štabu I. grupe odredov, je bila že 15. maja znana tudi nemškemu poveljstvu na Bledu. Istega dne je poveljnik redarstvene policije s posebnim dopisom obvestil podrejene enote in svoje predpostavljene, da zapniki poročajo o načrtu partizanskih enot, ki naj bi zasedle prelaz na Ljubelju ter dolino Kokre in s tem onemogočile prihod nemških okrepitev s Koroške. Vsebina tega dopisa se ujema z nalogami, ki so bile določene enotam I. grupe odredov, na kakšen način pa je zanje zvedelo nemško poveljstvo, doslej ni ugotovljeno.¹⁶⁸

O izdaji ni nihče ničesar slutil in priprave za veliko ofenzivno akcijo na Gorenjskem so tekale dalje, očitno pa so jih Nemci ves čas budno spremljali in se pripravljali na protitudar. V pričakovanju vstaje so ukrenili vse, da bi jo že v začetku onemogočili. Izdelali so načrt za svojo akcijo pod geslom

»Enzian« in so ga prilagodili pripravam za vstajo, o katerih so jih agentje verjetno tudi obveščali. Načrt za nemško akcijo je imel cilj uničiti gorenjske partizane in hkrati tudi njihovo zaledje. Načrt je bil zelo elastičen in časovno neomejen. Zgleda, da je bil cilj v načrtu edina nespremenljivka, saj je potek kasnejših dogajanj pokazal, da so konkretne vojaške akcije prilagajali nastalemu položaju.

Ko so Nemci zvedeli za partizansko ofenzivo na Gorenjskem, so močnejše zavarovali prehode na Karavankah in svoje sile okrepili. Povelje za akcijo »Enzian« je Himmler podpisal 25. junija 1942, priložili pa so tudi taktična navodila za uničevanje partizanskih enot in še posebej navodila za postopek proti prebivalstvu, ki podpira partizane. Taktična navodila so predpisovala temeljite obveščevalne priprave za vsako akcijo. S tem naj bi dosegli presenečenje in uničenje partizanov, navodila za postopek s civilnim prebivalstvom pa so vsebovala ukaz za najhujše nasilje. Ukazovala so, naj tam, kjer bodo ugotovili, da prebivalstvo na kakršenkoli način podpira partizane, uničijo hiše, pobijejo moške, ženske pošljejo v koncentracijska taborišča, otroke pa odvedejo v Nemčijo. Čas začetka akcije »Enzian« v povelju ni bil določen, po nemških pripravah sodeč pa naj bi po vsej verjetnosti sledila že v začetku julija. Zakasneli prihod enot II. grupe na Gorenjsko je očitno bil eden pglavlitnih vzrokov, da so jo preložili za cel mesec.¹⁶⁹

Vendar je nenaden pojav II. grupe odredov na Gorenjskem Nemce presenetil. Vedeli so sicer za prvotni načrt osvobajanja Gorenjske, ne pa za kasnejšo taktično spremembo, da bo II. grupa pri tem neposredno pomagala. Menimo, da je to mogoče braniti z dejstvom, da so po napadu poljanskega bataljona na postojanke v Poljanski dolini in Črnem vrhu, ko je bila II. grupa že na poti na Notranjsko, tri dni čistili področje med okupacijsko mejo in Poljansko dolino, dan pred prihodom II. grupe v Polhograjske Dolomite pa so se nemške policijske enote vrnile v svoje postojanke. Tridesetega junija so na prošnjo Italijanov mejo znova močno zasedle, dva dni kasneje preprečile II. grupi prehod na Gorenjsko, ko pa se je italijanska akcija v Dolomitih končala in so bataljoni II. grupe tam še ostali, so se Nemci spet umaknili z meje. Tako je štab II. grupe z dvema bataljonoma 7. julija lahko nemoteno

šel na nemško zasedeno ozemlje. O prisotnosti II. grupe na Gorenjskem so se Nemci prepričali šele po akciji na Gabrški gori in po partizanskem napadu na Lučine, saj bi v nasprotnem primeru napad na Gabrško goro vsekakor bolje pripravili in izvedli.¹⁷⁰

Tudi štab I. grupe odredov ni pravočasno zvedel, kdaj bo prišla II. grupa na Gorenjsko. Dopis z obvestilom o njenem prihodu in potrebnimi navodili, ki ga je glavno poveljstvo poslalo štabu I. grupe 4. junija, se je zaradi zelo slabih in nerednih kurirskih zvez zadržal v Dolomitih. Ko je štab II. grupe odhajal prek meje, je vso pošto za štab I. grupe vzel s seboj in tako je tudi omenjeni dopis prišel do naslovnega štaba z enomesečno zamudo, šele 10. julija. To objasnjuje, zakaj pred prihodom II. grupe na Gorenjsko ni bilo ničesar pripravljene za oskrbo njenih enot in je bilo potrebno tudi načrt skupnih akcij šele izdelati. Ker štab poljskega bataljona, s katerim je štab II. grupe prišel najprej v stik, ni imel nobenih tozadevnih navodil od štaba I. grupe, je med njim in štabom II. grupe prišlo do nesoglasij. Posledica je bila nekajdnevna zamuda v pripravi prvih akcij, njihovo popolno izvedbo pa je preprečil nemški napad na Gabrško goro.¹⁷¹

Kljub vsem nevšečnostim, ki jih je povzročila neobveščenost o prihodu II. grupe na Gorenjsko, pa je bila dobra stran v tem, da zaradi zapoznelega obvestila tudi Nemci niso pravočasno zvedeli za prihod II. grupe in se nanj niso vnaprej pripravili. Če bi obvestilo šlo po redni poti naprej, bi morda zanj zvedeli tudi tisti nemški agentje, ki so že prve dni maja izdali Nemcem vsebino naredbe glavnega poveljstva za osvoboditev Gorenjske. Glede na določbe prvotnega načrta so se Nemci očitno pripravili le za akcijo proti enotam I. grupe odredov, ko pa se je s prihodom treh bataljonov II. grupe število partizanov na Gorenjskem znatno povečalo, so se kljub svoji veliki premoči odločili, da bodo počakali dodatne okrepitve. Nedvomno so jih k temu silile tudi slabe izkušnje iz boja z II. grupo na Jančah. Tako so obsežnejše in dobro pripravljene akcije proti II. grupi odredov začeli šele po prihodu 18. policijskega polka gorskih lovcev, ki je potem 3. avgusta napadel področje Blegoša. Do tedaj so s Koroškega pripeljali na Gorenjsko tudi SA oddelke in večje skupine oboroženih pripadnikov Hitlerjugenda.

V dinamiki boja glavno poveljstvo ni moglo sproti vplivati na potek dogajanj na Gorenjskem, ker je imelo zelo slabo in nezanesljivo povezavo s štabom I. grupe in pokrajinskim komitejem za Gorenjsko. Vse kaže, da se je bila prav v te zveze nekje vključila nemška obveščevalna služba, ki se je sproti seznanjala z vsebino pošte in o tem obveščala nemško poveljstvo na Bledu, hkrati pa z lažnimi poročili zavajala osrednje vodstvo v Ljubljani. Le tako je mogoče razložiti dejstvo, da so bili Nemci takoj seznanjeni z načrtom za osvoboditev Gorenjske in da je vodstvo v Ljubljani dobivalo lažne vesti, na primer o partizanski zasedbi Kamnika, Tržiča, Radovljice in podobnem.¹⁷² Ko se je osrednje vodstvo prve dni julija preselilo iz Ljubljane na svobodno ozemlje, v Kočevski Rog, so bile te zveze prekinjene, začetek velike italijanske ofenzive v Ljubljanski pokrajini pa je potem redne zveze z Gorenjsko pretrgal do jeseni. Ustna navodila članov glavnega poveljstva, ki jih je štab II. grupe odredov dobil pred svojim odhodom z Dolenjske, so bila zadnja navodila za operacije na Gorenjskem. Dopis štaba I. grupe odredov od 3. julija pa je vseboval zadnja poročila o položaju na Gorenjskem. Glavno poveljstvo ga je prejelo 13. julija, ko so trije bataljoni II. grupe že bili nad Poljansko dolino. Dva dni kasneje se je začela velika italijanska ofenziva na Notranjskem in od tedaj dalje sta bila štaba I. in II. grupe odredov prisiljena delovati na Gorenjskem po lastnem preudarku. Prav zavoljo teh negotovih zvez med Gorenjsko in glavnim poveljstvom je štab II. grupe sklenil vzpostaviti lastne zveze in po njih poslati poročila šele po prihodu na Štajersko. Štab I. grupe je poslal še nekaj poročil, ki pa jih glavno poveljstvo do 15. avgusta ni prejelo in zato tudi ničesar ni moglo ukreniti.¹⁷³

Na sestanku s člani glavnega poveljstva pred odhodom z Dolenjske so položaj na Gorenjskem prikazovali štabu II. grupe v skladu z dotedanjimi informacijami glavnega poveljstva. Ker je že sam vedel, kakšen je podoben položaj na Štajerskem in že imel tudi lastne izkušnje v boju z Nemci, je štab II. grupe takrat resno dvomil v možnost izvedbe postavljene naloge in v uspeh pohoda čez Gorenjsko. Ko pa je tja prišel, se je prepričal, da so dejanske težave večje, kot jih je predvideval. Že pri prvem poskusu prehoda čez okupacijsko mejo v Dolomitih je bilo očitno, da so nemške sile na Gorenjskem dobro

pripravljene in dovolj močne, da preprečijo osvobajanje te pokrajine. Po boju na Gabrški gori, ko se je po petih dneh čakanja le sestal s štabom I. grupe, pa se je prepričal, da tudi štab I. grupe s svojimi enotami in zaledjem za tako obsežno akcijo ni pripravljen, in da od njega ne more pričakovati tiste pomoči, ki je bila pri odhodu z Dolenjske obljubljena in kakršne se je je nadejal. Zaledje ni bilo dovolj pripravljeno, gorenjske enote pa so bile še prešibke. Bile so raztresene po vsej pokrajini in brez trdnejše taktične medsebojne povezave.

S hitrimi akcijami manjših policijskih enot so Nemci do poletja 1942 v Sloveniji uničili ali razbili nekaj partizanskih čet in manjših skupin, v napadih na dobro organizirane in vojaško dobro vodene močnejše partizanske sile pa se jim ta taktika ni obnesla. Najbolj jih je izučila izkušnja iz bojev pri Jančah, kjer so 21. in 22. maja doživeli svoj najhujši poraz in zato so taktiko proti enotam II. grupe na Gorenjskem temeljito spremenili. Po številu nastopajočih sil, po njihovi ognjeni moči in po prostorskem obsegu so bile akcije po načrtu »Enzian«, usmerjene proti bataljonom II. grupe odredov, največje, kar so jih do tedaj Nemci izvedli proti slovenskim partizanom. Prejšnjo taktiko presenečenja s hitrimi napadi na partizanska taborišča so zamenjali z naglo in temeljito zaporo obsežnih gorskih predelov, z več obkolitvenimi obroči, znotraj katerih so nato policijski oddelki preiskovali zemljišče, da bi z osredotočenim nastopom z več strani stisnili obkoljene partizane. V boju proti enotam II. grupe na Gorenjskem pa se jim tudi ta ni obnesla. Zaradi smotrne razporeditve in naglih, za Nemce nepričakovanih premikov, so v takšnih akcijah uspeli zajeti v obroč le manjši del enot, ki se je z uspešnim manevriranjem in dobro organiziranimi preboji ob relativno majhnih izgubah vselej izognil uničenju.¹⁷⁴

Do izgub, ki so sicer občutno vplivale na moč in bojno sposobnost obeh preostalih bataljonov savinjskega odreda, je prišlo v čisto slučajnih okoliščinah in izven velikih nemških ofenzivnih posegov. Spomnimo se, da Nemci niso vedeli za odhod 2. bataljona savinjskega odreda z Jelovice proti Krvavcu in da je ta na Davovcu po naključju zašel v zasedo, postavljeno enotam kokrškega bataljona. Po tem spopadu so bataljoni 18. policijskega polka gorskih lovcev prenehali preiskovati Jelovico in takoj začeli obkoljevati Krvavec. Vendar

se jim je bataljon tudi to pot v zadnjem trenutku, s prebojem pri Kamniški Bistrici, izmuznil iz obroča. V njemu namenjeno akcijo je po nekaj dneh pravtako slučajno zašel 1. bataljon savinjskega odreda. Tudi njemu je uspelo, da se je brez spopada čez Košuto umaknil na Koroško. S spretnim manevriranjem in s prebojem skozi nemški obroč je ta bataljon že na Jelovici izigral nemške enote. Njegovo številčno stanje pa se je občutno zmanjšalo šele po naključnem spopadu pri Sv. Ani in po boju pri Apačah na Koroškem, ko se je večje število borcev izgubilo in zaostalo brez zvez na neznanem terenu.

Po dvomesečnih bojih in pohodih čez Notranjsko, Gorenjsko in Koroško so bili borci II. grupe odredov ob prihodu na Štajersko na koncu svojih moči, čete pa dejansko pred razkrojem. Izredno hudi napor, ki so jih prestali med tem res velikim pohodom, ko so ob dolgotrajnih premikih, slabi opremljenosti in še slabši prehrani morali iz dneva v dan odbijati sovražne napade, ali pa sami predvzemati ofenzivne akcije, so zelo kvarno vplivali na moralno-politično in fizično stanje enot, ki so se končno le prebile na Štajersko. Od 551 borcev, kolikor jih je krenilo z Dolenjske, jih je na Štajersko prišlo le še okoli 120. Njihova fizična zmogljivost za nadaljnje napore pa je bila že na kritični točki. Telesni izčrpanosti so sledila različna obolenja. Predvsem jih je več obbolelo na srcu, pojavila se je avitaminoza in podobno. Zdravniška služba v grupi se je trudila, da bi v okviru svojih možnosti čimprej njihovo zdravje izboljšala, vendar zaradi pomanjkanja zdravil in varnih bolniških objektov ni mogla dovolj hitro in učinkovito pomagati.¹⁷⁵

Na pohod proti Štajerski so borci II. grupe krenili z največjim optimizmom in so požrtvovalno prenašali ter premagovali vse težave. Ko pa so po šesttedenskem bivanju na Gorenjskem in kasneje po prihodu na Štajersko uvideli, da so tam splošni pogoji za boj čisto drugačni kot v Ljubljanski pokrajini in veliko slabši kot so jim pred pohodom iz Dolenjske prikazovali, je njihova disciplina precej popustila. Želja po oddihu in počitku, ki ga borci na Gorenjskem in Štajerskem niso mogli najti, je težnjo po vrnitvi na Dolenjsko iz dneva v dan stopnjevala. Zaradi slabih zvez in ločenosti nekaterih enot na Gorenjskem, štab grupe sicer ni mogel preprečiti vrnitve dveh celih bataljonov v Ljubljansko pokrajino, po prihodu na

Štajersko pa je zastavil ves svoj vpliv in storil vse, da bi se take želje zavrle in premagale.

Zaradi pohoda čez Gorenjsko in spremljajočih težav je II. grupa odredov prispela na Štajersko s trimesečno zamudo. Bila je preveč oslABLJena, da bi mogla takoj vplivati na zboljšanje položaja. Njena borbena moč je bila po prihodu na Štajersko le še medla senca moči in bojevitosti pred odhodom z Dolenjske. Zategadelj in spričo zelo kritičnega položaja na Štajerskem štab grupe ni mogel takoj pristopiti k izvajanju nalog, ki mu jih je dalo glavno poveljstvo. Namesto predvidene ofenzivnosti je bil štab grupe prisiljen, da se po lastni pobudi in uvidevnosti loti ukrepov, ki bodo zavrli nadaljnjo slabitev narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem, še pravočasno zavaroval obstoj partizanskih enot ter pripravil osnovne pogoje za njihovo prezimitev na določenih operativnih področjih.¹⁷⁶

Opombe in viri

¹ Zbornik VI/2, dok. št. 34, 42, 43, 44 in 50.

² Zbornik VI/2, dok. št. 51.

³ Zbornik VI/2, dok. št. 75

⁴ Politična aktivnost štaba in enot 2. partizanskega bataljona po vaseh v okolici Stične in Grosupljega je bila zelo intenzivna. Po raznih vprašanjih so se ljudje raje obračali na štab bataljona kot na nekatere politične aktiviste, zaradi česar so se le-ti čutili zapostavljene. Politično delo partizanskega bataljona so gledali kot poseg v svoj delokrog, pri poročanju nadrejenim pa so nekatere manjše napake posploševali in dejansko stanje na terenu napačno prikazali.

⁵ Zbornik VI/2, dok. št. 56, 59, 61 in 75.

⁶ Zbornik VI/2, dok. št. 68.

⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 68, 71 in 75.

⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 75; Peter Stante, ustni vir.

⁹ Zbornik VI/2, dok. št. 60, 84 in 87.

¹⁰ Zbornik VI/2, dok. št. 78.

¹¹ Zbornik VI/2, dok. št. 180 in 182.

¹² Zbornik VI/2, dok. št. 34, 58, 76, 89, 144, 152, 158 in 161.

¹³ Kamniški zbornik, letnik VII, Ljubljana 1961, str. 61—75.

¹⁴ Pregled nemških oboroženih sil na Gorenjskem in Štajerskem je sestavljen po podatkih in raznih dokumentov nemškega arhiva, katerega hranijo arhiv IZDG v Ljubljani, Muzej revolucije v Celju in Muzej narodne osvoboditve v Mariboru.

¹⁵ Zbornik VI/2, dok. št. 33 in 38; Boris Čizmek, ustni vir.

¹⁶ France Filipič: Pohorski bataljon, Ljubljana 1968; Mima Zupančič-Kovač-Barčka: Spomini na slovenjegoriško četo, Ptujski zbornik II, Ptuj 1962.

¹⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 137.

¹⁸ Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem, Letopis muzeja narodne osvoboditve LR Slovenije v Ljubljani 1958, Ljubljana 1959.

¹⁹ Zbornik VI/2, dok. št. 29, 34, 41, 44, 46, 47, 50, 64, 65 in 66; Aleš Bebler: O nekaterih značilnostih vstaje leta 1941 v Sloveniji, Naša obramba, julij 1970, št. 7.

²⁰ Zbornik VI/2, dok. št. 64.

²¹ Zbornik VI/2, dok. št. 65.

²² Zbornik VI/2, dok. št. 66.

²³ Zbornik VI/3, dok. št. 49; Peter Stante in Janez Slovenc, ustna vira.

²⁴ Zbornik VI/2, dok. št. 71.

²⁵ Patruljo je vodil Janko Rode, ki je že konec marca 1942 spremljal političnega komisarja 1. štajerskega bataljona na poti čez okupacijsko mejo; Zbornik VI/2, dok. št. 73.

²⁶ Zbornik VI/2, dok. št. 96; AIZDG (IA), F 161/IV in 164/IV.

²⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 165 in 166; AIZDG (IA), F 161/II.

²⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 96; AIZDG (IA), F 164/IV; Po spominu avtorja; Rudi Vidergar, ustni vir.

²⁹ Zbornik VI/2, dok. št. 96 in 97; Zbornik Moste-Polje 1965, str. 350.

³⁰ Zbornik VI/2, dok. št. 97.

³¹ Zbornik VI/2, dok. št. 73; Razen pismenega povelja je Janko Rode-Ilija prenesel štabu 1. štajerskega partizanskega bataljona še ustna navodila v zvezi s prehodom II. grupe čez Savo; Boris Čizmek-Bor, ustni vir.

³² Peter Stante, ustni vir.

³³ Po spominu avtorja; Ivan Benedik-Matiček, ustni vir.

³⁴ Zbornik VI/2, dok. št. 178.

³⁵ Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem, Letopis muzeja narodne osvoboditve LR Slovenije v Ljubljani 1958, Ljubljana 1959.

³⁶ AIZDG (IA), F 660/I; Poveljstvo nemških čet, ki so se zbirale za napad na bataljone II. grupe odredov, si je uredilo poveljniško mesto v Dolskem, na levem bregu Save; Zupančič Peter, ustni vir.

³⁷ Po spominu avtorja; Peter Stante in Franc Mazovec-Risto, ustna vira; Ladislav Grat-Kijev; spomini v AIZDG.

³⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 108 in 186; AIZDG (NA), F 223; Ladislav Grat — Kijev, spomini v AIZDG.

³⁹ Franc Mazovec in Janko Sekirnik, ustna vira; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 227—245.

⁴⁰ Po spominu avtorja; Lado Mišica, ustni vir.

⁴¹ Ker sta boj pod Tujim grmom vodila le 2. bataljon in del 1. bataljona savinjskega odreda, je štab grupe določil 1. bataljon

pohorskega odreda v predhodnico. Za njim je na čelu glavnine šel 3. bataljon savinjskega odreda. Ta dva bataljona sta imela nalogo, da drugima dvema bataljonoma z ranjenci in štabu grupe omogočita prehod prek besniškega jarka. Čez okupacijsko mejo se je prvi prebil in potem varoval prehod spet 2. bataljon savinjskega odreda (po spominu avtorja); Peter Stante, Janko Sekirnik in Franc Mazovec, ustni viri.

⁴² Po spominu avtorja.

⁴³ Zbornik VI/3, dok. št. 137; Franc Mazovec in Anton Ljubič, ustna vira.

⁴⁴ Zbornik VI/2, dok. št. 186.

⁴⁵ AIZDG (IA), F 660/I.

⁴⁶ V bojih pod Tujim grmom in med potjo so padli: komandir čete iz 2. bataljona savinjskega odreda narodni heroj Jože Kovačič, Ciril Kalinger, Jože Ojstrež, Zvonko Švajger in še sedem drugih borcev, katerih imen nisem mogel ugotoviti.

⁴⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 185; Zbornik VI/3, dok. št. 3; AIZDG (NA), F 223; dr. Vinko Domitrovič, ustni vir.

⁴⁸ Franc Mazovec-Risto, Anton Ljubič-Zidar, Peter Stante in Janko Sekirnik, ustni viri.

⁴⁹ Franc Mazovec, Anton Ljubič in Anton Mehle-Viktor; ustni viri.

⁵⁰ Zbornik VI/2, dok. št. 89 in 184.

⁵¹ Zbornik VI/2, dok. št. 183, 187, 188 in 189.

⁵² Zbornik VI/3, dok. št. 136; AIZDG (IA), F 158 in 161.

⁵³ Peter Stante in Milan Zabukovec-Miloš, ustna vira.

⁵⁴ Zbornik VI/2, dok. št. 107 in 111.

⁵⁵ Zbornik VI/3, dok. št. 138; AIZDG (IA), F 161/IV.

⁵⁶ Zbornik VI/2, dok. št. 116; Zbornik VI/3, dok. št. 27 in 138.

⁵⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 108.

⁵⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 118.

⁵⁹ Zbornik VI/3, dok. št. 27 in 145; Ladislav Grat-Kijev, spomini v AIZDG; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 269—721.

⁶⁰ Zbornik VI/3, dok. št. 27 in 145.

⁶¹ Zbornik VI/3, dok. št. 27 in 145.

⁶² Zbornik VI/3, dok. št. 5.

⁶³ Peter Stante, ustni vir.

⁶⁴ Zbornik VI/3, dok. št. 27 in 145.

⁶⁵ AIZDG, F 3. To je bila skupina 17 belogardistov, ki je pod vodstvom kapetana Milana Kranjca 17. maja 1942 zapustila svoje taborišče nad Dobrunjami in odšla na Dolenjsko.

⁶⁶ Zbornik VI/3, dok. št. 143.

⁶⁷ Zbornik VI/3, dok. št. 145.

⁶⁸ Zbornik VI/3, dok. št. 145.

⁶⁹ Zbornik VI/3, dok. št. 148.

⁷⁰ AIZDG (IA), F 660/I; po spominu avtorja.

⁷¹ Zbornik VI/3, dok. št. 17, 27, 143, 145 in 148; AIZDG (IA), F 158 in 161/IV; Ladislav Grat-Kijev, spomini v AIZDG; Jože Me-

kinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 280—297.

⁷² Zbornik VI/3, dok. št. 5.

⁷³ Peter Stante, ustni vir.

⁷⁴ AIZDG (IA), F 158; Stanko Semič-Daki: Spomini narodnega heroja, Borec 1950, str. 173—176; po spominu avtorja.

⁷⁵ Zbornik VI/3, dok. št. 149; AIZDG, F 3; AIZDG (IA), F 150 in 161.

⁷⁶ AIZDG, F 3.

⁷⁷ Zbornik VI/4, dok. št. 26.

⁷⁸ Neutemeljene obtožbe proti skupini borcev 2. bataljona savinjskega odreda v okolici Grosuplja so po vsej verjetnosti izhajale iz istih virov kot obtožbe proti štabu 2. partizanskega bataljona konec marca 1942 (glej opombo 14); Anton Ljubič, Anton Mehle; Janko Sekirnik, Peter Stante, ustni viri.

⁷⁹ Zbornik VI/3, dok. št. 135.

⁸⁰ Zbornik VI/3, dok. št. 5, 51 in 153; Zbornik VI/4, dok. št. 26; AIZDG (IA), F 660/I in 661/IV.

⁸¹ Zbornik VI/3, dok. št. 135.

⁸² Zbornik VI/2, dok. št. 50, 58 in 105; Zbornik VI/3, dok. št. 59, 60 in 62.

⁸³ Uspelo bataljonsko akcijo je izvedel le 1. bataljon gorenjskega odreda, ki je proti koncu junija zbral vse tri svoje čete in v noči na 30. junij uničil železniški most v Mostah pri Žirovnici. Po končani akciji so čete spet krenile na svoja področja; Zbornik VI/3, dok. št. 44.

⁸⁴ Zbornik VI/3, dok. št. 32, 33, 36, 38 in 39; AIZDG (NA), F 223.

⁸⁵ Zbornik VI/3, dok. št. 95; Kamniški zbornik, letnik VII, Ljubljana 1961, str. 71—80.

⁸⁶ Zbornik VI/3, dok. št. 80, 81 in 95; AIZDG (NA), F 223.

⁸⁷ Zbornik VI/3, dok. št. 44.

⁸⁸ Zbornik VI/3, dok. št. 40.

⁸⁹ AIZDG (NA), F 17/III; Fotokopije nemških dokumentov iz nacionalnega arhiva v Washingtonu (NAW) -N-T 175, film 140, posnetki 260—261 in 305—311, zdaj v arhivu vojaškega zgodovinskega inštituta v Beogradu.

⁹⁰ Zbornik VI/3, dok. št. 158; AIZDG (NA), F 223.

⁹¹ Zbornik VI/3, dok. št. 5.

⁹² Zbornik VI/3, dok. št. 153, 155 in 157.

⁹³ Zbornik VI/3, dok. št. 158.

⁹⁴ Zbornik VI/3, dok. št. 157 in 158.

⁹⁵ Zbornik VI/4, dok. št. 26.

⁹⁶ AIZDG (IA), F 660/I.

⁹⁷ Zbornik VI/4, dok. št. 26; Ladislav Grat-Kijev, spomini v IZDG; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 333—335; AIZDG (IA), F 660/I.

⁹⁸ Zbornik VI/4, dok. št. 23; AIZDG (NA), F 223; Ladislav Grat-Kijev, spomini v IZDG; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 335—349. Pri padcu

se je smrtno ponesrečil Viktor Avgustinčič-Zmago, strojničar 2. bataljona pohorskega odreda.

⁹⁹ Ladislav Grat-Kijev, spomini v IZDG; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 346; Janez Slovenc in Stane Zupančič, ustna vira.

¹⁰⁰ AIZDG, F 3.

¹⁰¹ AIZDG (NA), F 223.

¹⁰² Zbornik VI/4, dok. št. 26; Peter Stante, ustni vir.

¹⁰³ Zbornik VI/4, dok. št. 26; AIZDG (NA), F 223; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 356—357.

¹⁰⁴ Zbornik VI/3, dok. št. 88; AIZDG (NA), F 223.

¹⁰⁵ AIZDG (NA), F 223; Ladislav Grat-Kijev, spomini v IZDG; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 360—370; Janko Sekirnik, ustni vir.

¹⁰⁶ Zbornik VI/4, dok. št. 26; Peter Stante, Stane Zupančič, ustna vira.

¹⁰⁷ Zbornik VI/3, dok. št. 89; AIZDG, F 3.

¹⁰⁸ AIZDG (NA), F 223.

¹⁰⁹ Zbornik VI/3, dok. št. 175; AIZDG, F 3; AIZDG (NA), F 17/III; Franc Poglajen, Franta Komel in Anton Ljubič, ustni viri.

¹¹⁰ Zbornik VI/3, dok. št. 59 in Zbornik VI/4, dok. št. 28.

¹¹¹ Peter Stante, ustni vir.

¹¹² Zbornik VI/3, dok. št. 95 in 128; Zbornik VI/4, dok. št. 26; Niko Kavčič: Ustanovitev, razvoj in akcije Loške čete v letu 1942; Loški razgledi 1955/II; Ladislav Grat-Kijev, spomini v IZDG.

¹¹³ Zbornik VI/4, dok. št. 26; Peter Stante, ustni vir.

¹¹⁴ Zbornik VI/3, dok. št. 184; Zbornik VI/4, dok. št. 4 in 11; AIZDG, F 3; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 371.

¹¹⁵ Zbornik VI/4, dok. št. 11; AIZDG, F 3.

¹¹⁶ Zbornik VI/4, dok. št. 11; AIZDG (NA), F 223.

¹¹⁷ Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim 1963.

¹¹⁸ Zbornik VI/3, dok. št. 181; AIZDG (NA), F 223.

¹¹⁹ Zbornik VI/3, dok. št. 185.

¹²⁰ Zbornik VI/3, dok. št. 185; Zbornik VI/4, dok. št. 11; Anton Ljubič, ustni vir.

¹²¹ Zbornik VI/3, dok. št. 88 in 89; Zbornik VI/4, dok. št. 11; AIZDG (NA), F 223; Ladislav Grat-Kijev, spomini v IZDG.

¹²² Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim 1963; AIZDG (NA), F 223.

¹²³ Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim, 1963;

¹²⁴ Anton Peternel-Igor: Ofenziva na Blegoš, Spomini na partizanska leta III, Ljubljana 1949, str. 167—178.

¹²⁵ Niko Kavčič: Ustanovitev, razvoj in akcije Loške čete v letu 1942, Loški razgledi 1955/II; Milan Čadež-Aleksander, ustni vir.

¹²⁶ Milan Čadež-Aleksander: Pot 3. čete 2. bataljona PO na Štajersko, neobjavljeno delo; Zdravko Rakušček, Leon Cibic in Mari Lipičar-Alenka, ustni viri.

¹²⁷ Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim

¹²⁸ AIZDG, F 3.

¹²⁹ Zbornik VI/4, dok. št. 21 in 26; Ladislav Grat-Kijev, spomini v IZDG.

¹³⁰ Zbornik VI/3, dok. št. 128; AIZDG (NA), F 223; Franc Poglajen-Kranjc: Gremo na Štajersko, Spomini na partizanska leta, Ljubljana 1946.

¹³¹ Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim 1963.

¹³² Zbornik VI/3, dok. št. 128; Zbornik VI/4, dok. št. 21; Franc Poglajen-Kranjc: Gremo na Štajersko, Spomini na partizanska leta, Ljubljana 1946.

¹³³ Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim 1963.

¹³⁴ Zbornik VI/3, dok. št. 128; Zbornik VI/4, dok. št. 21; Franc Poglajen-Kranjc: Gremo na Štajersko, Spomini na partizanska leta, Ljubljana 1946; Lušina Janez-Mali: Iz spominov na leto 1942, Loški razgledi 1956.

¹³⁵ Zbornik VI/4, dok. št. 21; AIZDG (NA), F 223; Janez Lušina-Mali: Spomini na leto 1942, Loški razgledi 1956.

¹³⁶ Zbornik VI/4, dok. št. 21; AIZDG, F 3.

¹³⁷ Ladislav Grat-Kijev: V metežu, Ljubljana 1969, str. 80—84; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 393—398; Peter Stante, Janko Sekirnik, Anton Ljubič, ustni viri.

¹³⁸ Zbornik VI/3, dok. št. 81; AIZDG (NA), F 223.

¹³⁹ AIZDG (NA), F 223; Ladislav Grat-Kijev: V metežu, Ljubljana 1969, str. 86—89; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 398—405; Peter Stante; Janko Sekirnik, Anton Ljubič in Franc Zaletel, ustni viri.

¹⁴⁰ Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim 1963.

¹⁴¹ Ladislav Grat-Kijev: V metežu, Ljubljana 1969, str. 91—96; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 406—410; Peter Stante in Anton Ljubič, ustna vira;

¹⁴² Kamniški zbornik, letnik VII, str. 90—91; Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 410.

¹⁴³ Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim 1963.

¹⁴⁴ Jože Mekinda-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko, Ljubljana 1959, str. 409—410.

¹⁴⁵ AIZDG (NA), F 223.

¹⁴⁶ Zbornik VI/3, dok. št. 213; Vladimir Lakovič, ustni vir.

¹⁴⁷ Zbornik VI/4, dok. št. 21; AIZDG (NA), F 17/III; Franc Poglajen-Kranjc: Gremo na Štajersko, Spomini na partizanska leta, Ljubljana 1946; Stane Zupančič in Vladimir Lakovič, ustna vira.

- ¹⁴⁸ Zbornik VI/4, dok. št. 21; Franc Poglajen-Kranjc: Gremo na Štajersko, Spomini na partizanska leta, Ljubljana 1946.
- ¹⁴⁹ Zbornik VI/4, dok. št. 21; France Filipič: Pohorski bataljon, Ljubljana 1968, str. 216—220.
- ¹⁵⁰ Albin Vipotnik-Strgar: Srečanje s Kranjčevim bataljonom II. grupe odredov, Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955, str. 188—189.
- ¹⁵¹ Zbornik VI/4, dok. št. 21; AIZDG (NA), F 17/III; France Filipič: Pohorski bataljon, Ljubljana 1968, str. 221—223.
- ¹⁵² Bataljon se je napotil proti Šmiklavžu po nasvetu dr. Franca Polha, da bi se borci tam opomogli od splošne izčrpanosti in avitaminoze (dr. France Polh, ustni vir).
- ¹⁵³ Zbornik VI/4, dok. št. 11; AIZDG (NA), F 17/III in F 223; Ladislav Grat-Kijev: V metežu, Ljubljana 1969, str. 101—106; Jan-ko Sekirnik, ustni vir.
- ¹⁵⁴ AIZDG (NA), F 17/III; Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim 1963.
- ¹⁵⁵ Zbornik VI/3, dok. št. 96 in 171.
- ¹⁵⁶ Zbornik VI/3, dok. št. 72; Ivan Majnik-Džems in Miha Butara-Aleks, ustna vira.
- ¹⁵⁷ Zbornik VI/3, dok. št. 92; Zbornik VI/4, dok. št. 16, 25 in 31; AIZDG, F 3.
- ¹⁵⁸ Zbornik VI/4, dok. št. 21; AIZDG, F 3.
- ¹⁵⁹ AIZDG, F 3; Marko Simčič, ustni vir.
- ¹⁶⁰ Zbornik VI/4, dok. št. 3; AIZDG, F 3.
- ¹⁶¹ Zbornik VI/4, dok. št. 16; AIZDG, F 3.
- ¹⁶² Zbornik VI/3, dok. št. 109, opomba 4; Zbornik VI/4, dok. št. 68; Bogomir Gaberc-Huso in Dolfe Hohkraut, ustna vira.
- ¹⁶³ Zbornik VI/4, dok. št. 16; po spominu avtorja.
- ¹⁶⁴ Zbornik VI/4, dok. št. 31 in 68.
- ¹⁶⁵ AIZDG (NA), F 17/III; Milan Čadež-Aleksander: Pot 3. čete 2. bataljona PO na Štajersko, neobjavljeno delo; Niko Kavčič: Ustanovitve, razvoj in akcije Loške čete v letu 1942, Loški razgledi 1955/II; Leon Cibic in Mari Lipičar-Alenka, ustna vira.
- ¹⁶⁶ Dr. Aleš Bebler: O nekaterih značilnostih vstaje leta 1941 v Sloveniji, Naša obramba, julij 1970, št. 7.
- ¹⁶⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 29, 41, 64, 65 in 66.
- ¹⁶⁸ AIZDG (NA), F 17/I.
- ¹⁶⁹ Fotokopije nemških dokumentov iz nacionalnega arhiva v Washingtonu — NAW-N-T 175, film 140, posnetki 260—261 in 305—311, arhiv vojaškega zgodovinskega inštituta v Beogradu.
- ¹⁷⁰ AIZDG (NA), F 223.
- ¹⁷¹ Zbornik VI/4, dok. št. 26; Maks Krmelj, ustni vir.
- ¹⁷² Zbornik VI/2, dok. št. 102; Zbornik VI/3, dok. št. 56.
- ¹⁷³ Zbornik VI/3, dok. št. 59, 95, 111 in 128.
- ¹⁷⁴ Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim 1963.
- ¹⁷⁵ Zbornik VI/4, dok. št. 26.
- ¹⁷⁶ Zbornik VI/4, dok. št. 86.